ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Науково-виробничий журнал

Випуск 6 (55) 2019

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Редакційна рада:
Білоусова С.В. – доктор економічних наук, професор; **Левківський К.М.** – кандидат історичних наук, доцент; **Шапошніков К.С.** – доктор економічних наук, професор; **Білоусов О.М.** – доктор економічних наук, професор.

Головний редактор:
Жуйков Геннадій Євгенович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:
Дога Валерій Семенович – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:
Нижеголенко Катерина Сергіївна.

Редакційна колегія:
Лепьохіна Олена Вславіївна – доктор економічних наук, доцент;
Дикий Олександр Віталійович – доктор економічних наук, доцент;
Соловьйов Ігор Олександрович – доктор економічних наук, професор;
Руснак Алла Валентинівна – доктор економічних наук, доцент, професор;
Сахацький Микола Павлович – доктор економічних наук, професор;
Ботвіна Наталія Олександрівна – доктор економічних наук, професор;
Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент;
Щаслива Ганна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент;
Морозова Олена Сергіївна – кандидат економічних наук;
Хельмут Шрайнер – академік, Академія права і справедливості, Німеччина;
Стратан Олександр – доктор хабілітат економічних наук, професор, член-кореспондент АН Молдови.

У журналі опубліковано результати наукових досліджень з питань економіки та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Рекомендовано для науковців, викладачів, аспіратів, студентів, фахівців у галузі економіки, управління, права державних і місцевих органів самоврядування. Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора або редакції. При передрукуванні посилатися на «Бізнес-навігатор». Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Реферативні бази даних: Index Copernicus

**Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 21 грудня 2015 № 1328.**

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного університету бізнесу і права
(протокол № 3 від 28.11.19 р.)**

Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»
зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15586-4058ПР від 03.09.2009 року)

© Редакційна колегія, 2019
© Автори статей, 2019
© ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», 2019

ISSN 2522-4751

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бондаревська К.В., Оразмухаммедов М.С.
ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА **9**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Лагодієнко Н.В.
СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК МОДЕЛЬ
ЛЮДИНО- ТА ЕКОЛОГОЦЕНТРИЧНОЇ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ **13**

Маркович Н.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА БУРЯКА
СТОЛОВОГО В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ ЛЬВІВЩИНИ **19**

Наконечна Т.В., Таранський І.П., Яричевська Я.І.
ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ЕКОЛОГІЧНИЙ
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ **25**

Січка І.І.
ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ **31**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Балацька Н.Ю.
ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВА РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ **36**

Бойченко К.С.
КЛАСИФІКАЦІЙНА АРХІТЕКТОНІКА
ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА **41**

Брінь П.В., Абуд Ахмад Халіль Абуд
БАГАТОРІВНЕВА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЕКТІВ
ЗА АБСОЛЮТНИМИ ТА ВІДНОСНИМИ ОЗНАКАМИ **46**

Бугас В.В., Бугас В.В., Степанова І.В., Скрипка А.В.
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД **52**

Бугас В.В., Бугас В.В., Чупрун В.О., Ромас О.Ю.
УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ
ТА ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ **58**

Гончарук О.В., Семенова Т.В., Титаренко Т.І.
ОБҐРУНТУВАННЯ АСОРТИМЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ
ПІДПРИЄМСТВА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ **64**

Гордієнко М.І.
КООРДИНАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД **69**

Дашко І.М.
ПРОГНОЗУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ **74**

Журибіда Н.Р.
ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ
РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ **81**

Корпан О.С.
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ
СИСТЕМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ **87**

Кудінов В.В., Васильєва С.І., Ігнатова О.М.
АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ НЕОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА **92**

Лугінін О.Є., Терлич С.В., Антофій Н.М.
СУЧАСНІ ПІДХОДИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В ОЦІНЦІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ..... **98**

Мельник О.В.
РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ
ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ..... **104**

Морозова Г.С.
УПРАВЛІННЯ КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... **109**

Рачинський О.В.
БАЗОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ
ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ..... **115**

Ситник Н.С., Гринда А.М.
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ..... **119**

Сударкіна Л.Ю.
ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ
В ПРАКТИКУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ..... **124**

Svitlana Suprunenko
PROJECT MANAGEMENT FEATURES IN THE BANKING SECTOR..... **131**

Теплюк М.А., Пузько С.Г.
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ..... **135**

Шапоренко О.О.
КРАФТ-ПАКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ
ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ..... **140**

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Білоусов О.М., Дикий О.В.
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ..... **143**

Завгородній А.В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ..... **147**

Захарченко О.В., Алєксєйчук О.О.
СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ..... **153**

Кузнєцова Г.О.
СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ..... **157**

Машканцева С.О.
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ..... **162**

Мельниченко Г.М.
МЕТОДИ ПРОГНОЗУВАННЯ НАПРЯМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ..... **166**

Радченко А.А.
ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРЕВАГИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ..... **171**

Руснак А.В., Карнаушенко А.С., Прохорчук С.В.
АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВИРОБНИЧОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ..... **176**

Тимчишин Ю.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ
ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ..... **181**

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Радіонова О.М., Труфанова К.А.
АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ ТУРИЗМУ
ДЛЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ..... **187**

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Гірченко Т.Д., Тіщенко Є.О.
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ..... **192**

Ізюмська В.А., Кільчевська В.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ..... **200**

Ситник І.П.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗА НОВИХ УМОВ..... **205**

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Височан О.О., Оліховський В.Я.
ОБЛІК АДМІНІСТРАТИВНИХ ВИТРАТ У РАКУРСІ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ..... **211**

Пушкарьова О.Ю.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ..... **217**

Свічкар Н.М., Атаманюк В.В.
ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ..... **224**

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Шевчук І.Б., Депутат Б.Я., Шашкевич В.П.
КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗМІН У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ..... **228**

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Bondarevska Kseniia, Orazmuhammedov Maksat
TRENDS IN UKRAINE'S FOREIGN TRADE POLICY IN THE CONTEXT OF INTEGRATION INTO THE WORLD ECONOMY..... **9**

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Lagodiienko Natalya
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION AS A MODEL OF HUMAN- AND ECOCENTRIC AGRARIAN ECONOMY..... **13**

Markovych Nataliia
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUBSTANTIATION OF TABLE BEET PRODUCTION IN PERSONAL PEASANT FARMS IN LVIV REGION..... **19**

Nakonecha Taisiya, Taranskyi Igor, Yarychevska Yaryna
IMPACT OF INNOVATIVE PROJECTS ON ECOLOGICAL AND SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL OF THE COUNTRY'S TRANSPORT SYSTEM..... **25**

Sichka Ivan
INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF HOTEL IN UKRAINE..... **31**

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Balatska Natalia
FRAME-BASED APPROACH TO FORMATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF A RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISE..... **36**

Boychenko Kateryna
CLASSIFICATION ARCHITECTONICS OF INTEGRATED ENTERPRISE DEVELOPMENT..... **41**

Brin Pavlo, Abood Ahmad Khaleel Abood
MULTILEVEL CLASSIFICATION OF PROJECTS ACCORDING TO ABSOLUTE AND RELATIVE CHARACTERISTICS..... **46**

Bugas Valeriy, Bugas Vasil, Stepanova Irina, Skripka Anton
ENTERPRISE INNOVATION RISK MANAGEMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCE..... **52**

Bugas Valeriy, Bugas Vasil, Chuprun Valentina, Romas Olena
PROFIT MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE AND WAYS OF IMPROVEMENT OF THIS PROCESS..... **58**

Honcharuk Olha, Semenova Tetiana, Tytarenko Tetiana
GROUNDING OF THE ASSORTMENT POLICY FOOD INDUSTRY..... **64**

Hordiienko Mykola
COORDINATING DEVELOPMENT MANAGEMENT OF THE AMALGAMATED TERRITORIAL COMMUNITIES..... **69**

Dashko Irina
FORECASTING THE STRATEGY OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES..... **74**

Zhuribida Natalia
IMPROVING THE TOOLS FOR ASSESSING THE LEVEL OF BANKS' ECONOMIC SECURITY..... **81**

Korpan Olena
MODERN ASPECTS OF FUNCTIONING AND EVALUATION OF THE TRADE SERVICING SYSTEM OF THE POPULATION..... **87**

Kudinov Valentin, Vasylieva Svitlana, Ignatova Olena
ANALYSIS OF THE PROCESS OF MANAGEMENT OF FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE..... **92**

Looginin Oleg, Terlych Stanislav, Antofiy Natalia
THE MODERN APPROACHES OF SYSTEM ANALYSIS IN RISKS ASSESSING ENTREPRENEURIAL..... **98**

Melnyk Oksana
THE EFFECTIVENESS OF CAPITAL MANAGEMENT
OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES..... **104**

Morozova Ganna
MANAGEMENT OF ACCOUNTS PAYABLE IN ENSURING
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... **109**

Rachynskyi Oleksandr
BASIC ASPECTS OF FORMATION OF THE SYSTEM OF ASSESSMENT
OF FINANCIAL STABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES..... **115**

Sytnik Natalia, Grynda Andriana
FINANCIAL SECURITY OF THE BANKING SYSTEM
OF UKRAINE AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT..... **119**

Sudarkina Lyudmila
FORMATION OF THE MEANS FOR INTEGRATING
OPTIMAL MANAGEMENT PRINCIPLES INTO THE RESOURCE
CONSERVATION PRACTICE IN AGRICULTURE..... **124**

Suprunenko Svitlana
PROJECT MANAGEMENT FEATURES IN THE BANKING SECTOR..... **131**

Tepliuk Maria, Puzko Serhii
IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE COMPANY THROUGH
THE USE OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES..... **135**

Shaporenko Olena
KRAFT PACKAGING AS A TOOL FOR PROMOTING ORGANIC PRODUCTS:
FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES..... **140**

PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Bilousov Olexiy, Dikiy Olexander
FOREIGN ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT OF INDUSTRY OF UKRAINE..... **143**

Zavhorodnii Andrii
FEATURES OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE BLACK SEA REGION..... **147**

Zakharchenko Oleg, Alekseychuk Olena
COMPONENTS OF FORMATION OF INVESTMENT POTENTIAL
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRO-FOOD SECTOR OF THE REGION..... **153**

Kuznyetsova Galyna
STRATEGY OF FORMATION OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT
AT THE REGIONAL LEVEL RENEWABLE ENERGY MARKET..... **157**

Mashkantseva Svetlana
FORMATION OF THE INNOVATION DEVELOPMENT MECHANISMS
OF THE REGION TRANSPORT SYSTEM..... **162**

Melnichenko Grygoriy
METHODS OF FORECASTING DIRECTIONS
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REGION..... **166**

Radchenko Andrii
IMPORTANCE AND BENEFITS OF SMALL BUSINESS IN RURAL AREAS..... **171**

Rusnak Alla, Karnaushenko Alla, Prokhorchuk Svitlana
ACTIVATION OF DEVELOPMENT OF MODELS OF ORGANIZATION
OF INDUSTRIAL AND INNOVATIVE ACTIVITY OF THE REGION..... **176**

Tymchyshyn Julia
IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL TOOLS
OF ASSESSMENT OF SOCIAL SECURITY OF REGIONS..... **181**

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Radionova Olha, Trufanova Kateryna
ANALYSIS OF THE AVAILABILITY OF TOURISM
FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN UKRAINE..... **187**

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Girchenko Tetiana, Tishchenko Ievgen
FEATURES OF THE ORGANIZATION AND RISK MANAGEMENT
OF PROJECT FINANCE IN UKRAINE..... **192**

Izyumska Viktoria, Kilchevska Valeriia
IMPROVING THE FORMATION OF THE REVENUE PART
OF THE CONSOLIDATED BUDGET OF UKRAINE..... **200**

Sytnyk Inna
TRANSFORMATION PAYMENT SYSTEM OF UKRAINE
AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ITS FUNCTIONING FOR THE NEW CONDITIONS..... **205**

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Vysochan Olha, Olikhovskiy Volodymyr
ACCOUNTING OF ADMINISTRATIVE EXPENSES IN THE PERSPECTIVE OF NATIONAL SCIENCE..... **211**

Pushkarova Olena
ORGANIZATIONAL AND REGULATORY ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION
OF INTERNAL AUDIT IN THE PUBLIC SECTOR OF ECONOMY..... **217**

Svichkar Nataliia, Atamaniuk Viktoriia
FEATURES OF PAYMENT CONTROL WITH SUPPLIERS..... **224**

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Shevchuk Iryna, Deputat Bohdan, Shashkevych Volodymyr
CLUSTER APPROACH TO THE STUDY OF DYNAMICS
OF CHANGES IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE..... **228**

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9(477)

Бондаревська К.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки
та управління національним господарством,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Оразмухаммедов М.С.,
студент факультету економіки,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Bondarevska Kseniia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics
and Management of National Economy
Oles Honchar, Dnipro National University

Orazmuhammedov Maksat,
Student of the Faculty of Economics,
Oles Honchar Dnipro National University

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Кашка М.Ю. Мхітарян С.Ю. Основні центри католицького паломницького туризму у світі. У статті рБондаревська К.В., Оразмухаммедов М.С. Тенденції зовнішньоторговельної політики України в умовах інтеграції до світового господарства. У статті висвітлено особливості зовнішньоторговельної політики України та напрями її реалізації. Охарактеризовано типи зовнішньоторговельної політики України та з'ясовано, що саме політика вільної торгівлі є найбільш ефективною для національної економіки. З огляду на аналіз динаміки результативних макроекономічних показників зовнішньої торгівлі України виявлені сучасні її тенденції. Досліджено їхній взаємозв'язок та ступінь впливу на зовнішньоторговельні орієнтири України. Визначено найбільш актуальні та значущі статті експорту України в 2018 році. Визначено певні закономірності зовнішньоторговельної політики України, зокрема виявлено, що деформація та незбалансованість товарної структури імпорту та експорту України свідчать про необхідність невідкладних кроків щодо формування цільової системи заходів зовнішньоторговельної політики України та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. На підставі визначених тенденцій сформовано заходи щодо можливого вдосконалення зовнішньоторговельної політики України.

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, Україна, протекціонізм, вільна торгівля, експортно-імпортні операції, динаміка, експортний потенціал.

Бондаревская К.В., Оразмухаммедов М.С. Тенденции внешнеторговой политики Украины в условиях интеграции в мировое хозяйство. В статье рассмотрены особенности внешнеторговой политики Украины и направления ее реализации. Охарактеризованы типы внешнеторговой политики Украины и выяснено, что именно политика свободной торговли является более эффективной для национальной экономики. С учетом анализа динамики результативных макроэкономических показателей внешней торговли Украины выявлены современные ее тенденции. Исследована их взаимосвязь и степень влияния на внешнеторговые ориентиры Украины. Определены наиболее актуальные и значимые статьи экспорта Украины в 2018 году. Выявлены определенные закономерности внешнеторговой политики Украины, в частности обнаружено, что деформация и несбалансированность товарной структуры импорта и экспорта Украины свидетельствуют о необходимости неотложных шагов по формированию целевой системы мер внешнеторговой политики Украины и стимулированию внешнеэкономической деятельности. На основании определенных тенденций сформированы меры по возможному совершенствованию внешнеторговой политики Украины.

Ключевые слова: внешнеторговая политика, Украина, протекционизм, свободная торговля, экспортно-импортные операции, динамика, экспортный потенциал.

Bondarevska Kseniia, Orazmuhammedov Maksat. Trends in Ukraine's foreign trade policy in the context of integration into the world economy. In the context of the globalization of the world economy, the country's foreign trade policy is an important instrument for realizing the national export potential and foreign economic strategies of Ukraine. In the article, special features of the foreign trade policy of Ukraine and the direct implementation of the reality are covered. It is determined that the results of all forms of world economic relations are realized through the foreign trade policy of Ukraine; the international exchange of services is actively developing. There is a growing and deepening of interregional and interstate relations that spread international economic integration and further deepen the international division of labor and the internationalization of economic life. The author characterizes the type of foreign trade policy of Ukraine that is explained by the very policy of effective trade, which is more effective for the national economy. Based on the analysis of the dynamics of the most effective macroeconomic indicators, the current Ukrainian tendencies have been manifested. It's completed the interchange and the step to the state's foreign trade enterprises of Ukraine. It is determined that the expansion of national export potential is an important vector of realization of Ukraine's foreign trade policy. It represents a certain volume of goods and services that the national economy is able to produce, involving its own and imported factors of production, and sell them in foreign markets with maximum efficiency. It is marked the most relevant and relevant statistics for the export of Ukraine in 2018. It is marked by the singing laws of foreign trade policy of Ukraine. It is revealed that due to the high level of openness of the Ukrainian economy and dependence of its exports on commodity prices in the world markets, it is advisable to diversify the commodity structure, namely: to increase the export of products with medium and high value added. It has been revealed that the deformation and unbalanced product structure of the import and export of Ukraine to inform about the need for unavailable calls from the whole system of Ukrainian politics and economic stimulation. On the most significant trends, the entry of the most powerful in Ukraine's most important foreign trade policies has been formed.

Key words: foreign trade policy, Ukraine, protectionism, free trade, export-import operations, dynamics, export potential.

Постановка проблеми. Поглиблення інтеграції України у світове господарство сприяє активізації її зовнішньоекономічних відносин та розширенню зовнішньоекономічних зв'язків. Диверсифікація географічного та структурного напрямів зовнішньоторговельних орієнтирів національної економіки України сприяють підвищенню рівня економічного розвитку. Але поява широкого спектру експортних можливостей за рахунок укладання довгострокових торговельних угод залежатиме від виваженої та дієвої зовнішньоторговельної політики України, що є актуальним напрямом наукового пошуку та ефективним засобом вирішення вже наявних проблем у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми розвитку зовнішньоторговельних відносин знайшли відображення у працях українських та зарубіжних учених. Зокрема, ці питання досліджують такі вчені, як: А.С. Філіпенко, Т.М. Циганкова, В.Р. Сіденко, В.Г. Андрійчук, Д.Г. Лук'яненко, В.С. Будкін, А.П. Румянцев тощо. Вивченню аспектів зовнішньоторговельної політики України, її напрямів та проблематики присвячено роботи таких науковців, як М.М. Коль, О.Р. Шумнєгр, Л.М. Алавердян, С.П. Кулицький, Є.І. Іванов, А.А. Мазаракі, Н.Ю. Коровайченко, І.С. Фомін та ін. Науковці працювали над виявленням сучасних тенденцій та чинників розвитку зовнішньоторговельної політики України, обґрунтуванням можливостей зовнішньоекономічної діяльності та вивченням впливу зовнішньоекономічних зв'язків України на національну економіку.

Формулювання завдання дослідження. В умовах глобалізації світового господарства зовнішньоторговельна політика країни є важливими інструментом реалізації національного експортного потенціалу та зовнішньоекономічних стратегій України. Ефективно діюча зовнішньоторговельна політика країни не лише створить плацдарм для реалізації зовнішньоекономічної діяльності національних суб'єктів господарювання, а й зміцнить позиції країни на світовому ринку та підвищить ефективність її зовнішньої торгівлі. Тому метою статті є дослідження тенденцій зовнішньоторговельної політики України в умовах інтеграції до світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна зовнішня торгівля відіграє досить визначальну роль у системі світового господарства і міжнародних економічних відносин. За її допомогою реалізуються результати всіх форм світогосподарських зв'язків; активно розвивається міжнародний обмін послугами; відбувається зростання і поглиблення міжрегіональних і міждержавних взаємозв'язків, які поширюють міжнародну економічну інтеграцію та сприяють подальшому поглибленню міжнародного розподілу праці й інтернаціоналізації господарського життя [3].

Основні цілі зовнішньоторговельної політики країни полягають у визначенні ступеня і способу включення країни до міжнародної торгівлі; реалізації експортно-імпортного потенціалу держави; забезпеченні країни необхідними ресурсами (сировиною, енергією тощо); зміні співвідношення експортних та імпортних цін [6].

Зовнішньоторговельна політика держави представлена двома основними типами, такими як протекціонізм та вільна торгівля. Україна у міжнародній торгівлі віддає перевагу політиці вільної торгівлі, але водночас вибірково проводить політику протекціонізму стосовно певних країн і груп товарів. Політика вільної торгівлі в Україні проявляється за допомогою укладання угод про вільну торгівлю [2].

Важливим вектором реалізації зовнішньоторговельної політики України є розширення національного експортного потенціалу, який являє собою певний обсяг товарів та послуг, які національна економіка спроможна виробити, залучаючи власні й імпортовані фактори

виробництва, і реалізувати їх на зовнішніх ринках із максимальною ефективністю. Він формує спроможність суб'єктів національної економіки забезпечувати конкурентоспроможність на міжнародних ринках вироблених ними товарів і послуг. Національна експортна стратегія здійснюється в межах підтримки експортно-орієнтованих галузей чи підприємств, а також включає розвиток експортного потенціалу з подальшою переорієнтацією його на високотехнологічні галузі і товари з максимально високою часткою доданої вартості [7].

Зовнішньополітичний курс України на європейську інтеграцію диверсифікує форми участі національних суб'єктів господарювання на світових ринках. Оцінка ефективності та результативності зовнішньоторговельної політики України здійснюється на підставі даних Державної служби статистики України в контексті аналізу динаміки зовнішньої торгівлі товарами України за 2014–2018 рр. (табл. 1).

За даними табл. 1, динаміка розвитку зовнішньої торгівлі товарами України за 2014–2018 рр. має нестійку тенденцію. Зростання експорту відбулося лише в 2017 та 2018 роках. Коефіцієнт покриття імпорту експортом оцінює ступінь збалансованості зовнішньої торгівлі, значення якого більше 100% лише у 2015 році вказує на те, що імпорт повністю забезпечується експортом, що створює позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами України.

За офіційною статистикою [1; 2], найбільш прибутковими статтями експорту у 2018 р. були:

– продукція АПК і харчової промисловості – 9,8 млрд. дол. (–0,6% порівняно з 2017 р.);

– продукція металургійного комплексу – 7,2 млрд. дол. (+30,1%);

– продукція машинобудування – 3,2 млрд. дол. (+14,9%);

– мінеральні продукти – 2,5 млрд. дол. (+7,4%);

– продукція хімічної промисловості – 1,5 млрд. дол. (+26,1%);

– деревина і паперова маса – 1,2 млрд. дол. (+29,5%);

– різні промислові товари – 852,9 млн. дол. (+20,3%);

– продукція легкої промисловості – 716,7 млн. дол. (+18,7% порівняно з 2017 р.).

Отже, структура експорту вказує на високий рівень сировинної орієнтації України і на незначний відсоток продуктів із високою доданою вартістю. В імпорті товарів до України найбільшу частку (31%) займають машини, обладнання і транспорт – 17,42 млрд. дол. від загального імпорту. На другому місці із часткою 24% знаходяться паливно-енергетичні продукти – 13,52 млрд. дол., на третьому – продукція хімічної промисловості – 18,6%, або 10,60 млрд. дол. [1; 2].

Тому у зв'язку з високим рівнем відкритості економіки України та залежності її експорту від сировинних цін на світових ринках доцільно здійснювати диверсифікацію товарної структури, а саме: нарощувати експорт продукції із середньою та високою доданою вартістю, тобто готової продукції шляхом зниження вивізного мита на певні групи товарів. Також необхідна орієнтація на імпортозаміщення паливно-енергетичних ресурсів, що зменшить залежність від сировинного імпорту та маніпулятивного впливу країн-експортерів [6; 8].

Тому у складних політико-економічних умовах, які переживає національна економіка України сьогодні, гостро окреслилися проблеми системного характеру, пов'язані із забезпеченням зовнішньоторговельної безпеки. В умовах сьогоденної доларизації національної економіки України високий рівень товарної концентрації експортно-імпортних операцій зумовлює чутливість економічної системи навіть до незначних коливань кон'юнктури зовнішніх ринків та зміни світових цін на них. Високий рівень імпортозалежності та значна технологічна відсталість виробничо-промислового комплексу України унеможливлюють стратегічне позиціонування вітчизняних виробників на зовнішніх ринках товарів та послуг згідно з національними інтересами [5].

Деформація та незбалансованість товарної структури імпорту та експорту України свідчать про необхідність невідкладних кроків щодо формування цільової системи заходів зовнішньоторговельної політики України та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності для подолання накопичених економічних проблем. Також аналіз сучасних міжнародних подій дає підстави припускати, що нині через зіткнення геоекономічних і геополітичних інтересів цілої низки потужних суб'єктів світової економіки є ймовірність певних змін у системі міжнародної торгівлі загалом.

З огляду на тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України вкрай необхідним є вдосконалення та розширення вже наявних заходів зовнішньоторговельної політики України, зокрема [2; 3; 4]:

– розширення асортименту експорту з високим рівнем доданої вартості та високим ступенем обробки товару;

– створення імпортозамінюючих виробництв, оскільки в Україні є власна виробнича база для виготовлення тих товарів, які імпортуються з-за кордону;

– удосконалення законодавчої бази та митно-тарифного механізму, що полегшить регулювання експортно-імпортних операцій;

– забезпечення функціонування механізмів кредитування і страхування експорту за участю держави, а також надання державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів;

Таблиця 1

Динаміка зміни зовнішньої торгівлі товарами України за 2014–2018 рр.

Показники	роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Зміна експорту у відсотках до попереднього року	-14,9	-29,3	-4,7	+19	+9,5
Імпорт у відсотках до попереднього року	-29,7	-31,1	+4,5	+26,5	+15,3
Коефіцієнт покриття експорт/імпорт,	0,99	1,6	0,93	0,87	0,83
Сальдо, млн. дол. США	-0,5	0,6	-2,9	-6,4	-9,9

Джерело: розраховано автором за даними [1]

– знаходження нових, більш вигідних за ціновим фактором ринків збуту та просування українських товарів на ринки Європейського Союзу.

Висновки з проведеного дослідження. Активна участь України у зовнішній торгівлі визначає необхідність формування цілісної системи заходів державного стимулювання експорту за рахунок створенні в країні не тільки сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов для розвитку експортного потенціалу, а й механізмів надання державної фінансової, податкової, інформаційно-консультативної, дипломатичної та інших видів допомоги національним експортерам. Удосконалення механізмів кредитування і страхування експорту за участю держави, надання при цьому державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів зможе покращити умови реалізації експортних можливостей національних суб'єктів господарювання України. І при цьому ефективне здійснення зовнішньоекономічної діяльності сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної продукції і буде визначальним фактором економічного зростання економіки України загалом.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація. Державна служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 16.12.2019).
2. Коль М.М., Шумнєгра О.Р. Оцінка зовнішньоторговельної політики України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 24. Ч. 2. С. 83–89.
3. Алавердян Л.М., Романенко О.В. Сучасні реалії та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з іншими країнами світу // Електронний журнал «Ефективна економіка». 2019. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7005(дата звернення 16.12.2019).
4. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи // Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 10. С. 39–52.
5. Іванов Є.І. Механізми вдосконалення зовнішньоторговельної політики України в умовах членства в СОТ // Економічний аналіз: зб. наук. 2015. Том 21. № 1. С. 45–49.
6. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання:монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.А. Мазаракі. К.: КНТЕУ, 2011. 651 с.
7. Фомін І.С. Національна зовнішньоекономічна політика в контексті міжнародних зобов'язань України // Економіка і управління. 2012. № 1. С. 19–24.
8. Коровайченко Н. Антикризова зовнішньоторговельна політика України // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 5. С. 16–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_5_4(дата звернення 16.12.2019).

References:

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 16 December 2019)
2. Kol M., Shumnyehra O. (2019) Otsinkazovnishnotorhovelnoyi polityky Ukrayiny [Assessment of Ukraine's foreign trade policy]. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University.Vol. 24(2). pp. 83–89.
3. Alaverdyan L.M., Romanenko O.V. (2019)Suchasni realiyi ta perspektyvy rozvytku zovnishnoyi torhivli Ukrayiny z inshymy krayinamy svitu[Modern realities and prospects of development of foreign trade of Ukraine with other countries of the world].Effective Economics Online Journal. Vol. 4.available at:http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7005 (accessed 16 December 2019).
4. Kulyts'kyj S. (2018), Zovnishnya torhivlya Ukrayiny: stan, problemy y perspektyvy. [Foreign Trade of Ukraine: state, problems and prospects], Ukraina: podii, fakty, komentari, vol. 10, pp. 39–52.
5. Ivanov Ye.I. (2015) Mekhanizmy vdoskonalennya zovnishnotorhovelnoyi polityky Ukrayiny v umovakh chlenstva v SOT [Mechanisms of improvement of Ukraine's foreign trade policy in terms of WTO membership]. Economic analysis: Coll. Sciences. T. 21. Vol. 1. pp. 45–49.
6. Structural reorientation of foreign trade in the system of factors of economic growth: monograph (2011) / by total. ed. Doctor of Economics. of sciences, prof. A.A. Mazaraki. 651 p.
7. Fomin I.S. (2012) Natsionalna zovnishnoekonomichna polityka v konteksti mizhnarodnykh zobovyazan Ukrayiny [National Foreign Economic Policy in the Context of Ukraine's International Obligations]. Economics and Management. Vol. 1. pp. 19–24.
8. Korovaychenko N. (2016) Antykryzova zovnishnotorhovelna polityka Ukrayiny [Anti-crisis foreign trade policy of Ukraine]. Foreign Trade: Economics, Finance, Law. Vol. 5. pp. 16–26. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_5_4 (accessed 16 December 2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.43.02

Лагодієнко Н.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет

Lagodiienko Natalya,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Mykolaiv National Agrarian University

СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК МОДЕЛЬ ЛЮДИНО- ТА ЕКОЛОГОЦЕНТРИЧНОЇ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Лагодієнко Н.В. Сталий розвиток аграрного виробництва як модель людино- та екологоцентричної аграрної економіки. У статті досліджуються аспекти сталого розвитку вітчизняного аграрного виробництва з урахуванням сучасних трансформацій і з орієнтацією на зарубіжний досвід в умовах людино- та екологоцентричної аграрної економіки. Виявлено, що перехід вітчизняного аграрного виробництва на принципи сталого розвитку гальмується наявністю принципових суперечностей між ціною досягнення кожного з його складників: перша суперечність – економічний складник ↔ соціальний складник; друга суперечність – соціальний складник ↔ екологічний складник; третя суперечність – екологічний складник ↔ економічний складник. Установлено, що для розв'язання описаних суперечностей необхідно вирішити питання черговості реалізації складників сталого розвитку аграрного виробництва оскільки цілком очевидно, що одночасно це забезпечити надзвичайно проблематично. Зокрема, за умови, коли більшість українського населення спрямовує на придбання продовольства понад 50% своїх сукупних витрат, його неможливо переконати у доцільності повного переходу на екологоощадні технології сільськогосподарського виробництва, які зумовлять підвищення цін на продукти харчування.

Ключові слова: сталий розвиток, аграрне виробництво, аграрна економіка, економічний складник, соціальний складник, екологічний складник.

Лагодиенко Н.В. Устойчивое развитие аграрного производства как модель человеко- и экологоцентрической аграрной экономики. В статье исследуются аспекты устойчивого развития отечественного аграрного производства с учетом современных трансформаций и с ориентацией на зарубежный опыт в условиях человеко- и екологоцентрической аграрной экономики. Обнаружено, что переход отечественного аграрного производства на принципы устойчивого развития тормозится наличием принципиальных противоречий между ценой достижения каждой из его составляющих: первое противоречие – экономическая составляющая ↔ социальная составляющая; второе противоречие – социальная составляющая ↔ экологическая составляющая; третье противоречие – экологическая составляющая ↔ экономическая составляющая. Установлено, что для решения описанных противоречий необходимо решить вопрос очередности реализации составляющих устойчивого развития аграрного производства, поскольку вполне очевидно, что одновременно это обеспечить чрезвычайно проблематично. В частности, при условии, что большинство украинского населения направляет на приобретение продовольствия более 50% своих совокупных расходов, его невозможно убедить в целесообразности полного перехода на экологосохраняющие технологии сельскохозяйственного производства, которые обусловят повышение цен на продукты питания.

Ключевые слова: устойчивое развитие, аграрное производство, аграрная экономика, экономическая составляющая, социальная составляющая, экологическая составляющая.

Lagodiienko Natalya. Sustainable development of agricultural production as a model of human- and ecocentric agrarian economy. The article explores the aspects of sustainable development of domestic agricultural production, taking into account modern transformations and focusing on foreign experience in the conditions of human and ecocentric agrarian economy. It was found that the transition of domestic agricultural production to the principles of sustainable development is hampered by the existence of fundamental contradictions between the price

of achieving each of its components. The first contradiction is the economic component - the social component. The second contradiction is the social component - the environmental component. The third contradiction is the environmental component - the economic component. It is established that in order to solve these contradictions, it is necessary to solve the question of the order of implementation of the components of sustainable development of agrarian production, since it is quite obvious that it is extremely problematic at the same time. In particular, provided that the majority of the Ukrainian population directs more than 50% of their total expenditures on food purchases, it is impossible to convince them of the feasibility of a full transition to environmentally friendly agricultural production technologies that will lead to higher food prices. Research has shown that the sustainable development of agricultural production in Ukraine is the development of social production in the agricultural sector of the economy on terms of social, economic and environmental components of sustainable development, which provides: ensuring the food security of the nation; ensuring effective control over the use of chemicals in agricultural production and compliance with maximum residue limits for chemicals in agricultural products; social development of rural areas; the complexity of agricultural production; competitive production based on the use of resource-saving technologies; use of equipment, technological methods and calendar terms of agricultural work, which reduce the dependence of productivity of crops and animals on weather conditions; insurance of agrarian risks; budget support for agricultural producers in volumes not less than in the EU within the limits of protected items of the state budget.

Key words: sustainable development, agrarian production, agrarian economy, economic component, social component, ecological component.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ідея сталого розвитку зародилася як спроба дати відповідь на питання, чи може людство забезпечувати задоволення своїх зростаючих потреб, рухаючись у напрямі підвищення соціальної справедливості під час розподілу результатів суспільного виробництва та без руйнування навколишнього природного середовища. Поштовхом до виникнення ідеї стало стрімке загострення в другій половині XX ст. таких актуальних міжнародних проблем, як вичерпання невідтворюваних природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища, голод, бідність, війни. Із цього приводу І.М. Лицур справедливо відзначає, що людство нині повинно жити на відсотки від капіталу, не використовуючи сам капітал. Життя за «потребами», а не «бажаннями», як сьогодні, передбачає наявність ресурсних обмежень. Ресурсні обмеження носять комплексний характер і пов'язані не стільки з обмеженістю природоресурсної бази, а насамперед із взаємодією і взаємовпливом між антропосистемою та біосферою. Усвідомлення цієї взаємодії та взаємовпливу призвело до виникнення поняття «господарська ємність біосфери» – гранично допустимого антропогенного впливу на біосферу, перевищення якого переводить її в негативний стан і з часом може викликати в ній незворотні деградаційні процеси [1, с. 17–18].

Обмеженість ресурсів давно вже визначається як фундаментальний економічний факт. Проте висновок про фактичну небезкоштовність «дармових благ природи» був зроблений тільки у рамках концепції сталого розвитку. Нині є велика кількість найрізніших підходів до оцінки вартості природних ресурсів. Проте під час вирішення питання про взаємозамінність виробничого, природного і людського капіталу, особливо у процесі вартісної оцінки природних ресурсів, виникають проблеми інтерпретації [2; 3].

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання сталого розвитку аграрного виробництва у контексті реформування аграрного сектору економіки України завжди були актуальними та досліджувалися такими вітчизняними вченими, як П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С.І. Дем'яненко, Б.М. Данилишин, О.О. Красноруцький, В.В. Лагодієнко, М.В. Місюк, Р.М. Мудрак, П.Т. Саблук, А.М. Ужва, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та ін. Багато спірних питань щодо забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва були висвітлені у працях зарубіжних учених: Р. Нельсона, С. Уінтера, Деніса і Донелли Медоуз, Й. Рандерсона, Ґ. Дейлі, Л. Брауна, Г. Гарднера, Н. Картера, Ш. Лиле. Разом із тим наукові дослідження формування механізмів сталого розвитку вітчизняного аграрного виробництва з урахуванням сучасних трансформацій і з орієнтацією на зарубіжний досвід потребують подальшого вивчення.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження аспектів сталого розвитку вітчизняного аграрного виробництва з урахуванням сучасних трансформацій і з орієнтацією на зарубіжний досвід в умовах людино- та екологоцентричної аграрної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «сталий розвиток» на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. в рамках прийняття «Порядку денного на XXI століття» визначався як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [4]. Сталий розвиток відноситься до моделі людського розвитку, у рамках якої використання ресурсів спрямоване на задоволення людських потреб з одночасним забезпеченням сталості природних систем та навколишнього середовища, щоб ці потреби могли бути задоволені не тільки для нинішнього, а й для майбутніх поколінь.

Головними принципами Концепції сталого розвитку суспільства є такі:

– у центрі сталого розвитку стоять люди, що мають право на здорове життя в гармонії з природою;

– право на розвиток має реалізуватися з урахуванням потреб і за обов'язкового збереження довкілля для нинішнього і прийдешніх поколінь;

– захист довкілля має стати не окремим завданням, а невід'ємним складником розвитку;

– для досягнення сталого розвитку держави мають позбутися тих моделей виробництва та споживання, які гальмують розвиток;

– проблеми захисту довкілля можуть бути успішно розв'язані за умови участі всіх зацікавлених громадян. Кожен громадянин повинен мати доступ до інформації про довкілля, якою володіють місцеві органи влади, громадяни повинні мати право на участь в обговоренні та прийнятті рішень;

– жінки відіграють надзвичайно важливу роль у вирішенні проблем, пов'язаних з охороною довкілля та сталим розвитком;

– мир, розвиток й охорона довкілля – взаємопов'язані та неподільні [5, с. 13].

У своїй еволюції концепція сталого розвитку змінювалася зі зміною основних акцентів до її трактування, взаємодії між собою основних складників, удосконалювалося розуміння взаємодії людини й навколишнього середовища. Проте найважливішою метою, яку суспільство має досягти, є те, що у своєму розвитку не можна виходити за межі можливостей екосистеми, тому що така поведінка загрожує добробуту наявної генерації та існуванню майбутніх поколінь [6].

У вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 р., на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань. Україна приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 р. на засадах принципу «нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку. Протягом 2016 р. в Україні було проведено низку національних (4) та регіональних (10) консультацій. За результатами консультацій можна зробити висновок, що національні ЦСР слугуватимуть основою для інтеграції зусиль, спрямованих на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування. Процес визначення завдань Цілей сталого розвитку та встановлення базового рівня для організації подальшого (на 15 років) моніторингу започаткував національний дискурс щодо вимірювання суспільного прогресу у цілому та вдосконалення системи національної статистики [7].

Нині головним документом, який визначає ключові цілі сталого розвитку України та механізм їх досягнення, є проєкт «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року». У ньому стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Такий розвиток передбачає:

– подолання дисбалансів в економічній, соціальній та екологічній сферах;

– трансформацію економічної діяльності, перехід на засади «зеленої» економіки;

– побудову мирного та безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним урядуванням та інклюзивними інституціями;

– забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства;

– повну зайнятість населення;

– високий рівень науки, освіти та охорони здоров'я;

– підтримання довкілля в належному стані, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь;

– децентралізацію та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів;

– збереження національних культурних цінностей і традицій [8, с. 6].

Людиноцентричність, або соціалізація розвитку суспільного виробництва задля забезпечення його економічної сталості, окрім суто моральних гуманістичних міркувань, має фундаментальне наукове обґрунтування з погляду економічної теорії. Як відомо, суспільне виробництво в рамках ринкової моделі економіки переживає періодичні спади та піднесення, які в економічній літературі дістали назву економічних циклів. Економічні кризи як найбільш руйнівні, а тому найважливіші фази економічних циклів, які, власне, й є головною причиною циклічності суспільного виробництва, зумовлюються різними причинами. Серед численних спроб пояснити природу економічних криз однією з найбільш популярних є теорія недоспоживання.

Теорія недоспоживання пояснює економічні кризи надвиробництва недостатніми розмірами особистого споживання. Її засновником уважається швейцарський економіст XIX ст. Ж.Ш.Л. де Сисмонді (Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi). Виходячи з догми Сміта, згідно з якою вартість сукупного суспільного продукту зводиться до суми доходів різних класів, Сісмонді вважав, що розміри ринку визначаються розмірами особистого споживання і що скорочення останнього зумовлює неможливість реалізації продукції капіталістичного суспільства і призводить до появи систематичного надлишкового продукту. Чинниками скорочення споживання і, відповідно, звуження ринку Сісмонді вважав погіршення становища робітничого класу в результаті витіснення частини робітників із виробництва машинами, зростання безробіття і зниження заробітної плати, а також розорення дрібних виробників – селян і ремісників. Економічні кризи Сисмонді виводив із протиріччя між виробництвом і споживанням. Він уважав, що споживання не є необхідним наслідком виробництва, що, навпаки, неминучий результат капіталістичної системи – перенасичення ринків товарами. Видатним представником теорії недоспоживання був німецький економіст К.І. Родбертус-Ягецов (Johann Karl Rodbertus-Jagetzow). Стверджуючи, що корінною причиною економічних криз є дефіцит споживання, він виводив цю недостатність із нерівномірного розподілу національного доходу, з падіння частки заробітної плати в національному доході. На його думку, економічні кризи породжуються в кінцевому підсумку тим, що за зростаючої продуктивності суспільної праці заробітна плата найманих працівників стає все меншою частиною національного продукту [9]. Остаточне оформлення теорії недоспоживання в одну з панівних шкіл економічної теорії XX ст. відбулося у працях Дж.М. Кейнса (John Maynard Keynes). Учений переконливо довів, що

головною причиною капіталістичної кризи перевиробництва, яка була особливо руйнівною під час Великої депресії 30-х років ХХ ст., є дефіцит сукупних видатків, або недоспоживання [10].

Перехід до траєкторії сталого розвитку економіки України передбачає її гармонізацію. За визначенням О.М. Кравченко це досягнення такого стану функціонування системи, взаємозв'язку її елементів з їхніми властивостями, який є умовою, метою і результатом злагодженого існування самої системи. За нашим глибоким переконанням, гармонізація економічного та соціального складника сталого розвитку суспільного виробництва в Україні може бути досягнута лише у разі формування економіки загального добробуту. Умовою останньої є підвищення рівня кінцевого споживання домогосподарств за рахунок зростання їхніх доходів у результаті забезпечення відносно справедливого розподілу національного доходу.

Найбільш гостро необхідність переходу на принципи сталого розвитку стоїть у сфері сільськогосподарського виробництва. Останнє, як ніяка інша сфера суспільного виробництва, залежить від якості природних ресурсів, динаміки їх відтворення та рівня залучення у господарський процес [13; 14].

Ю.М. Лопатинський та О.І. Буринська небезпідставно вважають, що до базових цілей сталого розвитку аграрного сектору можна віднести:

– забезпечення раціонального використання наявного природно-ресурсного потенціалу з урахуванням перспективних можливостей, що є основою економічного складника;

– зменшення деструктивного впливу екологічних екстерналій на довкілля та сільськогосподарські території (екологічний складник);

– соціальний складник, що гарантується підвищенням рівня зайнятості, доходів суб'єктів господарювання аграрного сектору. Також важливим є залучення до процесу поширення ідей сталого розвитку та формування усвідомлення участі окремого індивідууму задля досягнення загального результату.

Сталий розвиток аграрного виробництва можливий за умов формування тривалої єдності та взаємозв'язку щодо відтворення виробничого потенціалу, людських ресурсів та природного середовища [15].

Як бачимо, соціальний складник сталого розвитку аграрного виробництва має складну структуру, адже, з одного боку, передбачає достатнє продовольче забезпечення населення усієї країни, тобто виконання умов продовольчої безпеки [16–18], а з іншого – поліпшення умов і якості життя сільського населення. Цілком очевидно, що ці складники мають різну природу, а отже, й цілком відмінний інструментарій забезпечення. Зокрема, на це вказують Л.В. Ємельянова, В.О. Біленко та С.С. Чеведа, які відзначають, що моделювання сталого розвитку аграрної сфери здійснюється з урахуванням чинників багатофункціональності аграрного сектору для розгляду в ширшому ракурсі його впливу на екологічну ситуацію, продовольчу безпеку і розвиток сільських територій; якості життя, що виступає одним із визначальних чинників формування людського і, відповідно, соціального капіталу на селі та природного капіталу, який розглядається як фонд, що продукує потік природних ресурсів і послуг як обмежуючого чинника [19].

Сталий розвиток як нова форма соціальної динаміки стосується всіх сфер соціально-господарського буття і потребує науково-методологічного розроблення моделей і механізмів його запровадження у практику господарювання. Найменш розробленими його аспектами залишаються проблема формування ефективних систем державного управління в умовах прагнення до формування сталого розвитку територіальних громад, перехід суспільств до принципів такого розвитку, формування та застосування механізмів досягнення зазначеного стану та управління ним із метою його збереження [20].

Що стосується екологічного складника сталого розвитку аграрного виробництва, то, як справедливо відзначає Т.В. Курман, наявність значної кількості нормативних актів, які певним чином стосуються екологізації традиційного сільгоспвиробництва, не зменшує проблем і порушень екологічних норм виробниками в процесі їхньої діяльності. Зокрема, йдеться про використання не дуже якісних, але дешевих засобів захисту рослин із перевищенням установлених норм, безконтрольне застосування ГМО, виснажливе використання земель сільськогосподарського призначення, порушення сівозмін, забруднення довкілля тощо. Така ситуація існує, незважаючи на закріплення в законодавстві відповідних положень щодо відповідальності за вказані дії. Так, у ст. 33 Закону України «Про меліорацію земель» закріплено, що за порушення його норм винні особи несуть відповідальність. Проте жодного механізму реалізації чи жодних видів відповідальності не передбачено [21]. Отже, очевидно, що в Україні виникла необхідність створення нової моделі державного регулювання, спрямованої на мотивування суб'єктів господарювання до раціонального використання, зберігання й відновлення агроландшафтів.

Нині перехід вітчизняного аграрного виробництва на принципи сталого розвитку гальмується наявністю принципових суперечностей між ціною досягнення кожного з його складників.

І суперечність – економічний складник ↔ соціальний складник:

1) високоефективне конкурентоспроможне аграрне виробництво, у числі іншого, забезпечується ефектом від масштабу, тобто передбачає функціонування великотоварного виробництва. В Україні це переважно агрохолдинги. Але останні орієнтовані на зовнішній ринок. За таких умов виникають серйозні перешкоди забезпеченню продовольчої безпеки країни;

2) високоефективне конкурентоспроможне аграрне виробництво, у числі іншого, забезпечується ефектом від масштабу, тобто передбачає функціонування великотоварного виробництва. В Україні це переважно агрохолдинги. Але зайнятість у сільській місцевості як одна з ключових умов розвитку сільських територій забезпечується за умови багатоукладності – розвитку малих і середніх господарських формувань, яким буде дуже важко конкурувати за земельні ресурси з агрохолдингами. Крім того, великотоварні господарські формування тяжіють до виробництва високорентабельних рослинницьких культур, які потребують мінімальної кількості ручної праці. Поза увагою залишаються рослинницькі і тваринницькі галузі, що забезпечують зайнятість у сільській місцевості: ягідництво, плодівництво, овочівництво, картоплярство, скотарство, свинарство, вівчарство тощо.

ІІ суперечність – соціальний складник ↔ екологічний складник:

1) ураховуючи низьку купівельну спроможність українського населення, забезпечення продовольчої безпеки, у числі іншого, базується на продукуванні достатньої кількості продовольства за мінімально можливих за даної технології витрат виробництва. Нині це індустріальні технології, що передбачають використання значної кількості хімічних засобів: мінеральних добрив, отрутохімікатів, кормових добавок, антибіотиків, гормонів росту тощо. Однак індустріальні сільськогосподарські технології – головна загроза збереженню довкілля;

2) розвиток сільських територій передбачає багатоукладність сільськогосподарського виробництва. Натомість екологічний складник сталого розвитку вимагає зменшення розораності ґрунтів. Виведення сільськогосподарських земель з обороту зумовить зростання цін оренди та купівлі землі. Обмеженість земельних ресурсів для малих та середніх аграрних господарств зумовить їх скорочення і зростання частки агрохолдингів у користуванні та володінні землею.

ІІІ суперечність – екологічна складник ↔ економічний складник:

1) забезпечення екологічного складника сталого розвитку передбачає зменшення частки сільськогосподарських угідь у польовій сівозміні, зменшення використання хімічних засобів і т.д. Усе це зумовить скорочення інвестицій у сільське господарство, зменшення виручки від реалізації продукції, падіння врожайності головних сільськогосподарських культур, зменшення рентабельності аграрного виробництва, що суперечить забезпеченню економічного складника сталого розвитку;

2) екологічний складник сталого розвитку вимагає зменшення використання поверхневих та підґрунтових вод для сільськогосподарського виробництва. Це означає скорочення виробництва сільськогосподарських культур, що потребують інтенсивного поливу, зростання ризиків неврожаю, скорочення виручки від реалізації, що суперечить забезпеченню економічного складника сталого розвитку.

Для розв'язання описаних суперечностей необхідно вирішити питання черговості реалізації складників сталого розвитку аграрного виробництва, оскільки цілком очевидно, що одночасно це забезпечити надзвичайно проблематично. Зокрема, за умови, коли більшість українського населення спрямовує на придбання продовольства понад 50% своїх сукупних витрат, його неможливо переконати у доцільності повного переходу на екологоощадні технології сільськогосподарського виробництва, які зумовлять підвищення цін на продукти харчування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сталий розвиток аграрного виробництва України – це розвиток суспільного виробництва в аграрному секторі економіки на умовах соціального, економічного та екологічного складників сталого розвитку, який передбачає:

– забезпечення продовольчої безпеки нації;

– забезпечення дієвого контролю над використанням хімічних засобів у сільськогосподарському виробництві та дотримання граничних норм залишків хімічних речовин у сільськогосподарській продукції;

– соціальний розвиток сільських територій;

– багатоукладність сільськогосподарського виробництва;

– конкурентоспроможне виробництво, яке базується на використанні ресурсоощадних технологій;

– використання техніки, технологічних прийомів та календарних строків сільськогосподарських робіт, які зменшують залежність продуктивності сільськогосподарських культур і тварин від погодних умов;

– забезпечення виробництва органічної продукції;

– страхування аграрних ризиків;

– бюджетну підтримку сільськогосподарських виробників в обсягах не менших, ніж у ЄС (у % до ВВП), у рамках захищених статей державного бюджету.

Список використаних джерел:

1. Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі : колективна монографія / М.Ф. Аверкина та ін. ; за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2014. 540 с.
2. Гизатуллин Х.Н., Троцкий В.А. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма. *Общественные науки и современность*. 1998. № 5. С. 124–130.
3. Федорова Т.Ю., Григорук П.М. Визначення концептуальних засад сталого розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 2. С. 16–19.
4. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття», ухвалена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) / пер. з англ. ; 2-е вид. Київ : Інтелсфера, 2000. 360 с.
5. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / В. Підліснюк та ін. ; за ред. В. Підліснюк. Київ : СПД Ковальчук, 2005. 88 с.
6. Буринська О.І. Еволюція концепції сталого розвитку як головної парадигми нового тисячоліття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. Вип. 7. Ч. 1. С. 57–60.
7. Цілі сталого розвитку в Україні, 12.10.2019, 20:23. URL : http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-governments (дата звернення: 10.12.2019).
8. Проєкт – 2017 «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року». Київ : Програма розвитку ООН в Україні, Глобальний екологічний фонд, 2017. 112 с.
9. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь. Москва : Институт новой экономики, 1997.
10. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. London : Macmillan Publishing Company, 1936. 424 p.
11. Кравченко О.М. Гармонізація економічної системи. *Економіка АПК.* 2017. № 11. С. 51–56.
12. Громоздова Л., Громоздов В. Глобальні цілі сталого розвитку в регіональній політиці України. *Міжнародна економічна політика.* 2017. № 2(27). С. 173–187.
13. Хвесик М.А., Шубалий О.М. Концептуальні засади спіральної трансформації еколого-економічних відносин: генезис та перспективи імплементації. *Економіка АПК.* 2015. № 7. С. 25–31.

14. Гарбар В.В. Економічна сутність поняття сталого розвитку фермерського господарства. *Економіка АПК.* 2014. № 1. С. 136–141.

15. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК.* 2018. № 6. С. 94–102.

16. Самойлик Ю.В. Особливості управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі. *Економіка і організація управління.* 2016. № 4(24). С. 237–244.

17. Ужва А.М. Формування сталого розвитку сільського господарства: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство».* 2015. № 5. С. 174–176.

18. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. 2019. Vol. 8. Issue 4. P. 1159–1168. DOI : 10.18421/TEM84-08, November 2019.

19. Ємельянова Л.В., Біленко В.О., Чеведа С.С. Сталий розвиток аграрної сфери України як об'єкт моделювання. *Агросвіт*. 2017. № 10. С. 30–34.

20. Матвєєва О. Імперативи сталого розвитку територіальних громад та його *загальнотеоретичні засади. Ефективність державного управління.* 2017. Вип. 1(50). Ч. 2. С. 224–232.

21. Курман Т.В. Екологізація традиційного сільськогосподарського виробництва як засіб забезпечення його сталого розвитку: правові аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2018. № 4. С. 95–99.

References:

1. Averkina M.F., Andreeva N.M., Baldzhi M.D., Veklic O.O. (2014) Stalyy rozvytok – XXI stolittya: upravlinnya, tekhnolohiyi, modeli [Sustainable development – XXI century: management, technologies, models]. Cherkasy: Publisher Y.A. Chabanenko, 2014. 540 p.

2. Gizatullin Kh.N., Trotsky V.A. (1998) Kontseptsiya ustoychivogo razvitiya: novaya sotsial'no-ekonomicheskaya paradigma [The concept of sustainable development: a new socio-economic paradigm]. *Social Sciences and Modernity*, No. 5. pp. 124-130.

3. Fedorova T.Yu., Grigoruk P.M. (2013) Vyznachennya kontseptual′nykh zasad staloho rozvytku [Definition of conceptual foundations of sustainable development]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, Issue 2. pp. 16-19.

4. Prohrama diy «Poryadok dennyy na XXI stolittya»: Ukhvalena konferentsiyeyu OON z navkolyshn′oho seredovyshcha i rozvytku v Rio-de-Zhaneyro (Samit «Planeta Zemlya», 1992 r.) (2000) [Agenda for the 21st Century: Adopted by the UN Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro (Planet Earth Summit, 1992)]. K.: Intelsfera. 360 p.

5. Podlisnyuk V., Rudyk I., Kyrylenko V., Vyshenska I., Maslyukivska O. (2005) Stalyy rozvytok suspil′stva: rol′ osvity [Sustainable development of society: the role of education]. K.: Kovalchuk Publishing House,. 88 p.

6. Burinskaya O.I. Evolyutsiya kontseptsiyi staloho rozvytku yak holovnoyi paradyhmy novoho tysyacholittya (2016) [Evolution of the concept of sustainable development as the main paradigm of the new millennium]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, Issue 7, Part 1. pp. 57–60.

7. Tsili staloho rozvytku v Ukrayini [Sustainable Development Goals in Ukraine] URL: http://sdg.org.ua/en/sdgs-and-governments (accessed: 10 December 2019).

8. Proekt – 2017 «Stratehiya staloho rozvytku Ukrayiny do 2030 roku» (2017) [Project – 2017 "Sustainable Development Strategy of Ukraine to 2030"]. Kyiv: UNDP in Ukraine, Global Environment Facility, 112 p.

9. Bol'shoy ekonomicheskiy slovar' (1997) Great economic dictionary. M .: Institute of New Economics. A.N. Azrillian,

10. Keynes, J.M. (1936) The General Theory of Employment, Interest, and Money. London: Macmillan Publishing Company. 424 p.

11. Kravchenko O.M. (2017) Harmonizatsiya ekonomichnoyi systemy [Harmonization of the economic system]. *Economy APK*, No. 11. pp. 51–56.

12. Gromozdova L., Gromozdov V. (2017) Hlobal′ni tsili staloho rozvytku v rehional′niy politytsi Ukrayiny [Global goals of sustainable development in regional policy of Ukraine]. *International economic policy*, No. 2(27). pp. 173–187.

13. Khvesik M.A., Shubaliy O.M. (2015) Kontseptual′ni zasady spiral′noyi transformatsiyi ekoloho-ekonomichnykh vidnosyn: henezys ta perspektyvy implementatsiyi [Conceptual bases of spiral transformation of ecological and economic relations: genesis and prospects of implementation]. *APK economy*, 2015, No. 7. pp. 25–31.

14. Garbar V.V. (2014) Ekonomichna sutnist′ ponyattya staloho rozvytku fermers′koho hospodarstva [The economic essence of the concept of sustainable development of the farm]. *APK economy*, No. 1. pp. 136–141.

15. Lopatinsky Yu.M., Burinskaya O.I. (2018) kladovi ta priorytety staloho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky: kontseptual′no-teoretychnyy dyskurs [Components and priorities of sustainable development of the agrarian sector of the economy: conceptual-theoretical discourse]. *APK economy*, No. 6. pp. 94–102.

16. Samoilik Yu.V. (2016) Osoblyvosti upravlinnya stalym rozvytkom sil′s′kohospodars′kykh pidpryyemstv u hlobal′nomu seredovyshchi [Features of management of sustainable development of agricultural enterprises in the global environment]. *Economics and management organization*, No. 4(24). pp. 237–244.

17. Uzhva A.M. (2015) Formuvannya staloho rozvytku sil′s′koho hospodarstva: zarubizhnyy dosvid [Formation of Sustainable Agricultural Development: Foreign Experience]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, No. 5. pp. 174–176.

18. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. (2019) Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. TEM Journal. Volume 8, Issue 4, P. 1159–1168.

19. Emelianova L.V., Bilenko V.O., Cheveda S.S. (2017) Stalyy rozvytok ahrarnoyi sfery Ukrayiny yak ob'yekt modelyuvannya [Sustainable development of the agrarian sphere of Ukraine as an object of modeling]. *Agro-world*, No. 10. pp. 30–34.

20. Matveeva O. (2017) Imperatyvy staloho rozvytku terytorial′nykh hromad ta yoho zahal′noteoretychni zasady [Imperatives of Sustainable Development of Territorial Communities and Its General Theoretical Foundations]. *Public administration efficiency*, Issue 1 (50), Part 2. pp. 224–232.

21. Kurman T.V. (2018) Ekolohizatsiya tradytsiynoho sil′s′kohospodars′koho vyrobnytstva yak zasib zabezpechennya yoho staloho rozvytku: pravovi aspekty [Greening of traditional agricultural production as a means of ensuring its sustainable development: legal aspects]. *Actual problems of domestic jurisprudence*, No. 4. pp. 95–99.

УДК 330.131.5:658(477.83)

Маркович Н.В.,
кандидат економічних наук, в.о. доцента
кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Львівський національний аграрний університет

Markovych Nataliia,
Candidate of Economic Sciences,
Acting Associate Professor in the Department of Entrepreneurship,
Trade and Stock Exchange
Lviv National Agrarian University

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА БУРЯКА СТОЛОВОГО В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ ЛЬВІВЩИНИ

Маркович Н.В. Організаційно-економічне обґрунтування виробництва буряка столового у особистих селянських господарствах Львівщини. У статті досліджено економічну ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту на Львівщині. За зведеною статистичною звітністю здійснено оцінку виробництва овочів відносно раціональної норми споживання. Проведено розрахунок нормативної собівартості і мінімальної ціни реалізації 1 т буряка столового. Визначено типові ризики ведення господарської діяльності з вирощування культури. Встановлено, що сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної та технологічної збалансованості з переробними підприємствами й обслуговуючими організаціями. Лише за таких умов можливі зміни в соціально-економічній ситуації на селі, інноваційний розвиток, позитивні зрушення у відносинах власності, насиченість ринку конкурентоспроможною продукцією.

Ключові слова: підприємництво, овочівництво, виробництво овочів у відкритому ґрунті, ефективність господарської діяльності, прибуток.

Маркович Н.В. Организационно-экономическое обоснование производства свеклы столовой в личных крестьянских хозяйствах Львовщины. В статье исследована экономическая эффективность производства овощей открытого грунта на Львовщине. По сводной статистической отчетности осуществлена оценка производства овощей относительно рациональной нормы потребления. Проведен расчет нормативной себестоимости и минимальной цены реализации 1 т свеклы столовой. Определены типичные риски ведения хозяйственной деятельности по выращиванию культуры. Установлено, что современные хозяйства на пути развития и эффективного функционирования нуждаются в финансовой, экономической и технологической сбалансированности с перерабатывающими предприятиями и обслуживающими организациями. Только при таких условиях возможны изменения в социально-экономической ситуации на селе, инновационное развитие, положительные сдвиги в отношениях собственности, насыщенность рынка конкурентоспособной продукцией.

Ключевые слова: предпринимательство, овощеводство, производство овощей в открытой почве, эффективность хозяйственной деятельности, прибыль.

Markovych Nataliia. Organizational and economic substantiation of table beet production in personal peasant farms in Lviv region. The article investigates the economic efficiency of open-source vegetable production in Lviv region. This agribusiness trend remains one of the most sustainable and promising for development in all categories of farms, which not only guarantees the food security of the state, but also produces export-oriented products with high added value. At the same time, domestic agribusiness has a significant potential to increase exports in this direction, because the demand for these products in the world market remains quite high. According to the summary statistics, an analysis of the production of vegetables in relation to a rational rate of consumption was conducted. There was a situation where domestic production per capita in general increased to 215-221 kg, while consumption reached approximately 165 kg. However, even under the circumstances, it did not reduce their import volumes, especially in the winter and spring season. In general, most of the regions produce vegetables in Kherson (1,225.6 thousand tons), Dnipropetrovsk (667.0 thousand tons) and Kyiv regions (572.8 thousand tons). In the Lviv region, the production of vegetables amounted to 505.2 thousand tons. In the context of the main vegetable crops during 2015-2018 the pumpkin production grew by 22.5%, zucchini - by 29.9%, cucumbers - 45.8%. There is a tendency to reduce the production of table beets by 2%. The calculation of the normative cost and the minimum selling price of table beet shows that the activity of growing table beet is effective. Although there are still typical risks of

growing a business, cultivating table beets is necessary and appropriate. Modern economies in the way of development and efficient functioning require financial, economic and technological balance with processing enterprises and service organizations providing logistics. Only under such conditions are radical changes in the socio-economic situation in the countryside, innovative development, positive shifts in property relations, economic freedom of producers, saturation of the market with products and products of its processing possible.

Key words: entrepreneurship, vegetable growing, production of vegetables in open ground, efficiency of economic activity, profit.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Столовий буряк культивується з незапам'ятних часів і вирощується на великих площах. Перші культурні форми звичайного коренеплідного буряка з'явилися на початку нашої ери в Київській Русі і стали відомі в X–XI ст. Завдяки хорошим смаковим якостям буряк широко використовується в їжу багатьма народами світу, є частиною низки українських національних страв. Столовий буряк має велику кількість вітамінів і корисних мікроелементів. За вмістом фосфору та калію він посідає одне з перших місць серед овочевих культур. Відкриття власного бізнесу з вирощування та продажу столового буряка не має особливих складнощів. Усе тому, що продукт не тільки всіма улюблений і користується великим попитом, а й тому, що його нескладно вирощувати, він невибагливий і приносить хороший урожай, тому таке відкриття бізнесу ідеально підійде для новачка. А за рахунок постійного попиту на коренеплід продаж може здійснюватися протягом усього року.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Зважаючи на особливу роль галузі овочівництва як однієї зі складових частин формування національної продовольчої безпеки, дослідженню проблем виробництва та реалізації овочевої продукції присвячено роботи таких учених-економістів, як: В.Г. Андрійчук, В.В. Дем'янчук, І.Г. Кириленко, Ю.Ф. Лопатинський, П.Т. Саблук та ін. [1-3; 5-7]. Науковці розглядають різні питання проблем формування овочепродуктового підкомплексу. Але окремі аспекти сучасного стану розвитку овочівництва вивчено недостатньо, тому виникає необхідність зваженої оцінки зазначених тенденцій, у тому числі на регіональному рівні.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – обґрунтувати особливості вирощування столового буряка в особистому селянському господарстві з площею посіву 1 га; сформувати характеристику підприємницької діяльності; обґрунтувати типові ризики ведення господарської діяльності з вирощування культури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виробництво овочів належить до стратегічно важливих напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва, що не лише гарантує продовольчу безпеку держави, а й забезпечує сировиною харчову переробну промисловість, яка випускає експортоорієнтовану продукцію з високою доданою вартістю. На ринку овочів останніми роками складалася ситуація, коли внутрішнє виробництво з розрахунку на одну особу загалом зросло до 215–221 кг, тоді як споживання трохи перевищило раціональну норму (161 кг) і досягло близько 165 кг (рис. 1). Однак навіть за наявних умов це не зменшувало обсяги їх імпорту, особливо в зимово-весняний сезон, коли вітчизняні аграрії ще не в змозі повністю покрити попит власним виробництвом.

Аналіз стану виробництва овочів свідчить, що вказаний напрям агробізнесу залишається одним із найбільш стійких та перспективних для розвитку в усіх категоріях господарств.

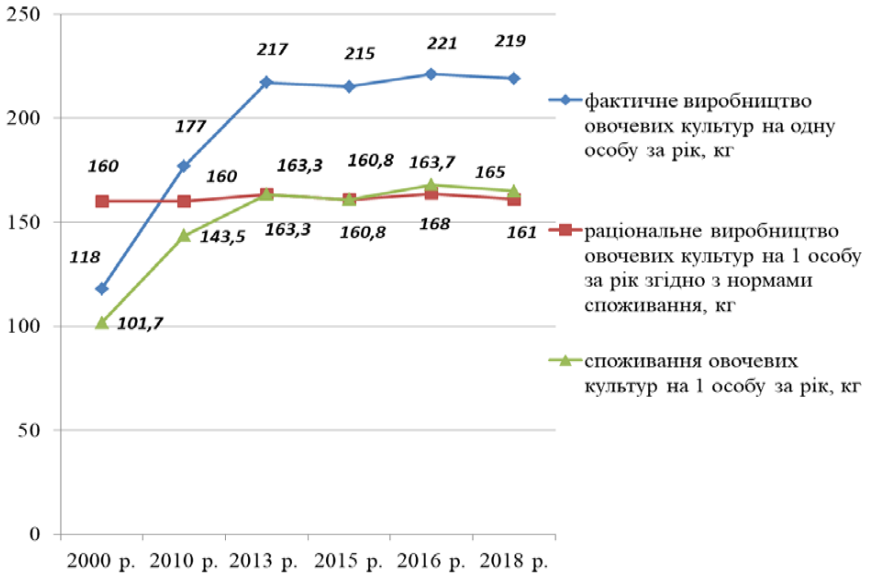

Рис. 1. Динаміка виробництва в Україні овочів відносно раціональної норми споживання

В аграрному секторі розрізняють виробництво овочів відкритого і закритого ґрунту. При цьому 98,7% усієї зібраної площі припадає на овочі відкритого ґрунту, тоді як на закритого – лише 1,3%. Проте питома вага площ овочів закритого ґрунту в загальній структурі всіх указаних культур за останні роки зросла майже вдвічі. Тобто інтерес до розвитку тепличного овочівництва підвищується щороку.

Найбільшу частку в структурі площ овочевих культур традиційно займають помідори та капуста, що відповідно становить 24,6% і 17,7% до підсумку (рис. 2).

Значні площі у вирощуванні овочевих культур належать цибулі ріпчастій, моркві і буряку столовому, питома вага яких у структурі сягає 9,4%, 8,9%, 8,7% відповідно.

Якщо детальніше аналізувати динаміку зміни площ під овочевими культурами за три останні роки, то помітні темпи їх зростання спостерігалися у вирощуванні кабачків (118,6%) та гарбузів столових (112,7%). Водночас протягом досліджуваного періоду характерне зменшення площ відбулося під капустою на 26,4%, цибулею ріпчастою на 18,6%, буряком столовим на 8,7% (табл. 1).

Близько 86% усіх овочів виробляють господарства населення. Сільськогосподарськими підприємствами у звітному році вироблено 520,5 тис ц (6,4%) столового буряка, а господарствами населення – 7 660,7 тис ц (93,6%).

У цілому серед регіонів найбільше овочевих культур вирощують у Херсонській (1 225,6 тис т, або 13,8% до загального підсумку), Дніпропетровській (667,0 тис т, або 7,5%), Харківській (625,9 тис т, або 7,4%), Київській (572,8 тис т, або 6,3%) і Полтавській (517,9 тис т, або 6%) областях. У Львівській області виробництво овочевих культур становило 505,2 тис т за врожайності 194,5 ц/га, тоді як у середньому по Україні вона становила 204,7 ц/га.

Загалом за останні 18 років в Україні помітні позитивні зрушення в обсягах виробництва овочів (рис. 3). Так, у 2018 р. проти 2000 р. виробництво овочів зросло у 1,6 рази, що відбулося переважно за рахунок підвищення їх урожайності на 9,2 ц/га.

У загальному виробництві частка овочів закритого ґрунту щороку зростає і минулого року вже досягла 6,1%. При цьому 30,1% усього обсягу, або майже кожен 3 кг огірків із 10, вироблено в теплицях, тоді як частка помідорів становила близько 11,7%. Однак нинішні обсяги виробництва овочів у тепличних господарствах є недостатніми для задоволення підвищеного сезонного попиту на цю продукцію, про що свідчить аналіз імпорту окремих їх видів.

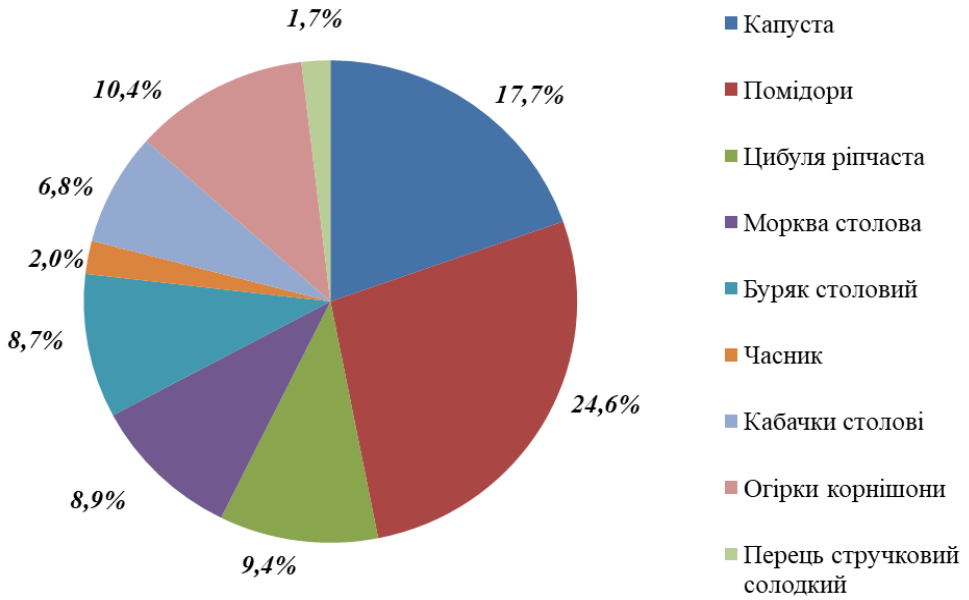

Рис. 2. Питома вага різних видів овочів у структурі зібраної площі в Україні за 2018 р.

Джерело: розраховано на основі http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/books4_zb.php?y=2017&y1=09&ind_page=archive

Таблиця 1

Динаміка зібраної площі овочевих культур в Україні в розрізі основних їх видів

Роки	Культури овочеві, всього	у тому числі								
		Капуста	Буряк столовий	Цибуля ріпчаста	Морква столова	Баклажани	Часник	Кабачки столові	Гарбузи столові	Перець стручковий солодкий
2000	518,6	86,6	41,5	64,5	41,0	6,7	23,4	30,6	25,1	15,0
2010	467,8	73,1	41,0	59,6	44,2	7,1	19,5	27,3	24,8	16,1
2013	493,8	78,2	42,8	58,7	46,8	7,3	23,4	31,1	26,9	17,4
2014	463,8	71,2	41,0	58,8	43,8	6,7	21,9	28,6	25,5	16,3
2015	447,1	70,2	39,4	55,9	42,8	6,0	20,8	26,9	25,9	14,7
2016	447,1	68,6	39,3	54,8	43,1	5,5	21,0	30,3	28,3	15,0
2018	439,0	63,7	37,9	52,5	43,1	5,2	22,0	31,9	29,2	14,2

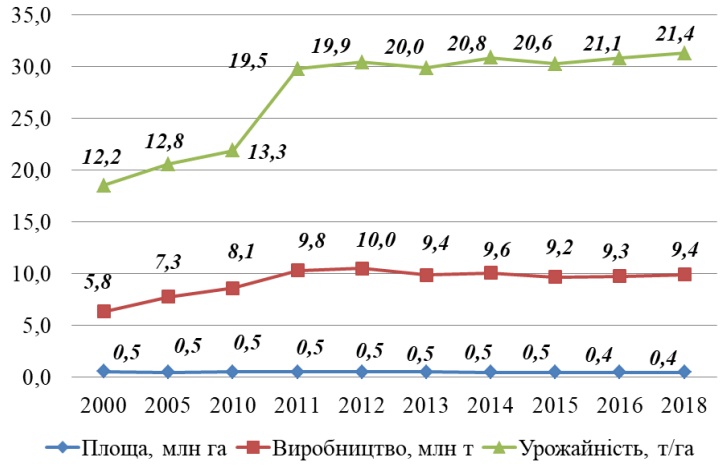

Рис. 3. Динаміка виробництва овочів в Україні

Джерело: розраховано на основі http://www.ukrstat.gov.ua

Овочі і продукти їх переробки нині фактично представляють значний зовнішньоекономічний резерв підвищення доходів і диверсифікації вітчизняного аграрного експорту. За даними аналізу митної статистики минулого року, загальний експорт овочів у групі II «Продукти рослинного походження» сягав $235,4 млн., тоді як їх імпорт – $76 млн. Другим важливим напрямом є експорт продуктів переробки овочів, що включений у групу IV «Готові харчові продукти». Вартість експорту продуктів переробки овочів у 2018 р. становила близько $176,5 млн., а їх імпорту – $142,4 млн.

У цілому експорт овочів і продуктів їх переробки впродовж останніх років переважав імпорт. При цьому вітчизняний агробізнес має значний потенціал збільшення експорту за вказаним напрямом, оскільки на світовому ринку попит на цю продукцію залишається досить високим, а культура здорового харчування спонукає населення багатьох країн світу збільшувати споживання різних видів овочів у свіжому чи перероблену вигляді. У розрізі основних овочевих культур ситуація щодо їх виробництва склалася так. Протягом 2015–2018 рр. спостерігали ріст виробництва гарбузів на 22,5%, кабачків – на 29,9%, огірків відкритого ґрунту – на 45,8%, помідорів відкритого ґрунту – на 15,4%. Прослідковується тенденція до скорочення виробництва баклажанів на 14,8%. Виробництво столових буряків скоротилося на 2% (табл. 2).

Ціни на овочі традиційно мають сезонний характер. Однак унаслідок певних особливостей їх формування на ринку, зумовлених високим рівнем конкуренції з боку мільйонів їх основних виробників – господарств населення, а також тисяч аграрних підприємств та імпорту, цінові тренди є більш передбачуваними. Упродовж січня-березня 2019 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року середні ціни на овочі в Україні зросли на 8,3%. Вартість овочів закритого ґрунту традиційно збільшилася у зимовий період та знижується з початком весни.

Для абсолютної більшості овочевих культур наявні реалізаційні ціни за винятком окремих років фактично дають змогу не лише повністю покрити всі виробничі витрати на їх вирощування, а й забезпечують досить високий рівень рентабельності, який зазвичай перевищує 100%, тому цей напрям агробізнесу є доволі економічно вигідним та гарантує стабільний попит на продукцію як внутрішнього, так і зовнішнього продовольчих ринків.

Серед овочевих культур особливої уваги заслуговує виробництво буряку звичайного, що культивується як однорічна рослина, а для одержання насіння коренеплід висаджують у ґрунт повторно. Ця культура

Таблиця 2

Виробництво основних видів овочевих культур в Україні

№	Продукт	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. до 2015 р., %
1.	Баклажани	80,40	84,20	74,79	68,51	85,2
2.	Буряки столові	834,60	841,92	836,17	818,13	98,0
3.	Гарбуз	565,60	613,75	621,29	692,64	122,5
4.	Кабачки	496,47	596,06	543,37	645,36	129,9
5.	Капуста	1677,30	1682,20	1655,01	1672,00	99,7
6.	Картопля	20839,30	21745,80	22208,22	22503,97	108,0
7.	Морква столова	822,90	876,62	839,01	841,84	102,3
8.	Огірки відкритого ґрунту	675,65	673,47	626,29	985,12	145,8
11.	Помідори відкритого ґрунту	2013,08	1988,37	2002,36	2324,07	115,4
13.	Цибуля ріпчаста	956,50	1014,17	976,71	883,92	92,4
14.	Часник	176,47	187,90	185,83	187,02	105,9

Джерело: розраховано на основі: http://www.ukrstat.gov.ua

використовувалася ще в I–II тис до н.е., поступово поширившись по всіх материках. Оптимальні попередники буряка – картопля, бобові, огірок, зернові культури, перець, баклажан і томат. Для одержання врожаю високої якості та відмінних смакових властивостей слід добирати сорти відповідно до кліматичних умов та структури ґрунту, а також додержувати технології вирощування, за якої рослини були б забезпечені всіма важливими чинниками для свого росту й розвитку. В Україні використовують досить великий набір сортів як вітчизняної, так і зарубіжної селекції. Найпопулярніші солодкі сорти столового буряка: Бордо, Браво, Валента, Бона, Мулатка, Єгипетська плоска тощо.

Столові буряки – культура холодостійка, насіння його може проростати при 4-5 °С. Висівають насіння широкорядним способом (з міжряддям 45–60 см) або стрічковим (за схемою 20×50 см), норма висіву: 8–10 кг/га одноросткового або 12–15-багаторосткового насіння. Норма висіву залежить від схожості, величини насіння та схеми сівби. Масові сходи столових буряків з'являються на 8–12-й день після сівби. Протягом вегетації на буряковій плантації проводять міжрядне розпушення ґрунту та підживлення. Збирають буряки до настання приморозків, оскільки підмерзлі коренеплоди втрачають смакову якість і погано зберігаються. У процесі збирання коренеплоди очищають від гички й сортують на товарні, нетоварні та дрібні. Останні можна використати для вигонки в закритому ґрунті.

Отже, столові буряки для формування високого товарного врожаю потребують відповідного догляду й оптимального співвідношення основних чинників: родючості ґрунту, відповідної температури, освітлення, відсутності бур'янів, удобрення, розпушеного ґрунту, найкращих сортів, великого добре вирівняного насіння, вирощування після добрих попередників, оптимальних строків сівби, боротьби з хворобами та шкідниками, своєчасного формування густоти рослин тощо.

Проведемо розрахунок нормативної собівартості та мінімальної ціни реалізації 1 т буряка столового (табл. 3).

На основі проведених розрахунків прибутку можна зробити висновок, що діяльність по вирощуванню столового буряка є ефективною, адже повна собівартість товарної продукції у заліковій вазі становила 3 595,88 грн, а мінімальна ціна реалізації, що забезпечить 5% рентабельності виробництва, – 7 775,09 грн.

Поряд із цим серед різних видів економічної діяльності людини саме сільське господарство з прадавніх часів і до цього дня стикається з категорією ризиків у повному обсязі. Особливо ризикованими є галузі, найбільш значимі у виробництві продовольства, передусім – овочівництво. Щодо особливостей вирощування і реалізації буряка столового, то тут мають місце такі ризики:

1) ризик утрати врожаю через помилки хімічного захисту (нераціональне застосування пестицидів, порушення температурного режиму, вологозабезпеченості рослини);

2) ризик впливу несприятливих природних умов і недостатньої технічної оснащеності господарства;

3) ризик вірусних і грибкових захворювань (серед найпоширеніших – кагатна гниль, коренеїд, несправжня борошниста роса, фомоз, борошниста роса тощо);

4) ризик скорочення посівних площ;

5) ризик неякісного насіннєвого матеріалу;

6) ризик перевиробництва і неправильного зберігання продукції;

7) ринкова конкуренція.

Проте, незважаючи на всі за і проти, вирощування столового буряка особистими селянськими господарствами є необхідним і доцільним.

Зазначена схема господарювання з елементами підприємництва апробована в деяких особистих селянських господарствах Жидачівського, Жовківського та Радехівського районів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні овочівництво України характеризується структурною незбалансованістю, адже сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють

Таблиця 3

Розрахунок нормативної собівартості та мінімальної ціни реалізації 1 т буряка столового

№ п/п	Елементи витрат	Витрати на 1т продукції		Структура виробничих витрат, %
		у натуральному виразі	у вартісному виразі	
1.	Оплата праці (пряма і непряма), люд.-год	41,60	1069,0	32,7
2.	Насіння, кг		490	15,0
3.	Мінеральні добрива, кг д.р. NPK	11,00	209,2	6,4
4.	Органічні добрива, т	0,70	118,0	3,6
5	Засоби захисту рослин		392,3	12,0
6.	Паливно-мастильні матеріали, кг	11,0	284,4	8,7
7.	Електроенергія, кВт/год.	7,70	16,3	0,5
8.	Амортизація		424,9	13,0
9.	Поточний ремонт основних засобів		147,1	4,5
10.	Інші матеріальні витрати		117,6	3,6
11.	Виробничі витрати, всього (виробнича собівартість)		3268,98	100,0
12.	Витрати на збут	326,90		
13.	Повна собівартість товарної продукції у заліковій вазі	3595,88		
14.	Мінімальна ціна реалізації, що забезпечує 5% рентабельності	3775,09		

Джерело: розраховано на основі: http://agroua.net/plant/catalog/cg-8/c-203/

матеріально-технічне забезпечення. Лише за таких умов можливі докорінні зміни в соціально-економічній ситуації на селі, інноваційний розвиток, позитивні зрушення у відносинах власності, економічна свобода товаровиробників, насиченість ринку продукцією та продуктами його переробки.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва. *Економіка АПК*. 2009. № 5. С. 52–62.
2. Логоша Р.В. Трансформації ринку овочів в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. Вип. 3(8). С. 55–67.
3. Роганіна В.Є. Планування розвитку овочівництва на основі інновацій. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Економічні науки*. 2016. № 8. С. 132–137.
4. Сільське господарство Львівської області : статистичний збірник. Львів : Головне управління статистики у Львів. обл., 2016.
5. Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В. Перспективи вітчизняного АПК у світлі прогнозів світового ринку продовольства. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 21–28.
6. Лопатинський Ю.Ф. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняного аграрного сектору. *Інноваційна економіка*. 2013. № 3(40). С. 71–76.
7. Сарапіна О.А. Тенденції розвитку ринку овочевої продукції в умовах глобалізації економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 5. С. 96–100.

References:

1. Agriculture of Lviv region: statistical collection, 2019. Lviv: Main Office of Statistics in Lviv Region. – 186 p.
2. Andriychuk V.G., 2009 Theoretical and methodological substantiation of production efficiency. *Economics of AIC*, 5, pp. 52–62.
3. Kyrylenko I.H. and Demianchuk V.V., 2015. Prospects of the national AIC in terms of forecasts of the global food market. *Economics of AIC*, 1, pp. 21–28.
4. Logosha R.V., 2016. Transformations of the vegetable market in Ukraine. Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice, 3(8), pp. 55–67.
5. Lopatynskyi Yu.F., 2013. Impact of globalization processes on development of the national agrarian sector. Innovative economics, 3(40), pp. 71-76.
6. Roganina V.E., 2013. Planning the development of vegetable-based innovation. *Bulletin of Kharkiv National Agrarian University. V.V. Dokuchaev : Economic Sciences*, 8, pp. 132–137.
7. Sarapina, O.A., 2014. Trends in the development of the vegetable market in the conditions of globalization of the economy. *Global and national problems of economy*, 5, pp. 96–100.

УДК 656.1/5

Наконечна Т.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
Таранський І.П.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
Яричевська Я.І.,
студентка,
Національний університет «Львівська політехніка»

Nakonecha Taisiya,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing and Logistics,
National University "Lviv Polytechnic"
Taranskyi Igor,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing and Logistics,
National University "Lviv Polytechnic"
Yarychevska Yaryna,
Student,
National University "Lviv Polytechnic"

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Наконечна Т.В., Таранський І.П., Яричевська Я.І. Вплив інноваційних проектів на екологічний та соціально-економічний потенціал транспортної системи країни. Досліджено особливості функціонування транспортної системи країни. Увага авторів була зосереджена на дослідженні системи пасажироперевезень України, зважаючи на те, що основні дослідження транспортної системи України були проведені у сфері перевезення вантажів. Наведено результати комплексного SWOT-аналізу транспортної системи країни, за допомогою якого визначено сильні і слабкі сторони, а також показано загрози та можливості для розвитку транспортної системи країни. Запропоновано основні рішення щодо покращення якості та безпеки транспортних послуг та обґрунтовано необхідність упровадження принципів транспортної політики задля досягнення загальної стратегічної мети розвитку транспортної системи країни. У роботі описано низку ключових проектів у транспортній системі, які пропонують альтернативні способи перевезення пасажирів на засадах інноваційності, економічності та екологічності, оскільки експлуатація наявного обладнання здійснює деструктивний антропогенний вплив. Доведено, що впровадження інновацій в транспортну систему країни дозволить інтегруватися у транспортну систему Європи та світу.

Ключові слова: транспортна система, перевезення пасажирів, інновації, стратегічний розвиток, транспортна політика.

Наконечная Т.В., Таранский И.П., Яричевська Я.И. Влияние инновационных проектов на экологический и социально-экономический потенциал транспортной системы страны. Исследованы особенности функционирования транспортной системы страны. Внимание авторов было сосредоточено на исследовании системи пасажироперевозок, принимая во внимание то, что основные исследования транспортной системы Украины были проведены в сфере транспортировки грузов. Приведены результаты комплексного SWOT-анализа транспортной системы страны, с помощью которого определены сильные и слабые стороны, а также показаны угрозы и возможности для развития транспортной системы страны. Предложены основные решения относительно улучшения качества и безопасности транспортных услуг и обоснована необходимость внедрения принципов транспортной политики ради достижения общей стратегической цели развития транспортной системы страны. В работе описан ряд ключевых проектов в транспортной системе, которые предлагают альтернативные способы перевозки пассажиров, на принципах инновационности, экономичности и экологичности, поскольку экспулатация имеющегося оборудования

потребляет слишком большее количество энергии, что оставляет деструктивный антропогенный след. Доказано, что внедрение инноваций в транспортную систему страны позволит интегрироваться в транспортную систему Европы и мира.

Ключевые слова: транспортная система, перевозка пассажиров, инновации, стратегическое развитие, транспортная политика.

Nakonecha Taisiya, Taranskyi Igor, Yarychevska Yaryna. Impact of innovative projects on ecological and socio-economic potential of the country's transport system. In this work the peculiarities of functioning of the country transport system were investigated. The paper is concentrated on investigating characteristics of passenger transportation system in Ukraine due to the fact that most researchers were concentrated on exploration of cargo transportation. After analyzing, systematizing and summarising the scientific works of many scientists authors have identified the problems of the management of country's transport system. The main problems of the transport system are the low level of economy and environmentally friendliness of transport services that are provided to the population and business, that leeds to the exceed energy consumption and leaves destructive anthropogenic trace on the environment, low level of safety and quality of transportation of passengers and freights. The results of a comprehensive SWOT analysis of the Ukrainian transport system are provided including defined strengths and weaknesses, opportunities and threats. The main decisions on improving the quality and safety of country`s transport services are offered. The necessity of implementing the European principles of transport policy in order to achieve the overall strategic goals of the country's transport system are proved. A number of the key projects in the transport system, which offer alternative ways of passengers transportation, on the basis of innovativeness, efficiency and environmental friendliness, are described. It was determined that they are based on new methods, methods and algorithms of data mining and decision-making, that are necessary and used while implementing the innovative decisions into the transport system of the country. It is also proved that the introduction of innovations in the transport system of the country will let Ukraine to integrate into the Europe's and world transport system. Nowadays, implementation of innovative approaches and projects in the strategy of country's transport system will provide reduce of energy consumption, increase of quality and reliability of power grids, reduction of emissions and pollution of the environment, as well as reducing of the workload and improving of the reliability of transport infrastructure, which will also increase the quality of transport services for the population and business.

Key words: transport system, passenger transportation, innovation, strategic development, transport politics.

Постановка проблеми. Сучасні стандарти життя висувають нові вимоги до мобільності населення. Сьогодні неможливо уявити країну без стабільного функціонування транспортної системи. Крім того, з кожним роком зростають потреби в транспортних послугах.

Рівень поступу транспортної системи країни свідчить про її цивілізованість та розвиток економіки загалом, проте сучасний стан ринку пасажирських перевезень України один з найбільш проблемних та заангажованих. Неефективність чинної стратегії розвитку призвела до повномасштабної кризи, повної некерованості та занепаду галузі. Недосконале правове регулювання цієї сфери та, як наслідок надмірне втручання держави у життя галузі породжують низку негативних соціальних наслідків як для перевізника, так і для споживача транспортних послуг.

На думку авторів, слід застосовувати комплексні та більш інноваційні підходи до управління пасажиропотоком в Україні. Також важливо пам'ятати про збільшення екологічності та економічності транспортних систем. Це дозволить розвиватися не лише логістичному комплексу, але й стимулюватиме розвиток наукової, машинобудівної, видобувних та переробних галузей, а також дозволить Україні інтегруватися в світову транспортну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методичних засад оцінки ефективності функціонування транспортної системи країни та екологічних і економічних критеріїв організації перевезень пасажирів та вантажів присвячені наукові праці В.О. Хрутьби, В.П. Матейчика, В.О. Вдовиченка, О.Д. Гульчака, О.І. Мірошника, М.Є. Кристопчука та інших. Однак не досить враховані інноваційний підхід та використання інноваційних проектів як каталізаторів покращення транспортної системи країни.

Постановка завдання. Нині транспортна система України у задовольняє лише базові потреби економіки та населення у перевезеннях. Основними проблемами транспортної системи є низький рівень економічності та екологічності транспортних послуг, які надаються населенню та бізнесу, що в свою чергу призвело до надлишкового енергоспоживання та техногенного навантаження на довкілля, низького рівня безпеки та якості перевезень вантажів та пасажирів. У розрізі описаних проблем Україні необхідно застосовувати інноваційні шляхи управління транспортною системою та прагнути повно масштабно інтегрувати у транспортну систему Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспортна система країни повинна повністю та своєчасно задовольняти потреби споживачів. Експоненційне пришвидшення ритму життя суспільства, спричинене інформатизацією та автоматизацією процесів у різних сферах людської діяльності, спричиняє необхідність створення інфраструктури відповідного рівня. Нині бачимо значне відставання транспортних технологій від потреб його безпосередніх клієнтів, що призводить до суттєвого гальмування розвитку економіки та науки, забруднення навколишнього середовища та перешкоджає створенню єдиного транспортно-економічного комплексу. Важливим є розуміння функцій транспортного комплексу, яке доводить необхідність його реформації та

модернізації, а саме: соціальна (забезпечення широких верств населення доступними, надійними, економічними транспортними послугами), інтеграційна (сприяє інтеграції у світовий простір, залученню нових технологій та забезпеченню розвитку транспортної системи та національної економіки), стимулююча (проявляється у здійсненні ефективної діяльності суб'єктів господарювання, заохоченні до розширенні виробництва, створення нових послуг, використанні нових технологій та досягнення конкурентного рівня розвинутих країн) та політична (забезпечення геополітичних зв'язків між окремими країнами та регіонами) функції [1, с. 197].

Необхідний комплексний підхід до вирішення транспортної проблеми країни (а не лише міста, області, регіону) можна зреалізувати з урахуванням принципів оновленої транспортної стратегії (Стратегія 2030). Виклики перспективного розвитку випливають із засад «Стратегії 2020», завдань наближення транспортного сектору України до транспортної системи ЄС, а також викликів перспективного розвитку Європи, що мають знайти відображення в розвитку транспортного сектору України.

Такі завдання можуть включати: забезпечення цілісності країни; проведення реформ сектору відповідно до європейських стандартів; підвищення попиту на послуги перевезень; необхідність скорочення викидів парникових газів; необхідність усунення проблем, пов'язаних із заторами, зокрема, на автомобільних дорогах та в повітрі; аспекти безпеки на транспорті з метою скорочення кількості ДТП; необхідність підвищення ефективності транспорту; просування науково-дослідної діяльності; завершення транс'європейської транспортної мережі; покращення інтеграції автомобільного, залізничного, авіаційного та водного транспорту (морський та внутрішній водний транспорт) в єдиний логістичний ланцюг [2, с. 21].

Пріоритетним напрямом розвитку оновленої транспортної системи країни є надання прийнятних, надійних послуг перевезень, що сприяють покращенню транспортного сполучення між регіонами України, підтримують розвиток регіональних кластерів та підвищують мобільність робочої сили. Тому необхідною є детальна та об'єктивна оцінка ситуації на ринку пасажирських перевезень, визначення найбільш суттєвих проблем та переваг цього сегменту транспортної системи країни. Скористаємося загальновідомим науковим методом SWOT-аналізу, суть якого полягає в розділенні чинників, що впливають на пасажироперевезення, на чотири категорії: сильні (Strengths) та слабкі сторони (Weaknesses); можливості (Opportunities) та (Threats) (табл. 1, табл. 2). За допомогою розроблення матриці SWOT-аналізу як інструменту стратегічного управління стало можливим виокремити головні властивості функціонування напряму пасажирських перевезень у структурі транспортної системи країни.

У якості рекомендацій задля покращення ситуації можна застосувати:

1. Покращення умов перевезення пасажирів;
2. Підвищення тарифів за перевезення;
3. Підвищення якості транспортування пасажирів;
4. Застосування інноваційних рішень.

Україна досягне загальної стратегічної мети шляхом спрямування зусиль на впровадження таких принципів транспортної політики, як:

1. Чутливість до потреб користувачів транспорту – промисловості та громадян.
2. Ефективність та дієвість систем вантажних та пасажирських перевезень.
3. Підвищення безпеки та надійності.
4. Сталий розвиток транспорту.
5. Стала міська мобільність, економічна та соціальна інтеграція.

Отже, доцільним є сконцентрувати зусилля на пошуку оптимальних рішень проблем транспорту із застосуванням Європейського досвіду. До цього

Таблиця 1

Визначення сильних та слабких сторін ринку пасажироперевезень України

Параметри оцінки	Сильні сторони	Слабкі сторони
Організація	Розробка проекту під патронатом держави; співпраця із світовими компаніями; високорозвинена транспортна система.	Недосконала законодавча база, відсутність єдиної законодавчої бази для пасажирських перевезень.
Економічний розвиток	Впровадження електронного квитка; сприяння парламенту збільшення кількості імпортованого екологічно чистого транспорту, прогнозування зростання ВВП від 3,7% в 2020-му році, 3,8 в 2021-му році, 4,1% в 2022-му році за базовим сценарієм макроекономічного прогнозу Кабінету Міністрів України.	Тарифи на пасажирські перевезення достатньо високі; інноваційна та інвестиційна політика ринку пасажирських перевезень знаходиться на стадії застою; недостатня кількість коштів в бюджеті на підтримку транспортної галузі; недостатня компенсація затрат на перевезення пільгових категорій; немає чітких економічних стратегій напрямків розвитку.
Технологічний розвиток	Наявність сильних технологічний центрів, R&D центрів тощо; високорозвинена транспортна система.	Недостатньо підготовлена інфраструктура; недостатня кількість транспортних одиниць різних типів та різної пасажиромісткості; неможливість відстежити транспортні засоби онлайн; застаріле обладнання.
Стан навколишнього середовища	Висока ступінь навантаження більш екологічних громадських транспортних засобів; збільшення кількості електрокарів; впровадження електробусів.	Застосування неекологічних технологій через відсутність розвитку технологій щодо зменшення забруднення навколишнього середовища; високий ступінь забруднення навколишнього середовища.
Ринок праці та соціальна сфера	Наявність кваліфікованої робочої сили.	Виїзд висококваліфікованих працівників закордон; низька культура обслуговування пасажирів.

Таблиця 2

Визначення можливостей та загроз на ринку пасажироперевезень України

Параметри оцінки	Можливості	Загрози
Геополітичні фактори	Приєднання до міжнародних транспортних коридорів; - розвиток транзитного потенціалу пасажирських перевезень.	Політична криза.
Економічні фактори	Збільшення інвестиційної привабливості; підвищення ефективності роботи пасажирських перевезень; створення єдиної транспортної служби; оптимізація транспортних моделей; розвиток інфраструктури та економіки за рахунок застосування інноваційних підходів.	Економічна криза; недостатнє впровадження економічних механізмів управління пасажирськими перевезеннями; недостатнє фінансування; недоброякісна конкуренція між державними та приватними перевізниками.
Технологічні фактори	Розвиток технологій; збільшення швидкості перевезень; можливість технологічного вдосконалення наявної інфраструктури; модернізація.	Висока вартість впровадження нових технологій; збільшення рівня автомобілізації жителів.

спонукають користувачі та чинники економічного росту країни та регіону.

Сьогодні доцільним є впровадження низки інноваційних проектів у транспортну систему країни, які пропонують альтернативні способи перевезення пасажирів на засадах інноваційності, економічності та екологічності. Всі вони відповідають тим завданням, які стоять перед розробниками технологій для транспорту майбутнього (рис. 1).

Хоча деякі українські підприємства вже співпрацюють із світовими компаніями в розробленні екологічно чистого та безпечного громадського транспорту (наприклад, зараз керівництво ПрАТ «Чернігівський автозавод» проводить переговори з Shanghai Aowei Technology Development Co., Ltd про розроблення та впровадження технологій для створення сучасних електробусів) загалом відсутня системна співпраця з іноземними компаніями в цьому напрямку. Слід також проаналізувати світовий досвід розроблення та впровадження таких технологій.

Україна може використовувати зарубіжний досвід впровадження інновацій в транспортну систему: перехід на екологічно чисті технології, інтелектуальні дороги, платні дороги, інформацію про дорожній рух в режимі реального часу, інтелектуальний громадський транспорт, інтегрований порт, пневматичну пошту тощо [3, с. 74].

У прагненні зберегти навколишнє середовище шляхом скорочення шкідливих викидів і меншого споживання невідновлюваних ресурсів світова автопромисловість робить значні успіхи у виробництві «зелених автомобілів» – автомобілів, які використовують менше бензину і виробляють менше викидів. Уряди країн можуть пропонувати особливі програми заохочення для компаній, які розробляють і виробляють недорогі автомобілі, що працюють на альтернативних джерелах енергії. Це корисно одночасно для економіки, і для навколишнього середовища; важливо для країн, що розвиваються. Крім задоволення та величезного попиту на внутрішньому ринку Китай та Індія можуть стати світовими лідерами на прибутковому ринку екологічно чистих автомобілів, які, в свою чергу, поділяються на такі категорії: гібридні (працюють на бензині і на електриці; автомобілі, що працюють тільки на електриці; автомобілі, що використовують біопаливо; дизельні – «зелені авто» [4].

Нещодавно світ побачив маглев або магнітоплан – це потяг на магнітній підвісці, який рухається та керується завдяки силі магнітів. Потяг левітує завдяки відштовхуванню одне від одного однакових полюсів магнітів та притяганню різних полюсів. У рух приводиться лінійним двигуном. Потяг не торкається рейок у процесі руху, а єдиною гальмівною силою є сила аеродинамічного опору, через відсутність сили тертя,

Рис. 1. Напрями покращення транспортної системи країни (сталий розвиток)

розвиває швидкість співрозмірну із швидкістю літаків. Завдяки цьому він є повноцінним конкурентом авіаційного транспорту на відстанях до 1000 км (відносно невелика відстань як для літака). Для публічного використання технологія представлялася лише декілька разів через економічні обмеження, оскільки маглев не може використовувати наявну транспортну інфраструктуру. Тим не менш, існують проекти, де розташовують елементи магнітів між рейками звичайної залізниці або під полотном автотраси.

На даний момент існує три основні технології поїздів із магнітною підвіскою:

1. Поїзди на напівпровідних магнітах.
2. Поїзди на електромагнітах.
3. Поїзди на постійних магнітах.

Серйозною проблемою у проектуванні маглевів та рейкових шляхів для них є велика вага досить потужних для них магнітів (для утримання потяга в повітрі необхідно дуже сильне магнітне поле).

Провідними державами в розробленні технології маглевів є Німеччина, Японія та Китай. У Німеччині є маглев «Трансрапід», який є монорейковим. «Шанхайський» маглев є першою в світі комерційною залізницею на магнітній підвісці. Зараз технологія широко використовується в Японії та Китаї.

Серед переваг маглевів теоретично найвища (603 км/год.) швидкість з тих, яка може бути отримати серійним наземним транспортом, призначеним для перевезення великої кількості пасажирів та надзвичайно низький рівень шуму, що дозволяє прокладати рейки посеред мегаполісів, що не надто практично для традиційних потягів.

Серед недоліків маглевів, як вже було зазначено вище, є: висока вартість створення та обслуговування колії; складна інфраструктура та велика вага магнітів; значне споживання електроенергії; шкідливість для навколишнього середовища (існує також теорія, що електромагнітне поле, створене магнітною підвіскою може бути шкідливим для працівників та жителів близьких до колій домів; для управління маглевом необхідні надшвидкісні та автоматизовані системи управління.

Hovertrain, або поїзд на повітряній подушці – це тип швидкісного поїзду, де традиційні металеві колеса замінені на повітряні підйомні подушки. Замість традиційних залізничних колій тут використовуються напрямні доріжки із покриттям, яке схоже на покриття асфальтованої дороги. При використанні даного потяга, як і в маглева, відсутня сила тертя, проте інфраструктура, необхідна для закладення нової лінії суттєво простіша. При швидкості до 140 км/год дані поїзди є найбільш безпечним видом транспорту. Також ці технології є більш дешевими, ніж традиційний швидкісний міжміський залізничний транспорт.

Основні зусилля із розвитку цього виду транспорту проводилися наприкінці 1960-х років в Європі (Франція та Велика Британія) та в США. Проте через появу швидкісних пасажирських поїздів APT та TGV, цю ідею відкинули, хоча поїзди на повітряній подушці є суттєво більш безпечними та мають менші затрати на інфраструктуру.

Основною проблемою даного виду транспорту є висока нестабільність на швидкостях більше 140 км/год, що спричинено формою нестабільності, відомою як «блукаючі коливання», яка призводить до збільшення імовірності сходу з рейок. Проте, нещодавно з'явилися технології, які дозволяють усунути цю проблему.

Основними перевагами цих потягів є відносно невеликі капітальні вкладення та високий ступінь безпеки на швидкостях до 140 км/год. Потяги залишаються стабільними навіть при наявності невеликих дефектів, що дозволяє оптимізувати складну систему підвіски. У цих потягів також значно менший тиск на бігову поверхню, ніж у традиційних потягів, що суттєво збільшує строк їх використання. Це призводить до того, що поверхні, по яких курсує даний потяг є значно простішими, ніж дороги, які необхідно будувати для традиційних потягів, а також те, що поїзди на повітряній подушці можуть курсувати по поверхнях, які є аналогічними до малотоннажних доріг. Це означає, що потенційно дані потяги можуть застосовуватися у мегаполісах як альтернативний вид транспорту.

Основними недоліками технології є те, що кількість енергії, яка необхідна для того, щоб потяг на повітряній подушці піднявся прямо залежить від гладкості поверхні, над якою він курсує. Це зумовлює необхідність побудови більш гладких поверхонь, ніж уже наявні малотоннажні дороги в Україні.

Hyperloop – це проект різновиду вакуумного потягу. Вперше ця концепція була запропонована американськими інженерами Дж. Пауелом та Г. Денбі у 2003-му році, проте її фактичне втілення розпочалося у 2012-му році з ініціативи Ілона Маска, американського винахідника, інженера та підприємця. Hyperloop було запропоновано як альтернативу проекту Високошвидкісної залізниці Каліфорнії (CHSRA), прогнозована максимальна швидкість якої 350 км/год, тоді як швидкість Hyperloop 450–460 км/год, а вартість побудови лінії Лос-Анджелес – Сан-Франциско складає 6 мільярдів доларів, що є 10 частиною вартості побудови CHSRA. З 2015 року «SpaceX» проводить міжнародні змагання транспортних капсул Hyperloop, спрямовану на пришвидшення появи функціонального прототипу.

На даний момент, існує дві компанії, що займаються розвитком даної технології: «Hyperloop One» та «Hyperloop Transportation Technologies». В змаганні Hyperloop перемогли 10 маршрутів, а саме: Торонто – Оттава – Монреаль (Канада); Шаєнн – Денвер – Пуебло (США); Маямі – Орландо (США); Даллас – Ларедо – Хьюстон (США); Чикаго – Коламбус – Пітсбург (США); Мехіко – Гвадалахара (Мексика); Единбург – Манчестер – Бірнінгем – Лондон (Велика Британія); Глазго – Единбург – Ньюкалс-апон-Тайн – Лідс – Манчестер-Ліверупуль (Велика Британія); Бангалор – Ченнаї (Індія); Мумбаї – Ченнаї (Індія). Компанія «Hyperloop One» підписала договір з урядом Індії про будівництво траси на території країни. В той час компанія «Hyperloop Transportation Technologies» підписала угоду з урядом Словаччини щодо можливості будівництва системи Hyperloop, що сполучить столиці трьох європейських країн. Передбачається прокласти маршрути між Віднем (Австрія) і Братиславою (Словаччина), а також між Братиславою (Словаччина) та Будапештом (Угорщина). Першу лінію Hyperloop у Європі збудують у Швейцарії, будівництво має розпочатися у другій половині 2019 року [6, с. 2].

Особливу увагу слід приділити розгляду проекту Hyperloop – різновиду вакуумного потягу, який планували побудувати в Україні (сполучення м. Дніпро –

м. Київ) на кошти приватних інвесторів. Оскільки декілька великих міст України зайняли відповідні місця за рейтингом Startup Blink 2019 (м. Київ – 34-те місце серед 1000+ міст, а Україна – 31 місце серед 100+ країн; м. Одеса (235), м. Львів (299), м. Харків (435) та м. Дніпро (561)) інвестиційна привабливість цих міст зросла, що уможливлює залучення іноземних інвестицій у розвиток транспортної системи. Розвиток транспортної системи певних регіонів та країни загалом можливий через створення логістичного кластеру при залучені інтегрованого ланцюга поставок. Як результат, можна очікувати на покращення ефективності використання транспортної системи та пришвидшене економічне зростання України, що забезпечить інтеграцію України в європейську та міжнародну спільноти. На початку 2018 року тодішній міністр інфраструктури України В. Омелян заявив про заснування «Центру транспортних інновацій HypeUA», який має створити тестовий майданчик для реалізації проекту Hyperloop в Україні. Невдовзі був підписаний меморандум між Міністерством інфраструктури України та компанією «Hyperloop Transportation Technologies» про співпрацю у сфері технологій вакуумного поїзда Hyperloop. НАН України визнала проект перспективним.

Максимальна швидкість капсули на змаганнях станом на 2019 рік, становить 463,5 км/год. Цієї швидкості досягла команда вчених WARR Hyperloop із Мюнхенського технічного університету. Капсулу для перевезення людей у Hyperloop розробляють інженери Массачусетського технологічного інституту. Американські вчені вважають, що проект спричинить суттєве пришвидшення в розвитку економіки штату Колорадо, а саме в таких сферах як: аерокосмічній, високих технологіях, біоінженерії, медицині, агротехіндустрії, відновлювальній енергетиці тощо [6, с. 1].

Серед переваг Hyperloop висока швидкість та можливість побудови розгалуженої транспортної системи, висока ступінь комфорту. Також важливим є те, що НАН України вважає проект перспективним для реалізації в Україні. До того ж, проект може стати центром логістичного кластеру та з'єднати два важливих стартап-міста України Київ та Дніпро. І хоча можливість перевозити вантажі за допомогою Hyperloop з'явиться лише вкінці 2019 року, а перші пасажирські перевезення будуть здійснені лише у 2021 році, цей проект вже зараз є найбільш доцільним для впровадження.

Серед недоліків системи є висока вартість капітальних інвестицій, а відповідно, й висока вартість квитка, хоча згодом вона знизиться разом із зниженням вартості технологій, необхідних для впровадження Hyperloop.

Таким чином, використання новітніх технологій та модернізація транспортної системи України із використанням світового досвіду впровадження інноваційних рішень та реалізації інноваційних проектів повинна забезпечити покращення ефективності управління в транспортній галузі; реконструювання наявних і будівництво нових об'єктів транспортної інфраструктури сприятиме поліпшенню якості, безпеки й доступності транспортних послуг для задоволення потреб громадян та економіки загалом у перевезеннях, що відповідають міжнародним стандартам [3, с. 74].

Висновки з проведеного дослідження. Дослідивши проблеми транспортної системи країни та проаналізувавши міжнародний досвід використання інновацій у транспортування пасажирів та вантажів, встановлено, що в їх основі лежать нові методи, способи і алгоритми інтелектуального аналізу даних і прийняття рішень, необхідних і використовуваних в процесі експлуатації інноваційних рішень транспортної системи країни. Нині використання інновацій рішень та проектів у стратегії розвитку транспортної системи країни надасть економію споживання енергетичних ресурсів, підвищення якості та надійності електромереж, зниження викидів і забруднень в навколишнє середовище, а також зниження завантаженості та підвищення надійності транспортної інфраструктури, що в свою чергу дозволить покращити якість транспортних послуг для населення та бізнесу. Покращення транспортних послуг означатиме здешевлення транспортних витрат, видалення посередників, скорочення часу на подорож (ефект стиснення відстаней), зниження навантаження на екосистему та інше. Подальшого дослідження на цю тематику потребує питання щодо перетворення не конкурентоздатної транспортної системи країни за рахунок використання інновацій на інтегровану транс'європейську систему.

Список використаних джерел:

1. Шинкаренко Д.А. Особливості транспортного комплексу великого міста. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. 2013. № 39(1084). С. 196–200.
2. Оновлена транспортна стратегія України. Напрямки політики. URL: https://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf (дата звернення 24.11.2019).
3. Єрмак С.О. Інновації в транспорті: зарубіжний досвід. URL: https://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf, http://elibrary.donnuet.edu.ua/366/1/Yermak_Article_22_12_2016.pdf (дата звернення 25.11.2019).
4. Екологічно чисті автомобілі і альтернативні види палива URL: http://avtosovet.com.ua/remontavto/ekologichno-chisti-avtomobili-ialternativni-vidi-paliva/ (дата звернення 20.11.2019).
5. Київ увійшов до топ-35 найбільших стартап-міст світу. URL: https://minfin.com.ua/ua/2019/04/16/37433834/ (дата звернення 22.11.2019).
6. Ushakova G. Hyperloop Could Transform The Economy of Colorado's Front Range. URL: https://hyperloop-one.com/blog/hyperloop-could-transform-economy-colorados-front-range (дата звернення 23.11.2019).

References:

1. Shynkarenko D.A. (2013) Osoblyvosti transportnoho kompleksu velykoho mista. [Particular qualities of the big city transport system]. Harkiv: *V.N. Karazin Kharkiv National University,* № 39(1084), pp. 196–200. (in Ukrainian)
2. Onovlena transportna strategiya Ukrainy. Napryamky realizatsyi. [Updated transport strategy of Ukraine. Policy directions]. URL: https://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf (accessed 24.11.2019). (in Ukrainian)

3. Yermak S.O. Innovatsyi v transporti: zarybizhnyi dosvid. [Innovation in transport: experience of foreign countries] URL: https://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pd http://elibrary.donnuet.edu.ua/366/1/Yermak_Article_22_12_2016.pdf (accessed 25.11.2019). (in Ukrainian)
4. Ekologichno chysti avtomobili I alternatyvni vydy palyva. [Environmentally friendly cars and alternative types of fuel] URL: http://avtosovet.com.ua/remontavto/ekologichno-chisti-avtomobili-ialternativni-vidi-paliva/ (accessed 20.11.2019). (in Ukrainian)
5. Kyiv uvijshow do top-35 najbilshyh startup-mist svity. [Kyiv got into top-35 of biggest staryup sities in the world]. URL: https://minfin.com.ua/ua/2019/04/16/37433834/ (accessed 22.11.2019). (in Ukrainian)
6. Ushakova G. Hyperloop Could Transform The Economy of Colorado's Front Range URL: https://hyperloop-one.com/blog/hyperloop-could-transform-economy-colorados-front-range (accessed 23.11.2019). (in Ukrainian)

УДК 338.46

Січка І.І.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичної інфраструктури та
готельно-ресторанного господарства,
Ужгородський національний університет

Sichka Ivan,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Tourism Infrastructure
and Hotel and Restaurant Business,
Uzhhorod National University

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Січка І.І. Інвестиційна привабливість готельного бізнесу в Україні. У статті розглянуто інвестиційну привабливість готельного бізнесу в Україні. Досліджено, що зі збільшенням туристичних потоків, як іноземних, так і внутрішніх туристів, попит на готелі та апартаменти зростає з кожним роком. Чинником зростання туристичної мобільності значною мірою виступає відкриття лоукостів, серед яких – RyanAir, МАУ, Ernest, SkyUP. Проаналізовано готельну спеціалізацію в регіонах, зокрема встановлено, що готелі західних і південних областей орієнтовані на рекреаційний туризм, а головні постояльці готелів у містах-мільйонерах – корпоративні туристи. Найбільш перспективними для інвестування в готельний бізнес є Київ і південні області, де спостерігається найбільше зростання туристичного потоку. У столиці його забезпечують іноземці та корпоративні туристи, а в приморських областях в останні роки активно розвивається рекреаційний туризм.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, готелі, номерний фонд.

Сичка И.И. Инвестиционная привлекательность гостиничного бизнеса в Украине. В статье рассмотрена инвестиционная привлекательность гостиничного бизнеса в Украине. Доказано, что с увеличением туристических потоков, как иностранных, так и внутренних туристов, спрос на гостиницы и апартаменты растет с каждым годом. Фактором роста туристической мобильности в значительной степени выступает открытие лоукостов, среди которых – RyanAir, МАУ, Ernest, SkyUP. Проанализирована гостиничная специализация в регионах, в частности установлено, что гостиницы западных и южных областей ориентированы на рекреационный туризм, а главные постояльцы гостиниц в городах-миллионниках – корпоративные туристы. Наиболее перспективными для инвестирования в гостиничный бизнес являются Киев и южные области, где наблюдается наибольший рост туристического потока. В столице его обеспечивают иностранцы и корпоративные туристы, а в приморских областях в последние годы активно развивается рекреационный туризм.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, гостиницы, номерной фонд.

Sichka Ivan. Investment attractiveness of hotel in Ukraine. The purpose of the article is to investigate the investment attractiveness of the hotel business in Ukraine. According to official statistics, 75,945 foreign tourists visited Ukraine in 2018, which is 36,340 more than in the previous year. This positive trend continued in 2019, however, the exact number of guests the State Statistics Service has not yet announced. It is natural that with the

increase of tourist flows, both foreign tourists and domestic tourists, the demand for hotels and apartments is increasing every year. Popular domestic resorts can offer tourists numerous family hotels with several rooms, hotels of local brands that boast of 10-30 hotel rooms, however large network hotels, and even more so hotels operating under international brands with the appropriate level of service still remain small. Methodological basis of the study is the methods of analysis and synthesis, abstraction and generalization, system analysis and comparison. It has been researched that with the increase of tourist flows, both foreign tourists and domestic tourists, the demand for hotels and apartments is increasing every year. The growth of tourist mobility is largely driven by the opening of lowcosts, including RyanAir, UIA, Ernest, SkyUP. The hotel specialization in the regions has been analyzed, in particular, it has been established that the hotels of the western and southern regions are focused on recreational tourism, and the main guests of the hotels in the millionaire cities are corporate tourists. The most promising for investing in the hotel business are Kyiv and the southern regions, where the highest growth of tourist flow is observed. In the capital, it is provided by foreigners and corporate tourists, and in the coastal regions in recent years has been actively developing recreational tourism. Capital investments by type of economic activity indicate an increase in investment in the hotel and restaurant business. Thus, in 2018 the volume of investments increased by 541 million UAH compared to the previous one. In terms of temporary accommodation and food and beverage activities, the leading positions for the period under study (2010-2018) occupy temporary placement. In 2018, UAH 1,473 million was invested in the hotel business

Key words: investments, investment attractiveness, hotels, room fund.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Згідно з офіційною статистикою, у 2018 р. Україну відвідали 75 945 іноземних туристів, що на 36 340 осіб більше порівняно з попереднім роком. Така позитивна тенденція зберігалася й у 2019 р., утім, точного числа гостей Державна служба статистики ще не оприлюднила.

Закономірно, що зі збільшенням туристичних потоків, як іноземних, так і внутрішніх туристів, попит на готелі та апартаменти зростає з кожним роком. Популярні вітчизняні курорти можуть запропонувати туристам численні сімейні готелі з декількома номерами, готелі місцевих брендів, що можуть похвалитися наявністю 10–30 готельних номерів, проте великих мережевих готелів, а тим паче готелів, що працюють під міжнародними брендами з відповідним рівнем сервісу, досі залишається обмаль [1, с. 75].

Багато будують готелів на 20–30 номерів, на 50 номерів. Це зрозуміло, адже інвестиції в один готельний номер можуть сягати 70–100 тис доларів. Банки відмовляються кредитувати такі проєкти, тому часто інвестори будують лише за власний кошт (скинулися декілька бізнес-партнерів та спільно втілюють проєкт). Готельний бізнес в умовах розвитку туристичної галузі стає привабливим для інвестування.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивченням проблем та питань інвестиційної привабливості, а також чинників, що формують її, займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені, зокрема О. Власюк, О. Гаврилюк, Б. Губанський, І. Драган, Г. Калач, І. Бланк.

Н. Данько розглядає економічну ефективність інвестицій у готельний бізнес. Автор стверджує, що найбільш прийнятними для українських реалій формами інвестування у готельний бізнес є управління, придбання франшизи, прямі інвестиції у будівництво [5, с. 153]. Запропоновано механізм оцінки економічної ефективності інвестицій у готельний бізнес.

Перспективи залучення іноземних інвестицій на український ринок готельних послуг досліджувала М. Дрогомирецька. В умовах високого рівня конкуренції на міжнародному ринку лише структурні зміни в економіці нашої держави дадуть змогу залучати необхідні обсяги прямих іноземних інвестицій і спрямовувати їх на розвиток ринку готельних послуг та відповідне підвищення рівня конкурентоспроможності туристичного ринку України [6, с. 36].

На регіональному рівні інвестиційну привабливість готельного господарства проаналізовано у науковій праці В. Зайцева. Виявлено, що інвестиції в готельний бізнес завжди актуальні і виправдані [7].

Однак залишається багато невирішених питань стосовно особливостей інвестиційної привабливості готельного бізнесу в розрізі окремих областей України, що пов'язано з туристичною спеціалізацією та наявністю туристичних ресурсів.

Формулювання завдання дослідження. Метою даної роботи є розгляд інвестиційної привабливості готельного бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останні кілька років готельний ринок України поступово відновлюється після різкого падіння в 2014 р., коли відбулося значне скорочення колективних засобів розміщення внаслідок утрати об'єктів в Автономній Республіці Крим та Донецькій і Луганській областях. У 2018 р. кількість колективних засобів розміщення становила 4 719 од. (табл. 1).

Розвитку готельної індустрії сприяє передусім відкриття лоукостів, яке призвело до збільшення кількості іноземних туристів. RyanAir – найбільший лоукостер в Європі – прийшов в Україну в 2018 р. і повністю змінив український ринок авіаперевезень, і тепер ціна 15 євро за переліт стала звичайною.

МАУ – найбільший в Україні авіаперевізник, у 2018 р. запустив лоукост-тарифи, які дають змогу дешево купувати авіаквитки без багажу, можливості змін і скасування за 6–10 місяців до вильоту.

Ernest – відносно новий лоукостер, перші рейси з'єднали Україну та Італію, зараз літає ще з Румунії, Албанії та Іспанії.

SkyUP – перший український лоукостер, відкрив перші рейси в 2018 р. і нарощує оберти в 2019 р. Зараз

Таблиця 1

Колективні засоби розміщення в Україні

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.	Кількість місць у КЗР, тис од.	Кількість осіб, що перебували у КЗР, тис	
			усього	з них іноземці
2011	5882	567,3	7426,9	1427,7
2012	6041	583,4	7887,4	1554,8
2013	6411	586,6	8303,1	1665,1
2014	4572	406,0	5423,9	551,5
2015	4341	402,6	5779,9	665,8
2016	4256	375,6	6544,8	863,7
2017	4115	359,0	6661,2	824,5
2018	4719	300,0	7006,2	917,9

Джерело: [8]

SkyUP цікавий внутрішніми рейсами Київ – Харків – Одеса і декількома міжнародними рейсами з Києва.

Утім, згідно з прогнозами компанії World travel and tourism council, частка туризму в українському ВВП до 2028 р. зросте лише до 1,7%, а кількість іноземців, які відвідали Україну за рік, у 2028 р. збільшитися до 21 млн. осіб (частка туристів серед них менше, оскільки статистика враховує транзитних мандрівників), що свідчить про невисоку привабливість України як туристичного напрямку [1, с. 102]

Низькі темпи розвитку галузі зумовлені відсутністю в Україні сприятливого для розвитку турбізнесу законодавства і необхідної інфраструктури, браком якісних готелів. Незважаючи на зростання в'їзного туристичного потоку, головними гостями українських готелів були й залишаються самі українці, причому обсяг внутрішнього туризму продовжує швидко рости, особливо на півдні країни [3, с. 157].

Сьогодні готельна галузь розвивається в декількох регіонах, кожен з яких має свою яскраво виражену спеціалізацію. Так, готелі західних і південних областей орієнтовані на рекреаційний туризм, а головні постояльці готелів у містах-мільйонерах – корпоративні туристи. Найбільш перспективними для інвестування в готельний бізнес є Київ і південні області, де спостерігається найбільше зростання туристичного потоку. У столиці його забезпечують іноземці та корпоративні туристи, а в приморських областях в останні роки активно розвивається рекреаційний туризм.

Пасажиропотік аеропортів «Київ» і «Бориспіль» у I кварталі 2019 р. зріс до 638 тис (+44,3%) і 2,65 млн. (+15,2%), що свідчить про зростання інтересу іноземців до Києва як до економічному і туристичного центру. Однак забезпеченість номерним фондом у Києві найнижча серед столиць держав Центральної і Східної Європи – на одну тисячу жителів припадає лише 3,5 номера, що в два рази менше середньоєвропейського показника. З іншого боку, у готельній галузі є великий потенціал для зростання. За даними Cushman & Wakefield, із 2016 по 2020 р. номерний фонд київських готелів збільшиться на 13%, з 10117 номерів до 11451, але до меж розвитку готельного ринку ще дуже далеко [9].

Нині на ринку готельної нерухомості Києва надлишок готелів у сегментах upscale, upper upscale і luxury. Водночас у столиці дефіцит якісних готелів категорій budget-midscale, на які спостерігається найвищий попит. Середній показник заповнюваності в київських готелях у 2018 р. становив 50–60%, але ця цифра може сильно відрізнятися в різних готелях одного й того ж сегмента, оскільки вартість проживання у низці готелів надто завищена, а деякі з них не відповідають присвоєним їм категоріям. За даними девелоперів, для 40% київських готелів характерні неякісний сервіс і застарілий номерний фонд. Заповнюваність п'ятизіркових готелів істотно нижче, оскільки вартість проживання в них відповідає цінам у віденських готелях. Оскільки більшість постояльців київських готелів корпоративні туристи, то готелі в будні дні завантажені більше, ніж у вихідні.

Існує тенденція до поліпшення експлуатаційних показників готельної індустрії та зростання попиту на нові готелі. Середні показники по Києву для всіх сегментів готелів: ADR = $93,87; RevPAR = $47,78. Номерний фонд Києва включає 105 готелів із сумарною кількістю номерів 8957 (рис. 1).

Провідні міжнародні компанії готельного консалтингу, такі як HotelNewsNow, STR, JLL, у своїх зведеннях новин готельного бізнесу прогнозують стабільність і зміцнення ринку готельного бізнесу в Україні.

Брак готелів у сегменті budget-midscale стимулює інвесторів і девелоперів інвестувати у відкриття нових готелів. У 2020 р. планується відкрити готелі Ibis і Adagio City Aparthotel, якими володіє міжнародна готельна мережа AccorHotels. Очікується, що в майбутньому на київський ринок почнуть заходити великі міжнародні готельні бренди.

В Одеській, Херсонській, Миколаївській і Запорізькій областях сьогодні спостерігається стрімке збільшення кількості туристів. За даними одеської мерії, у 2018 р. Південну Пальміру відвідали 3 млн. 200 тис туристів (у 2017 р.– 2,5 млн). Як і в Києві, більшість постояльців готелів – українці (близько 60–70%). Варто відзначити, що готельний ринок Півдня України має низку особливостей.

Готельний сегмент комерційної нерухомості в південних областях розвинений погано. В Одесі, наприклад, за даними компанії EY, у 2018 р. було 65 готелів із загальним фондом близько 4 тис номерів. При цьому тільки один готель, п'ятизірковий Hotel de Paris Odessa – MGallery by Sofitel, перебував під управлінням міжнародного готельного оператора (компанія AccorHotels). В інших курортних містах ситуація з готелями ще гірше [9].

Яскраво виражена сезонність. У туристичний сезон хороший готель може бути заповнений на 100%, а ось узимку постояльців може взагалі не бути.

З огляду на те, що на Півдні України спостерігається нестача якісних готелів, то конкуренція в готельній галузі невисока. Головними конкурентами готелів

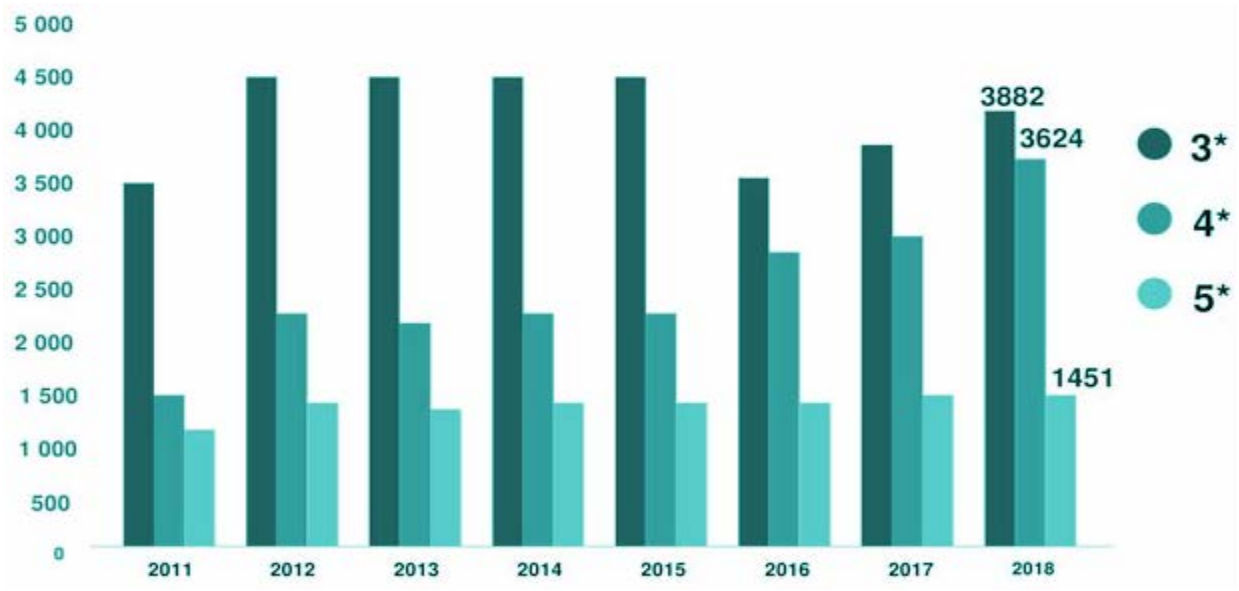

Рис. 1. Номерний фонд м. Києва

Джерело: [8]

у сегментах budget і midscale виступають різні апартаменти і знімні квартири. Також отельєрам, які працюють у Херсонській, Миколаївській і Запорізькій областях, потрібно враховувати, що більшість їхніх потенційних клієнтів – це люди з відносно невисокою купівельною спроможністю (готелі категорій upscale та luxury варто відкривати в Одесі).

Поступово повертається зацікавленість таких великих компаній, як Park Inn by Radisson, Aloft, MGallery by AccorHotels, Ibis and Best Western Hotels & Resorts. Міжнародні готельні компанії вбачають потенційну вигоду у збільшенні числа бізнес-туристів в Україні. За кілька останніх років суттєво розширили свою присутність найбільші готельні оператори (Mariott, IHG, Accor). Так, до завершення 2020 р. у столиці очікується відкриття готелю Ibis (Accor) і Adagio City Aparthotel.

У країнах СНД за підсумками 2018 р. частка брендованих готелів зросла на 29%. Серед країн регіону України посіла третє місце за обсягом нових брендованих готелів (591 номер); серед міст регіону Київ опинився на другому місці. Традиційно набагато більш активну забудову ведуть інвестори з України [4, с. 43].

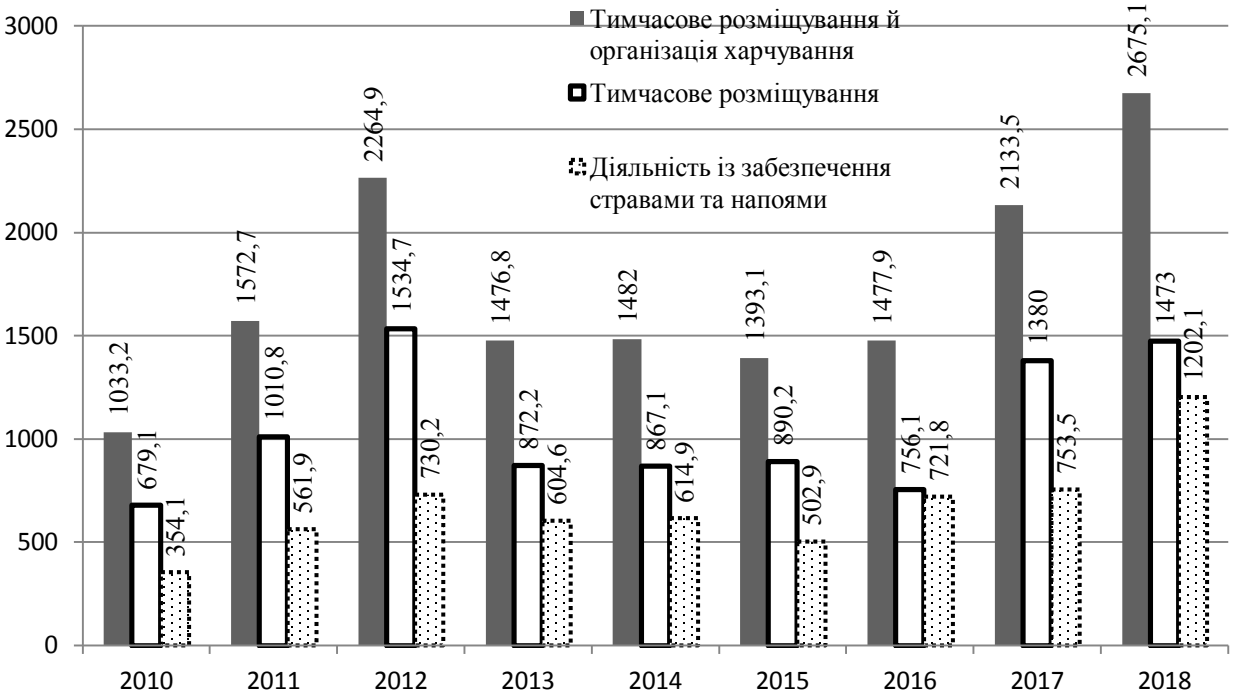

Рис. 2. Капітальні інвестиції у готельно-ресторанний бізнес України

Джерело: розроблено на основі [8

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності свідчать про зростання обсягів вкладень у готельно-ресторанний бізнес. Так, у 2018 р. обсяг інвестицій зріс на 541,6 млн. грн порівняно з попереднім роком. У розрізі тимчасового розміщення і діяльності із забезпеченням стравами та напоями лідируючі позиції за досліджуваний період (2010–2018 рр.) займає тимчасове розміщення. У 2018 р. у готельну справу інвестовано 1473 млн. грн (рис. 2).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Готельний бізнес – справа нелегка, але за правильного менеджменту та маркетингу хороший готель здатний швидко окупитися і почати приносити прибуток. Установлено, що розвитку готельної індустрії сприяє передусім відкриття лоукостів, яке призвело до збільшення кількості іноземних туристів.

Виявлено, що сьогодні готельна галузь розвивається в декількох регіонах, кожен з яких має свою яскраво виражену спеціалізацію. Так, готелі західних і південних областей орієнтовані на рекреаційний туризм, а головні постояльці готелів у містах-мільйонерах – корпоративні туристи. Найбільш перспективними для інвестування в готельний бізнес є Київ і південні області, де спостерігається найбільше зростання туристичного потоку. У столиці його забезпечують іноземці та корпоративні туристи, а в приморських областях в останні роки активно розвивається рекреаційний туризм. Брак готелів у сегменті budget-midscale стимулює інвесторів і девелоперів інвестувати у відкриття нових готелів. Поступово повертається зацікавленість таких великих компаній, як Park Inn by Radisson, Aloft, MGallery by AccorHotels, Ibis and Best Western Hotels & Resorts.

Список використаних джерел:

1. Бачо Р.Й., Пойда-Носик Н.Н., Січка І.І. Інвестиції в туристично-рекреаційну галузь України: теорія та практика регулювання : монографія. Ужгород : ФОП Бреза А.Е., 2014. 208 с.
2. Бачо Р.Й. Оцінка бюджетного фінансування розвитку туристично-рекреаційної галузі в Закарпатській області у посткризовий період. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1(45). С. 47–51.
3. Грабар М.В., Пойда-Носик Н.Н. Системний розвиток туризму та рекреації: теоретичні та практичні аспекти управління на регіональному рівні : монографія. Ужгород : Говерла, 2016. 238 с.
4. Грабар М.В. Категоризація готелів в Україні: регіональний аспект. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 4. С. 40–44.
5. Данько Н.І., Новікова В.П. Оцінка економічної ефективності інвестицій у готельний бізнес. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* 2017. Вип. 6. С. 153–160.
6. Дрогомирецька М.І. Перспективи залучення іноземних інвестицій на український ринок готельних послуг. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання* : матеріали VI Міжнародної ювілейної науково-практичної конференції до 55-річчя ЧДТУ, м. Черкаси, 26–27 березня 2015 р. : у 2-х т. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2015. Т. 1. С. 36–39.
7. Зайцева В.М., Кукліна Т.С. Роль готельних підприємств Запорізької області в підвищенні інвестиційної привабливості регіону. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10.pdf (дата звернення: 30.09. 2019).
8. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 22.11.2019).
9. Офіційний сайт британської аудиторсько-консалтингової компанії Ernst & Young. URL : https://www.ey.com/ua/uk/home (дата звернення: 02.12.2019).

References:

1. Bacho R.Y., Poida-Nosyk N.N., Sichka I.I. (2015) Investytsii v turystychno-rekreatsiinu haluz Ukrainy: teoriia ta praktyka rehuliuvannia [Investments in the tourism and recreational industry of Ukraine: theory and practice of regulation] Uzhhorod: Vydavnytstvo FOP Breza A.E. (in Ukrainian)
2. Bacho R.Y. (2015) Otsinka biudzhetnoho finansuvannia rozvytku turystychno-rekreatsiinoi haluzi v Zakarpatskii oblasti u postkryzovyi period [Estimation of budget financing of tourism and recreation industry development in Transcarpathian region in the post-crisis period]. Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu: serija Ekonomika. no. 1(45). 47–51.
3. Hrabar M.V., Poida-Nosyk N.N. (2016) Systemnyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnia na rehionalnomu rivni [Systematic development of tourism and recreation: theoretical and practical aspects of regional management]. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla». (in Ukrainian)
4. Hrabar M.V. (2014) Katehoryzatsiia hoteliv v Ukraini: rehionalnyi aspekt. [Categorization of hotels in Ukraine: regional aspects] Ekonomika. Finansy. Pravo. Shhomisjachnyj informacijno-analitychnyj zhurnal. 2018. no. 4. pp. 40–44.
5. Danjko N.I., Novikova V.P. (2017) Otsinka ekonomichnoi efektyvnosti investytsii u hotelnyi biznes [Estimation of economic efficiency of investments in hotel business]. Visnyk kharkivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni V.N. Karazina. no. 6. pp. 153–160.
6. Droghomyrecjka, M.I. (2015) Perspektyvy zaluchennia inozemnykh investytsii na ukrainskyi rynok hotelnykh posluh [Prospects for attracting foreign investments in the Ukrainian hotel services market]. Turystychnyj ta ghoteljno-restorannyj biznes v Ukrajini: problemy rozvytku ta reghuljuvannja: materialy VI Mizhnarodnoji juvilejnoji do 55-richchja ChDTU naukovo-praktychnoji konferenciji. pp. 36–39. Cherkasy: Vydavecj Chabanenko Ju.A. (in Ukrainian)
7. Zajceva V.M., Kuklina T.S. (2015) Rol hotelnykh pidpryiemstv Zaporizkoi oblasti v pidvyshchenni investytsiinoi pryvablyvosti rehionu [The role of hotel enterprises in Zaporizhzhia region in increasing the investment attractiveness of the region]. Efektyvna ekonomika. no. 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/25.pdf (accessed 30 september 2019).
8. State Statistics Service of Ukraine Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 22 november 2019).
9. Official site of the British auditing and consulting company Ernst & Young Available at: https://www.ey.com/en/uk/hom (accessed 2 november 2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.012.2

Балацька Н.Ю.,
кандидат технічних наук, доцент,
докторант кафедри економіки і управління
Харківський державний університет харчування та торгівлі

Balatska Natalia,
Candidate of Sciences (Technical), Associate Professor,
Doctoral Student of the Department of Economics and Management
Kharkiv State University of Food Technology and Trade

ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Балацька Н.Ю. Фреймовий підхід до формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу. У статті розглянуто актуальні питання стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Охарактеризовано ключові аспекти стратегічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу в сучасних умовах. Визначено переваги застосування моделі Європейського фонду управління якістю (EFQM) під час обґрунтування стратегічних рішень розвитку підприємств ресторанного бізнесу. Розроблено структурну модель формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу на основі фреймового підходу. Охарактеризовано сутність, обґрунтовано доцільність ідентифікації та визначено склад фреймів, фасетів та слотів під час формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу. Запропоновано структурно-компоненту модель реалізації стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу, яка ґрунтується на взаємозв'язку її компонентів: стратегічної гнучкості бізнес-процесів та альтернативності їхніх конфігурацій, компетентності відповідальної особи, стану зовнішніх та внутрішніх чинників середовища.

Ключові слова: стратегія, соціально-економічний розвиток, підприємство, ресторанний бізнес, якість, конкурентоспроможність, фрейм, слот, фасет, фреймовий підхід, управлінське рішення.

Балацкая Н.Ю. Фреймовый подход к формированию стратегии социально-экономического развития предприятия ресторанного бизнеса. В статье рассмотрены актуальные вопросы стратегии социально-экономического развития предприятия ресторанного бизнеса. Определены характеристики и ключевые аспекты стратегического развития предприятий ресторанного бизнеса в современных условиях. Обозначены преимущества применения модели Европейского фонда управления качеством (EFQM) при обосновании стратегических решений развития предприятий ресторанного бизнеса. Разработана структурная модель формирования стратегии социально-экономического развития предприятия ресторанного бизнеса на основе фреймового подхода. Охарактеризована сущность и обоснована целесообразность идентификации фреймов, фасетов и слотов при формировании стратегии социально-экономического развития предприятий ресторанного бизнеса. Согласно предложенному подходу в качестве фреймов определена сеть управленческих, основных, обеспечивающих бизнес-процессов а также бизнес-процессов развития, в качестве фасетов – альтернативы конфигурации бизнес-процессов, в качестве слотов – соответствующие каждому бизнес-процессу векторы стратегических изменений. Предложена структурно-компонентая модель реализации стратегии социально-экономического развития предприятия ресторанного бизнеса, которая предусматривает взаимосвязь компонентов: стратегической гибкости бизнес-процессов и альтернативности их конфигураций, компетентности ответственного лица, состояния внешних и внутренних факторов среды.

Ключевые слова: стратегия, социально-экономическое развитие, предприятие, ресторанный бизнес, качество, конкурентоспособность, фрейм, слот, фасет, фреймовый подход, управленческое решение.

Balatska Natalia. Frame-based approach to formation of socio-economic development of a restaurant business enterprise. The modern restaurant business enterprise is able to success in a competition only with an accurately justified socio-economic development strategy. The target strategic benchmarks of the restaurant business enterprise in the conditions of complex, unstructured and dynamic environment can be achieved only with the

reliable strategic management system and effective organization structure, the most important elements of which are the business processes and mechanism of their management. The article is dedicated to the relevant issues on the socio-economic development strategy of the restaurant business enterprises under current conditions. The properties and key aspects of the strategic development of the restaurant business enterprises under current conditions are identified. The influence of strategic decisions on the target vectors of development the restaurant business enterprise and competitiveness is justified. The advantages of using the European Foundation of Quality Measurement (EFQM) model when justifying the strategic decisions in the development of the restaurant business enterprises are indicated. The structure model of forming the socio-economic development strategy of the restaurant business enterprise using a frame-based approach is developed. The article defines the essence and justifies the expedience of identification frames, facets and slots when forming the socio-economic development strategy of the restaurant business enterprises. In the process of research the advantages of using the frame-based approach in modelling the optimal trajectory of strategic socio-economic development as a multi-layered structure of the business processes are justified, they are specified according to the state of internal and external environments. According to the approach proposed, a network of managerial, general, support and business process of control are recommended as frames, the alternatives of business processes configuration as facets, and the vectors of strategic changes respective to each of the business processes as slots. The structural and component model of realization of the socio-economic development strategy of a restaurant business enterprise is proposed; it is based on the interrelation of its components: strategic flexibility of business processes and their configurations' alternativeness, competence of the responsible person, state of the internal and external properties of the environment.

Key words: strategy, socio-economic development, enterprise, restaurant business, quality, competitiveness, frame, slot, facet, frame-based approach, management decision.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, стрімкий розвиток та ускладнення відносин диверсифікації в економіці України зумовлюють необхідність зміни чинних механізмів функціонування та інструментів стратегічного управління соціально-економічним розвитком вітчизняних підприємств ресторанного бізнесу. Сучасне підприємство, яке здійснює діяльність у конкурентній сфері ресторанного бізнесу, здатне досягти успіху в конкурентній боротьбі тільки за наявності чітко обґрунтованої стратегії розвитку. Досягнення цільових стратегічних орієнтирів та розширення меж «власної» присутності в галузі ресторанного бізнесу в умовах складного, невизначеного та динамічного середовища підприємствами цієї сфери може бути забезпечено лише за наявності надійної системи стратегічного управління та ефективної організаційної структури, найважливішими елементами якої є бізнес-процеси і механізми управління ними. Тому дослідження проблем, пов'язаних з обґрунтуванням методології формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу, є вкрай важливим завданням, вирішення якого дасть змогу підвищити рівень конкурентоспроможності сформувати ключові фактори успіху, які забезпечать прихильність та лояльність клієнтів до підприємства ресторанного бізнесу.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним підґрунтям стратегічного управління розвитком підприємства виступають праці провідних учених: З. Шершньової, Г. Мінцберга, В. Пономаренко, О. Виханського, І. Ансофа, А. Томпсона, А. Стрикленда, Б. Карлофа, Р. Робінсона та інших. У роботах цих науковців сформовані загальні концепції стратегічного розвитку підприємства. Питання формування системи стратегічного управління висвітлені у працях: С. Бабенко, Я. Гончарука, В. Апопія, В. Марцина. Вагомі теоретичні та методологічні основи стратегічного управління розвитком підприємства закладені у роботах А. Воронкової, В. Герасимчука, А. Гречана, І. Ігнатьєвої, О. Пушкаря, О. Тридіда, О. Ястремської, Р. Фатхутдинова.

Водночас огляд наукових досліджень та розробок дає змогу дійти висновку про наявність різних підходів до визначення змісту та формування стратегії розвитку, а також про відсутність обґрунтованої системи стратегічного управління соціально-економічним розвитком підприємства ресторанного бізнесу.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування ключових аспектів формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу на основі фреймового підходу. Для реалізації поставленої мети у межах цієї статті вирішено такі наукові завдання: визначено сучасні чинники, які впливають на розвиток підприємства ресторанного бізнесу; висвітлено переваги застосування моделі управління якістю EFQM під час формування стратегії розвитку підприємства ресторанного бізнесу; охарактеризовано структурні компоненти моделі формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу на основі фреймового підходу; доведено необхідність удосконалення бізнес-процесів до змін зовнішнього середовища та запропонована структурно-компонента модель реалізації стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основою характеристикою сфери ресторанного бізнесу в Україні є висока конкуренція. Сьогодні якість є основним критерієм конкурентоспроможності та основною детермінантою розвитку підприємств ресторанного бізнесу. Забезпечення успішного розвитку підприємств ресторанного бізнесу в умовах конкуренції можливе лише за умови забезпечення високого рівня якості виробництва ресторанного продукту, його реалізації та організації споживання. Саме якість формує задоволеність клієнтів підприємства ресторанного бізнесу та має вирішальне значення, оскільки вважається, що задоволення клієнтів веде до повторного відвідування ресторанного закладу. У ресторанному бізнесі клієнти, як правило, залишаються «вірними», коли

вони задоволені якістю безпосередньо самого ресторанного продукту та якістю обслуговування.

Модель Європейського фонду управління якістю (EFQM), яка використовується для оцінки конкурентоспроможності в Європі, передбачає, що такі фактори, як задоволеність клієнтів, задоволеність співробітників та вплив на суспільство, реалізуються через політику і стратегію, яка визначає лідерські якості, управління персоналом, ресурси і процеси, що в результаті приводить до формування конкурентних переваг у результатах бізнесу. Зокрема, лідерство, планування, людські ресурси, задоволеність клієнтів і вимір ефективності визначені як важливі умови розвитку сучасного підприємства [2].

Стратегічні рішення визначають розвиток підприємства ресторанного бізнесу, а отже, впливають на його конкурентоспроможність. Здатність підприємства ресторанного бізнесу знайти або створити конкурентну позицію на ринку лежить в основі розроблення стратегії [7, с. 618]. Кожне підприємство ресторанного бізнесу у певний час досягає стадії зрілості, на якій воно може зіткнутися з проблемою розроблення корпоративних і бізнес-стратегій, щоб випередити своїх конкурентів [6, с. 361].

З огляду на наведені ключові детермінанти розвитку підприємств ресторанного господарства, соціально-економічна стратегія розвитку підприємства ресторанного бізнесу являє собою програму дій щодо спрямованості вектора кількісних та якісних змін для забезпечення довгострокового розвитку підприємства ресторанного бізнесу, яка описує логіку його адаптивної поведінки у динамічному зовнішньому середовищі. У процесі прийняття стратегічних рішень керівники та ресторатори підприємств ресторанного бізнесу на когнітивному рівні для сприйняття широкого спектру інформації (про кулінарні тренди, зміни вимог та запитів споживачів, інноваційні ресторанні концепції, зміни стану та сили впливу чинників зовнішнього середовища тощо) використовують ментальні фільтри. Можливість умілого управління цією інформацією та правильна її інтерпретація створюють «величезну силу» для зосередження уваги та здійснення впливу на ключові аспекти діяльності підприємства ресторанного бізнесу. Цей підхід до розуміння стратегії характеризує фрейм стратегії. Фрейм (від англ. «*frame*» – каркас) означає структуру, яка містить деяку інформацію [3, с. 225]. Фрейм є змістом схеми майбутнього висловлювання та результатом когнітивної діяльності людської свідомості [4, с. 178].

Загалом фреймовий аналіз сприяє розкриттю механізмів «концептуалізації понять та явищ навколишньої дійсності» [3, с. 224]. На думку М. Алена, «фрейм-аналіз являє собою теоретичний, методологічний і критичний інструмент для вивчення внутрішніх процесів та оцінки їх впливу на суспільне враження» [5]. Це означає, що фрейм виступає свого роду основою для опису ключових питань стратегії соціально-економічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу. У роботі [8] зазначається, що фрейм є одним із найбільш перспективних видів об'єкта сприйняття, який формально можна представити деякою структурою у вигляді графа, або дерева структури й альтернатив. Ключовими характеристиками фрейма виступають слоти (від англ. «*slot*» – щілина), а їхні значення – заповнювачами слотів. Відповідно, чим більше буде ідентифіковано слотів, тим більш деталізованою буде стратегія соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного господарства. Слот може містити не тільки значення, а й методи, на основі яких здійснюється обґрунтування та вибір альтернативного варіанта рішення щодо траєкторій розвитку підприємства ресторанного бізнесу в перспективі. Перелік можливих альтернатив характеризує компонент слота – фасет.

З огляд на те, що в сучасних умовах успішне ведення ресторанного бізнесу можливе лише на основі інтегрованого підходу до стратегічного управління, вирішення завдань стратегічного соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного господарства повинно здійснюватися у зв'язку із визначенням оптимальної конфігурації основних, управлінських та підтримуючих бізнес-процесів відповідно до умов зовнішнього бізнес-середовища. Бізнес-процеси відповідно до фреймового підходу до формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу є фреймами, характеристики бізнес-процесів – слотами, а їхні значення та альтернативи – фасетами. У загальному вигляді сукупність фреймів дає змогу моделювати траєкторію стратегічного соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного господарства і являє собою ієрархічну структуру бізнес-процесів, які деталізуються відповідно до стану внутрішнього та зовнішнього середовища. У загальному вигляді фреймовий підхід до формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу наведений на рис. 1.

Таким чином, фреймовий склад загальної стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу може бути наведений таким чином (рис. 2).

Відповідно до запропонованої моделі (рис. 2) стратегія соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу ($S^{\rightarrow}$) реалізується шляхом координації фактичної стратегічної гнучкості бізнес-процесів (*БП*), альтернативності їхніх конфігурацій (*БП'*) відповідно до фактичної ситуації та компетентності відповідальної особи (К), яка приймає рішення щодо визначення вектора стратегічних змін *i*-го бізнес-процесу в певний період часу (t_1 ... t_n), який зумовлений зміною чинників внутрішнього та зовнішнього середовища (с).

При цьому особливу увагу слід приділити моделюванню результативності прогнозних рішень щодо стратегічного розвитку підприємства (R), оскільки будь-яке рішення визначається результатом, який може бути як позитивним (R+), так і негативним (R-).

У межах вищенаведеного стає зрозумілим, що забезпечення ефективності реалізації стратегії розвитку підприємства визначається своєчасністю конфігурації бізнес-процесів відповідно до умов зовнішнього середовища. Це зумовлено тим, що прагнення підприємства ресторанного господарства здійснювати гармонійний розвиток, зайняти свою нішу на ринку ресторанного бізнесу та сформувати певні конкурентні переваги визначається саме ефективністю управління управлінськими, основними, підтримуючими бізнес-процесами та бізнес-процесами розвитку. Цей факт підтверджують динамічні конкурентні умови функціонування вітчизняних підприємств ресторанного бізнесу, в яких на ринку з'являються нові гравці, що застосовують інноваційні стратегії розвитку.

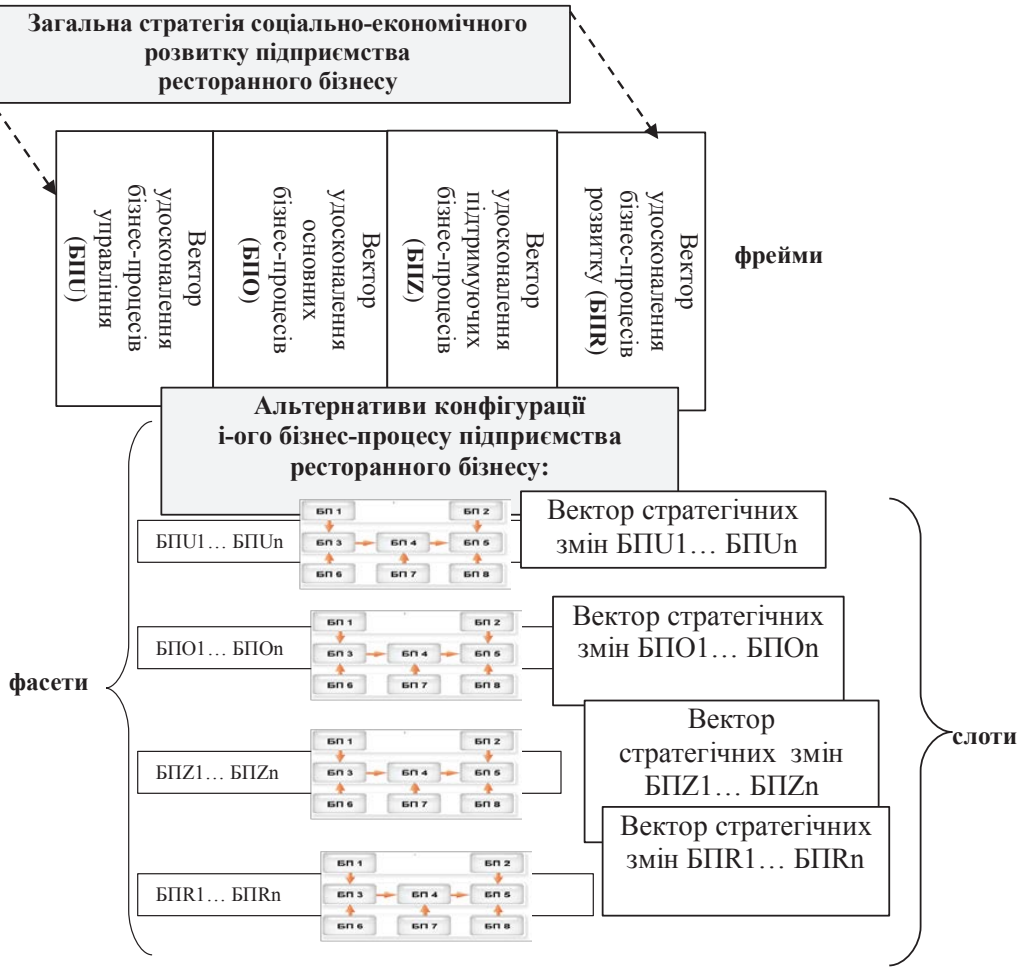

Рис. 1. Структурна модель формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу на основі фреймового підходу

Джерело: розроблено автором

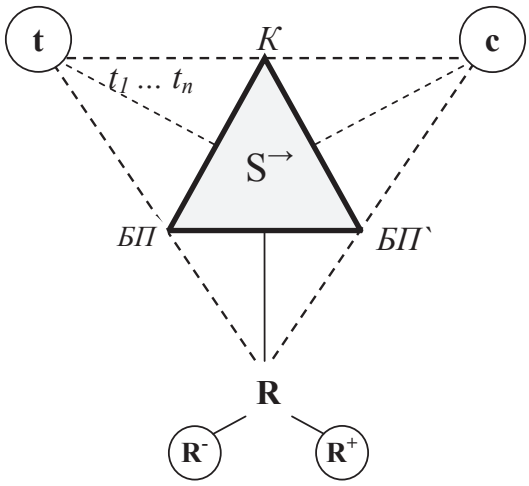

Рис. 2. Структурно-компонента модель реалізації стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу

Джерело: розроблено автором

Фрейм-стратегія розвитку підприємства створює можливість сформувати матрицю знань щодо альтернативних варіантів удосконалення і-го бізнес-процесу залежно від конкретного сценарію розвитку: оптимістичного, песимістичного або ймовірнісного. Як досить доречно зазначає О. Ковтун, «стратегія-фрейм є абстрактним образом для представлення підприємством сприйняття середовища та стереотипів його поведінки щодо ключових аспектів функціонування та розвитку відповідно до можливих альтернативних ситуацій (можливого контексту), який у підсумку має здатність переходити від абстракції до конкретики у вигляді конкретизованих планів-дій для функціональних та оперативних підрозділів підприємства» [1, с. 23].

Слоти фрейма-стратегії розвитку підприємства ресторанного бізнесу, які представлені у формі стратегічного вектора змін, визначаються механізмом конфігурації бізнес-процесів підприємства ресторанного бізнесу та можливими напрямами їх удосконалення.

Узагальнюючи отримані результати дослідження, слід зазначити, що для успішної реалізації фрейм-стратегії соціально-економічного розвитку у розпорядженні фахівців підприємства ресторанного бізнесу повинна бути обґрунтована система стратегічного управління. Це зумовлено тим, що фактори внутрішнього та зовнішнього середовища чинять значний вплив на процес реалізації стратегії. Зважаючи на це, формування стратегічного вектора змін повинно

здійснюватися на основі максимального використання внутрішніх можливостей кожного фрейму стратегії.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі**.** Отримані результати поглиблюють і розвивають сучасні підходи до обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Перевагами запропонованого фреймового підходу до формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного бізнесу є можливість визначення правильної логіки дій щодо визначення напрямів удосконалення бізнес-процесів відповідно до умов середовища, своєчасної координації управлінських зусиль та альтернативності цільових траєкторій розвитку підприємства ресторанного бізнесу. Результати дослідження можуть бути рекомендовані під час визначення векторів конфігурації бізнес-процесів для соціально-економічного розвитку підприємств ресторанного бізнесу. У перспективі планується обґрунтування методичного інструментарію моделювання альтернативних сценаріїв соціально-економічного розвитку підприємства ресторанного господарства та оцінки результативності їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Ковтун О.І. Когнітивний підхід до визначення змісту, представлення та формування стратегії сучасних підприємств. *Технологічний аудит та резерви виробництва.* Том 1, № 3(9), 2013. С. 21–25.
2. Модель досконалості Європейського фонду управління якістю (EFQM). URL: http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=260 (дата звернення: 19.12.2019).
3. Никонова Ж.В. Основные этапы фреймового анализа речевых актов (на материале современного немецкого языка). *Филология. Искуствоведение. Вестник Нижегород. ун-та им. Н.И. Лобачевского,* 2008. № 6. С. 224–228.
4. Субботін С.О. Подання й обробка знань у системах штучного інтелекту та підтримки прийняття рішень. Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. 341 с.
5. Allen. M. Frame analysis. *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods*. URL: https://methods.sagepub.com/Reference//the-sage-encyclopedia-of-communication-research-methods/i5800.xml (accessed: 21.12.2019).
6. Hwang, S.N., & Chang, T.Y. Using data envelopment analysis to measure hotel managerial efficiency change in Taiwan. *Tourism Management*, 2003. Vol. 24. No. 4. pp. 357–369.
7. Iraldo, F., Testa, F., Lanzini, P. and Battaglia, M. Improving Competitiveness for Hotels and Restaurants. *Journal of Small Business and Entrepreneurship Development*, 2017. Vol. 24. No. 3. p. 607–628. https://doi.org/10.1108/JSBED-12-2016-021.
8. Minsky M.A. Framework for Representing Knowledge. In: P. Winston. *The psychology of computer vision.* New York: McGraw Hill, 1975. pp. 21–277.

References:

1. Kovtun O.I. (2013). Koghnityvnyj pidkhid do vyznachennja zmistu, predstavlennja ta formuvannja strateghiji suchasnykh pidpryjemstv [A cognitive approach to defining the content, presentation and strategy of modern businesses]. Tekhnologhichnyj audyt ta rezervy vyrobnyctva. Vol. 1, no 3(9), pp. 21–25. (in Ukraine)
2. Modelj doskonalosti Jevropejsjkogho fondu upravlinnja jakistju (EFQM) [The European Quality Management Foundation (EFQM) excellence model]. Available at: http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=260 (accessed 19.12.2019). (in Ukraine)
3. Nikonova Zh.V. (2008). Osnovnye etapy freymovogo analiza rechevykh aktov (na materiale sovremennogo nemetskogo yazyka) [The main stages of the frame analysis of speech acts (based on the material of the modern German language)]. *Filologiya. Iskustvovedenie. Vestnik Nizhegorod. un-ta im. N.I. Lobachevskogo*, no 6, pp. 224–228. (in Russian)
4. Subbotin S.O. (2008). Podannja j obrobka znanj u systemakh shtuchnogho intelektu ta pidtrymky pryjnjattja rishenj [Knowledge representation and processing in artificial intelligence systems and decision support]. Zaporizhzhja: ZNTU, 2008, 341 p. (in Ukraine)
5. Allen M. (2017). Frame analysis. The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods. Available at: https://methods.sagepub.com/Reference//the-sage-encyclopedia-of-communication-research-methods/i5800.xml (accessed 21.12.2019)
6. Hwang, S.N., & Chang, T.Y. (2003). Using data envelopment analysis to measure hotel managerial efficiency change in Taiwan. Tourism Management, Vol. 24, No. 4, pp. 57–369. (in English)
7. Iraldo, F., Testa, F., Lanzini, P. and Battaglia, M. (2017). Improving Competitiveness for Hotels and Restaurants. Journal of Small Business and Entrepreneurship Development, 2017, Vol. 24, No. 3, pp. 607–628. https://doi.org/10.1108/JSBED-12-2016-021. (in English)
8. Minsky M.A. (1975). Framework for Representing Knowledge. In: P. Winston. The psychology of computer vision. New York: McGraw Hill, pp. 21–277. (in English)

УДК 338.3

Бойченко К.С.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Boichenko Kateryna,
Ph.D., Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

КЛАСИФІКАЦІЙНА АРХІТЕКТОНІКА ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Бойченко К.С. Класифікаційна архітектоніка інтегрованого розвитку підприємства. Метою статті є формування класифікаційної архітектоніки інтегрованого розвитку підприємства на основі дослідження його особливостей, ідентифікації класифікаційних ознак і виокремлення видових характеристик. Для досягнення визначеної мети були використані структурно-функціональний аналіз, діалектичний і системно-аналітичний методи. Сформовано класифікаційну архітектоніку інтегрованого розвитку підприємства за такими ознаками, як суб'єкт, форма, елементний склад інтеграції, терміни реалізації інтегрованого розвитку, виробнича та галузева орієнтація, конкурентні позиції компанії, особливості організації інтеграційного процесу, тип реагування зміни бізнес-середовища, темпи розвитку та масштаби кінцевих цілей. Таким чином, ключовим фактором ефективного інтегрованого розвитку підприємства є формування комплексу бізнес-процесів, за якого забезпечується функціонування максимально розгорнутої інтегрованої моделі, характерної для значної кількості його видових характеристик.

Ключові слова: інтегрований розвиток, класифікація, модель, бізнес-процес, інтеграція.

Бойченко К.С. Классификационная архитектоника интегрированного развития предприятия. Целью статьи является формирование классификационной архитектоники интегрированного развития предприятия на основе исследования его особенностей, идентификации классификационных признаков и выделения видовых характеристик. Для достижения поставленной цели были использованы структурно-функциональный анализ, диалектический и системно-аналитический методы. Сформирована классификационная архитектоника интегрированного развития предприятия по таким признакам, как субъект, форма, элементный состав интеграции, сроки реализации интегрированного развития, производственная и отраслевая ориентация, конкурентные позиции компании, особенности организации интеграционного процесса, тип реагирования на изменения бизнес-среды, темпы развития и масштабы конечных целей. Таким образом, ключевым фактором эффективного интегрированного развития предприятия является формирование комплекса бизнес-процессов, при котором обеспечивается функционирование максимально развернутой интегрированной модели, характерной для значительного количества его видовых характеристик.

Ключевые слова: интегрированное развитие, классификация, модель, бизнес-процесс, интеграция.

Boychenko Kateryna. Classification Architectonics of Integrated Enterprise Development. The purpose of the article is to develop the classification architectonics of integrated development of the enterprise on the basis of the study of its features, identification of classification features and the selection of species characteristics. The certain purpose of the article is formed on definition of the general features, attributes, conditions and influences of interrelations in the course of the integrated development of business and has substantial distinctions from integration of activity of the company in a context of creation of associations. The developed purpose provides the deepening of researches of development of the enterprise taking into account processes of its integration and follows from the previous researches of the author. Structural-functional analysis, dialectical and system-analytical methods were used to research the separate directions of the integrated development of the enterprise and the formation of the classification architectonics on their basis. The integrated type of business development implies diversity and constant updating of forms of activity in accordance with the shifts in the technological basis, values, stereotypes of organizational behavior of economic entities. The conducted researches prove the importance of using different approaches in the process of integrated development management and at the same time the limitation of their use. The classification architectonics of the integrated development of the enterprise is generated on such attributes, as subject, form, elementary structure of integration, terms of realization of the integrated development, industrial and branch orientation, competitive positions of the company, features of the organisation of integration process, type of reaction to changes of a business environment, rates of development and scales of the final purposes. Thus, the

key factor of effective integrated development of the enterprise is the formation of a complex of business processes, which provides the functioning of the most extensive integrated model, typical for a significant number of its species characteristics. Another important direction of increasing flexibility and improving the efficiency and stability of the company in the process of integrated development is its modularization and the formation of a set of relevant species characteristics, taking into account the specifics of the functioning of the enterprise.

Key words: integrated development, classification, model, business process, integration.

Постановка проблеми. Підвищення рівня розвитку є одним із ключових завдань підприємства, яке вимагає не тільки формування конкурентних переваг, модернізації і введення в експлуатацію нових потужностей, а й формування інтелектуально-інноваційної політики, заснованої на порівняльній оцінці власних досягнень із досягненнями кращих підприємств у науково-технічній, технологічній, екологічній, фінансовій, соціальній, маркетинговій та інших сферах. У зв'язку з цим виникає необхідність поєднання всіх напрямів у єдиний інтегрований розвиток підприємства, а також визначення взаємозв'язків і взаємозалежностей його складових елементів. Все це вимагає ідентифікації та систематизації видових характеристик інтегрованого розвитку з метою визначення його особливостей з урахуванням специфіки функціонування бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині багато вчених, таких як М. Янссен [1, с. 230], Х. Плессіус, М. Стінберген, Р. Слот і Дж. Версендаль [2, с. 48], характеризують розвиток підприємства в контексті формування системи цінностей архітектури підприємства. При цьому цю архітектуру визначають як системну класифікацію вигод і витрат відповідно до встановлених цілей і завдань. А. Альвадайн, Е. Фельд, А. Кортаус, М. Розманн [3, с. 41] вважають, що компанії використовують інтегровану архітектуру підприємства, щоби зменшити складність організації, поліпшити комунікацію, узгодити бізнес та інформаційні технології, а також стимулювати організаційні зміни. З огляду на динамічний характер більшості чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, опис цієї інтегрованості повинен із часом змінюватися, щоби продовжувати забезпечувати цінність для зацікавлених сторін.

Ц. Мао, Ч. Лі, Ю. Пей, Л. Сюй [4, с. 207], О. Геррера-Рестрепо, К. Тріантіс [5, с. 365] у своїх працях щодо розвитку підприємств вважають, що в умовах глобалізації для компаній стає все більш необхідним забезпечення інформатизації. Для підприємств також вкрай важливо використовувати і розробляти безліч інтегрованих середовищ, щоб залишатися креативними і динамічними в цій сфері. Підприємства повинні рухатися за цим напрямом, *ґрунтуючись* на розумінні не тільки бізнес-стратегії і процесів, але також і на значенні їхньої взаємоінтеграції.

А. Касич, М. Вочозка [6, с. 374] систематизували наявні методичні підходи до аналізу процесів стійкого розвитку підприємства, узагальнили їхні переваги та недоліки під час практичного використання. При цьому також було досліджено особливості алгоритму проведення аналізу стійкості розвитку та критерії оцінювання одержаних результатів.

А. Чофре, Ф. Гоні, Й. Клемеш [7, с. 432] вважають, що підприємствам необхідно впровадити системи сталого планування загальноорганізаційних ресурсів для управління інтегрованим бізнесом. Запропонована система забезпечує інтеграцію стійких процесів, інформації та даних на кожному рівні ланцюжка створення вартості компанії.

Н. Серебрякова, Т. Волкова, С. Волкова [8, с. 162] розглядають питання взаємозв'язку між стійким розвитком підприємства і прикладною системою управління ризиками.

У дослідженнях Дж. Радомської [9, с. 125] описано формування стратегії розвитку на основі класифікації, що розрізняє п'ять типів підходів, розроблених на основі трьох характеристик, що стосуються бізнес-середовища: передбачуваність, еластичність і жорсткість. Це дослідження показало наявність кореляції між підходами і розмірами підприємства, які вказують на те, що малі компанії найчастіше застосовують класичну стратегію і стратегію оновлення.

Б. Рухані, М. Махрін, Ф. Нікпай, Р. Ахмад і П. Никфард [10, с. 12], К. Малик, А. Ясиньска-Биличак [11, с. 1361] зробили спробу класифікувати процеси і події, які впливають на розвиток підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що нині є різноманітні підходи та напрями ідентифікації особливостей розвитку підприємств, визначення ефективності їхніх взаємозв'язків і взаємопроникнення складників, зокрема інтегрованості розвитку компанії в турбулентних умовах бізнес-середовища. З урахуванням такого розмаїття різноспрямованих досліджень виникає об'єктивна необхідність визначення та систематизації класифікаційних ознак та видових характеристик інтегрованого розвитку підприємства.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розробленні класифікаційної архітектоніки інтегрованого розвитку підприємства на основі дослідження його особливостей, ідентифікації класифікаційних ознак і виокремлення видових характеристик. Визначена мета статті формується на визначенні спільних рис, ознак, умов і впливів взаємозв'язків у процесі інтегрованого розвитку бізнесу та має змістовні відмінності від інтеграції діяльності компанії в контексті створення об'єднань. Сформована мета передбачає поглиблення досліджень розвитку підприємства з урахуванням процесів його інтегрованості та випливає з попередніх досліджень автора [12].

Для досягнення визначеної мети були використані такі методи:

− структурно-функціональний аналіз для систематичного вивчення економічних явищ і процесів дав змогу ідентифікувати класифікаційні ознаки та виокремити видові характеристики інтегрованого розвитку підприємства;

− діалектичний метод для аналізу та узагальнення певних аспектів наукових знань, які аналізують сукупність наукових поглядів щодо інтегрованих процесів та складових елементів розвитку;

− системно-аналітичний метод для дослідження окремих напрямів інтегрованого розвитку підприємства та формування на їх основі класифікаційної архітектоніки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтегрований тип розвитку бізнесу передбачає розмаїття і постійне оновлення форм діяльності відповідно до зрушень у технологічному базисі, ціннісних установках, стереотипах організаційної поведінки господарюючих суб'єктів.

Досліджуючи ключові характеристики інтегрованого розвитку в контексті економічної, політичної, соціальної та екологічної інтеграційної взаємодії, відзначимо, що такий підхід перебуває в руслі концепції розвитку підприємства загалом.

Дослідження сутності інтегрованого розвитку, його основних драйверів та імперативів дали змогу виокремити певні класифікаційні ознаки та визначити видові характеристики, що наведено на рис. 1.

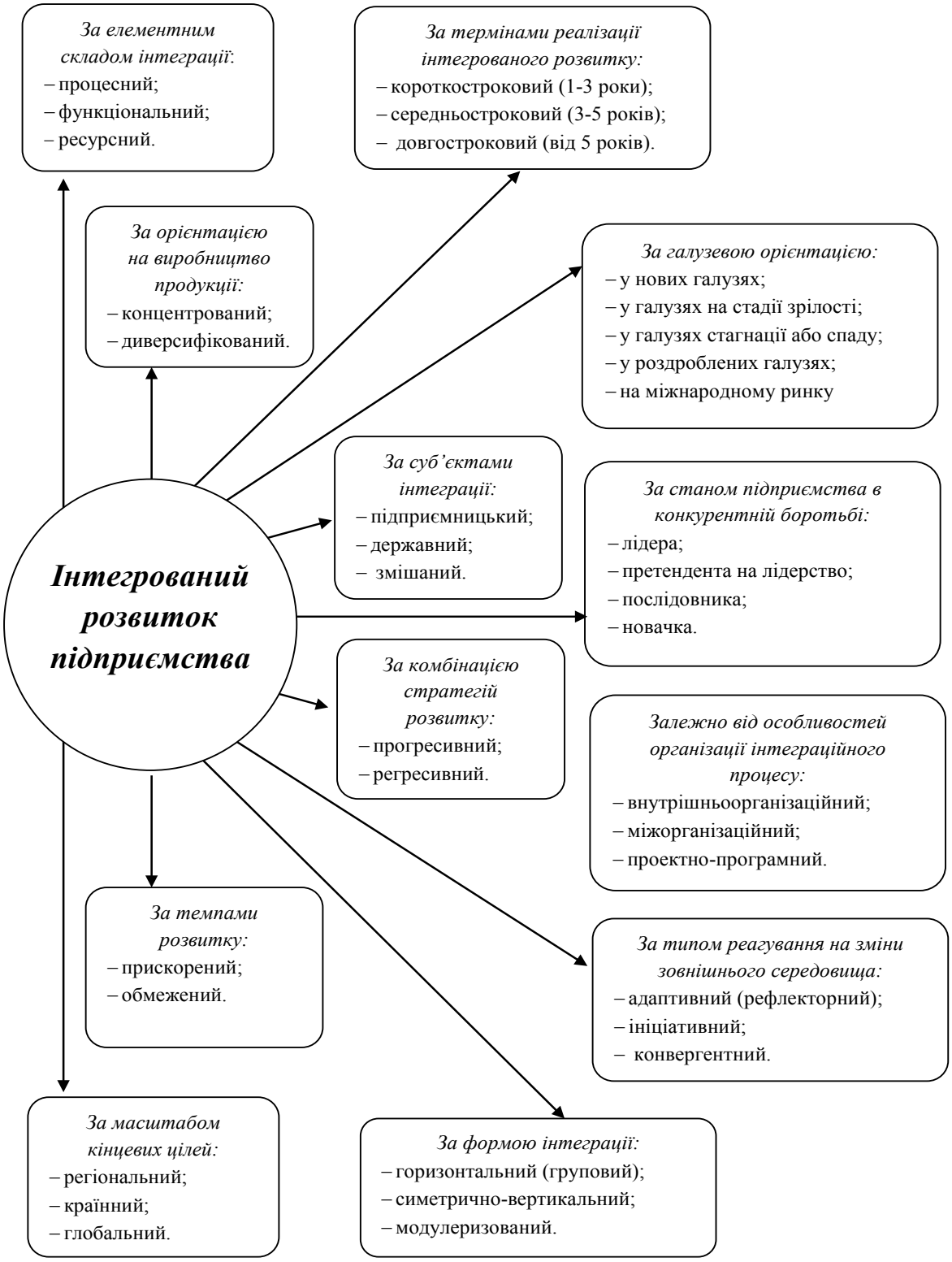

Рис. 1. Класифікація інтегрованого розвитку підприємства

Джерело: сформовано автором

За елементним складом інтеграції можна виокремити процесний, функціональний, ресурсний інтегрований розвиток.

Як показує практика, незважаючи на цінність, яку несуть у собі ці види інтегрованого розвитку, їх застосування ізольоване, обмежує розвиток системи і впливає на загальний результат розвитку компанії (табл. 1).

Проведені дослідження доводять важливість використання всіх підходів під час формування системи управління інтегрованим розвитком і одночасно обмеженість їх використання, якщо дотримуватися впровадження якого-небудь одного з підходів. Інноваційна сфера є системою, яка розвивається соціально. Це підтверджує наші дослідження і дає змогу стверджувати, що в результаті досягнення мети інтегрованого напряму компанія розвивається за такими параметрами:

− елементний склад: при цьому важливою характеристикою інтегрованого розвитку елементів є як розвиток окремого складника зсередини – так і його розвиток під впливом суміжних складників;

− процеси, які вимагають гнучкого, адаптивного наповнення, готового до зміни і прийняття ініціативного управлінського рішення;

− технології та інструменти інтегрованого розвитку вимагають доречного і гнучкого застосування;

− функціональні напрями стають більш розгорнутими й орієнтованими на інноваційно-інтегрований результат функціонування компанії, оскільки система управління інноваціями пронизує вертикально-горизонтальні взаємозв'язки;

− ресурси змінюються в процесі інтегрованого розвитку, розкривається їхній потенціал і система змінюється залежно від складу ресурсів;

− проводиться рефлексія процесів інтегрованого розвитку, їхньої ефективності і, зокрема, ефективності системи управління розвитком загалом.

Залежно від термінів реалізації інтегрованого розвитку можна виокремити короткостроковий (1–3 роки), середньостроковий (3–5 років) і довгостроковий (від 5 років).

Залежно від темпів розвитку запропоновано визначити прискорений і обмежений інтегрований розвиток підприємства. Найпоширенішим видом інтегрованого розвитку є обмежений, для якого характерне формування цілей залежно від досягнутого стану. Цей вид інтегрованого розвитку набув популярності серед компаній, які задоволені своїм рівнем результативності. Він характеризується також низьким рівнем ризиків, оскільки підприємство усвідомлює свої можливості і структуру ринку.

Прискорений інтегрований розвиток передбачає значне збільшення значень показників результативності за коротко- і довгостроковими цілями порівняно з уже досягнутими. Цей вид інтегрованого розвитку характерний для компаній, що активно розвиваються, і має досить високий рівень ризиків.

Залежно від орієнтації на виробництво продукції можна виокремити концентрований (розвиток у захопленій ринковій ніші) і диверсифікований (розвиток за рахунок захоплення нових ринків) інтегрований розвиток.

Залежно від типу реагування на зміни зовнішнього середовища інтегрований розвиток може бути адаптивним (рефлекторним), ініціативним і конвергентним.

Залежно від комбінації стратегій можна виокремити прогресивний і регресивний інтегрований розвиток. Прогресивний інтегрований розвиток передбачає зростання підприємства за рахунок створення структур, що знаходяться між виробником і кінцевим покупцем. Регресивний інтегрований розвиток характеризується зростанням компанії за рахунок покупки нових сировинних ресурсів і співпраці з їх постачальниками.

За суб'єктами інтеграції можна виділити підприємницький, державний та змішаний інтегрований розвиток.

За масштабом кінцевих цілей інтегрований розвиток компанії може бути регіональним, країнним та глобальним.

За станом підприємства в конкурентній боротьбі можна виокремити інтегрований розвиток лідера, претендента на лідерство, послідовника та новачка.

За галузевою орієнтацією можна визначити інтегрований розвиток у нових галузях, галузях на стадії зрілості, стагнації або спаду, роздроблених галузях і на міжнародному ринку.

Залежно від особливостей організації інтеграційних процесів інтегрований розвиток може бути внутрішньоорганізаційним, міжорганізаційним і проектно-програмним.

За формою інтеграції можна виокремити горизонтальний (груповий), симетрично-вертикальний, частково-інтегрований та модулеризований інтегрований розвиток.

Таблиця 1

Характеристика видів інтегрованого розвитку за елементним складом, їхні цінності та обмеження

Вид інтегрованого розвитку	Ціннісна характеристика	Обмеження щодо застосування
Функціональний, в основу якого покладено механізм інтеграції через сукупність взаємозв'язків і взаємодій методів, інструментів, структур, регуляторів тощо	Розподіляє функції між суб'єктами, залученими до процесу інтегрованого управління інноваціями і розвитком персоналу	Не може бути реалізований без залучення інших видових підходів, інакше є ризик переходу до статичного процесу
Процесний, базується на формуванні мережі бізнес-процесів, утворюючи модель інтегрованого розвитку	Передбачає вибудовування процесів, алгоритмів управління, взаємопов'язаних дій у межах єдиного процесу досягнення мети компанії.	Може показати свою ефективність тільки в разі застосування динамічного підходу, в іншому разі є ризик переходу до статичного стану
Ресурсний	Дає змогу визначити наявність інноваційно-інтелектуальних ресурсів і їх оптимальне співвідношення, потенціал для виконання інноваційної функції тощо	Використання будь-яких ресурсів повинно бути об'єктивно і раціонально обгрунтованим. У протилежному разі всі інші підходи не зможуть бути реалізовані

Джерело: авторська розробка

Найбільш стійкою формою інтегрованого розвитку нині є *модулеризація* – побудова інтегрованого комплексу вздовж технологічного ланцюжка, в який як основні модулі входять головна компанія, мега-постачальники, постачальники першого ешелону, постачальники другого ешелону, постачальники третього ешелону, ешелон післяпродажного обслуговування споживачів.

Модулеризований інтегрований розвиток за технологічним ланцюжком формує конкурентні переваги і стратегічну стійкість за рахунок скорочення кількості постачальників частин і компонентів безпосередньо головної складальної компанії, при цьому управління значною кількістю постачальників значно спрощується, а обсяг витрат на логістику зменшується, поява в мережі складальних підприємств-субпідрядників дає змогу скоротити відстані між виробниками частин і проміжними складальниками. Це дає можливість використовувати передові методи організації вертикального виробництва, наприклад «just in time». Створення проміжних модулів, наближених до місцевих ринків збуту, сприяє кращому розумінню особливостей цих ринків і полегшенню адаптації кінцевого виробу до них.

Модулеризований інтегрований розвиток дає змогу філіям певною мірою дистанціюватися від основної виробничої вертикалі. Вона передбачає не тільки певну свободу філії в проектуванні того чи іншого модуля, а й можливість залучення багатьох субпідрядників на контрактній основі. Навколо таких філій утворюється відносно стійка мережа контрактних або напівзалежних постачальників частин. У результаті на різних «поверхах» основної технологічної вертикалі утворюються місцеві виробничі мережі, що складаються зі скооперованих субпостачальників окремих частин і компонентів майбутнього кінцевого продукту. У такі центри виробничої кооперації входять як компанії, що належать цій інтегрованій бізнес-структурі, так і юридично незалежні підприємства.

Висновки. Проведені дослідження доводять важливість використання різних підходів у процесі управління інтегрованим розвитком і одночасно обмеженість їх використання, якщо дотримуватися його впровадження за одною ідентифікованою класифікаційною ознакою. Сформовано класифікаційну архітектоніку інтегрованого розвитку підприємства за такими ознаками, як суб'єкт, форма, елементний склад інтеграції, терміни реалізації інтегрованого розвитку, виробнича та галузева орієнтація, конкурентні позиції компанії, особливості організації інтеграційного процесу, тип реагування зміни бізнес-середовища, темпи розвитку та масштаби кінцевих цілей. Таким чином, ключовим фактором ефективного інтегрованого розвитку підприємства є формування комплексу бізнес-процесів, за якого забезпечується функціонування максимально розгорнутої інтегрованої моделі, характерної для значної кількості його видових характеристик. Іншим важливим напрямом посилення гнучкості та підвищення ефективності і стійкості компанії в процесі інтегрованого розвитку є його модулеризація та формування набору відповідних видових характеристик з урахуванням специфіки функціонування підприємства.

Список використаних джерел:

1. Janssen M. (2019). Governance as a condition for creating business value from enterprise architecture. *In International Symposium on Business Modeling and Software Design*, pp. 229–235.
2. Plessius H., Steenbergen M., Slot R., Versendaal J. (2018). The Enterprise Architecture Value Framework. *In ECIS*, p. 48.
3. Alwadain A., Fielt E., Korthaus A., Rosemann M. (2016). Empirical insights into the development of a service-oriented enterprise architecture. *Data & Knowledge Engineering*, 105, pp. 39–52.
4. Mao J., Li C., Pei Y., Xu L. (2018) Sustainable Development Enterprise. *In Circular Economy and Sustainable Development Enterprises*. Springer, Singapore, pp. 201–221.
5. Herrera-Restrepo O., Triantis K. (2018). Efficiency-Driven Enterprise Design: A Synthesis of Studies. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 65(3), pp. 363–378.
6. Kasych A. Methodical support of the enterprise sustainable development management / A. Kasych, M. Vochozka // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 371–381. DOI: 10.21272/mmi.2018.1–29.
7. Chofreh A., Goni F., Klemeš, J. (2017). Development of a roadmap for Sustainable Enterprise Resource Planning systems implementation (part II). *Journal of cleaner production*, 166, pp. 425–437.
8. Serebryakova N.A., Volkova, T.A., Volkova, S.A. (2017). Risk management as a factor of sustainable development of enterprise. In *Overcoming Uncertainty of Institutional Environment as a Tool of Global Crisis Management*, pp. 159–166.
9. Radomska J. (2016). Approach to strategy and enterprise size. *Management*, 20 (2), pp. 118–128.
10. Rouhani B.D., Mahrin M.N.R., Nikpay F., Ahmad R.B., Nikfard P. (2015). A systematic literature review on Enterprise Architecture Implementation *Methodologies. Information and Software Technology*, 62, pp. 1–20.
11. Malik K., Jasińska-Biliczak A. (2018). Innovations and Other Processes as Identifiers of Contemporary Trends in the Sustainable Development of SMEs: The Case of Emerging Regional Economies. *Sustainability,* 10, p. 1361.
12. Boichenko K.S., Tepliuk M.A., Rekova N.Y., Stashkevych I.I., Morkunas M. (2019). Management of fluctuation of financial and economic integrated development of innovative enterprise. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3(30), pp. 62–69.

References:

1. Janssen M. (2019). Governance as a condition for creating business value from enterprise architecture. *In International Symposium on Business Modeling and Software Design*, pp. 229–235. (in English)
2. Plessius H., Steenbergen M., Slot R., Versendaal J. (2018). The Enterprise Architecture Value Framework. *In ECIS*, p. 48. (in English)
3. Alwadain A., Fielt E., Korthaus A., Rosemann M. (2016). Empirical insights into the development of a service-oriented enterprise architecture. *Data & Knowledge Engineering*, 105, pp. 39–52. (in English)
4. Mao J., Li C., Pei Y., Xu L. (2018) Sustainable Development Enterprise. *In Circular Economy and Sustainable Development Enterprises*. Springer, Singapore, pp. 201–221. (in English)

5. Herrera-Restrepo O., Triantis K. (2018). Efficiency-Driven Enterprise Design: A Synthesis of Studies. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 65(3), pp. 363–378. (in English)
6. Kasyc A., Vochzka M. (2018). Methodical support of the enterprise sustainable development management. *Marketing and Management of Iinnovations*, No. 1, pp. 371–381. DOI: 10.21272/mmi.2018.1–29. (in English)
7. Chofreh A., Goni F., Klemeš, J. (2017). Development of a roadmap for Sustainable Enterprise Resource Planning systems implementation (part II). *Journal of cleaner production*, 166, pp. 425–437. (in English)
8. Serebryakova N.A., Volkova, T.A., Volkova, S.A. (2017). Risk management as a factor of sustainable development of enterprise. In *Overcoming Uncertainty of Institutional Environment as a Tool of Global Crisis Management*, pp. 159–166. (in English)
9. Radomska J. (2016). Approach to strategy and enterprise size. *Management*, 20 (2), pp. 118–128. (in English)
10. Rouhani B.D., Mahrin M.N.R., Nikpay F., Ahmad R.B., Nikfard P. (2015). A systematic literature review on Enterprise Architecture Implementation *Methodologies. Information and Software Technology*, 62, pp. 1–20. (in English)
11. Malik K., Jasińska-Biliczak A. (2018). Innovations and Other Processes as Identifiers of Contemporary Trends in the Sustainable Development of SMEs: The Case of Emerging Regional Economies. *Sustainability,* 10, p. 1361. (in English)
12. Boichenko K.S., Tepliuk M.A., Rekova N.Y., Stashkevych I.I., Morkunas M. (2019). Management of fluctuation of financial and economic integrated development of innovative enterprise. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3(30), pp. 62–69. (in English)

УДК 338.24

Брінь П.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Абуд Ахмад Халіль Абуд,
аспірант кафедри менеджменту та оподаткування,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Brin Pavlo,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Management and Taxation Department,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Abood Ahmad Khaleel Abood,
Postgraduate Student of Management and Taxation Department,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

БАГАТОРІВНЕВА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЕКТІВ ЗА АБСОЛЮТНИМИ ТА ВІДНОСНИМИ ОЗНАКАМИ

Брінь П.В., Абуд Ахмад Халіль Абуд. Багаторівнева класифікація проектів за абсолютними та відносними ознаками. Проекти, які реалізуються в різних сферах діяльності, в різних галузях народного господарства різними фахівцями, мають значні відмінності, тому для визначення найбільш ефективного підходу щодо управління конкретним проектом попередньо доцільно виявити його відмінні риси. Застосування класифікації проектів як бази для управління проектами дає змогу оптимізувати методи і підходи управління конкретним проектом та підвищити ефективність його реалізації. У статті авторами проведено порівняльний аналіз підходів до класифікації проектів, виявлено основні класифікаційні ознаки. На базі результатів дослідження авторами визначені нові класифікаційні ознаки щодо класифікації пов'язаних між собою проектів. Теоретичне значення запропонованого методичного підходу полягає у спрощенні подальших досліджень у галузі проектного менеджменту.

Ключові слова: управління проектами, класифікація проектів, синергія, альтернативні проекти, портфель проектів.

Бринь П.В., Абуд Ахмад Халиль Абуд. Многоуровневая классификация проектов по абсолютным и относительным признакам. Реализуемые в различных отраслях народного хозяйства проекты существенно отличаются друг от друга, в связи с этим для определения наиболее эффективного подхода к управлению конкретным проектом предварительно целесообразно выявить его отличительные черты. Применение

классификации проектов как базы для управления проектами позволяет оптимизировать методы и подходы управления конкретным проектом и повысить эффективность его реализации. В статье авторами проведен сравнительный анализ подходов к классификации проектов, выявлены основные классификационные признаки. На базе результатов исследования авторами определены новые классификационные признаки для классификации связанных между собой проектов. В теоретическом аспекте предложенный методический подход должен упростить дальнейшие исследования в области проектного менеджмента.

Ключевые слова: управление проектами, классификация проектов, синергия, альтернативные проекты, портфель проектов.

Brin Pavlo, Abood Ahmad Khaleel Abood. Multilevel classification of projects according to absolute and relative characteristics. Currently, one of the most important areas of modern management is project management. The activity is connected with planning and implementing of actions aimed to achieving of certain goals and solving specific business problems. The main features of a project that distinguish it from the business process are: uniqueness, goal orientation, limited execution time and limited resources. Today, project management is the subject of many researches, this is due to the increasing popularity of project management in various areas of economy and business. Due to the fact that the variety of business projects is large enough, improving the classification of projects should make it easier to rank projects when choosing the most effective funding areas and attracting the necessary resources for their successful implementation. Projects implemented in different spheres of activity, in different sectors of the economy have significant differences, so to determine the most effective approach for managing a specific project, it is advisable to identify its distinctive features. Usage of project classification as a basis for project management allows to optimize the methods and approaches of managing a specific project and to increase the effectiveness of its implementation. In this research the authors conduct a comparative analysis of approaches to the classification of projects and identify the main classification features. Basing on the results of the study the authors identify new features for the classification of related projects. In the research the authors prove the classification of alternative projects when an enterprise can choose only one of many projects. When considering alternative projects, it is advisable to classify the reasons that make it impossible to implement the projects simultaneously. Such factors may be the lack of resources required for project implementation; lack of fixed assets; lack of available staff. It should be noted that the lack of necessary resources, fixed assets or personnel may be due to lack of funds from the enterprise (the factor is present on the market, but the enterprise cannot buy it), or the uniqueness of the necessary element. The multilevel classification of projects by relative characteristics proposed in the article allows to increase the efficiency of project portfolio management. In theoretical terms the proposed methodological approach should simplify further research in project management.

Key words: project management, project classification, synergy, alternative projects, project portfolio.

Постановка проблеми. Відмітною характеристикою поточної ситуації є необхідність постійного підвищення конкурентоспроможності продукції, що може бути досягнуто лише шляхом постійного застосування інновацій. Інновації передбачають застосування нових для підприємства технологій, що зумовлює необхідність застосування інструментів проектного менеджменту. Викладене свідчить про високу актуальність досліджень, пов'язаних із розвитком методичних засад проектного менеджменту.

Одним із важливих напрямів розвитку теоретико-методичних засад проектного менеджменту є удосконалення класифікації проектів, чому і присвячене це дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині одним із найважливіших напрямів сучасного менеджменту є управління проектами, тобто планування і реалізація дій, спрямованих на досягнення певних цілей і вирішення конкретних бізнес-завдань. Характерними рисами проекту, які відрізняють його від бізнес-процесу, є: унікальність, спрямованість на досягнення цілей, обмежений час виконання та обмеженість необхідних ресурсів. Сьогодні управління проектами є предметом багатьох наукових досліджень. На нашу думку, це зумовлено ростом популярності проектного управління в різних сферах економіки і бізнесу та поступовим переходом від процесного до проектного управління і навпаки. У зв'язку з цим розмаїття здійснюваних бізнес-проектів є досить великим, удосконалення класифікації проектів повинно дати змогу спростити ранжування проектів під час вибору найбільш ефективних напрямів фінансування і залучення необхідних ресурсів для їх успішної реалізації.

Проведений авторами аналіз наукової літератури [1; 6–17] показує, що багато дослідників у галузі управління проектами класифікують проекти за схожими класифікаційними ознаками (табл. 1).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Провівши аналіз думок учених, які у своїх роботах приділяли увагу класифікації проектів, автори дійшли таких висновків:

1. Деякі класифікаційні ознаки є не якісними, а кількісними; це ознаки номер 8–11 у таблиці 1 (друга її частина). Автори, які пропонують використання цих ознак, по-перше, не обґрунтовують границі інтервалів, а по-друге, не обговорюють подальше можливе використання цих ознак. На нашу думку, під час класифікації проектів слід використовувати саме якісні ознаки, використання кількісних шкал без обґрунтування інтервалів є неприпустимим та досить суб'єктивним. У цьому контексті цілком погоджуємося з пропозиціями Н.В. Титової та С.А. Титова [16] щодо заміни класифікації проектів відповідно до тривалості періоду здійснення на класифікацію проектів за часовим горизонтом цілей (термінальні (кінцеві) проекти; проекти, що розвиваються; відкриті проекти).

Таблиця 1

Підходи до класифікації проектів

№	Класифікаційна ознака	Види проектів відповідно до класифікаційної ознаки
1	За сфокусованістю на одному або декількох результатах	1. Монопроекти. 2. Мультипроекти. 3. Мегапроекти.
2	За функціональною сферою проекту	1. Соціальні. 2. Економічні. 3. Організаційні. 4. Технічні. 5. Змішані.
3	За характером предметної сфери	1. Науково-дослідні. 2. Навчально-освітні. 3. Інноваційні. 4. Комбіновані.
4	За статусом учасників	1. Вітчизняні. 2. Зарубіжні. 3. Спільні.
5	За ступенем новизни проекту	1. Проекти, які є новими щодо бізнесу компанії. 2. Проекти, які мають спільні риси з тими, які вже виконувалися.
6	За шляхом фінансування проектів	1 Внутрішні джерела підприємства. 2. Пайове фінансування. 3. Боргове фінансування. 4. Бюджетне фінансування 5. Змішане фінансування.
7	За часовим горизонтом цілей	1. Термінальні (кінцеві) проекти. 2. Проекти, що розвиваються. 3. Відкриті проекти.
8	За тривалістю періоду здійснення	1. Короткострокові 2. Середньострокові 3. Довгострокові
9	За складністю проекту	1. Прості. 2. Складні. 3. Дуже складні.
10	За масштабом проекту	1. Дрібні. 2. Середні. 3. Великі. 4. Дуже великі.
11	За обсягом витрат	1. Проекти з малими витратами. 2. Проекти з середніми витратами. 3. Проекти з великими витратами.
12	За можливістю реалізації	1. Умовно незалежні. 2. Взаємовиключні (альтернативні). 3. Доповнювальні (компланарні).

Джерело: складено авторами на базі [1; 5–17].

2. Класифікація проектів за ознаками 1–11 має абсолютний характер, тобто вони дають змогу оцінити проект незалежно від інших проектів підприємства. Класифікаційна ознака номер 12 має відносний характер, тобто для того, щоб оцінити проект за цією ознакою, підприємство повинно розглядати принаймні два проекти. Як правило, під час класифікації проектів ученими цей факт не акцентується, багаторівнева класифікація проектів щодо відносних ознак не проводиться, що і зумовило вибір мети дослідження.

Метою статті є розроблення теоретико-методичних засад класифікації проектів за відносними класифікаційними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено вище, класифікація проектів за відносними ознаками можлива лише тоді, коли підприємство розглядає, оцінює або реалізує множину проектів **A**, яка містить щонайменше два елементи, тобто такий класифікаційний підхід можливий лише за умов управління ***портфелем*** проектів, що передбачає як проведення аналізу всіх проектів, які реалізує підприємство, окремо, так і проведення аналізу всіх проектів у сукупності.

Тоді за можливістю реалізації проекти можна розподілити на:

1. ***Умовно незалежні*** – підприємство може реалізувати будь-яку кількість проектів, при цьому позитивний ефект від реалізації цих проектів не буде залежати один від одного.

2. ***Альтернативні*** (конкуруючі, взаємовиключні) – підприємство може вибрати лише один із множини проектів. Наприклад, маючи обмежені фінансові ресурси, підприємство буде вимушене вибрати лише один із можливих проектів. Під час розгляду альтернативних проектів, на думку авторів, доцільною є класифікація причин, які зумовлюють неможливість одночасної реалізації проектів. Таким факторами можуть стати: ***брак ресурсів***, які є необхідними для одночасної реалізації проектів; ***брак основних засобів*** або ***брак наявного персоналу***. При цьому зазначимо, що нестача необхідних ресурсів, основних засобів або персоналу може бути зумовлена ***нестачею коштів*** у підприємства (фактор є присутнім на ринку, але підприємство не може його придбати) або ***унікальністю*** необхідного елементу (наприклад, у підприємства є лише одна земельна ділянка у центрі міста, і тому можуть розглядатися лише альтернативні можливості її використання).

3. ***Синергетичні проекти*** – сумарний позитивний ефект від одночасного здійснення цих проектів буде більшим порівняно із сумою позитивних ефектів від аналогічних проектів, які здійснювалися б різними підприємствами. У цьому разі синергетичний ефект буде дуже близьким до позитивного ефекту від диверсифікації господарської діяльності [2-4], але буде мати певні особливості. Оскільки в проектному та інвестиційному менеджменті прийнято виділяти так звані ***комплементарні проекти*** (під час прийняття одного з інвестиційних проектів буде спостерігатися збільшення доходів за іншими синергетичними проектами), пропонуємо окремо виділяти джерело збільшення позитивного ефекту від одночасного здійснення синергетичних проектів – ***збільшення доходів*** (комплементарні проекти) або ***зменшення сукупних витрат***. Можливість наявності останнього чинника зумовлена тим, що, придбавши ***основні засоби***, ***технологію*** (know-how) для одного з проектів, підприємство може використати їх і для інших проектів без додаткової інвестиційної підтримки. Аналогічний ефект буде спостерігатися тоді, коли підприємство запросить для реалізації проекту висококваліфікований персонал на умовах погодинної оплати праці, але не зможе його повністю завантажити у межах одного проекту.

4. ***Доповнюючі проекти*** – такі проекти можна реалізувати лише одночасно. Якщо підприємство відмовляється від одного проекту, то воно також повинно відмовитися і від інших доповнюючих проектів.

Запропонована класифікація проектів за відносними ознаками наочно наведена на рисунку 1.

Висновки. Запропонована у статті багаторівнева класифікація проектів за відносними характеристиками

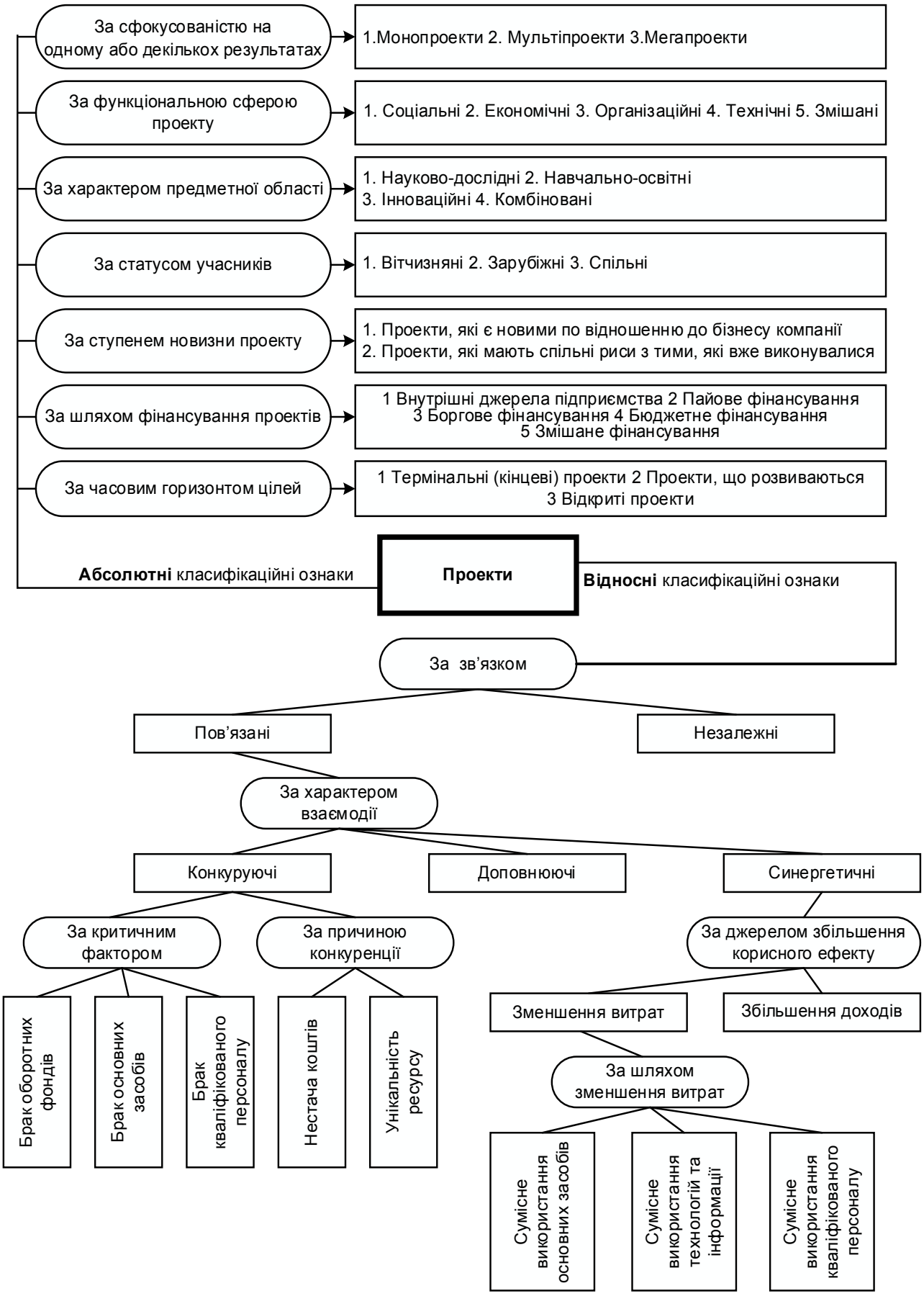

Рис. 1. Класифікація проектів за абсолютними та відносними ознаками

Джерело: запропоновано авторами

дає змогу підвищити ефективність управління портфелем проектів. У теоретичному аспекті запропонований методичний підхід повинен спростити подальші дослідження у галузі проектного менеджменту. Практичне значення рекомендацій полягає у можливості визначення «вузьких місць» у бізнес-процесах, які забезпечують успішне виконання портфеля проектів підприємства.

Список використаних джерел:

1. Болдырева Н.В. и др. Управление проектами: понятие, специфика и оценка эффективности современных проектов *Вестник Института мировых цивилизаций.* 2019. Т. 10. № 2. С. 34–45.
2. Брінь П.В., Драмарецька І.Г. Основні види диверсифікації господарської діяльності. *Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства.* Харків: НТУ «ХПІ». 2012. № 31 С. 128–132.
3. Брінь П.В., Переходова Л.О. Диверсифікація господарської діяльності підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства.* 2013. № 69(1042). С. 172−175.
4. Брінь П.В., Прохоренко О.В., Васильченко М.С. Оцінка конкурентоспроможності стратегічної зони господарювання диверсифікованого підприємства. *Приазовський економічний вісник.* 2018. № 6(11). С. 103–106.
5. Бринь П.В. Особенности классификации инвестиционных ресурсов. *Вісник Харківського Національного Університету ім. Каразіна. Економічна серія*. Харків: ХНДУ. 2002. № 564. С. 175–178.
6. Бушуев С.Д., Бушуева Н.С. Управление проектами: Основы профессиональных знаний и система оценки компетентности проектных менеджеров. Київ: ІРІДІУМ, 2006. 208 с.
7. Власов А.В. Классификация проектов в нефтегазодобывающей отрасли *Вестник МГИМО Университета.* 2015. № 5(44). С. 198–203.
8. Коменденко С.Н., Писарев Д.В. Синергетический эффект совместной реализации инвестиционных проектов. *Экономический анализ: теория и практика.* 2012. № 23. С. 37–44.
9. Королев А. Взаимодополняемые инвестиционные проекты: оценка синергетического эффекта. *Проблемы теории и практики управления*. 2011. №. 10. С. 90–96.
10. Мазур И.И., Шапиро В.Д., Титов С.А. Управление проектами. Справочник для профессионалов. Москва: Высшая школа. 2001. 875 с.
11. Мамонтов С.А. Классификация проектов в контексте системного менеджмента. *Сибирская финансовая школа*. 2016. № 4. С. 125–132.
12. Онищенко В.О., Редкін О.В., Комеліна О.В. Управління проектами. Теорія і практика професійного управління бізнес-проектами та програмами розвитку. Ч. 1. Загальна характеристика проектного та мультипроектного менеджменту: підручник. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 284 с.
13. Пересада А.А., Майорова Т.В., Ляхова О.О. Проектне фінансування: підручник. Київ: КНЕУ, 2005. 736 с.
14. Полковников А.В., Дубовик М.Ф. Управление проектами. Москва: Эксмо, 2011. 528 с.
15. Семина Л.А. К вопросу классификации инновационно-инвестиционных проектов *Известия Алтайского государственного университета*. 2011. № 2-2. С. 328–330.
16. Титова Н.В., Титов С.А. К вопросу о разнообразии видов проектов. *Вестник университета.* 2015. № 9. С. 255–261.
17. Ямщикова И.В., Ильичев И.В., Бутина Н.И. Влияние классификации инвестиционных проектов на анализ коммерческой выполнимости проекта *Вестник Иркутского государственного технического университета.* 2013. № 11(82). С. 422–426.

References:

1. Boldyreva. N.V., Soboleva. V.A., Mamedova. M.Sh. & Dennert. V.D. (2019). Upravleniye proyektami: ponyatiye. spetsifika i otsenka effektivnosti sovremennykh proyektov [Project management: concept, specificity and evaluation of the effectiveness of modern projects]. *Bulletin of the Institute of World Civilizations*, no. 10(2), pp. 34–45. (in Russian)
2. Brin P.V., Dramaretska I.H. (2012) Osnovni vydy dyversyfikatsii hospodarskoi diialnosti. [The main types of diversification of economic activity] *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 31, pp. 128–132. (in Ukrainian)
3. Brin P.V., Perekhodova L.O. (2013) Dyversyfikatsiia hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva [Diversification of business activity of an enterprise] *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 69(1042), pp. 172−175. (in Ukrainian)
4. Brin P.V., Prokhorenko O.V., Vasylchenko M.S. (2018) Otsinka konkurentospromozhnosti stratehichnoi zony hospodariuvannia dyversyfikovanoho pidpryiemstva [Determination of competitiveness of strategic business unit of a diversified company] *Azov Economic Bulletin* no. 6(11), pp.103–106. (in Ukrainian)
5. Brin. P.V. (2002). Osobennosti klassifikatsii investitsionnykh resursov [Features of the classification of investment resources]. *Bulletin of Kharkiv National University. Karazin. Economic Series.* no. 564, pp. 175–178. (in Russian)
6. Bushuyev S.D.. & Bushuyeva. N.S. (2006). *Upravleniye proyektami: Osnovy professionalnykh znaniy i sistema otsenki kompetentnosti proyektnykh menedzherov* [Project Management: Basics of Professional Knowledge and Competence Assessment System for Project Managers]. Kyiv: IRIDIUM, 208 p. (in Russian)
7. Vlasov. A.V. (2015). Klassifikatsiya proyektov v neftegazodobyvayushchey otrasli [Classification of projects in the oil and gas industry]. *MGIMO Bulletin*, no. 5(44). pp. 198–203. (in Russian)
8. Komendenko. S.N. & Pisarev. D.V. (2012). Sinergeticheskiy effekt sovmestnoy realizatsii investitsionnykh proyektov [Synergistic effect of joint implementation of investment projects]. *Economic analysis: theory and practice*, no. 23 pp. 37–44. (in Russian)
9. Korolev. A. (2011). Vzaimodopolnyayemyye investitsionnyye proyekty: otsenka sinergeticheskogo effekta [Complementary investment projects: assessing synergies]. *Problems of management theory and practice.* no.10, pp. 90–96. (in Russian)
10. Mazur. I.I., Shapiro. V.D. & Titov. S.A. (2001). *Upravleniye proyektami. Spravochnik dlya professionalov* [Project management. Directory for professionals]. Moskow 875. p. (in Russian)
11. Mamontov. S.A. (2016). Klassifikatsiya proyektov v kontekste sistemnogo menedzhmenta [Classification of projects in the context of system management]. *Siberian Financial School*, no. 4, pp. 125–132. (in Russian)

12. Onyshchenko, V.O., Redkin, O.V., Komelina, O.V., & Tolkachov, D.M. (2017). *Upravlinnia proektamy. Teoriia i praktyka profesiinoho upravlinnia biznes–proektamy ta prohramamy rozvytku* [Project management. The theory and practice of professional management of business projects and development programs]. Poltava. 286 p. (in Ukrainian)

13. Peresada, A.A., Maiorova, T.V., & Liakhova, O.O. (2005). *Proektne finansuvannia: pidruchnyk* [Project financing: a textbook]. Kyiv: KNEU, 736 p. (in Ukrainian)

14. Polkovnikov A.V., Dubovik M.F. *Upravlenie proektami* [Project Management]. Moscow, Eksmo Publ., 2011. 528 p. (in Russian)

15. Semina. L.A. (2011). K voprosu klassifikatsii innovatsionno-investitsionnykh proyektov [On the classification of innovation and investment projects]. *News of Altai State University*, no. 2-2. pp. 328–330. (in Russian)

16. Titova. N.V. & Titov. S.A. (2015). K voprosu o raznoobrazii vidov proyektov [To the question of the diversity of types of projects]. *University Bulletin*, no. 9. pp. 255–261. (in Russian)

17. Yamshchikova. I.V., Ilichev. I.V. & Butina. N.I. (2013). Vliyaniye klassifikatsii investitsionnykh proyektov na analiz kommercheskoy vypolnimosti proyekta [The impact of the classification of investment projects on the analysis of the commercial feasibility of a project]. *Bulletin of Irkutsk State Technical University*, no. 11(82). pp. 422–426. (in Russian)

УДК 65.011.4

Бугас В.В.,
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну
Бугас В.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну
Степанова І.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та економічної теорії,
Міжнародний університет бізнесу і права
Скрипка А.В.,
магістр,
Київський національний університет технологій та дизайну

Bugas Valeriy,
Ph.D. Professor, Professor of the Department
of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design
Bugas Vasil,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor,
Department of Management,
Kyiv National University of Technology and Design
Stepanova Irina,
Candidate of Economics, Associate Professor,
of the Department of International Economic Vidnosin and Economic Theory,
International University of Business and Law
Skripka Anton,
Magister,
Kyiv National University of Technology and Design

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Бугас В.В., Бугас В.В., Степанова І.В., Скрипка А.В. Управління ризиками інноваційної діяльності підприємства: міжнародний досвід. Досліджено ризики інноваційної діяльності підприємства, визначено фактори домінуючої ролі підприємств у впровадженні інновацій, проаналізовано структуру ризиків інноваційної діяльності підприємств, окреслено групи чинників інноваційних ризиків та визначено шляхи стимулювання інноваційної активності через використання інструментарію системи управління ризиками. Формулюванню ефективної інноваційної політики має бути приділено особливу увагу, оскільки стрімкий економічний розвиток майбутнього визначатиметься рівнем інноваційної активності. Внаслідок цього особливої актуальності набувають питання побудови цілісної системи забезпечення інноваційного розвитку, включаючи ідентифікацію ризиків та вибір оптимальних варіантів їх оцінки та мінімізації. Виявлено наявні проблеми, що виникають під час здійснення цього процесу, та визначено основні шляхи їх розв'язання. Виділено важливі правила, яким необхідно слідувати з метою підвищення ефективності управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, ризики, управління ризиками, інноваційний ризик, підприємство, правила, процес управління інноваційними ризиками на підприємстві, інноваційна активність.

Бугас В.В., Бугас В.В., Степанова И.В., Скрипка А.В. Управление рисками инновационной деятельности предприятия: международный опыт. Исследованы риски инновационной деятельности предприятия, определены факторы доминирующей роли предприятий во внедрении инноваций, проанализирована структура

рисков инновационной деятельности предприятий, определены группы факторов инновационных рисков и определены пути стимулирования инновационной активности через использование инструментария системы управления рисками. Формулировке эффективной инновационной политики должно быть уделено особое внимание, поскольку стремительное экономическое развитие будущего будет определяться уровнем инновационной активности. Вследствие этого особую актуальность приобретают вопросы построения целостной системы обеспечения инновационного развития, включая идентификацию рисков и выбор оптимальных вариантов их оценки и минимизации. Выявлены существующие проблемы, возникающие при осуществлении этого процесса, и определены основные пути их решения. Выделены важные правила, которым необходимо следовать с целью повышения эффективности управления инновационными рисками на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, риски, управление рисками, инновационный риск, предприятие, правила, процесс управления инновационными рисками на предприятии, инновационная активность.

Bugas Valeriy, Bugas Vasil, Stepanova Irina, Skripka Anton. Enterprise innovation risk Management: international experience. Investigated the risks of innovative activity of the enterprise, the factors of the dominant role of enterprises in innovation, the structure of risks of innovation activities of enterprises, identified the groups of factors of innovative risks and identify ways to stimulate innovative activity through the use of the tools of the risk management system. In the last quarter of the last century, thanks to the development of high technologies and the growing material level of the population, there was a transition from the economy of mass production to the economy of individual services. Businesses are facing a rapidly changing market where it is increasingly important to seek diversity and offer innovation. However, innovation and innovation activity is associated with a significant risk that arises due to the existence of uncertainty of external conditions and internal implementation of the processes of organizations. Timely identification and assessment of innovative risk factors is the main task of the risk Manager. The purpose of the article is to determine the main innovation risks and identify special methods of identification and analysis of the level of risks that have a negative impact on the achievement of the main goals and results of innovation in the enterprise. Research result. Risk management of innovation activity is understood as a set of practical measures that are formed on the basis of principles, methods and tools of management decision-making taking into account the formulated efficiency criteria, which allows to reduce the uncertainty of the results of innovation activity, increase the efficiency of implementation of innovative projects, reduce the cost of achieving the goals of innovative development. The existing problems arising in the implementation of this process are identified and the main ways of their solution are determined. Important rules that must be followed in order to improve the efficiency of innovation risk management at domestic enterprises are highlighted. Determination of the main innovation risks and identification of special methods of identification and analysis of the level of risks that have a negative impact on the achievement of the main goals and results of innovation activities in the enterprise.

Key words: innovation, innovative activity, risks, risk management, innovative risk, enterprise, rules, process of management of innovative risks at the enterprise, innovative activity.

Постановка проблеми. Економічне зростання країни неможливе без здійснення інноваційної діяльності її суб'єктами господарювання. Саме використання інновацій створює для підприємств нові конкурентні переваги, підсилює їхню ринкову позицію та є передумовою успішного функціонування. Водночас інноваційна діяльність порівняно з іншими видами діяльності підприємства більшою мірою пов'язана з ризиком. У зв'язку із цим правильна оцінка ситуації та вибір ефективного методу управління, спрямовані на зниження інноваційного ризику, є важливими інструментами в досягненні економічних цілей і бажаного результату.

Досвід розвинених країн світу показує, що ігнорування або недооцінювання інноваційного ризику неминуче стримує розвиток суб'єктів господарювання, спричиняє застій усієї економічної системи. Важливим є вміння правильно та своєчасно виявляти інноваційні ризики і приймати відповідні рішення в межах розробленої підприємством політики управління ними. У зв'язку з вищезазначеним дослідження процесу управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах набуває особливої актуальності [2].

Розвиток ринкових відносин в Україні визначив інноваційну діяльність як єдиний спосіб виживання українських підприємств незалежно від форми власності та сфери їхньої діяльності на всіх стадіях життєвих циклів організацій, технологій і продуктів праці. При цьому результативність інноваційної діяльності прямо залежить від того, наскільки точно зроблена оцінка й експертиза ризиків, а також від того, наскільки адекватно визначені методи управління ними.

Необхідність управління ризиками очевидна, оскільки на їх виникнення та існування впливало багато факторів, зміна яких може давати підприємству потрібний результат. Оцінка та управління ризиками є однією з найважливіших функцій, що займаються впровадженням інноваційних проектів на підприємствах.

Інноваційний ризик особливо важливий у сучасній підприємницькій діяльності, яка перебуває на етапі збільшення капіталів, що використовуються як для виробництва наявних товарів (послуг), так і для створення нових, які раніше не вироблялися.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційної діяльності підприємств глибоко вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені. Найвідомішими у цих напрямах є праці І. Бланка, Н. Бекера, В. Геєця, С. Гріна, М. Долішнього, В. Захарченка, С. Ільєнкова, А. Казанцева, М. Крупки, А. Кузнєцової, М. Козоріз, О. Лапко, В. Бабич, А. Пересади, П. Пригожина, І. Тивончука, С. Ягудіна, О. Батура та інших дослідників. Теоретичні та прикладні

засади ризик-менеджменту висвітлено у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, серед яких варто виділити І. Березу, В. Бочарникова, В. Вітлінського, П. Грабового, В. Гриньова, К. Захарова, Л. Кобиляцького, М. Лімітовського, П. Перерву, С. Петрову, О. По-номаренка, О. Пушкаря, С. Релецького, Ф. Роджерса, Т. Сааті, О. Ястремського та ін. У працях цих авторів виконано детальні якісний та кількісний аналізи різноманітних ризиків, висвітлено основні підходи щодо управління ними, запропоновано шляхи мінімізації ризиків, розроблено різноманітні методи їх моделювання тощо.

Формулювання завдання дослідження. Формулюванню ефективної інноваційної політики має бути приділено особливу увагу, оскільки стрімкий економічний розвиток майбутнього визначатиметься рівнем інноваційної активності. Внаслідок цього особливої актуальності набувають питання побудови цілісної системи забезпечення інноваційного розвитку, включаючи ідентифікацію ризиків та вибір оптимальних варіантів їх оцінки та мінімізації.

Метою статті є визначення основних інноваційних ризиків та виявлення спеціальних методів ідентифікації та аналізу рівня ризиків, які мають негативний вплив на досягнення основних цілей і результатів інноваційної діяльності на підприємстві.

Під управлінням ризиками інноваційної діяльності розуміється сукупність практичних заходів, які сформовані на основі принципів, методів та інструментарію прийняття управлінських рішень з урахуванням сформульованих критеріїв ефективності, що дає змогу знизити невизначеність результатів інноваційної діяльності, підвищити ефективність реалізації інноваційних проектів, зменшити ціну досягнення цілей інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Головним фактором, який заважає успішному здійсненню інноваційної діяльності підприємствами поряд із браком фінансових ресурсів, слабкою результативністю механізмів державної підтримки, є підвищений інноваційний ризик.

Ризик загалом пов'язаний із можливістю чи загрозою відхилення результатів конкретних дій або рішень від очікуваних. Так, ризик може виявлятися й у тому, що на певному ринку чи його ділянці новий товар може бути не реалізованим у тих обсягах, які були розраховані на основі результатів недостатніх маркетингових досліджень. Вибираючи варіанти цінової стратегії для проникнення на нові ринки, не можна з повною впевненістю стверджувати, що підприємство очікує на успіх, оскільки конкуренти можуть відповісти адекватними діями. Як наслідок, є можливість одержання збитків чи недоотримання доходу [6].

Основне завдання управління інноваційними ризиками – це мінімізація втрат, пов'язаних із невідповідностями, що виникають. Для всіх проектів процес управління ризиками включає такі етапи, як: ідентифікація і класифікація ризику, аналіз та оцінка ризику, розроблення заходів щодо зниження ризику, моніторинг процесу реалізації ухвалених рішень або проектів і реалізація тактичних рішень щодо управління ризиками.

Інноваційна діяльність завжди супроводжується ризиками, а з іншого боку, сама є джерелом ризиків. При цьому результативність інноваційної діяльності прямо залежить від того, наскільки точно оцінено ризик, а також від того, наскільки адекватно визначені методи управління ними [3].

Під інноваційним ризиком слід розуміти ймовірність (загрозу) понесення додаткових витрат, що перевищують передбачені програмою дій, та одержання доходів нижче очікуваних у результаті настання несприятливої події.

Інноваційні ризики проявляються насамперед у тому, що нова продукція не реалізується у визначених обсягах і за визначеними цінами чи затягуються терміни реалізації інноваційного проекту, унаслідок чого має місце недоотримання прибутку або ж збитки тощо. Джерелом ризику є вплив факторів мікро- і макросередовища, а також факторів внутрішнього середовища підприємства.

У результаті аналізу літератури встановлено, що найчастіше інноваційний ризик на підприємстві може виникнути за таких умов [5]:

• при впровадженні більш дешевого методу виробництва товару чи послуги порівняно з тим, що вже використовується. Подібні інвестиції будуть приносити підприємству тимчасовий надприбуток до того часу, поки воно є єдиним власником цієї технології. У подібній ситуації підприємство зіштовхується лише з одним видом ризику – можливою неправильною оцінкою попиту на вироблений товар;

• при створенні нового товару (послуги) на старому обладнанні. У такому випадку до ризику неправильної оцінки попиту на новий товар (послугу) додається ризик невідповідності якості;

• при виробництві нового товару (послуги) за допомогою нової техніки й технології. У такому випадку інноваційний ризик містить у собі такі ризики: новий товар (послуга) може не знайти покупця; невідповідність нового обладнання та технології необхідним вимогам для виробництва нового товару (послуги); неможливість продажу створеного устаткування, тому що воно не підходить для виробництва іншої продукції у випадку невдачі й ін. [5]

Високий рівень ризику в інноваційній діяльності пояснюється тим, що впровадження інновацій потребує значних витрат, водночас не всі інновації приносять очікуваний прибуток. При цьому необхідно враховувати такі особливості впровадження інноваційних розробок, як тривалий проміжок часу їх упровадження та значна кількість учасників, що залучаються до цього процесу, в тому числі з різних галузей економіки й інших країн.

Варто виділити кілька видів інноваційних ризиків, найбільш характерних для сучасних умов господарювання (рис. 1) [4]:

• ризики помилкового вибору інноваційних проектів. Причинами виникнення такого виду ризиків може служити недостатньо обґрунтований вибір пріоритетів економічної й ринкової стратегії підприємства. Можуть бути помилково оцінені перспективи положення підприємства на ринку, його фінансова стійкість. Крім того, найчастіше автор інноваційного проекту переоцінює його значимість для споживача – у цьому випадку причиною виникнення ризику служить помилкова оцінка ринку споживання;

• ризики незабезпечення інноваційного проекту достатнім рівнем фінансування. Містить у собі ризик недоодержання коштів для розроблення проекту і ризик неправильного вибору джерел фінансування (неможливість здійснення проекту за рахунок власних коштів, відсутність доступних джерел позикових засобів тощо);

• ризики невиконання господарських договорів, а саме: ризик відмови партнера від укладання договору після проведення переговорів (у випадку різкої зміни економічної кон'юнктури), ризик укладання договорів на невигідних умовах, ризик укладання договорів з неплатоспроможними партнерами, ризик невиконання партнерами договірних зобов'язань у строк (переважно залежить від різких коливань економічної кон'юнктури);

• маркетингові ризики поточного постачання й збуту. Ця група досить велика, однак у більшості випадків визначається недостатнім рівнем професіоналізму маркетингових служб підприємства або взагалі відсутністю таких;

• ризик, пов'язаний із забезпеченням прав власності. Проблема виникнення цього виду ризику особливо актуальна для підприємств, що виробляють інноваційну продукцію. Основною причиною його виникнення на вітчизняних підприємствах служить недосконалість патентного законодавства (одержання патенту (ліцензії) із запізненням, короткий термін дії патенту тощо).

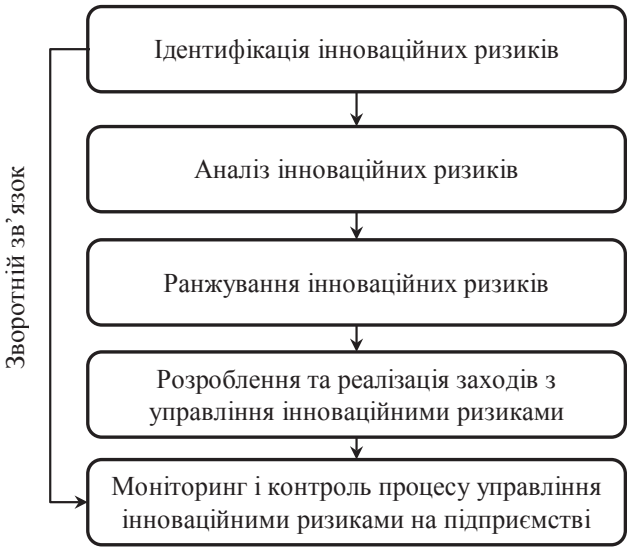

Рис. 1. Процес управління інноваційними ризиками на підприємстві

Необхідною умовою при прийнятті ефективних рішень з урахуванням інноваційних ризиків є вміння ними управляти, яке полягає не в повному їх виключенні, а у визначенні допустимих меж, що дозволить мінімізувати негативні наслідки настання ризикової події.

Управління інноваційними ризиками – це процес, за допомогою котрого на підприємстві ідентифікуються інноваційні ризики, оцінюються їх величини, здійснюються моніторинг і контроль, а також визначаються заходи щодо зменшення їх впливу [1].

Процес управління інноваційними ризиками охоплює комплекс заходів, спрямованих на підвищення результативності інноваційної діяльності підприємства та мінімізацію (чи майже повне усунення) можливих утрат (збитків) у процесі її здійснення.

Процес управління інноваційними ризиками вимагає виконання певних етапів. Науковці розробили різні підходи до поділу цього процесу на етапи, вони не дуже різняться за сутністю, але мають певні особливості. На рис. 1 наведено узагальнений авторами підхід до процесу управління інноваційними ризиками.

Першим і чи не найважливішим етапом процесу управління інноваційними ризиками є їх ідентифікація. Оскільки вчасне виявлення інноваційних ризиків дає змогу прийняти обґрунтовані управлінські рішення щодо мінімізації їх негативного впливу на ефективність здійснення інноваційної діяльності.

Наступним етапом є аналіз уже ідентифікованих інноваційних ризиків. Цей етап є найвідповідальнішим і методично складним, від якості проведення його залежить ефективність усього процесу управління інноваційними ризиками. На цьому етапі передбачається проведення якісного та кількісного аналізу інноваційних ризиків.

Якісний аналіз інноваційних ризиків передбачає виявлення джерел і причин, етапів і робіт, при виконанні яких найчастіше виникає інноваційний ризик, тобто встановлення потенційних зон інноваційних ризиків, а також виявлення практичної корисності та можливих негативних наслідків, котрі можуть виникнути у процесі здійснення інноваційної діяльності. Головне завдання якісного аналізу інноваційного ризику – визначити фактори інноваційних ризиків, а також установити його потенційні сфери [4].

Результати якісного аналізу інноваційних ризиків служать важливою вихідною інформацією для здійснення кількісного аналізу інноваційного ризику, який передбачає числове визначення окремих інноваційних ризиків і ризику проекту (рішення) у цілому. Кількісний аналіз проводиться за умови наявності достатньої інформації.

Кількісний аналіз виходить з теорії ймовірностей, математичної статистики, теорії досліджень операцій [2]. Завдання кількісного аналізу інноваційних ризиків – числове вимірювання впливу змін чинників проекту, що перевіряються на ризик та поведінку критеріїв ефективності проекту. Головна мета – отримання необхідної інформації для прийняття управлінських рішень про доцільність здійснення інноваційної діяльності та розроблення заходів щодо захисту підприємства від можливих втрат.

Наступний етап полягає у розподілі інноваційних ризиків за значимістю. Ранжування варто розглядати як підставу для поділу інноваційних ризиків на істотні (тобто такі, на які варто звертати увагу й стосовно яких необхідно застосовувати відповідні засоби реагування) та неістотні (такі, котрі можна проігнорувати або не вживати щодо них жодних засобів реагування). На цьому етапі можна використовувати насамперед власний досвід щодо аналогічних подій у минулому у сфері реалізації подібних інноваційних проектів. Також можливим є застосування експертного методу, залучення зовнішніх консультантів, а також побудова різноманітних моделей, їх розроблення та апробація у реальних чи віртуальних умовах.

Наступний етап полягає у розробленні та реалізації заходів з управління інноваційними ризиками підприємства. Цей етап призначений для формування політики підприємства у галузі боротьби з інноваційним ризиком і невизначеністю. Головним завданням такого етапу є вибір конкретних способів впливу на інноваційні ризики підприємства для мінімізації або можливої нейтралізації їх наслідків [3].

Розроблення заходів щодо управління інноваційними ризиками вимагає виконання оцінювання прийнятності отриманого рівня ризику й вибору методів

управління ризиками. Варто зазначити, що в теорії та практиці найбільш поширеними методами реагування на інноваційні ризики є [1; 4]:

– уникнення інноваційних ризиків, найчастіше через усунення причини таких ризиків (придбання прав власності на готові інноваційні розробки, залучення до реалізації інноваційного проекту кваліфікованого підрядника тощо);

– передача інноваційних ризиків, що полягає у перекладанні відповідальності за ризик на іншу сторону;

– прийняття інноваційних ризиків, яке може бути як пасивним (коли свідомо приймаються ті ризики, котрі мають низький рівень негативного впливу на реалізацію інноваційного проекту), так і активним (коли розробляється план дій у разі настання ризиків, що загрожують інноваційному проекту);

– оптимізація (зниження) ступеня інноваційних ризиків (через створення відповідних резервів, страхування ризиків тощо).

Заключним етапом є моніторинг і контроль процесу управління інноваційними ризиками. На цьому етапі відбувається відновлення та поповнення інформації про ризики, що є важливою умовою їх аналізу на першому етапі. Він забезпечує зворотний зв'язок у вказаній системі. На цій основі відбувається оцінювання ефективності проведених заходів.

Дослідження процесу управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах дало змогу визначити його особливості і наявні проблеми, а також шляхи їх розв'язання. Ми встановили, що головною проблемою під час управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах є відсутність системи управління ризиками.

Для розв'язання цієї проблеми в системі управління підприємством необхідно виділити окрему конкретну організаційну одиницю, яка б відповідала за управління інноваційними ризиками. Водночас не обов'язково асоціювати її зі створенням нового структурного підрозділу. Цю роль може виконувати окремий співробітник (у сучасній термінології – менеджер з управління інноваційними ризиками) або група працівників, котра й формуватиме систему управління інноваційними ризиками. Це дасть змогу швидше та ефективніше виявляти, оцінювати, локалізовувати й контролювати інноваційні ризики.

Виділимо основні шість правил, яким необхідно слідувати з метою підвищення ефективності управління інноваційними ризиками (рис. 2).

Розглянемо визначені правила більш детально.

Правило оптимальності – недоцільно ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал. Перш ніж прийняти рішення в умовах ризику, керівник повинен: визначити максимально можливий обсяг збитків у разі настання ризикової події; порівняти його з обсягом вкладеного капіталу і власних фінансових ресурсів, щоб визначити, чи не приведуть ці збитки до банкрутства підприємства.

Правило ефективності – недоцільно ризикувати більшим заради меншого. З метою прийняття виваженого рішення необхідно визначити ймовірність інноваційного ризику. Керівник, знаючи максимально можливу величину збитку, повинен визначити, до чого він може призвести.

Рис. 2. Правила, яким необхідно слідувати з метою підвищення ефективності управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах

Правило варіантності – не буває безвихідних ситуацій, завжди є безліч рішень, головне – вміти їх визначити. Правило варіантності проявляється в розробленні не єдиного, а кількох різних варіантів розв'язання проблеми. Менеджеру з управління інноваційними ризиками необхідно розробляти всі можливі варіанти розв'язання тієї чи іншої ситуації. Кожний із таких варіантів може і повинен бути у фокусі уваги дослідження. Також варіантність може проявлятися й у виборі заходів та методів зниження інноваційного ризику.

Правило прогнозування – необхідно прогнозувати наслідки ризику через порівняння очікуваного результату з можливими витратами, яких зазнає підприємство у разі настання ризикової події. Тільки за прийнятного для підприємства співвідношення віддачі й можливих втрат слід приймати рішення про реалізацію інноваційного проекту. При цьому важливо встановити, як впливає на результати діяльності конкретний вид інноваційного ризику, однак спочатку потрібно оцінити ймовірність того, що певна подія відбудеться, а потім – якими будуть наслідки стосовно успішності діяльності підприємства.

Правило доведеності – позитивне рішення приймається лише за відсутності сумнівів. Водночас слід відмітити, що ефективні рішення повинні прийматися не лише на основі інтуїції, а мають бути виважені та прийняті на основі якісного і кількісного аналізу інноваційних ризиків.

Правило безперервності – не можна здійснювати процес управління ризиками фрагментарно. Управління інноваційними ризиками необхідно здійснювати на всіх етапах упровадження інноваційного проекту, а не лише за появи ризику.

У процесі управління інноваційними ризиками менеджер повинен розв'язати кілька проблем [3]:

– оцінити можливі збитки, пов'язані з інноваційними ризиками;

– визначити або прийняти інноваційні ризики чи відмовитися від виконання певного виду інноваційної діяльності, що спричиняє їх виникнення;

– прийняти рішення про те, чи нести самостійно всю відповідальність за інноваційні ризики, чи передати частину або всю відповідальність за них іншим суб'єктам. Слід відмітити, що для тих інноваційних ризиків, за які підприємство несе повну відповідальність, необхідно розробити програму управління ними, основною метою котрої є зниження можливих втрат.

Під час управління інноваційним ризиком керівництво підприємства займає провідну позицію, адже воно схвалює програму заходів, спрямованих на зменшення рівня ризику. Тому досить важливо, щоб остаточні рішення з приводу заходів щодо управління інноваційними ризиками ухвалювалися саме вищим керівництвом.

Висновки. Отже, інноваційний ризик – це ймовірність втрат, які виникають під час здійснення підприємством інноваційної діяльності. Однак необхідно усвідомлювати, що з метою адаптації до ринкових умов господарювання необхідно ефективно впроваджувати інновації. Більшість підприємств, які успішно працюють, зобов'язані своїм успіхом розробленню і випуску на ринок нових товарів, упровадженню нових методів виробництва та збуту, проникненню на нові ринки, розробленню й упровадженню інноваційних проектів. Тому, перш ніж розглядати можливість розроблення або впровадження інновацій, треба визначити всі властиві їм ризики.

Необхідною умовою здійснення ефективної інноваційної діяльності є вміння управляти інноваційними ризиками, що полягає не в повному їх виключенні, а у визначенні допустимих меж, що дасть змогу мінімізувати негативні наслідки настання ризикової події. Робота з управління інноваційними ризиками вимагає від менеджерів високого рівня компетентності, значних затрат часу, енергії та досвіду. Тому важливим завданням для підприємства є навчитися грамотно управляти інноваційними ризиками.

Основним елементом процесу управління інноваційними ризиками є вибір методів реагування на виявлені та оцінені ризики. З огляду на це виникає потреба в подальших наукових дослідженнях щодо визначення сучасних методів управління інноваційними ризиками на підприємстві.

Список використаних джерел:

1. Березіна О.Ю., Камінська О.В. Концептуальні засади управління ризиками інноваційної діяльності в регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 7. С. 53–56.
2. Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 5. С. 282–291.
3. Григор'єва О.Є. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їхнього кількісного вимірювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 628. С. 64–71.
4. Скібіцька Л.І. Антикризовий менеджмент: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. 584 с.
5. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Київ: Кондор, 2019. 334 с.
6. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: навч. пос. Київ: Кондор, 2018. 200 с.

References:

1. Berezina O.J., Kaminsjka O.V. (2014) Konceptualjni zasady upravlinnja ryzykamy innovacijnoji dijaljnosti v reghioni [Conceptual ambush of management of the innovations in the region]. *Science News of the Kherson Sovereign University*, no. 7, pp. 53–56.
2. Verbicjka I.I. (2013) Ryzyk-menedzhment jak suchasna systema upravlinnja ryzykamy pidpryjemnycjkykh struktur [Risk management as a modern risk management system of business structures]. *Sustainable economic development*, no. 5, pp. 282–291.
3. Ghryghor'jeva O.J. (2008) Problemy ryzykiv, shho vynykajutj pid chas realizaciji innovacijnykh proektiv, ta metody jikhnjogho kiljkisnogho vymirjuvannja [Problems of risks arising in the implementation of innovative projects and methods of their quantitative measurement]. *Bulletin Of the national University "Lviv Polytechnic"*, no. 628, pp. 64–71.
4. Skibicjka L.I. (2017) *Antykryzovyj menedzhment* [Crisis management]. Kiev: Condor. (in Ukraine)
5. Illjashenko S.M. (2019) *Innovacijnyj menedzhment* [Innovation management]. Kiev: Condor. (in Ukraine)
6. Starostina A.O. (2018) *Ryzyk-menedzhment* [Risk-management]. Kiev: Condor. (in Ukraine)

УДК 658.155

Бугас В.В.,
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну
Бугас В.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну
Чупрун В.О.,
магістр,
Київський національний університет технологій та дизайну
Ромас О.Ю.,
магістр,
Київський національний університет технологій та дизайну

Bugas Valeriy,
Ph.D. Professor, Professor of the Department
of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design
Bugas Vasil,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor,
Department of Management,
Kyiv National University of Technology and Design
Chuprun Valentina,
Magister,
Kyiv National University of Technology and Design
Romas Olena,
Magister,
Kyiv National University of Technology and Design

УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ

Бугас В.В., Бугас В.В., Чупрун В.О., Ромас О.Ю. Управління прибутком на підприємстві та шляхи поліпшення цього процесу. У статті розглянуто роль прибутку як ключового показника діяльності підприємств усіх форм власності, які ставлять за мету так організувати свою діяльність, щоб їхня робота характеризувалася підвищенням рентабельності та збільшенням прибутку. Визначено, що в сучасних умовах найбільшу увагу необхідно приділяти питанням ефективного управління прибутком, що являє собою процес розроблення і прийняття управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування, розподілу і використання. Обґрунтовано, що прибуток підприємства повною мірою піддається управлінським діям, заснованим на певних наукових підходах та методах управління фінансово-господарською діяльністю. Досліджено сутність прибутку, його місце і значення у розвитку підприємства та необхідність ефективного і безперервного управління ним. У статті запропоновано структурну схему управління прибутком підприємства, виявлено необхідні умови ефективного управління і вдосконалення процесу управління прибутком підприємства.

Ключові слова: прибуток, формування прибутку, управління прибутком, завдання управління, система управління прибутком, фінансова діяльність підприємства, політика управління прибутком, прибутковість.

Бугас В.В., Бугас В.В., Чупрун В.А., Ромас А.Ю. Управление прибылью на предприятии и пути улучшения этого процесса. В статье рассмотрена роль прибыли как ключевого показателя деятельности предприятий всех форм собственности, которые ставят цель так организовать свою деятельность, чтобы их работа характеризовалась повышением рентабельности и увеличением прибыли. Определено, что в современных условиях наибольшее внимание необходимо уделять вопросам эффективного управления прибылью, что представляет собой процесс разработки и принятия управленческих решений по всем основным аспектам его формирования, распределения и использования. Обосновано, что прибыль предприятия

в полной мере подвергается управленческим действиям, основанным на определенных научных подходах и методах управления финансово-хозяйственной деятельностью. Исследована сущность прибыли, ее место и значение в развитии предприятия и необходимость эффективного и непрерывного управления ею. В статье предложена структурная схема управления прибылью предприятия, выявлены необходимые условия эффективного управления и совершенствования процесса управления прибылью предприятия.

Ключевые слова: прибыль, формирование прибыли, управление прибылью, задачи управления, система управления прибылью, финансовая деятельность предприятия, политика управления прибылью, доходность.

Bugas Valeriy, Bugas Vasil, Chuprun Valentina, Romas Olena. Profit Management at the enterprise and ways of improvement of this process. The article considers the role of profit as a key indicator of the activity of enterprises of all forms of ownership, which aim to organize their activities so that their work is characterized by increased profitability and increased profits. Enterprises of all forms of ownership aim to organize their activities so that their work is characterized by increased profitability and increased profits. It is determined that in modern conditions the greatest attention should be paid to the issues of effective profit management, which is the process of developing and making management decisions on all major aspects of its formation, distribution and use. When making a decision, the owners and managers of the enterprise should take into account the directions of priority investments of financial resources, based on the financial condition of the enterprise, its material and technical base, socio-economic development of the team, the possibility of profitable placement of funds in the securities market, in the monetary sphere and the like. The prospect of further research on these issues is the need to develop methods and techniques to justify the correct choice of a particular direction of profit and optimization on this basis of the business entity as a whole. It is shown that profit is an important monetary assessment of production and financial activity of the enterprise, demonstrating the efficiency of the enterprise. Also, profit characterizes the payback of funds invested in the enterprise and the rational use of its property. The role of profit in the development of the enterprise in modern market conditions is considered. It is proved that the profit of the enterprise is fully amenable to management actions based on certain scientific approaches and methods of management of financial and economic activities. Also, profit characterizes the payback of funds invested in the enterprise and the rational use of its property. The essence of profit, its place and importance in the development of the enterprise and the need for effective and continuous management are investigated. The article proposes a structural scheme of enterprise profit management, identifies the necessary conditions for effective management and improvement of the process of enterprise profit management.

Key words: profit, profit formation, profit management, management tasks, profit management system, financial activity of the enterprise, profit management policy, profitability.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств пов'язана з раціональним формуванням та розподілом фінансових ресурсів із метою досягнення високих фінансових результатів. Враховуючи різні аспекти планування діяльності підприємства, найважливішим є процес управління прибутком як процес дослідження і прийняття управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування, розподілу і використання.

Прибуток підприємства є важливою фінансовою категорією, яка відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності, характеризує ефективність виробництва і свідчить про обсяг та якість виробленої продукції, стан продуктивності праці та рівень собівартості.

Створюючи будь-яку справу, насамперед підприємця цікавить його прибутковість та дохідність. Ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств пов'язана з раціональним формуванням та розподілом фінансових ресурсів з метою досягнення високих фінансових результатів. Розмір отриманого прибутку має вагоме значення в діяльності підприємства. Він впливає на формування фінансових ресурсів підприємства, збільшення його ринкової вартості, ефективність виробничої діяльності, економічний розвиток.

Значну роль прибутку в розвитку підприємства і забезпеченні інтересів його власників та персоналу, а також держави визначають необхідність дослідження питань ефективного управління прибутком підприємства.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення управління прибутком на підприємстві та вдосконалення напрямів його використання є завжди актуальною темою дослідження.

Проблемам управління прибутком на підприємстві присвячені праці науковців України і зарубіжжя. Серед них варто назвати: Г. Азгальдова, І. Бланка, І. Балабанова, Л. Бадалова, Б. Данилишина, Дж. Джурана, С. Дорогунцова, І. Каца, Г. Крамаренко, М. Коробова, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, А. Маршалову, Н. Менкью, М. Мельникову, Л. Омелянович, А. Поддєрьогіна, Р. Солоу, А. Садєкова, р. Сайфуліна, О. Стоянову, Н. Ушакову, Н. Чумаченка, А. Шеремета та ін.

За межами сучасних досліджень залишаються поєднання якісної та кількісної характеристик прибутку, що не тільки поширює систему об'єктів якості, а й просуває показник прибутку на принципово новий рівень у фінансовому механізмі підприємства.

Незважаючи на велику кількість наукових розробок з означеної проблематики, питання удосконалення управління прибутком на підприємстві залишається актуальним і не до кінця вирішеним. Проблема управління прибутком і витратами є актуальною практично для всіх підприємств та організацій, незалежно від форми власності, розміру та фінансового стану. Актуальним є дослідження системи управління та використання прибутку підприємства, що спрямоване на забезпечення розвитку підприємства внаслідок капіталізації прибутку

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та

вдосконалення системи управління прибутком підприємства. Для досягнення мети необхідно розглянути роль та значення прибутку в діяльності підприємства, особливості управління прибутком підприємства, а також дослідити шляхи його підвищення.

Виклад основного матеріалу. Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-технічної бази. Вся діяльність підприємства спрямована на те, щоб забезпечити зростання прибутку або принаймні стабілізувати його на певному рівні. Процес накопичення прибутку відбувається під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього характеру [3]. Внутрішні фактори впливу на прибуток підприємства – це фактори, які залежать від діяльності підприємства: обсяг діяльності підприємства, стан та ефективність використання ресурсів підприємства, рівень доходів, рівень витрат, ефективність цінової та асортиментної політики. Зовнішні фактори впливу на прибуток підприємства – це фактори, які не залежать від діяльності підприємства: державне регулювання цін в сучасних умовах на товари, які входять до споживчого кошика, подорожчання послуг інших галузей народного господарства, система оподаткування, зміна нормативних документів із кредитування, збільшення облікової ставки за користування кредитними, політика держави з формування доходів, відсутність індексації доходів населення залежно від темпів інфляції.

Дослідження ролі і значення прибутку в розвитку підприємства показує, що прибуток – один із головних аспектів діяльності підприємства. Це визначає необхідність ефективного і безперервного управління ним.

Управління прибутком являє собою процес пошуку і прийняття управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування, розподілу і використання на підприємстві [4].

Управління формуванням прибутку включає в себе політику управління прибутком у процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Операційна діяльність є метою створення підприємства, забезпечує основну частку його доходу та пов'язана з виробництвом і реалізацією продукції (робіт, послуг).

Інвестиційна діяльність являє собою придбання та реалізацію необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

Фінансова діяльність – система форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування підприємства [5].

Розподіл прибутку підприємства являє собою процес формування напрямів використання прибутку відповідно до мети та завдань розвитку підприємства. Політика управління розподілом прибутку включає в себе управління своєчасною сплатою податків та інших обов'язкових платежів із прибутку та оптимізацію пропорцій розподілу прибутку на частини, що капіталізуються і що споживаються [4].

Система управління прибутком повинна бути інтегрована із загальною системою управління підприємством, оскільки прийняття рішень у будь-якій сфері діяльності підприємства впливає на рівень прибутку.

Необхідною метою підприємницької діяльності будь-якого підприємства є систематичне одержання прибутку. Тому домінуючою проблемою для підприємства є максимізація прибутку.

Під управлінням прибутком підприємства розуміють побудову системи управління, що враховує тактичні та стратегічні аспекти управління, спрямована на підвищення кінцевих результатів діяльності суб'єкта господарювання, яку розглядають як сутність взаємопов'язаних елементів, кожний з яких виконує певну роботу, спільна дія котрих забезпечує досягнення механізму отримання прибутку заданої величини. Таким чином, система управління прибутком повинна бути логічно пов'язана із загальною системою управління підприємством, тому що прийняття управлінських рішень у всіх сферах діяльності підприємства прямо або опосередковано буде впливати на рівень прибутку, який надає нові можливості і джерела фінансування для розвитку підприємства, що дасть змогу збільшити не тільки доходи підприємства а і доходи його власників і працівників.

Узагальнюючи різні погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників [2; 3; 4], можна зробити висновок, що роль і значення прибутку підприємства в умовах ринкової економіки виявляються в такому:

– прибуток підприємства є основним спонукальним мотивом будь-якого виду бізнесу, головною кінцевою метою підприємницької діяльності;

– прибуток підприємства створює базу економічного розвитку держави загалом. Можливість держави успішно виконувати покладені на неї функції і здійснювати намічені програми розвитку економіки дає механізм перерозподілу прибутку підприємства через податкову систему;

– прибуток підприємства виступає критерієм ефективності діяльності суб'єкта господарювання;

– прибуток є постійно відтворюваним джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, і чим вищий рівень прибутку підприємства, тим менша його потреба у залученні фінансових коштів із зовнішніх джерел і вищий рівень самофінансування його розвитку. Останнє є важливим критерієм фінансової стійкості підприємства;

– прибуток виступає головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства.

Принципи управління прибутком залежать від багатьох факторів, головними з яких є особливості галузевої приналежності, спеціалізація підприємства, його організаційна форма і форма власності, цілі стратегічного розвитку й етапи реалізації стратегії тощо. Це зумовлює поряд із використанням загальноприйнятих принципів управління прибутком необхідність розроблення особливих принципів для кожного конкретного підприємства індивідуально, ґрунтуючись на системному підході і комплексному аналізі його діяльності. Дослідження принципів управління дає змогу застосовувати обмірковані, аргументовані дії і рішення під час розроблення інструментів управління прибутком. Аналіз теорії і практики економічного управління різними економічними об'єктами дав змогу встановити необхідність застосування до управління прибутком таких наукових підходів: системного, комплексного, інтеграційного, маркетингового, функціонального, динамічного, відтворювального, процесного, нормативного, кількісного (математичного), адміністративного, поведінкового, ситуаційного. Кожний з перерахованих

підходів відображає чи характеризує один з аспектів управління прибутком підприємства чи їх сукупність. За системного підходу прибуток підприємства розглядається як сукупність взаємозалежних елементів, що має вихід (мету), вхід, зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок. Під час застосування комплексного підходу повинні враховуватися економічні, організаційні, соціальні, психологічні, а за необхідності й інші аспекти управління прибутком підприємства та їхні взаємозв'язки.

Інтеграційний підхід націлений на дослідження і посилення взаємозв'язків:

а) між елементами прибутку;

б) між стадіями формування і розподілу прибутку;

в) між рівнями управління прибутком по вертикалі;

г) між суб'єктами управління прибутком підприємства по горизонталі.

Маркетинговий підхід передбачає орієнтацію інструмента управління прибутком підприємства на споживача. Пріоритети вибору критеріїв маркетингу:

1) підвищення якості об'єкта відповідно до потреб споживачів;

2) економія ресурсів у споживачів за рахунок підвищення якості;

3) економія ресурсів у виробництві за рахунок фактора масштабу виробництва, науково-технічного прогресу.

Сутність функціонального підходу в управлінні прибутком підприємства полягає в тому, що процес управління прибутком розглядається як сукупність функцій, які необхідні. Після встановлення функцій створюються кілька альтернативних об'єктів для виконання цих функцій і вибирається той із них, що вимагає мінімум сукупних витрат за один цикл формування і розподілу прибутку. За альтернативного підходу удосконалюється наявний об'єкт, у нашому дослідженні – прибуток, що дозволяє докорінно поліпшити структуру об'єкта, напрями формування і розподілу. У разі застосування динамічного підходу прибуток розглядається в діалектичному розвитку, розглядаються причинно-наслідкові зв'язки його формування, проводиться ретроспективний аналіз за 5–10 і більше минулих років і перспективний аналіз (прогноз).

Відтворювальний підхід до управління прибутком '– підхід, орієнтований на постійне поновлення власного капіталу підприємства, причому, переважно розширене відтворення цього ресурсу.

Процесний підхід розглядає функції управління як взаємозалежні. Процес управління є загальною сумою усіх функцій, серією безперервних взаємозалежних дій, спрямованих на управління прибутком підприємства.

Сутність кількісного підходу полягає в переході від якісних оцінок прибутку до кількісних за допомогою математичних, статистичних методів, розрахунків, експертних оцінок, системи балів та ін.

Сутність адміністративного підходу полягає в регламентації функцій, прав, обов'язків, нормативів якості, витрат, тривалості, елементів у нормативних актах (накази, розпорядження, вказівки, стандарти, інструкції, положення тощо) у процесі управління прибутком.

Новим підходом до прийняття управлінських рішень у сфері управління прибутком є ситуаційний підхід, який концентрується на тому, що придатність різних методів управління визначається різною ситуацією. Прибуток настільки складний, інтегральний, багатоаспектний економічний об'єкт, що залежить від впливу великої кількості факторів, що система формування і розподілу прибутку має враховувати всі перераховані вище підходи, однак особливу увагу слід приділити комплексному, системному і ситуаційному підходам. Це зумовлено складністю входження в ринкові відносини і необхідністю врахування крім основних факторів виробництва, ризикових ситуацій і зовнішніх загроз.

Головною метою управління прибутком є визначення шляхів найбільш ефективного його формування та оптимального розподілу, що спрямовані на забезпечення розвитку діяльності підприємства та зростання його ринкової вартості.

Метою управління прибутком є забезпечення збільшення добробуту власників підприємств на цей момент і у перспективі. Ця мета повинна забезпечувати одночасно гармонізацію інтересів власників з інтересами держави і персоналу підприємства. Виходячи з головної мети, система управління прибутком дає змогу вирішувати такі завдання:

– забезпечення максимізації розміру прибутку, що формується відповідно до ресурсного потенціалу підприємства;

– забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку і допустимим рівнем ризику;

– забезпечення високої якості прибутку, що формується;

– забезпечення виплат необхідного рівня доходу на інвестований капітал власникам підприємства;

– забезпечення формування відповідного обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до завдань розвитку підприємства на майбутній період;

– забезпечення постійного зростання ринкової вартості підприємства;

– забезпечення ефективності програм участі персоналу щодо прибутку.

Для забезпечення чіткої дії механізму управління прибутком підприємства необхідно проаналізувати чинники впливу на прибуток підприємства. Прибуток формується під впливом великої кількості взаємозалежних чинників, що впливають на результати діяльності підприємства по-різному: одні – позитивно, інші – негативно. Серед зовнішніх чинників можна виділити такі: економічні умови господарювання, місткість ринку, платоспроможний попит споживачів, державне регулювання діяльності підприємств та інше. Особливе значення має рівень, динаміка і коливання платоспроможного попиту, тому що він визначає стабільність одержання прибутку.

Основними завданнями управління формуванням прибутку підприємства є такі: забезпечення максимізації розміру прибутку, що формується, який відповідає ресурсному потенціалу суб'єкта господарювання та ринковій кон'юнктурі; забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку, що формується, та допустимим рівнем ризику; забезпечення високої якості прибутку, що формується; забезпечення постійного збільшення ринкової вартості підприємства; підтримка конкурентоспроможності у довгостроковому періоді; забезпечення ліквідності підприємства та його платоспроможності; підтримка інвестиційної привабливості.

Процес управління прибутком підприємства має відбуватися у певній послідовності і забезпечувати

реалізацію головної мети та основних завдань цього управління. З цією метою нами запропонована ця структурно-логічна схема здійснення процесу управління прибутком підприємства (рис. 1).

Крім зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на прибуток, варто зосередити увагу на системі управління прибутком, структурі механізму управління прибутком підприємства, факторах розподілу та використання прибутку.

Об'єктом розподілу є загальна сума прибутку, отриманого підприємством у звітному періоді, від звичайної і надзвичайної діяльності. [4].

Під час розподілу прибутку управлінцям необхідно вміти оптимально розподілити кошти відповідно до стратегії розвитку підприємства, не забуваючи інші фактори, такі як: реалізація дивідендної політики для покращення добробуту власників компанії, підвищення інвестиційної привабливості та забезпечення приросту ринкової вартості суб'єкта господарювання у короткостроковій та довгостроковій перспективах, ефективний вплив на трудову активність робітників, соціальний розвиток підприємства, поповнення фінансових ресурсів та підвищення платоспроможності підприємства, зменшення ризиків діяльності внаслідок формування та поповнення резервного фонду та ін.

Управління розподілом та використанням прибутку підприємства доцільно здійснювати в такій послідовності:

1) сформувати інформаційну базу для аналізу ефективності функціонування підприємства;

2) зробити аналіз попереднього досвіду використання прибутку підприємства;

3) дослідити як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на ефективність використання прибутку підприємства;

4) визначити напрями розподілу прибутку підприємства як у поточному період, так і з урахуванням стратегічних та тактичних цілей його розвитку;

5) розробити системи управлінських рішень із забезпечення ефективного використання прибутку;

6) забезпечити контролю за виконанням прийнятих управлінських рішень щодо розподілу та використання прибутку підприємства;

7) здійснити коригування низки управлінських рішень щодо розподілу та використання прибутку за результатами здійсненного контролю та з урахуванням стратегії розвитку підприємства.

У процесі управління прибутком велике значення має його оптимальний розподіл і використання. Контроль за розподілом прибутку та формуванням його інформаційного забезпечення можна розмежувати на два етапи.

Перший етап – це контролювання розподілу загального прибутку. На цьому етапі учасниками розподілу є підприємство та держава. Пропорція розподілу прибутку між державою і підприємствами складається під впливом низки факторів і має важливе значення для забезпечення державних потреб й потреб підприємств. Істотне значення при цьому має податкова політика держави щодо суб'єктів господарювання. Ця політика реалізується у сумі податків, що сплачуються за рахунок прибутку, у визначенні об'єктів оподаткування, ставках оподаткування, у порядку надання податкових пільг.

Рис. 1. Структурна схема управління прибутком підприємства

Другий етап – це контролювання розподілу чистого прибутку, що залишився в розпорядженні підприємства після сплати платежів (податків) до бюджету на капіталізовану та спожиту частини.

Формалізація процесу розподілу чистого прибутку чітко вказує на наявність системи функціональних залежностей множин двох складників –капіталізованої ($K_{хg}$) та спожитої ($СП$) його частини (1):

$$\begin{cases} K_{чп} = f\left(ЗК_{зб}, ПК_{зб}, ДК_{зб}, РК_{зб}, \ldots, N_{зб}, ПН\right)^{\Rightarrow} max; \\ СП = f_1\left(Д_в, ПЗ_{мр}, \ldots, N_{сп}\right)^{\Rightarrow} max \end{cases}$$

де f та f_x – функціональні залежності; $ЗК_{зб}$, $ПК_{зб}$, $ДК_{зб}$, $РК_{зб}$, $СК_{зб}$, $N_{зб}$, – відповідно: збільшення зареєстрованого (пайового), додаткового, резервного, капіталу та інших фондів підприємства відповідно до чинного законодавства;

$ПН$ – частина нерозподіленого прибутку;

$Д_в$ – обсяг виплачених дивідендів;

$ПЗ_{мр}$ – покриття збитку минулих років, в т. ч. списання збитку від викупу капіталу у власників;

$N_{сп}$ – інші напрями споживання прибутку. Векторне спрямування до максимізації (max) вказує на ціль управління.

Запропонована формалізація дозволяє враховувати наявні та можливі (потенційні) елементи функцій (через уведення в формулу значень $N_{зб}$ та $N_{сп}$), у результаті чого її використання уможливлює побудову не лише фактичних, а й альтернативних прогнозних моделей розподілу прибутку.

Нині проблемним питанням є те, що на вітчизняних підприємствах фактично не відбувається розподілу чистого фінансового результату. Здебільшого на балансах суб'єктів господарювання відображається нерозподілений прибуток. Зазвичай керівництво підприємства прагне як можна більшу частину прибутку залишити нерозподіленою, як резерв, що дозволяє укріпити основи самофінансування. Це призводить до того, що власник не використовує своє право на контролювання розподілу створеного прибутку, що негативно впливає на ефективність всього процесу управління фінансовими результатами [6].

Стосовно політики управління розподілом прибутку підприємства, то вона повинна відображати основні вимоги загальної стратегії розвитку підприємства, забезпечувати підвищення його ринкової ціни, формувати необхідні обсяги інвестиційних ресурсів, забезпечувати матеріальні інтереси власників і працівників [2].

Система управління прибутком має бути органічно інтегрована із загальною системою управління підприємством, оскільки прийняття управлінських рішень у будь-якій сфері діяльності підприємства прямо або опосередковано впливає на рівень прибутку, який у свою чергу є основним джерелом фінансування розвитку підприємства та зростання доходів його власників і працівників.

Дії, що застосовуються в межах механізму, носять характер управлінських рішень і підготовки інформації для прийняття управлінських рішень у сфері управління прибутком. У межах механізму управління прибутком здійснюються такі дії:

– аналіз і моніторинг зовнішнього середовища;
– розроблення стратегії підприємства;
– підготовка аналітичної інформації, на якій ґрунтується прийняття рішення з управління прибутком;
– прийняття рішення;
– аналіз і коригування рішення у разі необхідності.

Отже, кінцевою метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку. Тому дуже важливо під час стратегічного планування прибутку врахувати всі чинники й аспекти подальшого розвитку для повного і обґрунтованого визначення величини прибутку і забезпечення певного рівня прибутку. Одночасно під час планування прибутку є низка особливостей, специфічних аспектів, які необхідно врахувати для фінансового забезпечення постійного розвитку підприємства. В умовах нестабільної економіки важливим для будь-якого підприємства є формування найістотніших принципів і ефективної системи стратегічного планування та управління прибутком.

Висновки. На підставі проведених досліджень можна зробити висновок, що прибуток підприємства повною мірою піддається управлінським діям, заснованим на певних принципах і наукових підходах. Це ще раз підкреслює, що для управління прибутком підприємства як економічним об'єктом, який має велике значення для підприємства і покликаний виконувати стимулюючу функцію в його діяльності, необхідно застосувати дієві інструменти управління.

Значна роль прибутку в розвитку підприємства та забезпеченні інтересів його власників і працівників визначає необхідність ефективного і безперервного управління ним. Управління прибутком являє собою процес розроблення та прийняття ефективних управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування та розподілу і використання на підприємстві з метою максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах.

Список використаних джерел:

1. Прибутковість українських підприємств: реалії сьогодення / Гаватюк Л.С., Дармограй Н.В., Хімійчук Г.М. *Молодий вчений.* 2016. № 1(28). С. 40–42.
2. Денисенко Л.О. Кучерявенко Ю.О. Шляхи поліпшення процесу управління прибутком на підприємстві. *Вісник КНУТД.* 2014. №1. С. 145–152.
3. Іванченко Д.Ф. Організаційно-економічний механізм управління операційним прибутком: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. 08.00.04 / Одеський національний економічний університет. Одеса. 2016. 225 с.
4. Мельник Т.Ю. Теоретичні аспекти аналітичного забезпечення контролювання розподілу підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2015. Вип. 12. С. 201–205.
5. Романова Т.В. Чинники, що впливають на збільшення прибутку підприємств України в сучасних умовах. *Ефективна економіка.* 2015. № 4. С.1–12.
6. Соколова Е. Вьюшкова А. Проблеми управління прибутком на підприємстві. *Збірник наукових праць ДЕТУТ.* 2015. Вип. 32. С. 311–320.

References:

1. Ghavatjuk L.S., Darmoghraj N.V., Khimijchuk G.M. (2016) Prybutkovistj ukrajinsjkykh pidpryjemstv: realiji sjoghodennja [Profitability of Ukrainian enterprises: the realities of today]. *Young scientist,* no. 1(28). pp. 40–42.
2. Denysenko L.O., Kucherjavenko J.O. (2014) Shljakhy polipshennja procesu upravlinnja prybutkom na pidpryjemstvi [Ways to improve the process of profit management in the enterprise]. *Herald of KNUTD*, no. 1. pp. 145–152.
3. Ivanchenko D.F. (2016) Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm upravlinnja operacijnym prybutkom [Organizational and economic mechanism of operating profit management] (PhD Thesis), Odessa: Odessa national economic University.
4. Meljnyk T.J. (2015) Teoretychni aspekty analitychnogho zabezpechennja kontroljuvannja rozpodilu pidpryjemstva [Theoretical aspects of analytical support of enterprise distribution control]. *Scientific Bulletin of Kherson state University*, no. 12. pp. 201–205.
5. Romanova T.V. (2015) Chynnyky, shho vplyvajutj na zbiljshennja prybutku pidpryjemstv Ukrajiny v suchasnykh umovakh [Factors affecting the increase in profits of enterprises of Ukraine in modern conditions]. *Efficient economy*, no. 4. pp. 1–12.
6. Sokolova E., Vjjushkova A. (2015) Problemy upravlinnja prybutkom na pidpryjemstvi [Problems of profit management in the enterprise]. *Collection of proceedings DETUT*, no. 32. pp. 311–320.

УДК 338.33:338.8.439

Гончарук О.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Національна металургійна академія України

Семенова Т.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Національна металургійна академія України

Титаренко Т.І.,
магістрант,
Національна металургійна академія України

Honcharuk Olha,
Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor at Department of Economics and Entrepreneurship,
National Metallurgical Academy of Ukraine

Semenova Tetiana,
Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor at Department of Economics and Entrepreneurship,
National Metallurgical Academy of Ukraine

Tytarenko Tetiana,
Master at Department of Economics and Entrepreneurship,
National Metallurgical Academy of Ukraine

ОБҐРУНТУВАННЯ АСОРТИМЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Гончарук О.В., Семенова Т.В., Титаренко Т.І. Обґрунтування асортиментної політики підприємства харчової промисловості. Стаття присвячена актуальним питанням обґрунтування асортиментної політики підприємства харчової промисловості. Досліджено основні методичні підходи до формування асортиментної політики. Виконано аналіз кон'юнктури ринку ковбасних виробів в Україні: споживачів, постачальників та конкурентів. Запропоновано використання методу рангового аналізу, який враховує частку кожного виду продукції у загальному виробництві та рівень рентабельності. Кількісну оцінку раціональності структури товарного асортименту пропонується здійснювати на підставі обчислення коефіцієнта кореляції рангу випуску продукції та рангу рентабельності. Досліджено асортиментну політику конкретного підприємства харчової промисловості за допомогою рангового аналізу. Обґрунтовано впровадження асортиментної стратегії диференціальної інновації.

Ключові слова: асортиментна політика, ємність ринку, споживання, ранговий аналіз, ковбасні вироби.

Гончарук О.В., Семенова Т.В., Титаренко Т.И. Обоснование ассортиментной политики предприятия пищевой промышленности. Статья посвящена актуальным вопросам обоснования ассортиментной политики предприятия пищевой промышленности. Исследованы основные методические подходы к формированию ассортиментной политики. Выполнен анализ рынка колбасных изделий в Украине: потребителей, поставщиков и конкурентов. Предложено использование метода рангового анализа, который учитывает удельный вес каждого вида продукции в общем производстве и уровень рентабельности. Количественную оценку рациональности структуры товарного ассортимента предлагается осуществлять на основании коэффициента корреляции ранга выпуска продукции и ранга рентабельности. Исследована ассортиментная политика конкретного предприятия пищевой промышленности при помощи рангового анализа. Обосновано внедрение ассортиментной стратегии дифференциальной инновации.

Ключевые слова: ассортиментная политика, емкость рынка, потребление, ранговый анализ, колбасные изделия.

Honcharuk Olha, Semenova Tetiana, Tytarenko Tetiana. Grounding of the assortment policy food industry. The article is devoted to pressing issues of substantiating the assortment policy of the food industry enterprise. The main methodological approaches were investigated to assortment policy formation. Their advantages and disadvantages have been characterized. The analysis of the sausage market in Ukraine was carried out in the following areas: consumers, suppliers and main competitors. An enterprise that produces sausages is the subject of research. The indicators were analyzed for the structure of the product mix of the enterprise – latitude, length, average depth and harmony. The use of the method of ranking analysis was proposed to assess the effectiveness of the assortment policy of the food industry. The analysis procedure has been reviewed. The method of ranking analysis takes into account the specific gravity of each type of product in total production and the level of its profitability. It is proposed to carry out a quantitative assessment of the rationality of the structure of the product range on the basis of calculating the correlation coefficient of the rank of output and the rank of profitability. The assortment policy of a particular food industry company was investigated using rank analysis. The correlation coefficient was 0.595 for the rank of output and the rank of profitability. The structure of the product range is presented in the form of a matrix. The results showed that the actual product range of sausages has a rational structure. The classification of goods was carried out according to the results of a ranking analysis. The most favorable types of products for the enterprise are grounded. Directions for improving the assortment policy for different types of products of the enterprise are proposed. The implementation of the assortment strategy of differential innovation was grounded. Mastering the production is proposed for a new type of product. The correlation coefficient of the rank of output and the rank of profitability was calculated after improving the assortment policy of the enterprise. Its value increased by 0.024. This characterizes the structure of the product mix of the enterprise as stronger.

Key words: assortment policy, market capacity, consumption, rank analysis, sausages.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності підприємств значною мірою залежить від використання нових методів та форм організації виробництва і збуту продукції. Удосконалення діяльності підприємств на сучасному етапі все більше здійснюється за рахунок маркетингових заходів. Маркетингова товарна (асортиментна) політика є одним із головних елементів системи маркетингу, яку необхідно використовувати у комплексі з іншими напрямами маркетингової політики. У ринкових умовах господарювання особливої актуальності набувають питання спеціалізації, формування виробничої програми та обґрунтування асортиментної стратегії підприємств відповідно до потреб суспільства.

Сучасна концепція маркетингу вимагає від підприємств такого товарного асортименту, який би міг задовольнити наявні та приховані потреби споживачів. Тому маркетингова асортиментна політика та асортиментна стратегія підприємства є основою впровадження принципів і методів маркетингу у практичну діяльність підприємств, що вимагає певних знань щодо їх змісту та механізмів формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням формування асортиментної політики підприємства як інструменту маркетингу присвятили праці такі вчені, як Л.В. Балабанова, М.І. Бєлявцев, А.В. Войчак, В.Н. Воробйов, С.С. Гаркавенко, В.Г. Герасимчук, І.Н. Герчикова, В.Е. Демідов, П.С. Зав'ялов, В.Я. Кардаш, В.В. Ковальов, І.І. Корольков, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, Т. Левітт, С.В. Нікіфорова, Ю.В. Овсієнко, В.Ф. Онищенко, Г.В. Савицька, А.О. Старостіна, Р.А. Фатхутдінов та інші.

Асортиментна політика, тобто управління товарним асортиментом, його оптимізацією та оновленням, більшістю науковців вважається основною складовою товарної політики [1, 2]. Формування асортиментного портфелю підприємства здійснюється задля забезпечення досягнення стратегічних цілей підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз методичних підходів до розроблення та вдосконалення асортиментної політики та їх адаптація до умов діяльності підприємства харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з даними різних досліджень, ковбасні вироби споживає практично все населення України. Частка тих, хто не вживає ковбас, не перевищує 5–10% респондентів. Частка тих, хто купує ковбасу частіше, ніж раз на тиждень, коливається в районі 70–75% опитаних. Зазвичай ковбасні вироби купують жінки (70% випадків).

Нині у структурі витрат на продукти харчування стаття витрат на м'ясопродукти займає друге після хлібопродуктів місце і становить у середньому 21% від усіх витрат на продукти харчування. Споживання м'ясопродуктів відрізняється залежно від рівня доходів населення і максимальне у споживачів з високим

рівнем доходу (31,0% від загального споживання продуктів харчування).

За ціновим рівнем найбільший попит має дешева продукція (60%), стабільний попит продукція середнього цінового діапазону (42%), та більш низький рівень продажів має продукція вищого цінового сегменту (8%).

За останні 5 років виробництво м'ясної сировини в Україні (за даними Держкомстату) зростає в середньому на 10–15% щорічно. Найвищий ріст зафіксовано в Закарпатській (35,6%), Одеській областях (30,5%), а також у Києві (26,6%). Але ціни на сировину не знизилися, що може свідчити про дефіцит сировини в Україні в найближчий час [3].

Об'єктом дослідження є крупне сучасне м'ясопереробне підприємство, яке спеціалізується на виробництві широкого асортименту ковбасних виробів. Продукція підприємства займає друге місце на ринку ковбасної продукції (15,4%), вона є конкурентоспроможною завдяки сукупності якісних і вартісних характеристик. Порівняно з фірмами-конкурентами вартість продукції доступна, а порівняно з основним конкурентом ціни підприємства нижчі на 5–10%. Відносна частка ринку підприємства становить 18,2%, а частка ринку щодо лідера – 93,9%. Аналіз ситуації показав, що перевага основного конкурента – у розширеному асортименті продукції.

Асортимент виробництва складається з 8 груп ковбасних виробів (напівкопчені та варено-копчені ковбаси, варені ковбаси, сиров'ялені ковбаси, паштети, сардельки, сосиски, варені шинки та м'ясні делікатеси), 172 товарних позицій, є оптимальним сполученням дотримання особливостей технологічного процесу і задоволення запитів покупців, номенклатура є гармонійною за технологіями виготовлення, призначенням та методами збуту. Найбільший обсяг виробництва та реалізації становлять напівкопчені та варено-копчені ковбаси, хоча за номенклатурою найбільша частка належить вареним ковбасам. Найбільша частка у загальній сумі прибутку від реалізації продукції належить напівкопченим та варено-копченим ковбасам – 40,5%, вареним ковбасам – 38,8%. Найбільш рентабельним видом продукції є варені ковбаси – 2,41%, друге місце посідають напівкопчені та варено-копчені ковбаси – 1,81%. Єдиний збитковий товар – паштети – має рентабельність –0,1%.

Підприємство має потужність 80 т/добу, що говорить про те, що якщо підприємство візьме до уваги всі розробки, то можливо не тільки утримувати частку ринку, але і значно її збільшити, тому що підприємство оснащене устаткуванням, що дає змогу робити більш різноманітний асортимент м'ясної продукції і швидко реагувати на зміну вимог ринку.

Для покращення показників господарської діяльності підприємства та збільшення частки ринку необхідне удосконалення асортиментної політики, оскільки це дасть змогу наздогнати або навіть випередити основного конкурента.

Удосконалення асортиментної політики може здійснюватися різними методами, які мають такі недоліки:

– не враховують нестабільності зовнішнього середовища, а також усього розмаїття чинників, що взаємодіють у процесі створення та коригування асортиментної політики;

– вимагають значного обсягу важкодоступної інформації, проблематичної щодо її достовірності та надійності;

– не передбачають оцінки параметрів та властивостей продукції як асортиментної позиції та унеможливлюють кількісну оцінку ефективності наявного асортименту;

– мають обмежені обставини застосування тощо.

З огляду на специфічні риси вітчизняного ринку ковбасних виробів, на нашу думку, доцільним буде використання методів формування та вдосконалення асортиментної політики, заснованих на економічному аналізі, а саме методі рангового аналізу [4; 5]. У процесі аналізу визначається рейтинговий товарний асортимент – це набір номенклатурних позицій, які мають найвищий рейтинг за вибраним показником ранжирування в умовах обсягів виробництва (виробничої потужності), чисельності робітників, інвестицій тощо.

Методика формування асортиментної політики на основі рангового аналізу передбачає:

1) маркетингове дослідження товарів та цільових ринків, яке передбачає визначення місткості, кон'юнктури ринку, потреб споживачів; аналіз особливостей купівельної поведінки; оцінку та порівняння власних товарів із товарами конкурентів. Результатом дослідження є побудова профілю цільових ринків;

2) формування базового товарного асортименту підприємства та визначення потенційних економічних характеристик товарів, які входять у базовий товарний асортимент (обсягів виробництва та продажу, собівартості, ціни, рентабельності продукції, тривалості освоєння інвестицій тощо);

3) встановлення рейтингу товарів, які включаються до базового товарного асортименту на підставі заданої величини обмеження, за яким формується той чи інший варіант товарного асортименту;

4) проведення послідовного ранжирування асортиментних пропозицій за вибраними економічними характеристиками для визначення набору можливих варіантів товарного асортименту;

5) вибір оптимального варіанту товарного асортименту [6].

У процесі рангового аналізу для кожного виду виробів виявляють питому вагу випуску в загальному обсязі та рентабельність. Далі визначають ранг випуску за питомою вагою та ранг за рентабельністю (максимальному значенню присвоюється ранг 1), а також різницю рангів за питомою вагою випуску та рентабельності.

Невелика різниця рангів свідчить про економічно раціональну структуру асортименту.

Якщо ранг випуску істотно більший від рангу рентабельності, тобто якщо виріб, що має низьку рентабельність, випускається у великому обсязі, то доцільно за наявності стійкого попиту знизити собівартість або замінити виріб новим, більш високої якості та більш рентабельним, або за наявності тенденції до зниження попиту зменшити обсяг випуску.

Якщо ранг випуску істотно нижчий від рангу рентабельності, тобто якщо виріб, що має високу рентабельність, випускається в малих обсягах, то за наявності стійкого попиту доцільно збільшити обсяг та, можливо, знизити ціну з метою підвищення попиту.

Кількісна оцінка раціональності структури товарного асортименту здійснюється на підставі обчислення

коефіцієнта кореляції рангу випуску продукції та рангу рентабельності [5]

$$K_p = 1 - \frac{6\sum_{i=1}^{n}\left(P_{\text{ві}} - P_{\text{рі}}\right)^2}{n \times \left(n^2 - 1\right)}, \quad (1)$$

де n – кількість виробів в асортименті;

$P_{\text{ві}}$ – ранг випуску;

$P_{\text{рі}}$ – ранг рентабельності.

Коефіцієнт кореляції рангу може мати значення від –1,0 (з підвищенням рангу одного з параметрів ранг другого параметра має тенденцію до зниження) до +1,0 (з підвищенням рангу одного з параметрів ранг другого параметра має тенденцію до підвищення).

Щодо величини коефіцієнта кореляції рангів діють такі рекомендації:

– при K_p <0 – структура асортименту вкрай нераціональна, прибуток низький або відсутній;

– при K_p = 0,2–0,3 – тенденція асортиментної політики підприємства правильна, але слабка;

– при K_p = 0,7–0,8 – асортиментна політика підприємства правильна, є потенційні можливості підвищення прибутку [4].

Решта значень коефіцієнта кореляції рангів свідчить про проміжні висновки щодо вказаних рекомендацій.

За раціональної структури асортименту має місце сильний позитивний зв'язок між обсягом випуску виробів асортименту та рентабельністю, тобто $K_p \rightarrow 1{,}0$.

Вищерозглянута методика апробована для конкретного підприємства. Встановлено, що наявний товарний асортимент ковбасних виробів має раціональну структуру, є потенційні можливості підвищення прибутку, оскільки коефіцієнт кореляції рангів становить 0,595 (табл. 1). Проте значення коефіцієнта не досить високе, що характеризує асортиментну політику підприємства як правильну, але не досить сильну.

З метою обґрунтування проектних рішень про впровадження заходів щодо поліпшення структури товарного асортименту доцільно розробляти оптимальну асортиментну політику підприємства з урахуванням конкурентної реакції. Для цього представимо всю структуру асортименту в вигляді матриці 3х3 з такими параметрами, як: питома вага продукції в загальному обсязі випуску та її рентабельність (табл. 2).

Політика щодо асортиментної групи № 1, яка включає до себе напівкопчені та варено-копчені ковбаси, а також варені ковбаси, повинна полягати в тому, щоб підтримувати високу питому вагу вигідної для підприємства продукції і високу рентабельність.

Політика щодо асортиментної групи № 2 (сосиски) може бути спрямована на підвищення рентабельності (тобто переміщення в асортиментну групу № 1) або на скорочення обсягів випуску (тобто переміщення в асортиментну групу № 5).

Щодо асортиментної групи № 5, яка представлена сиров'яленими ковбасами та вареними шинками, що має середні показники за питомою вагою випуску і рентабельності, проводиться політика збереження цих параметрів, а за наявності можливості підвищення рентабельності окремих видів продукції – збільшення питомої ваги цієї продукції у випуску.

Політика щодо асортиментної групи № 6, яка представлена паштетами, полягає в підвищенні рентабельності (тобто переміщенні в асортиментну групу № 5), оскільки є достатній попит на цю продукцію.

Таблиця 1

Ранговий аналіз фактичної структури ковбасних виробів

Вид продукції	Частка виробництва, % від загального обсягу	Рентабельність, %	Ранг виробництва, (Рв)	Ранг рентабельності, (Рр)	Різниця рангів, (Рв–Рр)	Характеристика попиту
Напівкопчені та варенокопчені ковбаси	32,3	1,81	1	2	–1	Попит високий
Варені ковбаси	27,5	2,41	2	1	1	Попит високий
Сиров'ялені ковбаси	6,0	0,79	4	5	–1	Попит середній
Паштети	5,5	–0,01	6	8	–2	Попит середній
Сардельки	2,6	0,14	8	7	1	Попит низький
Сосиски	16,6	0,68	3	6	–3	Попит падає
Варені шинки	5,8	0,83	5	4	1	Попит середній
М'ясні делікатеси	3,6	0,93	7	3	4	Попит зростає, не забезпечений

Таблиця 2

Класифікація ковбасних виробів фірми за результатами рангового аналізу

Рентабельність продукції / Частка в обсязі випуску	Висока	Середня	Низька
Висока	1 Напівкопчені та варено-копчені ковбаси Варені ковбаси	2 Сосиски	3 –
Середня	4 –	5 Сиров'ялені ковбаси Варені шинки	6 Паштети
Низька	7 М'ясні делікатеси	8 –	9 Сардельки

Щодо асортиментної групи № 7 (м'ясні делікатеси), що має низькі показники за питомою вагою випуску, але високу рентабельність, проводиться політика збільшення питомої ваги цієї продукції у випуску.

Політика щодо асортиментної групи № 9 (сардельки) повинна бути спрямована на припинення випуску виробів або підвищення їхньої рентабельності.

Для удосконалення асортиментного портфеля підприємства запропоновано впровадити асортиментну стратегію диференціальної інновації, яка передбачає впровадження у виробництво нового виду продукції – сосисок «Віденських». За результатами аналізу сосиски входили до асортиментної групи № 2, тобто заходи щодо розширення асортименту та підвищення рентабельності у межах цієї групи будуть актуальними.

Ранговий аналіз запропонованої структури асортиментного портфеля підприємства (табл. 3) свідчить про її раціональність, оскільки коефіцієнт кореляції рангів становить 0,619.

Значення коефіцієнта кореляції рангів підвищується в результаті удосконалення асортиментного портфеля на 0,024, що характеризує асортиментну політику підприємства як більш сильну. Сосиски за проектом залишаються в асортиментній групі № 2, проте обсяги їх збуту виросли, ранг рентабельності покращився, з'явилася тенденція до переміщення цього виду продукції в асортиментну групу № 1. Отримані результати свідчать на користь упровадження запропонованого заходу щодо удосконалення товарного асортименту підприємства.

Висновки з цього дослідження. Використання методу рангового аналізу для вдосконалення асортиментної політики підприємств харчової промисловості є прийнятним для формування та коригування товарного асортименту, дає змогу враховувати динаміку ринків збуту та зміну внутрішніх чинників. Перспективами подальших розробок є поглиблений аналіз ефективності формування та реалізації кожного складника комплексу маркетингу, а також обґрунтування нових маркетингових стратегій діяльності підприємства.

Таблиця 3

Ранговий аналіз проектної структури ковбасних виробів

Вид продукції	Частка виробництва, % від загального обсягу	Рентабельність, %	Ранг виробництва, (Рв)	Ранг рентабельності, (Рр)	Різниця рангів, (Рв–Рр)	Характеристика попиту
Напівкопчені та варенокопчені ковбаси	32,3	1,81	1	2	–1	Попит високий
Варені ковбаси	27,5	2,41	2	1	1	Попит високий
Сиров'ялені ковбаси	6,0	0,79	4	6	–2	Попит середній
Паштети	5,5	–0,01	6	8	–2	Попит середній
Сардельки	2,6	0,14	8	7	1	Попит низький
Сосиски	16,8	0,81	3	5	–2	Попит середній
Варені шинки	5,8	0,83	5	4	1	Попит середній
М'ясні делікатеси	3,6	0,93	7	3	4	Попит зростає, не забезпечений

Список використаних джерел:

1. Хамініч С.Ю. Маркетингова товарна політика : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2008. 200 с.
2. Клавдиева Е.В. Разработка товарной стратегии текстильного предприятия и выбор оптимального варианта обновления продукции : дис. канд. эк. наук : 08.00.05. Москва, 2003. 160 с.
3. Полторацкая А. Украинский рынок мяса и колбасы: анализ. URL: https://koloro.ua/blog/issledovaniya/ukrainskiy-rynok-myasa-i-kolbasy-analiz.html (дата звернення: 11.12.2019).
4. Круглова Н.Ю. Хозяйственное право : учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательство РДЛ, 2001. 912 с.
5. Агєєв Є.Я., Кучер І.І. Маркетинг металургійних підприємств : навчальний посібник. Львів : Новий світ – 2000, 2013. 272 с.
6. Сомова Л.І., Письменна О.О., Волкова К.Б. До питання удосконалення асортиментної політики підприємств трубної підгалузі. *Інфраструктура ринку.* 2018. № 25. С. 450–464.

References:

1. Khaminich S.Yu. (2008) Marketynhova tovarna polityka [Marketing product policy]. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita. (in Ukrainian)
2. Klavdieva E.V. (2003) Razrabotka tovarnoy strategii tekstil'nogo predpriyatiya i vybor optimal'nogo varianta obnovleniya produktsii [Development of a commodity strategy of a textile enterprise and the choice of the optimal variant of product updates]. (PhD Thesis), Moscow: Moscow State Textile University named after A.N. Kosygin.
3. Poltoratskaya A. (2018) Ukrainskiy rynok myasa i kolbasy: analiz [Ukrainian market of meat and sausages: analysis]. Available at: https://koloro.ua/blog/issledovaniya/ukrainskiy-rynok-myasa-i-kolbasy-analiz.html (accessed 11 December 2019).
4. Kruglova N.Yu. (2001) Khozyaystvennoe pravo [Economic law]. Moscow: RDL Publishing House. (in Russian)
5. Aghjejev Je.Ja., Kucher I.I. (2013) Marketyngh metalurghijnykh pidpryjemstv [Marketing of metallurgical enterprises]. Lviv: Novyi svit – 2000. (in Ukrainian)
6. Somova L.I., Pysmenna O.O., Volkova K.B. (2018) Do pytannja udoskonalennja asortymentnoji polityky pidpryjemstv trubnoji pidghaluzi [Improvement of the assortment policy of pipeline enterprises]. *Market infrastructure,* no. 25, pp. 450–464.

УДК 352.07

Гордієнко М.І.,
кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Сумський національний аграрний університет

Hordiienko Mykola,
Candidate of Economic Sciences, Professor,
Head of Accounting and Taxation Department,
Sumy National Agrarian University

КООРДИНАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Гордієнко М.І. Координаційне забезпечення управління розвитком об'єднаних територіальних громад. На підставі проведеного дослідження реформи органів місцевого самоврядування, визначено переваги та проблеми, з якими стикаються новостворені адміністративно-територіальні одиниці. Розкрито сутність поняття «територіальна громада», показано слабкі місця під час створення самодостатніх територіальних об'єднань, пов'язані з недостатньою кваліфікацією або відсутністю кваліфікованих фахівців, неможливістю застосування традиційних інструментів і технологій проектного управління в умовах місцевого самоврядування, обмеженістю державних та регіональних фінансових ресурсів, які спрямовуються на реалізацію проектів. Запропоновано створення проектних офісів на обласних (регіональних) рівнях, з метою координації та вдосконалення управління стратегічним соціально-економічним розвитком територій.

Ключові слова: територіальна громада, дієздатність, спроможність, проектний офіс, аутсорсинг.

Гордиенко Н.И. Координационное обеспечения управления развитием объединенных территориальных общин. На основании проведенного исследования реформы органов местного самоуправления определены преимущества и проблемы, с которыми сталкиваются вновь созданные административно-территориальные единицы. Раскрыта сущность понятия «территориальная община», показаны слабые места при создании самодостаточных территориальных объединений, связанные с недостаточной квалификацией или отсутствием квалифицированных специалистов, невозможностью применения традиционных инструментов и технологий проектного управления в условиях местного самоуправления, ограниченностью государственных и региональных финансовых ресурсов, направляемых на реализацию проектов. Предложено создание проектных офисов на областных (региональных) уровнях с целью координации и совершенствования управления стратегическим социально-экономическим развитием территорий.

Ключевые слова: территориальная община, дееспособность, способность, проектный офис, аутсорсинг.

Hordiienko Mykola. Coordinating development management of the amalgamated territorial communities. On the basis of the conducted research of the reform of local self-government bodies, which takes place on the basis of decentralization, through the creation of self-sufficient territorial communities, the advantages and problems faced by the newly created administrative-territorial units are identified. The concept and essence of «territorial community» is revealed in the article through the prism of its main categories «capacity» and «ability», that is, based on the term «self-sufficiency», we believe that it is not just an action or a right to act, but an active action for the sake of obtaining result, economic benefits. Weaknesses are shown in the creation of self-sufficient territorial communities, due to the lack of qualification or lack of qualified specialists, the inability to use traditional tools and technologies of project management in local government, limited state and regional financial resources for project implementation. Features and diversity of local government projects, problems of their adaptation to the conditions of activity of territorial communities require coordination and scientific support, which will be the key to effective strategic activity on local development. In order to coordinate and improve the management of a strategic socio-economic development of the territories, we have proposed the creation of the project offices at oblast (regional) levels. The project office is a structural unit, main tasks of it will be consulting and scientific support for community development projects; training of community management staff, analysis and monitoring of project implementation in order to respond to the outcome promptly. One of the ways to solve this issue is to consider outsourcing as the functions of the project office to a specialized organization. Outsourcing, as a management tool, aims to improve the efficiency and competitiveness of operations. It is envisaged to transfer not only minor business functions, but also the basic ones, while using them the outsourcer means knowledge and skills in accordance with the needs of the customer, in case of additional involvement of the staff, it will ensure the quality and effectiveness of its activities.

Key words: territorial community, capacity, ability, project office, outsourcing.

Постановка проблеми. Реформа українського місцевого самоврядування, що відбувається на засадах децентралізації, спрямована на створення об'єднаних самодостатніх територіальних громад [12]. Такі перетворення мають зробити об'єднані територіальні громади надійною інституційною основою передавання повноважень та ресурсів на місцевий рівень, що є запорукою результативної та ефективної стратегічної діяльності з місцевого розвитку. Удосконалення нормативно-правової бази самостійної діяльності громад надає нові можливості для співробітництва об'єднаних спроможних громад [2], широкого застосування інтегрованих форм діяльності [10].

Тим самим у місцевому самоврядуванні породжуються «виклики» проектному підходу, роль якого відчутно зростає. Водночас особливості та різноманітність проектів місцевого самоврядування, проблеми їхньої адаптації до умов діяльності в територіальних громадах, збільшення можливостей для запровадження у спроможних громадах проектів нетрадиційних типів (парасолькових, інституційних, касетних [4]) приводить до збільшення кількості проектів, що упроваджуються на територіях адміністративно-територіальних одиниць (міст, районів, областей), а внаслідок цього – до певного загострення конкуренції проектів за спільні ресурси, що їх виділяють держава та регіони на місцевий, зокрема інфраструктурний, розвиток. Зазначене робить актуальним пошук самоврядними органами управління територіями (районними, обласними радами) шляхів координації управління проектної діяльності територіальних громад з огляду на забезпечення спільних інтересів об'єднаних територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для забезпечення ефективного управління розвитком об'єднаних територіальних громад потрібне використання як інноваційних, так і вже наявних, апробованих управлінських механізмів та інструментів, зокрема програмно-цільового спрямування. Серед інструментів такого класу важливе місце посідають стратегічне планування та управління проектами. Проблеми становлення та розвитку стратегічного та проектного підходів у публічному управлінні, зокрема в органах місцевого самоврядування, перебувають під пильною увагою багатьох дослідників та практиків.

Цю проблематику досліджують Д. Безуглий, В. Барвіцький, Т. Безверхнюк, О. Берданова, С. Бушуєв, В. Вакуленко, О. Гладка, Т. Гречко, О. Дідух, І. Дробот, О. Ігнатенко, Ю. Ковбасюк, М. Латинін, Т. Маматова, В. Мамонова, В. Молоканова, В. Негода, Л. Оленковська, Г. Партин, О. Пономаренко, В. Рач, В. Рубцов, С. Серьогін, Д. Сухінін, О. Тертишна, Є. Удод, А. Чемерис, І. Чикаренко, О. Чикаренко, Ю. Шаров, І. Ярова та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити сутність поняття «територіальна громада» шляхом розкриття основних її категорій «дієздатність» та «спроможність», висвітлити результати дослідження щодо забезпечення координації управління розвитком об'єднаних територіальних громад шляхом створення спеціалізованих проектних офісів – аутсорсингу.

Виклад основного матеріалу. Створення територіальних громад – це початкова фаза, після якої йдуть реальні дії з реалізації потенціалу розвитку та співробітництва громад, формування належної місцевої інфраструктури, створення умов соціально-економічного зростання і забезпечення повноцінного життя на територіях [16]. Водночас сама сутність категорії «територіальна громада» нині є дискусійним питанням, тому доцільно керуватися поняттям, яке закріплене законодавчо. Розділом XI ст. 140 Конституції України визначено, що територіальна громада – це жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста [9].

Основним законом України територіальні громади наділені правом безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляти майном, що є в комунальній власності; затверджувати програми (проекти) соціально-економічного та культурного розвитку і контролювати їх виконання; затверджувати бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролювати їх виконання; встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечувати проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати комунальні підприємства, організації й установи, а також здійснювати контроль за їхньою діяльністю; вирішувати інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Не менш важливе значення мають сутнісні характеристики територіальних громад. Серед основних категорій, що розкривають сутність територіальних громад, доцільно виділити «дієздатність» та «спроможність».

Дієздатність, як ми розуміємо, – це здатність до дії та/або право на здійснення певної дії. Виходячи з терміна «самодостатність», дієздатність – це не просто дія або право на її здійснення, це активна дія, тобто активний вплив на «щось», «когось» заради отримання результату.

Проведемо умовно паралель між визначеними категоріями. Що являє собою спроможність як категорія, як основа для формування громади? Спроможність, на відміну від дієздатності, відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, – це наявність умов, можливостей, здібностей, уміння виконувати (робити, здійснювати) що-небудь задля результату [7].

Під час створення нового адміністративно-територіального утворення обов'язковою умовою є дотримання принципів економічної доцільності та повсюдності. Спроможність як категорія передбачає наявність умов, можливостей і вміння забезпечити інвестиційну привабливість, сприяти створенню нових робочих сил, збільшення надходжень до місцевих бюджетів для підвищення рівня життя мешканців громади. Принцип повсюдності місцевого самоврядування наголошує на тому що реалізація його забезпечить можливість органам місцевої влади розширити свої повноваження.

Значна кількість досліджуваних питань набуває сьогодні нових аспектів актуальності. Зокрема, у нових умовах має бути модернізовано підходи до формування стратегій розвитку укрупнених громад, відкриваються додаткові можливості урізноманітнити арсенал інструментів і технологій проектного управління. Проте вже ясно, що просте перенесення класичних технологій проектного підходу, апробованих у бізнесі, стикається з труднощами імплементації в місцевому самоврядуванні, що приводить до неналежного опрацювання життєздатності і сталості проектів місцевого розвитку на рівні територіальних громад. Реалізація завдань розвитку об'єднаних територіальних громад, співробітництва громад – це сфери, де природним чином

інтегруються стратегічні та проектні технології. Свого часу дослідженнями у сфері стратегічного програмування розвитку міст обгрунтовано концепцію «пріоритет – проект», суть якої полягає у формуванні замість локальних заходів із досягнення стратегічних цілей, комплексу проектів спрямованих на реалізацію стратегічних пріоритетів [17].

Зазначену концепцію реалізовано у вітчизняній практиці стратегічного планування місцевого розвитку, і сьогодні проектний підхід до реалізації стратегій розвитку територіальних громад і територій став загальновизнаним в Україні. З позицій системного підходу (система, підсистема, надсистема) будь-який проект завжди реалізує не лише безпосередню мету (мету проекту), а пов'язаний із метою більш високого рівня – аж до місії діяльності. У такому розумінні проект (як категорія «часткове») завжди пов'язаний зі стратегією діяльності (як категорією «загальне») і є засобом реалізації стратегічних цілей, а через них – засобом досягнення місії. Отже, кожен проект має розглядатися з позицій загальної стратегії, як інструмент її реалізації, а стратегія – реалізовуватися на засадах проектного підходу до реалізації пріоритетів.

Водночас нині органи місцевого самоврядування не мають відповідно підготовлених спеціалістів. Проектний менеджмент використовує для оцінки готовності до проектної діяльності окремо взятої організації модель проектної зрілості. Сутність його полягає в тому, що вдосконалення методології управління проектами інтегрується в загальну систему управління для досягнення стабільності у виконанні проектів [3; 5; 8].

Одним із шляхів вирішення цієї проблематики, як зазначає Д.Г. Безуглий, і з ним не можна не погодитися, є створення проектних офісів. Наукові дослідження з цього питання практично відсутні в Україні [3].

Але ми переконані, що вони мають можливість стати однією із відправних точок щодо вдосконалення управління стратегічним соціально-економічним розвитком об'єднаних територіальних громад.

Проектний офіс може бути структурним утворенням, яке централізує, координує, науково-методично та експертно-консультаційно забезпечує регулярну реалізацію функцій з управління портфелем проектів організації [8].

Необхідність створення проектного офісу зумовлюють такі потреби як:

– консультаційна, координаційна та наукова підтримка проектів розвитку громад;

– навчання управлінського персоналу громад;

– аналіз успішних проектів розвитку громад;

– моніторинг реалізації проектів із метою оперативного втручання у виконання стратегічних програм розвитку громад;

– архівація завершених успішних проектів.

На думку вітчизняних учених є декілька шляхів вирішення цього питання на обласних рівнях.

По-перше, покладання на спеціалістів обласної ради обов'язків із виконання функцій проектного офісу з повним або частковим звільненням від виконання ними власних обов'язків за посадою зі зміною посадового регламенту.

По-друге, створення структурного спеціального управління (відділу) в обласній раді з підпорядкуванням безпосередньо голові ради.

По-третє, створення спеціалізованого комунального підприємства.

По-четверте, використання аутсорсингу – передача за договором підряду функцій проектного офісу спеціалізованій організації на наданні визначених послуг. Ми схиляємося до четвертого напряму.

Аутсорсинг як категорія, поняття, інструмент управління підприємством (діяльністю), метод ведення бізнесу тільки зароджується в українському економічному просторі. Однією з основних перешкод, на нашу думку, щодо ефективного впровадження аутсорсингу в Україні є відсутність нормативно-правового регулювання процесів аутсорсингу, контролю та відповідальності за результати.

Для того, щоб краще зрозуміти, що таке аутсорсинг та його сутність, звернемося до наявних літературних (правових, наукових) джерел.

Аутсорсинг у перекладі з англійської мови означає outsourcing: out – зовнішній, той, що перебуває за межами; source – джерело. Тобто потрібно розуміти це поняття як запозичення певних ресурсів ззовні. Також є інший переклад категорії «outsourcing» на українську мову «підрядництво», що передбачає передачу компанією частини своїх завдань або окремих бізнес-процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду.

В українському праві поняття «аутсорсинг» не має відповідної дефініції, тому слід керуватися виключно у контексті аналогії до правових норм. Статтею 6 Цивільного кодексу України визначено «сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства» [15]. Згідно статті 627 Глава 52, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Це підтверджує те, що зміст договору становлять умови (пункти, завдання, бізнес-процеси) визначені на розсуд сторін і погоджені ними, крім умов, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства України [15].

Стаття 901 Цивільного кодексу України передбачає, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Положення Глави 63 можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання, в тому числі і щодо аутсорсингу [15].

Проведені нами дослідження наукових розробок розвитку концепції аутсорсингу західних і вітчизняних економістів, не розкривають визначення самої сутності аутсорсингу і причини його застосування, не дають уяви про можливі результати його використання, а лише описують механізм його реалізації.

Цікаве визначення аутсорсингу у своїй науковій праці наводять ГО Партин та ОВ. Дідух. На їхню думку, аутсорсинг – це інструмент управління підприємством, спрямований на підвищення ефективності та конкурентоспроможності діяльності, який передбачає укладання контракту між замовником і постачальником (аутсорсером) з метою виконання останнім як основних, так і другорядних бізнес-функцій замовника

за певну плату, що зумовлює реорганізацію і оптимізацію підприємницької діяльності і, за необхідності, залучення тимчасового персоналу [11].

Чим це авторське визначення вчених більш повне, оригінальне та відмінне від інших:

– по-перше, передбачається можливість передачі для виконання як основних, так і другорядних бізнес-функцій, тоді як більшість учених вважають, що «аутсорсинг – це передавання не ключових функцій організацій, непрофільних послуг, допоміжних функцій, тощо»;

– по-друге, підрядник адаптує свої засоби, знання та уміння до потреб бізнесу замовника та в інтересах замовника за плату, яка визначена вартістю зазначеної послуги, а не часткою в прибутку замовника послуги;

– по-третє, передбачається за необхідності залучення додаткового персоналу для якісного надання послуги або виконання бізнес-функції;

– по-четверте, укладаючи договір (контракт) на аутсорсинг, замовник передбачає більш тривалий характер взаємодії з аутсорсером порівняно з разовими послугами, які запитуються ситуативно, що забезпечить отримання результативності діяльності.

Висновки. Таким чином, чітко простежується змішана горизонтально-пірамідальна модель аутсорсингу. Ця модель є найбільш розповсюдженою в країнах Європейського Союзу, оскільки вона передбачає довгострокову співпрацю, залучення додаткових виконавців, можливість розвитку галузевих і міжгалузевих економічних кластерів тощо.

У міжнародному масштабі найбільший вплив на розвиток аутсорсингу мають технологічні процеси, інтернаціоналізація, економічні та політичні чинники. Значний прогрес у цьому напрямі здійснено Парламентом Європейського Союзу завдяки прийняттю відповідних Директив для посилення контролю для оцінки ризиків фінансових послуг та врегулювання ринку фінансових інструментів.

В Україні, на наше переконання, для того, щоб аутсорсинг як інструмент управління підприємством (установою, територіальним утворенням) зайняв чільне місце в бізнесі, необхідне його визнання у правовій площині, прийняття законодавства про захист інформації та створення відповідних дієвих інститутів із боротьби з корупцією.

Список використаних джерел:

1. Барвіцький В.Ю. Формування дієздатних територіальних громад з позиції верховенства права. *Електронний збірник наукових праць*. URL: http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11952/%C1. (дата звернення: 06.11.2019).
2. Безуглий Д.Г. Дослідження готовності персоналу органів місцевого самоврядування до проектної діяльності. *Електронний збірник наукових праць Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2016. Вип. 1(15). URL: http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-01(15)/14.pdf. (дата звернення: 05.09.2019).
3. Безуглий Д.Г., Шаров Ю.П. Підхід до оцінювання рівня проектної зрілості органів місцевого самоврядування. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 11/12(25/26). С. 89–97.
4. Безуглий Д.Г., Шаров Ю.П. Проектний підхід в управлінні розвитком та співробітництвом укрупнених територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 9(23). С. 64–71.
5. Бушуєв С.Д., Бушуєва Н.С., Покровницька О.О. Технологічна зрілість як інструмент стратегічного розвитку компаній на основі управління проектами. *Збірник наукових праць. Управління проектами та розвиток виробництва*. Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2004. № 1(9). С. 5–16.
6. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад : навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь. : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Дзюбіна А.В. Модель зрілості управління проектами для вітчизняних підприємств. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 690. С. 235–239.
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення: 14.09.2019).
10. Оленковська Л.П. Організаційно-управлінське забезпечення інтеграційних процесів у місцевому самоврядуванні: дис….канд. наук з держ. упр.: 25.00.04. Дніпропетровськ, 2013. 208 с.
11. Партин Г.О., Дідух О.В. Основні види аутсорсингу та їх застосування в управлінні діяльністю підприємства. URL: //http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16661/1/371-637-638.pdf. (дата звернення: 21.10.2019).
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19. (дата звернення: 10.11.2019).
13. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навчальний посібник. / Берданова О.В. та ін. Київ, 2017. 129 с.
14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. URL: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/doccatalog/document. (дата звернення: 14.09.2019).
15. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15. (дата звернення: 25.11.2019).
16. Шаров Ю.П. Потенціал та інструменти співробітництва спроможних громад в умовах децентралізації. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 4(18). С. 102–110.
17. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в публічному управлінні: навчальний посібник у слайдах. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2011. 104 с.

References:

1. Barvicjkyj V.Ju. Formuvannja dijezdatnykh terytorialjnykh ghromad z pozyciji verkhovenstva prava [Formation of capable territorial communities from the position of the rule of law] Elektronnyj zbirnyk naukovykh pracj. Available at : http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11952/%C1. (accessed 21 October 2019).

2. Bezughlyj D.Gh. (2016) Doslidzhennja ghotovnosti personalu orghaniv miscevogho samovrjaduvannja do proektnoji dijaljnosti [Study of the readiness of local government staff to project activities]. Elektronnyj zbirnyk naukovykh pracj Publichne administruvannja: teorija ta praktyka. vol. 1(15). Available at : http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-01(15)/14.pdf. (accessed 21 October 2019).

3. Bezughlyj D.Gh., Sharov Ju.P. (2015) Pidkhid do ocinjuvannja rivnja proektnoji zrilosti orghaniv miscevogho samovrjaduvannja [An approach to assessing the level of project maturity of local governments]. Aspekty publichnogho upravlinnja. no. 11/12(25/26). pp. 89–97. (in Ukrainian)

4. Bezughlyj D.Gh., Sharov Ju.P. (2015) Proektnyj pidkhid v upravlinni rozvytkom ta spivrobitnyctvom ukrupnenykh terytorialjnykh ghromad [Project Approach in Managing the Development and Cooperation of Larger Territorial Communities]. Aspekty publichnogho upravlinnja. no. 9(23). pp. 64–71. (in Ukrainian)

5. Bushujev S.D., Bushujeva N.S., Pokrovnycjka O.O. (2004) Tekhnologhichna zrilistj jak instrument strateghichnogho rozvytku kompanij na osnovi upravlinnja proektamy [Technological maturity as a tool for strategic development of companies based on project management]. Zbirnyk naukovykh pracj. Upravlinnja proektamy ta rozvytok vyrobnyctva. Lughansjk: SNU named by V. Dal'. no. 1(9). pp. 5–16. (in Ukrainian)

6. Vasyljchenko Gh., Parasjuk I., Jeremenko N. (2015) Planuvannja rozvytku terytorialjnykh ghromad [Planning for the development of territorial communities] : navchaljnyj posibnyk dlja posadovykh osib miscevogho samovrjaduvannja. Asociacija mist Ukrajiny. Kyjiv, TOV «PIDPRYJeMSTVO «VI EN EJ», 256 p.

7. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoji movy [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian]. (2005) Busel. V.T. Kyiv : Perun. 1728 p. (in Ukrainian)

8. Dzjubina A.V. (2010) Modelj zrilosti upravlinnja proektamy dlja vitchyznjanykh pidpryjemstv [Model of maturity of project management for domestic enterprises]. Visnyk nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika». no. 690. pp. 235–239. (in Ukrainian)

9. Konstytucija Ukrajiny : Zakon Ukrajiny vid 28.06.1996. no. 254k/96-VR. Available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. (accessed 21 October 2019).

10. Olenkovska L.P. (2013) Orhanizatsiino-upravlinske zabezpechennia intehratsiinykh protsesiv u mistsevomu samovriaduvanni [Organizational and managerial support of integration processes in local self-government] (PhD Thesis), Dnipropetrovsk: Rehionalnyi Instytut Derzhavnoho Upravlinnia Natsionalnoi Akademii Derzhavnoho Upravlinnia. (in Ukrainian)

11. Partyn H.O., Didukh O.V. (2011) Osnovni vydy autsorsynhu ta yikh zastosuvannia v upravlinni diialnistiu pidpryiemstva [The main types of outsourcing and their application in the management of the enterprise]. Suchasni problemy ekonomiky i menedzhmentu. Available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16661/1/371-637-638.pdf. (accessed 21 October 2019).

12. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy (2015) [Law of Ukraine on voluntary association of territorial communities] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19. (accessed 10 November 2019).

13. Berdanova O.V., Vakulenko V.M., Hrynchuk N.M., Koltun V.S., Kuibida V.S., Tkachuk A.F. (2017) Upravlinnia rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad na zasadakh hromadskoi uchasti [Managing the development of integrated territorial communities on a participatory basis]. Kiev: SC Ukrtekhinform. (in Ukrainian)

14. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony (2017) [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union and its Member States, of the other parts.] Available at: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/doccatalog/document. (accessed 14 September 2019).

15. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy (2003) [The Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15. (accessed 25 November 2019).

16. Sharov Yu.P. (2015) Potentsial ta instrumenty spivrobitnytstva spromozhnykh hromad v umovakh detsentralizatsii [Potential and tools for cooperation of able-bodied communities in the context of decentralization]. Aspects of Public Management, no. 71, pp. 102−110. (in Ukrainian)

17. Sharov Yu.P. (2011) Stratehichne planuvannia v publichnomu upravlinni [Strategic planning in public administration]. Dnepropetrovsk: DRIDA NADU. (in Ukrainian)

УДК 005.21:339.137.2-047.72

Дашко І.М.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету

Dashko Irina,
PhD, Associate Professor of the Department
of Accounting and Management,
Faculty of Kryvyi Rih
Zaporizhzhya National University

ПРОГНОЗУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Дашко І.М. Прогнозування стратегії забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств. Досліджено категорії показників щодо формування стратегії забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств. Запропоновано методику визначення та розрахунку інтегрального показника щодо стратегії забезпеченості конкурентоспроможності промислового підприємства. Визначено систему збалансованих показників задля розрахунку показника забезпеченості конкурентоспроможності промислових підприємств на прикладі ПрАТ «Інгулецький гірничозбагачувальний комбінат». Доведено доцільність формування інтегрального показника з шести категорій узагальнених показників забезпеченості конкурентоспроможності: фінансової; виробничої; ринкової; організаційної; техніко-технологічної; інвестиційної. Визначені показники тренду стратегії забезпеченості конкурентоспроможності з метою проведення відповідного аналізу прогнозу означеної стратегії.

Ключові слова: підприємство, конкурентоспроможність, стратегія, показник, прогноз, тренд.

Дашко И.Н. Прогнозирование стратегии обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий. Исследованы категории показателей по формированию стратегии обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий. Предложена методика определения и расчета интегрального показателя стратегии обеспеченности конкурентоспособности промышленного предприятия. Определена система сбалансированных показателей для расчета показателя обеспеченности конкурентоспособности промышленных предприятий на примере ЗАО «Ингулецкий горно-обогатительный комбинат». Доказана целесообразность формирования интегрального показателя из шести категорий обобщенных показателей обеспеченности конкурентоспособности: финансовой; производственной; рыночной; организационной; технико-технологической; инвестиционной. Определены показатели тренда стратегии обеспеченности конкурентоспособности с целью проведения соответствующего анализа прогноза соответствующей стратегии.

Ключевые слова: предприятие, конкурентоспособность, стратегия, показатель, прогноз, тренд.

Dashko Irina. Forecasting the strategy of ensuring the competitiveness of industrial enterprises. The transition to market relations that has occurred in the Ukrainian economy has raised a number of issues of enterprise management in the new environment. One of the most important is the choice of the strategy of enterprise development. In the course of the research an integral indicator of the strategy of ensuring the competitiveness of an industrial enterprise was calculated. This indicator consists of six generalized categories of indicators: financial (-characterizes the state of financial resources, in which the enterprise is able to effectively ensure the smooth process of production and sale of products), production (stability of the production cycle of the enterprise, adjusting its resource supply), market (characterizes the competitiveness of the enterprise in the market, and its competitiveness is reflected in the competitiveness of its goods), organizational (provides stability of the internal organizational structure, well-established and efficient relations between different departments and services of the enterprise, the effectiveness of their joint work), technical and technological (characterized by the level of technical base of the enterprise, the degree of its compliance with modern requirements and opportunities to apply new technology and technology in the light of industry specificity) and investment sustainability (characterizes the ability of the company to introduce new technologies and methods of production organization, to release new types of products, performing new types of work, providing new types of services).The development of the enterprise certainly implies ensuring their competitiveness. Undoubtedly special attention deserves a comprehensive analysis of ensuring the competitiveness of the enterprise, which is the basis for making effective management decisions. The definition of

an enterprise's economic policy is based on the competitive strategy being evaluated. Accordingly, the question of forecasting the strategy of ensuring the competitiveness of industrial enterprises needs to be addressed.The indicator soft he trend of the identified indicator are determined for the purpose of analyzing the strategy forecast.

Key words: enterprise, competitiveness, strategy, indicator, forecast, trend.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку держави формування та ефективне використання певних конкурентних переваг сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, зростанню інтенсивності у взаємовідносинах між економіками країн. Сутність конкурентоспроможності промислових підприємств з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світового господарства і поглиблення взаємозалежності економічного зростання, дає змогу розглядати її ширше, ніж звичайний процес отримання надлишку ресурсного потенціалу. Перехід до ринкових відносин, що стався в українській економіці, висунув цілу низку питань управління підприємствами в нових умовах. Один із найголовніших – вибір стратегії розвитку підприємства Розвиток підприємства передбачає забезпечення конкурентоспроможності. Безсумнівно, особливої уваги заслуговує всебічний аналіз забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що є підґрунтям для прийняття ефективних управлінських рішень. Визначення економічної політики підприємства ґрунтується на оцінювані щодо стратегії забезпеченості конкурентоспроможності. Питання прогнозування стратегії забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств потребує свого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням конкурентоспроможності присвячені чисельні наукові доробки вчених [1-4]. Ключові фактори успіху (або конкурентні переваги) – це характерний для певної галузі перелік чинників, що приносять їй переваги перед іншими галузями (наприклад, у боротьбі за інвестиції за рахунок більшої прибутковості або швидкості обороту капіталу), а також одним підприємствам галузі над іншими. Ринкові відносини зажадали докорінної зміни самої суті управління, переходу на самостійне планування шляхів і способів розвитку – зазначено у [5] та [6]. Незважаючи на значну кількість наукових доробок щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств, проблема прогнозування відповідної стратегії залишається недостатньо досліджуваною і потребує свого вирішення.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити та визначити показники щодо забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства, сформувати інтегральний показник задля можливості прогнозування відповідної стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Керівництво оцінює стратегії всіх стратегічних одиниць із погляду їх відповідності корпоративній стратегії, зіставляючи прибуток і ресурси, що потрібні кожному підрозділу.

Виділяють етапи в оцінюванні забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Перший етап – вивчення конкурентної боротьби. З цією метою використовується модель рушійних сил конкуренції М. Портера [7]. Відповідно до неї на інтенсивність конкуренції впливають такі фактори, як загроза появи в галузі нових виробників, з боку продуктів-замінників, внутрішньогалузева конкуренція, тиск на виробника з боку покупців, а також постачальників сировини і матеріалів, макросередовище і державна політика. Оцінка їх впливу на загальний рівень інтенсивності конкуренції в галузі здійснюється на основі бально-експертної шкали [5; 8].

Другим етапом є визначення стадії розвитку галузі. Для цього використовуються показники, які характеризують темпи зростання, її потенціал, еволюцію продуктів і технології.

На відміну від підприємств інших галузей, гірничодобувна промисловість характеризується низкою особливостей, які потрібно враховувати під час дослідження та прогнозування стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Формування бачення майбутнього підприємства має бути реалістичним. Під час його проектування необхідно враховувати тенденції розвитку галузі, зміни кон'юнктури попиту та пропозиції, сильні і слабкі сторони цієї господарської структури, наявні можливості і загрози та безліч інших факторів, що впливають на внутрішнє і зовнішнє середовище [9].

Оскільки у системі стратегій окремі стратегії взаємопов'язані, то один і той же критерій може належати до різних стратегій.

Для прогнозування стратегії забезпечення конкурентоспроможності гірничорудних підприємств є необхідність розрахунку інтегрального показника щодо оцінювання економіко-технологічного стану досліджуваного підприємства. Такий інтегральний показник повинен надавати оцінку стану підприємств з різних сторін. Пропонується застосовувати методику в основі якої лежить система збалансованих показників і містить шість компонент:

1) узагальнений показник щодо фінансової стійкості;
2) узагальнений показник щодо ринкової стійкості;
3) узагальнений показник щодо організаційної стійкості;
4) узагальнений показник щодо виробничої стійкості;
5) узагальнений показник щодо техніко-технологічної стійкості;
6) узагальнений показник щодо інвестиційної стійкості.

Отримані значення показників є підґрунтям визначення інтегрального показника відповідно до стратегії забезпечення конкурентоспроможності щодо гірничорудного підприємства ПрАТ «Інгулецький гірничозбагачувальний комбінат» (ПрАТ «ІнГЗК»). Результати розрахунків для наочного аналізу наведені на рис. 1-6.

Показники для ПрАТ «Інгулецького ГЗК»: фінансові (рис. 1).

У 2017 р. коефіцієнт постійного активу зменшився, що характеризує зменшення долі основних засобів та необоротних активів у джерелах власних коштів; мультиплікатор власного капіталу, коефіцієнт автономії, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової залежності коливаються від 0 до 3 та є досить постійними; коефіцієнт маневреності та коефіцієнт

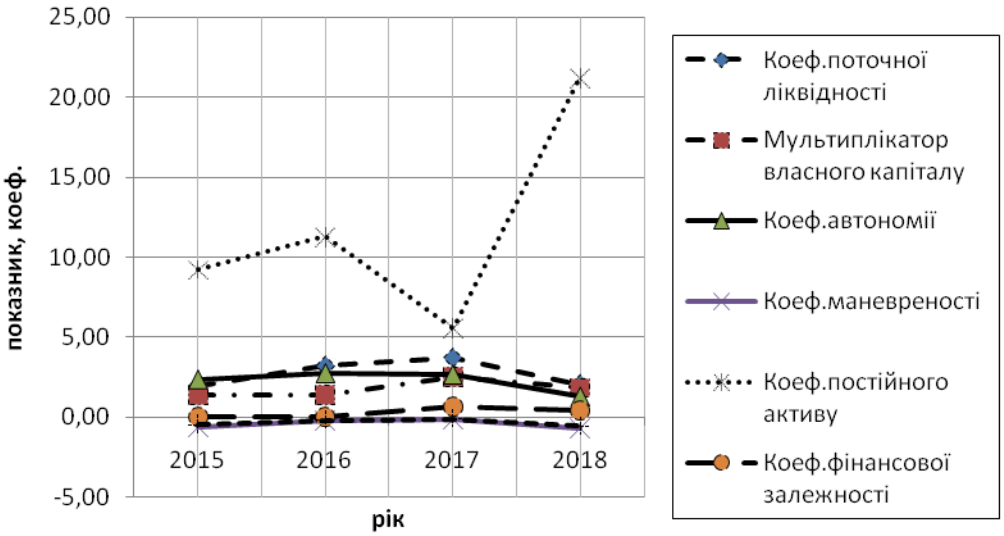

Рис. 1. Фінансові показники ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

забезпечення власними коштами в період з 2015 року по 2018 рік є від'ємними значеннями, що негативно характеризує фінансовий стан підприємства.

Ринкові (рис. 2.): коефіцієнт зміни обсягу продажу (конкурентоздатність) з 2017 року почав знижуватися; частка ринку дуже знизилась у 2017–2018 рр., тобто зусилля ПрАТ «ІнГЗК» щодо збільшення конкурентоспроможності стали меншими; коефіцієнт кількості оборотів товарних запасів на 2018 рік збільшився, що характеризує високу якість товарів.

Організаційний (рис. 3): коефіцієнт ефективності управління, тобто внесок управлінської діяльності під кінець звітного періоду зменшився; економічна оргструктура підприємства з 2016 по 2018 роки вдосконалюється; використання трудових ресурсів коливається від 0,8 до 1,8.

Виробничі (рис. 4): всі значення показників мають тенденцію до зниження з 2015 року.

Техніко-технологічні (рис. 5): значення показника коефіцієнта оновлення та приросту основних фондів практично дорівнює 0, тобто основні фонди майже не оновлюються.

Інвестиційні (рис. 6): значення показника коефіцієнт інвестиційної активності був максимальним у 2017 році, в інші роки цей коефіцієнт прямує до 0; коефіцієнт фінансових інвестицій дуже низький, тобто залежність підприємства від залучених коштів дуже маленька.

Значущість окремих категорій у визначені стратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства має пріоритетне значення у процесі визначення прогнозу. Визначення коефіцієнтів вагомості за категоріями проводиться з використанням методу експертних оцінок [5]. Інтегральний показник щодо визначення забезпеченості конкурентоспроможності підприємства (I) доцільно розраховувати таким чином (1):

$$I = \sum_{i=1}^{n} a_n I_n , \qquad (1)$$

де α_n – вага n-го узагальненого показника забезпеченості конкурентоспроможності в інтегральному показнику, визначений методом експертних оцінок; I_n – n-й узагальнений показник відповідно фінансової, ринкової, організаційної, виробничої, техніко-технологічній та інвестиційнійкатегорії; n – кількість узагальнених

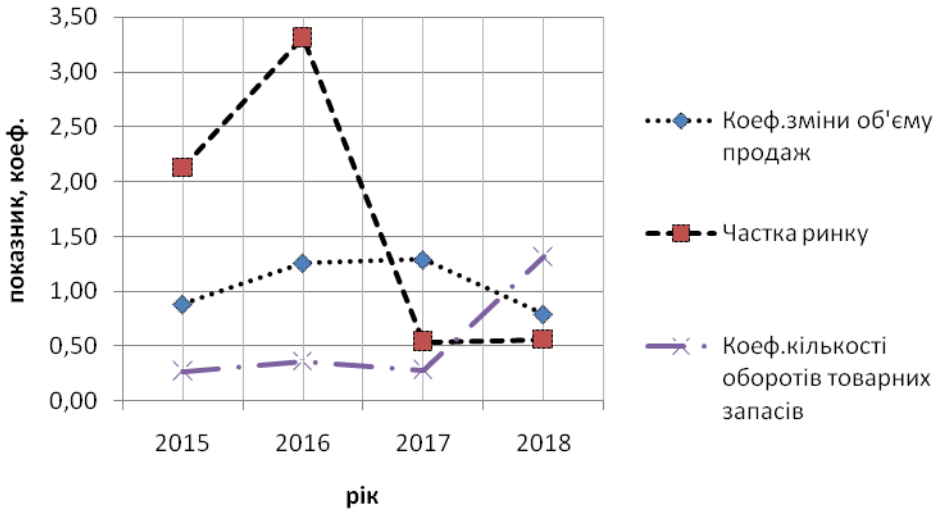

Рис. 2. Ринкові показники ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

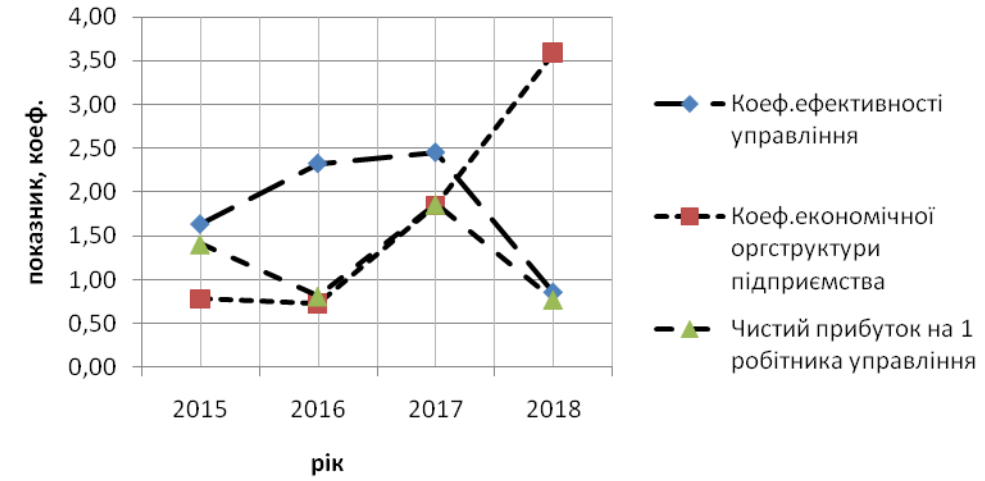

Рис. 3. Організаційні показники ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

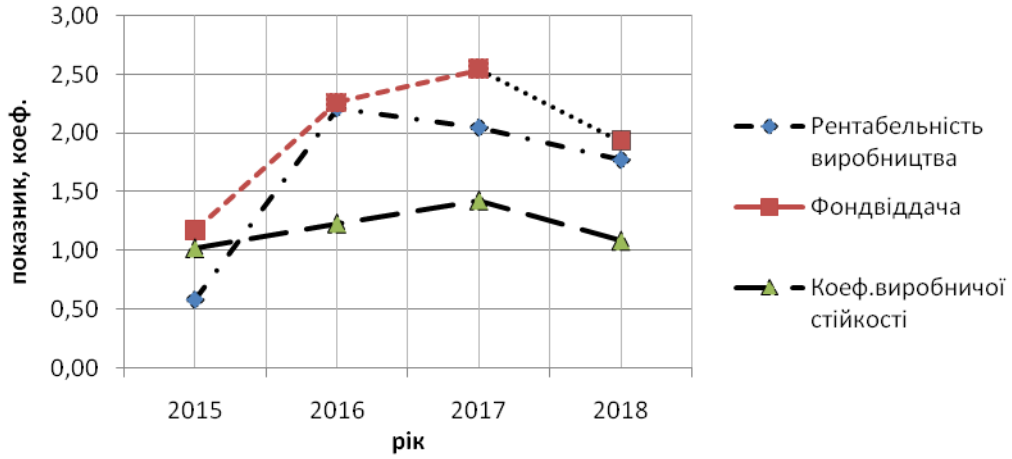

Рис. 4. Виробничі показники ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

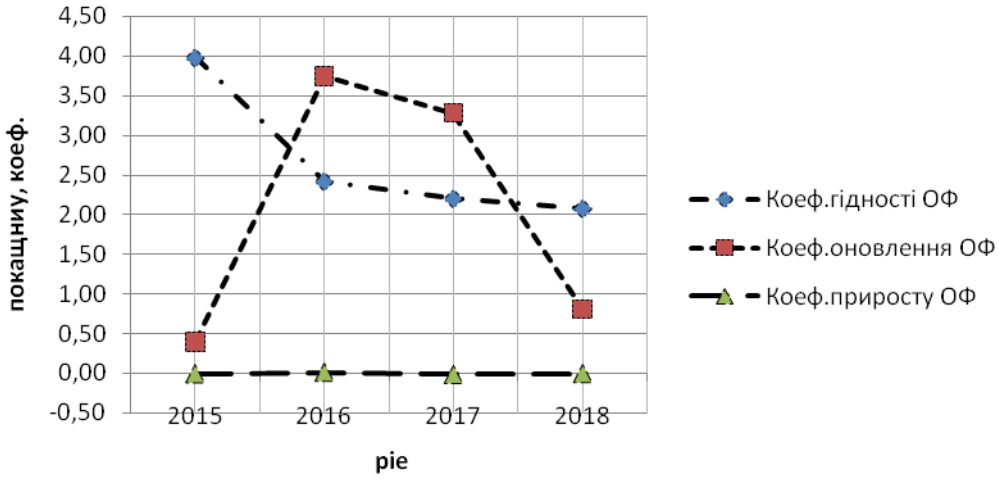

Рис. 5. Техніко-технологічні показники ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

показників, що визначають забезпеченість конкурентоспроможності підприємства.

Вага n-го узагальненого показника відповідної категорії забезпеченості конкурентоспроможності в інтегральному показнику відповідно методу експертних оцінок (табл. 1) [8; 9].

Таким чином, інтегральний показник стратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства буде мати вид (2):

$$I = 0{,}3 \times I_{ф} + 0{,}15 \times I_{р} + 0{,}2 \times I_{ор} + \\ + 0{,}25 \times I_{в} + 0{,}1 \times I_{тт} + 0{,}15 \times I_{ін} \qquad (2)$$

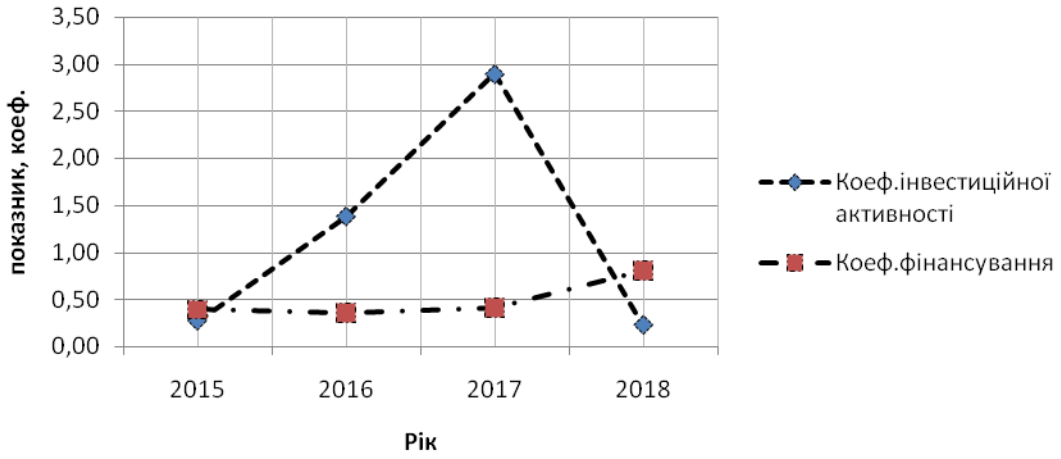

Рис. 6. Інвестиційні показники ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

Таблиця 1

Вага *n*-го узагальненого показника відповідної категорії забезпеченості конкурентоспроможності в інтегральному показнику відповідно методу експертних оцінок

№ з/п	Категорія показника	Формула розрахунку	Значення показника
1	Фінансова ($I_ф$)	$I_ф = (K_{пл} \times K_{фз} \times M_{вк} \times K_{ав} \times K_м \times K_{па} \times K_{звк})^{1/7}$ $K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності; $K_{фз}$ – коефіцієнт фінансової залежності; $M_{вк}$ – мультиплікатор власного капіталу; $K_{ав}$ – коефіцієнт автономії; $K_м$ – коефіцієнт маневреності; $K_{па}$ – коефіцієнт постійного активу; $K_{звк}$ – коефіцієнт забезпечення власними коштами	0,3
2	Ринкова ($I_р$)	$I_р = (K_{зоп} \times Ч_р \times K_{котз})^{1/3}$ $K_{зоп}$ – коефіцієнт зміни об'єму продаж; $Ч_р$ – частка ринку; $K_{котз}$ – коефіцієнт кількості оборотів товарних запасів	0,15
3	Організаційна ($I_{ор}$)	$I_{ор} = (K_{еу} \times K_{еоп} \times Ч_{пр})^{1/3}$ $K_{еу}$ – коефіцієнт ефективності управління; $K_{еоп}$ – коефіцієнт економічної оргструктури підприємства; $Ч_{пр}$ – чистийприбуток на 1 робітникауправління	0,2
4	Виробнича ($I_в$)	$I_в = (P_{вр} \times Ф_{від} \times K_{вс})^{1/3}$ $P_{вр}$ – рентабельність виробництва; $Ф_{від}$ – фондовіддача; $K_{вс}$ – коефіцієнт виробничої стійкості	0,25
5	Техніко-технологічна ($I_{тт}$)	$I_{тт} = (K_{гоф} \times K_{ооф} \times K_{проф})^{1/3}$ $K_{гоф}$ – коефіцієнт гідності основних фондів; $K_{ооф}$ – коефіцієнт оновлення основних фондів; $K_{проф}$ – коефіцієнт приросту основних фондів.	0,1
6	Інвестиційна ($I_{ін}$)	$I_{ін} = (K_{іа} \times K_ф)^{½}$ $K_{іа}$ – коефіцієнт інвестиційної активності; $K_ф$ – коефіцієнт фінансових інвестицій	0,15

Відповідний показник розраховується на певний період. У дослідженні цей період дорівнює чотирьом рокам, а саме 2015–2018 роки.

Таким чином, можна простежити динаміку інтегрального показника стратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства в часі та визначити прогнозні значення.

За формулою (3) розраховано точковий прогноз інтегрального показникастратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства ($y_{прогноз}$) [10].

$$y_{\text{прогноз}} = \overleftarrow{b_0} + \overleftarrow{b_1}\, x_1^{\text{прогноз}} + \overleftarrow{b_2}\, x_2^{\text{прогноз}} + \ldots + \overleftarrow{b_m}\, x_m^{\text{прогноз}}, \quad (3)$$

де $\overleftarrow{b_0}$, $\overleftarrow{b_i}$ – коефіцієнти тренду (i = 1…m); – показники тренду для інтегрального показника стратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства (I).

Наведено прогнозні значенняінтегрального показника стратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства (табл. 2 та рис. 8).

Наочно встановлено, що тренд інтегрального показника стратегії забезпеченості конкурентоспроможності підприємства ПрАТ «ІнГЗК» має зростаючу траєкторію.

Висновки. Запропоновано систему збалансованих показників щодо забезпечення конкурентоспроможності

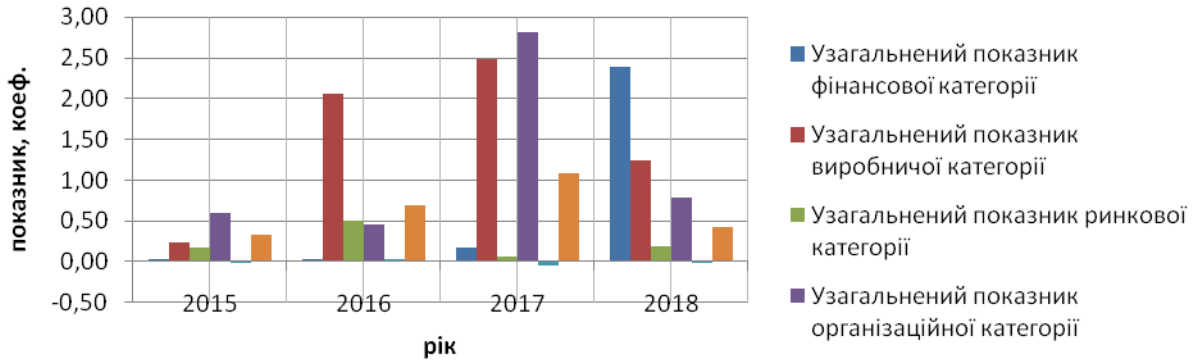

Рис. 7. Узагальнені показники забезпеченості конкурентоспроможності ПрАТ «ІнГЗК» за 2015–2018 рр.

Таблиця 2

Прогнозування інтегрального показника стратегії забезпеченості конкурентоспроможності ПрАТ «ІнГЗК»

Рік	Значення показника *I*	Прогноз	Привязка низької ймовірності	Привязка високої ймовірності
2015	0,26			
2016	0,8			
2017	1,4			
2018	1,28	1,28	1,28	1,28
2019		1,77	1,31	2,23
2020		2,12	1,64	2,59
2021		2,47	1,98	2,96
2022		2,82	2,32	3,32
2023		3,17	2,66	3,69
2024		3,52	3,00	4,05

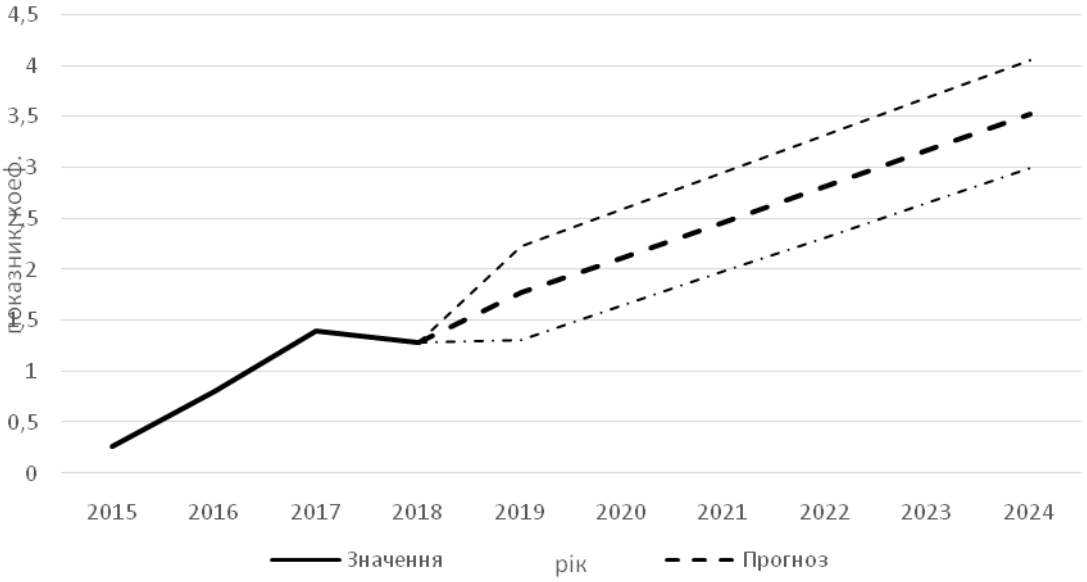

Рис. 8. Тренд показника забезпеченості конкурентоспроможності ПрАТ «ІнГЗК»

промислових підприємств. Визначено та розраховано відповідний інтегральний показник промислового підприємства Інгулецький гірничозбагачувальний комбінат. Зазначено, означений показник доцільно формувати з шести категорій узагальнених показників забезпеченості конкурентоспроможності: фінансової, виробничої, ринкової, організаційної, техніко-технологічної, інвестиційної. Доведено, що умовою забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств є внутрішні властивості самого об'єкта. Формування та визначення інтегрального показника забезпечило можливість розрахунку значень тренду відповідної стратегії забезпеченості конкурентоспроможності промислового підприємства. Підприємства гірничорудного комплексу Криворізького залізорудного басейну мають реальні можливості до подальшого розвитку конкурентоспроможності за розвитку наявної мінерально-сировинної бази.

Список використаних джерел:

1. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 16–17.
2. Кибанов А.Я. Оценка экономической эффективности усовершенствования машиностроительным предприятием. Москва : МІУ, 1990. 126 с.
3. Кизим М.О., Забродський В.А. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: монографія. Харків. : ВД «ІНЖЕК», 2003. 141 с.
4. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. Житомир : ЖІТІ, 2001. 440 с.
5. Шершньова З.Є. Стратегічне управління. підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.
6. Портер М. Конкурентная стратегия : методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. Москва. : Альпина-Бизнес Букс, 2005. 454 с.
7. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський. Київ : Основи, 2009. 390 с.
8. Свиридова С.С., Стойловська О.М. Стратегічне управління як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. Т. 3. С. 216–218.
9. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи. Харків : ІНЖЕК, 2003. 328 с.
10. Айвазян С.А., Мхитарян В.С. Прикладная статистика и основы эконометрики. Москва : ЮНИТИ, 1998. 1000 с.

References:

1. Kashuba Ja.M. (2011). Vybir metodiv ta pidkhodiv strateghichnogho upravlinnja rozvytkom pidpryjemnyctva. [Choosing methods and approaches for strategic management of entrepreneurship development]. *Ekonomika ta derzhava*. vol. 9, pp. 16–17.
2. Kybanov A.Ja. (1990). *Ocenka ekonomycheskoj effektyvnostyu sovershenstvovanyja mashynostroyteljnыm predpryjatyem*. [Evaluation of the economic efficiency of improv ementby a machine-building enterprise]. Moskva: Moscow State University. (in Russian)
3. Kyzym M.O., Zabrodsjkyj V.A. (2003). *Ocinka i diaghnostyka finansovoji stijkosti pidpryjemstva: monoghrafija.* [Evaluation and diagnostics of financial stability of the enterprise: monograph]. Kharkiv: VD "INZhEK". (in Ukrainian)
4. Kirejcev Gh.Gh. (2005). *Finansovyj menedzhment*. [financial management]. Zhytomyr: ZhITI. (in Ukrainian)
5. Shershnjova Z.Je. (2004). *Strateghichne upravlinnja. pidruchnyk*. [Strategic management. textbook]. Kyjiv: KNEU. (in Ukrainian)
6. Porter M. (2005). *Konkurentnaja strateghyja: metodyka analyza otraslej y konkurentov* [Competitive strategy: methods of analysis of industries andcompetitors]. Moscow: Alpina Business Books. (in Russian)
7. Porter M.E. (2009). *Strateghija konkurenciji*. [Competiti on strategy]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
8. Svyrydova S.S., Stojlovsjka O.M. (2014). Strateghichne upravlinnjaj ak chynnyk pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidpryjemstv. [Strategic managementas a factor inimprovingthe competitiv eness of enterprises]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu.* vol. 3, no. 3, pp. 216–218. (in Ukrainian)
9. Ponomarenko V.S., Trydid O.M., Kyzym M.O. (2003). *Strateghija rozvytku pidpryjemstva v umovakhkryzy.* [Strategy of enterprise development in crisis]. Kharkiv: IN ZhEK. (in Ukrainian)
10. Ajvazjan S.A., Mkhytarjan V.S. (1998). *Prykladnaja statystyka y osnovы эkonometryky.* [Applied statistics and fundamentals of econometrics]. Moskva: Ju NYTY. (in Russian)

УДК 334.012.34

Журибіда Н.Р.,
аспірант,
Львівський торговельно-економічний університет

Zhuribida Natalia,
Post-graduate Student,
Lviv University of Trade and Economics

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Журибіда Н.Р. Вдосконалення інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки банків. У статті розкрито наявні методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки банків. Охарактеризовано основні принципи банківської безпеки: адекватності, об'єктивності, пріоритетності, комплексності, послідовності, превентивності. Автором розроблено індикаторний підхід, який базується на визначених показниках-індикаторах ресурсної, активоформуючої, ризикоформуючої, стабілізаційно функціональної та результативної складових частин. Запропоновано показники-індикатори, які дають змогу кількісно оцінити наявний рівень безпеки і визначити інтегральний показник. Розроблено підхід, спрямований на ідентифікацію й мінімізацію ризиків, загроз, небезпек на різних ієрархічних рівнях управління банківською системою. Обгрунтовано пропозиції щодо прикладного використання ресурсоорієнтованого підходу до оцінювання рівня економічної безпеки, який ґрунтується на взаємозв'язку та взаємозалежності: ресурс → продукт (послуга) → ризикозахищеність → стабільність → результативність → економічна безпека.

Ключові слова: економічна безпека банків, показники-індикатори, рівень безпеки, ризики, загрози, небезпеки, ресурсоорієнтований підхід.

Журыбида Н.Р. Совершенствование инструментария оценки уровня экономической безопасности банков. В статье раскрыты существующие методические подходы к оценке уровня экономической безопасности банков. Охарактеризованы основные принципы банковской безопасности: адекватности, объективности, приоритетности, комплексности, последовательности, превентивности. Автором разработан индикаторный подход, основанный на показателях-индикаторах ресурсной, активоформирующей, рискоформирующей, стабилизационно функциональной и результативной составляющих. Предложены показатели-индикаторы, которые позволяют количественно оценить существующий уровень безопасности и определить интегральный показатель. Разработан подход, позволяющий идентифицировать и минимизировать риски, угрозы, опасности на разных иерархических уровнях управления банковской системой. Обоснованы предложения касательно практического использования ресурсоориентированного подхода к оценке уровня экономической безопасности, основанного на взаимосвязи и взаимозависимости: ресурс → продукт (услуга) → рискозащищенность → стабильность → результативность → экономическая безопасность.

Ключевые слова: экономическая безопасность банков, показатели-индикаторы, уровень безопасности, риски, угрозы, опасности, ресурсоориентированной подход.

Zhuribida Natalia. Improving the tools for assessing the level of banks' economic security. In the article the methodological approaches of assessing the level of banks' economic security are describes. The basic principles of assessing the level of banks' economic security such as: adequacy, objectivity, priority, complexity, consistency, and preventability are describes. The author has developed an indicator approach, which is based on certain indicators, indicators of resource, activating, risk-forming, stabilizing functional and effective components. The indicators to quantify the existing level of security and to determine the integral indicator are proposes. The proposals for the application of a resource-oriented approach to assessing the level of economic security based on interconnectivity and interdependence, such as resource → product (service) → risk protection → stability → efficiency → economic security are develops. The choice of quantitative approaches and models for assessing the banks' economic security of covers indicators that reflect the status and level of individual functional security components. When designing a system of economic security indicators for banks, it is necessary to take into account the preventive and diagnose their orientation. The system must be designed in such a way that each of the indicators and diagnostic indicators included in its structure allows identification of a threat in a particular functional area. The indicator's approach to assessing of banks' economic security allows to determine its level, develop its management system and identify and minimize risks, threats, dangers at different levels of banking system management. At the macro level, the banks' economic security should be based on indicators that identify risks, threats and dangers at the national level, taking into account the peculiarities of the functioning of the banking system as a major intermediary and regulator

of the country's monetary market. This approach allowed us to consider the economic security of banks from the standpoint of both sustainable and dynamic development and to offer its assessment on the basis of an indicator approach, which is based on indicators, their weights and an integral index of economic security of Ukrainian banks.

Key words: banks' economic security, indicators, security level, risks, threats, dangers, resource-based approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сьогодення діяльність банків України супроводжується численними ризиками, загрозами й небезпеками, які негативно впливають не лише на показники їх результативності, але й знижують рівень економічної безпеки як окремих установ, так і банківської системи як фінансової складової економічної безпеки на загальнодержавному рівні. Рівень економічної безпеки банків залежить від впливу чинників, ризиків і загроз, які діють на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях й мають різноманітні соціально-економічні наслідки. Враховуючи те, що основними складовими економічної безпеки банків є фінансова, ринкова, силова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, інформаційна, інтерфейсна, нормативно-правова актуалізується необхідність розробки інструментарію оцінювання рівня економічної безпеки банків з базуванням на системі показників-індикаторів, які б дозволяли кількісно і якісно ідентифікувати існуючий рівень безпеки та ризики й загрози залежно від глибини проявів їх впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти дослідження економічної безпеки банків висвітлені у науковому доробку таких відомих вітчизняних та зарубіжних учених: О. Копилюк, А. Драбовський [1], О. Васильчишин [2], І. Мігус, М. Денисенко [3], Ж. Торяник, О. Ковальчук [5], Н. Дудченко, С. Міхно [6], Р. Актас, С. Асікалін, Б. Бакін, Дж. Целік [7], К. Кіл [8], О. Колодізєв, О. Штаєр [9], Т. Момот, О. Овчелупова, К. Соловйова [10], С. Макєєв [11], О. Музичка [12] та інших. Основна увага в їх дослідженнях присвячена проблематиці безпеки банків на загальнодержавному рівні та обґрунтуванню важливості фінансової безпеки як основи національного суверенітету. Поряд з тим, економічна безпека банків на мезо- та мікрорівнях залишається недостатньо розробленою в контексті діагностики та виявлення внутрішніх загроз, небезпек і ризиків, що зумовлює потребу в обґрунтуванні інструментарію оцінювання її рівня.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування та розробка інструментарію оцінювання економічної безпеки банків на основі ресурсоорієнтованого підходу.

Виклад основного матеріалу. Доцільно констатувати, що в сучасній науковій літературі відсутні усталені підходи до кількісного та якісного оцінювання й вимірювання рівня економічної безпеки банків на різних ієрархічних рівнях управління. Вважаємо правомірною точку зору О. Копилюк, А. Драбовського, П. Буряка, О. Музички, Ю. Тимчишин щодо виокремлення низки підходів, зокрема дуального, який передбачає використання: 1) специфічного інструментарію оцінювання та дозволяє виділити у банківському секторі економіки як антикризовий, так і потенціал до зростання; 2) системно-цільового, який запроваджується як сукупність елементів багаторівневої системи, що має чітко визначені інструменти, методи, важелі та принципи реалізації; 3) критеріального, який ґрунтується на системі показників та коефіцієнтів оцінювання рівня й динаміки безпеки банків [1, с. 129].

Заслуговує на увагу систематизація методів та моделей оцінювання безпеки банків й банківської системи, яку здійснив О.Б. Васильчишин з виділенням: 1) методів та моделей, що передбачають використання економічних нормативів як основних критеріїв; 2) методів коефіцієнтів і показників; 3) методів та моделей, що грунтуються на оцінці банківських ризиків; 4) методів економіко-математичного моделювання; 5) методів експертних оцінок [2, с. 157]. Автор справедливо відзначив існуючий взаємозв'язок у методичному інструментарії та базування більшості підходів на визначених показниках та коефіцієнтах.

Мігус І.П., Денисенко М.П., Коваль Я.С. систематизували існуючі методичні підходи до визначення економічної безпеки банків, такі як комплексної оцінки економічного потенціалу (багатовекторна модель економічної безпеки); оцінки конкурентного статусу; інтегральної оцінки дотримання інтересів; комплексної оцінки загроз (інтегральної оцінки ризику); багатофакторної лінійної моделі; оцінки ефективності захисних заходів [3, с. 127] та запропонували методичні підходи розрахунку інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку.

На нормативному рівні діючими є Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013р. з виокремленням у складі економічної безпеки держави фінансової складової, яка включає банківську, небанківську, боргову, бюджетну, валютну й грошово-кредитну безпеку. В зазначеній методиці передбачено низку індикаторів стану банківської безпеки України таких як: прострочена заборгованість за кредитами в загальному обсязі кредитів банків України, співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі капіталу, співвідношення довгострокових кредитів та депозитів, рентабельності активів, ліквідності активів та короткострокових зобов'язань та інші й обґрунтовано їх вагові значення [4]. Такий підхід доцільно використовувати на загальнодержавному рівні, оскільки він відображає стан і безпеку фінансової системи країни з виокремленням ключових показників-індикаторів, їх стимулюючого і дестимулюючого впливу та загального підходу до нормування й визначення рівня фінансової безпеки.

Торяник Ж.І., Ковальчук С. пропонують розраховувати інтегральний показник рівня зовнішніх/внутрішніх складників економічної безпеки (Iz/v) можна за допомогою формули (1),

$$Інтегральнийпоказник\left(I_{\frac{z}{v}}\right): I_{\frac{z}{v}} = \sum_{i=1}^{el} \frac{K_{eli}}{el}, \qquad (1)$$

де $I_{\frac{z}{v}}$ – показник рівня зовнішніх/внутрішніх складників економічної безпеки; el – кількість елементів зовнішніх/внутрішніх складників економічної безпеки.

До внутрішніх автори відносять фінансову, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову, силову складові. До зовнішніх – інформаційну, соціально-психологічну, політико-правову, ринкову, інтерфейсну, екологічну.

А загальний інтегральний показник (І) – за формулою (2):

$$Інтегральнийпоказник\left(I=10\right):I=\frac{I_v+I_z}{2} \qquad (2)$$

Кожному елементу ділової репутації присвоюється бал від 1 до 10, де 1 – мінімальне значення, 10 – максимальне та розроблена шкала оцінювання рівня економічної безпеки банку з виокремленням низького, дуже низького, низького, середнього, високого рівнів [5, с. 389–390]. Така точка зору є дискусійною, оскільки інформаційна безпека є внутрішньою складовою функціонування банків й відображає, в якій мірі банк наражається на комплаєнс-ризик, пов'язаний із дотриманням існуючих нормативних та законодавчих актів. Даний підхід доцільно було б довести до прикладного застосування й визначити рівень економічної безпеки банків з врахуванням їх форм власності та рівня корпоративного управління.

Дудченко Н.В., Міхно С.П. ключовими індикаторами економічної безпеки банку вважають стабільність фінансового й економічного розвитку банку. При цьому метою дотримання безпеки банківської діяльності визнається: виключення можливості заподіяння банку збитків або упущення вигоди; забезпечення ефективної діяльності банку та якісної реалізації ним операцій та угод [6]. Такий підхід акцентує на важливості функціонування банку як комерційної організації на засадах прибутковості та ефективності. Проте стабільність фінансового та економічного розвитку має комплексний характер та є наслідком сформованих ефективних систем банківської безпеки.

Варто зазначити, що формування показників і коефіцієнтів, які відображають стан економічної безпеки банку та її складових є надзвичайно різноманітним й неоднозначним. Вибір кількісних підходів та моделей оцінки економічної безпеки банків охоплює індикатори, які відображають стан і рівень окремих функціональних складових безпеки.

Зокрема, ряд науковців вважають, що ефективне забезпечення економічної безпеки повинно бути забезпечене комплексом індикаторів, що відображають різноманітні симптоми кризових явищ з врахуванням ступеня генерування небезпек. Для визначення інтегрального показника антикризової стійкості, на думку авторів зазначені індикатори слід згрупувати за декількома напрямками: показники капітальної стійкості; ділової активності; ліквідності (платоспроможності) банку; ефективності управління банком, які конкретизуються в межах кожної групи [3, с. 128]. Методичні основи розрахунку інтегрального показника автори пропонують в межах такої послідовності дій: 1) формування інформаційної бази; 2) структуризація критеріїв та індикаторів для визначення інтегрального показника; 3) обґрунтування граничних значень для індикаторів; 4) оцінювання стійкості; 5) вивчення та визначення стратегії. Значення інтегрального індикатора дозволило авторам провести градацію банків з поділом на низький (критичний), середній, достатній, високий рівні [3, с. 130].

У дослідженнях групи турецьких учених в якості критеріїв безпеки банків було відзначено мікроекономічні змінні: ROA, показники ліквідності, чиста процентна маржа та показники ризиків, які є статистично значимими для формування значень коефіцієнтів платоспроможності банків єврорегіонів [7]. Такі показники є вагомими для функціонування банків на макрой мікрорівнях, проте не відображають проблеми їх капіталізації та достатності фінансових результатів для вирішення оперативних й стратегічних питань безпеки функціонування.

Науковець К. Кіл пропонує в якості критеріїв виміру безпеки банків використовувати такі показники як: коефіцієнт достатності капіталу, Z-індекс, показник капіталу 1-рівня, відношення власного капіталу до валюти балансу [8, с. 8]. Така позиція автора є конструктивною, оскільки акцентує на підході, який відображає не лише рівень капіталізації, але й передбачає можливість врахування небезпек банкрутства банків.

Колодізєв О.М., Штаєр О. П запропонували удосконалену методику оцінки рівня економічної безпеки банку на основі побудови сукупного інтегрального показника економічної безпеки банку як сукупності складових: фінансової, інформаційної, техніко-технологічної, інтелектуально-кадрової, силової, політико-правової, ринкової, інтерфейсної. За підходом науковців, інтегральний показник економічної безпеки банку буде дорівнювати 8, а сукупні показники за кожною складовою – 1 [9, с. 70]. Такий підхід авторів є комплексним, проте не відображає значимості й вагового значення запропонованих складових та визначених показників, які їх характеризують.

Доцільно відзначити удосконалений підхід до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки за показниками фінансової стабільності за алгоритмом, який запропонований Момот Т.В., Овчелуповою О.М., Соловйовою К.С., що складається з двох етапів: 1) оцінювання економічної безпеки банку за показниками фінансової стабільності; 2) формування інтегрального показника економічної безпеки в розрізі її функціональних складових (фінансової, кадрової, правової, корпоративної, технічної) [10, с. 34]. Такий підхід має комплексний характер та враховує потребу забезпечення фінансової стабільності функціонування банківських установ в умовах наявності кризових явищ і загроз, їх впливу на рівень економічної безпеки з врахуванням низки визначених складових.

На основі ключового індикатора – достатності капіталу з урахуванням усіх наявних ризиків пропонує оцінювати стан економічної безпеки комерційних банків С.Н. Макєєв. Учений виокремлює показники оцінювання економічної безпеки банку в нормативному та у корпоративному контекстах [11, с. 1156]. Пропонує розрахункову шкалу для оцінки та інтерпретації стану економічної безпеки комерційного банку з виділенням 4 динамічних станів: функціональної, стратегічної, мінімальної економічної безпеки та її відсутності [11, с. 1157]. Такий підхід акцентує лише на одному з основних індикаторів банківської безпеки – достатності рівня капіталізації, проте не враховує методів дослідження кредитних, операційних і ринкового ризиків з позицій кількісного оцінювання їх впливу на рівень достатності капіталу. Враховуючи

той факт, що ринковий ризик включає процентний, пайовий, валютний та ризик товарних контрактів, доцільно було б представити інструментарій їх прикладного використання.

Загалом, проаналізувавши існуючі методики можна виокремити основні принципи оцінювання рівня економічної безпеки банків:

– адекватності показників оцінювання вихідним параметрів процесів та їх об'єктивності;

– комплексності, тобто всебічного врахування внутрішніх і зовнішніх факторів, що викликають певну небезпеку чи загрозу;

– виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз;

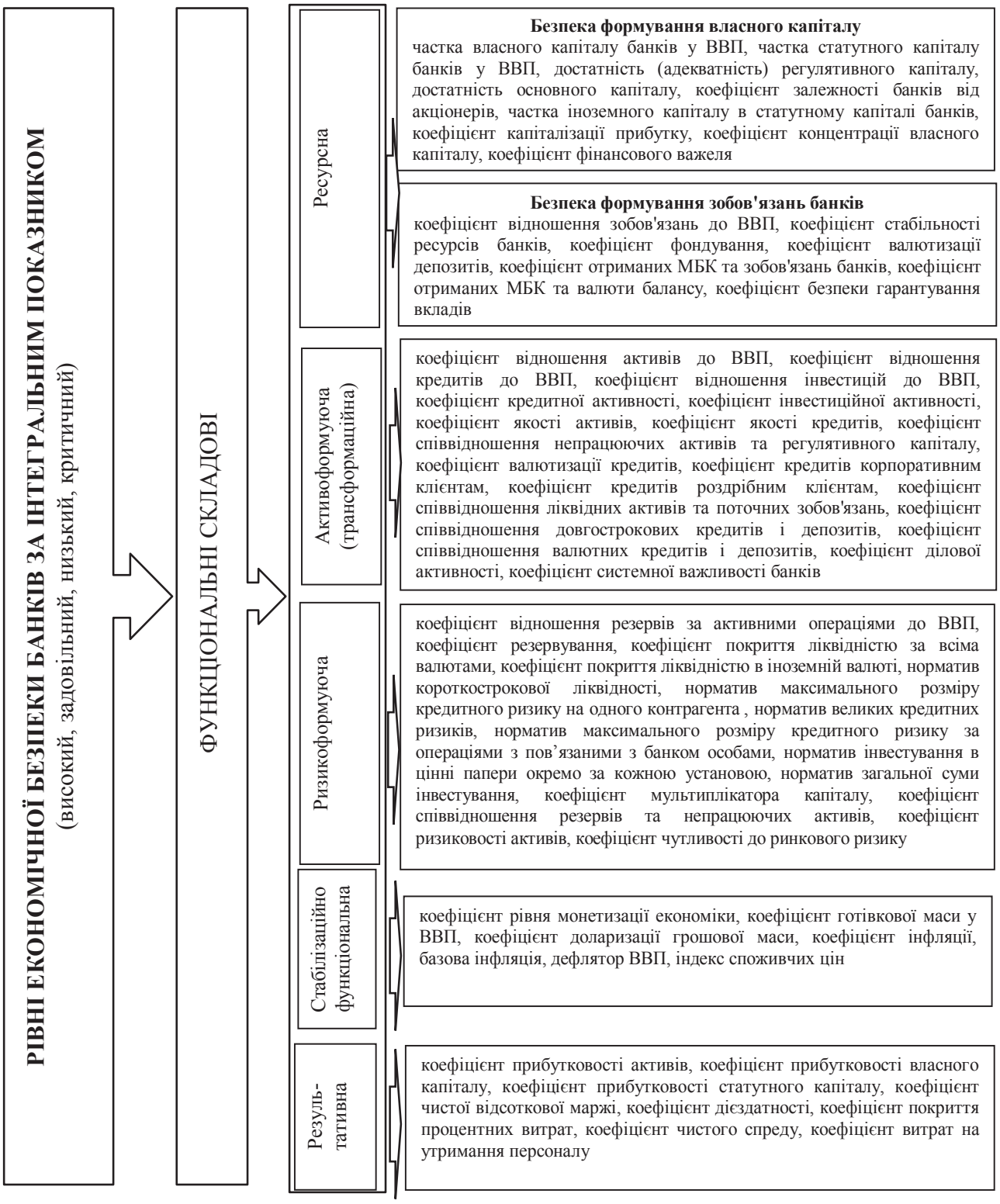

Рис. 1. Складові інтегрального оцінювання економічної безпеки банків

Джерело: авторська розробка

– логічної послідовності заходів та процедур;

– превентивності, тобто можливості передбачення реальних чи потенційних небезпек і загроз й вжиття необхідних запобіжних, профілактичних або коригувальних заходів [12, с. 325].

Отже, оцінювання рівня економічної безпеки банків повинно здійснюватися з використанням індикаторного підходу. Індикатори дозволяють відобразити процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики. Щодо обґрунтування вибору індикаторів, то необхідно зазначити, що кожен показник має бути економічною величиною з чіткими межами (пороговими значеннями) коливань.

При формуванні системи індикаторів економічної безпеки банків необхідно враховувати превентивну та діагностуючу їх спрямованість. Система повинна бути сформована таким чином, щоб кожен із включених до її складу індикаторів і діагностуючих показників дозволяв ідентифікувати загрозу в певній функціональній сфері. Зокрема, на макрорівні економічна безпека банків повинна ґрунтуватись на показниках, які сигналізують (чи констатують їх відсутність) ризики, загрози і небезпеки з акцентом на специфіці економічного потенціалу банків як фінансових посередників в економіці країни.

Вважаємо, що економічна безпека банків – це комплексна категорія, яка відображає стан установ з позицій найбільш ефективного використання ресурсного потенціалу, забезпечення належного рівня фінансової стійкості, надійності та конкурентоспроможності, здатності протистояти ризикам й деструктивним впливам, загрозам і небезпекам в процесі ведення банківського бізнесу. В даному контексті методичний інструментарій формування індикаторного підходу до оцінювання економічної безпеки банків повинен базуватись на ресурсоорієнтованому підході з врахуванням взаємозв'язку та взаємозалежності: ресурс → продукт (послуга) → ризикозахищеність → стабільність → результативність → економічна безпека. Такий підхід дозволив нам розглядати економічну безпеку банків як з позицій сталого, так і динамічного розвитку та запропонувати її оцінювання на основі індикаторного підходу, в основу якого покладено показники-індикатори, їх вагові значення та визначення інтегрального показника економічної безпеки банків України.

Розроблений методичний підхід до інтегрального оцінювання економічної безпеки враховує основні її складові, такі як:

1) ресурсна, яка містить показники безпеки формування власного капіталу та зобов'язань банків;

2) активоформуюча (трансформаційна), яка враховує показники кредитної та інвестиційної активності, якості та ліквідності активів;

3) ризикоформуюча, яка відображає достатність сформованих резервів під непрацюючі активи й загальну ризиковість банківської діяльності;

4) стабілізаційно функціональна, яка ґрунтується на показниках-індикаторах грошово-кредитної та інфляційної безпеки;

5) результативна складова, яка відображає показники прибутковості та дієздатності функціонування банків України в контексті їх подальшого розвитку й забезпечення вимог економічної безпеки (рис. 1).

Отже, запропонований індикаторний підхід до оцінювання економічної безпеки банків дозволяє визначати її рівень, розробляти систему управління нею та ідентифікувати й мінімізувати ризики, загрози, небезпеки на різних ієрархічних рівнях управління банківською системою.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Запропонований інструментарій оцінювання економічної безпеки банків має прикладне значення й дозволяє оцінювати її рівень з врахуванням взаємозв'язку та взаємозалежностей: ресурс → продукт (послуга) → ризикозахищеність → стабільність → результативність → економічна безпека. Розроблена система індикаторів економічної безпеки банків має попереджувальний (превентивний) та діагностичний характер і забезпечує виявлення загроз й небезпек в розрізі основних функціональних напрямів банківської діяльності. На макрорівні економічна безпека банків повинна ґрунтуватись на показниках, які ідентифікують ризики, загрози і небезпеки на загальнодержавному рівні з врахуванням особливостей функціонування банківської системи як основного посередника й регулятора стану грошово-кредитного ринку країни. Інтегральний показник оцінювання рівня безпеки відображає існуючі внутрішні та зовнішні загрози і ризики, є кількісним їх виміром й основою для впровадження дієвих систем гарантування банківської безпеки.

Перспективами подальших досліджень вважаємо обґрунтування рівнів економічної безпеки банків за результатами розрахунку інтегрального показника, їх градацію, залежно від отриманих кількісних значень з виокремленням як стимулюючих, так і дестимулюючих чинників.

Список використаних джерел:

1. Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки / О.І. Копилюк та ін. Львів : Сполом, 2017. 411 с.
2. Васильчишин О.Б. Аналіз наявних моделей оцінки фінансової безпеки банків і банківської системи і напрями їх удосконалення. *Регіональна економіка*. 2016. № 2. С. 156–164.
3. Мігус І.П., Денисенко М.П., Коваль Я.С. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку. *Вчені записки Університету "КРОК"*. 2017. Вип. 46. С. 125–130.
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/stru (дата звернення: 05.11.2019).
5. Торяник Ж.І., Ковальчук О. Репутаційна та економічна безпека банків: сутнісна характеристика та складники. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5(10). С. 386–391.
6. Дудченко Н.В., Міхно С.П. Сутність, структура та складові системи економічної безпеки банківських установ. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39 (дата звернення: 30.10.2019).
7. Aktas R., Acikalin S., Bakin B., Celik G. The Determinants of Banks' Capital Adequacy Ratio: Some Evidence from South Eastern European Countries. *Journal of Economics and Behavioral Studies.* 2015. № 7(1). pp. 79–88.

8. Kil K. Determinanty bezpieczeństwa finansowego banków giełdowych w krajach europy środkowo-wschodniej. *Journal of financial management and accounting*. 2015. № 3(4). pp. 5–17.
9. Колодізєв О.М., Штаєр О.П. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку. *Проблеми економіки*. 2011. № 2. С. 67–75.
10. Момот Т.В., Овчелупова О.М., Соловйова К.С. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки банківських установ в умовах кризи. *Комунальне господарство міст*. 2015. Вип. 125. С. 32–36.
11. Макеев С.Н. Создание системы показателей экономической безопасности банка на основе внутренних процедур оценки достаточности капитала. *Российское предпринимательство*. 2018. Т. 19. № 4. С. 1151–1161.
12. Музичка О.М., Журибіда Н.Р., Галько Є.О. Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки банків. *Бізнес-інформ*. 2019. № 3. С. 322–327.

References:

1. Kopyljuk O.I., Drabovsjkyj A.G., Burjak P.Yu., Muzychka O.M., Tymchyshyn Ju.V. (2017) *Kompleksne zabezpechennja finansovo-ekonomichnoji bezpeky* [Comprehensive financial and economic security]. Lviv: Spolom. (in Ukrainian)
2. Vasyljchyshyn O.B. (2016) Analiz najavnykh modelej ocinky finansovoji bezpeky bankiv i bankivsjkoji systemy i naprjamy jikh udoskonalennja [Analysis of existing models of assessment of financial security of banks and banking system and directions of their improvement]. *Regional economy*, no 2, pp. 156–164.
3. Mighus I.P., Denysenko M.P., Kovalj Ja.S. (2017) Rozrakhunok integhraljnogho pokaznyka ocinjuvannja ekonomichnoji bezpeky banku [Calculation of the integral index of estimation of bank economic safety]. *Academic notes from KROK University*. 2017, vol. 46, pp. 125–130.
4. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/stru (Accessed 05 November 2019).
5. Torjanyk Zh.I., Kovaljchuk O. (2018) Reputacijna ta ekonomichna bezpeka bankiv: sutnisna kharakterystyka ta skladnyky [Reputational and economic security of banks: essential characteristics and components]. *Azov Economic Bulletin,* vol. 5(10), pp. 386–391.
6. Dudchenko N.V., Mikhno S.P. (2013) Sutnistj, struktura ta skladovi systemy ekonomichnoji bezpeky bankivsjkykh ustanov [The essence, structure and components of economic security systems of banking institutions]. *An efficient economy*, no. 4. Available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_39 (accessed 30 October 2019).
7. Aktas R., Acikalin S., Bakin B., Celik G. (2015) The Determinants of Banks' Capital Adequacy Ratio: Some Evidence from South Eastern European Countries. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, no. 7(1), pp. 79–88.
8. Kil K. (2015) Determinanty bezpieczeństwa finansowego banków giełdowych w krajach europy środkowo-wschodniej. *Journal of financial management and accounting,* no. 3(4), pp. 5–17.
9. Kolodizjev O.M., Shtajer O.P. (2011) Formuvannja universaljnoji systemy ocinky ekonomichnoji bezpeky banku [Formation of a universal system for assessing the bank's economic security]. *Problems of economy*, no. 2, pp. 67–75.
10. Momot T.V., Ovchelupova O.M., Solovjova K.S. (2015) Ocinka rivnja finansovo-ekonomichnoji bezpeky bankivsjkykh ustanov v umovakh kryzy [Assessment of the level of financial and economic security of banking institutions in a crisis]. *Utilities of cities*, vol. 125, pp. 32–36.
11. Makeev S.N. Sozdanie sistemy pokazateley ekonomicheskoy bezopasnosti banka na osnove vnutrennikh protsedur otsenki dostatochnosti kapitala [Creation of a system of economic security indicators of the bank on the basis of internal procedures of capital adequacy assessment]. *Russian entrepreneurship*, vol. 19. no. 4, pp. 1151–1161.
12. Muzychka O.M., Zhurybida N.R., Ghaljko Je.O. (2019) Metodychni pidkhody do ocinjuvannja rivnja finansovoji bezpeky bankiv [Methodical approaches to assessing the level of financial security of banks]. *Business information*, no. 3, pp. 322–327.

УДК 338.24.01

Корпан О.С.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри товарознавства, експертизи
та торговельного підприємництва,
Вінницький торговельно–економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Korpan Olena,
Candidate of Science (Economics),
Associate Professor of the Department Commodity Science,
Expertise and Trading Business,
Vinnitsa Institute of Trade and Economics KNUTE

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Корпан О.С. Сучасні аспекти функціонування та оцінювання системи торговельного обслуговування населення. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що сучасне середовище функціонування підприємства вимагає виконання значної кількості вимог, однією з яких є створення ефективної системи торговельного обслуговування населення. Здійснено систематизацію поглядів авторів на змістовне наповнення поняття «торговельне обслуговування» та запропоновано власну інтерпретацію цього терміна. На основі проведеного дослідження літературних джерел охарактеризовано процес оцінки якості торговельного обслуговування в розрізі його окремих складових частин, таких як: економічний стан; конкурентоспроможність; ефективність функціонування підприємства; асортимент товарів; матеріально-технічне забезпечення; імідж торговельного підприємства; робота персоналу підприємства; наявність системи додаткових послуг. У розрізі кожного складника якості торговельного обслуговування населення наведено індивідуальні методики розрахунку, об'єднання яких утворює узагальнювальну.

Ключові слова: споживач, населення, торговельне обслуговування, якість торговельного обслуговування, показник, оцінювання, асортимент, імідж, послуга, економічний стан, персонал, матеріально-технічне забезпечення, ефективність, коефіцієнт, культура обслуговування.

Корпан Е.С. Современные аспекты функционирования и оценки системы торгового обслуживания населения. Актуальность темы исследования заключается в том, что современная среда функционирования предприятия требует выполнения значительного количества требований, одним из которых является создание эффективной системы торгового обслуживания населения. Осуществлена систематизация взглядов авторов на содержательное наполнение понятия «торговое обслуживание» и предложена собственная интерпретация этого термина. На основе проведенного исследования литературных источников охарактеризован процесс оценки качества торгового обслуживания в разрезе его отдельных составляющих: экономическое положение; конкурентоспособность; эффективность функционирования предприятия; ассортимент товаров; материально-техническое обеспечение; имидж торгового предприятия; работа персонала предприятия; наличие системы дополнительных услуг. В разрезе каждой составляющей качества торгового обслуживания населения представлены индивидуальные методики расчета, объединение которых создает обобщенную.

Ключевые слова: потребитель, население, торговое обслуживание, качество торгового обслуживания, показатель, оценивание, ассортимент, имидж, услуга, экономическое положение, персонал, материально-техническое обеспечение, эффективность, коэффициент, культура обслуживания.

Korpan Olena. Modern aspects of functioning and evaluation of the trade servicing system of the population. In the article the author notes the relevance of the research topic, which consist in that modern environment of enterprise functioning requires a large number of requirements one of which is creation the effective system of retail trade services. This system not only allows satisfying needs of consumers in the necessary goods and additional services, but also promote to increase the efficiency of functioning of retail trade enterprise and consolidation its competitive position on the market. Therefore, it is advisable to study the features of the functioning of the system of retail services of population and detailed review of the system that provides the process of evaluation. In the article presents the systematization of the authors' views on the meaningful content of the idea of "trade service". Based on conducting research of literary sources characterized the process of quality assessment of trading service in section its individual components: economic status; competitiveness; efficiency of functioning of the enterprise; assortment of goods; material and technical providing; image of trading company; occupation of personnel of the enterprise;

existence the additional services. Author presenting method of analysis of economic state of the enterprise, which based on application of six groups of indicators, such as social, economic, financial, labor, informational, technical and technological. Characterized the methodology of analysis of competitiveness, which based on application of the competitive models leader's behavior. Discovered the methodical approach to product range, founded on performing the calculation the overall risk of commodity groups. Presented the algorithm of calculation of combined evaluation of the enterprise image. For evaluation of the material and technical providing retail trade enterprise the author take into consideration the technique, which based on analysis of security, efficiency and impact assessment. In the article reveals the essence of performance evaluation providing to consumers with a system of additional services, based on using the coefficient system. Presented the calculation of generalized indicator of level customer service culture as a key indicator of quality level in retail trade services.

Key words: consumer, population, trade service, quality of trade service, indicator, evaluation, assortment, image, service, economic condition, personnel, material and technical providing, efficiency, coefficient, service culture.

Постановка проблеми. Функціонування і постійний розвиток соціально-економічного темпу життя суспільства ставить низку вимог, що є першочерговими і водночас основоположними не лише в загальноекономічних процесах, але й у системі торговельного обслуговування населення. Нині саме фактор часу набуває найбільш вагомого значення і впливає на процес придбання товарів. Вимоги сучасного економічного середовища вимагають від підприємств сфери торгівлі не лише наявності відповідних умов для придбання певного товару, але й запровадження прогресивних форм торговельного обслуговування населення, спрямованих на зниження витрат часу за наявності розширеного асортименту, збільшеного обсягу послуг та підвищеного рівня їхніх якісних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сутнісного наповнення, процесу побудови та ефективної реалізації системи торговельного обслуговування населення присвячено праці багатьох закордонних і вітчизняних науковців. Розвиток теорії, методології і практики побудови системи торговельного обслуговування висвітлений у дослідженнях закордонних учених: Л. Беррі, Б. Бермана, Б. Вейтца, Р. Віннера, У. Демінга, Дж. Джурана, Дж. Еванса, Д. Едкока, В. Зейтамла, К. Ісікава, П. Кросбі, М. Леві, А. Парасурмана, Г. Тагуті, А. Фейгенбаума та ін. У працях провідних вітчизняних дослідників і науковців, таких як В. Апопій, І. Бланк, М. Голованова, Н. Голошубовова, І. Міщук, В. Нікішин, В. Платонов, С. Рудницький, В. Снегірьова тощо, відображено теоретичні і практичні аспекти проблеми формування системи торговельного обслуговування населення [1, с. 81]. Проведений нами аналіз літературних джерел свідчить про необхідність розроблення узагальненої методики оцінювання торговельного обслуговування населення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження аспектів функціонування та оцінювання системи торговельного обслуговування населення. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань, як: вивчення різних поглядів науковців на сутнісне наповнення поняття «торговельне обслуговування» та розроблення авторського бачення змісту цього терміна; дослідження поняття торговельного обслуговування, виокремлення і детальний аналіз його складників; аналіз поглядів науковців на використання різноманітних методик оцінювання якості торговельного обслуговування в розрізі окремих складових частин цього процесу; створення узагальненої системи оцінювання торговельного обслуговування населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічність процесу торговельного обслуговування населення формує якісно нові підходи щодо управління цим процесом, що в свою чергу створює передумови для більш ґрунтовного дослідження категорійного апарату цієї системи. Питаннями визначення поняття «торговельне обслуговування» займалося чимало науковців. Розглянемо деякі авторські визначення цього поняття. Так, наприклад, В. Апопій вважає, що торговельне обслуговування – це комплексна взаємодоповнююча система способів, прийомів, умов і засобів, які забезпечують здійснення операцій продажу товарів їх остаточним споживачам [2, с. 231]. Н. Голошубова стверджує, що торговельне обслуговування – це діяльність (нематеріальна) роздрібного торговця (продавця) під час безпосередньої взаємодії з покупцем, яка спрямована на задоволення його потреб у процесі придбання товару та (або) послуги [3, с. 126]. На думку І. Міщука, торговельне обслуговування являє собою цілеспрямовану систему, яка об'єднує сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних елементів, що утворюють функціональну єдність, головна мета яких – задоволення особистих матеріальних потреб споживачів за умов високої культури торгівлі [4, с. 263].

На нашу думку, під торговельним обслуговуванням слід розуміти синергію матеріальних і нематеріальних компонентів, які у своїй взаємодії не лише забезпечують процес реалізації товарів, але й сприяють підвищенню рівня задоволення потреб споживача, тим самим формуючи його прихильність до торговельного об'єкта і спонукаючи до повторного його відвідування.

Синергетичний вплив матеріального і нематеріального складників процесу торговельного обслуговування визначається низкою елементів, основними з яких є: наявність у закладі торгівлі постійного і стійкого асортименту товарів, який забезпечує задоволення попиту населення; застосування прогресивних методів як продажу товарів, так і сучасної системи розрахунків, що у своєму поєднанні спрямовані на забезпечення зручності здійснення покупки та мінімізацію витрат часу; використання і відповідне якісне надання системи торговельних послуг, розробленої та ефективно впровадженої з урахуванням фактору специфіки товарів, що реалізуються суб'єктом господарювання; впровадження зручної з погляду споживача внутрішньої рекламно-інформаційної системи; забезпечення високого професійно-кваліфікаційного рівня персоналу торговельного підприємства; безумовне дотримання

затверджених норм і правил реалізації товарів, а також правил торговельного обслуговування [5].

Результати проведених науковцями з різних країн досліджень свідчать, що оцінку якості торговельного обслуговування доцільно здійснювати з урахуванням певних напрямів. Так, сучасна методика оцінки якості торговельного обслуговування населення базується на проведенні комплексного дослідження та аналізу таких складників, як:

– економічний стан;
– конкурентоспроможність;
– ефективність функціонування підприємства;
– асортимент товарів;
– матеріально-технічне забезпечення;
– імідж торговельного підприємства;
– робота персоналу підприємства;
– наявність системи додаткових послуг [6, с. 320].

Розглянемо особливості методики оцінювання якості торговельного обслуговування підприємства в розрізі окремих критеріїв.

Першочерговим етапом в оцінюванні системи якості торговельного обслуговування населення є оцінка загального економічного стану роздрібного торговельного підприємства. Дослідженню цього питання присвячені праці багатьох учених-економістів. Заслуговує на увагу методика, запропонована О. Біловодською, яка пропонує здійснювати аналіз економічного стану підприємства на основі таких груп показників, як:

1. Соціальні (витрати часу на пошук товарів; витрати часу на огляд і вибір необхідних товарів; витрати часу на консультації; витрати часу на розрахунок за покупку; загальні витрати часу на здійснення однієї покупки).

2. Економічні (обсяг роздрібного товарообігу за певний проміжок часу: місяць, рік; обсяг роздрібного товарообігу на1 м^2 площі; розмір прибутку, який припадає на 1 м^2).

3. Фінансові (прибуток; рентабельність; обсяги та рівень валових доходів).

4. Трудові (товарообіг на одного продавця; час, який витрачає продавець на консультування покупців; час, який витрачає касир на налаштування розрахункового обладнання).

5. Інформаційні (інтегральний показник інформаційного забезпечення; коефіцієнти автоматизації та механізації);

6. Техніко-технологічні (частка торгової площі в загальній площі магазину; розміри заставленої та демонстраційної площі) [7].

З огляду на той факт, що будь-яке торговельне підприємство функціонує в умовах конкуренції, доцільним вважається проведення аналізу конкурентоспроможності з метою виявлення лояльності споживачів до відповідного торговельного підприємства. У своїх працях Н. Милосердова пропонує застосовувати методику, засновану на використанні моделей конкурентної поведінки лідера. Запропонована цим автором методика дає змогу здійснити оцінювання показників, що визначають можливості роздрібного торговельного підприємства:

$$a_{n=\frac{(N_n - N_{min})}{(N_{max} - N_{min})}} \quad (1)$$

де, a_n – оцінка показника регіону n;

N_n – значення показника регіону n;

N_{min} – мінімальне значення показника по всіх регіонах;

N_{max} – максимальне значення показника по всіх регіонах.

Використання цієї методики дає змогу залучати клієнтів та підвищувати рівень задоволення їхніх потреб щодо якості торговельного обслуговування шляхом розроблення нової або коригування наявної маркетингової стратегії діяльності підприємства сфери торгівлі [6, с. 320].

Ключовим критерієм, що визначає якість торговельного обслуговування населення, нині є товарний асортимент. Є чимала кількість методів його оцінювання. На нашу думку, більш детального розгляду потребує методика, запропонована А. Веселовим, який пропонує використання показника валової маржі та ризиків підприємства під час розрахунку групового показника за ризиками товарних груп, враховуючи при цьому коефіцієнт варіації. На думку автора, основними перевагами застосування цієї методики є зниження рівня ризиків на роздрібному торговельному підприємстві, розроблення рекомендацій стосовно покращення якості товарів, збільшення лояльності споживачів. Розрахунок загального ризику товарної групи наведено в формулі 2:

$$P = d + P\,(R_i) / 2 \quad (2)$$

де P – загальний ризик товарної групи;

d – коефіцієнт варіації попиту на товар за аналізований період;

R_i – ризик за окремими групами товарів [6, с. 321].

Нині є безліч методик, розроблених провідними вітчизняними і закордонними науковцями, що дають змогу оцінити імідж торговельного підприємства. Адаптованою до вітчизняних умов господарювання вважається методика Т. Примака, заснована на комплексній оцінці іміджу підприємства. Цей автор стверджує, що імідж підприємства є результатом комплексного впливу багатьох чинників. Система комплексного оцінювання іміджу підприємства повинна бути побудована із використанням таких показників, як: імідж товару, імідж споживачів товару, культура організації, соціально-психологічний клімат в організації, внутрішній імідж підприємства, імідж керівника та персоналу підприємства, візуальний імідж підприємства, соціальний імідж організації, бізнес-імідж підприємства, рейтинг інформаційного впливу організації на громадськість через засоби масової комунікації. Відповідно до запропонованої цим автором методики показник комплексного оцінювання іміджу підприємства формується із сум розрахованих вищезазначених показників, що в свою чергу скориговані на фінансово-економічні показники діяльності підприємства [8, с. 139].

Процес оцінювання матеріально-технічного забезпечення підприємства висвітлено в наукових працях В. Биби, Б. Васюти, А. Мідляр та інших науковців. Узагальнюючи результати проведених досліджень, методика оцінювання матеріально технічного забезпечення роздрібного торговельного підприємства засновується на аналізі трьох основних блоків: 1) аналіз забезпеченості підприємства матеріально-технічними ресурсами; 2) оцінка ефективності використання матеріально-технічних ресурсів; 3) оцінка впливу ефективності використання матеріально-технічних ресурсів на величину матеріальних витрат [9, с. 132].

Сучасні умови господарювання ставлять перед підприємствами низку вимог, виконання яких дає змогу забезпечити високий рівень торговельного обслуговування. Однією з таких вимог є надання додаткових послуг споживачам. Актуальний метод оцінки ефективності надання споживачам системи додаткових послуг запропонований Д. Крахом, відповідно до якого цей процес складається із трьох базових етапів: 1) розрахунок ефективності торгово-виробничої діяльності; 2) розрахунок ефективності використання ресурсів; 3) розрахунок комплексного коефіцієнта ефективності послуг підприємств роздрібної торгівлі. Використання цього методу дає змогу виявити можливості розвитку наявної системи послуг та напрямів їх удосконалення. Узагальнена методика розрахунку наведена в формулі 3:

$$K_e = K_1 + K_2 \quad (3)$$

де K_e – коефіцієнт економічної ефективності послуг;

K_1 – коефіцієнт ефективності торговельно-виробничої діяльності;

K_2 – коефіцієнт ефективності використання ресурсів [6, с. 322].

Оцінювання якості роботи персоналу торговельного підприємства доцільно здійснювати на основі розрахунку узагальнювального показника якості торговельного обслуговування. Рівень якості торговельного обслуговування споживачів традиційно розраховується за допомогою використання кількісної оцінки, побудованої на основі системи показників, які відображають стан товарної пропозиції, організації процесу продажу товарів і обслуговування покупців: коефіцієнт завершеності покупок, $K_{зп}$; коефіцієнт, що характеризує рівень надання послуг покупцям, $K_{с.пос}$; коефіцієнт, що характеризує затрати часу покупців на купівлю товарів, $K_{зч}$; коефіцієнт, що характеризує якість і культуру обслуговування на думку покупців, $K_я$; коефіцієнт оновлення товарного асортименту, $K_{оа}$; коефіцієнт гармонійності товарного асортименту, $K_г$; коефіцієнт широти товарного асортименту, $K_ш$; коефіцієнт глибини товарного асортименту, $K_{гл}$; коефіцієнт стійкості товарного асортименту, $K_с$; коефіцієнт упровадження прогресивних методів продажу товарів, $K_{впр}$; коефіцієнт додаткових послуг, що надаються споживачам, $K_{дод}$. Розрахунок узагальненого показника рівня культури обслуговування споживачів наведено у формулі 4:

$$P_{к.обс} = K_с \times З_{пс} + K_{впр} \times З_{п.впр} + K_{с.пос} \times З_{п.с.пос} + K_{зч} \times З_{п.зч} + K_{зп} \times З_{п.зп} + K_я \times З_{п.я}, \quad (4)$$

де $З_{пс}$ – значення показника стійкості товарного асортименту;

$З_{п.впр}$ – значення показника впровадження прогресивних методів продажу товарів;

$З_{п.с.пос}$ – значення показника, що характеризує рівень надання послуг покупцям;

$З_{п.зч}$ – значення показника, що характеризує затрати часу покупців на купівлю товарів;

$З_{п.зп}$ – значення показника завершеності покупок;

$З_{п.я}$ – значення показника, що характеризує якість і культуру обслуговування на думку покупців [10, с. 148–149].

Таким чином, поєднавши вищезазначені методики, отримуємо високоінформативну узагальнену систему оцінювання торговельного обслуговування населення, що може бути адаптована та впроваджена на будь-якому торговельному підприємстві.

Висновки з проведеного дослідження. Функціонування і розвиток сучасного роздрібного торговельного підприємства постійно перебуває під впливом низки факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що в свою чергу вимагає розроблення і внесення коректив у його загальноекономічну політику. Досягнення високих показників діяльності може забезпечуватися лише за умов трансформації загальної стратегії функціонування на клієнтоорієнтований напрям. За таких умов доцільним вважається проведення організаційних змін у загальній структурі управління підприємством шляхом створення відповідних структурних підрозділів, робота яких повинна бути орієнтованою на підвищення якісних характеристик торговельного обслуговування та пошук нових інноваційних рішень у цьому напрямі. Зважаючи на той факт, що система торговельного обслуговування населення перебуває під постійним впливом сучасних тенденцій здійснення торговельної діяльності, доцільним вважається проведення подальших досліджень у цьому напрямі з метою вивчення й ефективного впровадження інновацій із відповідним коригуванням методики оцінювання.

Список використаних джерел:

1. Білявська Ю.В., Силкіна Ю.О. Якість торговельного обслуговування як елемент операційної системи підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Економічні науки.* 2017. Вип. 22. ч. 1. С. 81–85.
2. Організація торгівлі: підручник / В. Апопій, та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 616 с.
3. Голошубова Н. Організація торгівлі: підруч. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Книга, 2004. 560 с.
4. Теорія та практика торговельного обслуговування: Навчальний посібник / Апопій В.В. та ін. ; за ред. В.В. Апопія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 496 с.
5. Благоразумова О.В., Кузьмін С.В. Методичні підходи до оцінювання якості торговельного обслуговування покупців. *Ефективна економіка.* 2016. № 12, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5331 (дата звернення: 10.12.2019).
6. Дядін А.С. Інноваційний розвиток роздрібної торговельної мережі та шляхи покращення обслуговування споживачів. *Бізнес – Інформ. Серія. Економіка. Економіка торгівлі та послу.* 2014. № 12, С. 319–323.
7. Біловодська О.А., Рибалка М.В. Показники оцінки ефективності функціонування торговельних підприємств. *Електронний архів Сумського державного університету*. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/32546/1/Bilovodska_enterprise%20activity.pdf (дата звернення: 11.12.2019).
8. Вардеванян В.А. Методи оцінки іміджу фірми та їх застосування. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія. Економічні науки.* 2010. Вип. 2. С. 137–142.
9. Биба В.В., Махічева П.В. Ефективність використання матеріально-технічної бази підприємства. *Економіка і суспільство. Серія. Економіка та управління підприємствами.* 2016. Вип. 3. С. 130–133.

10. Корпан О.С. Теоретико-методологічні аспекти формування та оцінювання рівня культури торговельного обслуговування споживачів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія. Економічні науки.* 2019. № 5. С. 147–151.

References:

1. Biljavsjka Ju.V., Sylkina Ju.O. (2017) Jakistj torghoveljnogho obslughovuvannja jak element operacijnoji systemy pidpryjemstva [Quality of trading service as an element of the enterprise operating system]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu.,* vol. 22, no. 1, pp. 81–85.

2. Apopij V. (2005) Orghanizacija torghivli: pidruchnyk [Organization of the trade: textbook]. Kyiv: Centr navchaljnoji literatury.

3. Gholoshubova N. (2004) Orghanizacija torghivli: pidruchnyk dlja studentiv vyshhykh navchaljnykh zakladiv [Organization of the trade: textbook for students of institutions of higher education]. Kyiv: Knygha.

4. Apopij V. (2019) Teorija ta praktyka torghoveljnogho obslughovuvannja: Navchaljnyj posibnyk [Trading Services Theory and Practice: Tutorial]. Kyiv: Centr navchaljnoji literatury.

5. Blaghorazumova O.V., Kuzjmin S.V. (2016) Metodychni pidkhody do ocinjuvannja jakosti torghoveljnogho obslughovuvannja pokupciv [Methodical approaches to evaluation of trading service's quality]. *Efektyvna ekonomika.* (electronic journal), n.o. 12. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5331 (accessed 10 December 2019).

6. Djadin A.S. (2014) Innovacijnyj rozvytok rozdribnoji torghoveljnoji merezhi ta shljakhy pokrashhennja obslughovuvannja spozhyvachiv [Innovative development of the retail trade network and ways to improve customer service]. *Biznes-Inform. Serija. Ekonomika. Ekonomika torghivli ta poslugh,* no. 12, pp. 319–323.

7. Bilovodsjka O.A., Rybalka M.V. Pokaznyky ocinky efektyvnosti funkcionuvannja torghoveljnykh pidpryjemstv [Indicators of performance evaluation of trading enterprises functioning]. *Elektronnyj arkhiv Sumsjkogho derzhavnogho universytetu.* Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/32546/1/Bilovodska_enterprise%20activity.pdf (accessed 11 December 2019).

8. Vardevanjan V.A. (2010) Metody ocinky imidzhu firmy ta jikh zastosuvannja [Methods of estimation the image of the company and their application]. *Visnyk Chernivecjkogho torghoveljno – ekonomichnogho instytutu. Serija. Ekonomichni nauky,* vol. 2, pp. 137–142.

9. Byba V.V., Makhicheva P.V. (2016) Efektyvnistj vykorystannja materialjno – tekhnichnoji bazy pidpryjemstva [Efficiency of using material and technical base of the enterprise]. *Ekonomika i suspiljstvo. Serija. Ekonomika ta upravlinnja pidpryjemstvamy,* vol. 3, pp. 130–133.

10. Korpan O.S. (2019) Teoretyko-metodologhichni aspekty formuvannja ta ocinjuvannja rivnja kuljtury torghoveljnogho obslughovuvannja spozhyvachiv [Theoretical and methodological aspects of formation and evaluation the level of culture of customer's trading services]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu. Serija. Ekonomichni nauky,* no. 5, pp. 147–151.

УДК 005.915:005.334-027.236

Кудінов В.В.,
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри обліку і менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету
Васильєва С.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету
Ігнатова О.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету

Kudinov Valentin,
Doctor of Engineering, Professor,
Professor of the Department of Accounting and Management,
Faculty of Kryvyi Rih
Zaporizhzhya National Universit
Vasylieva Svitlana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Management
Zaporizhzhya National University, faculty of ZNU in Kryvyi Rih
Ignatova Olena,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Management
Zaporizhzhya National University, faculty of ZNU in Kryvyi Rih

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ НЕОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Кудінов В.В., Васильєва С.І., Ігнатова О.М. Аналіз процесу управління необоротними активами підприємства. Досліджено теоретико-методичні підходи до аналізу та оцінки ефективності процесів управління необоротними активами підприємства. Проведено аналіз основних факторів зовнішнього середовища, який показав, що найбільший позитивний вплив на діяльність підприємства має група економічних факторів. Виявлено сильні і слабкі сторони внутрішнього середовища підприємства. Визначена ринкова позиція за допомогою матричних методів. Установлено, що найбільш ефективними і точними методами планування є нормативний метод, програмно-цільовий, ковзної середньої та експоненціального згладжування, на які підприємство і буде орієнтуватися у плановому періоді. Доведено, що від ефективного управління та правильного використання складників необоротних активів підприємства залежать результати його діяльності. Оцінено стан основних фондів та їхній вплив на виробничі процеси підприємства. Проаналізувавши дані, слід відзначити, що збільшилися такі показники, як коефіцієнт вибуття, коефіцієнт інтенсивного оновлення, коефіцієнт придатності, фондооснащеність; знизилися – коефіцієнт оновлення, коефіцієнт приросту.

Ключові слова: управління, ефективність, стратегія, необоротні активи, підприємство.

Кудинов В.В., Васильева С.И., Игнатова Е.Н. Анализ процесса управления необратимыми активами предприятия. Исследованы теоретико-методические подходы к анализу и оценке эффективности процессов управления необратимыми активами предприятия. Определена конкурентная позиция предприятия. Проведен анализ основных факторов внешней среды, который показал, что наибольшее положительное влияние на деятельность предприятия имеет группа экономических факторов. Выявлено, что предприятие имеет конкурентные преимущества за счет быстрой адаптации к изменениям спроса на продукцию. Определена рыночная позиция с помощью матричных методов. Доказано, что от эффективного управления и правильного использования составляющих необоротных активов предприятия зависят результаты его деятельности. Оценено состояние основных фондов и их влияние на производственные процессы предприятия.

Проанализировав данные, можно отметить, что увеличились такие показатели, как: коэффициент выбытия, коэффициент интенсивного обновления, коэффициент годности, фондооснащенисть; снизились – коэффициент обновления, коэффициент прироста.

Ключевые слова: управление, эффективность, стратегия, необоротные активы, предприятие.

Kudinov Valentin, Vasylieva Svitlana, Ignatova Olena. Analysis of the process of management of fixed assets of the enterprise. Evelopment of theoretical and methodological approaches to the analysis and evaluation of the efficiency of processes of management of fixed assets of the enterprise. Disclosure of economic essence of fixed assets of the enterprise; identifying features of crisis management of fixed assets of the enterprise; research on ways to improve the management of fixed assets of the enterprise on the basis of the enterprise crisis program. The competitive position of the enterprise is determined. The analysis of the main factors of the external environment is conducted, which showed that the greatest positive influence on the activity of the enterprise is made by a group of economic factors. The strengths and weaknesses of the internal environment of the enterprise are revealed. A competitive power assessment was conducted and it was found that the company has competitive advantages due to rapid adaptation to changes in product demand. The rating of management of efficiency of providing and use of fixed assets of the enterprise is made. In formulating the critical factors (criteria) of the assessment, the specificity of a particular enterprise, the tasks facing it, production capabilities, and the system of guidelines and values adopted at the enterprise are taken into account. It is established that the most effective and accurate methods of planning were the normative method, program-targeted, moving average and exponential smoothing, which the company will be guided in the planning period. It is proved that the results of its activity depend on the effective management and proper use of constituents of non-current assets of the enterprise. The condition of fixed assets and their influence on the production processes of the enterprise are estimated. After analyzing the data, it should be noted that the following indicators have increased, such as: drop-out rate, intensive upgrade ratio, fitness coefficient, stock; decreased – the refresh rate, the growth rate. A competitive power assessment was conducted and it was found that the company has competitive advantages due to rapid adaptation to changes in product demand.

Key words: management, efficiency, strategy, non-current assets, enterprise.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України, особливо за умов фінансової кризи та соціально-політичної нестабільності, перед підприємствами стоїть складне завдання забезпечення їх сталого та ефективного функціонування. Негативний вплив на діяльність підприємств здійснюють не тільки фактори зовнішнього середовища, а й відсутність ефективної політики управління необоротними активами. Основні виробничі фонди, що складаються з будинків, споруд, машин, устаткування й інших засобів праці, що беруть участь у процесі виробництва, є основою необоротних активів та діяльності фірми. Тому виробничо-господарська діяльність та фінансовий стан підприємства багато в чому залежать від забезпеченості основними виробничими фондами та їх використання.

Нині важливими проблемами, що потребують вивчення і негайного вирішення, є забезпеченість підприємства та його структурних підрозділів необоротними активами; рівень використання основних фондів і факторів, які впливають на нього; встановлення належної комплектності наявного складу обладнання; вплив ефективності управління необоротними активами на обсяг продукції; резерви підвищення ефективності використання основних фондів.

Визначення основних складників механізму управління необоротними активами підприємства належить до числа найбільш актуальних нині проблем, оскільки високий рівень управління ними дає змогу збільшувати обсяги виробництва і збільшувати прибуток на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти визначення та аналізу необоротних активів підприємства досліджувалися зарубіжними та вітчизняними вченими, такими як І.О. Бланк, Г.І. Кіндрацька, П.В. Круш, О.О. Непочатенко, Л.В. Фролова, Г.О. Крамаренко [1-5] та інші. Такі автори, як В.І. Осипов, О.О. Непочатенко, В.І Блонська, М.В. Володькіна, І.О. Бланк, розкривають сутність поняття лише з боку матеріальних активів, які мають тривалий строк використання та приносять підприємству економічну вигоду. М.В. Володькіна [6] розглядає в сукупності матеріальні та нематеріальні активи. Тому виникає необхідність досліджувати це питання, враховуючи всю сукупність складників необоротних активів.

Необоротні активи – це матеріальне та нематеріальне підґрунтя й основа ефективної діяльності будь-якого підприємства. Розвиток виробництва є невід'ємною складовою частиною розширення діяльності всього підприємства. Таким чином, великої значущості набуває необхідність дослідження ефективності механізму управління, планування та використання основних фондів підприємства.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розроблення теоретичних і методичних підходів до аналізу та оцінки ефективності процесів управління необоротними активами підприємства, а саме: розкриття економічної сутності необоротних активів підприємства; виявлення особливостей антикризового управління необоротними активами підприємства; дослідження шляхів підвищення ефективності управління необоротними активами підприємства на основі антикризової програми підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес виробництва будь-якого підприємства здійснюється за умови поєднання робочої сили і засобів виробництва, які складаються із засобів праці та предметів праці. Разом у сукупності вони становлять виробничі засоби підприємства, які поділяються на основні та оборотні. В економічній теорії замість терміна «необоротні активи» використовується категорія «основний капітал», оскільки поняття активу не використовується,

чим і ускладнюється дослідження. Під основним капіталом розуміється частина продуктивного капіталу у формі засобів праці, що функціонує у виробничому процесі протягом багатьох кругообігів, яка частково, в міру зносу, переносить свою вартість на новостворений продукт, відтворюючись через кілька виробничих циклів [3, с. 237].

Особливості управління операційними необоротними активами значною мірою визначаються специфікою циклу їхнього вартісного кругообігу. Характер цього кругообігу можна простежити на рис. 1.

Для оцінки стану та рівня забезпеченості основними фондами найбільш поширена така система показників: коефіцієнт оновлення; коефіцієнт вибуття; коефіцієнт приросту; коефіцієнт інтенсивного оновлення; коефіцієнт зносу; коефіцієнт придатності; фондооснащеність; фондоозброєність.

Досліджено діяльність підприємства ТОВ «Будівельник», а саме ефективність використання основних фондів (табл. 1).

Проаналізувавши дані таблиці 1, можна дійти висновку, що у 2016 році збільшилися такі показники, як: фондомісткість на 47,78%, що є негативним, напруженість використання обладнання на 0,13, що показує випуск продукції у розрахунку на одиницю обладнання, що є позитивним.

Для розрахунку інтегрального показника ефективності управління необоротними активами ТОВ «Будівельник» використані дані, наведені у табл. 2. Нормативний ряд має вигляд: $Z_{Пч}>Z_{Врч}>Z_{Вр}>Z_{ОЗ}>Z_{ОА}>Z_{НОА}=Z_{Ч}$

Рис. 1. Характер руху операційних необоротних активів у процесі їх кругообігу

Джерело: [1, с. 162]

Таблиця 1

Показники, які характеризують ефективність використання основних фондів ТОВ «Будівельник»

Показники	Розрахунок		Відхилення, +/-	Темп зміни, %
	2015 р.	2016 р.		
Фондовіддача	33,38	22,59	-10,79	67,67
Фондомісткість	0,03	0,04	0,01	147,78
Рентабельність основних засобів	218,40	55,62	-162,78	25,47
Інтегральний показник використання основних засобів	0,61	-	-	
Напруженість використання обладнання	51,17	36,56	-14,61	71,44
Напруженість використання виробничих площ	1,75	1,88	0,13	107,17
Коефіцієнт екстенсивного використання машин і обладнання	1,00	1,00	0,00	100,00

Таблиця 2

Показники для розрахунку інтегрального показника ефективності управління необоротними активами ТОВ «Будівельник»

Показники	Умовне позначення	Нормативний ряд	2015 рік	2016 рік	Темп зміни	Фактичний ряд
Виручка від реалізації	Вр	3	1500,9	1649,5	109,90	3
Чиста виручка від реалізації	Врч	2	1251,9	1374,6	109,80	4
Чистий прибуток	Пч	1	81,9	73,1	89,26	7
Середньорічна вартість основних засобів (первісна)	ОЗ	4	146	168,9	115,68	2
Чисельність працівників	Ч	6,5	10	10	100,00	5
Оборотні активи	ОА	5	310	295,35	95,27	6
Необоротні активи	НОА	6,5	37,5	61,05	162,80	1

Для визначення ринкової позиції було проведено дослідження серед таких конкурентів: 1) ТОВ «Будівельник»; 2) ТОВ «Промбуд»; 3) ПП «Будкомплекс»; 4) ПП «Стройсервіс».

Використання моделі Хофера–Шендела дає змогу визначити стадії життєвого циклу ринку. При цьому як досліджувані параметри використовують такі змінні: темпи зростання ринку, темпи технологічних змін продукту, темпи технологічних змін процесу, зміни в зростанні ринку, сегментація ринку і функціональне значення (рис. 2).

Згідно з матрицею Хофера–Шендела ТОВ «Будівельник» слід проводити більш агресивну політику щодо своїх конкурентів. Це включає в себе збільшення акценту на розвиток маркетингової діяльності – розширення збутової мережі продукції підприємства, збільшення рекламних площ, націлених на просування товарів на новий ринок; посилення внутрішнього контролю та сили внутрішніх зв'язків структурних підрозділів. Успішна діяльність підприємства може бути досягнута завдяки своєчасним та правильним рішенням вищого менеджменту в поточній роботі і в питаннях стратегії, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємства загалом.

Підвищенню фондовіддачі сприяє підвищення кваліфікації працівників, а також матеріальне і моральне заохочення працівників за дбайливе та ефективне використання техніки. На функціонування підприємства значною мірою впливають несприятливі сучасні економічні умови. Тому завжди є потреба використання нових методів управління для можливості передбачити та мінімізувати цей вплив [7].

Проведено аналіз ефективності діяльності ТОВ «Будівельник» на основі методу управління – збалансованої системи показників (ЗСП) [8].

На етапі підготовки до побудови ЗСП розроблено стратегію, визначені ключові фактори успіху (перспективи) і прийнято рішення, для яких організаційних одиниць і рівнів потрібно розробити ЗСП.

Отже, для ефективного управління необоротними активами підприємства є доцільним: побудова збалансованої системи показників підприємства; аналіз досягнення стратегічних цілей підприємства, виходячи з фактичних значень ключових показників; балансування системи показників з метою визначення ефективних параметрів системи управління; оцінка застосовуваних технологій, яка їх відповідність вибраній стратегії, які інвестиції потрібно здійснити в розвиток із метою досягнення довгострокових цілей організації (табл. 3).

Для визначення стратегії управління необоротними активами доцільно визначити загальну стратегію підприємства.

Під час формулювання критичних факторів (критеріїв) оцінки береться до уваги специфіка конкретного підприємства, завдання, що стоять перед ним, виробничі можливості, а також прийнята на підприємстві система орієнтирів і цінностей. Базові стратегії підприємства проведені за допомогою SPACE-методу (табл. 4).

Відповідно до розрахунків підприємству відповідає «агресивна стратегія», Згідно з цим, воно має досить сильних сторін і високих можливостей розвитку в галузі для того, щоб упроваджувати інновації з розвитку необоротних активів без негативних наслідків для діяльності.

Для планування основних показників необоротних активів підприємства важливим є складник розроблення політики управління основними фондами підприємства, тому необхідно правильно вибрати методи, які б найточніше визначили планове значення основних фондів.

У процесі планування основних фондів були використані такі методи: 1) прогнозування основних фондів на основі ковзної середньої; 2) прогнозування основних фондів з використанням функції експоненціального згладжування; 3) планування основних фондів за допомогою економіко-математичного методу; 4) планування основних фондів за допомогою нормативного методу; 5) планування основних фондів за допомогою програмно-цільового методу. Проведено прогнозування основних фондів з використанням функції експоненціального згладжування (табл. 5).

З даних табл. 5 можна дійти висновку, що потреба в основних фондах підприємства на перший квартал 2018 року становить 68,71 тис. грн.

Висновки. Визначено конкурентну позицію підприємства. Проведено аналіз основних факторів зовнішнього середовища, який показав, що найбільший позитивний вплив на діяльність підприємства має група економічних

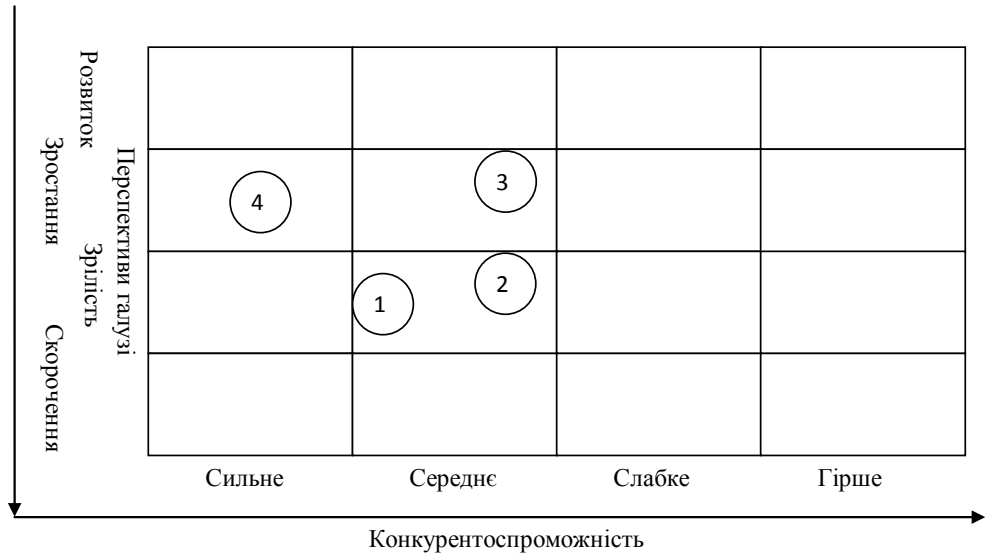

Рис. 2. Позиціонування підприємств-конкурентів за моделлю Хофера–Шендела

Таблиця 3

Ключові фактори успіху ТОВ «Будівельник»

Фактори успіху	Параметри успіху
Фінанси	Збільшення чистого прибутку
	Збільшення вартості оборотних активів
	Можливість зменшення собівартості продукції
Виробництво	Оновлення застарілого обладнання
	Ефективна робота з постачальниками
	Постійний контроль якості продукції
Стан та рівень забезпеченості НОА	Інтенсивність оновлення необоротних активів
	Зменшення вибуття НОА
Ефективність використання НОА	Можливість ефективного використання НОА
	Задіяна сума основних засобів
	Висока рентабельність НОА
	Достатня кількість випуску продукції
Персонал	Досвід роботи персоналу
	Розвиток здібностей робітників

Таблиця 4

Визначення характеру поведінки ТОВ «Будівельник» на ринку

Критерії	Оцінка в балах	Вага	Зважена оцінка в балах
Фінансова сила підприємства	5,8–7,1		
Рентабельність вкладеного капіталу	4–6	0,3	1,2–1,8
Стабільність отримання прибутку	7–8	0,4	2,8–3,2
Ліквідність	6–7	0,3	1,8–2,1
Конкурентоспроможність підприємства	4,7–5,9		
Частка підприємства на ринку	8–9	0,3	2,4–2,7
Можливість активного впливу на рівень цін і витрат	3–4	0,5	1,5–2,0
Рентабельність продажу	4–6	0,2	0,8–1,2
Привабливість галузі	6,7–8,0		
Характеристика конкурентної ситуації	7–8	0,4	2,8–3,2
Стадія життєвого циклу галузі	6–8	0,3	1,8–2,4
Залежність розвитку галузі від кон'юнктури	7–8	0,3	2,1–2,4
Стабільність галузі	4,9–6,3		
Тривалість життєвого циклу галузі	7–8	0,3	2,1–2,4
Ступінь інноваційної галузі	4–5	0,3	1,2–1,5
Маркетингові та рекламні можливості	4–6	0,4	1,6–2,4

Таблиця 5

Прогнозування основних фондів за допомогою методу «ковзна середня» (тис. грн)

№	Прогнозний показник середньорічної вартості основних фондів	Ср. знач 1	Ср. знач 2	Ср. знач 3	Ср. знач 4	Зміна показника в середньому	Прогноз
1	19,00						
2	39,50						
3	50,50	36,33					
4	68,00	52,67					
5	66,00	61,50	50,17				
6	57,85	63,95	59,37				
7	64,85	62,90	62,78	57,44			
8	57,70	60,13	62,33	61,49	59,47	1,93	
9							68,71

факторів. Виявлено сильні і слабкі сторони внутрішнього середовища підприємства. Проведена оцінка конкурентної сили і виявлено, що підприємство має конкурентні переваги за рахунок швидкої адаптації до змін попиту на продукцію. Проведено рейтингову оцінку стану управління ефективністю забезпечення та використання необоротних активів підприємства. Підприємство має «агресивну стратегію. Згідно з цим, воно має досить сильних сторін і високих можливостей розвитку в галузі для того, щоб упроваджувати інновації щодо розвитку необоротних активів без негативних наслідків для діяльності. Для подальшої ефективної діяльності підприємства запропоновано використання стратегії лідерства у диференціації. Доведено, що від ефективного управління та правильного використання складників необоротних активів підприємства залежать результати його діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия Київ: Ника-Центр, Эльга, 2003. 448 с.
2. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: підручник. Львів: Магнолія, 2008. 440 с.
3. Круш П.В., Клименко О.В., Подвігіна В.І. Капітал, основні та оборотні засоби підприємства: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 328 с.
4. Фролова Л.В., Шаруга С.М. Формализация планово-экономических расчетов к бизнес-плану развития предприятия: учебное пособие. Донецк: ДонГУЭТ, 2003. 197 с.
5. Крамаренко Г.О. Фінансовий менеджмент: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 520 с. URL: http://pidruchniki.ws/1593110643650/finansi/upravlinnya_neoborotnimi_aktivami (дата звернення: 11.10.2019)
6. Володькіна М.В. Економіка промислового підприємства: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 196 с.
7. Ігнашкіна Т.Б. Методичні підходи до оцінки ефективності відтворення основних фондів підприємства. *Економіка та держава*. 2011. № 1. С. 61–63.
8. Погостинская Н.Н., Погостинский Ю.А., Жамбекова Р.А. Экономическая диагностика: теория и методы. Нальчик: Эльбрус, 2007. 320 с.

References:

1. Blank, Y.A. (2003).*Upravlenye aktyvamy y kapytalom predpryiatyia* [Asset and capital management], Kyiv: Nyka-Tsentr. (in Ukrainian)
2. Kindrats'ka, H.I. Bilyk, M.S. and Zahorodnij, A.H. (2008), *Ekonomichnyjanaliz: teoriia i praktyka: pidruch*.[Economic analysis: theory and practice: textbook], L'viv: Mahnoliia. (in Ukrainian)
3. Krush, P.V. Klymenko, O.V. and Podvihina, V.I. (2008), *Kapital, osnovni ta oborotni zasoby pidpryiemstva:navchal'niy posibnik*. [Capital, fixed assets and working capital of the enterprise: тutorial] Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
4. Frolova, L.V. and Sharuha, S.M. (2003). *Barantseva Formalyzatsyia planovo-ekonomycheskykh raschetov k byznes-planu razvytyia predpryiatyia: ucheb. pos.* [Formalization of planning and economic calculations to the business development plan of the enterprise: studies. Pic.]. Donetsk: DonHUET. (in Ukrainian)
5. Kramarenko, H.O. (2009). *Finansovyj menedzhment: pidruch.* [Financial management: a textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, available at: http://pidruchniki.ws/1593110643650/finansi/upravlinnya_neoborotnimi_aktivami (accessed 11 october 2019). (in Ukrainian)
6. Volod'kina, M.V. (2004). *Ekonomika promyslovoho pidpryiemstva: navchal'niy posibnik.* [Economics of Industrial Enterprise:тutorial]. Kyiv: Tsentr navchal'noi literatury. (in Ukrainian)
7. Ihnashkina, T.B. (2011).Metodichni pidkhodi do otsinki efektivnosti vidtvorennya osnovnikh fondiv pidpriyemstva [Methodical approaches to estimation of efficiency of reproduction of fixed assets of the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava*. vol. 1, pp. 61–63. (in Ukrainian)
8. Pohostynskaia, N.N. Pohostynskyj, Yu.A. and Zhambekova, R.A. (2007). *Ekonomycheskaia dyahnostyka: teoryia y metody*. [Economic diagnostics: theory and methods]. Nal'chyk: El'brus. (in Russian)

УДК 330.341.1:502.33:338.242

Лугінін О.Є.,
кандидат технічних наук, професор,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Терлич С.В.,
кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Антофій Н.М.,
доктор економічних наук, професор,
Новокаховський політехнічний інститут

Looginin Oleg
Candidate of Technical Science, Professor,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Terlych Stanislav
Candidate of Technical Science, Assistant Professor,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Antofiy Natalia
Doctor of Economical Science, Professor,
Nova Kakhovka Polytechnic Institute

СУЧАСНІ ПІДХОДИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В ОЦІНЦІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ

Лугінін О.Є., Терлич С.В., Антофій Н.М. Сучасні підходи системного аналізу в оцінці підприємницьких ризиків. Класифіковані економіко-математичні методи і моделі у прийнятті та прогнозуванні господарських рішень в умовах невизначеності зовнішньої та внутрішньої інформації. Розглянуто два підходи в оцінці ризиків проектів (завдань) за часткової та повної невизначеності інформації. За часткової невизначеності розглянуто такі моделі та економіко-математичні методи їх реалізації, як: статистичний, аналізу чутливості проекту, визначення точки беззбитковості, оцінки бета-ризику, стохастичного програмування, економетричного прогнозування, оптимізації завдань на основі принципу максимума Понтрягіна, теорії масового обслуговування, оптимізації завдань за деревом рішень, за теорією корисності, за підходом Байєса, за оцінкою «вартість-ефективність», за моделями імітаційного моделювання, факторного та кластерного аналізу. За повної невизначеності інформації розглянуті методи й моделі на основі статистичних критеріїв Лапласса, Вальда, Севіджа, Гурвіца та теорії ігор за такими методами: парної і множинної гри, одно- та многошагової гри, з часткової та повної невизначеності, з нульової та ненульовою сум. Надана стисла характеристика цих методів і моделей та сфер їх використання у реалізації господарських рішень для інноваційних проектів і завдань.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, ризик, невизначеність інформації, господарське рішення.

Лугинин О.Е., Терлыч С.В., Антофий Н.Н. Современные подходы системного анализа в оценке предпринимательских рисков. Классифицированы экономико-математические модели в принятии и прогнозировании хозяйственных рисков в условиях неопределенности внешней и внутренней информации. Рассмотрены два подхода в оценке рисков проектов (заданий) при частичной и полной неопределенности информации. При частичной неопределенности рассмотрены модели и экономико-математические методы их реализации: статистический, анализа чувствительности проекта, определения точки безубыточности, оценки бэта-риска, стохастического программирования, эконометрического прогнозирования, оптимизации заданий на основе принципа максимума Потрягина, теории массового обслуживания, оптимизации заданий по дереву решений, по теории полезности, за подходом Байеса, по оценке «стоимость – эффективность», по моделям иммитационного моделирования, факторного и кластерного анализа. При полной неопределенности информации рассмотрены методы и модели на основе статистических критериев Лапласса, Вальда, Севиджа, Гурвица и методов теории игр: парной и множественно игры, одно- и многошаговой игры, с частичной и полной неопределнностью, с нулевой и ненулевой суммой. Дана краткая характеристика этих методов, моделей и сфер их использования в реализации хозяйственных решений для инновационных проектов и заданий.

Ключевые слова: экономико-математическое моделирование, риск, неопределенность информации, хозяйственные решения.

Looginin Oleg, Terlych Stanislav, Antofiy Natalia. The modern approaches of system analysis in risks assessing entrepreneurial. The article substantiates the use of system analysis to obtain qualitative risk characteristics in entrepreneurial activity and business based on economic and mathematical modeling. The general classification of mathematical methods used in economics and management is given, according to the assessment of entrepreneurial risks. The essence of these methods is revealed in a concise form on the basis of two approaches to accounting for the uncertainty of external and internal information: partial and complete uncertainty. The first approach includes methods for assessing risks in the implementation and forecasting of innovative projects and tasks, when there is information about the values of the events in question and the likelihood of their occurrence (or often you can determine from them); these are statistical methods, a project sensitivity analysis method, utility theory methods, optimization methods of the optimal equation theory, factor and classical analysis methods, and others. The second approach includes methods for accounting for the uncertainty of risky events when there is no information about the probability of the events in question: these are methods for considering statistical criteria, optimization methods for stochastic programming, and methods for game theory. Spheres of using the methods of the considered approaches are indicated, ways of using the quantitative characteristics of risk events in the face of uncertainty. With complete uncertainty of the information, methods and models based on the statistical criteria of Laplace, Wald, Sevage, Hurwitz and methods of game theory are considered: pair and multiple games, single and multi-step games, with partial and complete uncertainty, with zero and nonzero sums. In the first the main characteristics of economical and mathematical methods and models in economic and management in accept of rules in the conditions of all hafting annealing information. Practical meaning is consists in using of mathematical models and their methods for realization in accept futures imitation ranges of rules in making this products and tasks in anneleaning situation.

Key words: economic and mathematical modeling, risk, information uncertainty.

Постановка проблеми. Здійснення підприємницької діяльності у прийнятті господарських рішень в управлінні проектами (завданнями) проходить в умовах невизначеності зовнішньої та внутрішньої інформації з наявності підприємницьких ризиків.

У статті надається класифікація кількісних підходів в оцінці підприємницьких ризиків на основі розгляду економіко-математичних методів і моделей. Розглянуті два підходи в оцінці ризиків інноваційних проектів (завдань) на основі економіко-математичних методів за часткової та повної невизначеності інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням з оцінки ризиків розглядаємих подій за невизначеності інформації присвячено праці вітчизняних учених: В.В. Вітлинського, Д.А. Штефанича, В.В. Лук'янової, С.М. Ілляшенка, В.А. Василенка, С.В. Білоусової, М.Б. Медведєва та інших. До цих досліджень можна також віднести публікації зарубіжних науковців: А.М. Дуброва, В.М. Трояновського, Г. Оуена та інших.

Формування цілей статті. Метою статті є класифікація і стислий огляд кількісних методів економіко-математичного моделювання за двома ознаками: при частковій та повній невизначеності інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування та реалізація інноваційних проектів в економічній та управлінській діяльності ринкової економіки відбувається в умовах невизначеності інформації, коли уникнути ризику неможливо. Але це не означає, що слід приймати такі рішення, в яких завчасно відомий результат, бо такий підхід, як правило, є неефективним. Тому необхідно передбачати ризик, оцінити його розміри, планувати заходи до його регулювання, не перевищувати допустимих меж.

До *джерел невизначеності інформації*, як причини виникнення ризиків, можуть бути віднесені фактори зовнішньої та внутрішньої інформації [10].

У зв'язку з наявністю підприємницьких ризиків та їх впливу на діяльність організацій (підприємств, фірм, компаній) виникають питання їх управління з використанням відповідних моделей і методів їх реалізації на основі системного аналізу як напряму обґрунтування господарських рішень.

Системний аналіз передбачає насамперед використання чітких *кількісних підходів* на основі математичного моделювання. У зв'язку з цим *метою цього дослідження* є загальний огляд кількісних методів оцінки ризиків в тій чи іншій системі господарювання.

За *аналітичним підходом,* що базується на використанні економіко-математичних моделей і методів, можна виділити два напрями системного аналізу кількісних рішень за видами врахування невизначеності подій.

За першим напрямом, коли відомі кількісні результати можливих варіантів рішень, а також ймовірність їх досягнення (або їх можна визначити), використовуються такі основні оптимізаційні методи та моделі обґрунтування рішення в умовах ризику [1-5; 7–12; 14; 18–21]: статистичний метод; аналітичний метод; метод аналізу чутливості проекту; метод визначення точки беззбитковості; методика оцінки ризикового проекту (або бета-ризику); методи стохастичного програмування; методи економетричного прогнозування; оптимізаційні методи на основі принципу максимуму Понтрягіна; методи теорії масового обслуговування; оптимізація завдань за методом дерева рішень; методи теорії корисності; підхід Байєса; метод «вартість – ефективність»; оптимізаційна модель імітаційного моделювання; методи прийняття рішень на основі факторних та кластерних моделей.

Розглянемо принципову суть зазначених методів і моделей визначеного виду врахування невизначеності у прийнятті рішень.

Статистичний метод, який полягає в кількісній оцінці рівня ризику на основі визначення відповідних чисельних показників інноваційних проектів (завдань): *математичного сподівання* $\bar{x} = \sum_{i=1}^{n} x_i p_i$, де x_i – значення випадкових величин (завдань, проектів); p_i – ймовірність появи випадкових величин; n – кількість розглядуваних випадкових величин; *дисперсія*

випадкових величин $\sigma^2 = \sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x})^2 p_i$; *середньоквадратичне відхилення* випадкових величин $\sigma = \sqrt{\sigma^2}$; *коефіцієнт варіації* $V = \frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100\%$. Приймається таке рішення про вкладення інвестицій в *і*-й варіант проекту, за яким розрахункові значення показників дають більше переваг.

Аналітичний метод, що передбачає визначення показників, які використовуються в оцінці ефективності інвестицій для інвестиційних проектів: *період окупності проектів (PP)*

$$\text{PP} = \frac{\sum_{i=1}^{n} B_i (1+\rho)^{-1} - \sum_{i=1}^{n} p_i (1+\rho)^{-1}}{P_{m+1}(1+\rho)^{-(m+1)}} + m \le T, \quad (1)$$

де P_i, B_i – відповідно результати та інвестиційні витрати *i*-го періоду; ρ – норма дисконту; *n* – кількість років в реалізації проекту; *m* – номер розрахункового року; *T* – період життєвого циклу проекту; *чистий приведений дохід (NPV)* як сума дисконтних фінансових засобів за весь термін реалізації проекту

$$\text{NPV} = \sum_{i=1}^{n} \frac{P_i - B_i}{(1+\rho)^i} \ge 0; \quad (2)$$

з *n* альтернативних проектів менш ризиковим буде проект з більшим значенням *NPV*, що відповідає більшому запасу надійності; *внутрішня норма прибутковості (IRR),* яка розглядається як розрахункова ставка відсотка, за яким проект є беззбитковим і безприбутним при *IRR* = ρ; (при *IRR* < ρ проект збитковий; при *IRR* > ρ проект прибутковий); *індекс прибутковості* (*PI*), що являє собою співвідношення приведених надходжень і приведених інвестиційних витрат

$$\text{PI} = \frac{\sum_{i=1}^{n} P_i (1+\rho)^{-1}}{\sum_{i=1}^{n} B_i (1+\rho)^{-1}} \ge 1, \quad (3)$$

де з *n* розглядаємих проектів менш ризиковим буде проект з більшим значенням *PI*, що має більший запас надійності.

Метод аналізу чутливості проекту, який дозволяє визначити *критичне значення ринкової ціни* одиниці продукції

$$\text{NPV} = -I_0 + \sum_{i=1}^{n} \frac{Q_i Ц_{\text{кр}} - B_i}{(1+\rho)^i} = 0, \quad (4)$$

де I_0 – величина інвестицій; $Ц_{кр}$ – критична ціна одиниці продукції; Q_i – обсяг виробництва реалізації продукції; *критичне значення обсягу виробництва і реалізації продукції*

$$\text{NPV} = -I_0 + \sum_{i=1}^{n} \frac{П_i \delta_i Q_{\text{кр}}}{(1+\rho)^i} = 0, \quad (5)$$

де $П_i$ – питомі надходження за проектом у *і*-му періоді, $П_i = \frac{P_i - B_i}{Q_i}$; δ_i – частка виробництва і реалізації продукції кожного періоду в загальному обсязі, $\delta_i = \frac{Q_i}{\sum_{i=1}^{n} Q_i}$; $Q_{кр}$ – критичне значення обсягу виробництва і реалізації продукції.

Метод визначення точки беззбитковості, який використовується для оцінки ризику інвестицій. *Точка беззбитковості* (ТБЗ) являє собою точку критичного обсягу виробництва (реалізації) продукції $Q_{кр}$, в якій дохід *Д* від продажу виробленого обсягу продукції *Q* за ціною *Ц Д = Ц·Q* дорівнює витратам на її виробництво (реалізацію) *В = b·Q + П* (*b* – змінні витрати на одиницю продукції, *П* – постійні витрати для всього обсягу продукції). З умови *Д = В* знаходиться ТБЗ (рис. 1) з визначенням величини $Q_{кр}$:

$$Q_{\text{кр}} = \frac{П}{Ц - B}. \quad (6)$$

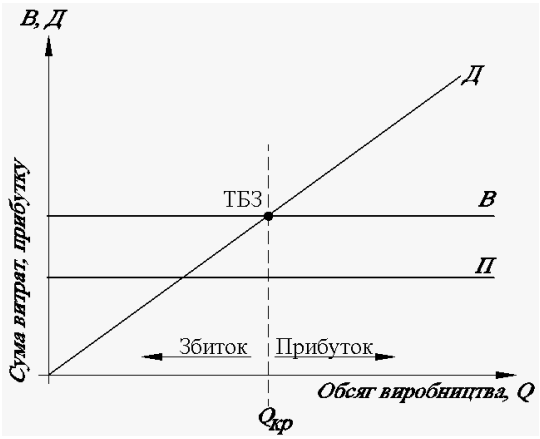

Рис. 1. Графік визначення точки беззбитковості

Методика оцінки ризикового проекту (або бета-ризику) базується на розгляді середніх ризиків, які вважаються такими, що мають тенденцію підійматися і зменшуватися синхронно з розвитком загального ринку, де стан ринку описується залежністю

$$k_S = k_{\text{cf}} + (k_m - k_{\text{rf}})\beta, \quad (7)$$

де k_s – норма прибутку,%; k_{rf} – безризикова ставка прибутку,%; k_m – потрібна ставка прибутку,%; β – бета-коефіцієнт прибутку (β = 0,5–1,5).

Використання залежності (7) дає таке значення норми прибутку (відсоток вартості капіталу) k_s, за якою інвестори дають гроші в борг компанії у тому випадку, якщо вона сподівається зробити норму прибутку не менше k_s.

Методи стохастичного програмування являють собою сукупність методів планування при розв'язанні завдань із врахуванням випадкового (стохастичного) походження процесів. Під час формування завдань стохастичного програмування як параметри і змінні цільової функції, так і обмеження мають випадковий характер. У загальному вигляді необхідно визначити екстремум (максимум чи мінімум) цільової функції з урахуванням обмежень на змінні. Модель стохастичного програмування описується у вигляді цільової функції

$$Z = P\left\{\sum_j p_j x_j \ge r\right\} \to \max_{(\min)} \quad (8)$$

при обмежувальних умовах

$$P\left\{\sum_{j=1}^{n} a_{\text{ij}} x_j \le b_i\right\} = \{\alpha_i \ge 0;|$$

$$P\left\{\sum_{j=1}^{n} a_{\text{ij}} x_j \ge b_i\right\} = \{\alpha_i \ge 0;| \quad (9)$$

де P – ймовірність умов задачі; p_j – значення ймовірності змінних; x_j – змінні задачі; a_{ij} – параметри змінних задачі; b_i – праві частини обмежень на змінні; α_j – задані рівні ймовірності дотримання кожного обмеження.

Методи економічного прогнозування [9] дають змогувстановити значення точкового та інтервального прогнозів розвитку явища або процесу в умовах ризику за обраною залежністю простої або множинної регресії. При цьому можуть використовуватись або залежності класичного методу найменших квадратів, або враховуватись залежності за наявності випадків мультиколінеарності, гетероскедастичності, автокореляції.

Оптимізаційні методи на основі принципу максимуму Понтрягіна мають широке застосування у вирішенні технічних завдань і починають використовуватися в економічній та управлінській практиці [9]. Такий підхід орієнтований на клас завдань (у тому числі динамічних) із визначенням оптимальних дій об'єкта управління з урахуванням його стану за часом і в просторі, з урахуванням відхилень ризиків від установленої тенденції розвитку процесу. Ставиться завдання знати таку послідовність значень управляючих параметрів сформованого функціоналу (функції управління), щоб цей функціонал приймав екстремальні значення (максимальні або мінімальні). Завдання пошуку оптимальних рішень зводиться до використання умови екстремальності функції управління з визначенням змінних параметрів за умови дискретного принципу, або принципу максимуму Понтрягіна.

Методи теорії масового обслуговування (теорія черг, теорія розкладів) розглядається як напрямок системного аналізу дослідження операцій, в яких на основі теорії ймовірності даються кількісні оцінки масового обслуговування, які, як правило, бувають нерегулярними, стохастичними, оскільки частота вимог (потреб в їх обслуговуванні, виконання операцій залежно від напряму надходження) і час виконання вимог (термін обслуговування) є випадковими величинами ризикового надходження.

Оптимізація завдань за методом дерева рішень. У методі використовується аналітичний підхід до вибору найкращого рішення. Проблема прийняття рішення визначається графічно у вигляді дерева рішень, гілки якого визначають значення результатів варіантів рішень із зазначенням варіанту рішення x_i (наприклад, вартість проекту, витрати на устаткування, терміни експлуатації тощо) із ймовірністю їх прийняття p_i. Цільовою величиною рішення виступає, як правило, математичне сподівання кожного рішення $M(x)=x_ip_i$. Оптимальним буде те з них, яке має максимальне значення математичного сподівання.

Методи теорії корисності. Вони виступають як один із напрямів економіко-математичного моделювання. Поняття «корисність» в економічній теорії полягає в незаперечному суб'єктивному описанні особою з прийняття рішення (ОПР) переваг якісних явищ (корисності) у прийнятті рішення в умовах невизначеності інформації від зовнішнього середовища. Спеціальний підхід до вибору рішень за цією теорією засновується на використанні *функції корисності,* яку запропонували американські вчені Дж. фон. Нейман та О. Моргенштерн:

$$\max \Phi_i = \max_i \sum_{j=1}^{m} p_j U\left(Y_{\text{ij}}\right), i = 1,...,n; \qquad (10)$$

де Φ_i – корисна оцінка i-го ризикового явища (процесу); $U(Y_{ij})$ – функція корисності при якісній оцінці зовнішнього середовища, j = 1,…, m; p_j – суб'єктивна ймовірність настання j-го стану зовнішнього середовища.

Як видно із залежності (10), приймаються такі рішення, коли корисна оцінка ризикового явища буде максимальною.

Цю залежність треба розуміти і так, що ОПР вибирає той варіант рішення, щоб мінімізувати очікувані витрати.

Підхід Байєса. У теорії статистичних рішень є і такий напрям економічно-математичного моделювання, як байєсовський підхід. Згідно з ним на основі свого досвіду (знань, інтуїції) ОПР робить передбачення відносно виникнення ситуацій та його впливу на процес виробництва, але заперечення ОПР можуть відрізнятися від думок інших спеціалістів. Тому в таких випадках виконується впорядковування математичних сподівань альтернативних рішень та остаточно приймається таке рішення, яке мінімізує ризик.

Метод «вартість-ефективність». Цей метод у закордонній практиці отримав назву «витрати – вигода». За цим методом формуються дві економіко-математичні моделі: вартості та ефективності. Ці моделі формуються на базі фактичних даних, надійного статистичного матеріалу; інколи використовується думка керівника, який визначає граничне значення вартості та необхідне значення ефективності.

Оптимізаційна модель імітаційного моделювання. Ця модель призначена для отримання рішень у системі діалогу експериментатора (керівника будь-якого рівня) з ПК на підставі декількох параметрів управління. Використовується інформація про показники, які коректуються в умовах можливих ризиків підприємницької діяльності; показники аналізуються експериментатором з позиції їх допустимості із-за невизначеності деяких даних. Якщо показники потребують зміни, то експериментатор може здійснювати той, або інший параметр управління. Як тільки експериментатор приходить до висновку про досягнення бажаного співвідношення між параметрами управління, то він переводить систему до розрахунків на ПК за проміжок часу, який розглядається. Таким чином, робота людино-машинної імітаційної системи дозволяє знайти варіант прогнозу, який забезпечує найкраще співпадання між параметрами, що розглядаються.

Модель факторного аналізу. Дана модель побудована як підхід, який полягає у визначенні головних факторів, що впливають на певну кількість змінних з оцінкою впливу кожного фактора на кожну змінну (факторне навантаження).

Для розв'язання задач факторного аналізу використовується імовірнісна модель наступного типу:

$$a_p^n = \sum_{i=1}^{m} l_{\text{pr}} \cdot f_n + u, \qquad (11)$$

де a_p^n – вихідні показники; f_n – визначені головні фактори, що дають системну оцінку розглядає мого явища; l_{pr} – вага кожного фактору в системній оцінці; u – залишки, що характеризують невраховані відхилення теоретичних і фактичних даних; n – кількість змінних моделі; m – кількість розглядаємих факторів.

Найбільш розповсюдженим методом розв'язаня цієї задачі є *центроїдний метод* [9], за яким

розраховуються елементи матриці навантажень факторів C_{ij} (i = 1,…, n; j = 1,…, m) при змінних z_i, кожний елемент якого визначається через повну кореляційну матрицю парних коефіцієнтів r_{ij}. Кінцевим результатом повинна стати факторна матриця навантажень в залежності від n змінних та m факторів навантаження.

Аналізуючи факторні навантаження, обирається той зовнішній фактор (або фактори), який інтенсивно впливає на всю сукупність змінних.

Модель кластерного аналізу. Використовується для соціально-економічних явищ і процесів з багатовимірністю їхнього опису за великою кількістю показників. Для даних задач може бути використаний *кластерний аналіз*, який полягає в розбивці множини досліджувальних об'єктів і ознак на однорідні групи – кластери.

Математична постановка задачі кластерного аналізу полягає в необхідності розбивки множини об'єктів Q та m підмножин (кластерів) Q_1, Q_2,…, Q_m. Ця розбивка повинна задовольняти певному критерію оптимальності, за який приймається внутрішньогрупова сума квадратів відхилень виміру j-го об'єкту від середнього значення показників $\overline{x}$: .

$$W = \sum_{j=1}^{m} \left(x - \overline{x}\right)^2. \qquad (12)$$

Відстань між точками x_i та x_j одного чи інших груп характеризується *функцією відстані* $d(x_i, x_j)$.

Існує декілька методів реалізації кластерного аналізу: метод повних зв'язків; метод максимальної локальної відстані; метод Варда; центроїд ний метод. Суть даних методів наведена, наприклад, в монографії [9].

За другим напрямком системного аналізу до методів отримання господарських рішень в умовах повної невизначеності або конфліктної ситуації, коли ймовірності варіантів рішень частково або повністю невідомі, можуть бути віднесені економіко-математичні методи на основі статистичних критеріїв [1-9; 11; 14; 21] та теорії ігор [1-6; 9; 12–19; 21].

Методи і моделі на основі статистичних критеріїв:

а) *принципи недостатнього обґрунтування Лапласа*, який застосовується у випадку, коли можливо припустити, що будь-який з варіантів обставин не більш ймовірний за інший. Тоді ймовірнісні обставини можна вважати рівними і здійснювати вибір рішення, яке забезпечує мінімум критерію ризику:

$$R_i = \sum_{j=1}^{n} H_{3j} \cdot p_j, j = 1,..., m, \qquad (13)$$

де m – кількість можливих рішень; n – кількість можливих припущень (обставин) за величинами збитків H_{3j} та ймовірностей p_j;

б) максимальний критерій Вальда, який використовується тоді, коли вимагається гарантія того, щоб виграш (результат) у будь-яких випадках виявився не менше найбільшого із можливих виграшів у гірших умовах. Тоді найкращим рішенням буде таке, для якого виграш стане максимальним з усіх мінімальних для ризиків варіантів:

$$\max_i \min_j a_{ij}, \qquad (14)$$

де a_{ij} – виграш, який відповідає парі сполучень рішень P_i (i = 1, …, m) та припущень $П_j$ (j = 1, …, n);

в) мінімальний критерій Севіджа, використовуємий у випадках, коли необхідно у будь-яких умовах запобігати великому ризику. Тому перевага віддається тому рішенню, для якого максимальні збитки при різних варіантах опиняються мінімальними

$$\min_i \max_j H_{3ij}; \qquad (15)$$

г)критерій песимізма-оптимізма Гурвіца, який застосовується тоді, коли необхідно зупинитись між лінією поведінки в розрахунку на погіршення і лінією поведінки в розрахунку на покращення:

$$G_i = k \min_j a_{ij} + \left(1 - k\right) \max_j a_{ij}, \qquad (16)$$

де k – коефіцієнт, що розглядається як показник оптимізму ($k \leq 1$); на практиці значення k обирається в залежності від конкретних обставин і схильності до ризику ОПР.

У прийнятті обґрунтованого рішення за зазначеними критеріями обирається те рішення, переваги якому віддають більше критеріїв.

Методи теорії ігор. У цій теорії *гра* розглядається як процес, в якому кожна сторона – гравець (окремі особи, підприємницькі структури, а також різні явища та об'єкти пригоди) бажає реалізації своєї стратегії. *Стратегія гравця* – це план, згідно з яким він здійснює вибір своєї дії у будь-якій можливій ситуації і за будь-якої можливої інформації. *Хід гри* – це вибір однієї із дій запропонованих правилами гри. *Завдання теорії ігор* – визначення оптимальних стратегій гравців, які за багаторазового повторення гри забезпечують гравцям максимально важливий виграш.

Теорія ігор – це побудова математичної моделі реалізації управлінського рішення в умовах невизначеності ризикової події за наявністю *конфліктної ситуації* між сторонами, інтереси яких повністю, або частково протилежні. Ця теорія широко використовується в зарубіжній діяльності. В національній практиці застосування цієї теорії поширюється в реалізації інноваційних проектів і завдань [2; 3; 12; 15–21], де розглядаються такі *види ігор*: парна та множинна; одно- та багатокрокова; з частковою та повною невизначеністю; з нульовою та ненульовою сумою.

У простішому випадку матричної гри (парна гра з нульовою сумою) на основі укладання платіжної матриці $C = (a_{ij})$ з m рядів та n стовпців, де a_{ij} визначає виграш першого гравця i та програш другого j з ймовірностями $X_i(x_1, x_2, \ldots, x_n)$ та $Y_j(y_1, y_2, \ldots, y_m)$, математичне сподівання змішаної стратегії гравців (гра без сідлової точки) відповідає залежності

$$M\left(X, Y\right) = \sum_{i=1}^{n} \sum_{j=1}^{m} X_i Y_j a_{ij}. \qquad (17)$$

Тоді використання змішаної стратегії дає можливість першому (другрму) гравцям одержати виграш (програш) за ціною

$$Z = \max_X \min_Y M\left(X, Y\right) = \min_Y \max_X M\left(X, Y\right). \qquad (18)$$

Висновки. 1. Здійснено класифікацію економіко-математичних методів і моделей в умовах невизначеності інформації. 2. Дана стисла характеристика розглянутих методів і моделей при їх частковій та повній невизначеності з прийняттям та прогнозуванням рішень для інноваційних проектів (завдань). 3. Показана сфера використання цих методів і моделей при наявності ризиків подій.

Список використаних джерел:

1. Абчук В.А. Экономико-математические методы: Элементарная математика и логика. Методы исследования операций: монография. Санкт-Петербург: Союз. 1999. 318 с.
2. Белоусова С.В. Опыт исследования операций в оценке конъюнктуры экономических рисков: монография. Херсон: МУБиП. 2004. 350 с.
3. Вітлинський В.В., Наконечний С.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: підручник. Київ: ІЗ МН. 1996. 400 с.
4. Вітлинський В.В., Марченко П.І. Аналіз моделювання та управління економічним ризиком: навч.-методич. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ. 2000. 292 с.
5. Дубров А.М., Лагоша Е.Ю., Хрусталев Е.Ю. Моделирование рисковых ситуаций в экономике и бизнесе: учеб. пособ. Москва: Финансы и статистика. 2000. 176 с.
6. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посіб. Київ: КНЕУ. 2001. 170 с.
7. Івченко І.Ю. Економічні ризики: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. 304 с.
8. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: навч. посіб. Київ: Центр наукової літератури. 2009. 440 с.
9. Лугінін О.Є. Моделювання національних і світогосподарських процесів: методологія побудови і використання моделей з обґрунтування господарських рішень: монографія. Миколаїв: СПД Румянцева Т.В.. 2016. 343 с.
10. Лугінін О.Є. Управління господарськими ризиками в сучасних умовах. *Бізнес-навігатор*. 2016. № 2(39). С. 79–85.
11. Лугінін О.Є. Моделювання з управління господарськими ризиками проектів в умовах економічної кризи. *Бізнес-навігатор*. 2017. №1(40). С. 53–54.
12. Лугінін О.Є. Оцінка підприємницьких ризиків під час управління проектами за теорією ігор. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 5(48). С. 86–88.
13. Лугінін О.Є. Моделювання управління ризиками проектів в умовах невизначеності. *Маркетингові орієнтири інноваційного розвитку економіки і міжнародний досвід: 2018*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 16 жовтня 2018 р. Херсон: МУБіП, 2018. С. 67–70.
14. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: навч. посіб. Київ: Академвидав. 2008. 462 с.
15. Медведев М.Г., Барановская Л.В., Игровые методы моделирования экономических систем: учеб. пособ. Київ: Европейский университет. 2001. 115 с.
16. Оуэн Г. Теория игр: учеб. пособие; пер с англ. Н.Н. Врутлевской, Г.Н. Дюбина, А.Н. Ляпунова; 4-е изд. М.:ИНФРА – Москва 2008. 230 с.
17. Тарасюк Г.М. Управління проектами: навч. посіб. Київ: Каравела. 2004. 344 с.
18. Трояновский В.М. Математическое моделирование в менеджменте. Москва: Рус. деловая литература, 2009. 235 с.
19. Управління підприємницьким ризиком / за заг. ред. д.е.н., проф. Д.А. Штефанича. Тернопіль: Економічна думка. 1999. 224 с.
20. Устенко О.Л. Теория экономического риска: монография. Київ: МАУП, 1997. 164 с.
21. Фомішина В.М., Лугінін О.Є., Дудченко О.М., Акімов О.В. Економіко-математичне моделювання в управлінні національних та світових господарств: навч. посіб. Херсон: Видавництво СТАР. 2014. 320 с.

References:

1. Abchuk V.A. (1999) Ekonomyko-matematycheskye metody: Elementarnaja matematyka y loghyka. Metody yssledovanyja operacyj [Economic and mathematical methods: Elementary mathematics and logic. Operations research methods]. St. Petersburg: Sojuz. (in Russia)
2. Belousova S.V. (2004) Opyt yssledovanyja operacyj v ocenke konjunktury ekonomycheskykh ryskov: monoghrafyja [Experience in researching operations in economic risk assessment]. Kherson: MUBiP. (in Ukraine)
3. Vitlynsjkyj V.V., Nakonechnyj S.I. (1996) Ekonomichnyj ryzyk i metody jogho vymirjuvannja: pidruchnyk [Economic risk and methods of its measurement]. Kiev: IZ MN. (in Ukraine)
4. Vitlynsjkyj V.V., Marchenko P.I. (2000) Analiz modeljuvannja ta upravlinnja ekonomichnym ryzykom [Analysis of modeling and management of economic risk]. Kiev: KNEU. (in Ukraine)
5. Dubrov A.M., Laghosha E.J., Khrustalev E.J. (2000) Modelyrovanye ryskovykh sytuacyj v ekonomyke y byznese [Modeling of risky situations in economy and business]. Moscow: Fynansy y statystyka. (in Russia)
6. Jerina A.M. (2001) Statystychne modeljuvannja ta proghnozuvannja [Statistical modeling and forecasting]. Kiev: KNEU. (in Ukraine)
7. Ivchenko I.J.(2004) Ekonomichni ryzyky: navch. Posib [Economic risks]. Kiev: Centr navchaljnoji literatury. (in Ukraine)
8. Illjashenko S.M. (2009) Ekonomichnyj ryzyk [Economic risk]. Kiev: Centr navchaljnoji literatury. (in Ukraine)
9. Looginin O.J. (2016) Modeljuvannja nacionaljnykh i svitoghospodarsjkykh procesiv: metodologhija pobudovy i vykorystannja modelej z obgruntuvannja ghospodarsjkykh rishenj [Modeling of national and world economic processes: methodology for building and using models to justify economic decisions]. Mykolaiv: SPD Rumjanceva T.V. (in Ukraine)
10. Looginin O.J. (2016) Upravlinnja ghospodarsjkymy ryzykamy v suchasnykh umovakh [Management of economic risks in modern conditions]. *Business navigator*, no. 2(39). pp. 79–85.
11. Looginin O.J. (2017) Modeljuvannja z upravlinnja ghospodarsjkymy ryzykamy proektiv v umovakh ekonomichnoji kryzy [Modeling of economic risk management in projects of economic crisis]. *Business navigator*, no. 1(40). pp. 53–54.
12. Looginin O.J. (2018) Ocinka pidpryjemnycjkykh ryzykiv pid chas upravlinnja proektamy za teorijeju ighor [Assessment of Entrepreneurial Risks in Game Theory Project Management]. *Business navigator*, no. 5(48). pp. 86–88.
13. Lughinin O.J. (2018) Modeljuvannja upravlinnja ryzykamy proektiv v umovakh nevyznachenosti [Modeling project risk management under uncertainty]. Proceedings of the *Marketing guidelines for innovative economic development and international experience* (Ukraine, Kherson, october 16, 2018).: MUBiP. pp. 67–70.
14. Luk'janova V.V. (2008) Gholovach T.V. Ekonomichnyj ryzyk [Economic risk]. Kiev: Akademvydav. (in Ukraine)
15. Medvedev M.G., Baranovskaja L.V. (2001) Yghrovye metody modelyrovanyja ekonomycheskykh system [Game methods of modeling of economic systems]. Kiev: European University. (in Ukraine)

16. Ouen G. (2008) Teoryja yghr [Game Theory]. Moscow: INFRA. (in Russia)
17. Tarasjuk G.M. (2004) Upravlinnja proektamy [Project management]. Kiev: Karavela. (in Ukraine)
18. Trojanovskyj V.M. (2009) Matematycheskoe modelyrovanye v menedzhmente [Mathematical modeling in management]. Moscow: Rus. business literature. (in Russia)
19. Shtefanycha D.A. (1999) Upravlinnja pidpryjemnycjkym ryzykom [Business Risk Management]. Ternopil: Economic Thought. (in Ukraine)
20. Ustenko O.L. (1997) Teoryja эkonomycheskogho ryska [The theory of economic risk]. Kiev: MAUP. (in Ukraine)
21. Fomishyna V.M., Lughinin O.J., Dudchenko O.M., Akimov O.V. (2014) Ekonomiko-matematychne modeljuvannja v upravlinni nacionaljnykh ta svitovykh ghospodarstv [Economic and mathematical modeling in the management of national and world economies]. Kherson: PAGE Publishing House. (in Ukraine)

УДК 330.8, 338.2

Мельник О.В.,
доцент кафедри економічної теорії,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Melnyk Oksana,
Associate Professor, Political Economy Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мельник О.В. Результативність управління капіталом вітчизняних промислових підприємств. Стаття присвячена визначенню змісту результативності управління капіталом підприємства та її оцінюванню за даними промислових підприємств України. У процесі дослідження встановлено, що результативність управління капіталом підприємств пов'язана із цільовою спрямованістю управлінських впливів на капітал, результуючим аспектом якого є бажані та очікувані економічні результати у вигляді зростаючої динаміки доданої та внутрішньої вартості підприємств. За результатами оцінювання вартості вітчизняних промислових підприємств визначено, що її формування та зростання відбувається за рахунок накопичення вартості активів, при цьому тенденції щодо формування доданої вартості є руйнівними. Встановлено, що причинами спадної динаміки якості капіталу є низький технологічний рівень капіталу промислових підприємств України, що зумовлений повільними процесами інноваційної діяльності.

Ключові слова: результативність, управління капіталом, якість капіталу, вартість, промислові підприємства.

Мельник О.В. Результативность управления капиталом отечественных промышленных предприятий. Статья посвящена определению содержания результативности управления капиталом предприятия и его оценке по данным промышленных предприятий Украины. В ходе исследования определено, что результативность управления капиталом предприятий связана с целевой направленностью управленческих воздействий на капитал, результирующий аспект которого проявляется в форме желаемых и ожидаемых экономических результатов в виде растущей динамики добавленной и внутренней стоимости предприятий. По результатам оценки стоимости отечественных промышленных предприятий определено, что ее формирование и рост происходит за счет накопления стоимости активов, при этом тенденции формирования добавленной стоимости являются разрушительными. Установлено, что причинами нисходящей динамики качества капитала является низкий технологический уровень капитала промышленных предприятий Украины, который обусловлен низкими темпами развития инновационной деятельности.

Ключевые слова: результативность, управление капиталом, качество капитала, стоимость, промышленные предприятия.

Melnyk Oksana. The effectiveness of capital management of domestic industrial enterprises. This scientific article is devoted to determining the content of the efficiency of enterprise capital management and its evaluation according to the data of industrial enterprises of Ukraine. The content of "performance" is ambiguously defined in economic scientific sources, and in the context of the problem of capital management of the enterprise little

researched. Modern specificity of capital formation at the enterprise causes expansion of the substantive space of research of the effectiveness of capital management from the traditional financial and economic aspects to intellectual, technological, etc. In the course of work on the article, general and special methods of scientific knowledge were used, namely: bibliographic and terminological analysis, scientific generalization, methods of parameterization and standardization of indicators, value, financial and factor analysis, method of causation. The study found that the effectiveness of corporate capital management is related to the targeting of managerial effects on capital, the result of which is the desired and expected economic results in the form of increasing dynamics of added and intrinsic value of enterprises. According to the results of valuation of domestic industrial enterprises, it is determined that its formation and growth is due to the accumulation of the value of assets, with the tendency for value added formation, which is estimated on the basis of the ReOI model, is destructive. The resulting aspects of capital formation are directly related to the qualitative characteristics of capital, which are assessed on the criteria of risk, liquidity and profitability. It is established that the reasons for the declining dynamics of capital quality are the low technological level of capital of industrial enterprises of Ukraine, which is caused by slow processes of innovation activity. The practical significance of this study is, first, the development of a methodological approach to assessing the performance of capital management of industrial enterprises, which, according to the cost target model, calculate the internal value of the enterprise as a form of capital organization and determine the quality of capital, as a basis for identifying problems of capital formation. Secondly, it is proved that under the current post-industrial conditions of activity the main characteristics of the capital of industrial enterprises are the level of adaptability and intelligence, and the factors of their providing the level of innovative activity of enterprises.

Key words: productivity, capital management, quality of capital, value, industrial enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наукова проблематика, що пов'язана з питання оцінювання та забезпечення ефективності формування, накопичення, використання, розподілу капіталу підприємств є однією з найбільш обговорюваних як у науковому, так і в бізнес-товаристві, а змістовні аспекти її дослідження характеризуються досить широким тематичним та міждисциплінарним спектром. Наукові праці, в яких обговорюється управлінська природа капіталу підприємства, традиційно фокусуються на інвестиційному та фінансовому аспектах, при цьому сучасна проблематика капіталотворення є значно ширшою, а пріоритетними стають технологічні, інтелектуальні, соціальні аспекти тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Традиційно проблематика дослідження теоретичних та методичних питань управління капіталом сфокусована на фінансових аспектах, а найбільш значущими є результати наукових досліджень І. Бланка, І. Булєєва, Н. Брюховецької, І. Івашковської, М. Кудіної, О. Сисоєвої, Т. Теплової, А. Ткачової, Г. Швиданенко тощо. Більш широко цю економічну проблематику досліджують К. Друрі, Р. Каплан, М. Мейер, Д. Нортон, Б. Райан, Д. Хан, Е. Хедриксен, Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, К. Уорд, В. Буханець, О. Лісніченко, І. Рєпіна, К. Рябикіна, Л. Фролова, Н. Шевчук та ін. Незважаючи на наявність дуже вагомого наукового доробку у теорії управління капіталом підприємств, аспект результативності цілеспрямованого впливу досліджено не досить. Термін «результативність» в управлінському аспекті капіталотворення науковці та практики використовують контекстуально, не фокусуючись на його змістовній науковій специфіці.

Постановка мети. Мета статті – сформувати та аргументувати логіку аналізу результативності управління капіталом вітчизняних промислових підприємств та визначити специфічні сфери пріоритетного впливу з урахуванням постіндустріальної специфіки промислового капіталотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Авторську позицію щодо визначення результативності управління капіталом підприємств сформовано відповідно до таких змістовних положень:

- одним із найбільш розповсюджених теоретичних підходів, у яких розкривається змістовна природа управління, є його інтерпретація як цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт. У теорії управління соціально-економічними системами цілеспрямованість розглядається з погляду побудови цільових моделей, формалізація яких передбачає формування критеріїв або їх сукупності, які виступають основою конкретизації та вимірювання наслідків спрямованих впливів суб'єкта на об'єкт [1]. Наслідки управлінських впливів у соціально-економічних системах описуються категорією «економічні результати», зміст яких у наукових економічних дослідженнях у змістовних межах цільового підходу характеризується як «ступінь (рівень) досягнення внутрішніх потреб підприємства та очікувань менеджменту, що проявляється у конкретному економічному стані або показниках» [2, с. 6];

- «результативність» у науковому економічному дискурсі є дискусійною категорією з погляду її визначення. Якщо пов'язати економічні категорії «результат» та «результативність», то така постановка проблематики пов'язана із дослідженням економічних результатів з погляду організаційної здатності досягати очікування (цілі) та їхньої доцільності з погляду задоволення потреб користувачів результатів (споживачів) за певного рівня ефективності діяльності підприємства. У дослідженнях О. Олексюка задоволення потреб користувачів ототожнюється «з процесами використання отриманих наслідків господарських операцій як вхідних-вихідних параметрів у інших наступних процесах, на тому ж чи іншому рівні соціально-економічної системи підприємства» [3, с. 42].

Базуючись на змістовних положеннях щодо результативності управління, проблематика дослідження в аспекті капіталу промислових підприємств передбачає ідентифікацію цільових моделей та відповідних критеріїв, на основі яких можна робити змістовні висновки щодо рівня та способів забезпечення результативності

управління капіталом. На основі узагальнення теоретичного доробку щодо цільових моделей управлінського впливу на капітал визначено, що до найбільш поширених цілей управління капіталом відносять забезпечення фінансової рівноваги; інвестиційної привабливості, фінансової стійкості та безпеки; економічної стійкості та безпеки; прибутку; добробуту власників; економічного зростання; формування та збільшення вартості або цінності бізнесу. Варто наголосити, що визначені цілі не є суперечливими між собою, а певні з них є обов'язковою, але недостатньою передумовою для реалізації іншої цілі. До цільових моделей, які претендують на статус таких, що мають узагальнюючий характер, науковці відносять забезпечення економічної стійкості, економічної безпеки, економічного зростання, цінності та зростання вартості підприємства.

Не претендуючи на обґрунтування пріоритетності тієї чи іншої цільової моделі, зазначимо, що подальший дослідницький фокус автора буде зосереджено на вартісній проблематиці, яка пов'язує проблематику стійкості, економічного зростання, безпеки. Вартісний напрям управлінського підходу до вивчення капіталу підприємств є результуючим з погляду об'єктно-суб'єктної змістовної природи підприємства. Відповідно, логіка аналізу результативності управління капіталом промислових підприємств буде представлена з погляду формалізації результатів оцінювання на основі оцінювання здатності капіталу забезпечувати формування та приростання вартості, з урахуванням сучасної постіндустріальної специфіки капіталотворення.

Формування та приростання вартості забезпечується двома факторами – діючими активами та величиною доданої вартості, яка формується у процесах формування та використання капіталу. Щодо балансової величини капіталу, то протягом 2010–2018 рр. динаміка змін характеризувалася зростаючою тенденцією, при цьому динаміка зростання щодо попереднього року є нестійкою, до 2010 р. – темпи приросту постійно збільшуються (табл. 1).

У 2017–2018 рр. спостерігається відповідність динаміки змін величини капіталу, доходів від продажу продукції та чистого прибутку аналітичним передумовам «Золотого правила економіки», що свідчить про стабілізацію розвитку капіталотворення у промисловому секторі вітчизняної економіки.

Вимірювання доданої вартості, що формується промисловим капіталом, здійснено відповідно до методу остаточного прибутку (*Residual Income, RI*) на основі аналітичної моделі остаточного операційного прибутку (*Residual Operation Income, ReOI)* [6]. Тенденції щодо формування доданої вартості промисловими підприємствами є негативною протягом 2010–2018 рр. Так, жоден рік, навіть за умови прибуткової діяльності, промисловий капітал не генерував позитивних потоків доданої вартості, оскільки фактичний рівень рентабельності реалізації промислової продукції не відповідав критичним значенням або рівень відповідності був недостатнім (табл. 2).

Тільки у 2018 р. показник прибутковості продажу продукції максимально наблизився до критичного рівня – на 94%, що забезпечило спред прибутковості (збитковості) капіталу на найвищому рівні (–0,22%) на досліджуваному інтервалі.

Результати капіталотворення визначаються якісними характеристиками капіталу, оскільки саме вони формують його здатність забезпечувати створення та приростання вартості підприємства. На основі узагальнень якісних характеристик капіталу в аспектах фінансового ризику, ліквідності, прибутковості (табл. 3, рис. 1) можна зробити такі висновки:

Таблиця 1

Показники змін капіталу, доходів та прибутку промислових підприємств України у 2010–2018 рр.

Показники	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Балансова величина капіталу									
темп приросту (зменш), у % до поп.року	14,78	13,10	26,69	6,63	7,41	17,18	18,41	12,62	9,21
темп приросту (зменш), у % до 2010 року	-	13,10	43,29	52,79	64,10	92,30	127,71	156,46	180,07
2. Виручка від продажу промислової продукції									
темп приросту (зменш), у % до поп.року	24,33	19,97	4,91	-3,44	5,23	19,57	17,67	17,82	24,33
темп приросту (зменш), у % до 2010 року	24,33	31,41	27,05	34,06	66,68	102,47	146,36	185,71	24,33
3. Чистий прибуток (збиток)									
7млн.грн.	11595	31962	2592	-4181	-178731	-188268	-24725	56124	109289
темп приросту (зменш), у % до поп.року	175,66	-91,89	-261,28	-4174,7	-5,34	86,87	327,00	94,73	175,66

Джерело: розраховано автором за даними [4; 5]

Таблиця 2

Показники змін капіталу, доходів та прибутку промислових підприємств України у 2010–2018 рр.

Показники	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Додана вартість промислових підприємств, 8 млн.грн.	-75187	-60486	-115314	-146186	-315797	-298265	-129986	-54289	-7226
2. Коефіцієнт відповідності фактичного рівня рентабельності реалізації продукції критичному значенню	0,13	0,35	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,51	0,94
3. Спред прибутковості капіталу, %	-6,56	-4,63	-7,34	-8,06	-16,26	-13,66	-5,05	-1,83	-0,22
4. Вартість підприємства, 8 млн. грн	337646	383972	457051	554571	334390	230878	373003	483881	589980

Таблиця 3

Показники оцінювання рівня якості капіталу промислових підприємств у фінансовому аспекті

Аналітичний аспект	Показники	Вагомість показника в аналітичному аспекті	Вагомість аспекту у загальному показнику якості капіталу
Ризик	Коефіцієнт структури капіталу	0,2	0,15
	Модель достатності власних оборотних коштів для формування запасів	0,2	
	Коефіцієнт перманентного капіталу	0,3	
	Середньозважені витрати на капітал	0,3	
Ліквідність	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,25	0,3
	Коефіцієнт проміжної ліквідності	0,25	
	Коефіцієнт загальної ліквідності	0,5	
Прибутковість	Рентабельність капіталу за чистим прибутком	0,2	0,55
	Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком	0,2	
	Рентабельність реалізації продукції за чистим прибутком	0,6	

Джерело: сформовано автором

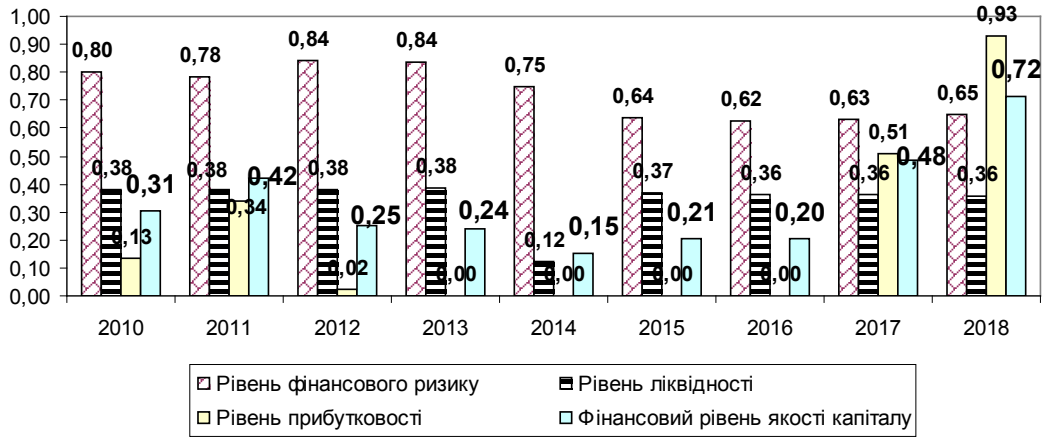

Рис. 1. Показники фінансового рівня якості капіталу промислових підприємств України та факторів, які його формують

Джерело: розраховано автором на основі [4; 5]

– з погляду фінансового ризику ситуація на вітчизняних промислових підприємствах має негативну динаміку, на яку насамперед вплинуло зниження частки власного капіталу у загальній його величині за рахунок накопичення збитків у величині нерозподіленого прибутку. При цьому варто відмітити, що цей факт позитивно вплинув на динаміку величини середньозважених витрат на капітал, які є однією з найбільш важливих характеристик результативності управління формуванням капіталу промислових підприємств;

– рівень ліквідності та прибутковості капіталу характеризується критично низькими значеннями. Ключовою проблемою вітчизняного промислового бізнесу є недостатній рівень рентабельності реалізації промислової продукції, навіть за умови їхньої прибуткової діяльності. Більш змістовних висновків можна дійти за умови аналізу характеристик капіталу у технологічному, інтелектуальному та соціальному аспектах, які сьогодні визначають фінансовий профіль результативності управління капіталом промислового бізнесу.

Технологічна структура вітчизняного промислового виробництва не відповідає сучасним параметрам, які є характерними для промислових підприємств розвинених країн світу. За даними Всесвітнього Банку, частка української високотехнологічної продукції у загальному обсязі експорту продукції становить 5,5% [7], а промислової продукції – не перевищує 4% (рис. 2), тоді як у промислово розвинених країнах цей показник сягає: у Сінгапурі – 50%, Малайзії – 45%, Китаї – 28%, Франції – 25%, Великобританії – 21%, США – 20%, Японії – 18%, Німеччині, Чехії – 15%, Канаді – 14%, Росії – 9%.

Традиційно експорт вітчизняної промислової продукції характеризується сировинною спрямованістю, а для забезпечення зростання частки продукції з високою доданою вартістю у загальному обсязі продажу необхідною умовою є збільшення обсягу капіталовкладень у розвиток сучасної технологічної ресурсної бази, у тому числі за рахунок прямого іноземного інвестування.

Рівень технологічності розвитку промислового виробництва безпосередньо пов'язаний з інтелектуальною складовою частиною, яка визначається динамікою витрат на здійснення НДДКР. Відповідно до даних Всесвітнього Банку, найбільшими витрати на наукові дослідження є у Південної Кореї (близько 4% ВВП), на рівні 3% ВВП витрачають США, Ізраїль, Фінляндія, Німеччина, Японія, Швеція. У Росії цей показник на рівні 1% ВВП, в Україні – 0,8% ВВП [9]. Частка витрат на наукові розробки у величині інноваційних витрат промислових підприємств протягом 2010–2018 рр. зросла з 12,38% до 26,34%, при цьому

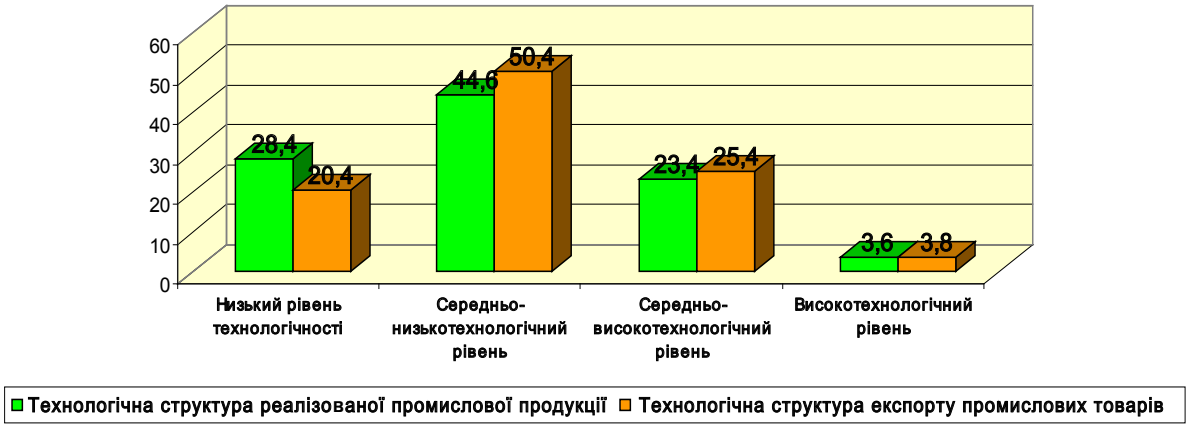

Рис. 2. Показники технологічної структури експорту та реалізованої продукції підприємств переробної промисловості

Дані узагальнено за 2013–2017 рр

Джерело: сформовано на основі [8]

абсолютна величина витрат залишається критично низькою (3208,8 млн. грн). У 2018 р. нові технологічні процеси впроваджувало 451 [10, с. 76] промислове підприємство, що становить 1,015% від загальної кількості у промисловості (44425 од.) [5, с. 19], а обсяг інноваційної продукції у загальнопромисловому обсязі реалізації становив 0,8%.

Безумовно, в українському промисловому бізнес-просторі є інноваційні компанії, які здатні конкурувати на світовому ринку з конкурентоспроможною продукцією («Метінвест», ПАТ «ФЕД», PET Technologies, «Інтерпайп», «Ельворти» та ін.), при цьому кількість таких підприємств на загальному фоні є незначною.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Результативність управління капіталом сучасних промислових підприємств визначається, з одного боку, підприємницькими здатностями менеджменту компаній, що забезпечують формування інноваційного високотехнологічного промислового капіталу, з іншого – державною інноваційною індустріальною політикою, яка має створити сприятливі інвестиційні передумови та економічні свободи для створення сучасних робочих місць у промисловому секторі у країні з населенням 40 млн. чол. Варто звернути увагу на те, що сьогодні у США та ЄС на порядок денний виносяться конкретні питання та програми дій щодо стимулювання розвитку промислового капіталу на новій концептуальній основі, базові положення якої викладено у концепції «Індустрія 4.0». При цьому в Україні вже не один рік і науковці і практики наголошують на необхідності реалізації цієї концепції, при цьому конкретних, а не декларативних кроків у цьому напрямі так і не зроблено.

З огляду на специфіку сучасного промислового капіталотворення з погляду перспектив подальших досліджень автора у напрямі розвитку теорії результативності управління капіталом промислових підприємств, актуальними є питання розроблення системи нефінансових критеріїв та показників, на основі яких можливо ідентифікувати причини та наслідки формування результатів управлінського впливу на капітал за сучасних постіндустріальних умов розвитку промислового бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Фрейдина Е.В. Исследование систем управления: Учебно-методический комплекс. Новосибирск: НГУЭУ, 2007. 184 с.
2. Турчинова Ю.С. Оцінювання та забезпечення досягнення економічних результатів діяльності підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд-та екон. наук : 08.00.04. Київ, 2018. 20 с.
3. Олексюк О.І. Результативність діяльності підприємства : дис. ... докт. екон. наук.: 08.00.04. Київ, 2009. 459 с.
4. Діяльність суб'єктів господарювання 2016. Статистичний збірник / За ред. М.С. Кузнєцової. Київ: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2017. 628 с.
5. Діяльність суб'єктів господарювання 2018. Статистичний збірник / За ред. М.С. Кузнєцової. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 154 с.
6. Волков Д.Л. Теория ценностно-ориентированного менеджмента: финансовый и бухгалтерский аспекты: Монография. Санкт Петербург.: Высшая школа менеджмента СПбГУ, 2008. 320 с.
7. Украинский экспорт состоит из сырья на 70% – Минэкономики. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2348019-ukrainskij-eksport-sostoit-iz-syra-na-70-minekonomiki.html (дата звернення 15 грудня 2019).
8. Группа Всемирного Банка. Официальный сайт / Режим доступа: http://www.worldbank.org/eca/russian/data (дата звернення 15 грудня 2019).
9. Охрименко А. Hi-tech в Украине: Как стать мировым экспортером высокотехнологичной продукции. Електронний ресурс. / https://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/hi-tech-v-ukraine-kak-stat-mirovym-eksporterom-vysokotehnologichnoi-produkcii-356340 (дата звернення 15 грудня 2019).
10. Наукова та інноваційна діяльність України 2018 : статистичний збірник / Відповідальний за випуск М.С. Кузнєцова. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 108 с.

References:

1. Freydyna E.V. (2007) Yssledovanye system upravlenyya: Uchebno-metodycheskyy kompleks [Investigation of control systems: Educational-methodical complex]. Novosybyrsk: NHUÉU. pp. 184. (in Russian)
2. Turchynova Yu.S. (2018) Otsinyuvannya ta zabezpechennya dosyahnennya ekonomichnykh rezul′tativ diyal′nosti pidpryyemstva [Estimation and maintenance of achievement of economic results of activity of the enterprise] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand-ta ekon. nauk : 08.00.04. Kyiv. pp. 20. (in Ukrainian)
3. Oleksyuk O.I. (2009) Rezul′tatyvnist′ diyal′nosti pidpryyemstva [Productivity of the enterprise] : dys. ... dokt. ekon. nauk.: 08.00.04. Kyyiv. pp. 459. (in Ukrainian)
4. Kuznyetsova M.S. (2017) Diyal′nist′ sub″yektiv hospodaryuvannya 2016 [Activities of economic entities 2016]. Kyiv. Konsul′tant. pp. 628. (in Ukrainian)
5. Kuznyetsova M.S. (2019) Diyal′nist′ sub″yektiv hospodaryuvannya 2018 [Activities of economic entities 2018]. Kyiv. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. pp. 154. (in Ukrainian)
6. Volkov D.L. (2008) Teoryya tsennostno-oryentyrovannoho menedzhmenta: fynansovyy y bukhhalterskyy aspekty [Theory of value-oriented management: financial and accounting aspects]: Monohrafyya [Monograph]. St. Petersburg: Vysshaya shkola menedzhmenta SPbHU. pp. 320. (in Russian)
7. Ukraynskyy éksport sostoyt yz syr′ya na 70% – Mynékonomyky [Ukrainian exports consist of raw materials by 70% – Ministry of Economy]. Electronic resource. Access mode: https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2348019-ukrainskij-eksport-sostoit-iz-syra-na-70-minekonomiki.html (accessed 15 December 2019). (in Russian)
8. Hruppa Vsemyrnoho Banka. Ofytsyal′nyy sayt [World Bank Group. Official Website]. Access mode: http://www.worldbank.org/eca/russian/data (accessed 15 December 2019). (in Russian)
9. Okhrymenko A. Hi-tech v Ukrayne: Kak stat′ myrovym éksporterom vysokotekhnolohychnoy produktsyy [Hi-tech in Ukraine: How to become a world exporter of high-tech products]. Access mode. https://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/hi-tech-v-ukraine-kak-stat-mirovym-eksporterom-vysokotehnologichnoi-produkcii-356340 (accessed 15 December 2019). (in Russian)
10. Kuznyetsova M.S. (2018) Naukova ta innovatsiyna diyal′nist′ Ukrayiny 2018 [Scientific and Innovative Activity of Ukraine 2018]. Kyiv. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. pp. 108. (in Ukrainian)

УДК 631.15.128

Морозова Г.С.,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Morozova Ganna,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
PhD Student in Finance,
Kharkiv National Agrarian University from V.V. Dokuchaev

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Морозова Г.С. Управління кредиторською заборгованістю в забезпеченні сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. У статті розглянуто економічний зміст категорії «кредиторська заборгованість». Вивчено питання необхідності проведення ефективного процесу управління кредиторською заборгованістю з метою досягнення сталого розвитку підприємства. Визначено, що аналіз кредиторської заборгованості відіграє провідну роль у моделі управління кредиторською заборгованістю підприємства. Враховуючи різні методи та строки погашення кредиторської заборгованості, проведена оцінка її величини, структури та динаміки з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу на прикладі даних фінансової звітності підприємств. Розрахунки із дебіторами та кредиторами пов'язані із вхідними та вихідними фінансовими потоками. Стан цих розрахунків суттєво впливає на фінансові результати діяльності підприємства та його сталий розвиток. Тому для визначення домінуючого виду зобов'язання було здійснено порівняльний аналіз співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості на підприємстві.

Ключові слова: кредиторська заборгованість, дебіторська заборгованість, сталий розвиток, управління, аналіз, ефективність.

Морозова А.С. Управление кредиторской задолженностью в обеспечении устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий. В статье рассмотрено экономическое содержание категории

«кредиторская задолженность». Изучен вопрос необходимости проведения эффективного процесса управления кредиторской задолженностью с целью достижения устойчивого развития предприятия. Определено, что анализ кредиторской задолженности играет ведущую роль в модели управления кредиторской задолженностью предприятия. Учитывая различные методы и сроки погашения кредиторской задолженности, проведена оценка ее величины, структуры и динамики с использованием приемов горизонтального и вертикального анализа на примере данных финансовой отчетности предприятий. Расчеты с дебиторами и кредиторами связаны с входными и выходными финансовыми потоками. Состояние этих расчетов существенно влияет на финансовые результаты деятельности предприятия и его устойчивое развитие. Поэтому был осуществлен сравнительный анализ соотношения кредиторской и дебиторской задолженности на предприятии.

Ключевые слова: кредиторская задолженность, дебиторская задолженность, устойчивое развитие.

Morozova Ganna. Management of accounts payable in ensuring sustainable development of agricultural enterprises. The article deals with topical issues of debt management, which contributes to the sustainable development of the entity. The interpretation of basic concepts by different scientists is analyzed. The main advantages and disadvantages of arrears for the enterprise are outlined. The article deals with the economic content and approaches to the definition of the category "payables" according to legal acts and economic literature. The question of necessity of carrying out an effective process of management of accounts payable in order to achieve sustainable development of the enterprise is studied. It is determined that the analysis of accounts payable plays a leading role in the model of management of accounts payable of the enterprise. Taking into account different methods and terms of repayment of accounts payable, its estimation of size, structure and dynamics using the methods of horizontal and vertical analysis on the example of financial statements of enterprises is carried out. Payments to debtors and creditors are linked to incoming and outgoing cash flows. The status of these calculations significantly affects the financial results of the enterprise and its sustainable development. Therefore, to determine the dominant type of liability, a comparative analysis of the ratio of accounts payable and receivable at the enterprise. The structure of accounts payable by maturity was also investigated in order to find out the state of payment discipline. A comprehensive assessment of the system of relative indicators to determine the state of financial stability and solvency. Mechanisms of effective management for timely response of current accounts payable, correct reflection in the financial statements of the enterprise and uninterrupted work and reliability in the arena of business are defined. The structure of accounts payable by maturity was also investigated in order to find out the state of payment discipline. A comprehensive assessment of the system of relative indicators to determine the state of financial stability and solvency. A comparative one is used to determine the dominant type of liability analysis of receivables and payables.

Key words: accounts payable, accounts receivable, sustainable development, management, analysis, efficiency.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання у складі джерел формування засобів для підприємства значну питому вагу мають позикові кошти, а саме кредиторська заборгованість. Вона виникає у зв'язку з тим, що у процесі діяльності підприємства не завжди здійснюють розрахунки з юридичними і фізичними особами одночасно з відвантаженням товару, виконанням робіт та наданням послуг, що приводить до виникнення певних фінансових зобов'язань перед постачальниками та іншими контрагентами господарських відносин. Проте залучення позикових засобів останнім часом спрямоване не на розвиток виробництва, а навпаки, на погашення своїх зобов'язань перед іншими кредиторами. Тому для того, щоб відносини з кредиторами максимально відповідали цілям забезпечення сталого розвитку підприємств, менеджменту компанії необхідно виробити чітку стратегічну лінію щодо характеру залучення і використання позикового капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З визначеної проблематики питання управління кредиторською заборгованістю на підприємствах сьогодні набули значної актуальності та обговорюються як на науково-теоретичному, так і на практичному рівні. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти управління кредиторською заборгованістю суб'єктів господарювання розглянуто у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, таких як: І.А. Бланк, Л.В. Таратута, М.П. Хохлов, О.С. Корнієнко, О.М. Шарапа, М.С. Шатковська [1-5].

Проте в економічній літературі не повною мірою досліджено значення управління кредиторською заборгованістю в процесі забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження стану кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України як одного з етапів управління в забезпеченні їхнього сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з необхідних умов забезпечення сталого розвитку підприємства є вміле управління кредиторською заборгованістю, що необхідно і для формування іміджу надійного партнера, і для забезпечення ефективної поточної діяльності підприємства. Від ефективності управління кредиторською заборгованістю багато в чому залежить ефективність використання підприємством отриманих фінансових ресурсів, що значно знижує ризик неспроможності та банкрутства підприємства. Аналіз кредиторської заборгованості відіграє в цьому процесі провідну роль, тому що забезпечує обліково-аналітичною інформацією у процесі розроблення та прийняття управлінських рішень щодо кредиторської заборгованості.

Кредиторська заборгованість є невід'ємною частиною роботи будь-якого підприємства, оскільки в ринкових умовах воно одночасно виступає споживачем та виробником продукції, робіт, послуг. Наявність дебіторської та кредиторської заборгованості зумовлена також неузгодженістю грошових потоків

підприємств у часі та є необхідною для підтримання певних виробничих циклів господарюючих суб'єктів. Однак потрібно відмітити, що це явище є не дуже бажаним для підприємств, особливо це стосується наявності дебіторської заборгованості, її зростання та переходу у безнадійну. Кредиторська заборгованість певною мірою менш загрозлива, оскільки не відволікає грошові кошти з обороту та забезпечує отримання необхідних товарів та робіт, однак потрібно також не переобтяжувати підприємство боргами та стежити за їх своєчасною сплатою для збереження партнерських відносин та позитивного іміджу підприємства.

Для поглибленого вивчення цієї наукової проблеми розглянемо стан та тенденції зміни кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств України, а також їхню частку у валовому внутрішньому продукті держави (табл. 1).

Досліджуючи дебіторську заборгованість підприємств України за 2015–2018 рр., відмітимо, що темпи її зростання найбільшими були в 2016 р. щодо попереднього року – 156,7%. У 2017 р. порівняно з 2016 р. сума дебіторської заборгованості зменшилася на 12,3%, що свідчить про повернення грошових коштів в оборот підприємств України.

Водночас аналіз зміни кредиторської заборгованості свідчить про поступове щорічне її нарощування, що підтверджується відповідними значеннями темпів зростання.

Порівнюючи між собою суми дебіторської та кредиторської заборгованостей, слід відмітити однозначне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською протягом усього періоду дослідження. При цьому максимальний рівень цього перевищення було зафіксовано в 2016 р.– 1 358 205 млн. грн., що на 1 037 264,9 млн. грн. більше, ніж у попередньому році, коли рівень цього підвищення був найменшим – 320 940,1. Подібне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською означає відволікання коштів з господарського обороту і в подальшому може привести до необхідності залучення дорогих кредитів банку і позик для забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності підприємства.

Відмітимо також, що натепер є дуже багато показників виміру економічного розвитку країни, проте основним показником на макрорівні все ж таки залишається валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів та послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни. За даними табл. 1, упродовж 2015–2018 рр. ВВП мав тенденцію до щорічного зростання. Така динаміка вказувала на незначне, проте все ж таки зростання економіки України загалом.

Як свідчать статистичні дані, основну роль у фінансуванні оборотних активів підприємств реального сектору економіки в Україні стала відігравати кредиторська заборгованість, обсяги якої ростуть. Водночас частка кредиторської заборгованості у ВВП за 2015–2018 рр. поступово знижувалася, що свідчить про зростання ВВП більшими темпами, ніж заборгованостей. До того ж, відмітимо, що питома вага кредиторської заборгованості у ВВП значно менша від дебіторської.

Наступним кроком дослідження був аналіз стану кредиторської заборгованості на вітчизняних підприємствах у розрізі основних видів економічної діяльності (табл. 2).

Так, загальна сума кредиторської заборгованості підприємств України за 2018 рік збільшилася на 389 751,3 млн. грн. і станом на 1 січня 2019 р. становила 3 327 258,9 млн. грн.

Найбільшу частку в загальній структурі кредиторської заборгованості становила кредиторська заборгованість підприємств промисловості (39,6%) та оптової і роздрібної торгівлі (34,9%). Відповідно, найнижча питома вага кредиторської заборгованості була характерна для підприємств освіти – 0,02%.

Відмітимо також і той факт, що за всіма видама економічної діяльності протягом досліджуваного періоду було зафіксовано збільшення кредиторської заборгованості. Виняток становили лише сільське господарство, професійна, наукова та технічна діяльність, за якими відбулося зменшення кредиторської заборгованості відповідно на 10 739,2 та 28 389,2 млн. грн. Знизилася також і частка кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств: із 6,4% в 2017 р. до 5,3% в 2018 р.

Враховуючи роль сільського господарства в економічному розвитку країни, нами були досліджені ланцюгові та базисні індекси зміни поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України за 2013–2018 рр. (табл. 3).

Дані дослідження показали, що лише в 2018 р. ланцюговий індекс зміни поточної кредиторської заборгованості був меншим, ніж 100% (94,3%), а відповідно, це свідчить про зменшення кредиторської заборгованості порівняно з 2017 р. За всіма іншими роками значення ланцюгових індексів було більше за 100%, що свідчить про збільшення кредиторської заборгованості проти попереднього року, причому максимальне таке збільшення було зафіксовано в 2015 р. – на 89,9%.

Таблиця 1

Частка дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств України у ВВП

Показники	Роки			
	2015	2016	2017	2018
Дебіторська заборгованість, млн грн.	2517203,5	3945631,4	3459248,2	3873246,9
Темпи зростання дебіторської заборгованості, %	128,2	156,7	87,7	112,0
Кредиторська заборгованість, млн грн.	2196263,4	2587426,8	2928507,6	3327258,9
Темпи зростання кредиторської заборгованості, %	126,7	117,8	113,2	113,6
Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською, млн грн.	320940,1	1358205	530740,6	545988
ВВП, млн грн.	1979458	2383182	2982920	3558706
Частка дебіторської заборгованості у ВВП, %	127,2	165,6	116,0	108,8
Частка кредиторської заборгованості у ВВП, %	111,0	108,6	98,2	93,5

Таблиця 2

Динаміка обсягів та структури кредиторської заборгованості підприємств України за видами економічної діяльності за 2017–2018 роки

Показники	станом на 1 січня 2018 року		станом на 1 січня 2019 року		Відхилення (+;-) 2018 р. від 2017 р.	
	млн грн.	%	млн грн.	%	млн. грн.	у %
Усього, млн грн.:	2928507,6	100,0	3327258,9	100,0	389751,3	X
у тому числі: сільське, лісове та рибне господарство	186827,6	6,4	176088,4	5,3	-10739,2	-1,1
промисловість	1179731,2	40,3	1316963,4	39,6	137232,2	-0,7
будівництво	95385,1	3,3	122713,0	3,7	27327,9	0,4
Оптова та роздрібна торгівля	943228,0 7	32,2	1159851,4	34,9	216623,4	2,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	136308,6	4,7	146438,3	4,4	10129,7	-0,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	6148,4	0,2	7647,7	0,2	1499,3	0,0
Інформація та телекомунікації	35287,7	1,2	41139,5	1,2	5851,8	0,0
Фінансова та страхова діяльність	42234,4	1,4	50956,2	1,5	8721,8	0,1
операції з нерухомим майном	110912,4	3,8	135762,3	4,1	24849,9	0,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	6148,4	4,7	7647,7 4	3,2	-28389,2	-1,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	46065,2	1,6	49481,8	1,5	3416,6	-0,1
освіта	343,6	0,01	612,3	0,02	268,7	0,01
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3534,3	0,1	4212,8	0,1	678,5	0,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4837,0 2	0,2	5870,3	0,2	1033,3	0,0
Надання інших видів послуг	1257,6	0,04	1504,2	0,05	246,6	0,002

Таблиця 3

Ланцюгові та базисні індекси зміни поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України за 2013–2018 рр.

Рік	Поточна кредиторська заборгованість сільськогосподарських підприємств, млн грн.	Ланцюговий індекс зміни поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств, %	Базисний індекс зміни поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств, %
2013	50566,8	100,0	100,0
2014	72116,0	142,6	142,6
2015	136982,5	189,9	270,9
2016	172120,3	125,7	340,4
2017	186827,6	108,5	369,5
2018	176088,4	94,3	348,2

Відповідно, за весь період дослідження поточна кредиторська заборгованість сільськогосподарських підприємств збільшилася на 248,2% (або в 3,48 раза), про що свідчить значення базисного індексу зміни кредиторської заборгованості в 2018 р.

Аналіз кредиторської заборгованості не може бути розглянутий в повному або у найбільш точному обсязі за одним методом аналізу. Необхідно використовувати одразу декілька класичних методів аналізу кредиторської заборгованості: 1) горизонтальний (трендовий) аналіз – у процесі аналізу визначають абсолютні та відносні зміни величини різних статей звітності за попередній або звітний період; 2) вертикальний аналіз полягає в розрахунку частки окремих складових фінансових показників та вплив кожної складової частини на результат загалом, тобто вивчення структури окремих показників на початок і кінець періоду; 3) факторний аналіз – за його допомогою виявляються причини зміни абсолютних і відносних фінансових показників, розраховується вплив факторів на зміну фінансового показника; 4) порівняльний аналіз базується на зіставленні значень окремих груп аналогічних показників; 5) коефіцієнтний аналіз застосовується для розрахунку рівня і динаміки відносних показників фінансового стану.

В економічній літературі із сучасних підходів до аналізу кредиторської заборгованості виділено найбільш розповсюджений – аналіз величини, динаміки, складу і структури його заборгованості. Тож, використовуючи горизонтальний та вертикальний методи аналізу за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан»), нами було досліджено динаміку складу та структури поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України за 2016–2018 рр. (табл. 4).

З таблиці 4 видно, що кредиторська заборгованість на кінець звітного періоду порівняно з початком збільшилася на 3968,1 млн. грн. Це відбулося за рахунок збільшення поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги – на 33 925,10 млн. грн., за розрахунками з бюджетом – на 34,80 млн. грн., зі страхування – на 125,40 млн. грн., з оплати праці – на 439,0 тис. грн. Водночас інша поточна кредиторська заборгованість суттєво зменшилася – на 30 556,20 млн. грн. Всі ці фактори і зумовили зміну загальної суми поточної кредиторської заборгованості

Таблиця 4

Динаміка складу та структури поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України за 2016–2018 рр.

	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Поточна кредиторська заборгованість, усього	172120,3	100,0	186827,6	100,0	176088,4	100,0
у т.ч. за товари, роботи, послуги	54236,4	31,5	65847,0	35,2	88161,5	50,1
за розрахунками з бюджетом	4587,6	2,7	4287,5	2,3	4622,4	2,6
зі страхування	313,1	0,2	416,3	0,2	438,5	0,2
з оплати праці	1223,5	0,7	1267,0	0,7	1662,5	0,9
інша поточна кредиторська заборгованість	111759,7	64,9	115009,8	61,6	81203,5	46,1

сільськогосподарських підприємств протягом досліджуваного періоду.

У структурі кредиторської заборгованості на початок звітного періоду найбільшу питому вагу займала інша поточна кредиторська заборгованість – 64,9% та кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги – 31,5%. На кінець звітного періоду ці ж статті кредиторської заборгованості також мали найбільшу частку, тільки вже на частку кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги припадало 50,1% поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств, а на іншу поточну кредиторську заборгованість – 46,1%.

Найменшу питому вагу, яка не змінювалась протягом досліджуваного періоду, мала поточна кредиторська заборгованість зі страхування – 0,02%.

Для оцінки стану розрахунків із кредиторами розраховують показники оборотності кредиторської заборгованості, такі як коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, який показує збільшення (зменшення) комерційного кредиту, який надається підприємству, та середній строк оборотності кредиторської заборгованості (відображає середній строк повернення боргів підприємства (табл. 5).

Відмітимо, що коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості було визначено шляхом ділення суми закупівель для поточної діяльності підприємства у звітному періоді на середню кредиторську заборгованість постачальникам.

Середню тривалість погашення кредиторської заборгованості у днях, що була необхідною для розрахунків із кредиторами, які обслуговують поточну діяльність в частині придбання, розраховують діленням кількості днів у календарному році на вищезазначений коефіцієнт оборотності.

Відповідно, за досліджуваний період зазначений коефіцієнт мав чітку тенденцію до збільшення, що в межах економічної інтерпретації показника мало позитивний вплив на результати діяльності підприємства, оскільки автоматично означало прискорення тривалості 1 обороту кредиторської заборгованості (зі 156 до 122 днів).

Водночас зауважимо, що показники оборотності кредиторської заборгованості у частині придбання для поточної діяльності підприємства порівнюють із показниками оборотності дебіторської заборгованості. Так, розрахований аналогічним чином коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України також мав тенденцію до зростання протягом досліджуваного періоду, що позитивно вплинуло на суттєве прискорення тривалості 1 обороту дебіторської заборгованості (з 988 днів у 2016 р. до 227 днів у 2018 р.).

Той факт, що тривалість обороту кредиторської заборгованості менша за тривалість 1 обороту дебіторської заборгованості, свідчить про те, що сільськогосподарські підприємства вміють втримувати позики менше, ніж дозволяють це своїм боржникам.

Аналіз стану поточних розрахунків із кредиторами завершують вивченням співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості підприємства. Для цього за даними бухгалтерського балансу здійснюють розрахунки, наведені в таблиці 6.

Як видно із таблиці 6, загальне співвідношення сум кредиторської і дебіторської заборгованості у звітному році було не на користь сільськогосподарських підприємств України. Протягом усього періоду дослідження залучені через розрахунки кошти кредиторів в оборот підприємства були меншими від вилучених коштів у дебіторську заборгованість. В 2014 р. на 1 грн. кредиторської заборгованості припадало 2,1 грн. дебіторської заборгованості, тоді як на кінець 2018 р.– 1,85 грн.

Тож, аналізуючи стан поточних розрахунків із кредиторами, необхідно враховувати, що дебіторською заборгованістю неможливо погасити кредиторську заборгованість за винятком взаємозаліку. Крім того, кредиторська заборгованість не є нормальним джерелом покриття дебіторської заборгованості, оскільки взаємне кредитування законодавством заборонено.

Таблиця 5

Оцінка стану дебіторської та кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України

Показники	Роки		
	2016	2017	2018
Обсяг реалізованої продукції підприємствами сільського господарства, млн грн.	403645,8	454380,1	525096,9
Коефіцієнт оберненості дебіторської заборгованості	0,4	1,2	1,6
Коефіцієнт оберненості кредиторської заборгованості	2,3	2,4	3,0
Тривалість 1 обороту дебіторської заборгованості, днів	988,0	293,8	227,0
Тривалість 1 обороту кредиторської заборгованості, днів	155,6	150,1	122,4

Таблиця 6

Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України

Роки	Дебіторська заборгованість, млн грн	Кредиторська заборгованість, млн грн	Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, %
2014	151461,0	72116,0	47,6
2015	342782,5	136982,5	40,0
2016	1092111,3	172120,3	15,8
2017	365703,9	186827,6	51,1
2018	325880,5	176088,4	54,0

Висновки. Таким чином, із метою досягнення сталого розвитку підприємства необхідно застосовувати постійний моніторинг, сучасні методи оцінки, а також впровадити чітку організацію управління його кредиторською заборгованістю. Для поліпшення стану розрахунків вз кредиторами необхідно дотримуватися розрахунково-платіжної дисципліни, розробляти на основі даних облікової і аналітичної інформації такі управлінські рішення, які би сприяли оптимізації обсягу та структури заборгованості, недопущенню виникнення невиправданих боргів, прискоренню оборотності коштів, вкладених у розрахунки. А тому контроль за станом кредиторської заборгованості є необхідною передумовою сталого розвитку підприємства, адже, перш ніж надати кредит або здійснити фінансові вкладення, з особливою ретельністю аналізують бухгалтерську звітність клієнтів, у тому числі їхні боргові зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Т.1. К.: НикаЦентр, 2004. 656 с.
2. Таратута Л.В. Управління поточною дебіторською заборгованістю в умовах кризи. *Сталий розвиток економіки: Всеукр. наук.-виробнич. журнал*. 2011. № 4. С. 220–228;
3. Хохлов М.П., Корнієнко О.С. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 10. С. 402–407.
4. Шарапа О.М. Особливості економічного аналізу кредиторської заборгованості підприємства. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. Вип. 4. С. 91–101.
5. Шатковська М.С. Управління кредиторською заборгованістю на основі її аналізу. *Актуальні соціально-економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів: Матеріали X Міжнародного круглого столу*, м. Одеса, 10 травня 2019 р. Одеса, 2019. С. 177–180.

References:

1. Blank, I.A. (2004), Finansovyj menedzhment, Vol. 1, Nika-Centr, Kyiv, 656 p.
2. Taratuta, L.V. (2011), «Upravlinnja potochnoju debitors'koju zaborgovanistju v umovah kryzy», Stalyj rozvytok ekonomiky, Vseukr. nauk.-vyrobnych. Zhurnal, No. 4, pp. 220–228.
3. Khokhlov, M.P. & Korniyenko O.S. (2017). Upravlinnya debitorskoiu ta kredytorskoiu zaborhovanistiu pidpryemstva [Management of accounts receivable and payables of the enterprise]. Ekonomika ta upravlinnya pidpryemstvamy. – Business Economics and Management, Vol. 10, Pp. 402–407. [in Ukrainian]
4. Sharapa, O. (2016). Osoblyvosti ekonomichnoho analizu kredytors′koyi zaborhovanosti pidpryemstva [Features of the economic analysis of accounts payable of the enterprise]. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal. – International scientific journal, Vol. 4, pp. 91–101. [in Ukrainian]
5. Shatkovska, M.S. (2019). Upravlinnia kredytorskoiu zaborhovanistiu na osnovi yii analizu [Management of accounts payable on the basis of its analysis]. Materialy X Mizhnarodnogo kruglogo stolu «Aktual′ni sotsial′no-ekonomichni ta pravovi problemy rozvytku Ukrainy ta yiyi regioniv» (10 travnya 2019 roku, m. Odesa) / MON Ukrainy; ONU im. I.I. Mechnykova. – Abstracts of X International Round Table «Current Socio-Economic and Legal Problems of Ukraine and its Regions Development» (May 10, 2019, Odesa) / MES of Ukraine, Mechnikov ONU. Odesa: OFFSETiK, Pp. 177–180. [in Ukrainian]

УДК 338.2

Рачинський О.В.,
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Хмельницький національний університет

Rachynskyi Oleksandr,
PhD Student in the Department of International Economic Relations,
Khmelnytsky National University

БАЗОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Рачинський О.В. Базові аспекти формування системи оцінки фінансової стійкості промислових підприємств. У статті проведено дослідження проблематики забезпечення фінансової стійкості підприємств промисловості за нинішніх умов господарювання. Наведено напрями поліпшення фінансового стану вітчизняних промислових підприємств, що вплине на розвиток національної економіки. Обґрунтовано найбільш ефективні науково-методичні підходи до формування системи показників оцінки фінансової стійкості з урахуванням особливостей діяльності промислових підприємств. Наведено систему показників для оцінювання рівня фінансової стійкості промислового підприємства з характеристикою базових показників оцінки. Враховуючи сучасний стан функціонування промислових підприємств, визначено шляхи, спрямовані на поліпшення фінансово-господарської діяльності в аспекті поточної та довгострокової перспективи ведення бізнесу.

Ключові слова: промислові підприємства, фінансово-господарська діяльність, оцінка, фінансова стійкість, система показників.

Рачинский А.В. Базовые аспекты формирования системы оценки финансовой устойчивости промышленных предприятий. В статье проведено исследование проблематики обеспечения финансовой устойчивости предприятий промышленности в нынешних условиях хозяйствования. Приведены направления улучшения финансового состояния отечественных промышленных предприятий, что повлияет на развитие национальной экономики. Обоснованы наиболее эффективные научно-методические подходы к формированию системы показателей оценки финансовой устойчивости с учетом особенностей деятельности промышленных предприятий. Приведена система показателей для оценки уровня финансовой устойчивости промышленного предприятия с характеристикой базовых показателей оценки. Учитывая современное состояние функционирования промышленных предприятий, определены пути, направленные на улучшение финансово-хозяйственной деятельности в аспекте текущей и долгосрочной перспективы ведения бизнеса.

Ключевые слова: промышленные предприятия, финансово-хозяйственная деятельность, оценка, финансовая устойчивость, система показателей.

Rachynskyi Oleksandr. Basic aspects of formation of the system of assessment of financial stability of industrial enterprises. In the article the author researches the problems of ensuring the financial stability of industrial enterprises under the current economic conditions. In the management system responsible experts should develop their own system of financial stability assessment, which will allow to make effective management decisions to improve the financial position, the level of competitiveness of the enterprise, expansion of production volumes and more. The directions of improvement of the financial status of domestic industrial enterprises are presented, which will influence the development of the national economy. The most effective scientific and methodological approaches to the formation of the system of indicators of financial stability estimation with consideration of peculiarities of activity of industrial enterprises are substantiated. The financial soundness assessment system of an industrial enterprise must be based on certain principles and a series of stages at which both internal and external information are processed. The basic parameters that determine the soundness of the financial position of an industrial enterprise are the level of solvency, the availability of working capital and the processes for conducting financial policy in the enterprise. The financial stability, which affects the overall financial condition of an industrial enterprise, depends on the development of economic potential, the possibility of updating technological equipment, improving the quality of products and, accordingly, the level of its competitiveness, etc. In order to highlight the directions of increasing the financial stability of industrial enterprises, it is important to form a system of its assessment based on which management decisions will be made in the management system of the business entity. In order to ensure financial stability, an enterprise must have a flexible capital structure. The system of indicators for estimation of level of financial stability of the industrial enterprise with the characteristic of basic indicators of estimation is presented. Taking into account the current state of functioning of industrial enterprises, the ways aimed at improving financial and economic activity in terms of current and long-term business prospects are identified.

Key words: industrial enterprises, financial and economic activity, evaluation, financial stability, system of indicators.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фінансова стійкість для будь-якого підприємства відіграє важливу роль, адже забезпечує його сталу фінансово-господарську діяльність. Від фінансової стійкості, яка впливає на загальний фінансовий стан промислового підприємства, залежать розвиток економічного потенціалу, можливість оновлення технологічного оснащення, підвищення якості продукції та, відповідно, рівня її конкурентоспроможності тощо. З метою виокремлення напрямів підвищення фінансової стійкості промислових підприємств важливим є формування системи її оцінки, на основі даних якої будуть прийматися управлінські рішення в системі менеджменту господарюючого суб'єкта.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика питань щодо поліпшення фінансового стану та забезпечення фінансової стійкості промислових підприємств піднімалася у працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: М.П. Денисенко, Н.Є. Ковальчук, О.С. Козлова, В.В. Нагайчук, О.М. Рудницька, Р. Сміт, О.О. Сосновська, С.О. Тульчинська, А.В. Череп, Дж. Хорріган, Н. Ющенко та ін. Сьогодні підприємства змушені пристосовуватися до постійних змін умов функціонування, що потребує використання новітніх підходів до проведення аналізу та оцінювання фінансової стійкості господарюючих суб'єктів.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження науково-методичних підходів до формування системи оцінки фінансової стійкості промислового підприємства з метою підвищення ефективності функціонування господарюючого суб'єкта в сучасному конкурентному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для промислових підприємств стійкість фінансового стану визначається відповідним рівнем рентабельності, ліквідності, достатністю власного капіталу та отриманими доходами. Велике значення також мають результативність використання активів господарюючого суб'єкта, рівень ефективності управління фінансовими ресурсами і можливість фахівців вчасно реагувати на ризики та загрози фінансово-господарській діяльності.

Гнучка структура капіталу будь-якого підприємства є запорукою забезпечення фінансової стійкості, а більші обсяги доходів, ніж понесених витрат, є ознакою платоспроможності та розвитку фінансово-економічного потенціалу. Ураховуючи важливість розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності за нинішніх умов господарювання, кожне підприємство повинно забезпечити можливості для залучення додаткових фінансових ресурсів через удосконалення процесу ведення фінансової політики та окремих елементів системи управління підприємством.

Фінансовий стан підприємства залежить від оптимальної структури джерел капіталу (від співвідношення власних і позичкових коштів), структури активів підприємства і насамперед від співвідношення основних і оборотних коштів, а також від рівноваги активів т пасивів господарюючого суб'єкта [1, с. 75].

Базовими параметрами, які визначають стійкість фінансового стану промислового підприємства, є рівень платоспроможності, забезпеченість власними оборотними коштами та процеси щодо ведення фінансової політики на підприємстві. Для підприємства важливим є визначення чинників, що вплинули на зміну обсягів власних оборотних фінансових ресурсів. Постійне використання кредитів та прострочена заборгованість фінансових ресурсів для підприємства є основоположними чинниками, які визначають незадовільний фінансовий стан та підвищені ризики господарювання.

Проведення оцінки й аналізу оборотних коштів господарюючого суб'єкта відбувається з урахуванням джерел їх формування. Але слід зазначити, що у даного підходу є низка недоліків, зокрема орієнтація здебільшого на планову систему ведення фінансово-господарської діяльності, недостатність інформаційних даних тощо [2, с. 296].

Рентабельність власного капіталу кожного промислового підприємства впливає на зниження ризиків в управлінні фінансовими ресурсами, саме тому важливим напрямом поліпшення фінансового стану господарюючих суб'єктів є забезпечення найкращого співвідношення обсягів власних та додатково залучених із зовнішніх джерел фінансових ресурсів. Відповідальні фахівці підприємства можуть розробити власну систему так званої фінансової рівноваги, спрямованої на забезпечення відповідного рівня ліквідності, тобто зменшення величини фінансових зобов'язань та, відповідно, зростання обсягів фінансових ресурсів.

Зниження величини фінансових зобов'язань підприємство може досягнути шляхом зменшення постійних витрат – витрат на утримання адміністративного персоналу, скорочення рівня умовно-змінних витрат, продовження термінів кредиторської заборгованості за товарними операціями та ін.

Зростання величини грошових активів підприємства відповідальними менеджерами може бути здійснене через пришвидшення оборотності дебіторської заборгованості шляхом скорочення термінів надання комерційного кредиту; рефінансування дебіторської заборгованості – шляхом факторингу, врахування та дисконтування векселів, примусового стягнення; оптимізацію запасів товарно-матеріальних цінностей – у напрямі встановлення нормативів товарних запасів; зниження обсягів страхових, сезонних запасів під час виходу підприємства з нестабільного фінансового становища [3, с. 133]. Під дією нинішніх чинників впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства необхідним є забезпечення ефективності збутової діяльності, що також пов'язано з формуванням та впровадженням напрямів зменшення витрат на реалізацію продукції.

Отже, для більшості вітчизняних підприємств результативність використання фінансово-економічного потенціалу, ресурсного забезпечення, рівня доходності та результативності управління витратами характеризує фінансове становище. Відповідно, фінансовий стан – економічна категорія, сукупність показників, фінансова спроможність підприємства, характеристика певних боків фінансово-господарської діяльності та ін. Проаналізовані трактування свідчать, що переважна більшість науковців на перший план висуває

таку характеристику фінансового стану, як сукупність (система) показників. Заслуговує на увагу той факт, що фінансовий стан підприємства є об'єктивною економічною категорією, що може бути оцінена з більшою або меншою глибиною й вірогідністю показників. За даними показниками менеджери мають змогу приймати результативні управлінські рішення. Зокрема, це такі економічні параметри, як фінансова стабільність, конкурентоздатність, платоспроможність, результативність господарської діяльності, які характеризують лише окремі аспекти фінансового стану господарюючого суб'єкта. Мета аналізу фінансових результатів – визначити повноту та якість їх отримання, оцінити динаміку абсолютних і відносних показників, з'ясувати спрямованість, ступінь впливу факторів на зміну прибутку й рентабельності, визначити можливі резерви їх зростання [4, с. 54].

Н. Ющенко зазначає, що для забезпечення стійкості і стабільності функціонування підприємств, спроможності самостійно захищатися від різних зовнішніх і внутрішніх негативних впливів і реалізовувати власні економічні інтереси, для забезпечення економічної незалежності підприємства, спроможності використовувати конкурентні переваги для забезпечення рівноправності участі в ринкових взаємовідносинах та здійснення постійної модернізації виробництва, ефективної інвестиційної та інноваційної політики, розвитку кадрового потенціалу підприємства. Порівняльний аналіз концептуальних і методологічних підходів до аналізу фінансового стану як найбільш адекватного й ефективного інструментарію за нинішнього стану вітчизняної економіки дає змогу визнати теорію нечіткої логіки [5, с. 352].

Науково-методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості підприємства здебільшого диференціюються за коефіцієнтним, агрегатним та інтегральним підходами. Основою коефіцієнтного підходу оцінки фінансової стійкості підприємства є обчислення та аналіз низки фінансових коефіцієнтів. Методичний підхід до визначення фінансової стійкості за допомогою фінансових коефіцієнтів найчастіше використовується.

Агрегатний підхід базується на визначенні фінансової стійкості на основі агрегатів. Даний підхід є доповненням до наведеного вище, оскільки виділяє чотири типи поточної фінансової стійкості підприємства. Трьом показникам наявності джерел формування запасів відповідають три показники забезпечення запасів джерелами формування: надлишок або нестача власних оборотних коштів; надлишок або нестача власних оборотних коштів і довгострокових джерел формування запасів; надлишок або нестача запасів підприємства.

Інтегральний підхід дає змогу дати інтегровану оцінку ступеня фінансової стійкості. Такий підхід можна застосовувати на практиці, особливо в умовах кризового стану економічної системи, коли старі господарські зв'язки підприємства порушені і відбувається процес налагодження ним нових зв'язків із партнерами, зацікавленими у достатній фінансовій стійкості [6, с. 916].

Процес оцінювання фінансової стійкості господарюючого суб'єкта відбувається за низкою стадій, таких як підготовча стадія оцінки, збір та опрацювання інформаційних даних, проведення аналізу та визначення напрямів поліпшення фінансового стану суб'єкта.

На підготовчому етапі процесу оцінювання фінансової стійкості підприємства визначаються основоположні цілі проведення оцінки та аналізу, деталізується черговість стадій здійснення аналізу. Під час збору та опрацювання інформаційних даних важливим є врахування відповідальними фахівцями підприємства впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників із визначенням можливості протидії негативним умовам господарювання та забезпечення належного фінансового становища.

Під час безпосереднього аналізу економічних параметрів, що визначають фінансову стійкість, управлінським персоналом надається характеристика різновиду фінансової стійкості, яка може бути абсолютною, стабільною чи кризовою [7, с. 63–64].

Кожне підприємство, враховуючи умови функціонування, вплив зовнішніх чинників, поточне фінансове становище, упорядковує власну систему економічних параметрів для оцінювання та аналізу рівня фінансової стійкості. Вибрані для оцінювання дані показники повинні як найширше відображати всі аспекти забезпечення фінансової стійкості. Саме на основі даного аналізу управлінський персонал має змогу визначити чинники, які призвели до відхилень фактично отриманих показників від запланованих та прийняти відповідні управлінські рішення. Такі рішення спрямовані не тільки на поліпшення фінансової стійкості підприємства у знайдених проблематичних аспектах діяльності підприємства, а й можуть стосуватися внесення коректівів щодо алгоритму проведення оцінювання фінансового стану та коригування вибраної системи економічних параметрів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Кожне підприємство має власну специфіку роботи, тому в системі менеджменту відповідальними фахівцями має бути розроблена власна система оцінки фінансової стійкості, яка дасть змогу приймати результативні управлінські рішення для поліпшення фінансового стану, рівня конкурентоспроможності підприємства, розширення обсягів виробництва тощо. Система оцінки фінансової стійкості промислового підприємства повинна базуватися на визначених принципах та низці етапів, на яких відбувається опрацювання як внутрішніх, так і зовнішніх інформаційних даних, для прийняття результативних управлінських рішень, спрямованих на поліпшення фінансового стану підприємства. Унаслідок цього управлінський персонал здатний впливати на процеси підвищення конкурентоспроможності продукції і збільшення обсягів виробництва, реалізації продукції та отримати в кінцевому підсумку більшу прибутковість від ведення власної фінансово-господарської діяльності. Система оцінки фінансової стійкості входить до такого важливого елементу системи менеджменту підприємства, як аналіз фінансово-господарської діяльності, тому з боку управлінського персоналу даним питанням має бути приділена належна увага з використанням новітніх науково-методичних підходів до управління.

Список використаних джерел:

1. Нагайчук В.В., Ковальчук Н.Є. Аналіз фінансової стійкості підприємств та напрями її забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку».* 2017. № 875. С. 71–76.
2. Тульчинська С.О., Нікітіна М.В. Проблеми оцінки фінансового стану підприємства і напрямки їх вирішення. *Сучасні проблеми економіки і підприємництво.* 2013. Вип. 12. С. 295–301.
3. Рудницька О.М., Біленська Я.Р. Шляхи покращання фінансового стану українських підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 649. С. 132–138.
4. Денисенко М.П., Зазимко О.В. Основні аспекти оцінки фінансового стану підприємств. *Агросвіт.* 2015. № 10. С. 52–58.
5. Ющенко Н. Порівняльна характеристика методологічних підходів до проведення аналізу фінансового стану підприємства. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2016. № 2. С. 346–356.
6. Козлова О.С. Методика оцінки фінансової стійкості підприємства. *Молодий вчений.* 2017. № 10. С. 914–918.
7. Сосновська О.О. Механізм оцінки фінансової стійкості підприємств. *Економіка: теорія та практика.* 2015. № 2. С. 60–66.

References:

1. Naghajchuk V.V., Kovaljchuk N.Je. (2017) Analiz finansovoji stijkosti pidpryjemstv ta naprjamy jiji zabezpechennja [Analysis of financial stability of enterprises and directions of its provision]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika». Serija: Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrajini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku*, no. 875, pp. 71–76.
2. Tuljchynsjka S.O., Nikitina M.V. (2013) Problemy ocinky finansovogho stanu pidpryjemstva i naprjamky jikh vyrishennja [Problems of estimation of financial state of enterprise and directions of their solution]. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpryjemnyctvo : zbirnyk naukovykh pracj*, vol. 12, pp. 295–301.
3. Rudnycjka O.M., Bilensjka Ja.R. (2009) Shljakhy pokrashhannja finansovogho stanu ukrajinsjkykh pidpryjemstv [Ways to improve the financial condition of Ukrainian enterprises]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika»,* no. 649, pp. 132–138.
4. Denysenko M.P., Zazymko O.V. (2015) Osnovni aspekty ocinky finansovogho stanu pidpryjemstv [The main aspects of assessing the financial condition of enterprises]. *Aghrosvit,* no. 10, pp. 52–58.
5. Jushhenko N. (2016) Porivnjaljna kharakterystyka metodologhichnykh pidkhodiv do provedennja analizu finansovogho stanu pidpryjemstva [Comparative characteristics of methodological approaches to the analysis of the financial condition of the enterprise]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja*, no. 2, pp. 346–356.
6. Kozlova O.S. (2017) Metodyka ocinky finansovoji stijkosti pidpryjemstva [Methods of estimation of financial stability of the enterprise]. *Molodyj vchenyj,* no. 10, pp. 914–918.
7. Sosnovsjka O.O. (2015) Mekhanizm ocinky finansovoji stijkosti pidpryjemstv [The mechanism of evaluation of financial stability of enterprises]. *Ekonomika: teorija ta praktyka*, no. 2, pp. 60–66.

УДК 336.41.014

Ситник Н.С.,
доктор економічних наук,
професор кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Гринда А.М.,
магістр
Львівський національний університет імені Івана Франка

Sytnik Natalia,
Doctor of Economics,
Professor of the Department of State and Local Finance,
Lviv State University Ivan Franko
Grynda Andriana,
master,
Lviv State University Ivan Franko

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Ситник Н.С., Гринда А.М. Фінансова безпека банківської системи України та перспективи її розвитку. Статтю присвячено визначенню сутності поняття «фінансова безпека банківської системи». Досліджено сучасний стан фінансової безпеки банківської системи України, її проблеми, розвиток та основні напрями підвищення банківського сектору. Проведено кількісний та якісний аналіз діяльності вітчизняних банків. Визначено основні завдання забезпечення фінансової безпеки банківської системи. Проаналізовано показники діючих банків із 2008 р. до 01.09.2019. Визначено оцінку рівня фінансової безпеки банківської системи України через складники банківської системи у 2017–2019 рр.: ресурсоутворюючий, депозитний та кредитний. Визначено зовнішні та внутрішні загрози фінансовій безпеці банківської системи. Виявлено проблеми фінансової безпеки банківської системи і запропоновано перспективні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: банк, фінансова безпека банку, фінансова безпека держави, банківська система, фінансовий ринок.

Сытник Н.С., Гринда А.М. Финансовая безопасность банковской системы Украины и перспективы ее развития. Статья посвящена определению сущности понятия «финансовая безопасность банковской системы». Исследованы современное состояние финансовой безопасности банковской системы Украины, ее проблемы, развитие и основные направления улучшения банковского сектора. Проведен количественный и качественный анализ деятельности отечественных банков. Определены основные задачи обеспечения финансовой безопасности банковской системы. Проанализированы показатели действующих банков с 2008 по 01.09.2019. Определена оценка уровня финансовой безопасности банковской системы Украины через составляющие банковской системы в 2017–2019 рр.: ресурсообразующую, депозитную и кредитную. Определены внешние и внутренние угрозы финансовой безопасности банковской системы. Выявлены проблемы финансовой безопасности банковской системы и предложены перспективные пути их решения.

Ключевые слова: банк, финансовая безопасность банка, финансовая безопасность государства, банковская система, финансовый рынок.

Sytnik Natalia, Grynda Andriana. Financial security of the banking system of Ukraine and prospects for its development. The article is devoted to defining the concept of "financial security of the banking system". The state of financial security of the banking system of Ukraine and the main directions of improving the financial security of the banking sector of the economy are investigated. The basic directions are investigated improving the financial security of banking sector of the national economy. The analysis of quantity and quality of activity of domestic banks in Ukraine is made. The problem of financial security of the banking system is considered. The number of operating banks from 2008 to September 1, 2019 is analyzed. The complexity of building a financial system itself determines the need to review each of its components to objectively assess the overall level of security. The essence and components of banking security are considered. Determination of a full-fledged assessment of the financial security level of the banking system of the economy of Ukraine, through the components of the financial banking system from 2017 - 2019: resource-forming, deposit and credit. Approaches to determining the financial security of the banking system are proposed. The importance of financial security is considered the banking sector, the factors that affect its level, and the current and potential threats

in this area. The views of scientists on these issues are analyzed and the author's vision of the necessary clarifications of the list of above mentioned factors and threats is given. The external and internal threats to the financial security of the banking system are identified. Some problems of financial security of the banking system are highlighted and perspective ways of their solution are suggested. management of financial security of the enterprise. As there are certain dangers for Ukrainian banks at different stages of the life cycle and depending on the economic situation in the country, the article outlines the major external and internal dangers that arise on domestic banking systems and justifies the need to develop and implement measures to improve the financial and financial management mechanisms. economic management and improvement of the banking system and restore confidence in the population.

Key words: bank, bank financial security, state financial security, banking system.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні стан банківської системи України характеризується як доволі нестійкий. Відповідно, це зменшує довіру до банків як звичайних громадян, так і великих підприємств. Усі верстви суспільства зацікавлені у стабільній, надійній та безперебійній роботі банків, але кожна з них по-різному оцінює ступінь загроз діяльності банків і пропонує різні заходи щодо поліпшення її стану. Значне зменшення кількості українських банків та зниження якості надання ними послуг негативно відбиваються як на рівні життя та платоспроможності населення, так і на фінансовому стані промислових, сільськогосподарських, торговельних підприємств й установ. Одним зі шляхів мінімізації загроз та побудови ефективної банківської системи є гарантування її фінансової безпеки. Проте сьогодні формуванню ефективної фінансової безпеки банківської системи перешкоджають багато чинників.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблематикою фінансової безпеки банківського сектору загалом займалися такі вітчизняні вчені, як О. Барановський, Т. Болгар, Р. Гриценко, М. Єрмошенко, М. Зубок, О. Кириченко, В. Коваленко, О. Пластун, О. Штаєр, С. Яременко, а також зарубіжні дослідники: Л. Абалкін, Д. Алєксєєва, В. Аленін, Д. Артеменко, А. Бриштелев, Т. Гадомська, В. Гамза, О. Ілинич, М. Калугін, О. Канаєв, О. Козловський, Д. Кольцов, Є. Куликова та ін.

Ефективне функціонування банків та банківської системи у цілому неможливе без забезпечення фінансової безпеки країни загалом. Глобалізаційні та інтеграційні процеси, впровадження новітніх інформаційних технологій, посилення конкуренції зумовлюють появу нових викликів і загроз фінансовій безпеці банківського сектору. Окрім того, сьогодні відсутні обґрунтована концепція і стратегія забезпечення фінансової безпеки банківської системи України та немає єдиних методичних підходів до оцінки її рівня.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад фінансової безпеки банківської системи та визначення проблем і перспектив розвитку в даній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ситуація, яка сьогодні склалася у системі фінансової безпеки банківського сектору, є доволі неоднозначною. З одного боку, дане питання є недостатньо розглянуто науковцями, з іншого – дослідження, присвячені цьому питанню, є неповними та неоднозначними. Відсутні науково обґрунтована концепція і механізм забезпечення фінансової безпеки банківського сектору, системні описи видів та змісту загроз фінансовій безпеці банківських інститутів, грунтовна характеристика фінансових регуляторів безпеки та стабільності функціонування банківського сектору.

Водночас сьогодні в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «фінансова безпека банківської системи». Натомість дослідники акцентують переважно увагу на поняттях «фінансова безпека банку», «фінансовий складник економічної безпеки банківської діяльності», «фінансова безпека в банківському секторі» тощо [5].

Розглянемо погляди вчених щодо дефініції «фінансова безпека банківської системи» (табл. 1).

На нашу думку, фінансова безпека банківської системи – це фінансова безпека сукупності комерційних банків, а також їхніх клієнтів і контрагентів, професійних учасників фінансових ринків, регулятора ринку

Таблиця 1

Сутність поняття «фінансова безпека банківської системи» згідно з поглядами вчених

№ п/п	Вчений	Сутність поняття «фінансова безпека банківської системи»
1.	О.І. Барановський	Сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджено чи зведено до мінімального рівня
2.	Т. Болгар	Стан банківських установ, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку
3.	Д. Артеменко	Комплекс заходів із досягнення максимально можливої платоспроможності та стійкості комерційного банку, ліквідності його балансу, ефективної структури капіталу й найбільш прибуткових напрямів його вкладень, що одержується шляхом чіткого стратегічного та тактичного планування, аналізу та запобігання загрозам фінансового характеру
4	М. Зубок	Стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов функціонування

Джерело: розроблено авторами за даними [1; 2; 4; 6]

банківських послуг і держави, що включають у себе не лише ризики фінансових утрат банківських інститутів, а й ризики, на які наражаються пов'язані з їхньою діяльністю економічні агенти.

Основний напрям фінансової безпеки банківської системи має орієнтуватися на підвищення економічної ефективності і мати за мету ріст обсягу та ефективності використання фінансових ресурсів.

Завдання фінансової безпеки банківської системи [7]:

– захист законних інтересів банку та його працівників;

– профілактика незаконних правопорушень стосовно банку та його майнової власності і персоналу;

– своєчасне виявлення загроз безпеці банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації;

– дослідження загроз, які можуть сприяти заподіянню банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальної та іншої шкоди, що заважає їхній нормальній діяльності.

Головними особливостями банківської діяльності сьогодні є її уразливість, нестійкість і залежність від державної підтримки, недосконале банківське законодавство, неефективне управління діяльністю банків, недобросовісна поведінка та непрофесійна діяльність працівників банків. Варто зазначити, що є певні загрози щодо банків, фінансів, інформації, персоналу банків, а також матеріальних цінностей. Криза, яка виникла у 2008 р., значно похитнула довіру населення до банківських установ, що спричинило зменшення їх кількості протягом останніх років (рис. 1).

Так, з рисунку видно, що стрімке зменшення кількості діючих банків в Україні розпочалося з 2014 р., тоді в Україні діяло 180 банків, а вже станом на 01.01.2015 їх кількість скоротилася до 163-х. Станом на 01.09.2019 в Україні функціонувало 76 банків. Таке зменшення кількості діючих банківських установ свідчить про низький рівень довіри суспільства до банків.

Повноцінна оцінка рівня фінансової безпеки банківської системи України неможлива без комплексного аналізу рівня її окремих складників. Так, рівень фінансової безпеки ресурсоутворюючого складника функціонування банківського сектору України станом на 01.01.2019 знизився, оскільки погіршилася структура пасивів банків; знизилися темпи зростання традиційних джерел формування ресурсної бази. З 01.01.2019 зменшилася частка капіталу банків України з 161 108 млн. грн до 154 960 млн. грн, при цьому зросла частка зобов'язань банків із 1 172 723 млн. грн до 1 204 743 млн. грн станом на 01.01.2019. Таким чином, відчуваючи нестачу власного капіталу, банки змушені більшою мірою вдаватися до внутрішніх і зовнішніх запозичень, що підвищує їхню залежність від останніх і знижує їхню фінансову безпеку (табл. 2).

Важливим складником фінансової безпеки банківської системи є депозитна безпека банківського сектору України, рівень якої у 2019 р. представлено в табл. 3.

Дослідивши дані Національного банку України, варто зазначити, що протягом досліджуваного періоду спостерігається зменшення темпів зростання депозитів, залучених банками, що свідчить про меншу довіру населення до банків і, відповідно, про погіршення фінансової безпеки банківської системи.

Значну частку в депозитах банків України становлять депозити резидентів. Так, депозити домашніх господарств на 01.01.2019 становили 56,8%, а вже з 01.01.2019 їх темпи зростання значно зменшилися,

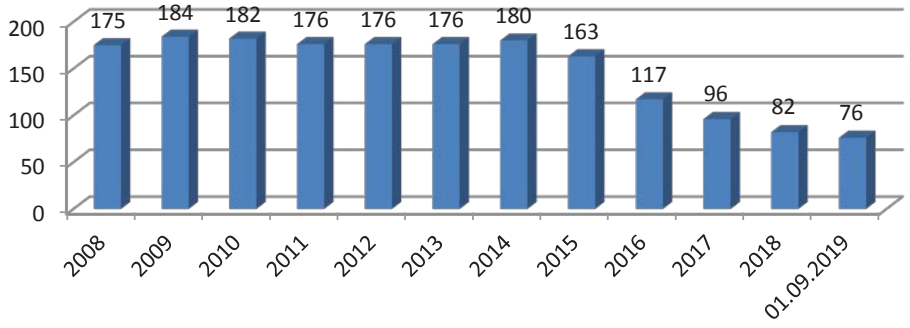

Рис. 1. Динаміка кількості діючих в Україні банків, 2008–01.09.2019

Джерело: розроблено авторами за даними [9]

Таблиця 2

Індикатори фінансової безпеки ресурсоутворюючого складника банківської системи України за 01.01.2017–01.01.2019

Назва показника	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.09.2019
Пасиви, усього, млн грн	1256299	1333831	1359703	1379968
Темп зростання, %	100,2	106,2	101,9	101,5
Капітал, млн грн	123784	161108	154960	181058
Темп зростання, %	119,3	130,15	96,2	116,8
Частка в пасивах, %	9,8	12,3	11,4	13,1
Зобов'язання, млн грн	1132515	1172723	1204743	1198909
Темп зростання, %	98,4	103,6	102,7	99,5
Частка в пасивах, %	90,2	87,9	88,6	86,9

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

Таблиця 3

Індикатори депозитної безпеки банківської системи України за 01.01.2017–01.01.2019

Назва показника	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.08.2019
Депозити залучені, млн грн	839433	955823	958235	997149
Темп зростання, %	114,9	113,9	100,3	104,1
Депозити резидентів, млн грн	780075	932967	935108	975356
Темп зростання, %	106,9	119,6	100,2	104,3
Частка в загальному обсязі депозитів, %	92,9	97,6	97,6	97,8
Депозити нефінансових корпорацій, млн грн	299689	342503	335472	362292
Темп зростання, %	107,5	114,3	97,9	107,9
Депозити домашніх господарств, млн грн	437689	530250	530731	544935
Темп зростання, %	94,6	121,1	100,1	102,7
Депозити нерезидентів, млн грн	59358	22856	23127	21793
Темп зростання, %	139,3	38,5	101,2	94,2
Частка в загальному обсязі депозитів, %	7,1	2,4	2,4	2,2

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

що свідчить про доволі низький рівень депозитної безпеки банківського сектору.

Рівень кредитної безпеки банківського сектору України у 2019 р. порівняно з попереднім роком знизився, оскільки знизилися темпи зростання наданих комерційними банками кредитів на 3,9% станом на 01.09.2019 порівняно з початком року (табл. 4).

Ще одним важливим показником визначення оцінки рівня фінансової безпеки банківської системи є показник інвестиційної безпеки. Так, інвестиційна безпека вітчизняного банківського сектору також знизилася внаслідок істотного зниження темпів зростання вкладень комерційних банків у цінні папери (на 9,1% станом на 01.09.2019 порівняно з початком року).

Таким чином, дослідивши діяльність вітчизняних банків та зробивши аналіз їхньої фінансової безпеки, варто зазначити, що для банківської системи України загалом небезпеку становить низка загроз, що є ризиками внутрішнього й зовнішнього середовища. До внутрішніх загроз фінансової безпеки банківської системи належать: незбалансована структура активів і пасивів; неефективна кредитна політика; низькій рівень інноваційної політики в даній сфері; низька кваліфікація та відповідальність персоналу банку; нестача ліквідних активів; відсутність стратегічного управління й ефективної маркетингової політики. Крім вищезазначених ризиків, до зовнішніх ризиків фінансової безпеки банківської системи належать: низька довіра до банківської системи; високий рівень конкуренції; несприятлива політична ситуація в країні; нестратегічна політика Національного банку [8].

На нашу думку, для підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи важливим є подальше стимулювання капіталізації банківської системи; посилення вимог до публічної інформації про фінансовий стан власників і структуру управління банків; використання підходів до банківського регулювання й нагляду, перевірених світовою практикою, внесення відповідних змін у регуляторні акти НБУ. Окрім того, доречним є забезпечення стійкого функціонування банків в умовах їх взаємодії з екзогенним та ендогенним середовищем, що постійно змінюється, а також виявлення і нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз стійкому функціонуванню банків [8].

Забезпечення фінансової безпеки банківської системи України, на наше переконання, має відбуватися з урахуванням розроблення Стратегії розвитку банківського сектору України. Так, для підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи у Стратегії мають бути відображені: необхідність застосування інтенсивного розвитку банківського сектору; напрями розвитку банківського сектору з огляду на забезпечення пріоритетів соціально-економічного та інноваційного розвитку України та її регіонів. Для цього мають бути задіяні державні та великі приватні комерційні банки з вітчизняним капіталом, а також забезпечене реальне функціонування банку економічного розвитку; доцільність розроблення й реалізації в умовах проголошеної в нашій державі децентралізації влади стратегій розвитку банківських секторів регіонів України; співвідношення розвитку активів та інвестиційного кредитного потенціалу банківського сектору і фінансових ринків [3].

Таблиця 4

Індикатори кредитної безпеки банківської системи України за 01.01.2017–01.01.2019

Назва показника	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.09.2019
Активи банків, млн грн	1256299	1333831	1359703	1379968
Темп зростання, %	100,2	106,2	101,9	101,5
Кредити надані, млн грн	1005923	1036745	1118860	1075249
Темп зростання, %	99,6	103,1	107,9	96,1
Вкладення у цінні папери та довгострокові інвестиції, млн грн	332273	425803	480615	437303
Темп зростання, %	164,9	128,1	112,9	90,9
Резерви за активними операціями банків, млн грн	484383	511062	556445	524335

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, лише ефективне управління всіма підсистемами банку дасть змогу уникнути загроз, пов'язаних із його внутрішніми та зовнішніми складниками. Проте першочергову роль відіграють дієвий фінансовий менеджмент банку, ретельний підбір та підготовка кадрів, розширення асортименту банківських послуг та управління ризиками.

Список використаних джерел:

1. Артеменко Д.А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности : автореф. дис. … канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит». Ростов-на-Дону, 1999. 32 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія, оцінка та механізм забезпечення) : монографія. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека банківського сектору економіки України : дис. … док. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2016. 237 с. URL : http://ubs.edu.ua/images/PDF/vovchenkodisser.pdf (дата звернення: 01.11.19).
4. Болгар Т.М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Суми, 2008. 21 с.
5. Вовченко Р.С. Підходи до розкриття сутності фінансової безпеки банківського сектору національної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2015. Т. 2. № 19. URL : http://fkd.org.ua/article/view/56896 (дата звернення: 02.11.19).
6. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2013. С. 79.
7. Ситник Н.С., Васьків І.М. Фінансова безпека банків як один зі складників фінансової безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2018. Т. 29(68). № 6. URL : http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_6/29.pdf (дата звернення: 02.11.19).
8. Сак Т. Фінансово-економічна безпека комерційних банків України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Гроші, фінанси та кредит*. 2015. № 2. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/351-Article%20Text-537-1-10-20180910.pdf (дата звернення: 01.11.19).
9. Офіційний вебсайт Минфину. URL : https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2019/ (дата звернення: 03.11.19).
10. Офіційний вебсайт НБУ. URL : https://www.bank.gov.ua/supervision/monitoring (дата звернення: 03.11.19).

References:

1. Artemenko D.A. Mekhanizm of obespecheniya finansovoy bezopasnosti bankovskoy deyatel'nosti: avtoref. dis. on soiskanie uchenoy stepeni kand. ýêîí. sciences: special. [Financial security mechanism of banking activity: author's abstract. diss. for the degree of Cand. econom. Sciences: Special.] Rostov-on-Don, 1999. 32 p. (in Ukrainian)
2. Baranovs`ky`j, O.I. (2004). Finansova bezpeka v Ukrayini (metodologiya, ocinka ta mexanizm zabezpechennya) [Financial security in Ukraine (methodology, assessment and provisioning mechanism)]. K.: KNTEU, 759 p. (in Ukrainian)
3. Baranovsky O.I. Finansova bezpeka bankivskogo sektory ekonomiku Ukrayini [Financial security of the banking sector of the Ukrainian economy: dissertation.] Kyiv, 2016. 237 p. URL: http://ubs.edu.ua/images/PDF/vovchenkodisser.pdf (accessed 01.11.19). (in Ukrainian)
4. Bolgar T.M. Finansova bezpeka bankiv v umovach runkovoi transformatsii ekonomiku Ukrayini [Finance Banking in the minds of the market transformation of the economy of Ukraine] Sumi, 2008. 21 p. (in Ukrainian)
5. Vovchenko R.S. Pidchodu do rozkruttya sytnosti finansovoi bezpeku [Approaches to revealing the essence of financial security of the banking sector of the national economy.] Proceedings of the Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, University of Banking. 2015. Volume 2, No. 19. URL:http://fkd.org.ua/article/view/56896. (in Ukrainian)
6. Zubok M.I. Bezpeka bankivski diyalnosti: navch. pos_b. [Banking Security: Educ. tool]. K.: KNEU, 2013. 154 s. (p. 79). (accessed 02.11.19). (in Ukrainian)
7. Sytnik N.S., Vaskov I.M. Finansova bezpeka bankiv yak odun iz skladnukiv finansovai bezpeku derzhavu [Financial security of banks as one of the components of financial security of the state.] Scientific notes of VN Vernadsky TNU. Series: Economics and Management. Vol. 29(68). # 6, 2018. URL:http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_6/29.pdf (accessed 02.11.19). (in Ukrainian)
8. Sak T. Finansovo-ekonomichna bezpeka komertsiynuh bankiv Ukrainu [Financial and Economic Security of Commercial Banks of Ukraine.] Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University. SECTION V. Money, Finance and Credit. 2, 2015. URL: file: /// C: /Users/Admin/Downloads/351-Article%20Text-537-1-10-20180910.pdf (accessed 01.11.19). (in Ukrainian)
9. Official website of the Ministry of Finance. URL: https://index.minfin.com/en/banks/stat/count/2019/ (accessed 03.11.19).
10. NBU Official Website URL: https://www.bank.gov.ua/supervision/monitoring (accessed 03.11.19).

УДК 338.43.431.4

Сударкіна Л.Ю.,
аспірантка,
Луганський національний аграрний університет (м. Харків)

Sudarkina Lyudmila,
Postgraduate,
Luhansk National Agrarian University (Kharkiv)

ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В ПРАКТИКУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Сударкіна Л.Ю. Формування засобів інтеграції принципів оптимального управління в практику ресурсозбереження в сільському господарстві. Представлено алгоритм управління біологічним циклом для продуктів, що складаються зі здатних до біологічного розкладання матеріалів, та технічним циклом для матеріалів, придатних для повторного використання. Визначено, що концепція «циклічного виробництва», спрямована на перепрофілювання економічних процесів за рахунок уведення поняття двох циклів, є однією із центральних ідей Zero Waste. При цьому основна увага приділяється життєвому циклу матеріалів і умов проходження матеріалів через низку застосувань. У рамках фінансово-економічної результативності моделі Zero Waste для проєкту розведення кролів відзначено низку істотних позицій щодо диференціації продуктів, що визначають рівень розгортання концепції управління Zero Waste. Прораховано основні показники інвестиційної ефективності проєкту імітаційного експерименту.

Ключові слова: принципи оптимального управління, ресурсозбереження, сільське господарство, циклічне виробництво, проєкт імітаційного експерименту.

Сударкина Л.Ю. Формирование средств интеграции принципов оптимального управления в практику ресурсосбережения в сельском хозяйстве. Представлен алгоритм управления биологическим циклом для продуктов, состоящих из способных к биологическому разложению материалов, и техническим циклом для материалов, пригодных для повторного использования. Определено, что концепция «циклического производства», направленная на перепрофилирование экономических процессов за счет введения понятия двух циклов, является одной из центральных идей Zero Waste. При этом основное внимание уделяется жизненному циклу материалов и условий прохождения материалов через ряд приложений. В рамках финансово-экономической результативности модели Zero Waste для проекта разведения кроликов отмечен ряд существенных позиций по дифференциации продуктов, определяющих уровень развертывания концепции управления Zero Waste. Просчитаны основные показатели инвестиционной эффективности проекта имитационного эксперимента.

Ключевые слова: принципы оптимального управления, ресурсосбережение, сельское хозяйство, циклическое производство, проект имитационного эксперимента.

Sudarkina Lyudmila. Formation of the means for integrating optimal management principles into the resource conservation practice in agriculture. The Venn diagrams reflect the conditions of managerial decision-making by the typical situation when adopting an appropriate strategy requires mobilization of available resources to implement measures contributing to resource conservation, as well as the diagram of the logical composition of a set of promising decisions in strategic resource conservation management. For the purpose of experimental testing of the proposed conceptual principles of non-waste farming based on Zero Waste management philosophy, integrated into the system of resource conservation at the agricultural enterprise, an investment project to create an agricultural enterprise for breeding rabbits has been developed. The author presents an algorithm for controlling the biological cycle for products consisting of biodegradable materials and the technical cycle for reusable materials. It was determined that the concept of "cyclical production", aimed at changing the specialization of the economic processes by introducing the concept of two cycles is one of the central ideas of Zero Waste. And the main focus is on the life cycle of materials and the conditions of materials passage through a number of applications. The author determines the relevance of applying the key concept of "reasonable production", i.e. taking into account the material consumption, the degree of reduction of costs and production waste, the service life of products, the efficiency of their use and the possibility for achieving the ultimate goal of consumption while reducing the amount of used materials. It has been proven that in combination with "clean production", these methods form the three central industrial "supports" of Zero Waste. In the framework of simulating the financial and economic performance of the Zero Waste model for the designated project to breed rabbits by special technology, a number of significant positions were noted

as regards product differentiation determining the level of application of the concept of Zero Waste management. The main indicators of the investment efficiency of the simulation experiment project have been calculated.

Key words: optimal management principles, resource conservation, agriculture, cyclical production, simulation experiment project.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні однією з головних місій проєктів із ресурсозбереження є реалізація принципів Zero Waste («концепція нульових відходів») через створення унікальних безвідходних технологій, які передбачають максимально повне використання в процесі виробництва сировинних і паливно-енергетичних ресурсів без утворення шкідливих для навколишнього середовища відходів, повторну переробку й утилізацію відходів або їх знешкодження перед поверненням у природне середовище. Передусім це стратегії, спрямовані на зниження до нуля токсичності відходів. В агропродовольчій сфері до відходів також можна віднести невикористану побічну продукцію аграрних підприємств, яка не забезпечена необхідними заходами забезпечення біологічної безпеки. В Zero Waste, по суті, закладено принцип «чистого виробництва», що з набуттям поширеності тенденцій екоовиробництва є актуальним.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Чисте виробництво передбачає поетапне припинення виробництва і використання токсичних хімічних речовин та матеріалів за рахунок «перепрофілювання» продуктів і методів виробництва за винятком використання токсичних речовин.

Другий принцип Zero Waste – зниження до нуля шкоди, заподіюваної атмосфері. Стосовно зміни клімату першочергова проблема – зменшення виділень метану та емісії вуглецю з ріллі. Цю проблему значною мірою вдасться вирішити за рахунок заборони відправки на звалище біологічних відходів, що не пройшли санітарної обробки (компостування) та обмеження інтенсивності землекористування [3; 5].

Zero Waste дає змогу використовувати динамічні системи, перспективні з погляду збереження енергії, що міститься у відходах. Він спрямований на максимізацію чистого заощадження енергії за рахунок вторинного використання відходів шляхом пошуку можливостей скорочення використання енергії під час відновлення і переробки матеріалів та заміни енергії викопного палива відновлювальною енергією.

По-третє, Zero Waste спрямований на вирішення завдання виключення відходів як таких. Основою даного принципу є концепція Zero Waste, яка передбачає максимізацію збереження матеріалів. Ця точка зору включена в концепцію циклів використання матеріалів, запропоновану двома найбільш новаторськи мислячими теоретиками Zero Waste Міхаелем Браунгартом і Вільямом МакДонофом. Вони розрізняють два основних цикли:

1) біологічний цикл для продуктів, що складаються зі здатних до біологічного розкладання матеріалів, іменованих «біологічними поживними речовинами», які можуть бути безпечним чином повернуті у навколишнє середовище після закінчення строку їх корисного використання і здатні зробити внесок у відновлення родючості ґрунту;

2) технічний цикл, утворений матеріалами, на 100% придатними для повторного використання, й іменуються «технічними поживними речовинами»; вони розробляються так, що можуть залишатися у системах із замкнутим контуром протягом усього свого життєвого циклу [6].

Вироблення залишкових, «непридатних для ринку продуктів, тобто до продуктів, які неможливо використовувати або вжити способами, прийнятними з погляду екології, і для яких не існує безпечних технологій переробки», у довгостроковій перспективі повинно бути повністю припинено.

Біологічний цикл є поновлюваним, тоді як у технічному циклі беруть участь невідновлювані ресурси. Одна з пропонованих зазначеними авторами стратегій припускає розроблення нових біологічних матеріалів, покликаних замінити невідновлювані матеріали. Як приклад можна назвати заміну полімерів, одержуваних на основі нафтопродуктів, полімерами, виробленими на рослинній основі (наприклад, під час виготовлення пластикових мішків), або заміну стали біополімерами («Фольксваген» сьогодні виготовляє двері автомобілів із пластмас «рослинного походження»). У разі високої «ресурсної» і фінансової вартості вторинного використання (як, наприклад, для пластикових мішків) продукт можна повернути в ґрунт як поживну речовину [1; 4].

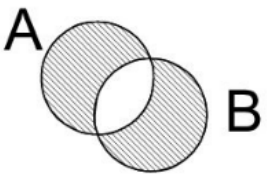
Друга стратегія, нерозривно пов'язана з концепцією циклів, спрямована на підтримку якості. У біологічному циклі критично важливо, щоб «біовідходи» поверталися в ґрунт і щоб це призводило до його поліпшення, а не деградації. Центральні проблеми у зв'язку з якістю ґрунту – забруднення і мінеральний баланс. Компост, який придатний тільки для пересипання шарів відходів на звалищах, сприяє деградації з погляду відтворюваності циклу [2].

Екологічні вимоги ставлять завдання переробки і створення «висхідного циклу»: повернення в промислові системи матеріалів з якістю, що поліпшилася, а не погіршала. Ідея «висхідних циклів» передбачає, що стосовно матеріалів мова повинна йти швидше про спіралі, ніж про цикли.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – визначити формування засобів інтеграції принципів оптимального управління в практику ресурсозбереження в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зазначеній постановці стратегії зосередження та диверсифікації є взаємовиключними, тобто превалювати може лише одна стратегія, інша має залишкову участь у системі менеджменту. Превалюючу стратегію визначають виклики навколишнього середовища. Нестабільність ринкової кон'юнктури, викликана різними причинами, актуалізує функціональність

стратегії диверсифікації, провокуючи значне розпорошення ресурсів за різними напрямами, знижуючи ефект масштабу та інноваційний потенціал розвитку галузей сільськогосподарського виробництва. Подібний характер взаємодії стратегічних компонентів можна описати за допомогою діаграм Венна (або кругів Ейлера), які використовуються для наглядного відображення (рис. 1).

$A \oplus B$

висловлювання ($A \oplus B$) є істинним тоді,

коли істинно А чи В, але не обидва

одночасно (тобто $A \neq B$)

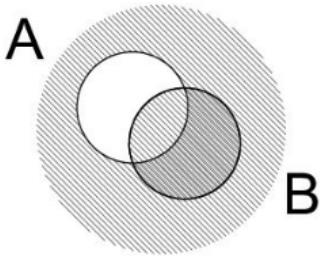
Рис. 1. Діаграма логічної композиції множини рішень стратегій зосередження (В) та стратегій диверсифікації (А)

Діаграма (рис. 1) відображає умови формування управлінських рішень за типовою ситуацією, коли прийняття відповідної стратегі потребує мобілізації наявних ресурсів для впровадження заходів, що сприятимуть ресурсозбереженню.

Недоліком існуючого підходу є необхідність швидкої реакції підприємства на зміни середовища (ринкової кон'юнктури) з метою забезпечення умов розвитку інновацій за окремими галузями та напрямами. Враховуючи особливості сільськогосподарського виробництва у частині тривалого виробничого циклу, сільськогосподарські підприємства не володіють достатньою реакційністю, що ставить під сумнів перспективи інноваційного розвитку галузей виробничої структури підприємств. Відсутність інновацій суттєво знижує можливості ресурсозбереження, провокуючи застійні явища в технологіях ресурсокористування.

Виходом із даного положення є обґрунтування та встановлення чіткого пріоритету в стратегії управління, що гарантуватиме реалізацію заходів ресурсозбереження. Ураховуючи пріоритетність інноваційного розвитку національної економіки України, у тому числі й агропродовольчої сфери, можна зробити висновок про вищу пріоритетність стратегії зосередження та виробничої спеціалізації. Заходи ж диверсифікації повинні бути підпорядковані цілям стратегії спеціалізації. Слідування стратегії диверсифікації має на увазі розширення кількості виробленої продукції у вибраному виробничому напрямі. Ураховуючи важливість принципів ресурсозбереження, заходи диверсифікації повинні бути реалізовані в умовах фіксації або мінімізації ресурсокористування. Інтерпретуючи зазначені положення в системі логічних висловлювань, відобразимо ситуацію у вигляді діаграм Венна.

Умови формування управлінських рішень за перспективною моделлю демонструють (рис. 2), коли оптимальна стратегія за визначення відповідного плану ресурсозбереження вибирається із загальної множини ресурсоощадних рішень навіть поза зоною сільськогосподарської галузі, що можуть бути інтегровані в агропромислову технологію вибраного напряму спеціалізації та частки множини рішень стратегій диверсифікації, що не суперечить множині рішень прийнятої стратегій зосередження.

$A \rightarrow B$

$A \rightarrow B = \bar{A} + B$

де А – множина рішень стратегій диверсифікації;

В – множина рішень стратегій зосередження

Рис. 2. Діаграма логічної композиції множини перспективних рішень у стратегічному управлінні ресурсозбереженням

Ураховуючи зазначені обставини та вимоги, вважаємо за доцільне пропонувати використання принципів управління концепції, що отримала назву Zero Waste (далі – ZW), або «безвідходне виробництво». Інтерпретуючи положення концепції ZW у площину діяльності агропромислових підприємств, визначимо сполучний елемент (принцип), який можна сформулювати як необхідність розвитку напрямів збільшення продуктивності агроекологічних систем за рахунок мінімізації побічної продукції та відходів.

Із метою експериментальної апробації пропонованих концептуальних положень безвідходного господарства, за філософією управління ZW, інтегрованого в систему ресурсозбереження сільськогосподарських підприємств, розроблено інвестиційний проєкт організації розведення кролів на принципах Zero Waste.

ZW є конкурентною перевагою ініціатора інвестиційного проєкту через збільшення продуктового виходу типової технології розведення кролів за рахунок мінімізації відходів виробництва. Пропонована галузь кролівництва є об'єктом дослідження через високу адаптивність технології до масштабу діяльності підприємства, а саме від особистих підсобних господарств (на кооперативних засадах) до великих спеціалізованих тваринницьких господарств. У країнах розвиненого кролівництва тварин тримають на дрібних, так званих сімейних, середніх комерційних і великих індустріальних фермах. Саме останні зробили революцію у виробництві. Кролівництво у низці держав стало цілком самостійною галуззю тваринництва. Іде концентрація, ферми з інтенсивними технологіями

поступово витісняють дрібні традиційні крільчатники, що й зумовило актуальність проєктування розвитку кролівництва в макромасштабі.

Кролівництво можна вважати перспективним для інтеграції у світовий ринок сільськогосподарської продукції.

Прототипом створення кролеферми нового типу за філософією управління ZW є компанія «Кролікофф», яка в 2010 р. викупила виробничі потужності ТОВ «Анмакс». У результаті ТОВ «Кролікофф» отримало ферму з вирощування кролів для виробництва м'яса і м'ясних продуктів – комплекс із замкнутим і безвідходним циклом виробництва, який включає комбікормовий завод, селекційно-племінне господарство, ферми з вирощування кроликів, забійну ділянку, відділи переробки та реалізації продукції (м'яса і шкурок). Кролеферма розташована в Черкаській області, сьогодні вона є передовим підприємством у СНД.

У рамках Zero Waste ставиться питання не просто про збереження ресурсів, які були включені у виробництво конкретних матеріалів, а й про збільшення укладеної в них цінності за рахунок застосування знань у процесі їх переробки і вторинного використання. Як приклад Міхаель Браунгарт наводить використання рисового лушпиння. Через його негорючість в Азії існували проблеми з утилізацією відходів від переробки рису. Браунгарт запропонував нові методи використання лушпиння, передусім як заміну полістиролу в упаковці електронного обладнання, а потім, після використання у цій якості, у вигляді вогнетривкого будівельного матеріалу. У цьому разі були виявлені не вивчені раніше природні властивості матеріалу, що дало змогу провести його переоцінку, і він став послідовно застосовуватися для різних цілей. Проєкти з реалізації цінності, укладеної у вторинних матеріалах, дали змогу створити нову технологію альтернативних способів використання – у міру того, як були вивчені властивості матеріалів, які потім використовувалися для заміни існуючих процесів, заснованих на використанні первинних матеріалів. Один із численних прикладів – використання гумової крихти, одержуваної зі старих автомобільних шин, для покриття баскетбольних майданчиків у США. Додаткова «пружність» майданчиків зменшила навантаження на колінні суглоби професійних баскетболістів, що сприяло продовженню їхньої кар'єри.

Пропонована концепція «циклічного виробництва», спрямована на перепрофілювання економічних процесів за рахунок уведення поняття про два цикли (для «біологічних і технічних поживних речовин»), є однією з центральних ідей Zero Waste. При цьому основна увага приділяється життєвому циклу матеріалів і умов проходження матеріалів через низку застосувань («від колиски до колиски», а не «від колиски до могили»).

Друга ключова концепція – «обґрунтоване виробництво». Тут йдеться про обсяги споживання матеріалів та енергії, а також відходів, які можуть утворитися при цьому в рамках одного циклу. Враховуються матеріаломісткість виробництва, ступінь зменшення коштів і виробничих відходів, термін служби продуктів, ефективність їх використання та можливості досягнення кінцевої мети споживання за зменшення кількості використовуваних матеріалів. При цьому у сфері стратегії відбувається перенесення акцентів з ефективності на обґрунтованість, на те, як можна змінити конфігурацію виробничих систем і продуктів, що вводяться в них, із метою скорочення кількості необхідних потоків матеріалів. Якщо в «циклічному виробництві» упор робиться на якісні характеристики матеріалів із погляду їх переробки, то «обґрунтоване виробництво» спрямоване на виявлення способів зменшення обсягів матеріалів і потенційних відходів. В обох випадках йдеться про «обґрунтованість» використання як матеріалів, так і енергії. У поєднанні з «чистим виробництвом» ці методи формують три центральні промислові «опори» Zero Waste. У рамках моделювання фінансово-економічної результативності моделі Zero Waste для зазначеного проєкту розведення кролів за спеціальної технологією відзначимо низку істотних позицій щодо диференціації продуктів, що визначають рівень розгортання концепції управління Zero Waste.

Перший рівень стосується використання типового підходу до розведення кролів і характеризується як виробництво основної продукції, тобто м'ясо кролів у тушках. Це найпростіший підхід, який не потребує додаткових потужностей із доробки побічної продукції, яка утилізується після проведення забійних операцій. У даному разі такий рівень є нульовим за оцінкою ZW концепції управління агробізнесом (далі – ZW_0).

Другий рівень має на увазі розширення бізнесу з виробництва продукції на основі концепції «екологічних можливостей та витрат» Zero Waste через порівняльну оцінку вартості утилізації побічної продукції для спеціалізованого на виробництві кролятини господарства – шкурок – із вартістю доведення шкурок до кондиційного стану для продажу підприємствам легкої промисловості. За отриманими даними втрати для екологічного середовища від проблемної утилізації біологічного матеріалу шкірок у великих обсягах, у тому числі й через створення відповідних санітарних зон, значно перевищують економічні витрати, необхідні для організації роботи виробничої ділянки з доведення шкірок. У цьому разі такий рівень є першим за оцінкою ZW концепції управління агробізнесом (далі – ZW_1).

Третій рівень організації господарської активності з метою ресурсозбереження стосується суто технологічної основи і має на увазі збільшення додаткової вартості кролівницького господарства за рахунок формування потужностей із глибокої переробки кролятини. З погляду Zero Waste даний напрям можна охарактеризувати концепцією «обґрунтоване виробництво» як заходу зміни конфігурації виробничих систем і введення в них продуктів із метою зменшення напруженості потоків матеріалів базової системи. Тобто збільшення результативності системи забезпечується через збільшення довжини виробничого циклу, а не збільшення потужності ресурсокористування. У даному разі такий рівень є другим за оцінкою ZW концепції управління агробізнесом (далі – ZW_2).

Четвертий рівень має на увазі врахування вимог зниження шкоди серед базових принципів Zero Waste через формування виробничих потужностей із компостування гною та виробництва зоогумусу. Таким чином, здійснюється зменшення шкідливих викидів та стабілізується санітарний стан прифермських площ під час виробництва якісних добрив, які мають платоспроможний попит на ринку сільськогосподарських засобів. У даному разі такий рівень є третім за оцінкою ZW концепції управління агробізнесом (далі – ZW_3).

Під час переробки кролів накопичується до 24% відходів, що не використовуються на харчові цілі (голови, шлунково-кишковий тракт, лапи, вуха). Кролячі голови можна реалізовувати як м'ясо-кістковий напівфабрикат, шлунково-кишковий тракт, зокрема кишки, перспективно використовувати для виробництва ковбасних оболонок. Тому п'ятий рівень розвитку ідеології Zero Waste в кролівницькому господарстві має своєю метою реалізацію концепції «нульових відходів» і має на увазі організацію переробки побічної продукції забою (кісток, некондиційного м'ясної маси та ін.) у м'ясо-кісткову муку, яка користується попитом як цінна органічна підкормка для сільськогосподарських тварин. Таким чином, забезпечується мінімізація відходів, що потрапляють на полігон для утилізації або природного розкладання, тим самим сприяючи стабілізації санітарно-епідеміологічного стану навколишнього середовища. У даному разі такий рівень є четвертим за оцінкою ZW концепції управління агробізнесом (далі – ZW_4).

Важливим у кролівницькому господарстві, як типового, так і вдосконаленого, є забезпечення умов формування «чистого виробництва», відзначеного в концепції Zero Waste. Тому в процесі інноваційного розвитку кролівницької галузі раціональним є створення умов утилізації продуктів супутніх продуктів забою, тобто крові, нутрощів та ін. Вищий рівень організації в даному разі стосується не обмеження утилізацією, а формування виробничих умов створення продукції, що користується попитом. Тому в проєкті пропонується організація техніко-технологічних умов виробництва білково-ліпідного концентрату із супутніх продуктів забою. Цей захід забезпечить використання біологічних речовин із метою припинення надходження токсичних речовин у процесі природного розкладення супутніх продуктів забою. У даному разі такий рівень є п'ятим за оцінкою ZW концепції управління агробізнесом (далі – ZW_5).

Окремо як перспективні продуктові напрями розвитку ZW галузі кролівництва варто зазначити використання супутніх продуктів обмеженого попиту. Наприклад, фармацевтична промисловість Японії і низки інших країн закуповує сушені мізки кролика для виробництва тромбопластину, а також жовчні міхури. Тромбопластин – це зовнішній стимулятор процесу коагуляції (згортання). Виходить у кров у разі пошкодження тканин. Цей шлях уважається класичним, або фізіологічним, несе захисний характер та рятує людині життя, зупиняючи кровотечу.

Аналіз фракційного складу білків кролів показав переважання лужнорозчинної фракції – 75%, що свідчить про значну кількість сполучної тканини, при цьому масова частка колагену становить 53%. Колаген має здатність набухати й утримувати воду, що свідчить про можливості використання сполучно тканих ресурсів у технології ковбасних виробів; окрім того, колаген сприяє регенерації шкірного покриву, що широко використовується в косметичній промисловості.

Узагальнюючи інформацію про засоби реалізації концептуальної основи Zero Waste, сформуємо продуктову схему проєкту з відображенням співвідношень вироблюваної продукції (рис. 3).

У зазначеній схемі всі продукти розділені за етапом їх виникнення та кінцевим продуктом, що пропонується до реалізації споживачам. Відзначаємо достатньо широкий діапазон потенційних споживачів, до яких можна віднести організації харчової та м'ясопереробної промисловості; підприємства легкої промисловості; господарства, зайняті рослинництвом та тваринництвом; населення як кінцеві споживачі.

Із метою визначення ступеня впливу зазначених рівнів відповідності проєкту принципам Zero Waste визначено низку показників, за якими здійснено моніторинг

Рис. 3. Продуктова схема інвестиційного проєкту кролівництва на принципах Zero Waste

інвестиційної ефективності проєкту. До цих показників належать період окупності (PB), дисконтований період окупності (DPB), середня норма рентабельності (ARR), внутрішня норма рентабельності (IRR).

Результати моніторингу імітаційного експерименту представлені на рис. 4, за даними якого можна зробити висновок, що формування кролівницького бізнесу з погляду інвестиційного забезпечення самодостатнього господарського комплексу в поточних умовах господарювання не може спиратися лише на виробництво м'ясної продукції у вигляді охолоджених тушок. Значні інвестиційні витрати на формування потужностей інтенсивного тваринництва у вигляді кормового самозабезпечення, селекційних установ і тому подібного повертаються достроковими грошовими потоками. За даними експерименту, обмеження лише сировинно-м'ясним напрямом призведе до окупності проєкту через 16 років. Причина тому – найнижчий показник внутрішньої дохідності, яка прослідковується на рівні не вище 14,93%. Даний підхід до організації кролівницького господарства нами визначено як базовий, чи нульовий, рівень реалізації Zero Waste принципів (ZW_0).

Розширення ініціативи організаторами проєкту з метою збільшення його результативності, у тому числі і в екологічному стані, за рахунок відкриття галузі виробництва кролячих шкірок значно підвищує інвестиційну привабливість проєкту, піднімаючи внутрішню дохідність на 5,16%. Ця ситуація поліпшує окупність, зменшуючи її дисконтований показник до 10 років ефективної діяльності. Дані зміни суттєво впливають на результативність проєкту через порівняно менші від базових додаткові інвестиції (на 0,25%) за забезпечення достатніми додатковими грошовими потоками. Отже, економічні витрати на доведення побічної продукції до кондиційного стану окупаються не лише екологічними, а й економічними вигодами. Можна судити про успішну реалізацію заходів рівня ZW_1.

Як зазначалося вище, основною метою діяльності підприємницьких структур, у тому числі в сільському господарстві, є отримання прибутків та забезпечення умов їх нарощування. Саме реалізація цієї цілі призводить до інтенсивного використання ресурсів. Ресурсозберігаючі заходи в даному разі будуть стосуватися збільшення додаткової вартості економічної моделі інвестиційного проєкту за рахунок організації глибокої переробки кролятини та значне розширення товарного асортименту, реалізуючи переваги стратегії диверсифікації в конкретному випадку. До продуктів глибокої переробки віднесено продукти дитячого харчування, тушковані консерви, паштетні консерви, копчений кролик. Реалізація цієї ініціативи забезпечує максимізацію внутрішньої дохідності проєкту отриманням рекордної величини в 24,9%, зменшивши період віддачі інвестиції до семи років. Зауважимо, що альтернативи імітаційного експерименту сформовані за наростаючим принципом, тобто поточна альтернатива реалізації концепції Zero Waste у системі кролівницького бізнесу має назву ZW_{1-2}, що означає реалізацію заходів першого і другого рівнів до базового (виробництва сирого м'яса, доведення шкірок та глибока переробка відповідної частини сирого м'яса).

Наступний рівень моделі ZW пов'язаний із розвитком можливостей монетизації побічної продукції, пов'язаних із життєдіяльністю кролів. У даному разі формуються умови швидкого перетворення навозу на гумус з використанням зоологічних методів переробки

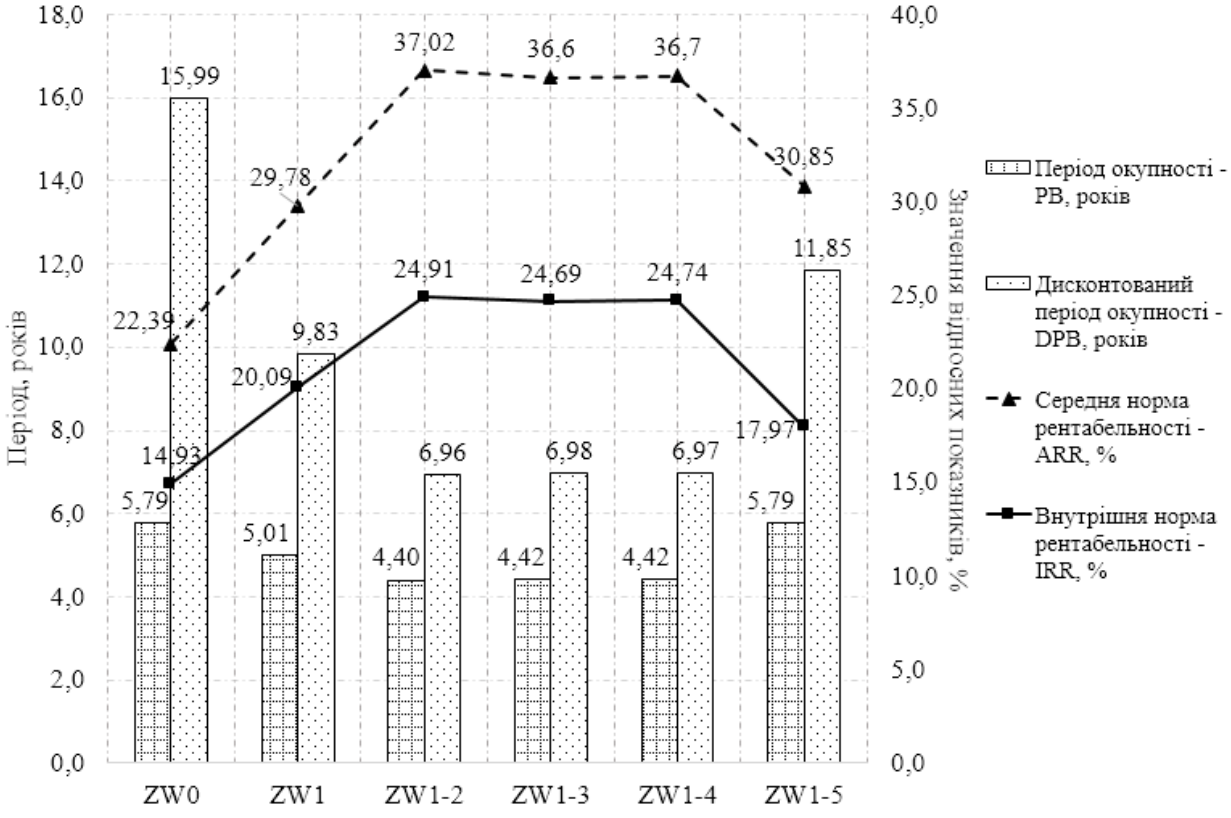

Рис. 4. Основні показники інвестиційної ефективності проєкту імітаційного експерименту

(наприклад, дощових хробаків). Створення таких умов позначається на додаткових інвестиційних коштах, що відображається на незначному зменшенні внутрішньої доходності (на 0,22%), яке може бути пояснено порівняно повільними темпами віддачі. Але якщо враховувати екологічний ефект від утилізації (в екологічному плані) значних обсягів навозу, зазначені заходи можна вважати раціональними. Отже, ефективність ZW_{1-3} підтверджено.

Як зазначалося, під час переробки кролів накопичується до 24% відходів, що не використовуються на харчові цілі (голови, шлунково-кишковий тракт, лапи, вуха). Саме цей продукт планується використовувати як сировину для виробництва м'ясо-кісткової муки за напрямом ZW_4, імплементація якого в інвестиційний проєкт забезпечує стабілізацію внутрішньої норми дохідності та фіксації на рівні 24,74%, а дисконтованого строку окупності – у сім років. Додатковою можливістю підвищення дохідності інвестиційного проєкту в рамках напряму ZW_4 і зазначеного продукту є перспективне розроблення технологій отримання колагену.

Отримання переважно екологічних переваг покладено в основу заходів з організації виробництва білково-ліпідного концентрату шляхом утилізації відходів забою, крові й сечовини. Даний аспект відображається на інвестиційній ефективності через суттєве зниження внутрішньої доходності проєкту і фіксації її на рівні 17,97% та терміні дисконтованої окупності в 12 років. Це може бути пояснено придбанням дорого обладнання та технологій для організації виробничих ліній. Очевидно, що темпи грошового притоку від діяльності не забезпечують достатньої віддачі. Компенсацією слабкої прибуткової потужності для оптимізації ефективності інвестиційного проєкту зі збереженням заходу ZW_5 є перегляд складу устаткування та компонентів виробничої лінії виробництва білково-ліпідного концентрату.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, результати аналізу зразкового інвестиційного проєкту за елементами в ході імітаційного експерименту дають змогу зробити висновок, що ідеї концепції Zero Waste є необхідними елементами в сучасній інноваційній системі тваринництва. Вони забезпечують оптимальний баланс економічної результативності та основи ресурсощадного користування ресурсним потенціалом у сільському господарстві.

За результатами дослідження вдосконалено (розроблено) концептуальні положення безвідходного господарства, інтегрованого в практику ресурсозбереження в сільському господарстві, які на відміну від існуючих зміщують функціональне навантаження сфери діяльності в сільському господарстві з утилізаційних завдань у бік інноваційного розвитку технологічної основи ресурсокористування, що дає змогу обмежити залучення додаткових ресурсів для підвищення результативності господарської системи за рахунок підвищення продуктового виходу технологічної системи.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу. Київ : КНЕУ, 2013. 624 с.
2. Барун М.В. Управління ресурсозбереженням на підприємстві. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 98. С. 91–97.
3. Єршова О.О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. С. 51–57.
4. Кулаков О.О. Методичні засади оцінювання економічної ефективності інвестування у ресурсозберігаючі технології на підприємствах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 1(209). С. 65–77.
5. Нусінов В.Я., Шура Н.О. Удосконалення методики оцінки економічного потенціалу підприємства з використанням потенціальних галузевих кластерів. *Вісник ЖДТУ*. 2017. № 3(81). С. 80–88.
6. Kolos I. Material flow management of industrial enterprise on eanprinciples. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2017. № 5/4(37). С. 19–23.

References:

1. Andriychuk V.H. (2013) *Ekonomika pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu.* [Economics of enterprises of agro-industrial complex]. K.: KNEU. (in Ukrainian)
2. Barun M.V. (2010) Upravlinnya resursozberezhennyam na pidpryyemstvi [Management of resource conservation at the enterprise]. *Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Peter Vasylenko. Series: Economic Sciences*. no. 98. pp. 91–97.
3. Yershova O.O. (2013) Resursozberezhennya yak al'ternatyvnyy sposib hospodaryuvannya na pidpryyemstvakh APK [Resource saving as an alternative way of managing agricultural enterprises]. *An efficient economy*. no. 4. pp. 51–57.
4. Kulakov O.O. (2014) Metodychni zasady otsinyuvannya ekonomichnoyi efektyvnosti investuvannya u resursozberihayuchi tekhnolohiyi na pidpryyemstvakh [Methodical bases of estimation of economic efficiency of investment in resource-saving technologies at enterprises]. *Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University*. no. 1(209). pp. 65–77.
5. Nusinov V.Ya., Shura N.O. (2017) Udoskonalennya metodyky otsinky ekonomichnoho potentsialu pidpryyemstva z vykorystannyam potentsial'nykh haluzevykh klasteriv [Improvement of the methodology of estimation of the economic potential of the enterprise with the use of potential industry clusters]. *ZhSTU Bulletin*. no. 3(81). pp. 80–88.
6. Kolos I. (2017) Material flow management of industrial enterprise on eanprinciples. *Technological audit and production reserves*. no. 5/4(37). pp. 19–23.

UDC 336.02

Svitlana Suprunenko,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Management,
University of State Fiscal Service of Ukraine

Супруненко С.А.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Університет державної фіскальної служби України

PROJECT MANAGEMENT FEATURES IN THE BANKING SECTOR

Suprunenko Svitlana. Project management features in the banking sector. The article is devoted to the issues of project management features in the banking sector. The article emphasizes that project management can be defined as the area of management, which more and more companies every year pay close attention to, introducing the principles of project management in the work of both individual departments and the organization as a whole. Effective project management allows the company, in this case the bank, to correctly plan and successfully implement projects, optimizing the costs of time, money and human resources, but without deviating from the planned quality of the final product of the project. The usage of the principles and methods of project management allows the organization to achieve new competitive advantages in the business and increase the effectiveness of its activities. Special attention is paid to the classification of projects in the banking sector, among which the author outlines the types of projects and their features. As a result, it is noted that the success of a project development in a bank depends on many factors, the main ones being the timely monitoring of project objectives, the interest and involvement of senior management and staff of the bank, its maturity to implement the project and use the results in practice, the bank's readiness to create workers groups, organizational issues and resource allocation.

Key words: project management, project systems, banking sector, project office, project classification.

Супруненко С.А. Особливості проектного менеджменту в банківській сфері. Статтю присвячено питанням особливостей проектного менеджменту в банківській сфері. У статті підкреслюється, що проектний менеджмент можна визначити як область управління, якій з кожним роком все більше компаній приділяють пильну увагу, впроваджуючи принципи управління проектами в роботу як окремих підрозділів, так і організації в цілому. Ефективне управління проектами дозволяє компанії, в даному випадку банку, правильно планувати і успішно реалізовувати проекти, оптимізуючи витрати часу, грошей і людських ресурсів, але не відхиляючись від запланованої якості кінцевого продукту проекту. Використання принципів і методів управління проектами дозволяє організації досягти нових конкурентних переваг в бізнесі і підвищити ефективність своєї діяльності. Особливу увагу приділено класифікації проектів в банківському секторі, серед яких автор виділив типи проектів і їх особливості. Автор робить акцент на тому, що в сучасних умовах конкурентної боротьби в банківській сфері кредитні організації, щоб зайняти лідируючі позиції, все частіше вдаються до використання прийомів і методів проектного управління для впровадження нових продуктів і технологій, а також для виконання стандартів і вказівок Національного банку України. Для ефективного застосування цих прийомів і методів і створений інструмент управління проектами. В даний час він набуває все більшої актуальності. У дослідженні вивчені різні способи організації проектного менеджменту в кредитній організації, визначені найбільш якісні модель і структура проектного офісу в банку. В результаті було відзначено, що успіх проекту розвитку в банку залежить від багатьох факторів, основними з яких є своєчасний моніторинг цілей проекту, зацікавленість і участь вищого керівництва і персоналу банку, його зрілість для реалізації проекту та використання результатів на практиці, готовність банку створювати робочі групи, вирішувати організаційні питання та питання розподілу ресурсів. Насамкінець встановлено, що саме проектний менеджмент дозволить максимально швидко організувати проектний офіс в банку, що в кінцевому підсумку дозволить перейти на інший рівень проектної діяльності кредитної організації і отримати певний набір економічних вигід.

Ключові слова: проектний менеджмент, проектні системи, банківський сектор, проектний офіс, класифікація проектів.

Супруненко С.А. Особенности проектного менеджмента в банковской сфере. Статья посвящена вопросам особенностей проектного менеджмента в банковском секторе. В статье подчеркивается, что проектный менеджмент можно определить как область управления, которой с каждым годом все больше компаний уделяют пристальное внимание, внедряя принципы управления проектами в работу как отдельных подразделений, так и организации в целом. Эффективное управление проектами позволяет компании, в данном случае банку,

правильно планировать и успешно реализовывать проекты, оптимизируя затраты времени, денег и человеческих ресурсов, но не отклоняясь от запланированного качества конечного продукта проекта. Использование принципов и методов управления проектами позволяет организации достичь новых конкурентных преимуществ в бизнесе и повысить эффективность своей деятельности. Особое внимание уделено классификации проектов в банковском секторе, среди которых автор выделил типы проектов и их особенности. В результате было отмечено, что успех проекта развития в банке зависит от многих факторов, основными из которых являются своевременный мониторинг целей проекта, заинтересованность и участие высшего руководства и персонала банка, его зрелость для реализации проекта и использование результатов на практике, готовность банка создавать рабочие группы, решать организационные вопросы и вопросы распределение ресурсов.

Ключевые слова: проектный менеджмент, проектные системы, банковский сектор, проектный офис, классификация проектов.

Problem statement. Modern world practice has an extensive set of methodologies and approaches to project management, such as PMBoK (Project Management Body of Knowledge), PRINCE2, MSF (Microsoft Solutions Framework) [4, p. 115]. Competition in all areas of the economy has reached such a point where the use of project management technologies is a prerequisite for the prosperity and survival of almost every commercial enterprise. High-tech financial institutions pay close attention to the development of various areas, such as the introduction of information technology and the development of innovative products. The banks are constantly developing large-scale projects to introduce new technologies and tools, so the issues of effective project management are extremely important.

Project management in the banking sector in each country may have more or less unique features. Such features include sources of borrowed funds, extreme mobility and variability of the functioning parameters of financial markets. Given the current reality and fierce competition, banking institutions are preoccupied with various development and improvement options, which lead to a large number of projects that require proper management and control.

Project management is a complex system for monitoring and development. As a development project, we can define a project that is aimed at improving the bank's activity with the help of modern management techniques and business engineering. Within the framework of these projects, large-scale projects are required, with the attraction of large labor, financial and other resources, as well as affecting the interests of a large number of bank divisions. The solution to such problems is unique to each project and requires extensive analysis.

Analysis of recent researches and publications and separation of previously unresolved parts of a main problem. The issue of studying project management in the banking sector has not received much attention in the works of foreign and domestic scientists. Nevertheless, the works of such researchers as Belyaev Yu. [1], Ilyin V. [2], Loginov M. [5], Royce W. [7], Reishahrit E. [6], Sooly-atte A. [8], Sobina N. [5] are of particular interest. At the same time, the process of project management development does not stand still, so each research is relevant.

The aim of the article. The main purpose of this article is to determine the features of project management in the banking sector.

Presentation of the main research material. Recently, the project has become a tool for development and improvement at all levels of activity and in all areas of business. Project management can be defined as the area of management, which more and more companies every year pay close attention to, introducing the principles of project management into the work of both individual departments and the organization as a whole. Effective project management allows the company to correctly plan and successfully implement projects, optimizing the costs of time, money and human resources, but without deviating from the planned quality of the final product of the project. Using the principles and methods of project management allows the organization to achieve new competitive advantages in the business and increase the effectiveness of its activities.

Thus, the banking management is based on using the following modern methods in management:

– budgeting and controlling;
– functional and process approaches;
– risk management;
– management through business processes, etc. [9, p. 57]

They all have their positive sides, allowing you to achieve the desired result in highly competitive and tough monetary regulation by National Bank of Ukraine. Important conditions for survival in the process interbank competition remain banking optimization and increase in customer base due to network development.

Optimization implies:

– improving business management processes in the bank;
– reduction of time and cost for business development while maintaining efficiency and competitiveness on banking services market [5, p. 16].

Thus, along with the regular business bank processes there are one-time tasks which are not resolved based on existing processes and organizational structure. Their implementation should be based on using modern methods and technologies of the project management.

The main advantage of the design methodology is to achieve the necessary result in a timely manner with planned resources, allowing to optimize project budgets. At the same time, large banks may have more than 15–20 projects being implemented, which affect almost all structural units of a credit organization [3, p. 120]. It is worth noting that the need for certified employees in the project management occurs when the bank is involved in the implementation of the large investment projects.

However, their presence is not the only one component of success in the implementation of the project, there also are the following:

– necessity to create a management system projects in the bank;
– adoption of a project management standard, management-specific banking projects.

Key management features of the banking projects are presented in the table 1.

Table 1

Management features of the banking projects

Project element	Contents
Purpose	The implementation of strategic state interests in the regions, the development of new and problem areas of regions due to project financing; – development of a branch network of the credit organization; – reorganization of the credit organization; – development, market launch of the banking products; – obtaining a synergistic effect
Subjects	State, regional and local authorities; – enterprises and organizations engaged in business activities; – banks; – foreign and domestic investors; – material, labor and financial resources, property and intellectual values
Objects	Objects of business and social sphere; – transport, engineering, energy infrastructure; – creation of new enterprises; expansion, reconstruction and technical re-equipment of existing enterprises; – acquisition of real estate (companies, land, etc.); – acquisition of stocks, bonds, other securities and assets
Resources	Used financial, organizational and other credit resources of the organizations, as well as resources attracted by project participants. Complex financing schemes are used, the participation of international financial organizations.

Source: compiled by the author for [5, p. 21]

Banking projects are implemented as in the main bank activities in financial markets and inside the organization and in the real sector economics. In the scientific literature there is no classification. The classification offered by us (table 2) is formed depending on the levels of project characteristics, where the upper level is of a higher order.

Creating the project management system starts with an analysis of banking experience projects of the credit organization. The initial stage of for the initial stage of project maturity credit organization management is characterized by:

– lack of formalized sequential processes execution of projects;

– unpredictability of project results;

– poor organization of project planning;

– lack of fixation of the results.

At this stage, only at the formation of a common terminology in the field of management projects, the bank employees hear the importance of applying management techniques projects. At a repeatable stage of design maturity bank management adopts a unified approach to execution of projects. Also following features are inherent at this stage:

– top management provides support to the project manager;

– repeatable processes apply to the main steps of the project management;

– project results are getting more predictable;

– common tools and methods are used to key project management processes [10, p. 63].

At this stage, the formation of the project office is performed. Integrated design maturity bank management is associated with a comprehensive approach to project execution. It has such features as:

– high level of manager support project by senior management;

Table 2

Classification of the banking projects

Classification sign	Classification
By the structure of project subjects	National level (national projects, targeted programs, all regions involved). Interregional level (interregional projects, involved several regions). Regional level (regional projects, one region). Municipal level (municipal projects). Projects of business entities. Interbank projects. Intrabank projects
By the type of financing	Project financing of entities (provision of borrowed funds). Participation as an investor through subsidiaries in real investments, etc. Investments in financial markets. Mixed financing. Intrabank financing
By the content	Technical, economic, investment, organizational, marketing, social, mixed, IT projects
By the project duration	Short-term, medium-term, long-term
By the project scale	Global, large-scale, regional, sectoral, local
By the project complexity	Simple, unique, organizationally complex, technically complex, resource complex and complex projects
By the nature of goals	Strategic, tactical

Source: compiled by the author for [5, p. 22]

– high-quality project planning;
– use of previous management experience projects;
– formation of a project team from qualified specialists in project management.

Comprehensive design maturity credit organization management characterized by:

– active support by senior management integrate business planning with project management;
– effective planning and management of the whole set of projects;
– up to date support and active using of the project archives.

At the optimized stage, the design bank management is focused on management projects with an approach to continuous improvement of methodology and technology.

The important component along with design methodology and staff training is an information system that provides planning support, tracking, reporting, analysis and control of the banking projects.

Effective project management is not possible with the use of modern information communication technology without automation. Now a large number of software products for automation of project management processes is marketed. The most popular is the following software:

– Project Expert, Alt Invest provide a pre-project analysis, business development plans;
– Microsoft Project provides development and project support;
– Landocs is a system for documentation and archiving.

Starter software package, essential for effective living project office of the bank, adjusted depending on the complexity of the design standard, implemented in a specific credit institution, as well as the functionality and cost of software the product.

In conclusion, it should be noted that the recommendations for project management, creation of the project office will allow the management of banks to solve the problem of effective banking projects management, to form and introduce a new subdivision into the existing organizational structure promptly and at the lowest cost.

Conclusions. Project management is an integral part of the commercial bank management system and its activities in general. The larger the project, the more professional approaches, technologies and tools for it are required. It should be noted that the success of a development project in a bank depends on many factors, the main ones being the timely monitoring of project objectives, the interest and involvement of senior management and staff of the bank, its maturity to implement the project and use the results in practice, the bank's readiness to create workers groups, organizational issues and resource allocation.

References:

1. Belyaev Yu.K., Il'ichev P.V. (2010) Analiz opyta prakticheskoy realizatsii proektnogo podkhoda v upravlenii kreditnymi organizatsiyami (na primere ZAO «Rayfayzenbank»). *Aktual'nye voprosy sovremennoy nauki,* no. 14, pp. 265–276.
2. Il'in V.V. (2008) Model' proektnogo ofisa: udobno i effektivno. *Standarty i kachestvo*, no. 6, pp. 62–67.
3. Mann I.M. (2010) *Kak ovladet' iskusstvom upravleniya proektami* [How to master the art of project management]. Moscow: Company Management. (in Russian)
4. Murinovich A.A., Loginov M.P. (2014) Printsipy i metody upravleniya mezhregional'nymi proektami. *Voprosy upravleniya*, no. 5, pp. 114–121.
5. Sobina N.V., Loginov M.P. (2016) Upravlenie proektami v kommercheskom banke. *Finansy i kredit*, no. 20, pp. 14-23.
6. Reyshakhrit E.I., Timirov T.S., Gubina T.S. (2009) Printsipy organizatsii i stanovleniya proektnogo ofisa v kompanii. *Gornyy informatsionno-analiticheskiy byulleten'*, no. 9, pp. 277–280.
7. Roys U. (2002) Upravlenie proektami po sozdaniyu programmnogo obespecheniya. Unifitsirovannyy podkhod [Project management software development. Unified approach]. Moscow: Lori. (in Russian)
8. Soolyatte A.Yu. (2012) Upravlenie proektami v kompanii: metodologiya, tekhnologii, praktika [Project management in the company: methodology, technology, practice]. Moscow: MFPU «Sinergiya». (in Russian)
9. Horine G. (2012) Project Management Absolute Beginner's Guide. New York.
10. Kerzner H. (2017) Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. New York.

Список використаних джерел:

1. Беляев Ю.К., Ильичев П.В. Анализ опыта практической реализации проектного подхода в управлении кредитными организациями (на примере ЗАО «Райфайзенбанк»). *Актуальные вопросы современной науки*. 2010. № 14. С. 265–276.
2. Ильин В.В. Модель проектного офиса: удобно и эффективно. *Стандарты и качество*. 2008. № 6. С. 62–67.
3. Манн И.М. Как овладеть искусством управления проектами. Москва: Управление компанией, 2010. 380 с.
4. Муринович А.А., Логинов М.П. Принципы и методы управления межрегиональными проектами. *Вопросы управления*. 2014. № 5. С. 114–121.
5. Собина Н.В., Логинов М.П. Управление проектами в коммерческом банке. *Финансы и кредит*. 2016. № 20. С. 14–23.
6. Рейшахрит Е.И., Тимиров Т.С., Губина Т.С. Принципы организации и становления проектного офиса в компании. *Горный информационно-аналитический бюллетень*. 2009. № 9. С. 277–280.
7. Ройс У. Управление проектами по созданию программного обеспечения. Унифицированный подход. Москва: Лори, 2002. 580 с.
8. Сооляттэ А.Ю. Управление проектами в компании: методология, технологии, практика. Москва: МФПУ «Синергия», 2012. 320 с.
9. Horine G. Project Management Absolute Beginner's Guide. New York, 2012. 180 p.
10. Kerzner H. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. New York, 2017. 220 p.

УДК 338.242:656.13

Теплюк М.А.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Пузько С.Г.,
студент магістерської програми «Бізнес-економіка»,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Tepliuk Mariia,
PhD, Associate Professor
Departments of Business Economics and Entrepreneurship,
Kyiv National Economic University named after Hetman
Puzko Serhii,
Student of the Master's Program «Business Economics»,
Kyiv National Economic University named after Hetman

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Теплюк М.А., Пузько С.Г. Підвищення ефективності діяльності підприємства шляхом використання альтернативних джерел енергії. В умовах системного скорочення запасів вуглеводневого палива та тиску з боку експортерів нафти і природного газу на імпортерів енергоресурсів для досягнення політичних цілей питання забезпечення енергетичної безпеки актуалізується. Енергетична безпека є складовою частиною економічної безпеки, саме тому підвищення ефективності діяльності підприємства шляхом використання альтернативних джерел енергії є досить актуальною проблемою. Розглянуто сукупність теоретико-методичних аспектів забезпечення підвищення ефективності діяльності підприємства. Для досягнення поставленої мети було поставлено та вирішено такі завдання: визначено сутність та складники ефективності діяльності підприємства; розглянуто методичні підходи до визначення ефективності діяльності підприємства; з'ясовано шляхи забезпечення ефективності діяльності підприємства; визначено ключові стратегічні напрями підвищення ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: ефективність, результативність, бізнес та підприємництво, управління ресурсами, відновлювані джерела енергії, забезпечення конкурентоспроможності.

Теплюк М.А., Пузько С.Г. Повышение эффективности деятельности предприятия путем использования альтернативных источников энергии. В условиях системного сокращения запасов углеводородного топлива и давления со стороны экспортеров нефти и природного газа на импортеров энергоресурсов для достижения политических целей вопросы обеспечения энергетической безопасности актуализируются. Энергетическая безопасность является составной частью экономической безопасности, поэтому повышение эффективности деятельности предприятия путем использования альтернативных источников энергии является весьма актуальной проблемой. Рассмотрена совокупность теоретико-методических аспектов обеспечения повышения эффективности деятельности предприятия. Для достижения поставленной цели были поставлены и решены следующие задачи: определены ключевые составляющие эффективности деятельности предприятия; рассмотрены методические подходы к определению эффективности деятельности предприятия; идентифицированы пути обеспечения эффективности деятельности предприятия; произведено оценивание повышения эффективности деятельности предприятия энергетического сектора; определены ключевые стратегические направления повышения эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: эффективность, результативность, бизнес и предпринимательство, управление ресурсами, возобновляемые источники энергии, обеспечение конкурентоспособности.

Tepliuk Maria, Puzko Serhii. Improving the efficiency of the company through the use of alternative energy sources. In the context of a systematic reduction of hydrocarbon reserves and pressure from oil and natural gas exporters on energy importers to achieve political goals, the issue of energy security is urgent. Energy security is an integral part of economic security, which is why improving the efficiency of an enterprise through the use of alternative energy sources is a rather urgent issue. To extend the theoretical and methodological foundations of

enterprise resource management, there was investigated the correlation between the economic essence category of "resources" and concepts such as strategic resources, resource potential, resource support, the necessity of allocating resources to traditional, intellectual and competence formed elemental structure of the resource portfolio. Methodical approach of resources supplying management in economic activities according to upgraded adaptive model and implemented functional management subsystem was improved. The set of theoretical and methodological aspects of ensuring the efficiency of the enterprise is considered. To achieve this goal, the following tasks have been set and solved: the nature and components of the enterprise's efficiency have been determined; methodical approaches to determining the effectiveness of the enterprise; ways of ensuring the efficiency of the enterprise's activity have been clarified; efficiency of the enterprise activity is evaluated; the key strategic directions of increase of efficiency of activity of the enterprise are defined. The analytical evaluation was held about the current state, dynamics, problems, prospects and potential of Ukraine. The approach was proposed the to develop a system of effective provisioning of the company, carried out to the industry and tested to determine the effectiveness of the proposed measures. The essence and constituents of efficiency of activity of the enterprise are defined, and also methodical approaches to determination of efficiency of activity of the enterprise are considered. The company was diagnosed and the efficiency of JSC with foreign investments "Gaztransit" was evaluated.

Key words: efficiency, business and entrepreneurship, resource management, renewable energy, competitiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні умови розвитку економіки вимагають підвищення ефективності всіх напрямів діяльності підприємств, освоєння нових технологій, пошуку резервів зниження витрат і забезпечення якості виконуваних робіт. У зв'язку із цим підвищуються вимоги до ефективності діяльності підприємства. Інструментальна база підвищення ефективності допомагає вирішити проблему впливу процесів поточної і фінансово-інвестиційної діяльності підприємства на оцінку результату її господарювання. Підвищення ефективності діяльності підприємства, або ефективності бізнесу, є першочерговим завданням менеджменту будь-якого економічного суб'єкта, що функціонує в умовах ринку. Вирішення даного завдання безпосередньо пов'язане із забезпеченням виконання прийнятих стратегічних планів розвитку підприємства. Провідними чинниками економічного зростання та підвищення ефективності промислових підприємств є зниження витрат, збільшення конкурентоспроможності і стійке положення на ринку. Виникає потреба в розробленні нових підходів до управління, які забезпечують сталий розвиток і функціонування господарюючих суб'єктів та підвищують їхню ефективність.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання підвищення ефективності діяльності підприємства розглянуто у працях вітчизняних дослідників, зокрема: Т.М. Берідзе, Д.С. Букрєєвої, М.А. Йохни, Л.А. Ліго-ненко, І.І. Новаківського, Н.В. Прилепи, Л.В. Фролової, М.А. Теплюк та ін. Проте аналіз основних досліджень і публікацій із даної проблеми показав, що питання підвищення ефективності діяльності підприємства потребує постійного вдосконалення та адаптації відповідно до сучасних економічних вимог.

Постановка завдання дослідження. Зазначимо, що підвищення ефективності діяльності підприємства, або ефективності бізнесу, є першочерговим завданням менеджменту будь-якого економічного суб'єкта, що функціонує в умовах ринку. Вирішення даного завдання безпосередньо пов'язане із забезпеченням виконання прийнятих стратегічних планів розвитку підприємства. Провідними чинниками економічного зростання та підвищення ефективності промислових підприємств є зниження витрат, збільшення конкурентоспроможності і стійке положення на ринку. В умовах високої невизначеності зовнішнього середовища необхідне розроблення принципово нових підходів до управління підприємством та підвищення якості прийнятих управлінських рішень. Виникає потреба у розробленні нових підходів до управління, які забезпечують сталий розвиток і функціонування господарюючих суб'єктів та підвищують їхню ефективність. Одним із таких підходів є розроблення бізнес-проєкту з упровадження нової технології у виробничу діяльність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобальний світовий тренд останніх років – остаточне розуміння необхідності переходу на відновлювані джерела енергії. Якщо ще в 2000-х роках це здавалося віддаленим майбутнім, то в кінці 2010 р. у міжнародних політичних і бізнес-колах з'явилося розуміння перспективи цього тренда на найближчі десятиліття. Серед пріоритетів міжнародного економічного співробітництва у сфері відновлюваної енергетики – забезпечення інституційної підтримки розвитку виробництва відновлюваної енергетики, розроблення й упровадження «зелених» тарифів, пільг і економічних стимулів, принципів енергоефективності та енергозбереження. Великого значення набуває інституційна підтримка розвитку саме енергетичної інфраструктури, транспортування і транзиту, зберігання та раціонального використання відновлюваних енергетичних ресурсів. Використання відновлюваних джерел енергії в енергетиці різних країн світу викликано такими причинами, як: забезпечення енергетичної безпеки; зниження шкідливого впливу традиційних електростанцій на навколишнє середовище; завоювання світових ринків обладнанням для нетрадиційної енергетики; збереження запасів власних енергоресурсів; збільшення споживання сировини для неенергетичного використання вуглеводнів [2].

На думку багатьох видатних учених, саме спалювання нафти, газу і вугілля призводить до парникового ефекту, який викликає підвищення середньої температури і стрімке зростання викидів парникових газів. У зв'язку із цим розвиток відновлюваної енергетики знижує ризики викидів вуглекислого газу і пов'язані із цим інші екологічні ризики, а отже, сприяє вирішенню

проблеми глобального потепління. За останні кілька років поновлювані джерела енергії зарекомендували себе як один із найбільш економічних способів сучасного виробництва електроенергії по всьому світу, а їх прискорене впровадження в країнах, що розвиваються, розширює доступ до енергоресурсів, поліпшує здоров'я і добробут населення, створює робочі місця і є рушійною силою економічного зростання.

Розвиток відновлюваної енергетики в XXI ст. стає стратегічним пріоритетом модернізації світового енергетичного ринку, що сприяє вирішенню проблеми глобального потепління, знижує ризики викидів CO_2 і пов'язані із цим ризики збільшення кліматичних біженців, затоплення прибережних територій країн світу, а отже, зменшує ризики голоду, поширення бідності серед населення Землі. Саме 2018 р. аналітики визначають як ще один рекордний рік для відновлюваних джерел енергії, який характеризується найбільшим збільшенням потужності ВДЕ, зменшенням витрат, збільшенням інвестицій і нових досягнень у сфері технологій. Дані табл. 1 показують збільшення зростання відновлюваних джерел енергії в різних регіонах світу.

Однак позитивним є той факт, що глобальна потужність відновлюваних джерел енергії за 2018 р. збільшилася до 178 ГВт. Багато країн інвестує в поновлювані джерела енергії. Наприклад, на Китай, Європу і США припадає майже 75% світових інвестицій у відновлювану енергію і паливо, значні інвестиції продемонстрували й ринки країн, що розвиваються [5]. Корпоративний сектор також приймає рішення в галузі відновлюваних джерел енергії, чому сприяє значне скорочення витрат на відновлювану енергію.

Окрім того, ринкові та політичні умови зробили відновлювані джерела енергії конкурентоспроможними і привабливими джерелами енергії (рис. 1). Також у країні розроблена кліматична політика, яка спрямована на забезпечення енергетичних потреб за рахунок відновлюваних джерел енергії: до 2030 р. – понад 50%, а до 2050 р. – 100% [3]. На думку експертів, темпи зростання використання відновлюваних джерел енергії в Данії свідчать про те, що цілі будуть досягнуті значно раніше. Згідно з поточними прогнозами, у 2020 р. відновлюваних джерел енергії, включаючи вітер, сонячну енергію та біомасу, буде достатньо для задоволення понад 80% попиту на електроенергію в країні.

У всьому світі енергія вітру стрімко стає зрілою і конкурентоспроможною технологією. Так, у 2016 р. за встановленою потужністю вітрової енергії лідерами серед країн були Китай, США, Німеччина, Індія, Іспанія і Великобританія, а серед регіонів за цим показником лідирували Європа (34,4%), Східна Азія (34,6%) і Північна Америка (20,2%) [2]. У 2017 р. Китай увів додаткові 19 ГВт потужності вітру і зберігає свою безперечну позицію найбільшого виробника у світі на ринку вітрової енергії із загальною акумульованою потужністю вітру 188 ГВт.

Водночас деякі з основних китайських виробників вітряних турбін, такі як Goldwind, United Power

Таблиця 1

Частка відновлюваної енергії у виробництві електроенергії в регіонах світу за 2005–2018 рр., %

Регіони світу	2005	2010	2018	Приріст, 2018 р. / 2010 р.
Африка	16,9	17,4	18,9	1,5
Азія	13,9	16,1	20,3	4,2
СНД	18	16,7	16,1	-0,6
Європа	20,1	25,7	34,2	8,5
Латинська Америка	59,3	57,7	52,4	-5,3
Близький Схід	4,3	2,0	2,2	0,2
Північна Америка	24,0	25,8	27,7	1,9
Тихоокеанський регіон	17,9	18,6	25,0	6,4

Джерело: складено за [4; 5]

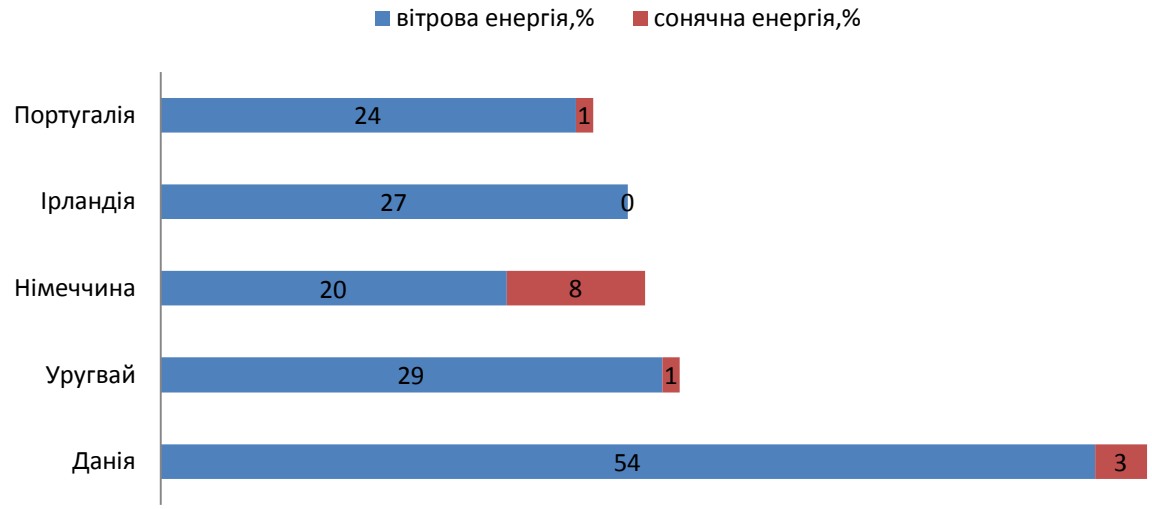

Рис. 1. Використання альтернативних джерел електроенергії за країнами – лідерами світу в 2018 р.

Джерело: складено за [6]

і Envision Energy, також входять у десятку найкращих виробників вітряних турбін у світі. Також найбільшими виробниками енергії вітру є такі країни, як США (89 ГВт), Німеччина (56 ГВт), Індія (32,9 ГВт) Великобританія (17,9 ГВт), Бразилія (12,8 ГВт) і Франція (13,8 ГВт) (табл. 2).

Згідно з даними досліджень [3-5], Україна займає 29-е місце в рейтингу країн, що володіють ресурсами для впровадження альтернативних джерел енергії. При цьому міжнародні експерти оцінюють потенційні потужності країни в 17 ГВт. На жаль, протягом довгого часу урядові структури і громадськість приділяли ВДЕ недостатньо уваги, причиною чого була потужна енергетична система, що дісталася країні після розвалу СРСР і включає у себе низку енергогенеруючих об'єктів, чиї потужності були надмірними порівняно з внутрішнім споживанням електроенергії.

У 2018 р. НКРЕКП установила «зелений» тариф для 202 об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії. Приріст установленої потужності об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії, за підсумками 2018 р. збільшився більше ніж у 2,8 рази порівняно з 2017 р. Загальна встановлена потужність об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії та яким установлено «зелений» тариф, порівняно з 2017 р. збільшилася на 742,5 МВт (з яких ВЕС – 67,7 МВт, СЕС – 646,4 МВт, біомаса/біогаз – 24,4 МВт, мікро-, міні- та малі гідроелектростанції – 4 МВт) та становить 2 117,2 МВт [6].

Загальна встановлена потужність генеруючих установок приватних домогосподарств зросла у три рази – з 51 МВт станом на кінець 2017 р. до 157 МВт наприкінці 2018 р. [5]. Виробництво електричної енергії за 2018 р. об'єктами електроенергетики, яким установлено «зелений» тариф, порівняно з 2017 р. збільшилося на 691 млн. кВт·год, або на 33%, та становить 2 777,3 млн. кВт·год (або 1,9% від обсягів виробництва електричної енергії електростанціями, які входять до ОЕС України). Відповідно до статистичних форм звітності НКРЕКП за 2018 р., Топ-50 найбільших об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з ВДЕ та яким встановлено «зелений» тариф, відпустили в ОРЕ 2,2 млрд. кВт·год на загальну суму 10,5 млрд. грн, що становить приблизно 80% від усієї електроенергії, виробленої з ВДЕ. Середньозважений «зелений» тариф для Топ-50 найбільших виробників становив 487 коп./кВт·год (без ПДВ). Фінансовий результат до оподаткування становив 3,4 млрд. грн, у тому числі 471 млн. грн податку на прибуток [4]. Динаміку об'єктів відновлюваної енергетики України наведено на рис. 2.

На нашу думку, ми повинні забезпечити виживання найбільш уразливих мешканців планети і захист екосистем та біологічного різноманіття. Клімат змінюється багато в чому внаслідок викидів в атмосферу продуктів згорання викопних видів палива, хоча є й інші важливі причини. Щоб зупинити зміну клімату, ми повинні

Таблиця 2

Топ-10 найбільших країн – виробників вітрової енергії за сукупною встановленою потужністю до кінця 2017 р., %

Ранг	Країна	Встановлено до кінця 2017 р. (МВт)	Частка на світовому ринку, %
1	Китай	188,392	35
2	США	89,077	17
3	Німеччина	56,132	10
4	Індія	32,848	6
5	Іспанія	23,170	4
6	Великобританія	18,872	3
7	Франція	13,759	3
8	Бразилія	12,763	2
9	Канада	12,239	2
10	Італія	9,479	2

Джерело: складено за [6; 7]

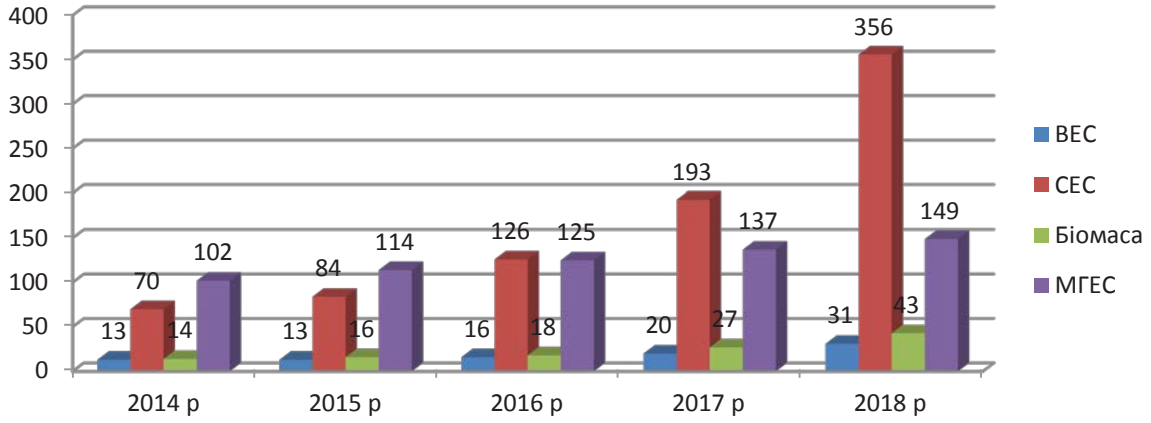

Рис. 2.Динаміка об'єктів відновлюваної електроенергетики в Україні

Джерело: складено за [6]

скоротити споживання цих видів палива, насичених вуглецем. Відновлювані джерела енергії можуть і повинні стати центральним елементом цього плану.

Переваги поновлюваних джерел енергії численні та очевидні, однак настільки ж численні й очевидні перешкоди до їх упровадження. Сформовані ринкові структури, нерозуміння принципів дії нових технологій, заснованих на відновлюваних джерелах енергії, утруднений доступ до фінансування і його висока вартість, неадекватні механізми регулювання, відсутність системи винагород за компенсацію забруднення викопними видами палива (наприклад, викидів в атмосферу вуглецю і місцевих забруднюючих речовини), невелика місткість ринків і політична невизначеність – усі ці чинники зіграли свою роль у стримуванні використання відновлюваних джерел енергії. «Зелений» тариф в Україні застосовується до електроенергії, яка отримана від сонячних електростанцій, вітрогенераторів, малих (малопотужних) гідроелектростанцій, а також за допомогою біопалива.

«Зелений» тариф на електроенергію – це не тільки економічний, а й політичний інструмент, головна мета якого – стимулювати активне впровадження альтернативних технологій генерації електроенергії за рахунок використання відновлюваних (природних) джерел: випромінювання сонця, енергії вітру і припливів, а також переробки біомаси. «Зелений» тариф в Україні – це ще один крок у забезпеченні енергонезалежності держави, яка змушена купувати нафту і природний газ.

Доцільно зазначити, що незалежно від країни впровадження «зеленого» тарифу, можна виділити три основні чинники:

– держава гарантує підключення виробника до загальної мережі (в Україні держава гарантує викуповувати всю вироблену «зелену» електрику без обмежень);

– держава встановлює ціну на «зелений» тариф і зобов'язується викуповувати вироблену електрику з використанням спеціального підвищувального коефіцієнта. Якщо проаналізувати розміри «зеленого» тарифу в Україні, то його значення жорстко прив'язане до євро (на нього не впливає інфляція), а за своїм розміром він є одним із найвищих в Європі;

– велика тривалість дії «зеленого» тарифу. В Україні законодавчо закріплено дію «зеленого» тарифу до 2030 р. [1-4].

«Зелений» тариф на електрику – це ефективний метод залучення інвестицій в альтернативну енергетику. За рахунок високих закупівельних цін і тривалої дії «зеленого» тарифу інвестор не тільки гарантує собі повернення вкладених коштів, а й отримання прибутку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сутність ефективності діяльності підприємства зводиться до досягнення максимального рівня використання трудових, матеріальних, виробничих ресурсів для отримання прибутку за відповідний період, що є метою діяльності підприємства та відповідає інтересам власників підприємства. Ефективність діяльності може бути економічною, зовнішньою, внутрішньою, статистичною, динамічною, але всі складники ефективності діяльності підприємства в кінцевому підсумку характеризують рівень віддачі ресурсів та їхню прибутковість. Економічний складник використання відновлюваних джерел енергії має ключове значення для розуміння їхньої потенційної ролі в енергетиці, а також темпів і вартості підвищення конкурентоспроможності енергетики на міжнародному ринку. Цінова конкурентоспроможність відновлюваних джерел енергії нині досягла історичного максимуму. За наявності гарної ресурсної бази та структури витрат енергія біомаси, води, геотермальних джерел та вітру тепер може бути перетворена на електроенергію на конкурентоспроможних умовах порівняно з використанням викопних видів палива. Кожен вид відновлюваних джерел енергії має свої нюанси під час підключення до системи електропостачання, однак принцип у всіх випадках один і той же: для задоволення щодня мінливого попиту буде потрібний набір різних технологій виробництва в різних місцях. Енергія води, біомаси, геотермальних джерел та концентрована сонячна енергія в акумуляторах теплової енергії є базовими, або контрольованими, технологіями і не представляють ніяких особливих проблем для функціонування мереж.

Отже, настав час скористатися наданими природою можливостями і прискорити поширення відновлюваних джерел енергії для досягнення наших спільних цілей, які передбачають наявність безпечної, надійної, недорогої і екологічно сталої енергії. Використання відновлюваної енергетики, зокрема вітрової, є актуальним питанням для ПрАТ з іноземними інвестиціями «Газтранзит», що дасть змогу підприємству поліпшити фінансовий стан, підвищити конкурентоспроможність та зменшити свій вплив на екологічну систему України.

Список використаних джерел:

1. ПрАТ з іноземними інвестиціями «Газтранзит». URL : http://www.gastransit.com.ua/.
2. Теплюк М.А. Пріоритетність процесів ресурсозабезпечення діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 216–223.
3. Лойко В.В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2013. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2150&p=1.
4. Energy security. *International Energy Agency*. URL : http://www.iea.org/topics/energysecurity/.
5. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. / Кабінет Міністрів України. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13.
6. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL : http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii.

References:

1. PrAT z i`nozemnimi i`nvesticzi`yami «Gaztranzit» URL: http://www.gastransit.com.ua (accessed 19.12.2019).
2. Teplyuk M.A. (2016) Pri`oritetni`st` proczesi`v resursozabezpechennya di`yal`nosti` pi`dpriyemstva / M.A. Teplyuk // Ekonomi`chnij forum # 2. pp. 216–223.

3. Loyko V.V. (2013) Enerhetychna bezpeka v konteksti ekonomichnoi bezpeky [Energy security in the context of economic security] Efektyvna ekonomika [Effective economy]. (electronic journal), no. 8. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2150&p=1 (accessed 13 December 2019).
4. Energy security (electronic source) International Energy Agency. Available at: http://www.iea.org/topics/energysecurity/ (accessed 13 December 2019).
5. Enerhetychna stratehiya Ukrayiny na period do 2030 r. [vid 24.07.2013 r.] [Elektronnyy resurs] // Kabinet Ministriv Ukrayiny. – Rezhym dostupu do resursu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13 (accessed 14 December 2019).
6. Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [vid 29.10.2013 no. 1277] [Guidelines for calculation of economic security of Ukraine from 29.10.2013 №1277] (electronic source) // Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. – Available at: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii (accessed 15 December 2019).

УДК 658.14/17:338.24

Шапоренко О.О.,
аспірантка кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Shaporenko Olena,
PhD Student of the Department of Marketing and International Trade,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

КРАФТ-ПАКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Шапоренко О.О. Крафт-пакування як інструмент просування органічних продуктів: зарубіжний досвід та українські реалії. У статті висвітлено сучасний стан ринку органічної продукції, використання пакування загалом та крафт-пакування зокрема як одного з інструментів просування органічного продукту. Наведено результати аналізу провідного досвіду ключових досвідчених гравців органічного ринку та початківців з України та країн ближнього та дальнього зарубіжжя. Розкрито, що насамперед виділяє товар у конкурентному середовищі, тим самим ілюструючи особливість саме цього товару серед усіх представників товарів даного виду. Доведено, що раціоналізація крафт-пакування підвищує впізнаваність товару на полицях магазину. Визначено, як крафт-пакування сприяє просуненню органічних продуктів в Україні та світі. Встановлено науково-практичний підхід до розроблення крафт-пакування, який відкриває широкі простори для вдосконалення маркетингового інструментарію представлення товару.

Ключові слова: крафт-пакування, органічні продукти, органічний ринок, маркетинг, інструменти просування.

Шапоренко Е.А. Крафт-упаковка как инструмент продвижения органических продуктов: зарубежный опыт и украинские реалии. В статье отражено современное состояние рынка органической продукции, использования упаковки в целом и крафт-упаковки в частности как одного из инструментов продвижения органического продукта. Представлены результаты анализа ведущего опыта ключевых опытных игроков органического рынка и новичков из Украины и стран ближнего и дальнего зарубежья. Раскрыто, что прежде всего выделяет товар в конкурентной среде, тем самым иллюстрируя особенность именно этого товара среди всех представителей товаров данного вида. Доказано, что рационализация крафт-упаковки повышает узнаваемость товара на полках магазина. Определено, как крафт-упаковка способствует продвижению органических продуктов в Украине и мире. Установлено научно-практический подход к разработке крафт-упаковки, который открывает широкие возможности для совершенствования маркетингового инструментария представления товара.

Ключевые слова: крафт-упаковка, органические продукты, органический рынок, маркетинг, инструменты продвижения.

Shaporenko Olena. Kraft packaging as a tool for promoting organic products: foreign experience and Ukrainian realities. The article highlights the current state of the organic produce market, the use of packaging in general and, in particular, kraft packaging as one of the tools for promoting the organic product. The results of the analysis of the leading experience of key experienced organic market players and beginners from Ukraine and the world are presented. It is revealed that, first of all, it allocates a product in a competitive environment, thus illustrating the peculiarity of this product

among all representatives of goods of this type At this stage of development of production of packaging performs not only the functions of storage of the goods as packaging or simply a means of preserving the goods from external factors, but also the so-called a representative task. The specificity of the sale of organic goods requires special conditions, since the packaging must be carried out exclusively in such varieties of packaging that do not violate the integrity of the organic product. Traditional packaging for organic products in Ukraine and the world today is complemented by fundamentally new possibilities, materials and forms of packaging. Kraft packaging is a solid niche among organic packaging options. It is proved that rationalization of kraft packaging increases the awareness of the goods on store shelves. It is determined how Kraft packaging promotes organic products in Ukraine and in the world. Domestic organic products are in high demand both in Ukraine and abroad, in international markets, but often the quality of packaging materials does not meet the high modern world standards, not only visually but also in terms of organoleptic characteristics, due to which the product is spoiled. Since successful sample packaging for organic products will make it more efficient to sell products domestically, and will also open the possibility of exporting organic products not in the form of raw materials, but in the form of high value-added end products. A scientific and practical approach to the development of Kraft packaging has been established, which opens wide spaces to improve the marketing tools for product presentation.

Key words: craft packaging, organicproducts, organicmarket, marketing, promotiontools.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. 2 серпня 2019 р. набрав чинності Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» № 5448-Д [1], який було прийнято 237 голосами народних депутатів 10 липня 2018 р., тому цей день можна вважати новою точкою відліку «органічної» України.

Вітчизняні органічні продукти користуються великим попитом як в Україні, так і за її межами, на міжнародних ринках, але нерідко якість пакувальних матеріалів не відповідає високим сучасним світовим стандартам не лише візуально, а й за органолептичними показниками, через що відбувається псування продукту.

Вдалі зразки пакувань для органічних продуктів дадуть змогу зробити більш ефективною реалізацію продукції на внутрішньому ринку, а також відкриють можливості експорту органічної продукції не у вигляді сировини, а у вигляді кінцевого продукту з високою доданою вартістю.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Окремі наукові аспекти виробничо-збутової діяльності на ринку органічної продукції розглядали такі вітчизняні вчені, як: В.І. Артиш, Т.В. Боровик, Н.А. Берлач, Н.В. Бородачева, О.В. Гончарук, Т.Г. Дудар, О.О. Созінов, В.І. Кисіль, М.І. Кобець, О.І. Корніцька, Н.Я. Кутаренко, Я.С. Ларіна, Н.А. Макаренко, Є.В. Милованов, В.В. Підліснюк, В.О. Пішкова, П.В. Писаренко, О.В. Рудницька, Е.Е. Савицький, В.Ф. Сайко, Л.М. Сокол, Т.О. Чайка та ін. Однак ще недостатньо вивченим залишається питання впливу крафт-пакування як безпосереднього інструменту просування органічної продукції в Україні та світі.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження особливостей крафт-пакування для органічних продуктів, аналіз існуючих зразків та можливостей розвитку галузі у сучасних умовах

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На даному етапі розвитку виробництва пакування виконує не лише функції зберігання товару, які прописано у ДСТУ 2887–94, затвердженому і веденому в дію Наказом Держстандарту України № 312 від 9 грудня 1994 р. та діючому й сьогодні [2], де пакування – це не тільки тара або просто засіб збереження товару від зовнішніх чинників, а й так зване представницьке завдання, тому що у великому різноманітті товарів, готових зайняти своє місце у кошику споживача, на полицях магазинів різних типів – від маленьких бутиків, авторських крамничок, магазинів крокової досяжності, розташованих безпосередньо біля будинку, до великих супермаркетів, гіпермаркетів зі своєю мережею розваг, та незліченної кількості Інтернет-крамниць покупцю необхідно вибрати саме свій товар, а пакування, оскільки бере на себе завдання так званого німого продавця товару, займає лідерську позицію (рис. 1). Серед великої кількості товарів, представлених у торговельних мережах, вибір робиться не інтуїтивно, а частіш за все свідомо, і безпосередніми інструментами ніби свідомого вибору є інформація, що вже зберігається у свідомості споживача (медіаносії, знайомий бренд, знайома форма, різноманітні носії реклами на місцях продажу). Також унікальність пакування полягає й у тому, що у будь-якому разі (рекламування у медіапросторі, телебаченні чи Інтернеті, на фото чи у відеоролику) саме впізнаванні риси пакування відіграватимуть головну роль.

Рис. 1. Обов'язкові складники пакування

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Вагому роль пакування досліджено нами на прикладі одного з магазинів мережі «Мега-Маркет», коли під час реконструкції, яка відбувалася протягом декількох місяців у весняно-літній період 2018 р., було змінено ергономіку торговельного залу і споживачі орієнтувалися виключно по знайомих пакуваннях окремих звичних для кожного з них товарів про місця нової дислокації лінійок продуктів споживання.

Безумовно, специфіка продажу органічних товарів передбачає особливі умови, оскільки пакування органічних продуктів необхідно виконувати виключно у такі різновиди тари, які не порушать цілісність органічного продукту.

Традиційно пакування для органічних продуктів в України та світі виготовляють зі скла, картону, паперу, дерева або з біорозкладного полімеру, використовуючи переважно білий та зелений кольори, рослинні малюнки та прозорі вставки у пакуванні (власне дослідження). Але сьогодні у світі існують принципово нові можливості, матеріали і форми пакування. На революційному прикладі супермаркету Rimping у Таїланді розглянемо надзвичайну ініціативу з використання бананового листя як органічної альтернативи пластику. Ідея була настільки вдалою, що її підхопили не лише тайські, а й в'єтнамські компанії, а покупці, згідно з дослідженнями, з більшою радістю купують овочі, загорнуті у бананове листя, ніж у традиційні пакувальні матеріали. А компания Banana Leaf Technology використовує бананове листя взагалі у промислових масштабах: після спеціальної обробки вони виконують роль пакування не лише для сухих продуктів, а й для рідини [3].

Серед можливих варіантів пакування для органічних продуктів упевнену нішу може зайняти крафт-пакування (рис. 2).

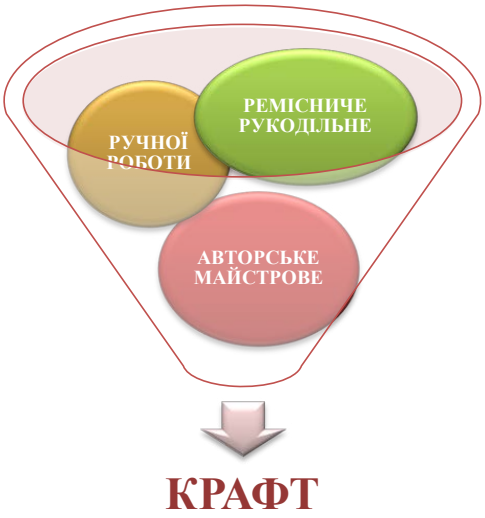

Рис. 2. Візуалізація складників терміна «крафт»

Джерело: сформовано автором на основі [4]

У самому терміні «крафт» вже закладено глибинний зміст: крафтове означає «ремісниче», «рукодільне», «ручна робота», «авторське», «майстрове» [4]. Саме цей вид пакування дає можливість подати органічний продукт у декількох цінових категоріях за рахунок цінової відмінності безпосередньо форми пакування, тоді як велика кількість товарів, таких, наприклад, як кетчуп, майонез, джем, гірчиця тощо, змінила скло на пластик, знижуючи вартість упаковки за рахунок цієї зміни. Нові інтерпретації цих продуктів у нових лінійках продуктів виходять виключно у склі, підкреслюючи особливість ставлення до органічного продукту та зберігаючи іміджевий складник у подачі серед конкурентного середовища подібних товарів штучне пакування окремих одиниць товару, або роздрібний продаж одна ціна, пакування з пластику або картону друга ціна, суттєво вища за першу. Під час використання скляної або дерев'яної упаковки, з коштовних колекцій тканин чи дизайнерських картонів ціна стає більш високою, ніж попередні варіанти, але і роль, яку відіграватиме ця продукція, може бути не просто вирішенням проблеми споживчого вибору, а й виконувати представницьке завдання чи, зрештою, взяти на себе функцію сувеніру або стати частиною інтер'єру кухні або ванної та постійно оновлюватися наповненням.

Особливу увагу слід приділити продуктам, які не просто упаковані, а їх пакування є невід'ємною частинною самого органічного продукту, такі як саше для каш швидкого приготування, або стіки з чаєм, кавою, цукром або цукрозамінником, обгортки для роздрібних цукерок, шоколаду, фітнес-батончиків та снеків, – усі ці зразки органічної продукції невід'ємно пов'язані зі своїми пакуваннями, а також із місцем продажу (найчастіше вони розташовані у зоні касових апаратів, де споживач опиняється, як правило, вже емоційно готовий до процедури розрахунку, саме тут яскраве пакування звертає на себе увагу, вмикаючи раптове бажання придбати даний товар). Таким чином, крафт-пакування стає вагомим інструментом стимулювання незапланованих, імпульсних покупок.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Резюмуючи досліджені питання, підсумуємо отримані результати. Раціоналізація крафт-пакування підвищує впізнаваність товару на полицях магазину, це насамперед виділяє його в конкурентному середовищі, тим самим ілюструючи особливість саме цього товару серед усіх представників товарів даного виду. Науково-практичний підхід до розроблення крафт-пакування відкриває широкі простори для вдосконалення маркетингового інструментарію представлення товару, що, своєю чергою, сприяє просуванню органічних продуктів в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2496-19/page (дата звернення: 03.07.19).
2. ДСТУ 2887-94. URL : https://metrology.com.ua/ntd/skachat-dstu-gost-gost-r/dstu/dstu-2887-94/ (дата звернення: 04.04.15).
3. 9 нестандартных экоинициатив, от которых становится спокойнее за судьбу планеты. URL : https://www.adme.ru/zhizn-nauka/9-nestandartnyh-ekoiniciativ-ot-kotoryh-stanovitsya-spokojnee-za-sudbu-planety-2187165/ (дата звернення: 07.10.19).
4. Словотвір. URL : https://slovotvir.org.ua/words/kraftovyi (дата звернення: 22.08.17).

References:

1. Zakon «Pro osnovni pryncypy ta vymoghy do orghanichnogho vyrobnyctva, obighu ta markuvannja orghanichnoji produkciji» Available at http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2496-19/page (accessed 03.07.19).
2. DSTU 2887-94 Available at:https://metrology.com.ua/ntd/skachat-dstu-gost-gost-r/dstu/dstu-2887-94/ (accessed 04.04.15).
3. 9 nestandartnыkh эko ynycyatyv, ot kotorыkh stanovytsja spokojnee za sudjbu planetы Available at: https://www.adme.ru/zhizn-nauka/9-nestandartnyh-ekoiniciativ-ot-kotoryh-stanovitsya-spokojnee-za-sudbu-planety-2187165/ (accessed 07.10.19).
4. Slovotvir. Available at https://slovotvir.org.ua/words/kraftovyi (accessed 22.08.17).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 658.15

Білоусов О.М.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин та економічної теорії,
Міжнародний університет бізнесу і права

Дикий О.В.,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин та економічної теорії,
Міжнародний університет бізнесу і права

Bilousov Olexiy,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department
International Economic Relations and Economic Theory,
International University of Business and Law

Dikiy Olexander,
Doctor of Economics Associate Professor,
Professor of the Department International
Economic Relations and Economic Theory,
International University of Business and Law

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Білоусов О.М., Дикий О.В. Зовнішньоекономічні аспекти розвитку промисловості України. У статті розглянуто аспекти зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України. Представлено бачення розвитку української промисловості та обґрунтовано її конкурентоспроможність. Окреслено основні проблемні питання розвитку промислового комплексу. Проведено статистичний аналіз та визначено частку переробної промисловості у ВВП України та країн ЄС. Приділено увагу смарт-технологіям та визначено, що такі, як платформа «Індустрія 4.0», стосуються саме технологій у виробництві. Актуалізовано роль зовнішньоекономічних аспектів розвитку промисловості країни. Зосереджено увагу на сучасному стані розвитку міжнародної торгівлі вітчизняної промисловості та визначено вплив певних загрозливих та сприятливих викликів на її розвиток. Запропоновано відповідні напрями та заходи щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств, ураховуючи зовнішньоекономічні аспекти.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, конкурентоспроможність, промисловість, промислові підприємства, міжнародна торгівля, платформа «Індустрія 4.0».

Белоусов А.Н., Дикий А.В. Внешнеэкономические аспекты развития промышленности Украины. В статье рассмотрены аспекты внешнеэкономической деятельности промышленных предприятий Украины. Представлено видение развития украинской промышленности и обоснована ее конкурентоспособность. Определены основные проблемные вопросы развития промышленности. Проведен статистический анализ и определена доля перерабатывающей промышленности в ВВП Украины и стран ЕС. Уделено внимание смарт-технологиям, таким как платформа «Индустрия 4.0», и определено, что она касается именно технологий в производстве. Актуализирована роль внешнеэкономических аспектов развития промышленности страны. Сосредоточено внимание на современном состоянии развития международной торговки отечественной промышленности и определено влияние угрожающих и благоприятных вызовов на ее развитие. Предложены соответствующие направления и меры по повышению конкурентоспособности отечественных промышленных предприятий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, конкурентоспособность, промышленность, международная торговля, промышленные предприятия, платформа «Индустрия 4.0».

Bilousov Olexiy, Dikiy Olexander. Foreign economic aspects of development of industry of Ukraine. The article deals with aspects of foreign economic activity of industrial enterprises of Ukraine. The vision of development of Ukrainian industry is presented and its competitiveness is substantiated. The main problems of industrial development are outlined. A statistical analysis is conducted and the share of manufacturing in GDP in the EU and Ukraine is determined. Attention was paid to the Industry 4.0 platform and determined that it was related to manufacturing technologies. The role of foreign economic aspects of the country's industry development has been updated. The foreign experience of the countries: USA, Germany, France, Turkey, which use smart technologies at industrial enterprises, is studied. It is determined that for the further successful development of the industry new directions are needed: updated tax conditions, attraction of financial investments, creation of new techno-parks, introduction of a culture of innovation, development and cooperation in the whole in an industrial complex. Considering the situation, it is determined that in order to preserve and enhance the competitiveness of Ukrainian products in the world market, it is necessary to increase the productivity and quality of industrial production in Ukraine, which will be provided with international quality standards. Studies have shown that export diversification could strengthen the economic sustainability of industry and accelerate the transfer of the latest domestic production technologies. The attention is given to the current state of development of international trade of domestic industry and the influence of certain threatening and favorable challenges on its development. The following directions and measures are proposed to increase the competitiveness of domestic industrial enterprises: to create certain conditions for ensuring access of domestic industrial enterprises to production resources at competitive prices; develop the infrastructure of the industrial goods market and regulate the activity in the field of internal trade; promotion and promotion of Ukrainian industrial products in domestic and foreign markets; improving marketing policies in the industry and more.

Key words: foreign economic activity, competitiveness, industry, international trade, industrial enterprises, Industry 4.0 platform.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Упродовж багатьох років представники вітчизняної промисловості та науки говорять про необхідність перетворень у промисловому секторі, визначення пріоритетних галузей та застосування інструментів державної політики, про перспективи подальшої інноваційної та технологічної модернізації, інвестиційної підтримки, вдосконалення системи підготовки кадрів відповідно до потреб промисловості, шляхів поглиблення глобальних зв'язків у сфері виробництва та реалізації вітчизняної продукції. Питання розвитку промислових підприємств є одним із найактуальніших, ураховуючи важливість забезпечення зростання та оновлення економіки України.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Зовнішньоекономічні аспекти розвитку промислового комплексу України більшістю дослідників розглядаються як процеси перетворення існуючої системи міжнародних господарських зв'язків у цілому. Серед низки робіт варто згадати наукові дослідження Ю.М. Бабака, М.М. Гапочки, І.М. Комарницького, А.А. Мазаракі, В.Г. Ткаченко, Л.М. Федорця, О.О. Фоменко, В.П. Шпички та ін. Разом із тим залишаються поза увагою питання стратегічного бачення необхідних перетворень вітчизняної промисловості, де одним із вагомих чинників впливу є саме зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів ринку.

Формулювання завдання дослідження. У статті поставлено за мету дослідити зовнішньоекономічні аспекти та їхній вплив на розвиток підприємств вітчизняної промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблемні питання розвитку промисловості знаходяться у центрі обговорень на рівні урядовців та політиків, бізнесу та науковців, експертів та суспільства. Хочеться відзначити, що їхні погляди і позиції стосовно цього дуже відрізняються.

Поки що в Україні не сформовано цілісного і системного уявлення про напрями необхідних трансформацій та завдання розвитку, яке б сприймалося усіма економічними агентами та зацікавленими особами як узгоджена програма перетворень [1].

За останні декілька років урядом було навіть розроблено «Стратегію розвитку промисловості», але прийняття цього документа так і не відбулося. Зважаючи на членство нашої країни в СОТ та в розрізі Угоди про асоціацію з ЄС необхідно враховувати низку обмежень щодо надання державної допомоги суб'єктам господарювання, визначених такими документами. На думку науковців та промисловців, сьогодні можливим шляхом стимулювання розвитку промисловості без порушення міжнародних зобов'язань може бути перехід до Industry 4.0 («Індустрія 4.0») [2; 3].

Термін Industry 4.0 з'явився в Україні в 2014 р. і запозичений у Німеччини (її стратегія розвитку до 2020 р.). Таку програму можна розуміти як «скоординовану державну ініціативу з мобілізації всіх національних ресурсів із метою прискорення технологічних змін та утримання німецького лідерства у світовій конкуренції» [3]. Тобто платформа стосується саме технологій у виробництві, промислових секторів. «Індустрія 4.0» включає у себе декілька тисяч компаній, що об'єдналися навколо напрямів досліджень, інновацій, навчання тощо у сфері виробничих технологій. Зауважимо, що останніми роками німці та американці говорять про абсолютно нові підходи компаній до ведення бізнесу. Варто відзначити, що в 2015 р. першу десятку найбагатших кампаній очолили софтверні та сервісні компанії [2; 3].

Сьогодні подібні платформи існують у різних країнах. Так, у США розвивається напрям Digital у всіх сферах, а в промисловій автоматизації їх ініціатива Industrial 4.0 об'єднала десятки відомих брендів у консорціумі з такою ж назвою, і сьогодні вони об'єдналися

з платформою Industrie 4.0. Франція запустила на державному рівні ініціативу The Industry of the Future, яка об'єднує 34 ініціативи, спрямовані на різні сфери економіки країни. У Туреччині залучають інвесторів у технопарки в рамках європейської ініціативи Factory of the Future [2; 3].

За даними звіту WEF, Україна не попала в перелік 43-х країн, які є першими бенефіціарами Четвертої промислової революції. Україна поки що визначає свій шлях у розвитку промисловості. Сьогодні великі замовники, що є першими інноваторами вітчизняної промисловості, пропонують низку нових напрямів розвитку промисловості, які б дали можливість рухати сучасне виробництво (інше оподаткування, нові умови залучення інвестицій, створення технопарків, культура інновацій, розвиток та співпраця у цілому) [2; 3].

Розглянемо більш детально стан розвитку вітчизняної промисловості, яка є центральною ознакою нинішнього економічного розвитку в усьому світі. Вона має найбільший вплив на економіку країн із різним рівнем економічного розвитку, виробляючи значну частину ВВП, при цьому «активно стимулюючи інноваційну діяльність, гарантуючи одержання великої частки експортних доходів, створюючи та підтримуючи мільйони робочих місць, наповнюючи податковими платежами державну скарбницю, формуючи тим самим фундамент для сталого соціально-економічного розвитку країн» [2].

Як відомо, рівень розвитку промисловості можна оцінювати і через її внесок до ВВП. Відповідно до результатів проведеного статистичного аналізу, у 2017 р. переробною промисловістю було сформовано 23% ВВП, а іншими її галузями ще понад 10% економіки. Порівняння проводилися з 2012 по 2017 р., і частка переробної промисловості у ВВП перевищила рівень 2012 р. (22%), але не досягла рівня 2007 р. (рис. 1).

У цілому роль вітчизняної промисловості у формуванні ВВП є значною, якщо порівняти з країнами ЄС. Так, у країнах Європи частка переробної промисловості була на рівні 9–10% у Великій Британії та Греції, 18–22% – у Німеччині, Ірландії, Словенії, Словаччині, Польщі, Чехії, Румунії, Угорщині [2; 5]. Необхідно врахувати і той факт, що на промисловість припадає 75% від загальної суми податків на виробництво (враховується у ВВП), і ця картина не повністю відображає внесок промисловості в національну економіку. Хочеться відзначити, що, на жаль, в Україні машинобудування за внеском до економіки теж відстає від більшості країн ЄС.

З огляду на ситуацію в промисловості України, для збереження конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку нам необхідно підвищити продуктивність та якість промислового виробництва.

Зовнішньоекономічні аспекти розвитку промисловості країни є вкрай важливими, оскільки зовнішньоекономічна діяльність знаходиться під впливом тенденцій міжнародної торгівлі, яка відіграє важливу роль в економіці (у 2017 р. для стабілізації ситуації на фінансовому ринку країни було використано валютні надходження від промислового експорту в сумі 32,98 млрд. дол. США; частка експорту промислових товарів у ВВП становила 29,4%; прямі інвестиції у промисловість – 10,69 млрд. дол. США) [2; 4].

Сучасний стан розвитку міжнародної торгівлі вітчизняної промисловості формується під впливом певних викликів (рис. 2).

Незважаючи на визначені виклики, українська економіка є доволі відкритою, а її рівень – досить високим. Це означає, що диверсифікація експорту могла б зміцнити економічну стійкість промисловості та прискорити передачу новітніх технологій вітчизняного виробництва.

Важливим є підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції промисловості, зміцнення потужних національних брендів готової продукції. Для цього необхідно окреслити відповідні напрями та визначити заходи, які полягають у [6; 2; 7]:

1) створенні умов для забезпечення доступу вітчизняних підприємств промисловості до виробничих

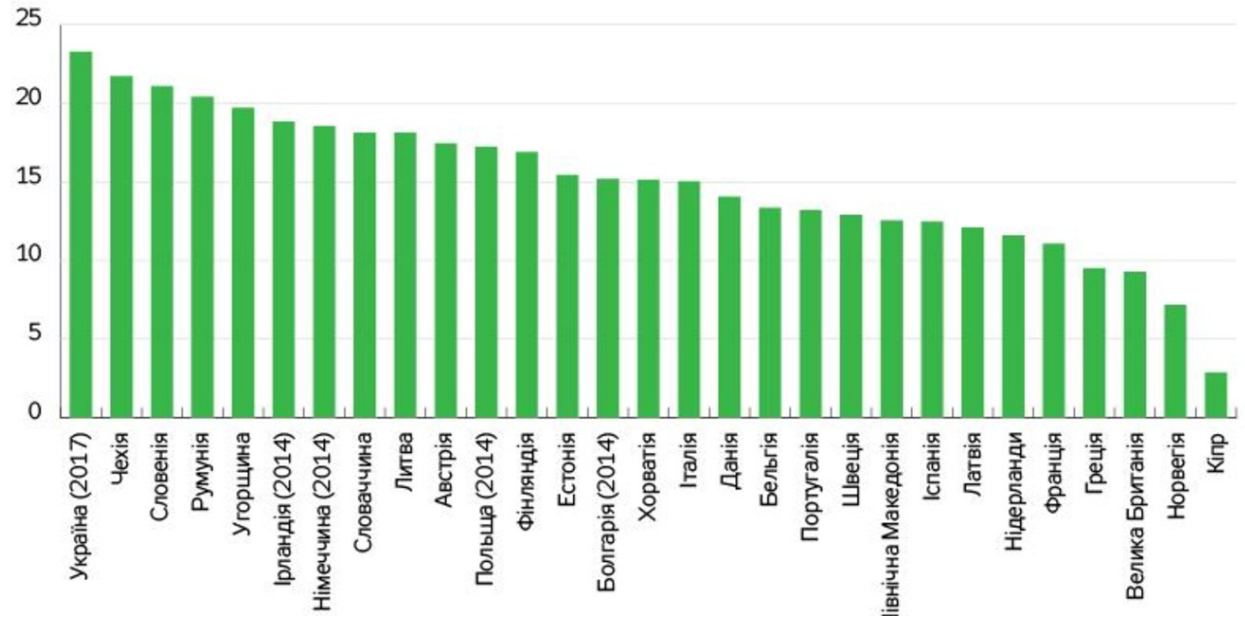

Рис. 1. Частка переробної промисловості у ВВП України та країн ЄС,% від ВВП

Джерело: систематизовано за [4]

Рис. 2. Вплив загрозливих та сприятливих викликів на міжнародну торгівлю вітчизняної промисловості
Джерело: систематизовано за матеріалами [3; 5]

ресурсів за конкурентними цінами, що сприятиме зниженню собівартості кінцевої продукції галузі та налагодженню повного циклу виробництва;

2) розвитку інфраструктури ринку товарів промисловості та регулюванні діяльності у сфері внутрішньої торгівлі, що забезпечить доступ вітчизняних виробників до торговельних мереж та сприятиме створенню ефективної системи збуту продукції вітчизняного виробництва;

3) забезпеченні державної підтримки популяризації та просування української продукції промисловості на внутрішньому та зовнішніх ринках, удосконаленні маркетингової політики у галузі.

Окрім того, доцільно було б розробити «Стратегію розвитку промисловості», яка б урахувала розвиток інтелектуального, наукового, виробничого і кадрового потенціалу регіонів, перетворивши їх на регіони креативної економіки, в основі якого будуть знання, нові моделі розвитку, нові типи соціальних відносин, нова культурна парадигма.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ураховуючи все вищезгадане, можна зробити висновок, що сьогодні вже стає зрозумілим, що саме смарт-індустрія («Індустрія 4.0») має становити фундамент подальшого розвитку економіки України. Це означає, що розвиток національної промисловості має спиратися на посилення ролі знань, інновацій та інформаційних технологій як головних чинників економічного зростання. Сама промисловість має розглядатися як індустріальний базис відродження економіки, зростання соціальних стандартів і безпеки країни. На державному та регіональному рівнях рекомендовано створити сприятливі законодавчо-правові умови, які б гармонізувалися з європейськими.

Список використаних джерел:

1. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л.В. Дейнеко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 158 с.
2. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій : офіційний сайт. URL : http: //www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products?pid=6184 (дата звернення: 19.12.2019).
3. Індустрія 4.0 в Україні : офіційний сайт. URL : https://industry4-0-ukraine.com.ua/ (дата звернення: 12.12.2019).
4. Держстат України : офіційний сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 09.12.2019).
5. Асоціація підприємств промислової автоматизації України : офіційний сайт. URL : https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/ (дата звернення: 02.12.2019).
6. Комарницький І.М. Сучасний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств легкої промисловості. *Інноваційна економіка.* 2013. № 5(43). С. 59–63.
7. Мазаракі А., Мельник Т., Ізовіт В. Легка промисловість України: стан, проблеми експорту та імпорту товарів. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету.* 2011. № 3. С. 5–13.

References:

1. Rozvytok promyslovosti dlja zabezpechennja zrostannjata onovlennja ukrajinsjkoji ekonomiky: naukovo-analitychna dopovidj (2018) [Industry Development to Ensure Growthand Renewal of the Ukrainian Economy: A Scientificand Analytical Report] / zared. d-raekon. nauk Dejneko L.V. ; NAN Ukrajiny, DU «In-t ekon. taproghnozuv. NAN Ukrajiny». K. pp. 158.
2. Instytut ekonomichnykh doslidzhenj ta politychnykh konsuljtacij: oficijnyjsajt (2018) [Institute for Economic Researchand Policy Consulting: official site].URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products?pid=6184 (accessed:19.12.2019).
3. Industrija 4.0 v Ukrajini: oficijnyj sajt (2019) [Industry 4.0 in Ukraine: official site]. URL:https://industry4-0-ukraine.com.ua/ (accessed:12.12.2019).
4. Derzhstat Ukrajiny: oficijnyj sajt(2019). [State Statistics Committee of Ukraine: official site]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed:09.12.2019).
5. Asociacija Pidpryjemstv Promyslovoji Avtomatyzaciji Ukrajiny: oficijnyj sajt (2019).[Association of Industrial Automation Enterprises of Ukraine: official site]. URL: https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/ (accessed:02.12.2019).
6. Komarnycjkyj I.M. (2013). Suchasnyj stan rozvytku zovnishnjo ekonomichnoji dijaljnosti vitchyznjanykh pidpryjemstv leghkoji promyslovosti [The current state of development of foreign economic activity of domestic enterprises of lightindustry] *Innovacijna ekonomika: vseukrajinsjkyj naukovo-vyrobnychy jzhurnal*. No. 5(43). pp. 59–63.
7. Mazaraki A., MeljnykT. (2011). Leghka promyslovistj Ukrajiny: stan, problemy eksportu ta importuto variv. [Izovit Lightindustry of Ukraine: state, problems of export and import of goods] *Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho torgho veljno-ekonomichnogho universytetu*. No. 3. pp. 5–13.

УДК 339.9.01

Завгородній А.В.,
кандидат фізико-математичних наук,
кафедра економіки та інформаційних технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Zavgorodniy Andrii,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences,
Department of Economics and Information Technology,
Nikolaev Interregional Institute
Development of a Person at a Higher Educational Institution
«Open International University for Human Development «Ukraine»

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Завгородній А.В. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. Зовнішньоекономічна активність регіонів сьогодні виступає як певний чинник, що сприяє підвищенню добробуту населення, поліпшенню якості його життя, а також соціально-економічному розвитку території і підвищенню її конкурентоспроможності. Досліджено динаміку обсягів експортно-імпортних операцій областей Причорноморського регіону, їхню географічну та товарну структуру. Проаналізовано динаміку частки експорту та імпорту товарів Причорноморського економічного району (крім АРК і м. Севастополь) у загальному обсязі експорту товарів з України у цілому впродовж 1996–2018 рр. Доведено, що стан зовнішньоторговельної діяльності Причорноморського економічного району не є досконалим та вимагає визначення його подальших напрямів розвитку. В основу організації зовнішньоекономічної діяльності даного регіону в умовах глобалізації покладено знаходження балансу ефективного здійснення експортних та імпортних операцій. Постає питання нарощування зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення обсягів зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність регіону, експорт, імпорт, динаміка, регіональні зовнішньоекономічні відносини, зовнішньоекономічні зв'язки регіону.

Завгородний А.В. Особенности внешнеэкономической деятельности Причерноморского региона. Внешнеэкономическая активность регионов сегодня выступает как некий фактор, способствующий повышению благосостояния населения, улучшению качества его жизни, а также социально-экономическому

развитию территории и повышению ее конкурентоспособности. Исследованы динамика объемов экспортно-импортных операций областей Причерноморского региона, их географическая и товарная структура. Проанализирована динамика доли экспорта и импорта товаров Причерноморского экономического района (кроме АРК и г. Севастополя) в общем объеме экспорта товаров из Украины в целом в течение 1996–2018 гг. Доказано, что состояние внешнеторговой деятельности Причерноморского экономического района не является совершенным и требует определения его дальнейших направлений развития. В основу организации внешнеэкономической деятельности данного региона в условиях глобализации положено нахождение баланса эффективного осуществления экспортных и импортных операций. Возникает вопрос наращивания внешнеэкономических связей, увеличения объемов внешней торговли.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность региона, экспорт, импорт, динамика, региональные внешнеэкономические отношения, внешнеэкономические связи региона.

Zavhorodnii Andrii. Features of foreign economic activity of the Black Sea region. In the article it is proved that the modern economic complex of Ukraine consists of economic systems of regions, each of which has its own peculiarities of composition and development. The coastal regions include units of the administrative division of Ukraine with direct access to the sea and seaports. Given the loss of control over part of the territory, the uncertain status and use of the Kerch Strait increases the importance of those areas which have direct access to the Black Sea and existing seaports. In addition to the Autonomous Republic of Crimea and cities with special status, Sevastopol also includes the Mykolaiv, Odesa and Kherson regions. The foreign economic activity of the regions to date is a factor contributing to improving the well-being of the population, improving its quality of life, as well as the socio-economic development of the territory and improving its competitiveness. The dynamics of volumes of export-import operations of Black Sea region regions, their geographical and commodity structure are investigated. The dynamics of the share of export and import of goods of the Black Sea Economic Region (except the ARC and Sevastopol) in the total volume of export of goods from Ukraine as a whole during 1996-2018 was analyzed. It is noted that since 2014. Excessive decline in imports over the rate of decline in exports led to the emergence of a positive foreign trade balance of the Black Sea Economic Area, and in 2015 exports exceeded imports by more than 2 times. During 2017-2018. the volume of foreign trade in goods in the studied areas began to increase gradually, and the volume of exports exceeded imports by 54.4%. It is proved that the state of foreign trade activity of the Black Sea economic region is not perfect and requires determination of its further directions of development. The organization of foreign economic activity of the region in the conditions of globalization is based on finding the balance of effective implementation of export and import operations. There is a question of increasing foreign economic relations, increasing the volume of foreign trade.

Key words: foreign economic activity of the region, export, import, dynamics, regional foreign economic relations, foreign economic relations of the region.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний господарський комплекс України складається з економічних систем регіонів, кожен з яких має свої особливості складу та розвитку [1]. Реформування економіки країни неможливе без попереднього дослідження окремих регіонів.

До приморських регіонів належать одиниці адміністративного поділу України, які мають прямий вихід до моря та морські порти. З огляду на втрату контролю над частиною території, невизначений стан та порядок використання Керченської протоки, посилюється значення саме тих областей, які мають прямий вихід до Чорного моря, та діючих морських портів. До Причорноморського економічного району, крім Автономної Республіки Крим і міста зі спеціальним статусом Севастополь, також входять Миколаївська, Одеська та Херсонська області.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналізу зовнішньоекономічної діяльності та експортного потенціалу регіонів присвятили свої праці такі вчені, як: Г. Дроздова, Ю. Козак, Н. Притула, О. Єрмакова, М. Рубіш, М. Суржиков, Г. Козлова, Е. Прушківська, Ю. Шишова, В. Лисюк, І. Циналєвська, В. Третяк, С. Тимофеєнко, Т. Мельник, О. Пирог, А. Зацепило, Н. Павленчик, О. Процевят, Р. Скриньковський, Л. Гарасим тощо. Разом із тим варто дослідити динаміку обсягів експортно-імпортних операцій областей Причорноморського регіону, їхню географічну та товарну структуру, відносні показники зовнішньоторговельної діяльності.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – визначити особливості зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з даними офіційної статистики, зовнішній торгівлі Причорноморського економічного району впродовж 1996–2004 рр. була притаманна позитивна динаміка (табл. 1).

У даному періоді відзначається поступове нарощення обсягів експорту товарів. Із 2000 р. стали зростати також і обсяги ввезення товарів у досліджувані області. Особливий підйом спостерігався у 2002 р. (обсяг експорту зріс на 38,9%, а імпорту – на 40,9% порівняно з попереднім роком). Позитивне сальдо свідчить про перевищення обсягів увезених товарів над імпортом у даному періоді. Коефіцієнт покриття імпорту експортом коливався у межах 1,003–1,267.

У 2005 р. відбулося різке збільшення обсягів увезених товарів у Причорноморський економічний район з-за меж України (на 51,3%) за помірного зростання обсягів вивезених товарів за межі країни (10,4%). Це зумовило виникнення негативного сальдо. Експорт покривав імпорт лише на 83,4%. Подібна ситуація спостерігалася впродовж наступних двох років.

Таблиця 1

Динаміка експорту/імпорту товарів Причорноморського економічного району (крім АРК і м. Севастополь) у 1996–2018 рр.

Роки	Експорт		Імпорт		Сальдо, млн дол. США	Коефіцієнт покриття імпорту експортом
	млн дол. США	у % до попереднього року	млн дол. США	у % до попереднього року		
1996	1052,9	х	900,3	х	152,6	1,169
1997	946,9	89,9	944,2	104,9	2,7	1,003
1998	1026,2	108,4	831,6	88,1	194,6	1,234
1999	1036,7	101,0	818,5	98,4	218,2	1,267
2000	1152,0	111,1	975,5	119,2	176,5	1,181
2001	1213,2	105,3	1051,3	107,8	161,9	1,154
2002	1685,1	138,9	1481,1	140,9	204,0	1,138
2003	1732,9	102,8	1596,7	107,8	136,2	1,085
2004	1930,7	111,4	1690,6	105,9	240,1	1,142
2005	2132,4	110,4	2558,3	151,3	-425,9	0,834
2006	2071,7	97,2	2565,7	100,3	-494,0	0,807
2007	2526,2	121,9	3303,9	128,8	-777,7	0,765
2008	4365,0	172,8	7299,7	220,9	-2934,7	0,598
2009	3328,9	76,3	4389,1	60,1	-1060,2	0,758
2010	3629,5	109,0	5509,3	125,5	-1879,8	0,659
2011	3534,7	97,4	5294,2	96,1	-1759,5	0,668
2012	4483,8	126,9	5895,6	111,4	-1411,8	0,761
2013	4171,6	93,0	5551,2	94,2	-1379,6	0,751
2014	3977,6	95,3	3125,6	56,3	852,0	1,273
2015	3569,0	89,7	1699,1	54,4	1869,9	2,101
2016	3433,5	96,2	2100,7	123,6	1332,8	1,634
2017	4003,6	116,6	2450,0	116,6	1553,6	1,634
2018	4051,1	101,2	2624,5	107,1	1426,6	1,544

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [2-4]

2008 р. характеризувався значним нарощенням обсягів зовнішньої торгівлі товарами. Експорт зріс на 72,8%, імпорт – більше ніж у два рази. Такий високий темп зростання обсягу ввезених товарів призвів до утворення максимального для досліджуваного періоду негативного сальдо в розмірі 2 934,7 млн. дол. США. Обсяг експорту у даному році був на 40,2% меншим, аніж обсяг імпорту. Негативне сальдо спостерігалося ще п'ять років.

Починаючи з 2014 р. ситуація змінилася. Для даного року характерний спад обсягів зовнішньої торгівлі товарами. Експорт скоротився на 4,7% порівняно з 2013 р. Для імпортної діяльності характерні ще вищі темпи: падіння обсягів надходжень з-за кордону становили 43,7%. Перевищення темпів падіння імпорту над темпами падіння експорту призвело до появи позитивного сальдо зовнішньої торгівлі Причорноморського економічного району, рівень якого становив 852,0 млн. дол. США. Аналогічна тенденція зберіглася й у 2015 р., що зумовило зростання позитивного сальдо до 1 869,9 млн. дол. США. Експорт перевищив імпорт у 2015 р. більше ніж у два рази.

Упродовж 2017–2018 рр. обсяги зовнішньої торгівлі товарами у досліджуваних областях почали поступово зростати. При цьому зберігалося позитивне сальдо, яке у 2018 р. становило 1 426,6 млн. дол. США. Обсяг експорту перевищив імпорт на 54,4%.

Частка експорту товарів Причорноморським економічним районом у загальному обсязі експорту товарів Україною у цілому в 1996 р. становила 7,3%, у тому числі Миколаївською – 3,2%, Одеською – 3,2% та Херсонською – 0,9% (рис. 1 і 2).

У 1997 р. питома вага експорту товарів даними областями знизилася до 6,6%, хоча частка продажу товарів Одеською областю при цьому зросла до 3,5%. Упродовж 1998–1999 рр. частка вивезених товарів за кордон із досліджуваних областей у загальному обсязі експорту товарів Україною зростала і становила у 1999 р. 9,0%, у тому числі з Миколаївської – 3,1%, Одеської – 5,0% та Херсонської – 0,9%.

Упродовж 2000–2001 рр. вона знову знизилася до рівня 7,5%. У 2002 р. питома вага проданих товарів даними областями досягла майже максимального рівня (9,4%), у тому числі Миколаївською – 3,0%, Одеською – 5,5% та Херсонською – 0,9%. Упродовж 2003–2007 рр. спостерігається різке скорочення частки експорту товарів даними областями (до мінімального рівня 5,1% у 2007 р.). Питома вага продажу товарів за кордон у 2007 р. Миколаївською та Одеською областями становила 2,2% кожна, а Херсонською – 0,7%.

У 2008–2009 рр. відзначається зростання частки експорту товарів даними областями в загальному обсязі продажу товарів Україною у цілому. У 2009 р. вона зафіксована на рівні 8,4%. Упродовж 2010–2011рр. знову спостерігається скорочення зазначеного показника до майже мінімального рівня (5,2%).

У 2012–2016 рр. питома вага продажу товарів за кордон досліджуваними областями в загальному обсязі експорту товарів Україною поступово зростала і досягла максимального рівня у 2016 р. (9,5%). Найбільша частка припадала у даному році на Миколаївську область (4,6%), а найменша – на Херсонську (0,7%). Питома вага експорту товарів Одеською областю становила при цьому 4,2%.

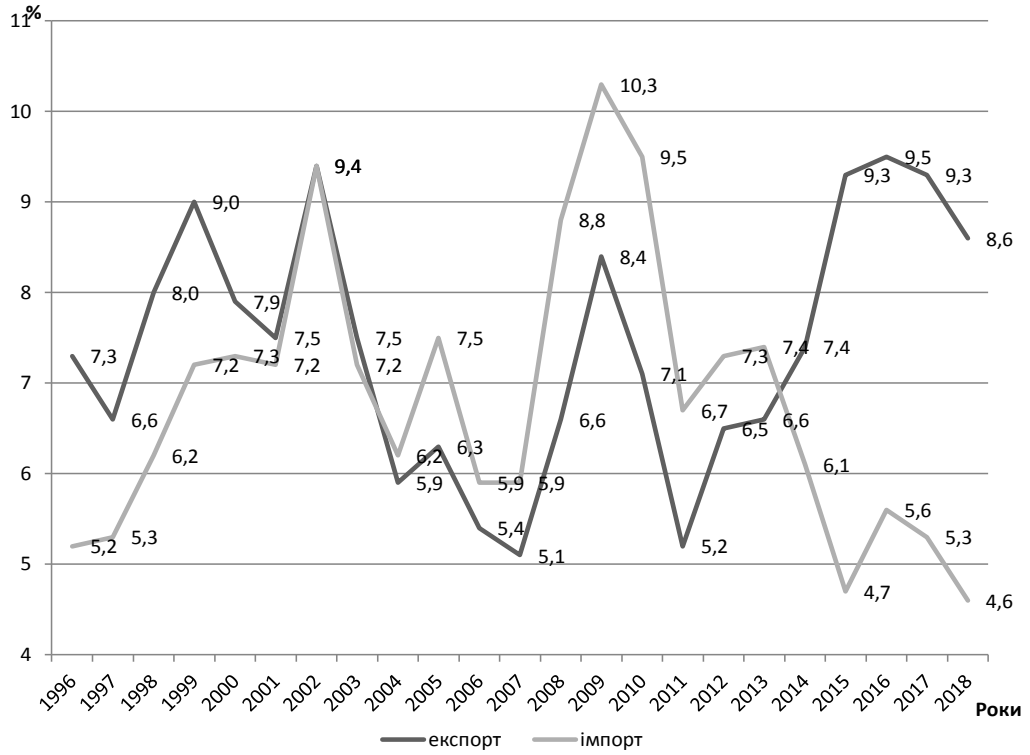

Рис. 1. Динаміка частки експорту/імпорту товарів Причорноморського економічного району (крім АРК і м. Севастополь) у загальному обсязі експорту/імпорту товарів України у цілому впродовж 1996–2018 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [2-5]

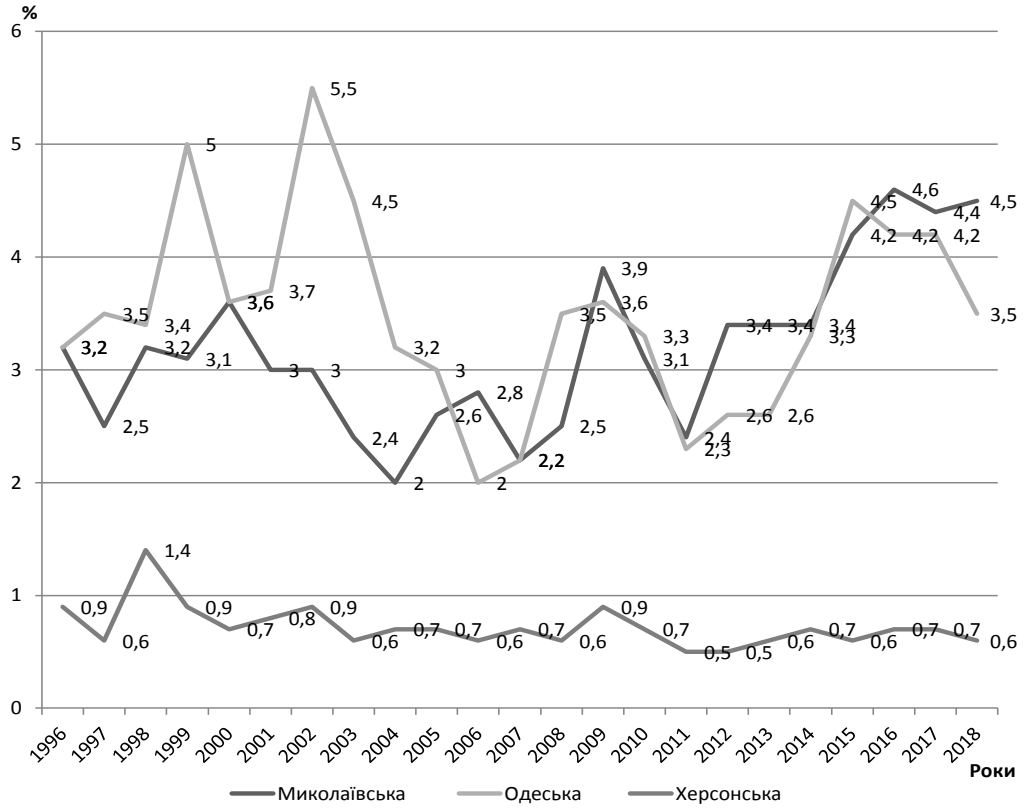

Рис. 2. Динаміка частки експорту товарів Причорноморського економічного району (крім АРК і м. Севастополь) у загальному обсязі експорту товарів з України у цілому впродовж 1996–2018 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [2-5]

У 2017 р. частка експорту товарів трьома областями знизилася до 9,3%, а в 2018 р. ще на 0,7% і становила 8,6%. У 2018 р. у розрізі окремих областей зафіксовано такі показники: Миколаївська – 4,5%, Одеська – 3,5% та Херсонська – 0,6%.

Частка імпорту товарів до Причорноморського економічного району в загальному обсязі імпорту товарів до України у цілому у 1996 р. становила 5,2%. При цьому аж 2,4% припадало на Одеську область, 1,9% – на Миколаївську і лише 0,8% – на Херсонську.

У 1997–1998 рр. питома вага ввезених товарів в Одеську область суттєво зросла (до 3,4%), у Херсонську – залишилася на тому ж рівні (0,8%), а в Миколаївську – знизилася до 1,4%. Загальна частка імпорту товарів до даного економічного району за рахунок Одещини підвищилася у 1998 р. до 6,2%.

Упродовж 1999–2002 рр. відзначається подальше зростання питомої ваги імпорту товарів до Причорноморського економічного району в загальному обсязі ввезення товарів до України, і знову ж таки за рахунок Одеської області. У 2002 р. у розрізі окремих областей зафіксовано такі показники: Миколаївська– 1,7%, Одеська – 6,8% та Херсонська – лише 0,2%.

Наступні два роки спостерігається поступове зниження частки імпорту товарів до даних областей до рівня 6,2%. У 2005 р. за рахунок переважно Одеської області і частково Миколаївської зазначений показник зріс до 7,5%. У 2006–2007 рр. він знову знизився і становив лише 5,9%.

Упродовж 2008–2009 рр. відзначається різке зростання питомої ваги імпорту товарів до Причорноморського економічного району в загальному обсязі ввезення товарів до України, і знову ж таки за рахунок Одеської області. Так, у 2009 р. зафіксовано по Одеській області показник 7,7%, а по Миколаївській та Херсонській – лише 1,7 та 0,3% відповідно. Загальний показник у даному році досяг максимального рівня 10,3%.

2010–2011 рр. характеризуються скороченням частки імпорту товарів до Причорноморського економічного району, що зумовлено в першу чергу зниженням показника по Одеській області у 2010 р. до 7,4%, а в 2011 р. – аж до 4,9%. Упродовж наступних двох років загальний показник по трьох областях коливався у межах 7,3–7,4%.

У 2014–2015 рр. спостерігається різке зниження питомої ваги імпорту товарів до даного регіону до майже мінімального рівня (4,7%). Причиною цього стало скорочення частки ввезених товарів до Одеської області у 2014 р. на 1,4% порівняно з попереднім роком, а в 2015 р. – ще на 1,6%. Дещо вищі показники по всіх досліджуваних областях та по регіону в цілому досягнуто в 2016–2017 рр.

У 2018 р. зафіксовано мінімальну частку імпорту товарів до регіону, який досліджувався (4,6%), у тому числі до Миколаївської області – 1,3%, Одеської – 2,7% та Херсонської – 0,6% (рис. 3). Упродовж наступних двох років загальний показник по трьох областях коливався у межах 7,3–7,4%.

У 2014–2015 рр. спостерігається різке зниження питомої ваги імпорту товарів до даного регіону до майже мінімального рівня (4,7%). Причиною цього стало скорочення частки ввезених товарів до Одеської області у 2014 р. на 1,4% порівняно з попереднім роком, а в 2015 р. – ще на 1,6%. Дещо вищі показники по всіх досліджуваних областях та по регіону в цілому досягнуто в 2016–2017 рр.

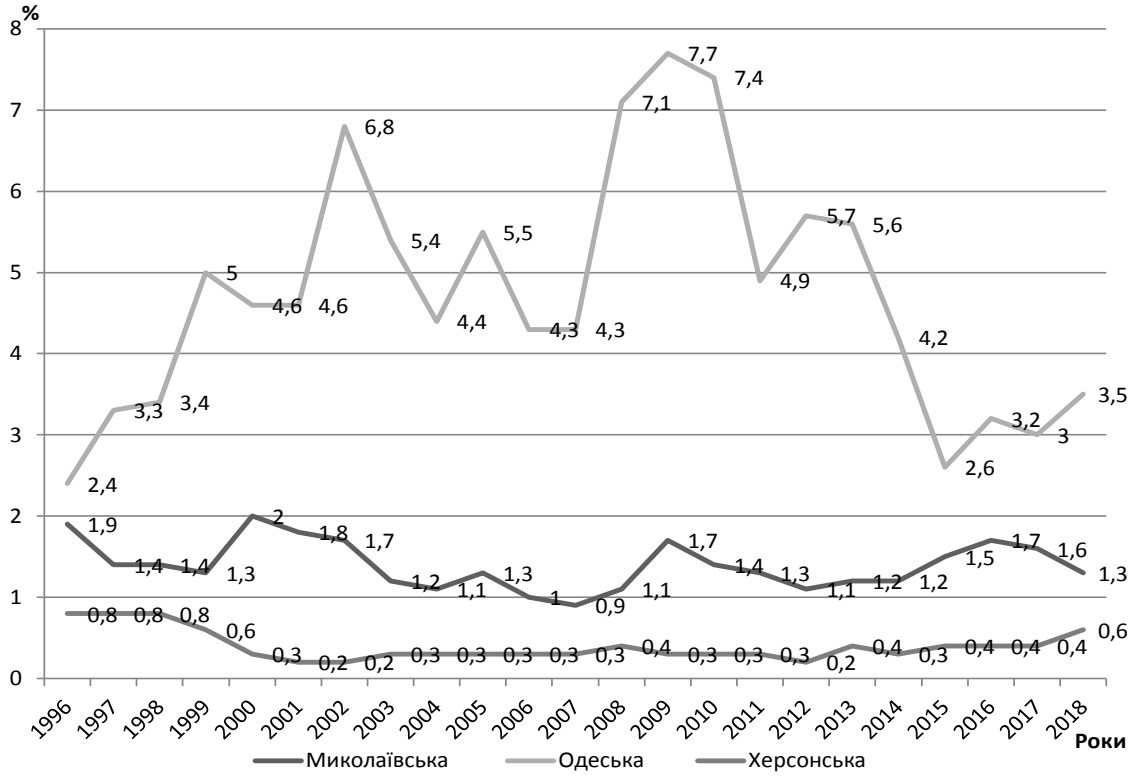

Рис. 3. Динаміка частки імпорту товарів до Причорноморського економічного району (крім АРК і м. Севастополь) у загальному обсязі імпорту товарів до України у цілому впродовж 1996–2018 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [2-5]

У 2018 р. зафіксовано мінімальну частку імпорту товарів до регіону, який досліджувався (4,6%), у тому числі до Миколаївської області – 1,3%, Одеської – 2,7% та Херсонської – 0,6%. Отже, впродовж 1996–2018 рр. серед досліджуваних областей найбільша частка експорту товарів у загальному обсязі продажу товарів Україною за кордон припадала на Одеську область (у середньому 3,3%), а найменша – на Херсонську (у середньому 0,7%).

Середня питома вага експорту товарів Миколаївською областю становила 3,2% (табл. 2).

Таблиця 2

Середні частки експорту/імпорту товарів Причорноморського економічного району в загальному обсязі експорту/імпорту товарів України впродовж 1996–2018 рр., %

Показник	Області		
	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Експорт	3,2	3,3	0,7
Імпорт	1,3	5,0	0,4

Джерело: розраховано та сформовано автором за даними [2-6]

Аналізуючи середні частки імпорту товарів до окремих областей Причорноморського економічного району в загальному обсязі імпорту товарів до України, необхідно зазначити, що найвищий відсоток припадав також на Одеську область (5,0%), а найнижчий – на Херсонську (0,4%). Середня питома вага імпорту товарів до Миколаївської області становила 1,3%.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у цілому можна зробити висновок, що обсяги зовнішньої торгівлі товарами Одеської області були найбільшими, а Херсонської – найменшими у досліджуваному регіоні.

Стан зовнішньоторговельної діяльності Причорноморського економічного району не є досконалим та вимагає визначення його подальших напрямів розвитку. В основу організації зовнішньоекономічної діяльності даного регіону в умовах глобалізації покладено знаходження балансу ефективного здійснення експортних та імпортних операцій. Постає питання нарощування зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення обсягів зовнішньої торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Лагодієнко В.В. Підвищення ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності за допомогою впровадження концепції маркетингу. *Бізнес-навігатор.* 2014. № 1(33). С. 237–243.
2. Головне управління статистики у Миколаївській області. URL : http://www.mk.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 11.11.2019).
3. Головне управління статистики у Одеській області. URL : http://www.od.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 03.09.2019).
4. Головне управління статистики у Херсонській області. URL : http://ks.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.09.2019).
5. Державна служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.09.2019).
6. Лагодієнко В.В., Галушко О.В. Адаптація зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств Миколаївської області до умов зовнішнього ринку. *Таврійський науковий вісник*. 2009. Вип. 67. С. 308–313.

References:

1. Lagodiienko V.V. (2014) Pidvyshchennya efektyvnosti zdiysnennya zovnishn′oekonomichnoyi diyal′nosti za dopomohoyu vprovadzhennya kontseptsiyi marketynhu [Improving the efficiency of foreign trade activities through the introduction of marketing concepts]. *Business Navigator*, vol. 1. no. 33. pp. 237–243.
2. Holovne upravlinnya statystyky u Mykolayivs′kiy oblasti [Main Department of Statistics in Mykolayiv Oblast]. URL: http://www.mk.ukrstat.gov.ua (accessed 10 September 2019). (accessed: 11 November 2019).
3. Holovne upravlinnya statystyky u Odes′kiy oblasti [Main Department of Statistics in Odessa Oblast]. URL: http://www. od.ukrstat.gov.ua (accessed: 10 September 2019).
4. Holovne upravlinnya statystyky u Khersons′kiy oblasti [Main Department of Statistics in Kherson Oblast]. URL:http://www. ks.ukrstat.gov.ua (accessed: 10 September 2019).
5. Derzhavna sluzhby statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine] URL:http:// ukrstat.gov.ua (accessed: 10 September 2019).
6. Lagodiienko V.V., Galushko O.V. (2009) Adaptatsiya zovnishn′oekonomichnoyi diyal′nosti sil′s′kohospodars′kykh pidpryyemstv Mykolayivs′koyi oblasti do umov zovnishn′oho rynku [Adaptation of foreign economic activity of agricultural enterprises of the Nikolaev area to the conditions of the external market]. *Taurian Scientific Herald*, vol. 67. pp. 308–313.

УДК 339.168.6:338.47

Захарченко О.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
Одеська державна академія будівництва та архітектури
Алєксєйчук О.О.,
викладач кафедри фінансів, обліку і оподаткування,
Міжнародний університет бізнесу і права

Zakharchenko Oleg,
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Marketing,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Alekseychuk Olena,
Teacher Departments of Finance, Accounting and Taxation,
International University of Business and Law

СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Захарченко О.В., Алєксєйчук О.О. Складники формування інвестиційного потенціалу сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону. У статті обґрунтовано складники формування інвестиційного потенціалу сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону. У результаті дослідження встановлено, що існуючі ризики в діяльності галузей агропродовольчої сфери негативно впливають на їхню інвестиційну привабливість. До наявних механізмів та інструментів мінімізації ризиків віднесено: диверсифікацію виробничої діяльності; фінансово-кредитне забезпечення; розвиток ринкової інфраструктури; лізинг; страхування; державні програми підтримки сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано, що для ефективної інвестиційної стратегії забезпечення сталого розвитку регіональної агропродовольчої сфери місцевій владі необхідно визначити чіткі й зрозумілі цілі щодо наявних та очікуваних прибутків від залучення прямих іноземних інвестицій, підвищення надходжень податків, зростання експорту, зайнятості та кваліфікації, технологій та інновацій. Зусилля із залучення інвестицій повинні бути зосереджені на перспективних секторах агропродовольчої сфери, що мають конкурентні переваги, належать до ключових перспективних секторів зростання і сприятимуть нарощуванню потужностей місцевої економіки. Для інноваційного розвитку галузі на макрорівні слід визначити потенційні країни та найкращі зарубіжні компанії, які можуть генерувати мобільні проєкти і відповідають цілям регіону в окремих секторах і технологіях.

Ключові слова: інвестиційні ризики, інвестування, залучення інвестицій, інвестиційний потенціал, агропродовольча сфера регіону, сталий розвиток.

Захарченко О.В., Алексейчук Е.А. Составляющие формирования инвестиционного потенциала устойчивого развития агропродовольственной сферы региона. В статье обоснованы составляющие формирования инвестиционного потенциала устойчивого развития агропродовольственной сферы региона. В результате исследования установлено, что существующие риски в деятельности отраслей агропродовольственной сферы негативно влияют на их инвестиционную привлекательность. К существующим механизмам и инструментам минимизации рисков можно отнести: диверсификацию производственной деятельности; финансово-кредитное обеспечение; развитие рыночной инфраструктуры; лизинг; страхование государственные программы поддержки сельскохозяйственного производства. Обосновано, что для эффективной инвестиционной стратегии обеспечения устойчивого развития региональной агропродовольственной сферы местной власти необходимо определить четкие и понятные цели относительно имеющихся и ожидаемых доходов от привлечения прямых иностранных инвестиций, повышения поступлений налогов, роста экспорта, занятости и квалификации, технологий и инноваций. Усилия по привлечению инвестиций должны быть сосредоточены на перспективных секторах агропродовольственной сферы, имеющих конкурентные преимущества, которые принадлежат к ключевым перспективным секторам роста и способствуют наращиванию мощностей местной экономики. Для инновационного развития отрасли на макроуровне следует определить потенциальные страны и лучшие зарубежные компании, которые могут генерировать мобильные проекты и отвечают целям региона в отдельных секторах и технологиях.

Ключевые слова: инвестиционные риски, инвестирование, привлечение инвестиций, инвестиционный потенциал, агропродовольственная сфера региона, устойчивое развитие.

Zakharchenko Oleg, Alekseychuk Olena. Components of formation of investment potential of sustainable development of agro-food sector of the region. The article substantiates the components of formation of investment potential of sustainable development of agro-food sector of the region. The study found that the existing risks in the activities of the agro-food industries adversely affect their investment attractiveness. The available mechanisms and tools for risk minimization include: diversification of production activities; financial and credit support; development of market infrastructure; leasing; insurance; state support programs for agricultural production.In order to minimize the risks and obtain stable financial results, an agricultural enterprise may choose in-depth specialization, maintain existing production methods and volumes, or go through a diversification of its activities. The development of agro-industrial business infrastructure for small businesses in district centers and rural areas is necessary. Given the presence of a number of large industrial facilities in the region, it is important to include environmental and energy efficiency components in investment projects. A major weakness for the region in the area of foreign investment is the lack of a clear foreign direct investment (FDI) policy in the agri-food sector. In order to develop a systematic approach, it is necessary to develop a strategy for attracting FDI, which will form a clear vision of the role of FDI in the economic development of the agricultural sector of the region's economy. It is substantiated that for an effective investment strategy to ensure the sustainable development of the regional agro-food sector, local authorities need to set clear and understandable goals for the available and expected income from attracting foreign direct investment, raising tax revenues, increasing exports, employment and skills, technology. Efforts to attract investment should be focused on promising agro-food sectors that have competitive advantages, belong to key promising growth sectors and help boost the capacity of the local economy. For the innovative development of the industry at the macro level, potential countries and the best foreign companies that can generate mobile projects and meet the region's goals in specific sectors and technologies should be identified.

Key words: investment risks, investing, attracting investments, investment potential, agro-food sector of the region, sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Агропродовольче виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризиковість аграрного бізнесу визначає низка чинників, таких як: сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології та інші причини. Дане твердження справедливе для сільського господарства всіх країн, але особливо великих ризиків зазнає сільськогосподарське виробництво країн, економіки яких розвиваються або перебувають у процесі трансформації. Аграрні реформи та становлення ринкових взаємовідносин, зміна форм власності та форм господарювання значно збільшують ступінь невизначеності соціально-економічних процесів у сільському господарстві і, відповідно, підсилюють вплив ризиків на аграрний бізнес. Зростає вплив макроекономічних рішень на діяльність кожного виробника. Можна стверджувати, що сама аграрна реформа є чинником ризику.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідження аспектів теорії та практики інвестицій, інвестиційної діяльності, що мають велике значення для визначення пріоритетних напрямів в агропродовольчій сфері та агробізнесі, досліджували як зарубіжні вчені (Д. Колеман, Б. Фуллер, Р. Херстейн, Д. Джоргенсон, В. Креллє, Д. Лернер, Мегінсон), так і вічизняні (І.О. Бланк, В.П. Горьовий, С.О. Гуткевич, А.А. Задоя, О.В. Захарчук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, В.Г. Чабан, В.В. Лагодієнко, І.В. Ліпсіц, І.І. Лукінов, Р.М. Мудрак, П.І. Юхименко, Г.М. Підлісецький, М.М. Кропивко, П.Т. Саблук, А.М. Ужва та ін.). Водночас питання впливу інвестиційних ризиків на інвестиційні процеси сталого розвитку агропродовольчої сфери потребують подальшого вивчення.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження підходів до формування складників інвестиційного потенціалу сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До наявних механізмів та інструментів мінімізації ризиків під час формування інвестиційного потенціалу суб'єктів господарської діяльності агропродовольчої сфери відносимо:

– диверсифікацію виробничої діяльності;
– фінансово-кредитне забезпечення;
– розвиток ринкової інфраструктури;
– лізинг;
– страхування;
– державні програми підтримки сільськогосподарського виробництва.

Диверсифікація, як, власне, і спеціалізація, є інструментами зниження існуючих ризиків та, відповідно, сталого розвитку підприємства. Як правило, природно-кліматичні та ринкові ризики мають різновекторний вплив на виробництво різних видів сільськогосподарської продукції, і, відповідно, їхній негативний вплив на одних напрямах компенсується позитивним на інших [2].

Для мінімізації ризиків та отримання стабільних фінансових результатів сільськогосподарське підприємство може вибрати поглиблену спеціалізацію, зберегти існуючі способи та обсяги виробництва або піти шляхом диверсифікації своєї діяльності.

Диверсифікація діяльності сільгоспвиробників має низку економічних і соціальних переваг: забезпечується більша зайнятість населення, реалізація ширшого кола соціальних та матеріальних потреб селян тощо.

Низка характерних особливостей, таких як сезонність виробництва, довгий період обороту капіталу, висока ризиковість та залежність від природних умов, зумовлює потребу в позикових ресурсах для сільськогосподарського виробництва. Потенціал аграрного

кредитного ринку щороку зростає, збільшуються обсяги грошових та товарних кредитів, однак потреби виробників у позикових коштах не забезпечуються.

Нині у світі склалася ситуація, за якої інвестиції в аграрний бізнес необхідні: за оцінками ООН, до 2025 р. виробництво продуктів харчування у світі мусить зрости на 70–100%, і це тільки для того, щоб утримати нинішній баланс між кількістю населення і кількістю продуктів харчування, адже щороку населення Землі збільшується на 2,5%. Не кажучи вже про те, що близько мільярда людей нині не отримують належної кількості продуктів. Насторожує й те, що кількість сільськогосподарських земель у світі не тільки не збільшується, а й скорочується. Так, у США, які нині є світовим лідером із виробництва продуктів харчування, кожні дві хвилини площі сільськогосподарських земель зменшуються на 1 га [4].

Дослідження показують, що в сучасній економіці формування інвестиційного потенціалу може відбуватися за рахунок різних джерел фінансування [1; 3]. Проте найбільш дієвими є власний капітал, банківське кредитування та іноземні інвестиції. Складна економічна ситуація в Україні не сприяє розвитку останніх. Проведене дослідження перешкод в інвестиційній діяльності підприємств агропродовольчої сфери Миколаївської області у період 2014–2018 рр. показав невирішеність багатьох хронічних проблем у забезпеченні джерел фінансування інвестиційної діяльності.

Дослідження структури ризиків інвестиційної діяльності аграрних підприємств Миколаївської області у період 2014–2018 рр. (рис. 1) дало змогу зробити висновок, що до основних інвестиційних ризиків в агропродовольчій сфері (за результатами поглибленого опитування) можна віднести: несприятливу політичну ситуацію, високий податковий тягар, недостатній платоспроможний попит, високі ставки кредитів, недостатність кваліфікованих працівників, застарілі технології тощо.

Результати дослідження інвестиційного середовища агропродовольчої сфери Миколаївської області в 2014–2018 рр. показали, що, незважаючи на поліпшення за окремими напрямами, ситуація у цілому не змінилася. З огляду на чинні документи щодо розвитку регіону для підвищення його інвестиційної привабливості в галузях агропродовольчої сфери, необхідно здійснювати такі заходи, спрямовані на:

- сприяння та реалізацію масштабних інвестиційних проєктів у галузі та близьких до неї сферах;
- підвищення ефективності та прозорості діяльності місцевих органів влади;
- поліпшення якості та доступності трудових ресурсів;
- забезпечення прозорості та справедливості оподаткування;
- розвиток інфраструктури.

Виходячи з ризиків, з якими стикаються інвестори Миколаївщини, ключовим для сприяння притоку інвестицій є посилення захисту прав власності як у плані захисту від злочинного захоплення бізнесу, так і з боку можливого свавілля місцевих органів влади.

Важливим є посилення інноваційного потенціалу області в напрямі генерування та абсорбування нових технологій. Для цього слід посилювати кооперацію між науково-дослідними установами та підприємствами як із підготовки кадрів, так і щодо замовлення й розроблення технологій. Стимулювання цих процесів має у тому числі полягати в посиленні захисту прав інтелектуальної власності, бюджетній підтримці інноваційної діяльності, постійному оновленні баз даних інвестиційних проєктів.

Окрім забезпечення рівних умов ведення бізнесу та спрощення регуляторного середовища функціонування підприємств (процедури відкриття/закриття бізнесу,

Рис. 1. Структура перешкод в інвестиційній діяльності підприємств Миколаївської області у період 2014–2018 рр.

Джерело: власне дослідження

правила, що регламентують поточну діяльність фірм, процедури отримання дозвільних документів), важливим є полегшення доступу до фінансово-кредитних ресурсів.

Необхідним є розвиток агропромислової бізнес-інфрастуктури для малого підприємництва в районних центрах та сільській місцевості. Зважаючи на наявність на території області низки великих промислових виробництв, важливим є включення до інвестиційних проєктів складників щодо захисту навколишнього середовища та енергоефективності.

Нарешті, має надаватися доступ до інформації щодо інвестиційних можливостей в області, зокрема організовуватися спеціальні заходи, а також регулярно оновлюватися інвестиційні паспорти населених пунктів області. Має проводитися пропагування успішного досвіду реалізації інвестиційних проєктів у регіоні.

В останньому рейтингу значно погіршилися оцінки показників, що безпосередньо пов'язані з діяльністю органів місцевої влади. Так, керівникам органів слід звернути увагу на відкритість та прозорість очолюваних ними установ, оскільки підприємці високо оцінюють ризики, що пов'язані з рішеннями органів влади. Необхідно забезпечити належне виконання законодавства місцевими органами влади.

Важливим є поліпшення ефективності місцевих органів. Зокрема, має бути проведена оптимізація наявних адміністративних процедур. Важливим є підвищення якості службових кадрів шляхом післядипломного навчання та обміну досвідом із колегами з інших регіонів та країн. Має бути посилена боротьба з корупцією.

Інвестиційні регіональні проєкти, окрім іншого, мають включати в себе розвиток трудових ресурсів, пристосування навчального процесу та програм до актуальних вимог ринку праці шляхом посилення співпраці між підприємствами та вищими навчальними закладами, а також збільшення автономії ВНЗ. Оскільки важливою проблемою лишається доступність трудових ресурсів, необхідно сприяти проведенню інформаційної роботи щодо наявних спеціалістів та вакансій, а також зменшувати відтік кваліфікованих кадрів із регіону, надаючи відповідні стимули спеціалістам.

Важливо забезпечити справедливе та прозоре стягнення як загальнодержавних, так і місцевих податків. Процедури адміністрування не мають створювати додаткового тягаря для бізнесу. Має забезпечуватися недискримінаційність оподаткування та мінімізовано корупційний компонент у діяльності місцевих податкових органів.

Для посилення портової інфраструктури слід удосконалити шляхи сполучення з портами, а також збільшити їхню пропускну спроможність. Стан автомобільних доріг має відповідати діючим нормам та техніко-експлуатаційним правилам.

Головним слабким боком для регіону у сфері іноземного інвестування є відсутність чіткої політики стосовно прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в агропродовольчу сферу. Задля вироблення системного підходу необхідно розробити стратегію залучення ПІІ, яка дасть змогу сформувати чітке бачення ролі ПІІ в економічному розвитку аграрного сектору економіки регіону.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Обґрунтовано, що для ефективної інвестиційної стратегії забезпечення сталого розвитку регіональної агропродовольчої сфери місцевій владі необхідно визначити чіткі й зрозумілі цілі щодо наявних та очікуваних прибутків від залучення прямих іноземних інвестицій, підвищення надходжень податків, зростання експорту, зайнятості та кваліфікації, технологій та інновацій. Зусилля із залучення інвестицій повинні бути зосереджені на перспективних секторах агропродовольчої сфери, що мають конкурентні переваги, належать до ключових перспективних секторів зростання і сприятимуть нарощуванню потужностей місцевої економіки. Для інноваційного розвитку галузі на макрорівні слід визначити потенційні країни та найкращі зарубіжні компанії, які можуть генерувати мобільні проєкти і відповідають цілям регіону в окремих секторах і технологіях.

Список використаних джерел:

1. Горбатюк Л.М. Окремі аспекти класифікації інвестицій. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 2. С. 201–204.

2. Лагодієнко В.В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. *Бізнес-навігатор*. 2013. № 2(31). С. 178–183.

3. Павлов К.В. Инвестиции и инновации интенсивного и екстенсивного типа: макроэкономический подход. URL : http://teoria-practica.ru/ru/-1-2009.html (дата звернення: 10.09.2019).

4. Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine / R. Mudrak et al. *TEM Journal*. 2019. Vol. 8. Issue 4. P. 1159–1168. DOI : 10.18421/TEM84-08, November 2019.

References:

1. Gorbatiuk L.M. (2010) Okremi aspekty klasyfikatsiyi investytsiy [Some aspects of classification of in vestments]. *Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, no. 2. pp. 201–204.

2. LagodiienkoV.V. (2013) Realizatsiya investytsiynoho zabezpechennya innovatsiynoy idiyalnosti u kharchoviy haluzi [Implementation of investment support for innovation in the food industry]. *BusinessNavigator*, vol. 2, no. 33. pp. 178–183.

3. Pavlov K.V.(2009) Investment sandinnovations of intensivean dextensive type: macroeconomica pproach [Electronic resource]. URL:http://teoria-practica.ru/en/-1-2009.html. (accessed 10 September 2019).

4. Ruslan Mudrak, Iryna Nyzhnyk, Volodymyr Lagodiienko, Nataliia Lagodiienko (2019). Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. Volume 8, Issue 4, P. 1159–1168, DOI: 10.18421/TEM84-08.November 2019.

УДК 330.5:338.3

Кузнєцова Г.О.,
кандидат економічних наук, докторант,
Міжнародний університет бізнесу і права
https://orcid.org/0000-0002-8048-6631

Kuznyetsova Galina,
Candidate of Economic Sciences, Doctoral Candidate,
International University of Business and Law

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

Кузнєцова Г.О. Стратегія формування конкурентного середовища на регіональному ринку відновлюваних енергоресурсів. У статті досліджено теоретичні аспекти стратегії формування конкурентного середовища на регіональному ринку відновлюваних енергоресурсів в Україні. Обґрунтовано сучасне уявлення складних взаємозв'язків різних елементів життєдіяльності, що визначають сталий розвиток, фундаментальною основою якого є енергія. Проведено теоретичний аналіз літератури, що стосується проблем дослідження регіональних ринків енергоресурсів, який показав не тільки значимість і високий рівень актуальності цих проблем для нормальної життєдіяльності всіх верств, груп та вікових спільнот населення, але й тісні зв'язки місцевих і глобальних аспектів енергозабезпечення. Обґрунтовано, що визначальним елементом регіональної енергетичної політики є інвестиційна складова. Відзначено необхідність акцентування особливих вимог до регіонального управління сучасними ринками енергетичних ресурсів, що не забезпечується сучасними концепціями механізму функціонування господарюючих суб'єктів внаслідок ігнорування ними інтеграційних тенденцій саморозвитку предмету дослідження. Запропоновано трьохелементну концепцію індустріального розвитку регіону. Визначено ключові критерії структурно-інвестиційної політики на мезорівні. Класифіковано об'єкти регіональної енергетичної політики. Обґрунтовано вимоги, що пред'являються до регіональної енергетичної політики та основні напрями забезпечення її реалізації. Досліджено аналогічні вимоги, що пред'являються до державної політики енергетики. Для досягнення основних цілей і реалізації пріоритетів регіональної енергетичної політики визначено функції регіональних органів управління енергетичним господарством. Розроблено завдання регіональної енергетичної політики в рамках взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та індивідуальних підприємців у сфері енергетики. Визначено основні цілі, на які наразі мають бути спрямовані регіональні аспекти енергетичної політики України.

Ключові слова: регіональний ринок енергоресурсів, регіональна енергетична політика, інвестиційна складова, регіональна економіка, сталий розвиток, відновлювана енергетика, паливно-енергетичний комплекс, структурно-інвестиційна політика, енергетичний комплекс.

Кузнецова Г.А. Стратегия формирования конкурентной среды на региональном рынке возобновляемых энергоресурсов. В статье исследованы теоретические аспекты регулирования регионального рынка энергоресурсов. Обосновано современное представление сложных взаимосвязей различных элементов жизнедеятельности, определяющие устойчивое развитие, фундаментальной основой которого является энергия. Проведен теоретический анализ литературы, касающейся проблем исследования региональных рынков энергоресурсов, который показал не только значимость и высокий уровень актуальности этих проблем для нормальной жизнедеятельности всех слоев, групп и возрастных общностей населения, но и тесные связи местных и глобальных аспектов энергообеспечения. Обосновано, что определяющим элементом региональной энергетической политики является инвестиционная составляющая. Отмечена необходимость акцентирования особых требований к региональному управлению современными рынками энергетических ресурсов, что не обеспечивается современными концепциями механизма функционирования хозяйствующих субъектов вследствие игнорирования ими интеграционных тенденций саморазвития предмета исследования. Предложена трехэлементная концепция индустриального развития региона. Определены ключевые критерии структурно-инвестиционной политики на мезоуровне. Классифицированы объекты региональной энергетической политики. Обоснованы требования, предъявляемые к региональной энергетической политике и основные направления ее реализации. Исследованы аналогичные требования, предъявляемые к государственной политике энергетики. Для достижения основных целей и реализации приоритетов региональной энергетической политики определены функции региональных органов управления энергетическим хозяйством. Разработаны задачи региональной энергетической политики в рамках взаимодействия органов исполнительной власти, органов местного самоуправления, предприятий, организаций и индивидуальных

предпринимателей в сфере энергетики. Определены основные цели, на которые должны быть направлены региональные аспекты энергетической политики Украины.

Ключевые слова: региональный рынок энергоресурсов, региональная энергетическая политика, инвестиционная составляющая, региональная экономика, устойчивое развитие, возобновляемая энергетика, топливно-энергетический комплекс, структурно-инвестиционная политика, энергетический комплекс.

Kuznyetsova Galyna. Strategy of formation of the competitive environment at the regional level renewable energy market. The development of the regional energy market as a subsystem of the regional economy in modern conditions requires new approaches and technologies to manage their development, based on knowledge, the latest achievements of the economy and world experience. This necessitates the search for new effective tools for regulating the development of the regional energy market; contribute to the identification of existing in each region of competitive advantages that reflect the specifics of the regional potential. The development of the regional market is largely determined by the quality of management at the local level, depends on the ability of management personnel to effectively use available resources and solve existing problems. Thus, the development of theoretical and methodical bases of strategic management developing a regional energy market-based energy policy is an urgent problem both in theoretical and practical aspects, designed to provide productive use of the existing energy potential of the region, to contribute to the realization of the opportunities offered by the external environment. All of the above and caused the relevance of this study. The article deals with the theoretical aspects of regulation of the regional energy market. The modern representation of complex interrelations of various elements of life activity defining sustainable development which fundamental basis is energy is proved. The theoretical analysis of the literature concerning the problems of research of regional energy markets, which showed not only the importance and high level of relevance of these problems for the normal life of all layers, groups and age communities of the population, but also the close relationship of local and global aspects of energy. It is proved that the defining element of the regional energy policy is the investment component. The necessity of accentuation of special requirements to regional management of modern markets of energy resources that is not provided by modern concepts of the mechanism of functioning of economic entities owing to ignoring by them of integration tendencies of self-development of a subject of research is noted. A three-element concept of industrial development of the region is proposed. The key criteria of structural and investment policy at the meso-level are defined. The objects of regional energy policy are classified. The requirements for the regional energy policy and the main directions of its implementation are substantiated. Similar requirements to the state energy policy are investigated. To achieve the main goals and priorities of the regional energy policy, the functions of regional energy management bodies are defined. The tasks of regional energy policy in the framework of interaction of Executive authorities, local governments, enterprises, organizations and individual entrepreneurs in the field of energy have been developed. The main goals for which the regional aspects of Ukraine's energy policy should be directed are defined.

Key words: regional energy market, regional energy policy, investment component, regional economy, sustainable development, renewable energy, fuel and energy complex, structural and investment policy, energy complex.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних теоретико-практичних аспектів стратегічного управління розвитком регіонального ринку енергоресурсів на основі вдосконалення енергетичної політики на мезорівні.

Результати дослідження: Сучасна парадоксальність ситуації в нашій країні полягає в тому, що взятий стратегічний курс на демонтаж командно-адміністративної системи управління шляхом практично некерованого розчленування громадського народногосподарського комплексу досі здійснюється без належних теоретичних і методологічних розробок ряду питань, що стосуються особливостей переходу до ринкових методів господарювання в умовах надто монополізованої економіки. Відсутність форм, методів та ступеня впливу взаємозв'язку монополізму та конкуренції на створення нового економічного середовища в українських умовах послужило причиною формування в нашій країні господарського механізму, що не відповідає основним вимогам сучасної ринкової економіки.

Прагнення підприємств до збільшення прибутків практично завжди означає необхідність посилення ринкової влади на ринку. Однак у практичній діяльності підприємства найчастіше говорять не про необхідність посилення ринкової влади, а про отримання переваг над конкурентами. Наявність у підприємства більшої або меншої ринкової влади в порівнянні з конкурентами, по суті, означає наявність у нього переваг в чому-небудь над даними конкурентами. З цією метою підприємства розробляють конкурентну стратегію. Під конкурентною стратегією, в загальному сенсі, розуміється стратегія завоювання і утримання переваг над конкурентами будь-де [2]. На практиці кожне підприємство дотримується своєї оригінальної конкурентної стратегії, можна сказати, скільки підприємств – стільки стратегій. Але все розмаїття конкурентних стратегій можна звести до трьох основних видів [6]:

1. Стратегія ринкової ніші, заснована на вузькій спеціалізації фірми, на роботі з одним сегментом ринку. Дана стратегія відповідає використанню концентрованого типу маркетингу;

2. Стратегія диференціації, заснована на пропозиції кожному ринковому сегменту свого особливого товару. Дана стратегія відповідає використанню товарно-диференційованого типу маркетингу;

3. Стратегія, заснована на лідерстві на низьких витратах і, як наслідок, на низьких цінах. Дана

стратегія відповідає використанню товарно-недиференційованого типу маркетингу.

Також окремо виділяють стратегію лідерства в інноваціях і стратегію гнучкості.

Розвиток конкуренції на регіональному ринку відновлюваних енергетичних ресурсів необхідно здійснювати, з одного боку, в рамках державної цінової, податкової, митної політики, вдосконалення нормативно-правової бази, інституційних перетворень, з іншого боку, – в рамках регіональної організаційної політики демонополізації [4].

На регіональному рівні напрями розвитку конкуренції на ринку енергоресурсів відновлюваної енергетики повинні будуватися на принципах ієрархічності (створення умов для розвитку конкуренції на регіональному рівні); перманентності (безперервності забезпечення енергетичними відновлюваними ресурсами); адаптивності (здатності перебудовуватися на всіх рівнях при зміні зовнішніх і внутрішніх умов).

Основою розробки ключових напрямів мають бути стратегічні плани розвитку держави (для ринку відновлюваних енергоресурсів – Енергетична стратегія України до 2030 р.) і регіону (наприклад, енергетична стратегія певного регіону на певний період) [2].

У якості основних стратегічних напрямів енергетичної політики відновлюваної енергетики на регіональному ринку енергоресурсів для створення конкурентного середовища формування і розвитку ринку, необхідних економічних умов розвитку його суб'єктів, забезпечення матеріальних, фінансових та інформаційних зв'язків між ними на внутрішньо-регіональному, міжрегіональному і міждержавному рівнях, а також формування умов створення паливно-ресурсної бази для розвитку економіки пропонується:

• полегшення постачальникам доступу на регіональний ринок енергетичних ресурсів відновлюваної енергетики та поглиблення міжрегіональної інтеграції за рахунок розвитку інфраструктури;

• електронна торгівля відновлюваними енергетичними ресурсами;

• створення ринку ф'ючерсних контрактів на відновлювані енергетичні ресурси;

• створення інформаційної системи регіонального попиту на енергетичні ресурси;

• довгострокове прогнозування попиту на енергетичні ресурси відновлюваної енергетики з урахуванням тенденцій розвитку регіону.

При цьому в основу повинні бути покладені наступні підходи:

• створення організаційних передумов для розвитку конкуренції;

• відмова від прямого втручання у формування ринкових відносин;

• забезпечення рівності організаційно-економічних умов діяльності суб'єктів ринку енергетичних ресурсів відновлюваної енергетики різних організаційно-правових форм і форм власності;

• визнання необхідності централізації певного комплексу організаційно-економічних функцій.

З урахуванням зазначених передумов і факторів пропонується модель підвищення рівня конкуренції на регіональному ринку енергоресурсів, яка представлена на рис. 1. Її розробка здійснювалася з урахуванням зазначених особливостей і проблем формування регіонального попиту та пропозиції. Основою виступає створення державного центру з розвитку конкуренції та консалтингу на ринку відновлюваних енергетичних ресурсів території. У функції даного центру повинно входити:

• створення, функціонування та розвиток єдиного інформаційного поля про попит і пропозицію на ринку відновлюваних енергетичних ресурсів;

• проведення конкурсів на закупівлю енергетичних ресурсів для бюджетних потреб;

• розвиток інфраструктури ринку за рахунок створення електронних торговельних майданчиків та сприяння у здійсненні зв'язків між постачальниками, споживачами і інфраструктурними інститутами; консалтингові послуги в сфері доставки відновлюваних енергетичних ресурсів;

• створення системи оптового ринку енергетичних ресурсів відновлюваної енергетики на основі системи електронних угод;

• створення ринку ф'ючерсних угод на ринку відновлюваних енергетичних ресурсів.

Розглядаючи удосконалення організаційно-економічних засад формування регіонального ринку енергетичних ресурсів, необхідно розглянути стійкість регіональної системи до можливих наслідків економічних циклів і, зокрема, зниження в перспективі пропозиції на регіональних ринках енергетичних ресурсів.

Якщо для підприємства, що працює в нормальному конкурентному середовищі, переваги виходу на електронний майданчик очевидні (закупівлі через неї приносять в середньому економію у 20%), то у монополіста завжди є спокуса не обтяжувати себе зниженням витрат, а постаратися включити їх в тарифи на свої послуги. З подібною практикою намагаються боротися «зверху»: приміром, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України має намір давати добро на підвищення тарифів лише за умови, що монополіст переведе максимально можливе число своїх закупівель на конкурсну основу [3].

Створення електронних майданчиків буде ефективним і тим, що почався процес реформування енергетичного комплексу регіонів і утворення самостійних енергетичних підприємств.

У систем електронних закупівель для державних потреб і для підприємств енергетики чимало спільного, але є й безліч специфічних відмінностей. Далеко не всі продукти і послуги доцільно здобувати на конкурсній основі, але всі такі процедури необхідно жорстко регламентувати.

Закупівлі можуть здійснюватися у єдиного постачальника або на конкурентній основі (останні діляться на конкурсні та позаконкурсні), але всі вони повинні задовольняти прийнятим регламентам.

Якщо подивитися на проблему довіри з більш загальних позицій, то мову тут потрібно вести про ризики і способи управління ними. Наприклад, директор електростанції часто схильний вибирати певного постачальника, спираючись не на те, що той пропонує більш вигідні ціни, а керуючись досвідом попередньої роботи з ним: нехай це буде дорожче, але надійніше. Вартість основних фондів ремонтних підприємств дуже невелика, а це означає, що у разі зриву важливого замовлення, навіть забравши все майно недбайливого виконавця, енергопідприємство

Рис. 1. Модель підвищення рівня конкуренції на регіональному ринку енергетичних ресурсів відновлюваної енергетики

Джерело: розроблено автором

не покриє своїх втрат [5]. Така практика здатна докорінно підірвати саму ідею електронного торгового майданчика. На нашу думку, найраціональнішим виходом з положення могло б стати страхування подібних ризиків.

У зв'язку із вищевикладеним, пропонований Державний консалтинговий центр з розвитку конкуренції на ринку енергоресурсів повинен виконувати чотири основні функції:

- інформаційну;
- аналітичну;
- маркетингову;
- торгову.

Його учасники завжди будуть в курсі нових розробок в області оновлення і розвитку основних фондів відновлюваної енергетики, затверджених програм ремонту і технічного переозброєння енергетичних підприємств та змін в нормативно-технічних документах.

Клієнти консалтингового центру повинні отримувати всю статистичну інформацію про проведені на майданчику угоди, накопичену в архіві. Завдяки цьому вони можуть скласти уявлення про сформовані ціни і тенденції їх зміни. Електронний майданчик – зручне місце для оголошення про свої потреби або пропоновані вироби і послуги. І, нарешті, тут підтримуються різні види торговельних операцій – від простого продажу за фіксованою ціною до аукціонів і конкурсів.

Тут свої послуги можуть запропонувати заводи-виробники енергетичного обладнання, запасних частин та інших матеріально-технічних ресурсів, організації, що займаються монтажем та ремонтом обладнання, будівель і споруд, будівництвом і науково-проектними розробками.

Зниження витрат на саму процедуру проведення торгів сприяє істотному зростанню числа учасників і дозволяє перевести на конкурсну основу навіть незначні за обсягом операції [1].

З урахуванням цього розроблена схема непрямого державного регулювання пропозиції на регіональному ринку енергетичних ресурсів відновлюваної енергетики, представлена на рис. 2.

Рис. 2. Схема можливого державного регулювання на регіональному ринку енергоресурсів відновлюваної енергетики

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Із застосуванням інструменту товарно-матеріальних запасів (створюючи державні запаси основних видів енергетичних ресурсів) можливо здійснювати регулювання пропозиції за рахунок скидання на ринок того чи іншого енергетичного ресурсу, тим самим, підвищуючи енергетичну безпеку регіону і, беручи участь у формуванні цін на енергетичні ресурси, знижувати рівень монополізації.

Конкурентне середовище на ринку енергоресурсів буде формуватися на основі системного підходу, що виключає негативні наслідки як регіонів, так і для національної економіки в цілому, в тому числі шляхом стимулювання створення та розвитку незалежних виробників електроенергії та вдосконалення умов недискримінаційного доступу їх до систем електропостачання при ефективному антимонопольному регулюванні.

Але при цьому необхідно збереження формування регіональних паливно- енергетичних ринків під контролем держави, зокрема:

• ринкових механізмів, що забезпечують пріоритетне завантаження ефективних електростанцій, з метою зниження цінового навантаження електроенергетики на споживачів енергії;

• пріоритетних умов роботи незалежних виробників енергії на оптових, регіональних і локальних ринках.

Ми вважаємо, що для розвитку конкурентного середовища належить також розробити і запровадити єдині для всіх учасників ринку правил ціноутворення і багатоставкові тарифи для споживачів з диференціацією за режимами споживання і на цій основі зменшити перехресне субсидування різних категорій споживачів.

Висновки: Для формування конкурентного середовища регіональні органи влади повинні передбачати створення правил і механізмів державного контролю дерегульованих регіональних ринків енергоресурсів, маючи на увазі:

• удосконалити способи антимонопольного контролю регіональних ринків енергоресурсів з тим, щоб у міру реструктуризації природних монополій ефективно застосовувати його для недопущення недобросовісного формування ринкових цін суб'єктами, які займають домінуюче становище на регіональних енергетичних ринках;

• розробити нормативну базу та правила діяльності майбутніх учасників конкурентних регіональних ринків енергоресурсів, включаючи вимоги, що пред'являються до цих учасників;

• забезпечити ефективний контроль за діяльністю технологічного і комерційного операторів регіональних ринків енергоресурсів, а також за комерційною діяльністю перекупників і постачальників енергетичних ресурсів;

• розробити і ввести в дію правила роботи регіональних оптових ринків відновлюваної електроенергії, що регламентують взаємодію учасників торгівлі на них;

• створити систему збору та обробки інформації по кон'юнктурі регіональних ринків енергоресурсів відновлюваної енергетики.

Список використаних джерел:

1. Майсснер Ф., Укердт Ф. Розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні: потенціал, перешкоди і рекомендації щодо економічної політики. BE Berlin Economics GmbH. 2010. 235 с.
2. Prokip A. Rozwój energetyki odnawialnej jako determinanta podwyższenia konkurencyjności podmiotów gospodarczych i bezpieczeństwa energetycznego w regionie. Katowice:WSZMiJO. 2013. 590 p.
3. Шишкіна І.О. Альтернативні джерела енергії світового ринку: сучасний стан та перспективи. *Економіка промисловості.* 2018. № 103–109. С. 103–109.
4. Fouquet D. European renewable energy policy at crossroads – focus on electricity support mechanisms. *Energy Policy.* 2018. V. 36. P. 4079–4092.
5. Potapenko V. Green Energetics Grows in Ukraine. *Green Economics: The Greening of Energy Policies*. Reding, The Green Economics Institute. 2012. P. 310–316.
6. Schaeffer G. A new market-based incentive scheme for renewable energy: Introduction and analysis. Energy research Centre of the Netherlands (ECN). 2010. 196 p.

References:

1. Meissner F., Ukerdt F. development of renewable energy sources in Ukraine: potential, barriers and recommendations for economic policy. BE Berlin Economics GmbH. 2010. 235 p.
2. Prokip A. Rozwój energetyki odnawialnej jako determinanta podwyższenia konkurencyjności podmiotów gospodarczych i bezpieczeństwa energetycznego w regionie. Katowice: WSZMiJO. 2013. 590 p.
3. Shishkina I. Alternative energy sources of the world market: current state and prospects. *Industrial economics.* 2018. No. 103–109. P. 103–109.
4. Fouquet D. European renewable energy policy at crossroads – focus on electricity support mechanisms. *Energy Policy.* 2018. V. 36. P. 4079–4092.
5. Potapenko V. Green Energetics Grows in Ukraine. *Green Economics: The Greening of Energy Policies.* Reding, The Green Economics Institute. 2012. P. 310–316.
6. Schaeffer G. A new market-based incentive scheme for renewable energy: Introduction and analysis. Energy research Centre of the Netherlands (ECN). 2010. 196 p.

УДК 330.711:338.1

Машканцева С.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та підприємництва на морському транспорті,
Національний університет «Одеська морська академія»

Mashkantseva Svetlana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Economic Theory
and Entrepreneur Ship by Sea,
Odessa National Maritime Academy National University

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Машканцева С.О. Формування механізмів інноваційного розвитку транспортної системи регіону. У статті висвітлено визначення дефініції «механізм», яка являє собою систему прямих, опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами та процесами, насамперед між їх протилежними боками, а також підсистемами й елементами економічних систем. Розглянуто вплив регіональних особливостей на інноваційний розвиток транспортної системи регіону та доведено, що ефективність управління залежить від урахування регіональних особливостей у механізмі регулювання розвитком транспортної системи, метою якого є максимально можливе врахування переваг кожного з регіонів у наданні транспортних послуг. Запропоновано основою концепції управління інноваційним розвитком транспортної галузі регіону сформувати відповідний механізм регулювання, що визначає процедури взаємодії державних та місцевих органів виконавчої влади в контексті формування і реалізації регіональної стратегії розвитку, а також методи та інструменти визначення цілей інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, регіон, механізм, транспортна система.

Машканцева С.А. Формирование механизмов инновационного развития транспортной системы региона. В статье освещено определение дефиниции «механизм», которая представляет собой систему прямых, косвенных взаимосвязей между экономическими явлениями и процессами, прежде всего между их противоположными сторонами, а также подсистемами и элементами экономических систем. Рассмотрено влияние региональных особенностей на инновационное развитие транспортной системы региона и доказано, что эффективность управления зависит от учета региональных особенностей в механизме регулирования развитием транспортной системы, целью которого является максимально возможный учет предпочтений каждого из регионов в предоставлении транспортных услуг. Предложено как основу концепции управления инновационным развитием транспортной отрасли региона сформировать соответствующий механизм регулирования, который определяет процедуры взаимодействия государственных и местных органов исполнительной власти в контексте формирования и реализации региональной стратегии развития, а также методы и инструменты определения целей инновационного развития.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, регион, механизм, транспортная система.

Mashkantseva Svetlana. Formation of the innovation development mechanisms of the region transport system. Innovative development and active implementation of innovation processes are the determining factors that will ensure the technical and technological level of its formation.Management efficiency depends on the consideration of regional features in the mechanism of regulation of the development of the transport system, the purpose of which is to maximize the possible consideration of the advantages of each of the regions in the provision of transport services. The mechanism for regulating the innovative development of the transport industry in the region must take into account the basic principles of interregional communication. Regional aspects of the transport problem tend to be concentrated in areas that are significantly different in the provision of transport services. The regional development system of the transport industry contributes to the integration of the efforts of the transport process participants. The scientific and regulatory direction of regulation should develop comprehensive and targeted programs for the development of the transport industry of the region, provide the necessary information and advice, and create a system of staffing. Implementation of innovative transport development should be reflected in regional programs. At the same time, achieving the goal is impossible without adequate financial support and the creation of an effective management structure. The identified methodological tools for the development of transport enterprises will facilitate effective work on the development and implementation of the development strategy at the regional level,

taking into account the requirements of today. The basis of the concept of management of innovative development of the transport industry of the region defines the proposed mechanisms of its regulation and implementation of the strategy, defining the procedures of interaction of state and local bodies of executive power in the context of the formation and implementation of regional development strategy, as well as methods and tools for determining the goals of innovative development, monitoring system results positions of effective use of regional potential and resources.

Key words: innovation, innovative development, region, mechanism, transport system.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сьогодення функціонування транспортної системи регіону – один із пріоритетних векторів його розвитку. Проте залишаються невирішеними проблеми транспортної галузі, що характеризуються:

- спадом попиту на вантажні та пасажирські перевезення, багаторазовим зростанням цін на матеріальні ресурси, що призводить до значного зниження реальних доходів транспорту; низькою конкурентоспроможністю транспортно-дорожнього комплексу на зовнішньому і внутрішньому ринках; невирішеністю питань щодо джерел фінансування;

- відсутністю іноземних та вітчизняних інвестицій у фінансуванні техніко-технологічної модернізації розвитку транспорту;

- недостатньою ефективністю функціонування транспортно-дорожнього комплексу, яка пов'язана насамперед із повільним вирішенням питань приведення у відповідність з обсягами виконуваної роботи експлуатаційного персоналу та основних фондів, транспортної інфраструктури, а також з утриманням непрофільних для галузі об'єктів, низькими темпами впровадження ресурсоощадних технологій;

- недосконалістю нормативно-правового забезпечення діяльності транспортно-дорожнього комплексу, повільним вирішенням питань уніфікації транспортного законодавства відповідно до міжнародного права.

Інноваційний розвиток та активне впровадження інноваційних процесів є визначальними чинниками, які забезпечать техніко-технологічний рівень її формування. Необхідність прискореного техніко-технологічного розвитку зумовлює перехід на модель інноваційно-інвестиційного розвитку, у якій розроблення та впровадження інновацій стимульовано достатнім інвестиційним забезпеченням. Чинниками, які передусім перешкоджали здійсненню інноваційної діяльності, були вартісні, а саме: нестача власних коштів, великі витрати на нововведення, недостатня фінансова підтримка держави, високий економічний ризик, тривалий термін окупності нововведень, недосконалість законодавчої бази, відсутність попиту на продукцію та кваліфікованого персоналу.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні засади інноваційного розвитку підприємств досліджуються у наукових працях А. Аткінсона, І. Алєксєєва, І. Александрова, С. Біра, П. Дойля, М. Кизима, Т. Клебанової, С. Ілляшенка, М. Крупки, О. Лапко, Г. Пашути, В. Петренка, О. Пушкаря, Ю. Маленкова, К. Плетньова, П. Хорвата, К. Крістенсена, М. Рейнора, М. Рогози, Б. Санто, Л. Саломатіної, Б. Твісса, О. Тридіда, М. Фрідмена, О. Ястремської та ін. Питання стану та розвитку транспортної галузі, сучасних технологій перевезення вантажів вивчали О. Бакаєв, В. Сергєєв, Л. Міротін, В. Назаренко, Д. Ніколаєв, О. Проценко. В економічній науці фундаментальні засади дослідження управління регіональним розвитком, теорії та методи регіональної політики сталого розвитку висвітлено в працях З. Варналія, В. Геєця, М. Долішнього, Я. Жаліла, В. Кравціва, В. Лагодієнка, А. Мельник, Н. Павліхи, В. Поповкіна, М. Чумаченка, Л. Шевчука. Проте, незважаючи на високий теоретико-методологічний та практичний рівень досліджень, наукова проблема формування механізмів інноваційного розвитку транспортної галузі регіону залишається недостатньо вивченою. Нерозвиненість наукових підходів до розроблення механізмів інноваційного розвитку транспортної системи регіону визначила актуальність дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є вивчення поняття «механізм» та обґрунтування чинників впливу на формування механізму інноваційного розвитку транспортної системи регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дефініція «механізм» у вітчизняній науці почала використовуватися у ХХ ст. У природничих і технічних науках поняття «механізм» означає внутрішню будову, систему, сукупність станів і процесів, з яких складається звичайне явище, як це визначено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [2]. В Економічній енциклопедії механізм розуміється як система, пристрій, спосіб, що визначає порядок діяльності, а також як система певних елементів, що приводить у дію внутрішній пристрій машини, устаткування [3].

Класична економічна теорія визначає «механізм» як систему прямих, опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами та процесами, насамперед між їх протилежними боками, а також підсистемами й елементами економічних систем. Більшість дослідників розглядає «механізм» як систему, в основу якої вкладають сукупність окремих елементів, а саме цілі, функції, принципи, методи, прийоми, інструменти і форми, що становлять цілісну систему. Так, А. Кульман характеризує механізм як систему взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом початкового імпульсу, їх послідовність; складовими ж елементами механізму водночас виступають початкові та завершальні явища і весь процес, що відбувається в інтервалах між ними [5, с. 14].

Н. Зіновчук стверджує, що механізм – це певна сукупність економічних процесів або суспільних явищ, згрупованих так, що вони можуть сприяти або безпосередньо трансформувати інші економічні процеси чи суспільні явища [4, с. 196].

Відзначимо, що велике значення у дослідженні інноваційного розвитку транспортної галузі має визначення інституційного середовища регіону, яке

складається з макро- і мікросередовища. Макросередовище регіону включає такі інститути:

- політичні – сукупність взаємовідносин між органами державної влади;
- економічні – процеси, що забезпечують товарно-грошовий обіг та перерозподіл благ;
- юридичні – множина нормативно-правових актів, що в сукупності регулюють усі сфери життєдіяльності людини;
- соціальні – сукупність правил щоденної взаємодії у соціумі.

Мікросередовище регіону включає такі інститути:

- інститут ринку регіону – механізм взаємодії економічних інтересів, що породжує конкуренцію та стимулює економічне зростання;
- норми поведінки та етнокультура населення – специфіка у взаємовідносинах між людьми, що передана генетично та надбана історично;
- неформальні інститути – це наслідки впливу та взаємодії культури, релігії та ментальності.

Ефективність управління залежить від урахування регіональних особливостей у механізмі регулювання розвитком транспортної системи, метою якого є максимально можливе врахування переваг кожного з регіонів у наданні транспортних послуг. Отже, механізм регулювання інноваційного розвитку транспортної галузі регіону – це чинники, принципи, регулятори впливу, сукупність яких спрямована на досягнення конкурентоспроможності надання транспортних послуг. Слід зазначити, що важливу роль у регулюванні інноваційного розвитку транспортної галузі регіону відіграють зовнішні чинники:

- доступність використання ресурсного потенціалу;
- формування сприятливого конкурентного середовища;
- розвиненість кон'юнктури ринку;
- інституційне середовище;
- державна науково-технічна політика;
- інвестиційний клімат;
- цінова і податкова політика;
- природно-кліматичні умови;
- кооперацийно-інтеграційні зв'язки в транспортній системі;
- зовнішньоекономічна діяльність регіонів.

Серед внутрішніх чинників виділяють: наявність кваліфікованих керівників, які приймають ефективні рішення, використовуючи сучасні прогресивні технології для модернізації і диверсифікації виробництва продукції за раціонального використання ресурсного потенціалу; внутрішню виробничу і соціальну інфраструктуру; якість і конкурентоспроможність послуг; організаційно-господарські форми підприємств.

Механізм регулювання інноваційного розвитку транспортної галузі регіону має враховувати основні принципи міжрегіональних зв'язків. Регіональні аспекти транспортної проблеми, як правило, сконцентровані в областях, які суттєво відрізняються у наданні транспортних послуг.

Забезпечення інноваційного розвитку транспортної галузі регіону, на нашу думку, тісно пов'язане з формуванням ефективного специфічного механізму його управління. Досліджуючи це поняття, науковці запропонували значну кількість його визначень, які розкривають сутність, складники, сфери та напрями його використання. Структурний склад механізмів управління реалізується багатьма українськими вченими. Так, М.А. Латинін та В.В. Лагодієнко виділяють у складі механізмів управління процесам розвитку економічних систем функціональні механізми: правовий, економічний, адміністративний та інформаційний [6-8].

С.Б. Бєлай пропонує використовувати одночасно сукупність механізмів: інформаційно-аналітичний, моніторинговий, правовий, адміністративний, об'єднуючи їх у комплексний механізм регулювання кризових явищ [1, с. 176]. За визначенням А.А. Садекова механізм управління – це система впливу на об'єкт управління з метою досягнення бажаного результату, система організації господарського процесу, що представлена комплексом чинників, що є взаємодоповнюючими і взаємозалежними та мають власні форми управлінського впливу [9, с. 64].

Найбільш поширене трактування визначає механізм управління як сукупність організаційних, економічних, технологічних, соціально-психологічних і правових засобів виробництва продукції з характерними для нього формами та методами впливу, спрямованими на реалізацію обґрунтованих цілей.

Організаційна і правова підсистеми спрямовані на забезпечення умов створення правової бази, що регламентує взаємне представництво інтересів і розподіл повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування; зацікавленості в ефективній роботі всіх підприємств території незалежно від форм власності; формування системи управління стратегічним розвитком транспортної системи та її інституційного середовища. Основним завданням фінансової підсистеми є налагодження фінансово-бюджетних відносин між центром та регіонами, формування критеріїв і механізмів надання державної підтримки, фінансування за рахунок коштів державного й місцевого бюджетів завдань та напрямів стратегії розвитку. Значення інформаційної підсистеми полягає у застосуванні спеціалізованого програмного забезпечення для ефективного внутрішнього регіонального управління, подальшому розвитку інформаційних технологій і систем для надання даних щодо багатоваріантних аспектів функціонування економіки регіону, всебічній інформатизації населення, автоматизації систем господарського управління, глобалізації комп'ютерних мереж через Інтернет та використанні зарубіжного досвіду інформаційного регулювання регіональних систем.

Своєю чергою, інноваційна підсистема сприяє запровадженню кластерного підходу до забезпечення інноваційного розвитку транспортної галузі регіону та реалізації заходів щодо інноваційного, високотехнологічного виробництва продукції. Економічна підсистема як взаємопов'язана сукупність економічних важелів і методів спрямована на ефективну діяльність суб'єктів управління завдяки бюджетно-податковій, фінансово-кредитній, митно-валютній, ціновій, інвестиційній політиці держави. Соціальна підсистема передбачає підвищення рівня й якості життя населення, запровадження соціальних стандартів та розвитку соціальної інфраструктури, реалізації програм зайнятості населення.

Економічні інструменти механізму управління являють собою економічні методи, важелі та стимули

регулювання інноваційного розвитку транспортної галузі регіону як системи. Економічні важелі включають податки, штрафи, субсидії, дотації, субвенції, компенсації, інші санкції; економічні стимули – заробітну плату, дивіденди, премії тощо. Перелік економічних методів та важелів не може бути вичерпним, оскільки динамічність змін сучасного господарського життя, нові виклики і проблеми змушують суб'єктів управління знаходити й нові форми впливу на об'єкти.

Основними адміністративними інструментами є адміністративна, цивільно-правова і кримінальна відповідальність за невиконання вимог нормативів; інструменти матеріального стимулювання та підтримки, тобто інструменти, пов'язані з природоохоронною діяльністю держави; пряме й непряме державне стимулювання підприємств; багатофункціональна система з елементами взаємостимулювання і взаємофінансування та інші. Правові важелі механізму регіонального управління визначають спектр нормативно-правового забезпечення, що забезпечує легітимність функціонування транспортних підприємств та визначає порядок реалізації відносин усередині та ззовні.

Формування механізму управління розвитком транспортної галузі регіону здійснюється за допомогою науково обґрунтованих принципів:

- цілеспрямованості (передбачає створення цілеспрямованої системи, в якій усі елементи становлять єдиний механізм, спрямований на вирішення одного завдання);
- безперервності і надійності (проявляється у створенні таких організаційних, економічних, правових та інших умов, за яких досягаються стабільність і безперервність ефективного функціонування об'єкта управління);
- планомірності (передбачає, що система (механізм) повинна бути націлена на вирішення як поточних, так і довготермінових завдань);
- динамізму (допускає, що механізм управління має високу адаптивність до внутрішнього і зовнішнього середовища);
- несуперечливості законам управління (передбачає комплекс заходів, спрямованих на подолання конфліктно-антагоністичних форм розвитку суперечностей);
- цілісності, який є вихідним принципом будь-якої системи;
- моделювання (складна система може бути представлена кінцевою множиною моделей, кожна з яких відображає певні грані її суті. Цей принцип дає можливість дослідити певну властивість або групу властивостей складної системи за допомогою однієї або декількох спрощених);
- ефективності управління (пов'язаний із можливістю використати безліч варіантів досягнення однієї й тієї самої мети, і завдання полягає у тому, щоб вибрати з них найкращі).

Отже, до механізму розвитку транспортної галузі пропонуємо включати державні важелі та регіональну систему регулювання розвитку. Як відомо, до системи державних важелів розвитку сільського господарства регіону належить інвестиційно-інноваційна, цінова, кредитна, фінансово-бюджетна, податкова, зовнішньоекономічна політика.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Регіональна система розвитку транспортної галузі сприяє інтеграції зусиль учасників перевізного процесу. Науково-консультаційний напрям регулювання повинен розробляти комплексні та цільові програми розвитку транспортної галузі регіону, надавати необхідну інформацію та консультації, створити систему забезпечення кадрами. Реалізація інноваційного розвитку транспорту повинна знайти практичне відображення в регіональних програмах. Необхідною умовою є формування інтеграційних структур із надання різних послуг.

Стратегічне планування інноваційного розвитку транспортної галузі на рівні регіонів має стати інтегруючою силою, яка спрямовує процес розроблення стратегічних цілей і створює основу для управління наданням послуг та підвищення якості й рівня життя населення. Елементами процесу стратегічного планування є оцінка переваг і недоліків функціонування транспортної системи, а також можливостей та загроз щодо його подальшого розвитку. Стратегічні пріоритети, визначені в стратегії розвитку регіону, розкриваються постановкою стратегічних завдань, розробленням механізмів їх досягнення. Водночас досягнення мети неможливе без відповідного фінансового забезпечення та створення ефективної управлінської структури. Визначений методологічний інструментарій розвитку транспортних підприємств сприятиме ефективній роботі з розроблення та реалізації стратегії розвитку на регіональному рівні з урахуванням вимог сьогодення. Основою концепції управління інноваційним розвитком транспортної галузі регіону визначено запропоновані механізми його регулювання та реалізація стратегії, що визначають процедури взаємодії державних та місцевих органів виконавчої влади в контексті формування і реалізації регіональної стратегії розвитку, а також методи та інструменти визначення цілей інноваційного розвитку, системи моніторингу результатів із позиції ефективного використання регіонального потенціалу і ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Бєлай С.В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія. Харків : Національна академія НГУ, 2015. 349 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 186 с.
3. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / уклад. Б.Д. Гаврилишин та ін. ; ред. С.В. Мочерний. Київ : Академія, 2001. Т. 2. 848 с.
4. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект. Львів : Львівський держ. аграр. ун-т, ННВК «АТБ», 2007. 394 с.
5. Кульман А. Экономические механизмы : монография. Москва : Прогресс-Универс, 1993. С. 13–14.
6. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України. *Галузеве управління*. URL : http://www. http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf (дата звернення: 01.09.2019).

7. Лагодієнко В.В. Логістика по-японськи: підвищення ефективності діяльності підприємств. *Культура народов Причерноморья*. 2014. № 275. С. 207–210.
8. Лагодиенко В.В. Понятие сущности и функцій управления в логистических системах. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2014. № 4(9). С. 145–147.
9. Садеков А.А., Цурик В.В. Управление предприятием в условиях кризиса : монография. Донецк : ДонГУЭТ, 2006. 178 с.

References:

1. Byelay S.V. (2015) *Derzhavni mekhanizmy protydiyi kryzovym yavyshcham sotsial'no-ekonomichnoho kharakteru: teoriya, metodolohiya, praktyka* [State mechanisms of crisis response of socio-economic nature: theory, methodology, practice]. Kharkiv: National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)
2. Busel V.T. (ed.) (2001) *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian]. Irpin: Perun.
3. Mochernyy S.V. (ed.) (2001) *Ekonomichna entsyklopediya : u 3-kh t.* [Economic encyclopedia: in 3 volumes]. T. 2. Kyiv: Academy.
4. Zinovchuk N.V. (2007) *Ekolohichna polityka v APK: ekonomichnyy aspekt* [Environmental policy in agroindustrial complex: an economic aspect]. Lviv: Lviv State. agrarian. Univ., Scientific-Production Company "ATB".
5. Kuhlman A. (1993) *Ekonomicheskiye mekhanizmy: monografiya* [Economic mechanisms: monograph]. Moscow: Progress-Univers.
6. Latynin M.A. (2016) Teoretychni pidkhody shchodo vyznachennya mekhanizmu derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Theoretical approaches to the mechanism definition of state regulation of development of agrarian sector of economy of Ukraine]. *Branch management (electronic journal)*, vol. 11, no. 115, pp. 10−14. Available at: http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf (accessed 10 September 2019).
7. Lahodiienko V.V. (2014) Lohistyka po-yapons′ky: pidvyshchennya efektyvnosti diyal′nosti pidpryyemstv [Logistics in Japanese: Increasing Business Efficiency]. *Culture of the peoples of the Black Sea*. no. 275, pp. 207−210.
8. Lahodiienko V.V. (2014) Ponyatiye sushchnosti i funktsíy upravleniya v logisticheskikh sistemakh [The concept of essence and management functions in logistics systems]. *Baltic Humanitarian Journal*. vol. 4, no. 9, pp. 145−147.
9. Sadekov A.A., Tsurik V.V. (2006) *Upravleniye predpriyatiyem v usloviyakh krizisa: monografiya* [Enterprise management in a crisis: a monograph]. Donetsk: Publishing house of DonGUET.

УДК 332.05

Мельниченко Г.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
генеральний директор науково-дослідного інституту ДП «Каталіз і екологія»,
Інститут фізичної хімії імені Л.В. Писаржевського
Національної академії наук України

Melnichenko Grygoriy,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Director General of the Research Institute of SE "Catalysis and Ecology",
Institute of Physical Chemistry. L.V. Pisarzhevsky
National of the Academy of Sciences of Ukraine

МЕТОДИ ПРОГНОЗУВАННЯ НАПРЯМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Мельниченко Г.М. Методи прогнозування напрямів інноваційного розвитку регіону. У статті розглядається можливість побудови прогнозів інноваційного розвитку регіону на засадах системного підходу. Як спробу передбачення майбутнього з метою оцінки важливих напрямів розвитку та траєкторії руху до бажаних результатів запропоновано методологію Форсайт та синергетичний підхід. Охарактеризовано основні принципи та механізм проведення методики Форсайт. У системі стратегічного планування сценарії розглядаються як різноманітність альтернативних характеристик майбутнього регіону та використовуються для прийняття стратегічних рішень. У результаті наведено можливий спектр сценаріїв розвитку економічної ситуації в регіонах. Для розуміння динаміки поведінки складних систем запропоновано синергетичний підхід, що дає змогу виділити параметри порядку, яким підпорядковується складна поведінка елементів системи.

Ключові слова: система, синергетика, методологія Форсайт, сценарії, стратегія, інновації, розвиток регіону.

Мельниченко Г.М. Методы прогнозирования направлений инновационного развития региона. В статье рассматривается возможность построения прогнозов инновационного развития региона на основе системного подхода. Как попытка предсказания будущего с целью оценки важных направлений развития и траектории движения к желаемым результатам предложена методология Форсайт и синергетический подход. Охарактеризованы основные принципы и механизм проведения методики Форсайт. В системе стратегического планирования сценарии рассматриваются как разнообразие альтернативных характеристик будущего региона и используются для принятия стратегических решений. В результате приведен возможный спектр сценариев развития экономической ситуации в регионах. Для понимания динамики поведения сложных систем предложен синергетический подход, позволяющий выделить немногочисленные параметры порядка, которым подчиняется сложное поведение элементов системы.

Ключевые слова: система, синергетика, методология Форсайт, сценарии, стратегия, инновации, развитие региона.

Melnichenko Grygoriy. Methods of forecasting directions of innovative development of the region. At present, a fundamentally new approach is needed to study and predict the future: not based on existing situations and trends of their development, but an understanding of distant development goals, structural-attractors of the evolution of complex systems. Under the influence of transformation processes, the society of socio-economic space is filled with new parameters of order. Effective action is needed to help modern national society emerge from a permanent state of instability. The article considers the possibility of forecasting the innovative development of the region on the basis of a systematic approach. Forsyth's technique and synergistic approach were proposed as an attempt to predict the future in order to evaluate important trends and trajectories for the desired results. The basic principles and mechanism of Forsyth methodology are described. In the strategic planning system, scenarios are seen as a variety of alternative characteristics of the future region and are used to make strategic decisions. As a result, a possible range of scenarios for the development of the economic situation in the regions is outlined. The possible range of scenarios for the development of the economic situation in the regions is presented and the main factors that can play a key role in the transition to the scenario are outlined. To understand the dynamics of behavior of complex systems, a synergistic approach is proposed that allows to identify several order parameters that govern the complex behavior of system elements as a region. When forecasting the development of a region, it is important to select a set of order parameters in such a way that it is possible to determine a rational program of managerial influence, in other words, a strategic course for the development of the region. Therefore, it is advisable to develop a comprehensive strategy for managing the innovative development of the region, which is from the point of view of synergy, a kind of factor that attracts diverse participants of innovation in a coherent movement in the direction of innovation development to improve the competitiveness of the region.

Key words: system, synergetics, Forsyth methodology, scenarios, strategy, innovations, development of the region.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, світових економічних та політичних криз, європейського вектору розвитку України на регіональному рівні виникає потреба в нових методологічних підходах до формування стратегії розвитку, які б дали змогу вибрати єдиний правильний шлях, здійснити його аналітичну підготовку та сформувати реальні програми і плани розвитку регіону. Один із таких напрямів – синергетичний підхід. Необхідність формування стратегії розвитку в межах синергетичного підходу пов'язана з об'єктивною тенденцією економіки з прискоренням темпів її розвитку в умовах невизначеного зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Велике значення під час формування стратегії розвитку регіону мають методології та практики, які розкриті у працях вітчизняних учених, таких як О.Ю. Бобровська, М.П. Бутко, Т.Г. Вяткіна, І.І. Долженко, А.В. Карпенко, В.В. Корольков, М.В. Макаренко, В.Ю. Медвідь, Н.В. Стоянець, М.С. Татаревська, С.Л. Шульц та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження методів прогнозування інноваційного розвитку регіону.

Ми розглядаємо можливість використання методології Форсайта для прогнозування напрямів інноваційного розвитку на рівні регіону і муніципалітету. Нині у світі присутній досвід застосування Форсайта для регіонального розвитку: в Австрії, Швеції, Франції, Великобританії. У цьому дослідженні ми ставимо завдання використання основних методів Форсайта в системі управління інноваційним розвитком регіону як інструмент прогнозування та механізм погодження науково-технологічних пріоритетів із соціально-економічними і загальними пріоритетами.

Можливість використання Форсайта для прогнозування інноваційного розвитку на рівні регіону зумовлена такими факторами, як:

– посилення конкуренції в інноваційній сфері;
– обмеженням ресурсів державного фінансування;
– зростаюча складність сучасних технологій;
– підвищення ролі знань та інновацій в економічному розвитку.

Форсайт слід розглядати не як документ стратегічного характеру, а як процес, як спробу поглянути в майбутнє з метою оцінки важливих напрямів розвитку та траєкторії руху до бажаних результатів.

Основними принципами Форсайта, які відрізняють цей процес від звичайного прогнозування, є:

1) принцип залучення, тобто залучення всіх груп, які зацікавлені в розвитку регіону, до обговорення довгострокових прогнозів і стратегій розвитку для вироблення загального бачення майбутнього;

2) принцип приватно-державного партнерства – тісно взаємодія між органами державної (муніципальної) влади, бізнесом та наукою;

3) принцип погодженості в діях бізнесу, наукових організацій, органів державної (муніципальної) влади і населення з метою досягнення консенсусу на основі розроблених сценаріїв розвитку території;

4) принцип динамічності, що враховує можливість змін учасниками процесу своїх поглядів у процесі колективних обговорень;

5) принцип активного впливу на майбутнє, формування його можливих сценаріїв.

Механізм проведення Форсайта для розроблення стратегії інноваційного розвитку регіону може включати такі етапи:

1. Ініціатива проведення Форсайта з боку регіональних (муніципальних) органів управління, наукового суспільства або бізнесу.

2. Створення координаційної ради, в обов'язки якої входить робота з громадою та експертами: консалтингового центру, що забезпечує методологію проведення Форсайта й інформаційну підтримку.

3. Формування стратегічного прагнення – загальне бачення майбутнього розвитку регіону, залучення для відповідних цілей органів влади, приватного сектору, наукової сфери тощо. Стратегічне прагнення ґрунтується на моделюванні, як ситуація буде виглядати через 15–20 років.

4. Вибір цілей розвитку, досягнутих протягом визначеного періоду.

5. Формування груп експертів – важливих учасників Форсайта, які визначають перспективні технології та готують кваліфікаційні висновки у сфері своєї компетенції. На основі експертних висновків відбувається відбір варіантів рішень, що входять у Форсайт.

6. Розроблення концепції і прогнозів перспектив інноваційного розвитку регіону.

7. Порівняння результатів загального прогнозування з експертно встановленими результатами дослідження для вибору найбільш перспективних напрямів розвитку регіонів.

8. Загальне обговорення результатів прогнозування та вибору пріоритетів розвитку (включаючи соцмережі).

9. Погодження та внесення результатів Форсайт у стратегічний план інноваційного розвитку регіону.

Суттєве місце в методології Форсайт, як було попередньо згадано, займає створення сценарних варіантів розвитку. Сценарій розвитку регіону відображає зміни стану і характеристики його елементів та використовуються як основні інструменти аналізу альтернативних варіантів розвитку ситуацій в умовах невизначеності. У системі стратегічного планування сценарії розглядаються як різноманітність альтернативних характеристик майбутнього, що використовуються для прийняття стратегічних рішень.

Але досі в нашій країні побудова сценаріїв розвитку здійснюється в основному методами лінійної екстраполяці, майбутнє складається з минулої тенденції і траєкторії динаміки. Застосовуються спроби врахувати величезну різноманітність різнорідних факторів, що впливають на соціально-економічні процеси. Тож досвід показує, що довгострокові прогнози, котрі побудовані на базі вказаної парадигми, потерпали від невдач під час переходу на наступні фази циклу, коли різко змінювалася траєкторія динаміки суспільства. Особливо це виявлялося в кінці XX століття, коли стало явною домінуючою парадигмою передбачення майбутнього та необхідність наукового перевороту в цій сфері.

Нині необхідний принципово новий підхід для дослідження та прогнозування майбутнього: виходячи не з існуючих ситуацій та тенденцій їхнього розвитку, а з розуміння віддалених цілей розвитку, структурно-атракторів еволюції складних систем. Для розуміння динаміки поведінки складних систем синергетика пропонує виділити небагаточисленні параметри порядку, яким підпорядковується складна поведінка елементів системи. Це дає змогу зводити опис поведінки системи до опису параметрів порядку. Параметри порядку суттєво впливають на соціально-економічний простір, що здійснює вплив на його поведінку і на людей, котрі беруть участь в його формуванні. Короткотривалі параметри порядку формуються на мікрорівні. До них можна віднести, наприклад, принципи, норми, установки, навички тощо. Довгострокові параметри, історично більш стійкі, належать до макрорівня. До них можна віднести наукові парадигми, соціально-економічні уклади, національний менталітет та ін. Короткострокові параметри порядку більш мобільні, вони трансформуються в результаті соціальних та економічних змін, змінюючи якісне наповнення соціально-економічного простору.

Під дією процесів трансформації суспільство соціально-економічного простору наповнюється новим параметрами порядку. Щоб сучасному національному суспільству вийти з перманентного стану нестійкості, потрібні дієві заходи. А почати потрібно з визначення спектру найважливіших параметрів порядку, що є новим науковим завданням. Відомо, що в процесі свого розвитку соціально-економічна система може наблизитися до стійкої рівноваги тільки за рахунок включення в боротьбу з нестійкістю параметрів порядку. Параметром порядку в соціально-економічній системі є, наприклад, регулятивна діяльність держави. У цьому разі функція організації є основою та засобом самоорганізації суспільства, регулюючи надходження негентропійного ресурсу в соціально-економічні системи. Недоспоживання негентропійного ресурсу є головною причиною загальносистемних криз, що загрожують сучасному суспільству. Відмовиться від державного втручання в економіку на перехідному етапі – це все одно що елімінувати один з важливих параметрів порядку в суспільстві.

Відомо, що синергетичний підхід до прогнозування майбутнього розглядається як пріоритети таких основних положень:

– поодинокість майбутнього шляху розвитку складно організованих систем, наявність альтернативних перспектив;

– орієнтація не тільки на бажане, але і також і на досягнуте на принципі стану системи, який відповідає внутрішнім потенціям і складним тенденціям розвитку системи;

– майбутнє принципово невираховне та відкрите внаслідок об'єктивно існуючої невизначеності та хаотичних явищ, «дивних атракторів», зумовлених самою природою складного світу.

У межах синергетичної концепції прогнозування в останній час досить успішно розвивається сценарний підхід, котрий заслуговує уваги з точки зору високої адекватності розроблених моделей економічної

реальності. Він походить із того, що будь-який прогноз розвитку складної соціально-економічної системи фактично є деяким сценарієм її поведінки та розвитку, визначаючи найважливіші передумови, на котрі опирається менеджмент.

Сценарії розвитку соціально-економічної системи – це необхідна проміжна ланка між етапами доцільності та формування конкретних планів робіт для досягнення поставленої мети. Сценарії відображають зміни стану і характеристик елементів системи, використовуються як основні інструменти аналізу альтернативних варіантів розвитку ситуації в умовах невизначеності. Синтезований аналіз сценаріїв дає змогу досить адекватно відобразити процес поведінки соціально-економічної системи, розробити стратегії організації і реалізації запобіжних заходів зміни ситуації, провести якісний аналіз наслідків, а також прогнозування даних про вірогідні втрати та підприємницький ризик.

Побудова сценаріїв спрямована на вирішення двох основних проблем: по-перше, на визначення ключових моментів розвитку дослідженого об'єкта та розроблення на цій основі якісно різних варіантів динаміки його розвитку; по-друге, на всебічний аналіз та оцінку кожного з отриманих варіантів, вивчення його особливостей та можливих наслідків реалізації. Сценарний підхід передбачає, що прогнозуванню підлягають якісні траєкторії, загальний характер розвитку подій, а кількісні параметри прогнозування лише в межах кожного сценарію роздільно, виходячи із загальної логіки цього сценарію.

Адекватність моделі в межах сценарного підходу визначається вибором значущих параметрів, що описують стан системи, та обґрунтовані логікою їх взаємного впливу, тобто параметрів порядку. Кожен сценарій відображає характер змін усієї сукупності виділених параметрів з урахуванням не тільки змін їхніх кількісних значень, але й взаємозв'язку між ними.

Ефективність сценарного підходу до прогнозування динаміки розвитку регіону визначається насамперед можливістю отримання якісних сценаріїв їхньої динаміки. Сучасний стан багатьох регіонів країни характеризується цілим комплексом складних проблем, котрі погрожують серйозними ускладненнями не тільки кожному окремому регіону, але й економічній ситуації в країні загалом. Як приклад, можна згадати проблеми розроблення та реалізації регіональної промислової, науково-технічної та інноваційної політики. Такі проблеми, що виникають та накопичуються на рівні окремих регіонів, як наслідок, призводять до неможливості їх позитивного вирішення.

Традиційні методи прогнозування, як правило, не мають можливості розуміння принципово різних варіантів поведінки управлінських систем. Є чималі труднощі, пов'язані з практичним використанням методів сценарного прогнозування розвитку регіонів. Основна з них – наявність великої кількості факторів, котрі визначають динаміку регіональних економічних систем. Вказані обставини зумовили порівняно повільний прогрес у сфері розроблення сценарних методів економічного прогнозування.

Нині практично небагато робіт, в котрих були би спроби застосування до побудови моделей розвитку соціально-економічних систем концепції параметрів порядку – базового елемента синергетики. Виділити такі параметри для соціально-економічних систем дуже складно. Саме така спроба приймається автором у процесі проведення дослідження та прогнозування розвитку економіки регіону на середньострокову перспективу. При цьому є намір застосовувати методологію Форсайт. Комплекс таких підходів, на думку автора, дозволить синтезувати сценарії розвитку економіки регіону, проводити оцінку вірогідності виходу економіки регіону на той чи інший сценарій розвитку та аналізувати результати оцінки відносно ймовірностей розроблених сценаріїв.

Відмітна особливість більшості економік регіону країни – їхня орієнтація на перехід від сировинного напряму до економіки, заснованої на знаннях та інноваціях. Важливою конкурентною перевагою кожного регіону мала би бути наявність багатопрофільного науково-освітнього комплексу, котрий здатний забезпечити розроблення та впровадження сучасних технологій світового рівня на існуючих та новостворених підприємствах.

Оскільки зміни, що відбуваються у сфері технологій, та зростаюча економічна динаміка неминуче приведуть будь-яку економічну систему до межі біфуркаційної зони, її подальший розвиток буде носити за необхідності напівваріативний характер. Тому моделювання процесу економічного розвитку регіону повинно починатися з побудови спектру еволюційних сценаріїв.

Можливий спектр сценаріїв розвитку економічної ситуації в регіонах наведено у табл. 1. У ній також вказані основні фактори, котрі можуть відігравати роль під час переходу до стану сценарію.

Таблиця 1

Можливі сценарії соціально-економічного розвитку регіону

Сценарії	Характеристика сценаріїв	Фактори, що визначають вихід на відповідний сценарій
Кризовий	Виникнення кризових явищ в соціально-економічній сфері, деградація виробничо-технічної бази та інвестиційної сфери	Несприятлива макроекономічна та соціально-економічна ситуація, скорочення об'єму інвестицій, старіння технологічної та матеріально-технічної бази. Ріст фінансових та інвестиційних ризиків
Інерційний	Збереження сучасного стану в економіці і соціальної сфери регіону	Консервативна економічна політика. Домінування сировинного напряму економіки. Технологічне гальмування
Інтеграційний	Об'єднання регіонів	Реалізація стратегії укрупнення регіонів, що загрожує втратою економічної самостійності регіону, зниженням його інвестиційної привабливості, темпів економічного зростання
Інноваційний	Перехід до нової моделі розвитку економіки на основі використання нових знань та нових технологій	Комерційність науково-технічних розробок, використання високих технологій, створення системи управління конкурентоспроможністю регіону на основі інноваційних факторів

Всі зазначені сценарії створювалися як атрактивні, тобто характеризуючи поведінку регіону у відповідності до припущених управлінських дій. Вони були визначені в результаті прогнозу ситуацій, що виникають під впливом зовнішніх подій і керівними діями осіб, приймаючи рішення. При формуванні вказаних сценаріїв важливе й використання методів неформалізованих сценарних побудов з пріоритетним використанням думки експертів. З точки зору синергетики всі зазначені сценарії не є рівно ймовірними. В реальній практиці процес розвитку регіону може відбуватися і на основі комбінації наведених сценаріїв. Відомо, що в практиці управління регіональними економічними системами найбільш частими є випадки, коли декілька суб'єктів управління можуть вносити в систему управлінську дію. В цій ситуації неминуча та або інша взаємодія сценаріїв розвитку системи, продиктовані цілями управління, котрі намагаються досягти ці суб'єкти (безконфліктне накладення сценаріїв, їх ієрархія і, нарешті, конфлікт сценаріїв). Найбільш часто зустрічаються в практиці варіанти розвитку реальних соціально-економічних систем – це розвиток на основі конфлікту сценаріїв, котрий виникає у разі, якщо управляючі суб'єкти переслідують суперечні один одному цілі. Так, наприклад, галузеві міністерства та окремі регіони конкурують один з одним за інвестиційні пріоритети та ресурси країни у рамках реалізації національних проектів.

Найбільш яскравим прикладом суперечностей цілей регіонів є реформа децентралізації. В таких випадках взаємодія конфліктуючих сценаріїв визначається рівними можливостями діючих агентів, а також характером управлінських дій, що знаходяться в їхньому розпорядженні.

Враховуючи конфлікт сценаріїв, а також можливість пасивного супротиву системи визначені управлінськими діями, найбільш важким завданням в ході дослідження є оцінка вірогідності розвитку регіональної економічної системи по кожному із виявлених сценаріїв. Додаткова складність постає в тому, що якщо в звичайному режимі функціонування поведінки регіональної системи детерміновано, то в критичному (кризисному) стані фундаментальну роль, як відомо, починають відігравати випадковості, другорядні фактори. Вплив незначних подій, так званих «дрібниць», може досягти колосального масштабу і «розгойдати» систему до критичного рівня. Внаслідок цього вступає в дію ще одна важлива особливість самоорганізованих систем: починаючи з будь-якого рівня, режим руху системи стає стійким, вона набуває властивостей атрактора. Атракція означає притягування до визначеної області значень. У такому стані, як вважають більшість дослідників, вже не минуле, а майбутнє визначає динаміку системи.

Висновки. Під час прогнозування розвитку регіону важливо підбирати комплекс параметрів порядку таким чином, щоб за їх допомогою можливо було визначити раціональну програму управлінського впливу, іншими словами, стратегічний курс розвитку регіону. Можливо надавати тільки оцінку ймовірності, в реальності ж невраховані фактори, будь-які наступні «дрібниці», можуть спрямувати вектор розвитку регіону в небажаний напрям. Тому доцільним є розроблення комплексної стратегії управління інноваційним розвитком регіону, яка є з точки зору синергетики своєрідним фактором, що залучає різносторонніх учасників інноваційної діяльності в когерентний рух у напрямі інноваційного розвитку підвищення конкурентоспроможності регіону.

Список використаних джерел:

1. Бобровська О.Ю. Врахування структурних змін у стратегіях розвитку регіонів. *Економіка та держава*. 2013. № 7. С. 6-9.
2. Бутко М.П., Хомик О.Д. Методологічні засади формування сучасної парадигми політики регіонального розвитку. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 7–17.
3. Вяткіна Т.Г. Дослідження особливостей використання ресурсного потенціалу регіону (стратегічний аспект). *Економіка та держава*. 2014. № 11. С. 54–58.
4. Долженко І.І. Основи формування стратегії стійкого розвитку регіонів України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: зб. наук. праць*. Вип. 200. Ч. І. Київ, 2014. С. 84–92.
5. Карпенко А.В. Стратегічне планування як інструмент інноваційного розвитку регіону. *Економіка. Фінанси. Право*. 2012. №5. С. 3-7.
6. Корольков В.В. Прогнозування економічного розвитку регіону з використанням фактора технічного прогресу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 3. С. 50–56.
7. Макаренко М.В. Методика відбору пріоритетних програм регіонального розвитку при формуванні регіональної економічної політики. *Економіка та держава*. 2014. № 4. С. 11–15.
8. Медвідь В.Ю. Методологічні основи прогнозування регіонального розвитку. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 1. С. 71–76.
9. Стоянець Н.В. Типологізація регіонів як інструмент процесу прогнозування. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 21–29.
10. Шульц С.Л. Регіональна політика в Україні: еволюційні засади та стратегічні перспективи. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 26–37.

References:

1. Bobrovskaya O.Yu. (2013) Vrahuvannja strukturnyh zmin u strategijah rozvytku regioniv [Accounting for structural changes in strategies for the development of regions]. *Economy and State*, № 7, P. 6-9.
2. Butko M.P. (2014) Metodologichni zasady formuvannja suchasnoi paradygmy polityky regionalnogo rozvytku [Methodological foundations of formation of the modern paradigm of regional development policy], *Regional Economics*, № 2, P. 7–17.
3. Vyatkina T.G. (2014) Doslidzhennja osoblyvostej vykorystannja resursnogo potencialu regionu (strategichnyj aspekt) [Investigation of the peculiarities of using the resource potential of the region (strategic aspect)], *Economy and State,* № 11, P. 54–58.

4. Dolzhenko I.I. (2014) Osnovy formuvannja strategii stijkogo rozvytku regioniv Ukrainy v umovah jevrointegracii [Fundamentals of formation of the strategy of sustainable development of regions of Ukraine in the conditions of European integration], *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Environmental Management of Ukraine: Coll. of sciences*. №. 200, Part I, P. 84–92.
5. Karpenko A.V. (2012) Strategichne planuvannja jak instrument innovacijnogo rozvytku regionu [Strategic planning as a tool for innovative development of the region]. *Economy. Finances. Right*. №5, P. 3-7.
6. Korolkov V.V. (2013) Prognozuvannja ekonomichnogo rozvytku regionu z vykorystannjam faktora tehnichnogo progresu [Forecasting the economic development of the region using the factor of technological progress]. *States and regions. Series: Economics and Entrepreneurship.* № 3, P. 50–56.
7. Makarenko M.V. (2014) Metodyka vidboru priorytetnyh program regionalnogo rozvytku pry formuvanni regionalnoi ekonomichnoi polityky [Methods of selecting priority programs of regional development in the formation of regional economic policy]. *Economics and State.* № 4, P. 11–15.
8. Medvid V.Yu. (2013) Metodologichni osnovy prognozuvannja regionalnogo rozvytku [Methodological bases of forecasting regional development]. *Galitsky economic bulletin*. № 1, P. 71–76.
9. Stoyanets N.V. (2014) Typologizacija regioniv jak instrument procesu prognozuvannja [Typologization of regions as an instrument of the forecasting process]. *Economics of AIC.* № 12, P. 21–29.
10. Shultz S.L. (2014) Regionalna polityka v Ukraini: evoljucijni zasady ta strategichni perspektyvy [Regional policy in Ukraine: evolutionary principles and strategic perspectives]. *Regional Economics.* № 3, P. 26–37.

УДК 631.115.003.13 (477.43)

Радченко А.А.,
голова правління
ПАТ «Аграрний фонд», м. Київ

Radchenko Andrii,
Chairman of the Board
of PJSC "Agrarian Fund", Kyiv

ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРЕВАГИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Радченко А.А. Значення та переваги малого бізнесу в сільській місцевості. Функціонування малого бізнесу в економіці країни має низку суттєвих переваг. Дослідження питань розвитку сфери малого бізнесу в сільському господарстві зумовлює необхідність вивчення тенденцій і специфіки розвитку агропромислового комплексу. У статті розглянуто історичні аспекти еволюції малого бізнесу в аграрному секторі та критерії малого бізнесу. Окреслені переваги малого бізнесу з макроекономічної позиції та особливості сільськогосподарської діяльності в ринковій економіці. Проаналізовано основні проблеми скорочення виробленої продукції великими АПК. Обґрунтовано переваги малого бізнесу в аграрному секторі порівняно з великими агрохолдинговими компаніями. Досліджено функції малого бізнесу в економіці країни, які мають низку суттєвих переваг, що і зумовлює доцільність державного стимулювання та підтримки цього сектору національної економіки.

Ключові слова: малий бізнес, агробізнес, агропромисловий комплекс регіону, зайнятість сільського населення, механізм підтримки, кооперативні об'єднання.

Радченко А.А. Значение и преимущества малого бизнеса в сельской местности. Функционирование малого бизнеса в экономике страны имеет ряд существенных преимуществ. Исследование вопросов развития сферы малого бизнеса в сельском хозяйстве обусловливает необходимость изучения тенденций и специфики развития агропромышленного комплекса. В статье рассмотрены исторические аспекты эволюции малого бизнеса в аграрном секторе и критерии малого бизнеса. Указаны преимущества малого бизнеса с макроэкономической позиции и особенности сельскохозяйственной деятельности в рыночной экономике. Проанализированы основные проблемы сокращения продукции крупными АПК. Обоснованы преимущества малого бизнеса в аграрном секторе сравнительно с большими агрохолдинговыми компаниями. Исследована функции малого бизнеса в экономике страны, которые имеют ряд существенных преимуществ, и обусловливает целесообразность государственного стимулирования и поддержки данного сектора национальной экономики.

Ключевые слова: малый бизнес, агробизнес, агропромышленный комплекс региона, занятость сельского населения, механизм поддержки, кооперативные объединения.

Radchenko Andrii. Importance and benefits of small business in rural areas. The functioning of small business in the economy of the country has several significant advantages, the study of the development of small business in agriculture causes the need to study the trends and specifics of the development of agro-industrial complex. The need for small business development in the region's agriculture is determined by both economic and social factors. The most important point is ensuring the food security of the state. To date, overcoming rural unemployment and raising rural incomes in the regions is a key issue for agricultural development and the maintenance of peasants' lifestyles. Against the background of agricultural activity, there are negative trends, which are manifested in a decrease in the share of employed in rural areas, alienation of workers from the results of their work and income distribution. The gradual development of small business in agriculture is hampered by a number of problems of a legal, organizational and economic nature, which are based on the specificity of agricultural production, the crisis situation of the agro-industrial complex as a whole, the lack of support, and the small-scale nature of production. The economic and social feasibility and the viability of a small business in a market economy determine the need to overcome these problems on the basis of a comprehensive incentive for small agribusiness, which is carried out within the economic mechanism created to create the conditions for development of this industry. The article deals with the historical aspects of the evolution of small business in the agrarian sector and the criteria of small business. The advantages of small business from the macroeconomic point of view and features of agricultural activity in a market economy are outlined. The main problems of reducing the production of large agricultural products are analyzed. The advantages of small business in the agricultural sector over large agro-holding companies are substantiated. The functions of small business in the economy of the country, which have a number of significant advantages, are investigated, which determines the expediency of state stimulation and support of this sector of the national economy.

Key words: small business, agribusiness, agro-industrial complex of the region, employment of rural population, support mechanism, cooperative associations.

Постановка проблеми. Економічні реформи, які здійснюються в Україні, пов'язані з радикальною реструктуризацією народного господарства з формуванням нових підприємницьких структур. За таких умов саме багатогранність форм власності є обов'язковою та необхідною умовою подальшого розвитку ринкової економіки. Вирішення цього завдання безпосередньо пов'язане з розвитком підприємництва загалом та малого бізнесу в сільському господарстві зокрема.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній економічній літературі питання дослідження переваг малого бізнесу розглядаються багатьма вченими, такими як О. Благодарний, Б. Варналій, З. Варналій, З. Воронов, Т. Греджева, А. Гринюк, В. Грушко, Ю. Губені, М. Дем'яненко, Я. Жаліло, В. Збарський, В. Зіновчук, С. Кавтиш, О. Карпова, В. Кредісов, І. Ляшенко, І. Максименко, М. Малік, Т. Меркулова, В. Месель-Веселяк, Р. Рудик, С. Румянцева, О. Ткачук, В. Турчак, М. Хурса, Г. Цегелик, А. Чухно та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження малого бізнесу сільської місцевості як невід'ємної складової частини соціально-економічного розвитку регіону.

Малий бізнес – це не вид, не організаційно-правова форма, а розмір підприємства. Для того щоб визначити повний перелік можливих видів малого підприємства, необхідно включити в нього всі наявні види організацій незалежно від форми власності.

Відповідно до класифікації Господарського кодексу України та Податкового кодексу України в регіонах держави утворюються та функціонують підприємства за такими критеріями, як: вид суб'єкта підприємництва; обсяг річного доходу, еквівалент у євро за середньорічним курсом НБУ; середня кількість працівників за календарний рік.

Функціонування малого бізнесу в економіці країни має низку суттєвих переваг, що і зумовлює доцільність державного стимулювання та підтримку цього сектору національної економіки.

Так, А. Куденко [6] розглядає переваги малого бізнесу з позиції загальнодержавних інтересів, відмічаючи швидку реакцію на кон'юнктуру ринку, вирішення соціальних питань, створення конкуренції, активізацію структурної перебудови економіки. Ю.О. Гринів [4] відзначає високі темпи впровадження інновацій, загострення цінової конкуренції, можливість отримати значні податкові надходження. П. Друкер [1] до складу важливих переваг розвитку малого бізнесу відносить збільшення кількості власників, а в подальшому – формування середнього класу, а також зростання частки економічної активності населення. Більш комплексний підхід до проблеми демонструють Д. Бернадська та В. Волик В., виокремлюючи не тільки переваги загальноекономічного масштабу, але і переваги на рівні конкретного регіону.

Слід зазначити, що одна з переваг розвитку малого бізнесу з макроекономічної позиції – його активна протидія виникненню і розвитку монополістичних процесів в економіці регіону. Ця думка підтверджується тим, що в загальній кількості підприємств і організацій, розглянутих у розрізі сфер економічної діяльності, в окремих галузях представники малого бізнесу становлять значну частку загальної кількості організацій.

Також необхідно відмітити, що в основі вказаних переваг розвитку малого бізнесу лежить така перевага його специфічної властивості, як швидке реагування на кон'юнктуру ринку. Ця якість малого бізнесу зумовлена його малими масштабами як за кількістю працюючих, так і за обсягом діяльності. Внаслідок цього представниками малого бізнесу не доводиться в процесі прийняття рішення долати інертність на різних рівнях управління, що дає їм суттєві переваги у швидкості реагування на зміни кон'юнктури. Крім цього, малі масштаби діяльності не дають змоги оптимізувати обсяги прибутків за рахунок тих сфер діяльності, де продукція буде максимально затребувана, а норма прибутку вища.

Важливою перевагою розвитку малого бізнесу з макроекономічної позиції є вирішення з його допомогою соціальних питань. Тут є доцільним розглядати ситуацію з таких позицій, як: забезпечення зайнятості населення, забезпечення певного рівня заробітної плати за сферами економічної діяльності, а також надання малим бізнесом населенню цілого комплексу товарів і послуг, доступність яких має суттєвий вплив на вирішення соціальних питань у суспільстві. Соціальний аспект особливо актуальний для розвитку малого агробізнесу в межах функціонування економіки в сільській місцевості [5].

Аналіз історичних фактів з історії України показує, що виникнення, становлення і розвиток малого бізнесу в сільському господарстві перебуває в діалектичній єдності з процесами функціонування селянських господарств у межах аграрного сектору економіки України. На придворній землі велося підсобне господарство селян-кріпаків, що знаходилося в поміщицьких володіннях. Хутірські господарства, утворені у процесі столипінської реформи, також мали свої подвір'я. Відповідно до положень «Декрету про землю» (1917 р.) і «Про соціалізацію землі» (1918 р.) було визначено статус підсобного господарства в 20-ті роки минулого століття. У період колективізації членам колгоспів, а потім працівникам радгоспів та державних підприємств на селі були надані присадибні ділянки для ведення підсобного господарства і самозабезпечення продуктами харчування. Таким чином, сучасні особисті підсобні господарства населення еволюціонують від подвір'їв селянських господарств. У процесі аграрних реформ, переходу до багатоукладної ринкової економіки власне підсобне господарство узаконене як форма підсобної непідприємницької діяльності, змінюється форма власності. При цьому, залишаючись натуральним, напівнатуральним і споживчим господарством, особисте підсобне господарство має можливість трансформуватися в інші форми господарювання, зокрема в селянські (фермерські) господарства. Надано право розширення ділянки за рахунок різних джерел, у тому числі купівлі-продажу, оренди землі, а також польового наділу.

Дослідження питань розвитку сфери малого бізнесу в сільському господарстві зумовлює необхідність вивчення тенденцій і специфіки розвитку агропромислового комплексу (АПК). Одна з умов успішного розвитку малого бізнесу в сільському господарстві – це облік його особливостей. Специфіка сільськогосподарського виробництва має виняткову важливість, оскільки зумовлює необхідність державного регулювання і підтримки цієї галузі.

До основних особливостей сільського господарства належать:

– використання землі в якості головного засобу виробництва, а також рослин і тварин, розвиток яких підпорядковується біологічним законам;

– сезонність виробництва і використання праці, що зумовлено розбіжністю часу виробництва, необхідного для отримання продукції, і робочого періоду, який коротший за тривалістю;

– просторова зосередженість виробництва, об'ємний і швидкопсувний характер продукції;

– сильна залежність від ринку промислових засобів виробництва і цін на них;

– особливості в розподілі праці, що вимагають оптимального поєднання галузей у складі сільськогосподарського виробництва тощо.

Зазначені особливості сільськогосподарської діяльності в ринковій економіці створюють об'єктивну основу виникнення специфіки кругообігу коштів у сільському господарстві, а саме:

– сповільнену оборотність на виробничій стадії;

– високу частку внутрішнього обороту готової продукції;

– необхідність створення у великих розмірах сезонних виробничих запасів;

– поступове і нерівномірне наростання витрат, що лише в кінці виробничого циклу завершується поверненням коштів;

– необхідність мати страхові резерви.

Оцінюючи роль і результативність аграрного сектору загалом, варто зупинитися на аналізі змін, що сталися у діяльності основних груп товаровиробників: на сільськогосподарських підприємствах та в господарствах населення. За досліджуваний період основні обсяги виробництва змістились у приватний сектор. Функціонування особистих селянських господарств (ОСГ) послабило негативні наслідки економічної кризи розпаду колективних господарств, стало основним джерелом поповнення бюджету сім'ї селянина і забезпечення продуктами харчування як міського, так і сільського населення.

Роль аграрного сектору у реальній економіці України без перебільшення можна вважати вирішальною. За даними дослідження економіки агропромислового комплексу [8, с. 48–49], аграрний сектор є одним із провідних секторів економіки України, частка якого в загальному випуску продукції у фактичних цінах становила у 2015 р. 13,3% та у загальному обсязі валової доданої вартості –14,2%. Спостерігалася позитивна динаміка і у 2016 р., коли на галузь припадало 16% валової доданої вартості. Цей показник був найвищим в економіці. За підсумками 2015 р. сільське господарство було єдиною прибутковою галуззю серед секторів економіки, які здійснюють основний внесок у ВВП країни. Прибуток сягнув 103 456 млн. грн, що майже вп'ятеро більше, ніж у 2014 р., тоді як у 2000 р. галузь була збитковою (–121 млн. грн). Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції досить високий – 45,6%, зокрема, високий рівень ефективності спостерігається у продукції рослинництва (50,6%), вона є провідною галуззю, оскільки забезпечує швидку окупність інвестицій та забезпечує високий рівень рентабельності.

Важливу роль у скороченні виробництва продукції в сільськогосподарських організаціях відіграє незадовільне забезпечення добривами, а також засобами хімічного захисту рослин. Однак найбільш катастрофічний стан складається з забезпеченням сільгосптоваровиробників сільськогосподарською технікою і обладнанням.

Ситуацію із забезпеченням підприємств АПК фінансовими ресурсами характеризують відносини з кредитними установами. Статистичні дані показують, що досить велика їхня заборгованість за отриманими кредитами і позиками, а розміри простроченої заборгованості вельми істотні. Серед безпосередніх проблем функціонування сільськогосподарського товаровиробника можна виділити такі: не досить відпрацьований фінансово-кредитний механізм; відсутність ефективної

державної підтримки сільського господарства, що забезпечує нормальне функціонування аграрного виробництва; недоступність кредитних ресурсів через високі кредитні ставки і у зв'язку з цим нестача коштів для ведення не тільки розширеного, але і простого відтворення; масова збитковість підприємств, що не дозволяє своєчасно повертати позикові кошти. Тому виявлені негативні тенденції у розвитку агробізнесу не можуть не позначатися на діяльності малих форм господарювання.

Слід відзначити, що необхідність розвитку малого бізнесу в сільському господарстві регіону зумовлена як економічними, так і соціальними факторами. Найважливішим моментом є забезпечення продовольчої безпеки держави. Нині ключовими питаннями розвитку сільських територій та збереження селянського укладу життя стає подолання сільського безробіття і підвищення рівня доходів сільського населення в регіонах. На тлі активізації діяльності формувань агрохолдінгового типу виникають негативні тенденції, які проявляються в скороченні частки зайнятих у сільській місцевості, відчуженні працівників від результатів своєї праці і розподілу доходів.

Водночас поступовому розвитку сфери малого бізнесу в сільському господарстві перешкоджає низка проблем правового, організаційного та економічного характеру, в основі яких лежить специфіка сільськогосподарського виробництва, кризовий стан АПК загалом, недостатня державна підтримка, а також дрібномасштабний характер виробництва [7].

По-перше, не сформована достатня правова основа для розвитку індивідуально-сімейного сільськогосподарського виробництва і сільськогосподарської споживчої кооперації, належним чином не прописані правові умови державної підтримки малого агробізнесу.

По-друге, не налагоджена ефективна система збуту продукції, матеріально-технічного і виробничого обслуговування інших малих форм господарювання. У більшості сімейних господарств використовуються низькомеханізовані технології, великі витрати ручної праці.

По-третє, відсутній механізм-регулятор взаємодії між органами державної і муніципальної влади, з одного боку, і союзами, асоціаціями селянських (фермерських) і особистих підсобних господарств, сільських підприємців – з іншого. Це приводить до не досить повного врахування інтересів і потреб суб'єктів малого бізнесу та сільських жителів під час розроблення заходів аграрної та сільській політики, знижує її ефективність.

Економічна і соціальна доцільність, а також виявлена життєздатність малого бізнесу в умовах ринкової економіки визначають необхідність подолання вказаних проблем на основі комплексного стимулювання діяльності малого агробізнесу, яке здійснюється в межах економічного механізму, покликаного створити умови для розвитку цієї сфери. Конкретизуючи поняття економічного механізму, доцільно виділити такі його складники, як правове забезпечення, фінансовий механізм і кредитний механізм.

При цьому правове забезпечення є основним фактором в організації як фінансового, так і кредитного механізмів та покликане регламентувати питання їхнього функціонування. Фінансовий механізм являє собою сукупність видів і форм організації фінансових відносин, умов і методів обчислення, що застосовуються під час формування фінансових ресурсів освіту і використання грошових фондів цільового призначення. Кредитний механізм передбачає реалізацію власності на позичковий фонд, який виступає в тій чи іншій організаційній формі кредитних відносин. У зв'язку з цим кредитний механізм доцільно розглядати як форму організації і способів використання кредитних відносин.

На сучасному етапі економічного розвитку економічний механізм функціонування малого бізнесу в сільському господарстві на регіональному рівні характеризується впливом як ринкової саморегуляції, так і державного регулювання [2]. При цьому прояв ринкової саморегуляції спостерігається у формі стихійного регулювання (реакція суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві на вплив таких параметрів ринку, як попит і пропозиція, рівень відсотків ставок, ціни на товари і послуги) і у формі свідомого регулювання безпосередньо суб'єктами малого бізнесу, що передбачає вибір спеціалізації, кредитну кооперацію і т.д.

Так, як показує досвід зарубіжних розвинутих країн, а також вітчизняна практика, ефективним напрямом подолання проблем розвитку малого агробізнесу є формування аграрної кооперативної системи, яка здатна забезпечити його інфраструктурне обслуговування, що дасть змогу гарантувати збут сільськогосподарської продукції, постачання засобами виробництва, отримання послуг фінансового та інформаційного характеру [3]. У зв'язку з цим стратегічним напрямом подальшого розвитку сфери малого агробізнесу повинна стати кооперація його суб'єктів, оскільки самостійно підвищити товарність свого виробництва й ефективно господарювати вони не в стані. Об'єднання по вертикалі окремих функцій буде сприяти поліпшенню фінансового стану господарств, дасть змогу знизити скупні витрати на виробництві та реалізацію продукції. При цьому у членів кооперативного об'єднання збережеться юридична і господарська самостійність.

Висновки. На сучасному етапі кооперація на регіональному рівні, на нашу думку, може стати потужною базою для підняття економіки малих форм господарювання в АПК, дасть змогу значно знизити транзакційні витрати. За таких умов кооперування має на меті використання багатьох варіантів партнерства: об'єднання фінансових засобів для взаємного кредитування (кредитна кооперація); використання об'єднаного парку техніки для спільного оброблення землі; утворення обслуговуючих (споживчих) кооперативів; утворення спільних підприємств для зберігання, переробки і реалізації продукції. Водночас динамічне формування аграрної кооперативної системи неможливо без державної підтримки та стимулювання.

Список використаних джерел:

1. Небава М.І., Шайдюк І.Є., Черкасова Ю.І., Дмитрук А.В. Механізми державного регулювання та підтримки малого підприємництва в Україні. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. № 1(71). 2015. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ (дата звернення: 02.12.2019 р.).

2. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2017 р. № 504-2017-р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80 (дата звернення: 21.11.2019 р.).
3. Берницька Д. Дослідження процесів розвитку та підтримки малого бізнесу в Україні та Польщі. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2017. Вип. 22. С. 47–51.
4. Гринів Ю.О. Аналіз підходів до оцінки інноваційного розвитку малого підприємництва регіону. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 2. С. 106–111.
5. Волик В.А. Становлення малого та середнього бізнесу в Україні і його наслідки. URL: http://eco-science.net/archive2002/108--8.html (дата звернення: 11.11.2019 р.).
6. Кунденко А.В., Пономаренко О.В. Політика і стратегічні напрями підтримки малого та середнього підприємництва в Чернігівській області в умовах трансформації суспільно-економічних відносин. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління.* 2014. № 4(24). С. 60–65.
7. Мельник Т.О. Державна підтримка малого і середнього підприємництва в Україні. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2015. № 1(71). С. 102–108.
8. Ярмоленко Ю.О. Стан та тенденції розвитку аграрного виробництва в Україні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 4. С. 47–59.

References:

1. Nebava M.I., Shajdjuk I.Je., Cherkasova Ju.I., Dmytruk A.V. (2015) *Mekhanizmy derzhavnogho reghuljuvannja ta pidtrymky malogho pidpryjemnyctva v Ukrajini* [Mechanisms of state regulation and support of small business in Ukraine]. *ZhSTU Bulletin: Economics, Management and Administration* Available at: http://www.nbuv.gov.ua. (accessed 12 December 2019).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) *Strateghija rozvytku malogho i serednjogho pidpryjemnyctva v Ukrajini na period do 2020 roku* [Strategy for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period up to 2020] *Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24.07.2017 № 504-2017*. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80. (accessed 21 November 2019).
3. Bernycjka D. (2017). *Doslidzhennja procesiv rozvytku ta pidtrymky malogho biznesu v Ukrajini ta Poljshhi* [Research of processes of development and support of small business in Ukraine and Poland]. *Regional aspects of development of productive forces of Ukraine*, № 22, P. 47–51.
4. Ghryniv Ju.O. (2016). *Analiz pidkhodiv do ocinky innovacijnogho rozvytku malogho pidpryjemnyctva reghionu* [Analysis of approaches to assessing innovative development of small business in the region]. *Formation of market relations in Ukraine*, № 2, P. 106–111.
5. Volyk V.A. (2010) *Stanovlennja malogho ta serednjogho biznesu v Ukrajini i jogho naslidky.* [Formation of small and medium business in Ukraine and its consequences], Available at: http://eco-science.net/archive2002/108--8.html. (accessed 11 November 2019).
6. Kundenko A.V., Ponomarenko O.V. (2014). *Polityka i strateghichni naprjamy pidtrymky malogho ta serednjogho pidpryjemnyctva v Chernighivsjkij oblasti v umovakh transformaciji suspiljno-ekonomichnykh vidnosyn* [Policies and Strategic Directions for Supporting Small and Medium-Sized Entrepreneurship in the Chernihiv Region in the Conditions of Transformation of Socio-Economic Relations]. *Scientific Bulletin of Chernihiv State Institute of Economics and Management*, № 4(24), P. 60–65.
7. Meljnyk T.O. (2015). *Derzhavna pidtrymka malogho i serednjogho pidpryjemnyctva v Ukrajini*. [State support for small and medium-sized enterprises in Ukraine]. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, № 1(71), P. 102–108.
8. Jarmolenko Ju.O. (2017). *Stan ta tendenciji rozvytku aghrarnogho vyrobnyctva v Ukrajini.* [State and tendencies of development of agricultural production in Ukraine]. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Touris*m, № 4, P. 47–59.

УДК 330.131.7:334.716

Руснак А.В.,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки,
Херсонська філія Національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова

Карнаушенко А.С.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки та фінансів,
Херсонський державний аграрний університет

Прохорчук С.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування,
Міжнародний університет бізнесу і права

Rusnak Alla,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics,
Kherson Branch of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson

Karnaushenko Alla,
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Professor of the Department of Economics and Finance,
Kherson State Agrarian University

Prokhorchuk Svitlana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Department of Finance, Accounting and Taxation,
International University of Business and Law

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

Руснак А.В., Карнаушенко А.С., Прохорчук С.В. Активізація розвитку моделей організації виробничої та інноваційної діяльності регіону. У статті розглядаються проблеми взаємодії промислових підприємств у виробничій та інноваційній діяльності. Визначено, що активізація інноваційної діяльності в умовах трансформації економіки України є особливо актуальною, що пов'язано зі значною технологічною відсталістю більшості вітчизняних підприємств. Актуалізовано необхідність активізації інноваційної діяльності на промислових підприємствах. Зосереджено увагу на проблемах взаємодії у виробничій та інноваційній діяльності. Приділено увагу питанням розроблення та впровадження концепцій розвитку виробничої та інноваційної діяльності, їх співпраці, що в поєднанні забезпечить підвищення конкурентоспроможності виробничого підприємства. Проаналізовано інструменти та дієві заходи державної політики, що застосовуються в Україні під час упровадження таких концепцій. Визначено, що часта зміна законодавства, політична та економічна нестабільність, недосконалість державного регулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання є чинниками сповільнення інноваційної активності на виробництві.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, виробнича діяльність, економічний агент, концепція, смарт-спеціалізація.

Руснак А.В., Карнаушенко А.С., Прохорчук С.В. Активизация развития моделей организации производственной и инновационной деятельности региона. В статье рассматриваются проблемы взаимодействия промышленных предприятий в производственной и инновационной деятельности. Определено, что активизация инновационной деятельности в условиях трансформации экономики Украины является особенно актуальной, что связано со значительной технологической отсталостью большинства отечественных предприятий. Актуализирована необходимость активизации инновационной деятельности на промышленных предприятиях. Сосредоточено внимание на проблемах взаимодействия в производственной и инновационной деятельности. Уделено внимание вопросам разработки и внедрения концепций развития производственной и инновационной деятельности, их сотрудничества, что в сочетании обеспечит повышение

конкурентоспособности производственного предприятия. Проанализированы инструменты и действенные меры государственной политики, применяемые в Украине при внедрении таких концепций. Определено, что частая смена законодательства, политическая и экономическая нестабильность, несовершенство государственного регулирования инновационной деятельности субъектов хозяйствования являются факторами замедления инновационной активности на производстве.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, производственная деятельность, экономический агент, концепция, смарт-специализация.

Rusnak Alla, Karnaushenko Alla, Prokhorchuk Svitlana. Activation of development of models of organization of industrial and innovative activity of the region. The article deals with the problems of industrial enterprises interaction in production and innovation activity. It is determined that the activation of innovative activity in the conditions of transformation of the Ukrainian economy is especially relevant, which is connected with the considerable technological backwardness of the majority of domestic enterprises. The importance of innovation for ensuring the competitiveness of a manufacturing enterprise has been updated. The necessity of activation of innovative activity at industrial enterprises is substantiated. Attention is focused on the problems of interaction in production and innovation. The attention is paid to the issues of development and implementation of concepts of development of industrial and innovative activity, their cooperation, which in combination will provide increase of competitiveness of the production enterprise. The relevant development concepts used by EU countries to overcome identified problems are considered. The instruments and effective public policy measures applied in Ukraine in implementing such concepts are analyzed. It is determined that frequent change of legislation, political and economic instability, imperfection of state regulation of innovative activity of economic entities are factors of slowing down of innovative activity in production. The basic processes are established and the scheme of the concept of smart specialization at the regional level is developed. The basic organizational principles of activation of development of models of organization of production and innovative activity of enterprises at the regional level are outlined. It is assumed that at the regional level it is necessary to revise the approaches to strategic planning, and at the state level – to bring the domestic administration system in line with the European one by amending the legislative norms and approaches to the development of the regions. According to the research results, the most important parameter of innovative systems is the interaction between their participants, which is largely determined by the quality level of their implementation of digital technologies. The basic principles of functioning of open innovation platforms, implemented at different stages of development and implementation of national smart specialization strategies, which include the obligatory sequence of certain interrelated steps, are substantiated.

Key words: innovation, innovation, production activity, economic agent, concept.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За сучасних умов розвитку світової економіки важливо відповідати потребам і вимогам євроінтеграційних процесів, для чого необхідно забезпечити інноваційність виробничої діяльності підприємства, а швидке реагування виробника на зміни запитів споживачів та кон'юнктури ринків стане запорукою його конкурентоспроможності.

Вирішення питання переходу на інноваційну модель розвитку українськими підприємствами потребує системних дій певних чинників на всіх рівнях. Відповідно, «із посиленням інноваційної активності підприємств маємо надію на вихід вітчизняної економіки з кризового стану, зростання обсягів виробництва продукції, підвищення її якості та конкурентоспроможності, адаптацію українських підприємств до світового ринкового середовища, підвищення наукового рівня виробництва та кваліфікації персоналу, впровадження інноваційного менеджменту» [1; 10].

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблеми розвитку та взаємодії виробничої та інноваційної діяльності підприємств досліджували закордонні та вітчизняні вчені. Серед останніх досліджень та публікацій учених – роботи J. Chataway, S. Parks, E. Smith, M. Raunio, N. Nordling, M. Kautonen, P. Rasanen, Н. Кирич, Т. Лібусь, С. Співак та ін. Попри чисельні дослідження з даної тематики, проблеми співпраці і розвитку організації виробничої та інноваційної діяльності регіону не вирішено, що вказує на необхідність подальшого пошуку відповідей на актуальні економічні питання.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є визначення векторів взаємодії виробничої та інноваційної діяльності підприємств, активізації розвитку їхніх моделей на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукових джерел за визначеною темою дослідження свідчить, що пасивність промислових підприємств, нестабільність макроекономічного середовища, нестача власних ресурсів та висока вартість позикових коштів, відсутність чіткої державної інвестиційної політики, певна техніко-технологічна відсталість вітчизняних підприємств від розвинутих країн світу гальмують інноваційний розвиток вітчизняних суб'єктів господарювання [1; 9].

Для сучасного підприємства вкрай важливі інноваційність виробництва, чітка взаємодія між усіма учасниками виробничого процесу, які напряму залежать від рівня розвитку та впровадження інформаційних систем і цифрових технологій. На жаль, на вітчизняних промислових підприємствах співпраця у виробничій та інноваційній діяльності практично відсутня.

За цих умов доречним буде використання зарубіжного досвіду розвинених країн, що значно допоможе вирішенню проблем вітчизняних підприємств. Ураховуючи досвід країн ЄС, актуально використовувати науковий потенціал до комерціалізації інновацій через співпрацю з вищими навчальними закладами та їх проєктів. Розвиток співробітництва у рамках інноваційних систем стимулюється завдяки впровадженню концепції платформ відкритих інновацій, що значно розширює можливості партнерства на базі наукових проєктів [2].

Починаючи з 2019 р. на регіональному та національному рівнях забезпечення соціально-економічного розвитку відбувається завдяки концепції смарт-спеціалізації, що дасть змогу реалізовувати унікальний потенціал економічного розвитку регіонів та країн (рис. 1) [11].

Що дасть упровадження такої концепції? Причиною впровадження принципів такої концепції є можливість отримати значно більші інвестиції з країн Європи. Крім того, концепція побудована на підходах до стратегічного планування, враховуючи конкурентні переваги регіону та кожного окремого підприємства, що є вагомим аргументом, який на рівні регіонів змусить переглянути підходи до стратегічного планування. На рівні держави необхідно вітчизняну систему адміністрування привести у відповідність з європейською через внесення змін до законодавчих норм і підходів до розвитку регіонів [1; 11].

Загальновідомо, що «сучасний світ розвивається за принципами запровадження нових технологій, урбанізації та переміщення трудових ресурсів, збільшення частки публічних коштів, доступних на конкурсних умовах, та зменшення частки податків від великих компаній за рахунок їхніх дій щодо оптимізації податків, зростання конкуренції між регіонами та громадами за ресурси» [3; 10].

Кроки України у напрямі впровадження цих концепцій визначено такими законодавчими документами, як «Стратегія розвитку промислового комплексу України до 2025 року», «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», пілотні проєкти щодо входження окремих регіонів України до Платформи смарт-спеціалізації ЄС; реалізація у регіонах пілотних проєктів смарт-спеціалізації промисловості [1; 2].

Звісно, подальша розбудова в Україні інноваційно активних виробничих підприємств вимагає низки заходів державної політики Такі заходи мають бути доповнені активізацією інтеграційних процесів до ЄС.

Упродовж останніх 10–20 років світова економіка характеризується швидкими темпами впровадження нових технологій у виробництво, менеджменту діяльності, трансформація яких відбувається завдяки глобальній інтеграції ринків і технологій. Результатом стає виникнення саморегульованих інноваційних систем, які є гнучкими, відкритими, швидко реагують на зміни запитів споживачів та кон'юнктури світових ринків. Усі ці новітні системи є інноваційними у широкому розумінні завдяки постійним трансформаціям у межі структур та певних моделей ведення бізнесу, впровадженню нових технологій виробництва тощо [2; 10].

В Україні співпраця промислових підприємств у виробничій та інноваційній діяльності перебуває на досить низькому рівні, недостатньому для розбудови в економіці сучасних інноваційних систем. Результати проведеного статистичного аналізу діяльності промислових підприємств із технологічними інноваціями свідчать, що впродовж 2014–2016 рр. партнерів у здійсненні інноваційної діяльності мали 32,4% [2; 3].

Водночас лише 10,1% промислових підприємств із технологічними інноваціями мали партнерів у країнах Європи, а 6,1% партнерів – в інших країнах світу [2; 3]. Таким чином, можна говорити про незначну частку промислових підприємств із технологічними інноваціями, які співпрацюють з іноземними партнерами. Сьогодні можна спостерігати і недостатній рівень інтеграції інноваційно активних промислових підприємств України в глобальний ринок виробництва. Залежно від розміру підприємства (великий, малий та середній бізнес) великі підприємства мають 20,8% партнерів з ЄС, а серед малих та середніх – лише 4,4% та 9,9% відповідно. Міжнародні зв'язки з іншими країнами розвиває ще менша кількість підприємств – 14,5% великих, 4,5% середніх та 2,8% малих [2; 3].

За результатами статичного аналізу в 2017 р. на підприємствах переробної промисловості України частка середньої кількості працівників, які використовували комп'ютери, становила 35,2%, із них лише 52,4% працівників використовували комп'ютери з доступом до

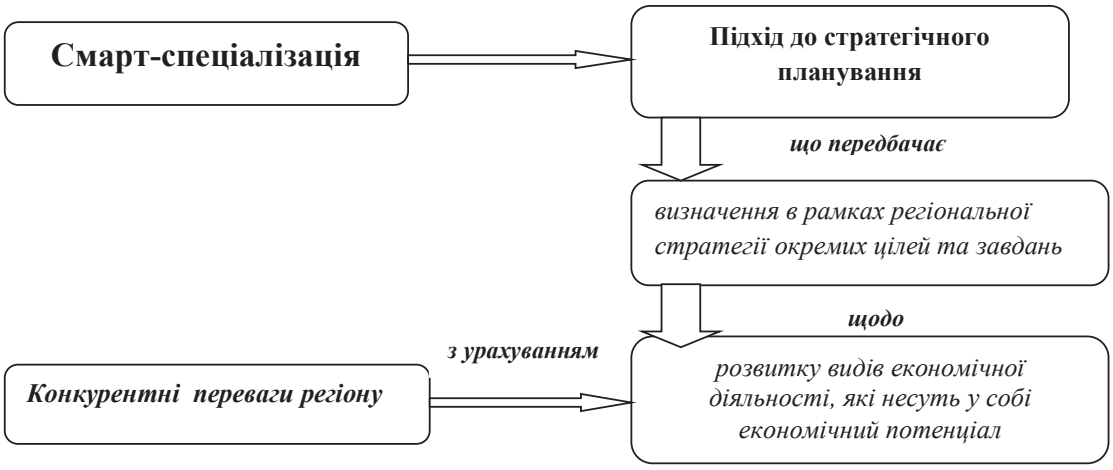

Рис. 1. Схема концепції смарт-спеціалізації на регіональному рівні

Джерело: систематизовано за [11]

мережі Інтернет, а технології «бази даних» та хмарних обчислень використовували від 3% до 9% підприємств переробної промисловості [2; 3]. Усе це свідчить про недостатній рівень використання підприємствами цифрових технологій, що значно впливає на розвиток інноваційного виробництва та можливість розширення кола партнерів.

Для сучасних підприємств цікавим і перспективним вектором розвитку є використання соціальних медіа, але, за статистичними даними, їх використання для внутрішніх та зовнішніх комунікацій становить лише 9–22% підприємств, 22,0% підприємств – із метою реклами, 16,9% – для розвитку співпраці з діловими партнерами, 15,0% – для комунікації з клієнтами, 11,5% – для наймання працівників, 9,6% – для залучення клієнтів у розвиток або інновацію товарів та послуг, 9,0% – для обміну досвідом усередині компанії [2; 3].

Нами окреслено основні проблеми, що заважають формуванню нових векторів зростання конкурентних переваг підприємств (рис. 2).

У розвинених країнах для прискорення інноваційно-технологічного розвитку та комерціалізації інновацій активно впроваджується концепція підприємницьких вищих навчальних закладів (ВНЗ), згідно з якою регіональні ВНЗ стають осередками розвитку інноваційного, технологічного, людського та підприємницького потенціалу регіонів [2; 11].

Цікавим є підхід, коли в інноваційних системах співробітництво учасників будується навколо спільної інноваційної платформи. Для стимулювання їх створення застосовується концепція платформ відкритих інновацій, які забезпечують вільний доступ до результатів наукових досліджень та розробок усіх учасників процесу, що збільшує прозорість досліджень та відповідальність авторів за їх результати, розширює можливості партнерства на базі наукових проєктів, стимулює залучення інвесторів і пришвидшує комерціалізацію наукових розробок [6]. Аналіз наукових джерел дав можливість виділити основні принципи функціонування платформ відкритих інновацій (рис. 3) [2; 6].

Прикладом успішного впровадження таких концепцій може бути фінська платформа відкритих інновацій Demola, яка є типовим прикладом співпраці у рамках мережі, що включає мультидисциплінарні групи студентів і контракт на реалізацію проєкту. Результатом роботи над проєктом має бути концепція або її прототип, що проходить експертизу та підписання ліцензійної угоди, а права на інтелектуальну власність, створену у ході проєкту, належать студентам. Після завершення проєкту замовник може придбати ліцензію на результати [7; 8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи все вказане вище, можна зробити висновок, що

Рис. 2. Вплив проблем на розвиток конкурентних переваг

Джерело: систематизовано за [2; 10; 11]

Рис. 3. Принципи функціонування платформ відкритих інновацій

Джерело: систематизовано за [2; 6]

всі ці принципи реалізуються на різних стадіях розроблення та впровадження національних стратегій смарт-спеціалізації, що включають обов'язкову послідовність певних взаємопов'язаних кроків, які необхідно чітко визначити. Визначено, що представлена концепція старт-спеціалізації вказує на взаємозв'язок між наукою, освітою й економікою, а основною її перевагою на рівні регіону є підвищення його конкурентоспроможності на основі співпраці виробничої та інноваційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80 (дата звернення: 26.11.2019).

2. Щодо пріоритетних напрямів державної підтримки розвитку нових моделей організації виробничої та інноваційної діяльності у промисловості України : аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : https://niss.gov.ua/ (дата звернення: 19.12.2019).

3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2017 рік : статистичний збірник / Державний комітет статистики України. Київ, 2017. С. 185–191.

4. The Future of Production, World Economic Forum Information. URL : https://toplink.weforum.org/knowledge/insight/a1Gb00000038nzfEAA/explore/dimension/a1G0X000004QFZqUAO/summary (дата звернення: 10.12.2019).

5. Arntz M., Gregory T., Zierahn U. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jlz9h56dvq7-en.pdf?expires=1547122241&id=id&accname=guest&checksum=874EBF26D1866E548FFB067A85FF4D1C (дата звернення: 12.11.2019).

6. Chataway J., Parks S., Smith E. How Will Open Science Impact on University/Industry Collaborations? *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11. № 2. P. 44–53.

7. Open Innovation Platforms as a Knowledge Triangle Policy Tool – Evidence from Finland / M. Raunio et al. *Foresight and STI Governance*. 2018. Vol. 12. № 2. P. 62–76.

8. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). URL : https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf (дата звернення: 01.11.2019).

9. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2005. 608 с. 10. Кирич Н., Лібусь Т., Співак С. Удосконалення інноваційних важелів впливу на забезпечення ефективності діяльності виробничого підприємства (еколого-економічні аспекти). *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1(18). С. 52–60. URL : http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18knbeea.pdf. (дата звернення: 07.11.2019).

11. SMART-спеціалізація для стратегій регіонального розвитку в Україні : офіційний сайт. URL : http://ufuti.pro/strategies/339-smartspetsializatsiia-dlia-stratehii-rehionalnoho-rozvytku-v-ukraini.html (дата звернення: 02.12.2019).

References:

1. Pro skhvalennya Kontseptsiyi rozvitku tsifrovoyi ekonomiki ta suspil'stva Ukrayini na 2018–2020 roki ta zatverdzhennya planu zakhodiv shchodo yiyi realizatsiyi. Verkhovna Rada Ukrayini. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80 (accessed: 26.11.2019).
2. «Shchodo prioritetnikh napryamiv derzhavnoï pidtrimki rozvitku novikh modeley organizatsiï virobnichoyi ta innovatsiynoyi diyal'nosti u promislovosti Ukrayini»: analitichna dopovid' / Natsional'niy institut strategichnikh doslidzhen': ofitsiyniy sayt. URL: https://niss.gov.ua/ (accessed: 19.12.2019).
3. «Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini» za 2017 rik : statistichniy zbirnik / Derzhavniy komitet statistiki Ukrayini. Kyiv, 2017. S. 185–191.
4. The Future of Production, World Economic Forum Information [Elektronniy resurs]. URL: https://toplink.weforum.org/knowledge/insight/a1Gb00000038nzfEAA/explore/dimension/a1G0X000004QFZqUAO/summary (accessed: 10.12.2019).
5. Arntz M., Gregory T., Zierahn U. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries [Elektronniy resurs]. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jlz9h56dvq7-en.pdf?expires=1547122241&id=id&accname=guest&checksum=874EBF26D1866E548FFB067A85FF4D1C (accessed: 12.11.2019).
6. Chataway J., Parks S., Smith E. (2017) How Will Open Science Impact on University/Industry Collaborations? Foresight and STI Governance, vol. 11, no. 2, pp. 44–53.
7. Raunio M., Nordling N., Kautonen M., Rasanen P. (2018) Open Innovation Platforms as a Knowledge Triangle Policy Tool – Evidence from Finland. Foresight and STI Governance, vol. 12, no. 2, pp. 62–76.
8. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3) [Elektronniy resurs]. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/ sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf (accessed: 01.11.2019).
9. Porter M. Konkurentsiya.: Per. s angl. – M.: Izdatel'skiy dom «Vil'yams», 2005. – 608 s.: il. – Paral. tit. angl.
10. Kirich N., Libus' T., Spivak S. Udoskonalennya innovatsiynikh vazheliv vplivu na zabezpechennya efektivnosti diyal'nosti virobnichogo pidpriємstva (ekologo-ekonomichni aspekti) [Elektronniy resurs] / Natalya Kirich, Tetyana Libus', Sergiy Spivak // Sotsial'no-ekonomichni problemi i derzhava. – 2018. – Vip. 1(18). – S. 52–60. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18knbeea.pdf. (accessed: 07.11.2019).
11. SMART-spetsializatsiya dlya strategiy regional'nogo rozvitku v Ukraïni: ofitsiyniy sayt. URL: http://ufuti.pro/strategies/339-smartspetsializatsiia-dlia-stratehii-rehionalnoho-rozvytku-v-ukraini.html (accessed: 02.12.2019).

УДК 351.746.1

Тимчишин Ю.В.,
кандидат економічних наук, докторант,
Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України

Tymchyshyn Julia,
Candidate of Sciences (Economics), Doctoral,
Institute of Regional Research
named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

Тимчишин Ю.В. Удосконалення методичного інструментарію оцінювання соціальної безпеки регіонів. У статті розкрито підходи до обґрунтування сутності поняття «соціальна безпека регіону» і представлено авторське трактування цієї дефініції. Запропоновано методичний інструментарій оцінювання рівня соціальної безпеки регіонів, який ґрунтується на таких основних показниках, як: рівень зайнятості населення, співвідношення середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму, співвідношення середньої заробітної плати регіону і середньої заробітної плати в країні, рівень безробіття за методологією МОП, середньомісячна заробітна плата одного працюючого. Виявлено існуючі розходження у територіальному розвитку за інтегральною бальною оцінкою рівня соціальної безпеки. Розроблено пропозиції щодо групування регіонів із виділенням найвищого, високого, середнього, низького та критичного рівнів соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна безпека регіонів, показники-індикатори, бальна оцінка, рівень безпеки, конвергенція, дивергенція.

Тимчишин Ю.В. Совершенствование методического инструментария оценки социальной безопасности регионов. В статье раскрыты подходы к обоснованию сущности понятия «социальная безопасность региона» и представлена авторская трактовка данной дефиниции. Предложен методический инструментарий оценки уровня социальной безопасности регионов, основанный на таких основных показателях, как: уровень занятости населения, соотношение средней заработной платы и прожиточного минимума, соотношение средней заработной платы региона к средней заработной плате в стране, уровень безработицы по методологии МОТ, среднемесячная заработная плата одного работающего. Выявлены существующие различия в территориальном развитии с помощью интегральной балльной оценки уровня социальной безопасности. Разработаны предложения касательно группирования регионов с выделением высшего, высокого, среднего, низкого и критического уровней социальной безопасности.

Ключевые слова: социальная безопасность регионов, показатели-индикаторы, балльная оценка, уровень безопасности, конвергенция, дивергенция.

Tymchyshyn Julia. Improvement of methodological tools of assessment of social security of regions. In the article the approaches to substantiate the essence of the concept of "social security of the region" is described. The author's interpretation of this definition which characterizes the ability of territorial entities to ensure a high standard of living, employment and economic activity in the context of decentralized management and administrative-territorial reform, taking into account regional differences, existing external and internal risks, threats and dangers is presented. In today's context, the security of regions is shaped by the factors of decentralization of powers and covers the same components as national ones, but taking into account the specifics of territorial entities. Social security of the region is a formative link in the holistic hierarchical formation of social processes. A methodological toolkit for assessing the level of social security of regions, which is based on basic indicators such as: employment rate, average wage to living wage ratio, regional average wage to national average wage, unemployment rate, methodological unemployment fee of one worker is proposed. The choice of a system of social security indicators of a region should be made on the basis of identification of the most significant social aspects of its activity, taking into account the requirements of the coherence of indicators, the period of their evaluation and the reliability of measurement of values. Formation of a tool for assessing the social security of a region is based on its focus on creating conditions that would ensure a stable and progressive development of social relations, preserving, strengthening, protecting the quality state of social relations that ensure the progressive development of the individual, society, state and region. Existing differences in territorial development have been identified based on an integrated score of social security. It is proved that the higher the integral score, the better the position of the regions in achieving certain social security parameters. Proposals for grouping regions with the highest, high, medium, low and critically low levels of social security have been developed.

Key words: social security of the regions, indicators, score, security, convergence, divergence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Системна трансформація суспільних процесів та інтеграційна спрямованість України у світовий глобальний простір зумовили поглиблення соціальних протиріч на загальнодержавному і регіональному рівнях. Забезпечення соціальної безпеки є однією з основних проблем регіонального розвитку, оскільки її стан визначає цілісність та стійкість функціонування регіональних економічних систем, захист життєво важливих інтересів їхніх членів. Наростання екзогенних і ендогенних ризиків, загроз та небезпек, активізація деструктивних сценаріїв та диференціація у соціальному розвитку регіонів окреслили необхідність розроблення методичного інструментарію їх оцінювання й актуалізували проблематику дослідження соціальної безпеки регіонів як важливого складника національної безпеки України.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематику забезпечення соціальної безпеки відображено у дослідженнях Європейської Комісії [1], нормативних документах Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [2], а також у науковому доробку таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: О. Іляш [3], А. Пшенічнікова [4], П. Ляшенко [5], О. Сидорчук [6], О. Мельникова [7], А. Гайфуллін, М. Гайфулліна [8]. Поряд із цим загострення соціальних протиріч та дивергенція у соціально-економічному розвитку регіонів зумовили потребу в окресленні інструментарію вирішення зазначених проблем, теоретичному їх обґрунтуванні та практичному вирішенні.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є вдосконалення підходів до оцінювання рівня соціальної безпеки регіонів та розроблення рекомендацій щодо їх конвергенції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальна компонента під час її розгляду в структурі безпеки передбачає передусім аналіз національної безпеки як системи державних і суспільних гарантій, які забезпечують стійкий розвиток та захист конституційного устрою, суверенітету і територіальної цілісності країни від внутрішніх і зовнішніх загроз. Соціальна безпека як стан відносин соціально-територіальних угрупувань населення формується відповідно до адміністративно-територіального поділу країни і забезпечує їх захищеність, гідний рівень життя і засади для розвитку. В умовах сьогодення безпека регіонів формується під впливом чинників децентралізації владних повноважень і охоплює ті ж компоненти, що й національна, але з урахуванням специфіки територіальних утворень.

У сучасній науковій літературі відсутні одностайні підходи до обґрунтування концептуальних засад формування понятійно-категоріального апарату «соціальна безпека регіону». Ураховуючи те, що соціальний аспект національної безпеки тісно пов'язаний з економічними, політичними, культурними, ціннісно-світоглядними та іншими процесами суспільного життя країни, його варто розглядати як один із найважливіших інструментів соціальної політики держави. Своєю чергою, соціальна безпека регіону є формуючою ланкою у цілісній ієрархічній формації суспільних процесів, тому має різноаспектні змістовні характеристики і параметри.

У найбільш загальному розумінні соціальна безпека (societal security) – це здатність зберігати достатній рівень соціального забезпечення суспільства за наявності можливих або фактичних загроз [1]. Отже, основоположним параметром даної дефініції є достатність соціального гарантування й захищеність від загроз.

Згідно з методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішого складника економічного потенціалу країни [2]. Такий підхід ґрунтується на основних соціальних параметрах реалізації, найбільш вагомим з яких є розвиток людського капіталу.

За визначенням О.І. Іляш, соціальна безпека регіону є взаємодією елементів соціальної системи з метою координації та управління соціально-економічними процесами для забезпечення реалізації національних соціальних інтересів, запобігання соціальним загрозам національної безпеки, ліквідації їх наслідків і досягнення на цій основі такого рівня безпеки, який би сприяв ефективному досягненню загальноекономічних та соціальних цілей розвитку регіону [3, с. 52]. Цей аспект соціальної безпеки регіону акцентує на її місці в ієрархії регіонального розвитку та спрямованості на результативність.

Варто зазначити, що соціальна безпека на регіональному рівні ототожнюється також із категорією «якість життя населення регіону», при цьому соціальна безпека розглядається як передумова розвитку соціальної сфери, що забезпечує стійкий стан, оптимальне забезпечення потреб, високу якість життя тощо [4, с. 47]. Такий аспект у трактуванні дефініції дещо обмежує її роль та місце у реалізації регіональних цілей розвитку, оскільки «якість життя населення» – це лише один із параметрів соціальної безпеки регіону.

Із позицій дуальної природи формування соціальної безпеки з акцентом на важливості державного управління у соціальній сфері трактує цей термін П.А. Ляшенко і зазначає, що соціальна безпека регіону є системотворчим елементом національної безпеки, контент якого відображає міру захищеності соціально-економічної системи регіону від внутрішніх та зовнішніх загроз, досягнення котрої має забезпечуватися внаслідок взаємодії інституціональних, політичних, економічних та соціальних важелів державного управління, місцевого самоврядування та державно-публічного партнерства [5, с. 81].

Вагомий аспект досліджень у контексті організаційно-економічного забезпечення соціальної безпеки на регіональному рівні висвітлено О.Г. Сидорчук із наголошенням на необхідності врахування ризиків та небезпек, властивих конкретній території, існуючої соціально-економічної регіональної диференціації і пов'язаних із цим передумов виникнення внутрішніх конфліктів [6].

О.А. Мельникова пропонує розглядати соціальну безпеку регіону як динамічну систему, яка відображає взаємодію та координацію суб'єктів і об'єктів соціальної політики держави з метою управління соціально-економічними процесами, підтримки соціальної стабільності в регіоні, протидії зовнішнім і внутрішнім прихованим та наявним загрозам, забезпечення соціального розвитку на регіональному рівні та поліпшення якості життя населення [7].

На нашу думку, соціальна безпека регіонів як складова частина регіональної суспільної системи характеризує здатність територіальних утворень забезпечувати високий рівень життя населення, його зайнятість та економічну активність в умовах децентралізації управління та адміністративно-територіальної реформи з урахуванням регіональних відмінностей, існуючих зовнішніх та внутрішніх ризиків, загроз і небезпек.

Варто зазначити, що в наукових дослідженнях залишається недостатньо розробленим і методичний інструментарій оцінювання соціальної безпеки регіонів. Зокрема, А.Ю. Гайфуллін та М.М. Гайфулліна пропонують оцінювати соціальну безпеки регіону на основі структурної моделі, яка інтегрує комплекс сфер: демографію, ринок праці, добробут і соціальний захист, правопорядок, охорону здоров'я, освіту та духовно-культурний розвиток [8]. Такий підхід найбільшою мірою відображає стан демографічного та соціального розвитку регіонів, ступінь загроз і групування регіонів за інтегральним рівнем соціальної безпеки. Відзначаючи ґрунтовне прикладне значення даного підходу, вважаємо, що окремі з індикаторів не повною мірою стосуються соціальної безпеки регіонів, наприклад потужність амбулаторних поліклінік та ін.

На нашу думку, вибір системи індикаторів соціальної безпеки регіону повинен здійснюватися на основі виявлення найбільш значимих соціальних аспектів його діяльності з урахуванням вимог взаємоузгодженості показників, періоду їх оцінювання і достовірності виміру значень.

Формування інструментарію оцінювання соціальної безпеки регіону ґрунтується на її спрямованості на формування умов, які б забезпечували стабільний та прогресивний розвиток соціальних відносин, збереження, зміцнення й підвищення добробуту, тобто захищеності якісного стану соціальних відносин, які забезпечують прогресивний розвиток особистості, суспільства, регіону і держави, а отже, має комплексний характер.

На нашу думку, оцінювання соціальної безпеки регіону доцільно проводити з використанням основних показників-індикаторів, таких як: рівень зайнятості населення,%; співвідношення середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму; співвідношення середньої заробітної плати регіону і середньої заробітної плати в країні; рівень безробіття за методологією МОП,%; середньомісячна заробітна плата одного працюючого, грн.

Зазначені показники, на нашу думку, дають змогу охарактеризувати соціальну безпеку регіонів із позицій добробуту, можливості задоволення суспільних потреб, захищеності та розвитку людського капіталу.

Запропонований підхід ґрунтується на бальній оцінці. Кожному із запропонованих показників у розрізі регіонів присвоюється бальна оцінка в діапазоні від 1 до 25, де 25 – найкраща оцінка, 1 – найгірша. Відповідно, чим вища інтегральна бальна оцінка, тим кращі позиції регіонів у досягненні визначених соціальних параметрів безпеки. Результати проведених розрахунків представлено в табл. 1.

За результатами розрахунків доцільно представити диференціацію регіонів України за інтегральною оцінкою соціальної безпеки і зробити висновки щодо її забезпечення (рис. 1).

Дані, наведені на рис. 1, свідчать, що чим більше наближені значення показників до центру графіка, тобто до 0, тим слабшими в контексті забезпечення соціальної безпеки є позиції регіонів. Зокрема, до таких областей у 2018 р. віднесено Чернігівську, Кіровоградську та Тернопільську. Найстійкішими були соціальні позиції у Дніпропетровській, Київській областях та м. Києві, що також підтверджують дані табл. 2.

Запропонований підхід дав змогу виокремити регіони з найвищим, високим, середнім, низьким й критично низьким рівнями соціальної безпеки впродовж 2014–2018 рр. Урахування стану й рівня диференціації у соціальному складнику національної безпеки дало змогу виявити значні диспропорції в областях України та ідентифікувати регіони-лідери і регіони-аутсайдери за такими показниками, як: рівень зайнятості населення, співвідношення середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму, співвідношення середньої заробітної плати регіону і середньої заробітної плати в країні, рівень безробіття за методологією МОП, середньомісячна заробітна плата одного працюючого.

Від належного врахування й комплексності у вирішенні соціальних проблем залежать зниження соціальної напруги, закладення довгострокових основ забезпечення соціальної стабільності і підвищення якості життя населення, що дасть змогу знизити загрози соціальній стабільності й підвищити соціальну безпеку регіону.

Сучасний аспект концепції соціальної безпеки передбачає активне стимулювання і модернізацію соціальних структур та інститутів, пристосованих до нових соціальних реалій життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонована методика оцінювання соціальної безпеки регіону має прикладне значення й базується на показниках-індикаторах, які найбільшою мірою характеризують соціальний складник національної безпеки. Представлені

Таблиця 1

Групування регіонів України за показниками соціальної безпеки у 2018 р.

№ з/п	Область (регіон)	Рівень зайнятості населення, %		Співвідношення середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму		Співвідношення середньої заробітної плати регіону і середньої заробітної плати в країні		Рівень безробіття за методологією МОП, %		Середньомісячна заробітна плата одного працюючого, грн		Інтегральна бальна оцінка
		значення	бал	значення	бал	значення	бал	значення	бал	значення	бал	
1	Вінницька	90,11	12	4,6	15	0,88	15	9,89	12	7801	15	69
2	Волинська	88,57	4	4,3	10	0,83	10	11,43	4	7324	7	35
3	Дніпропетровська	92,03	18	5,2	22	1,00	22	7,97	18	8862	22	102
4	Донецька	86,02	2	5,7	24	1,09	24	13,98	2	9686	24	76
5	Житомирська	89,63	8	4,3	9	0,83	9	10,37	8	7372	10	44
6	Закарпатська	89,96	10	4,7	18	0,91	18	10,04	10	8070	18	74
7	Запорізька	90,11	11	5,1	21	0,98	21	9,89	11	8726	21	85
8	Івано-Франківська	92,19	20	4,4	13	0,85	13	7,81	20	7551	13	79
9	Київська	93,67	23	5,4	23	1,03	23	6,33	23	9097	23	115
10	Кіровоградська	88,41	3	4,2	5	0,81	5	11,59	3	7191	5	21
11	Луганська	84,86	1	4,3	8	0,83	8	15,14	1	7365	9	27
12	Львівська	93,10	21	4,7	17	0,90	17	6,90	21	8001	16	92
13	Миколаївська	90,38	15	4,8	19	0,92	19	9,62	15	8160	19	87
14	Одеська	93,58	22	4,7	16	0,90	16	6,42	22	8011	17	93
15	Полтавська	88,79	5	4,9	20	0,94	20	11,21	5	8375	20	70
16	Рівненська	90,35	14	4,4	12	0,84	12	9,65	14	7469	11	63
17	Сумська	91,27	16	4,3	7	0,83	7	8,73	16	7324	6	52
18	Тернопільська	89,58	7	4,1	3	0,79	3	10,42	7	6969	1	21
19	Харківська	94,68	25	4,5	14	0,86	14	5,32	25	7657	14	92
20	Херсонська	89,73	9	4,2	4	0,80	4	10,27	9	7058	4	30
21	Хмельницька	91,58	17	4,3	6	0,83	6	8,42	17	7346	8	54
22	Черкаська	90,35	13	4,4	11	0,84	11	9,65	13	7478	12	60
23	Чернівецька	92,07	19	4,1	2	0,79	2	7,93	19	6991	2	44
24	Чернігівська	89,39	6	4,1	1	0,79	1	10,61	6	6995	3	17
25	м. Київ	93,78	24	8,0	25	1,53	25	6,22	24	13542	25	123

Джерело: власні розрахунки автора

Рис. 1. Диференціація регіонів України за інтегральною оцінкою соціальної безпеки у 2018 р.

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Групування регіонів України за інтегральною бальною оцінкою параметрів соціальної безпеки за 2014–2018 рр.

Рівні соціальної безпеки	2014	2015	2016	2017	2018
Критично низький, ≤ 25	Тернопільська (11) Чернігівська (22) Житомирська (25)	Тернопільська (11) Житомирська (24) Кіровоградська (25) Херсонська (25)	Тернопільська (14) Кіровоградська (23) Чернігівська (25)	Тернопільська (17) Луганська (22) Чернігівська (25)	Чернігівська (17) Кіровоградська (21) Тернопільська (21)
Низький, 26-50	Херсонська (31) Кіровоградська (36) Волинська (39) Чернівецька (40) Вінницька (45) Закарпатська (48) Черкаська (50)	Чернігівська (33) Чернівецька (36) Луганська (41) Волинська (44) Хмельницька (45) Черкаська (50)	Херсонська (33) Волинська (35) Житомирська (36) Чернівецька (44) Хмельницька (46) Черкаська (50)	Кіровоградська (26) Волинська (31) Херсонська (34) Житомирська (41) Чернівецька (44) Рівненська (49)	Луганська (27) Херсонська (30) Волинська (35) Житомирська (44) Чернівецька (44)
Середній, 51-75	Полтавська (56) Рівненська (61) Сумська (64) Хмельницька (65) Луганська (66) І.-Франківська (73)	Полтавська (60) Закарпатська (62) Сумська (62) Рівненська (67) Вінницька (69) І.-Франківська (72)	Луганська (56) Полтавська (57) Вінницька (62) Сумська (63) Закарпатська (64) Рівненська (64) І.-Франківська (72)	Хмельницька (51) Черкаська (62) Сумська (64) Полтавська (65) Вінницька (68) І.-Франківська (75)	Сумська (52) Хмельницька (54) Черкаська (60) Рівненська (63) Вінницька (69) Полтавська (70) Закарпатська (74)
Високий, 76-100	Львівська (78) Донецька (86) Миколаївська (89) Харківська (97) Одеська (98)	Донецька (76) Львівська (88) Запорізька (94) Харківська (95) Миколаївська (96)	Донецька (76) Запорізька (89) Миколаївська (89) Львівська (90) Харківська (93)	Донецька (76) Закарпатська (76) Запорізька (85) Миколаївська (88) Львівська (91) Харківська (93) Одеська (100)	Донецька (76) І.-Франківська (79) Запорізька (85) Миколаївська (87) Львівська (92) Харківська (92) Одеська (93)
Найвищий, 101 і більше	Запорізька (101) Київська (110) Дніпропетровська (111) м. Київ (123)	Одеська (105) Дніпропетровська (111) Київська (113) м. Київ (121)	Одеська (102) Дніпропетровська (105) Київська (114) м. Київ (123)	Дніпропетровська (104) Київська (117) м. Київ (121)	Дніпропетровська (102) Київська (115) м. Київ (123)

Джерело: авторська розробка

аналітичні розрахунки стану соціальної безпеки областей України дали змогу здійснити їх групування і виокремити території з найвищим, високим, середнім, низьким та критично низьким рівнями соціальної безпеки.

Перспективою подальших досліджень уважаємо здійснення кластеризації регіонів за показниками соціальної безпеки та розроблення концептуальних засад її забезпечення.

Список використаних джерел:

1. A Working Definition of Societal Security Deliverable submitted in November 2012 (M11) in fulfilment of the requirements of the FP7 project. *ETTIS (European security trends and threats in society)*. URL : http://ettis—project.eu/wp—content/uploads/2012/03/D1_2.pdf (дата звернення: 05.12.2019).
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/stru (дата звернення: 02.12.2019).
3. Іляш О.І. Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір : монографія. Львів : ПАЇС, 2012. 592 с.
4. Пшеничникова А. Социальная безопасность как фактор развития качества жизни населения региона. *Регионология*. 2008. № 3. С. 45–52.
5. Ляшенко П.А. Управління економічним розвитком регіону на засадах протидії загрозам його соціальній безпеці : дис. … канд. екон. наук : 08.00.05. Сєвєродонецьк, 2018. 228 с.
6. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
7. Мельникова О.А. Соціальна безпека регіону: сутність та способи протидії загрозам. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/84.pdf (дата звернення: 24.11.2019).
8. Гайфуллин А.Ю., Гайфуллина М.М. Методический подход к оценке социальной безопасности региона. *Фундаментальные исследования*. 2015. № 12–5. С. 1001–1006.

References:

1. A Working Definition of Societal Security Deliverable submitted in November 2012 (M11) in fulfilment of the requirements of the FP7 project. *ETTIS (European security trends and threats in society)*. URL: http://ettis—project.eu/wp—content/uploads/2012/03/D1_2.pdf (Accessed 05 December 2019).
2. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/stru (Accessed 05 December 2019).
3. Iljash O.I. (2012) *Transformaciji systemy socialjnoji bezpeky Ukrajiny: reghionaljnyj vymir* [Transformations of Ukraine's Social Security System: A Regional Dimension]. Lviv : PAJiS (in Ukrainian)
4. Pshenichnikova A. (2008) Sotsial'naya bezopasnost' kak faktor razvitiya kachestva zhizni naseleniya regiona [Social security as a factor in the development of the quality of life of the region's population]. *Regionology*, no. 3, pp. 45–52.
5. Ljashenko P.A. (2018) Upravlinnja ekonomichnym rozvytkom reghionu na zasadakh protydiji zaghrozam jogho socialjnij bezpeci [Managing the economic development of the region on the basis of counteracting the threats to its social security] (PhD Thesis), Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.
6. Sydorchuk O.G. (2018) *Socialjna bezpeka: derzhavne reghuljuvannja ta orghanizacijno-ekonomichne zabezpechennja* [Social security: state regulation and organizational and economic support]. Lviv : LRIDU NADU (in Ukrainian)
7. Meljnykova O.A. (2018) Socialjna bezpeka reghionu: sutnistj ta sposoby protydiji zaghrozam [Social security in the region: the nature and ways of countering threats]. *An efficient economy,* no. 5. Available at: URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/84.pdf. (Accessed 24 November 2019).
8. Gayfullin A.Yu., Gayfullina M.M. (2015) Metodicheskiy podkhod k otsenke sotsial'noy bezopasnosti regiona [Methodological approach to assessing the social security of the region]. *Basic research*, no. 12–5, pp. 1001–1006.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 379.85: 364

Радіонова О.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

Труфанова К.А.,
магістрантка,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

Radionova Olha,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Tourism and Hospitality Management Department,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Trufanova Kateryna,
Undergraduate Student,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ ТУРИЗМУ ДЛЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ

Радіонова О.М., Труфанова К.А. Аналіз доступності туризму для осіб з обмеженими можливостями в Україні. У статті проведено аналіз доступності туризму для осіб з обмеженими можливостями. Серед таких людей є значна частка енергійних і допитливих, тих, то прагне до яскравих вражень та нових відкриттів, і туризм для них − один із кращих способів проявити свої необмежені можливості. Встановлено, що люди з обмеженими можливостями в Україні поки що мають певні бар'єри для організації туризму. Зокрема, малодоступність залізничних і автомобільних вокзалів, транспортної доступності та адаптації туристичних маршрутів. Незважаючи на досить високий рівень доступності будівель аеропортів, є проблема в амбуліфтах для посадки і висадки людей, що пересуваються на візках. Аналіз доступності туристичних об'єктів та культурно-історичних пам'яток показав, що рівень їхнього розвитку є недостатнім для осіб з обмеженими можливостями. Проте попит на ринку туризму для осіб з обмеженими можливостями набирає значних обертів і є перспективним напрямом і самої туристичної галузі, і, що найбільш суттєво, реабілітації людей з обмеженими можливостями.

Ключові слова: туризм для осіб з обмеженими можливостями, аналіз, доступність, безбар'єрний туризм, доступність туристичних об'єктів.

Радионова О.Н., Труфанова К.А. Анализ доступности туризма для лиц с ограниченными возможностями в Украине. В статье проведен анализ доступности туризма для лиц с ограниченными возможностями. Среди таких людей есть значительная доля энергичных и любознательных, тех, кто стремится к ярким впечатлениям и новым открытиям, и туризм для них – один из лучших способов проявить свои неограниченные возможности. Установлено, что люди с ограниченными возможностями в Украине пока имеют определенные барьеры для организации туризма. В частности, малодоступность железнодорожных и автомобильных вокзалов, транспортной доступности и адаптации туристических маршрутов. Несмотря на достаточно высокий уровень доступности зданий аэропортов, имеются существенные проблемы в амбулифтах для посадки и высадки людей, передвигающихся на колясках. Анализ доступности туристических объектов и культурно-исторических памятников, показал, что уровень их развития является недостаточным для лиц с ограниченными возможностями. Впрочем, спрос на рынке туризма для лиц с ограниченными возможностями набирает значительные обороты и является перспективным направлением и самой туристической отрасли и, что наиболее существенно, реабилитации людей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: туризм для людей с ограниченными возможностями, анализ, доступность, безбарьерный туризм, доступность туристических объектов.

Radionova Olha, Trufanova Kateryna. Analysis of the availability of tourism for people with disabilities in Ukraine. The article analyzes the availability of tourism for people with disabilities. Among such people there is a significant proportion of energetic and inquisitive, those who then strive for vivid impressions and new discoveries, and tourism for them is one of the best ways to show their unlimited possibilities. It has been established that people with disabilities in Ukraine still have certain barriers to organizing tourism. In particular, inaccessibility of railway and automobile stations, transport accessibility and adaptation of tourist routes. Despite the relatively high level of accessibility of airport buildings, there are significant problems in ambulances for boarding and alighting people in wheelchairs. Nowadays in Ukraine very often talk about accessibility, referring to ramps and transport for a disabled person, although in Europe they believe that accessibility is not only a possibility of unobstructed movement, but above all it is creating an environment in which a person with disabilities is comfortable would be able to communicate, learn and work. Demand for the accessible tourism market will grow rapidly in the near future. There is practically no information on accessible tourism and expert studies in our country, although it is a promising destination for the tourism industry itself and for the rehabilitation of people with disabilities. In Ukraine, tourism for a disabled person does not have widespread state support and is manifested in local initiatives of indifferent population, and is mainly interpreted as tourism for persons with disabilities (mainly limited to "businessmen"). In practice, most tourist sites are not adapted for people with hearing, vision, musculoskeletal problems, do not take into account the growth of visitors, etc. Disabled tourism in Ukraine is in high demand, but it develops mainly on the ambitions of indifferent people. Ananalysis of the accessibility of tourist sites and cultural and historical monuments showed that their level of development is insufficient for people with disabilities. However, the demand in the tourism market for people with disabilities is gaining significant momentum, and is a promising direction for the tourism industry itself, and, most importantly, the rehabilitation of people with disabilities.

Key words: tourism for people with disabilities, analysis, accessibility, barrier-free tourism, accessibility of tourist facilities.

Постановка проблеми. Туризм став стилем життя сучасної людини, в тому числі людей з обмеженими можливостями. Серед таких людей є значна частка енергійних і допитливих, тих, то прагне до яскравих вражень та нових відкриттів, і туризм для них – один з кращих способів показати на що здатна людина «не така як всі», проявити свої необмежені можливості. Адже саме туризм створює сферу повноцінного спілкування, можливість встановлення контактів, отримання підтримки, інтеграцію в суспільство; туризм здатний зберегти здоров'я, організувати правильний та корисний відпочинок [4, с. 8]. Актуальність даного питання сьогодні постала надзвичайно гостро, адже, «особливі» люди ізолюються від суспільства, страждають від різних видів дискримінації та мають надзвичайно обмежений доступ до соціальної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання розвитку інклюзивного туризму розглядалися в працях таких науковців як О.О. Бейдик, Н.В. Бєлоусова, О.І. Топалова, Т.І. Ткаченко, В. Монастирський [2; 1-5; 8–11] та ін. Проте дослідження організації туризму для людей з обмеженими можливостями в Україні вивчено не достатньо.

Мета і завдання дослідження. Проаналізувати доступність туризму для осіб з обмеженими можливостями в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні туризм для людей з особливими потребами став розвиватися порівняно недавно. Але в даний час він відроджується в абсолютно новому контексті. Питання про те, які варто вжити заходи щодо посилення комфорту відпочинку людей з обмеженими можливостями, піднімалось ще у 2010 році на Міжнародній конференції для фахівців з лікувально-оздоровчого туризму «Spa & Health». Країни, які брали участь в даному заході, висловлювали і пропонували свої думки та ідеї з питання про те, як забезпечити «безбар'єрний туризм» для особливих людей. Розглянемо проблеми розвитку даного виду туризму в Україні.

Статистика свідчить, що динаміка частки людей обмеженими можливостями упродовж 2005–2016 років стрибкоподібно змінювалася в бік збільшення. Проте, починаючи із 2016 року частка осіб обмеженими можливостями помітно зменшилася. Кількість осіб із особливими потребами на сьогоднішній день становить приблизно 6% від всього населення України. Проте, порівнюючи зі статистичними даними 80-х років, варто відзначити, що їх частка зросла на 3%, у 80-х роках вона складала 3%. В 2018 року загальна чисельність осіб обмеженими можливостями у цифрових показниках в Україні становила 2 млн. 600 тис. осіб, у тому числі понад 240 тис. осіб 1-ї групи (в Донецькій, Одеській та Львівській областях – 8,8%, 5,6% та 5,8% відповідно, найменша чисельність – в Чернівецька область, Кіровоградська та Херсонська області – 6%, 1,8% та 1,8% відповідно), більше 900 тис. осіб 2-ї групи (найбільша чисельність в Одеській області та м. Києві – 7,0% та 7,1% відповідно, найменша – у Чернівецькій області, Херсонській –1,7%, 1,6% відповідно) і близько 1,3 млн. осіб 3-ї групи (найбільше – у Львівській та Дніпропетровській областях – 8,2%, 6,6%, найменше у Херсонській і Чернівецькій областях – 2,0%, 1,8% [6].

Сьогодні подорожувати Україною людям з обмеженими можливостями вкрай важно, прикладом цьому є мала кількість світлофорів зі звуковими сигналами, відсутність тактильних доріжок перед пішохідними переходами і після них. Помітними прикладами дезадаптації населених пунктів по відношенню до осіб з обмеженими можливостями є нерівні тротуари, круті з'їзди, вибоїни на дорозі, відсутність доступу до громадського транспорту і не значна кількість доступних готельних номерів для такої категорії людей.

Через недосконалу специфіку транспортних систем та послуг люди з особливими потребами стикаються з труднощами переміщенням, доступом до інформації

та не можуть користуватися свободою пересування в тій же мірі, що і інші громадяни [2, с. 29].

Аналіз доступності залізничних вокзалів для людям з обмеженими можливостями свідчить про те, що у 2019р. лише 67% доступні для таких людей; 19% частково доступні; 14% – недоступні.

Доступність автовокзалів у 2019р. складає 41%, 22% – частково доступні та 37% – недоступні, що показано на рис. 1, 2 [7, с. 36].

Як приклад позитивного зрушення у напрямку створення умов людей з обмеженими можливостями у м. Києві, наприклад, вирішено проблеми доступного транспорту. Відтак, у лютому 2017 року місто отримало 10 автомобілів Citroen Jumper, призначених для безкоштовного обслуговування людей з обмеженими можливостями. Кожне авто спеціально обладнане автоматичним підйомником, кріпильними ременями та петлями у підлозі для одночасного перевезення трьох людей у візках. Окрім того, передбачено 4 місця для супроводжуючих [5, с. 14].

Приватне Акціонерне Товариство «Укрзалізниця» в наявності має спеціальні вагони-купе із місцями для візочників. У таких вагонах є 20 місць спальних та 2 місця для осіб з обмеженими можливостями і супроводжуючого. Також є спеціально облаштований санітарний вузол. Згідно заяви пасажира вагон доєднують до потяга, проте, звертатися потрібно за 5 днів до виїзду потяга на маршрут.

Авіаційний транспорт також потребує змін, пов'язаних, насамперед, із переобладнанням літаків для людей з обмеженими можливостями. Незважаючи на достатній рівень доступності аеропортних будівель, існує проблема дефіциту амбуліфтів для посадки-висадки людей-візочників. Досить важливим є й те, що у авіаційному транспорті фактично відсутні спеціальні інструкції із перевезення людей з особливими потребами.

Станом на 2019р., в Україні функціонує чотири міжнародні аеропорти – «Бориспіль», «Львів», «Дніпропетровськ», «Запоріжжя» та «Харків» (до 2014 р. аеропорт «Сімферополь» та «Донецьк»), які облаштовані спеціальними конструкціями для транспортування пасажирів із обмеженими можливостями [5, с. 14].

Для забезпечення доступності людей з обмеженими можливостями до об'єктів транспортної дорожньої інфраструктури Укравтодором побудовано 12700 пішохідних переходів наземних, із яких 9417 пристосовані для осіб із особливими фізичними потребами; 91 підземних пішохідних переходів, 29 з яких пристосовані для користування людям з особливими фізичними потребами; 36 надземних пішохідних переходів – 25 з яких пристосовані для осіб з обмеженими можливостями; облаштовано 16 світлофорів зі спеціальними звуковими пристроями для забезпечення безпечних умов руху для осіб з порушенням зору.

Вільний доступ до туристичних об'єктів для осіб з обмеженими можливостями залишається однією з невирішених проблем. Організація туризму в Україні для таких груп людей, на жаль, перебуває на початковому етапі становлення.

Станом на 2018 р. лідерами за кількістю заходів для розвитку туризму осіб з особливими потребами та маршрутами для осіб з обмеженими можливостями в Україні були Одеська, Запорізька, Рівненська та Полтавська області. Недостатньою за кількістю заходів для осіб з обмеженими можливостями визначається Київська та Дніпропетровська області, які мають високий і середній рівень розвитку інфраструктури. У розрізі регіонів із низьким рівнем розвитку туризму для осіб з обмеженими можливостями вирізняється Харківська область. Хоча, як свідчать факти та статистика, у цьому регіоні найчастіше проводились заходи, спрямовані на розвиток «особливого» туризму. Область також характеризується достатньою кількістю маршрутів для людей з особливими потребами.

За кількістю перспективних і актуальних маршрутів для осіб з обмеженими можливостями серед регіонів із низьким рівнем розвитку інфраструктури вирізняється ще кілька областей, серед яких – Херсонська, Житомирська, Чернігівська, Закарпатська та Чернівецька області, що показано у табл. 1 [10, с. 67].

Аналіз діючих та перспективних туристично-екскурсійних маршрутів територією національних природних парків свідчить, що саме вище згадані території стали основою для створення переліку туристсько-екскурсійних маршрутів для маломобільних груп населення.

Фактично в кожному національному природному парку України функціонують пішохідні, велосипедні водні та кінні маршрути, але їхня кількість є недостатньою [9, с. 29].

Сьогодні в Україні дуже часто говорять про доступність, маючи на увазі пандуси та транспорт для осіб з обмеженими можливостями, хоча в Європі вважають, що доступність – це не тільки можливість безперешкодного пересування, а перш за все це створення середовища, в якій людина з особливими можливостями комфортно себе почувала б, могла спілкуватися, вчитися і працювати. Попит на ринку туризму, доступ-

Рис. 1. Доступність залізничних вокзалів для ЛОМ

Рис. 2. Доступність автовокзалів для ЛОМ

Таблиця 1

Перспективні та діючі туристсько-екскурсійні маршрути для маломобільних груп населення на територіях НПП України за регіонами

Регіон	Діючі «доступні» туристсько-екскурсійні маршрути	Перспективні «доступні» туристсько-екскурсійні маршрути
Вінницька	Пішохідний; НПП «Кармелюкове Поділля»	Пішохідний
Волинська	Пішохідний, водний, кінний; НПП «Прип'ять –Стохід»	Пішохідний, водний
Дніпропетровська область	Пішохідний, водний, кінний; НПП «Великий Луг»	Пішохідний, водний, кінний
Донецька область	Водний, кінний; НПП «Святі гори»	Відсутні
Житомирська область	Пішохідний	Пішохідний
Закарпатська область	Водний	Водний, кінний
Запорізька область	Пішохідний, водний, кінний	Пішохідний, водний, кінний
Івано-Франківська область	.Пішохідний; НПП «Синевір»	Пішохідний, кінний
Київська область	Пішохідний; НПП «Голосіївський»	Пішохідний
Одеська область	Пішохідний, водний, велосипедний; НПП «Нижньодністровський»	Пішохідний, водний
Полтавська область	Водний; НПП «Пирятинський»	Водний
Рівненська область	Пішохідний; НПП «Дермансько-Острозький»	Відсутній
Сумська область	Пішохідний, водний, велосипедний; НПП «Гетманський»	Пішохідний, водний, велосипедний
Тернопільська область	Пішохідний, кінний, велосипедний	Пішохідний, кінний, велосипедний
Харківська область	Відсутні дані	Відсутні дані

ного для всіх, швидко зростатиме вже найближчим часом. Інформації про доступний туризмі і експертні досліджень в нашій країні практично немає, хоча це перспективний напрямок і для самої туристичної галузі, і для реабілітації людей з обмеженими можливостями.

Багато людей з особливими потребами в Україні не можуть відпочивати в межах свого регіону через відсутність необхідних ресурсів, і тому можуть вибрати лише ті, які ними володіють. Проте, більшість відомих об'єктів туристичної інфраструктури в Україні залишаються недоступними для туристів з обмеженими можливостями.

Вважається, що найкращий розвиток інфраструктура отримала у таких містах – Львів, Харків, Ужгород, Дніпропетровськ.

На сьогодні перспективними напрямками розвитку туризму для людей з обмеженими можливостями є: лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, сімейно-молодіжний, професійно-трудової і не олімпійської фізично-спортивної спрямованості. Хоча держава піклується про осіб з обмеженими можливостями (реабілітаційні центри, параолімпійський рух, санаторії, курорти, тощо), але значна частина категорії таких людей все ж знаходяться вдома наодинці зі своїми проблемами. Та й фактично особи з обмеженими можливостями в параолімпійському русі беруть участь тільки до 40 років, а далі людина змушена підтримувати своє здоров'я самостійно, без належного контролю спортивних тренерів і фахівців з проведення тренувань, без спортивних тренажерів і обладнання [1, с. 11].

При виборі туристського центру для осіб з обмеженими можливостям, необхідно передбачити рекомендації лікарів, врахувати кліматичні умови та наявність медичних установ в разі необхідності надання їм екстреної медичної допомоги. Також необхідно враховувати протяжність маршруту і умови переїзду. Протяжність маршруту повинна враховуватися відповідно до фізичних можливостей екскурсантів і їх побажань, а також відповідно до погодних і сезонних умов. Складаючи маршрут, необхідно враховувати наявність на маршруті і екскурсійних об'єктах пандусів та поручнів на сходах, пологих спусків у тротуарів в місцях наземних переходів вулиць. Підйоми і спуски пішохідної ділянки не повинні бути крутими.

Висновки. Отже, люди з обмеженими можливостями в Україні поки що мають певні бар'єри для організації туризму. Зокрема, малодоступність залізничних і автомобільних вокзалів, транспортної доступності та адаптації туристичних маршрутів. Незважаючи на достатньо високий рівень доступності будівель аеропортів, наявна проблема існує в амбуліфтах для посадки і висадки людей, що пересуваються на візках. Якщо говорити про доступність туристичних об'єктів та культурно-історичних пам'яток, то можна зауважити, що рівень їх розвитку є недостатнім для осіб з обмеженими можливостями. Втім, попит на ринку туризму для осіб з обмеженими можливостями, набирає значних обертів, і є перспективним напрямком і самої туристичної галузі, і, що найбільш суттєво, реабілітації людей з обмеженими можливостями.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Адаптивний туризм: предметна сутність, класифікації, моделі, видатні особистості , Миколаїв, 2016. 198 с.

2. Бейдик О.О., А.Л. Мельничук, О.І. Топалова. Адаптивний туризм: класифікація та науково-методологічні підходи до суспільно-географічного дослідження Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : зб. наук. праць. Херсон : ПП Вишемирский, 2017. С. 29.

3. Бейдик О.О., Мельничук Л., Орещенко А.В. Діагностика адаптивного А Часопис картографії : зб. наук. праць. 2017, Вип. 12. С. 90.
4. Бейдик О.О., Топалова О.І. Класифікація та нові типи адаптивного туризму Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 жовтня 2014 р., м. Черкаси). Черкаси : Брама-Україна, 2017. С. 8.
5. Бєлоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. 2017. № 2 (42). С. 14.
6. Державна служба статистики . Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 28.11.2019).
7. Статистичний збірник. Туристична діяльність в Україні у 2018 році. К., 2018. 90 с.
8. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія Т.І. Ткаченко. К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2006. 537 с.
9. Топалова О.І. Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні : автореф. дис. канд. геогр. наук; спец. : 11.00.02 економічна та соціальна географія. К., 2016. 175 с.
10. Про становище осіб з інвалідністю в Україні. Національна доповідь. К., 2018. 198 с.
11. Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області Вісник Львівського університету. 2012. № 29(2) С. 164–170.
12. Радіонова О.М. Сучасні арт-об'єкти та інклюзивний туризм: діалектика співвідношень Економіка та суспільство. 2018. № 18. Режим доступу до журналу: http://www.economyandsociety.in.ua.

References:

1. Beydyk O.O. (2016) Adaptyvnyy turyzm: predmetna sutnist′, klasyfikatsiyi, modeli, vydatni osobystosti [Adaptive tourism: subject matter, classifications, models, unique features]. Mykolayiv, 198 p.
2. Beydyk O.O. (2017) Adaptyvnyy turyzm: klasyfikatsiya ta naukovo-metodolohichni pidkhody do suspil′no-heohrafichnoho doslidzhennya [Adaptive tourism: the classification of scientific and methodological methods for suspension and heparaphragm] zb. nauk. prats′. Kherson : PP Vyshemyrskyy, pp. 29.
3. Beydyk O.O. (2017) Diahnostyka adaptyvnoho turyzmu [Diagnostics of adaptive tourism]. Chasopys kartohrafiyi : zb. nauk. prats′. Vyp. 12. pp. 90.
4. Beydyk O.O. (2017), Klasyfikatsiya ta novi typy adaptyvnoho turyzmu , Turyzm i hostynnist′ v Ukrayini: stan, problemy, tendentsiyi, perspektyvy rozvytku[Classification of this type of adaptive tourism, tourism and hostine in Ukrayini: condition, problems, tendencies, perspectives] : mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (16–17 zhovtnya 2014 r., m. Cherkasy). Cherkasy : Brama-Ukrayina, pp. 8.
5. Byelousova N.V. (2017), Vprovadzhennya inklyuzyvnoho turyzmu v sotsial′no-reabilitatsiynu systemu Ukrayiny, [Implementation of exclusive tourism in the social and rehabilitation system of Ukraine] Molodyy vchenyy. № 2(42). pp. 14.
6. State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, (2018) URL: http://ukrstat.gov.ua. (accessed 22/11/2019). (in Ukranian)
7. Statystychnyy zbirnyk. Turystychna diyal′nist′ v Ukrayini (2018). [Statistical collection.Touristic activity.] K., 90 p.
8. Tkachenko T.I. (2006) Stalyy rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohiya, realiyi biznesu: monohrafiya [An old link to tourism: theory, methodology, business realities: monograph] , K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 537 p.
9. Topalova O.I.(2016) Suspil′no-heohrafichni peredumovy ta perspektyvy rozvytku adaptyvnoho turyzmu v Ukrayini [Socio-geographical prerequisites and prospects for the development of adaptive tourism in Ukraine]. 11.00.02 ekonomichna ta sotsial′na heohrafiya Olesya Illivna Topalova K., 175 p.
10. Pro stanovyshche osib z invalidnistyu v Ukrayini. Natsional′na dopovid′. (2018) [On the situation of persons with disabilities in Ukraine. National report] K., 198 p.
11. Monastyrs′kyy V. (2012) Orhanizatsiya turyzmu dlya osib z obmezhenymy mozhlyvostyamy u L′vivs′kiy oblasti [Organization of tourism for persons with disabilities in Lviv region] Visnyk L′vivs′koho universytetu № 29(2). pp. 164–170.
12. Radionova O.M. (2018) Suchasni art-ob'yekty ta inklyuzyvnyy turyzm: dialektyka spivvidnoshen′ Ekonomika ta suspil′stvo. [Contemporary Art Objects and Inclusive Tourism: The Dialectic of Relationships Economy and Society] № 18. Rezhym dostupu do zhurnalu: http://www.economyandsociety.in.ua.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.648

Гірченко Т.Д.,
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет банківської справи
Тіщенко Є.О.,
аспірант кафедри економіки та менеджменту,
Університет банківської справи

Girchenko Tetiana,
Candidate of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Banking University, Kyiv
Tishchenko Ievgen,
Postgraduate of the Department of Economic and Management,
Banking University, Kyiv

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Гірченко Т.Д., Тіщенко Є.О. Особливості організації та управління ризиками проектного фінансування в Україні. У статті досліджено особливості проектного фінансування як однієї із форм акумулювання коштів з метою фінансування відокремлених інвестиційних проектів. Поняття «ризик проектного фінансування» запропоновано розглядати як чітко визначену подію, настання якої суттєво впливає на досягнення цілей інвестиційного проекту та підтримує зусилля всіх його учасників щодо забезпечення необхідного обсягу грошового потоку. Удосконалено класифікацію ризиків проектного фінансування та виокремлено додаткові класифікаційні ознаки: середовище, тривалість і сфера впливу, ризикова позиція, профіль, толерантність і схильність до ризику, результати впливу на проект і характер збитків. Обґрунтовано принципи управління ризиками проектного фінансування, обґрунтовано визначення поняття «система управління ризиками проектного фінансування», досліджено особливості використання окремих фінансових інструментів у практиці управління проектними ризиками в Україні.

Ключові слова: проектне фінансування, проектні ризики, система управління ризиками, стратегія реагування на ризики, грошовий потік.

Гирченко Т.Д., Тищенко Е.А. Особенности организации и управления рисками проектного финансирования в Украине. В статье исследованы особенности проектного финансирования как одной из форм аккумулирования средств с целью финансирования крупных инвестиционных проектов. Понятие «риск проектного финансирования» предложено рассматривать как четко определенное событие, наступление которого оказывает существенное влияние на достижение целей инвестиционного проекта в целом или реализацию главных его составляющих и поддерживает усилия всех участников проекта по обеспечению необходимого объема, предусмотренного проектом денежного потока. Усовершенствована классификация рисков проектного финансирования, выделены дополнительные классификационные признаки: среда, сфера и продолжительность влияния, профиль, толерантность и склонность к риску, результаты влияния на проект и характер потерь. Обоснованы принципы управления рисками проектного финансирования, определено понятие «система управления рисками проектного финансирования», исследованы особенности использования некоторых финансовых инструментов в практике управления проектными рисками в Украине.

Ключевые слова: проектное финансирование, проектные риски, система управления рисками, стратегия реагирования на риски, денежный поток.

Girchenko Tetiana, Tishchenko Ievgen. Features of the organization and risk management of project finance in Ukraine. The need to improve the organization and planning of project finance risk management is determined by the need to improve the investment climate in Ukraine, intensify investment activities and increase investment in the national economy. A feature of project finance, as one of the forms of long-term financing of investment

activity, is the presence of a significant number of specific risks, the management of which requires the use of a wide range of methods and tools, as well as the active interaction of all participants in the investment project. The solution of the tasks associated with the need to clarify the nature of project finance and the concept of "project finance risk", which are closely interrelated. The implementation of the investment project provides not only the solution of a specific investment problem – the creation of a real object, but also requires the formation of a future cash flow and ensuring an even and timely flow of funds in accordance with a pre-developed schedule. In connection with these, there is a need to justify the criteria for classifying project finance risks, determining the most significant classification features and developing a classification of risks, the main ones being financial and project risks. The need to organize and plan project risk management for project financing requires a clear definition of management principles, the formation of an appropriate mechanism and the creation of a project and financial risk management system as an important component of the overall investment project management strategy. The key elements of the system of organization and planning of project finance risk management should be the processes of risk identification and assessment, their monitoring and control, as well as the justification of an adequate response strategy in order to minimize negative consequences and enhance favorable opportunities as a result of risks. In accordance with the risk response strategy defined for each specific investment project, in order to redistribute risks among all project participants, the applied mechanisms and methods should provide for the possibility of using a certain set of financial instruments, which allows for the implementation of a systematic approach to organizing project finance risk management.

Key words: project finance, project risks, risk management system, risk response strategy, cash flow.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасного етапу розвитку економіки України є необхідність активізації інвестиційної діяльності та збільшення обсягів інвестицій з метою стимулювання розвитку реального сектору, виробничої та соціальної інфраструктури. Одним із напрямів вирішення цього завдання є використання проектного фінансування як однієї з форм інвестиційної діяльності. Водночас проектне фінансування порівняно з іншими видами довгострокового фінансування є складним видом залучення інвестицій, якому притаманна низка ризиків, більшість із яких мають специфічні форми прояву, що потребує використання відповідних методів та інструментів управління ними [1, с. 216; 2, с. 28; 3, с. 79; 4, с. 108].

Загострення ситуації у фінансовому секторі та посилення економічних дисбалансів у національній економіці зумовлює необхідність удосконалення методологічних підходів і методичних засад щодо організації проектного фінансування та управління ризиками, які йому притаманні, а також застосування нових методів та інструментів, які можуть сприяти убезпеченню інвесторів від надмірних загроз у процесі реалізації інвестиційних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питанням управління ризиками проектного фінансування приділяється досить багато уваги. Серед вітчизняних науковців, які активно досліджують питання управління ризиками проектного фінансування, можна назвати праці С. Буковинського [14], Л. Гавриш [1], В. Жупанина [18], Г. Карчевої [17], В. Крилової [11], В. Міщенка [5; 7], С. Міщенко [3], С. Науменкової [5; 6], М. Ніконової [11], А. Ряховської [4], Я. Овсянникової [9], В. Опаріна [20] та інших. Водночас ускладнення форм і методів реалізації інвестиційних проектів, розширення спектру джерел залучення коштів, поширення державно-приватного партнерства тощо потребують подальшого розвитку теоретико-методологічних засад і використання нових методів та інструментів із метою управління ризиками проектного фінансування.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є аналіз особливостей організації та управління ризиками проектного фінансування в Україні та розроблення методологічних та практичних засад щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Проектне фінансування є однією із форм фінансування інвестиційних проектів на основі створення компанії спеціального призначення, використання різноманітних джерел і фінансових інструментів та попереднього розподілу ризиків між учасниками проекту за умови, що джерелами повернення боргу є проектні грошові потоки [5, с. 188; 6, с. 10]. Тому його можна розглядати як певну управлінську систему, що охоплює всі стадії розроблення та реалізації інвестиційного проекту, а також організаційно-правові форми відносин між учасниками інвестиційного процесу та всіма заінтересованими сторонами.

Особливостями проектного фінансування, які відрізняють його від інших форм довгострокового фінансування, є реалізація великого інвестиційного проекту; створення SPE-компанії; використання різних джерел фінансування; розподіл ризиків між учасниками проекту; забезпечення повернення одержаних коштів за рахунок доходів, які генеровані проектом; відокремленість проектного боргу від боргових зобов'язань інших учасників; високий рівень ризику інвесторів та інші [7, с. 43; 8, с. 47; 9, с. 48].

Наявність високого рівня ризиків, притаманних проектному фінансуванню, зумовлена складністю інвестиційних проектів, що реалізуються на засадах проектного фінансування, та значною кількістю учасників проекту. Тому поняття «ризик проектного фінансування» слід розглядати як певну передбачувану або непередбачувану подію чи умову, настання якої може суттєво вплинути на досягнення цілей інвестиційного проекту загалом або реалізацію його складових (етапів) і забезпечення необхідного обсягу передбаченого проектом грошового потоку та рівномірність надходження коштів за ним [10, с. 41; 11, с. 71; 12, с. 7; 13, с. 92].

Головними критеріями класифікації ризиків проектного фінансування, на наш погляд, повинні бути: системність; розмежування понять ризику, невизначеності та непередбачуваності; відповідність базовим принципам проектного фінансування та особливостям реалізації конкретного проекту; врахування

технічних, фінансових, екологічних, соціальних та інших аспектів; повнота охоплення різних напрямів діяльності та операцій; хронологічна послідовність та інші [14, с. 127; 15, с. 68].

Використання зазначених критеріїв дає змогу визначити головні класифікаційні ознаки ризиків проектного фінансування, зокрема, за сферами та умовами виникнення, характером і формами прояву, можливістю прогнозування та оцінки втрат тощо. На наш погляд, такими ознаками мають бути: середовище виникнення, тривалість і сфера впливу ризиків на проект, ризикова позиція, профіль, толерантність до ризику, схильність до ризику, наслідки, ємність, результати впливу на проект і характер збитків.

Виокремлення критеріїв та класифікаційних ознак дозволило запропонувати узагальнену класифікацію видів ризиків проектного фінансування, яка характеризується комплексністю та може бути використана в процесі управління ними (табл. 1).

Варто також зазначити, що в сучасних умовах на діяльність всіх учасників інвестиційного проекту суттєво посилюється вплив політичних, регуляторних, фіскальних, екологічних, соціальних ризиків, а також ризиків, що виникають унаслідок використання інноваційних фінансових інструментів і реалізації державно-приватного партнерства. Разом з тим, головними для всіх проектів залишаються фінансові та ринкові ризики, які по'вязані з формуванням майбутнього грошового потоку.

Аналіз практики реалізації інвестиційних проектів дав змогу визначити, що основними принципами управління ризиками проектного фінансування є принципи науковості, системності, комплексності, цілісності, прозорості, усвідомленої необхідності, врахування фактору часу, спеціалізації, спрямованості на створення вартості, оптимізації грошового потоку, безперервності, структурованості, адаптивності, ініціативи та відповідальності, використання яких дає змогу забезпечити комплексний підхід до управління ризиками інвестиційних проектів [17, с. 138; 18, с. 52 19, с. 34].

Ґрунтуючись на зазначених принципах управління ризиками проектного фінансування, можна стверджувати, що основою управління ними повинна бути функціональна структура інвестиційного проекту та система взаємозв'язків між його учасниками, яка знаходять свій прояв у завданнях і функціях проекту,

Таблиця 1

Класифікація головних видів ризиків проектного фінансування

Ознаки класифікації	Види ризиків
За причинами виникнення	Ринкові ризики Політичні ризики Ризики, що зумовлені діями людей Природні та техногенні ризики Зовнішні ризики
За середовищем виникнення	Внутрішні ризики
	Ризики країни
	Макроекономічні ризики
За тривалістю	Короткострокові; довгострокові; безстрокові (постійні) ризики
За сферою впливу на проект	Ризики окремих учасників проекту та проекту загалом Ризики галузі (сектору економіки), в якій здійснюється проект Екологічні ризики Соціальні ризики
За ризиковою позицією	Комплексний або груповий ризик
За суб'єктом угоди	Портфельний ризик Ризик окремої ринкової позиції (операції) Ризики проектної компанії Ризики інвесторів Ризики постачальників
За рівнем передбачуваності	Прогнозовані (ідентифіковані та проаналізовані) ризики
	Непередбачувані (непрогнозовані, невідомі) ризики
За розміром збитків	Незначні; середні; великі; критичні; катастрофічні ризики
За ймовірністю	Потенційні ризики; реалізовані ризики; залишкові ризики
За наслідками	Ризики з позитивними наслідками (сприятливі)
	Ризики з негативними наслідками (загрози)
За результатами впливу на проект	Ризики одержання дозволів на користування, експлуатацію, оренду земельних ділянок, розробку корисних копалин тощо Ризики несвоєчасного постачання матеріалів, виконання робіт
	Ризик перевищення строків будівництва
	Ризик перевищення кошторису проекту
	Ризик перевищення вартості експлуатації об'єкта
За фінансовими наслідками	Економічні та комерційні ризики, що по'вязані з грошовим потоком
	Кредитні ризики
	Ризики ліквідності
	Ризики окремих фінансових інструментів і своєчасності розрахунків

Джерело: складено на основі [1, с. 215; 9, с. 48; 16, с. 51]

розподілених на окремі етапи відповідно до його життєвого циклу. Тому управління ризиками проектного фінансування слід розглядати як систему принципів, методів та практичної реалізації певних управлінських рішень, що дають змогу забезпечити всебічну оцінку ризиків, ймовірності та ступеня їх впливу на реалізацію інвестиційного проекту.

У зв'язку з цим систему управління ризиками інвестиційного проекту слід розглядати як складник управлінської функції, що включає сукупність організаційно оформлених структурних елементів, які виконують функції щодо планування та реалізації комплексу заходів, спрямованих на виявлення, оцінку ризиків, розроблення заходів та використання інструментів реагування на ризики, а також моніторинг і контроль за ризиками з метою мінімізації негативних наслідків і посилення сприятливих можливостей у результаті їх дії.

Відповідно до такого підходу формування механізму управління ризиками проектного фінансування повинно здійснюватися на основі використання сукупності методів, фінансових і нефінансових інструментів, які забезпечують ефективний моніторинг і контроль із метою попередження та убезпечення від ризиків, що виникають на всіх етапах реалізації інвестиційного проекту.

Головне завдання системи управління ризиками проектного фінансування, на наш погляд, повинно полягати у підтримці рівня ризиків проекту у встановлених межах відповідно до прийнятого рівня толерантності до ризику та в забезпеченні на цій основі надійності й стабільності майбутніх грошових потоків.

Визначення головних функцій та складників системи управління ризиками проектного фінансування дозволило розробити структурно-логічну схему її побудови та функціонування, в якій представлено основні взаємозв'язки в механізмі управління ризиками інвестиційного проекту (рис. 1).

Як свідчить практика, процес управління ризиками проектного фінансування є ітераційним, тобто передбачає певну послідовність дій щодо виявлення та ідентифікації ризиків, оцінки ймовірності їх реалізації та рівня впливу на проект, розроблення заходів реагування, конкретизацію дій та розподіл сфер відповідальності між учасниками проекту, планування ресурсів і коштів, які необхідні для відшкодування збитків у разі реалізації ризикових подій, а також організації моніторингу і контролю.

Зазвичай ризики пов'язують із негативними подіями, які спричиняють (можуть спричинити) збитки, а тому з метою реагування на них у проектному фінансуванні використовують такі стратегії реагування, як: ухилення, передача, зниження та прийняття. Однак останнім часом у науковій літературі з'явилося поняття «сприятливих» ризиків, реалізація яких дозволяє збільшити доходи або одержати інший соціально-

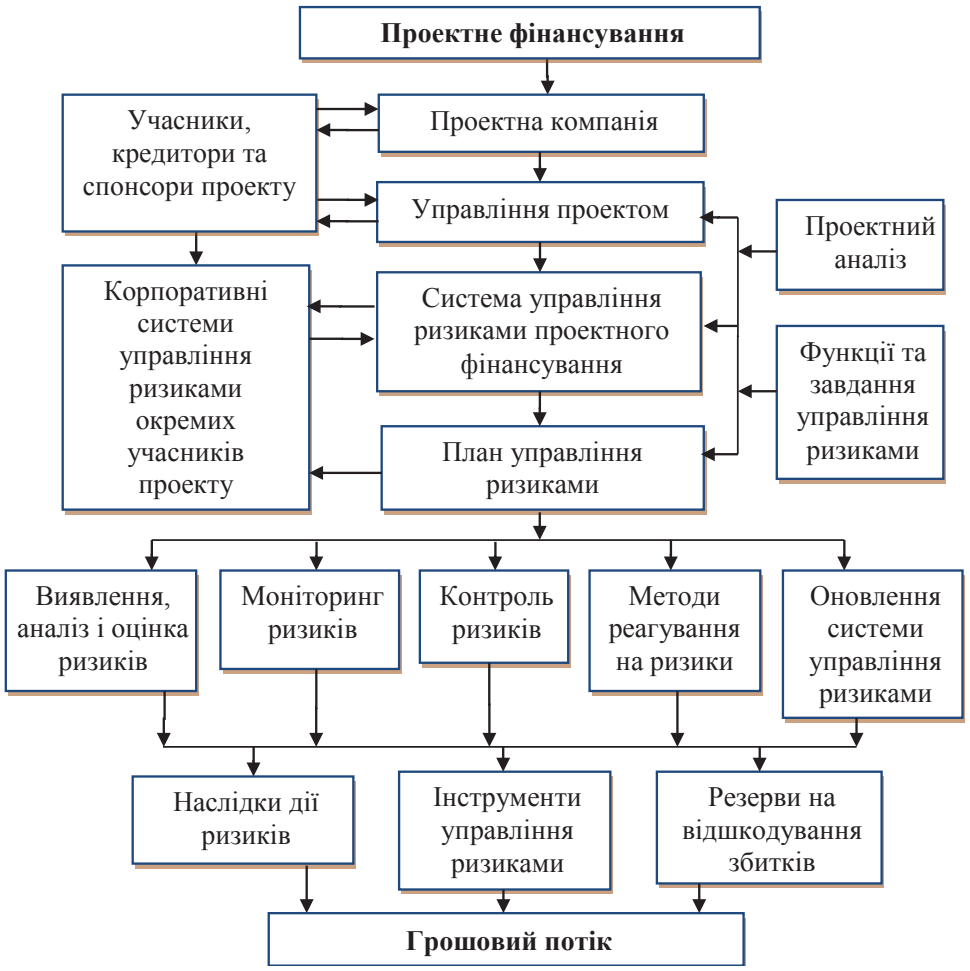

Рис. 1. Система управління ризиками проектного фінансування

Джерело: розроблено авторами

економічний ефект. Для реагування на такі ризики можуть застосовуватися стратегії прийняття, використання, збільшення або розподілу. Загальна схема планування управління та реагування на ризики проектного фінансування наведена на рис. 2.

Практика використання проектного фінансування в Україні свідчить про те, що в сучасних умовах його здійснюють переважно банки, найбільш активними серед яких є АТ «Райфайзен БАНК АВАЛЬ», АТ «Укрсиббанк», АТ «Альфа-Банк», АТ «Укрексімбанк», ПАТ «Ощадбанк», Креді Агріколь. Зазвичай позики надаються в євро або доларах США на 5–10 років, а частка власних коштів позичальника у фінансуванні проекту становить 15–50% від його загальної вартості. Однак таке фінансування відбувається без створення SPE-компанії, а тому його можна розглядати як банківське проектне фінансування [1, с. 218].

Прикладами реалізації інвестиційних проектів на засадах проектного фінансування в Україні є модернізація в 1993 р. аеропорту «Бориспіль» за рахунок коштів ЄБРР в сумі 10 млн. дол. США; будівництво в 2004–2005 рр. автомагістралі Київ – Одеса за рахунок кредиту Deutsch Dank AG на суму 480 млн. дол. США; спорудження в 2006 р. злітної смуги аеропорту «Бориспіль» за рахунок кредиту Японського банку реконструкції та міжнародного співробітництва та уряду Японії на суму 200 млн. дол. США [9, с. 48].

У 2018 р. розпочато модернізацію газопроводу «Уренгой – Помари – Ужгород» за рахунок коштів ЄБРР та ЄІБ на суму 300 млн. євро. За участі Світового банку розробляються проекти будівництва платних доріг: Львів – Краковець, Львів – Тернопіль, Київ – Біла Церква. Аеропорт «Бориспіль» планує в 2020 р. розпочати реконструкцію злітної смуги шляхом залучення кредиту Ексімбанку Китаю на суму 200 млн. дол. США.

Як свідчить проведений аналіз, головними чинниками, що стримують розвиток проектного фінансування в Україні, є економічна та політична нестабільність, недостатність внутрішніх фінансових ресурсів, складність залучення зовнішнього фінансування, високі ризики та недостатній рівень управління ними, недоліки в обґрунтуванні вартості проектів, їх техніко-економічних, екологічних або соціальних параметрів; недостатнє нормативно-правове та методологічне забезпечення; низький рівень захисту прав власності та результатів інвестиційної діяльності [1, с. 219; 9, с. 48; 20, с. 321].

Тому основними напрямами стимулювання розвитку проектного фінансування в Україні, на наш погляд, повинно бути: поліпшення інвестиційного клімату та умов кредитування, зокрема, зниження вартості довгострокових інвестиційних ресурсів, підвищення рівня організації проектного фінансування, розширення спектру використовуваних фінансових інструментів та вдосконалення методів управління проектними ризиками.

З метою управління ризиками проектного фінансування часто використовують окремі фінансові інструменти. Найбільш поширеними в практиці банківського проектного фінансування в Україні є банківські гарантії, акредитиви, валютні деривативи, рахунки умовного зберігання та «синтетичне» кредитування.

У 2018 р. вітчизняні банки надали та отримали 22,8 тис. гарантій на суму 63,4 млрд. грн., що в 1,9 раза більше, ніж у 2016 р., а також 3979 акредитивів на суму 61,6 млрд. грн. З метою управління валютними ризиками найбільш прийнятними для використання в проектному фінансуванні можуть бути форвардні угоди, валютні свопи та позабіржові валютні опціони. У 2014–2018 рр. використання

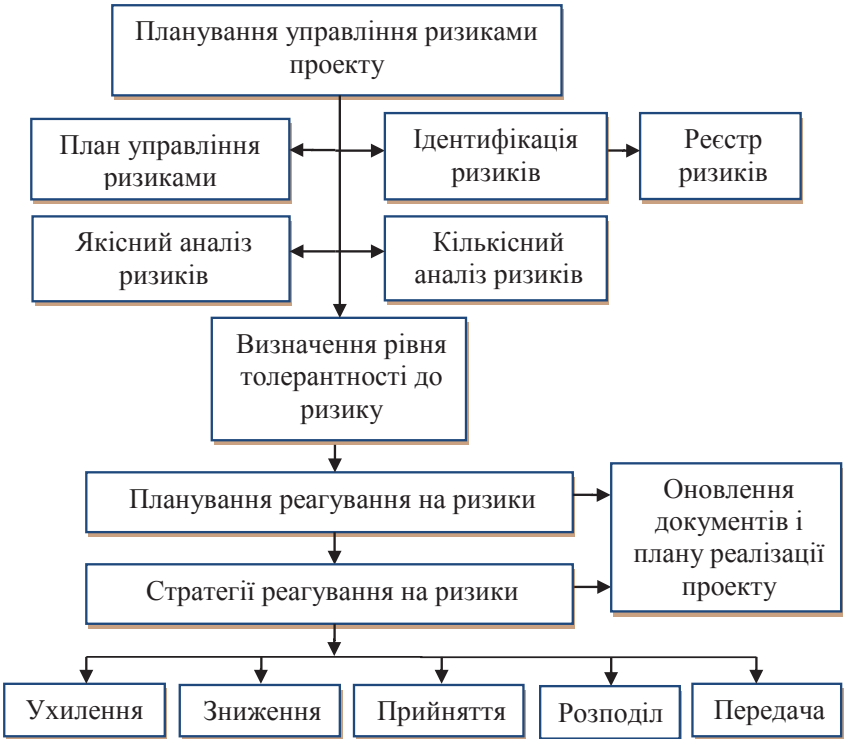

Рис. 2. Схема планування управління та реагування на ризики проектного фінансування

Джерело: розроблено авторами

банками України валютних деривативів для хеджування валютних ризиків збільшилося в 9,4 раза та становило 1439,7 млн. дол. США, із яких 37% припадало на валютні свопи. При цьому головними напрямами використання валютних деривативів у проектному фінансуванні є конвертація експортованого капіталу, придбання цінних паперів іноземних емітентів, підтримка комерційних пропозицій на контракти, вартість яких виражена в іноземній валюті, а також репатріація прибутків учасників інвестиційного проекту [21, с. 55; 22, с. 74; 23, с. 262; 24, с. 84; 25, с. 31; 26, с. 171].

Важливу роль у процесі управління ризиками відіграють боргові та гібридні фінансові інструменти, зокрема, структуровані, конвертовані, концесійні та проектні облігації, які використовуються як з метою диверсифікації джерел фінансування, так і для управління ризиками [27, с. 265; 28, с. 23; 29, с. 61].

Як додаткові гарантійні інструменти, зокрема, для інвестиційних проектів, що здійснюються на засадах державно-приватного партнерства, можуть бути використані фінансові інструменти Групи Світового банку – анклавні гарантії та гарантії з часткового покриття ризиків проекту або кредитних ризиків, а також страхові послуги БАГІ та послуги МФК зі структурування угод [6, с. 14].

Практичне використання пропозицій щодо управління ризиками проектного фінансування сприятиме підвищенню рівня надійності та стабільності формування майбутніх грошових потоків, активізації інвестиційних процесів в Україні та забезпеченню економічного зростання.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу визначити, що проектне фінансування є особливою формою фінансування відокремлених проектів на основі створення SPE-компанії, використання різноманітних джерел і фінансових інструментів та розподілу ризиків між учасниками проекту, а основою формування доходів проекту є майбутні грошові потоки.

Головними чинниками, що стримують розвиток проектного фінансування в Україні, є економічна та політична нестабільність; недостатність внутрішніх фінансових ресурсів; високі ризики та низький рівень управління ними; недоліки в обґрунтуванні вартості проектів, їх техніко-економічних, екологічних і соціальних характеристик; недостатнє нормативно-правове та методологічне забезпечення; низький рівень захисту прав інвесторів. Тому основними напрямами стимулювання розвитку проектного фінансування в Україні повинні бути: поліпшення інвестиційного клімату та умов кредитування, підвищення рівня організації проектного фінансування, розширення спектру використовуваних фінансових інструментів та вдосконалення методів управління проектними ризиками.

Систему управління ризиками проектного фінансування запропоновано розглядати як важливу складову управлінської функції, що представлена сукупністю організаційно оформлених структурних елементів, які виконують функції щодо планування та реалізації комплексу заходів, спрямованих на виявлення, оцінку ризиків, розроблення заходів і використання інструментів реагування на ризики, проведення моніторингу та контролю за ризиками з метою мінімізації негативних наслідків і посилення сприятливих можливостей у результаті їх дії. Практичне використання такого підходу дозволяє забезпечити підтримку загального рівня ризиків проекту у встановлених межах відповідно до прийнятого рівня толерантності до ризику та підвищити рівень надійності та стабільності формування майбутніх грошових потоків.

Запропонована у статті класифікація ризиків проектного фінансування та розроблені в процесі дослідження структурно-логічні схеми формування системи планування та управління ризиками проектного фінансування, в яких представлено основні функціональні взаємозв'язки між учасниками проекту, можуть бути використані на практиці в процесі організації управління інвестиційними ризиками.

Список використаних джерел:

1. Гавриш Л.Ю., Науменкова С.В. Особливості та інструменти проектного фінансування в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. № 1(14). С. 214–222.
2. Науменкова С., Міщенко С. Особливості формування сучасної моделі фінансової системи. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 1. С. 26–31.
3. Міщенко С.В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 75–88.
4. Современные подходы к управлению устойчивостью бизнеса / под ред. А.Н. Ряховской, О.Г. Крюковой. М.: Финансовый университет, 2012. 280 с.
5. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Поняття системного ризику та підходи до визначення системно значущих банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 1(105). С. 186–196.
6. Науменкова С., Міщенко С., Тіщенко Є. Фінансові інструменти убезпечення від політичних ризиків у проектному фінансуванні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2016. № 10. С. 6–17.
7. Міщенко В.І., Міщенко С.В. Стратегічні підходи до управління ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2014. № 10. С. 40–46.
8. Міщенко С.В., Науменкова С.В. Проблеми розвитку інститутів спільного інвестування. *Економіка та держава*. 2009. № 11. С. 46–48.
9. Овсянникова Я., Науменкова С. Особливості оцінювання ефективності проектів публічно-приватного партнерства: зарубіжний досвід та українська практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2013. № 134. С. 47–51.
10. Міщенко С. Визначення основних факторів розвитку та ефективності функціонування фінансового сектору України. *Банківська справа*. 2008. № 4(82). С. 31–47.
11. Санаційний банк – "брідж-банк" як механізм роботи з нежиттєздатними банками: монографія / В.І. Міщенко, В.В. Крилова, М.В. Ніконова та ін. К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, 2011. 119 с.
12. Науменкова С.В., Міщенко В.І. Сучасні проблеми капіталізації банківської системи України. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2013. № 2. С. 3–11.

13. Міщенко С. Удосконалення управління економічним капіталом банку з урахуванням ризику ліквідності. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2008. № 3. С. 90–93.
14. Буковинський С.А. Банківська система України на шляху євроінтеграції. К.: ЦНД НБУ, 2015. 496 с.
15. Науменкова С.В., Мищенко С.В. Регулирование денежного обращения на основе использования методов и инструментов денежно-кредитной политики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 147. С. 66–72.
16. Тіщенко Є.О. Методологічні та методичні засади організації управління ризиками проектного фінансування. *Банківська справа*. 2019. № 1(149). С. 47–73.
17. Карчева Г.Т. та ін. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи, 2016. 278 с.
18. Жупанин В.В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України. Фінанси України. 2008. № 2. С. 44-58.
19. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 2015. № 1(166). P. 31–39.
20. Опарін В.М. та ін. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку. К.: КНЕУ, 2016. 695 с.
21. Науменкова С.В. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2014. № 10(163). С. 51–57.
22. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України. Вип.15. К.: Національний банк України, 2010. 124 с.
23. Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V., Tishchenko I. Special Aspects of Using Hybrid Financial Tools for Project Risk Management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15(2). P. 257–266.
24. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні : Науково-аналітичні матеріали / П.М. Сеницц та ін. К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2008. 145 с.
25. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку. *Фінанси України*. 2016. № 5. С. 7–33.
26. Науменкова С.В., Мищенко В.И. Влияние денежно-кредитной политики Центрального банка на стимулирование экономического роста. *Проблемы современной экономики.* 2015. № 2. С. 168–174.
27. Соколов Б.И., Мищенко С.В. Роль платежных систем в обеспечении устойчивого развития национальной экономики. *Проблемы современной экономики*. 2015. № 2(54). С. 163–167.
28. Науменкова С.В. Основні тенденції розміщення грошової маси та їх вплив на формування грошово-кредитної політики. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 1. С. 19–26.
29. Міщенко С.В. Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку. *Вісник НБУ*. 2008. №1. С. 58–64.

References:

1. Gavrish L.Y., Naumenkova S.V. (2013). Osoblyvosti ta instrumenty proektnoho finansuvannya v Ukrayini [Features and tools of project financing in Ukraine]. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 1, no. 14, pp. 214–222.
2. Naumenkova C., Mishchenko S. (2006) Osoblyvosti formuvannya suchasnoyi modeli finansovoyi systemy [Features of formation of modern model of financial system]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 1, pp. 26–31.
3. Mishchenko S.V. (2009). Problemy zabezpechennya likvidnosti bankiv na osnovi vykorystannya mekhanizmiv refinansuvannya [Problems of providing bank liquidity based on the use of refinancing mechanisms]. *Finance of Ukraine*, no. 7, pp. 75–88.
4. Ryakhovskaya, A.N., Kryukova O.G. (2012). *Sovremennyye podkhody k upravleniyu ustoychivost'yu biznesa* [Modern approaches to business sustainability management]. Moscow: Financial University. (in Russian)
5. Mishchenko V.I., Naumenkova S.V. (2014). Ponyattya systemnoho ryzyku ta pidkhody do vyznachennya systemno znachushchykh bankiv [Systemic risk concepts and approaches to identifying systemically significant banks]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine,* vol. 1, no. 105, pp. 186–196.
6. Naumenkova S., Mishchenko S., Tishchenko I. (2016). Finansovi instrumenty ubezpechennya vid politychnykh ryzykiv u proektnomu finansuvanni [Financial Instruments of Political Risk Protection in Project Financing]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 10, pp. 6–17.
7. Mishchenko V.I., Mishchenko S.V. (2014). Stratehichni pidkhody do upravlinnya ryzykamy funktsionuvannya nezhyttyezdatnykh bankiv i obsluhovuvannya problemnykh aktyviv [Strategic approaches to managing the risks of viable banks and servicing problem assets]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 10, pp. 40–46.
8. Mishchenko S.V., Naumenkova S.V. (2009). Problemy rozvytku instytutiv spil′noho investuvannya [Problems of development of joint investment institutions]. *Economy and the state*, no. 11, pp. 46–48.
9. Ovsyannykova YA., Naumenkova S. (2013). Osoblyvosti otsinyuvannya efektyvnosti proektiv publichno-pryvatnoho partnerstva: zarubizhnyy dosvid ta ukrayins′ka praktyka. [Features of assessing the effectiveness of public-private partnership projects: foreign experience and Ukrainian practice]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, vol. 134, pp. 47–51.
10. Mishchenko S. (2008). Vyznachennya osnovnykh faktoriv rozvytku ta efektyvnosti funktsionuvannya finansovoho sektoru Ukrayiny [Determination of the main factors of development and efficiency of functioning of the financial sector of Ukraine]. *Banking*, vol. 4, no. 82, pp. 31–47.
11. Mishchenko V.I. et al. (2011). *Sanatsiynyy bank – "bridzh-bank" yak mekhanizm roboty z nezhyttyezdatnymy bankamy: monohrafiya* [Rehabilitation Bank – "Bridge Bank" as a Mechanism for Working with Viable Banks]. Kyiv: Center for Scientific Research of the National Bank of Ukraine. (in Ukrainian)
12. Naumenkova S.V., Mishchenko V.I. (2013). Suchasni problemy kapitalizatsiyi bankivs′koyi systemy Ukrayiny [Current problems of capitalization of the banking system of Ukraine]. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, no. 2, pp. 3–11.
13. Mishchenko S. (2008). Udoskonalennya upravlinnya ekonomichnym kapitalom banku z urakhuvannyam ryzyku likvidnosti [Improving the Bank's Economic Capital Management with Respect to Liquidity Risk]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine's Banking University*, no. 3, pp. 90–93.

14. Bukovinsky S.A. (2015). *Bankivs'ka systema Ukrayiny na shlyakhu yevrointehratsiyi* [Banking system of Ukraine on the path of European integration]. Kyiv: CND NBU. (in Ukrainian)

15. Naumenkova S.V., Mishchenko S.V. (2013). Regulirovaniye denezhnogo obrashcheniya na osnove ispol'zovaniya metodov i instrumentov denezhno-kreditnoy politiki [Regulation of monetary circulation based on the use of methods and tools of monetary policy]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv,* vol. 147, pp. 66–72.

16. Tishchenko I.O. (2019). Metodolohichni ta metodychni zasady orhanizatsiyi upravlinnya ryzykamy proektnoho finansuvannya [Methodological and methodological principles of project finance risk management organization]. *Banking*, vol. 1, no. 149, pp. 47–73.

17. Karcheva G.T. (2016). *Efektyvnist' ta konkurentospromozhnist' bankivs'koyi systemy* [Efficiency and competitiveness of the banking system]. Kyiv: Banking University. (in Ukrainian)

18. Zhupanyn V.V., Mishchenko V.I. (2008). Orhanizatsiya zaluchennya zaoshchadzhen′ naselennya na osnovi vypusku kaznacheys′kykh zobov″yazan′ Ukrayiny [Organization of raising public savings based on the issue of treasury liabilities of Ukraine]. *Finance of Ukraine*, no. 2, pp. 44–58.

19. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. (2015). Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv*, vol. 1, no. 166, pp. 31–39.

20. Oparin V.M. et al. (2016). *Finansova infrastruktura Ukrayiny: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Financial Infrastructure of Ukraine: State, Problems and Prospects for Development]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

21. Naumenkova S.V. (2014). Obstezhennya zbalansovanosti popytu ta propozytsiyi na kredytnomu rynku: dosvid tsentral′nykh bankiv [Credit and Demand Balance Survey: Central Banking Experience]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv,* vol. 10, no. 163, pp. 51–57.

22. Mishchenko et al. (2010). *Hnuchkyy rezhym kursoutvorennya: etapy zaprovadzhennya ta mozhlyvi naslidky dlya ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny* [Flexible Course Formation: Stages of Implementation and Possible Implications for Ukraine's Economic Development]. Kyiv: National Bank of Ukraine. (in Ukrainian)

23. Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V., Tishchenko I. (2018). Special Aspects of Using Hybrid Financial Tools for Project Risk Management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 2, no. 15, pp. 257–266.

24. Senyschch P.M. et al. (2008). *Svitovyy dosvid i perspektyvy rozvytku elektronnykh hroshey v Ukrayini* [World Experience and Prospects for E-Money Development in Ukraine]. Kyiv: NBU Research Center. (in Ukrainian)

25. Mishchenko V.I., Naumenkova S.V. (2016). Bankivs′ka systema Ukrayiny: problemy stanovlennya ta rozvytku [Banking system of Ukraine: problems of formation and development]. *Finance of Ukraine*, no. 5, pp. 7–33.

26. Naumenkova S.V., Mishchenko V.I. (2015). Vliyaniye denezhno-kreditnoy politiki Tsentral'nogo banka na stimulirovaniye ekonomicheskogo rosta [The impact of the monetary policy of the Central Bank on stimulating economic growth]. *Problems of the modern economy*, vol. 2, no. 54, pp. 168–174.

27. Sokolov B.I., Mishchenko S.V. (2015). Rol' platezhnykh sistem v obespechenii ustoychivogo razvitiya natsional'noy ekonomiki [The role of payment systems in ensuring the sustainable development of the national economy]. *Problems of the modern economy*, vol. 2, no. 54, pp. 163–167.

28. Naumenkova S.V. (2006). Osnovni tendentsiyi rozmishchennya hroshovoyi masy ta yikh vplyv na formuvannya hroshovo-kredytnoyi polityky [The main tendencies of money supply and their influence on the formation of monetary policy]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 1, pp. 19–26.

29. Mishchenko S.V. (2008). Sutnist′ ekonomichnoho kapitalu ta yoho rol′ u zabezpechenni finansovoyi stiykosti banku [The essence of economic capital and its role in ensuring the financial stability of the bank]. *Bulletin NBU*, no. 1, pp. 58–64.

УДК 336.14

Ізюмська В.А.,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Кільчевська В.В.,
магістр,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Izyumska Viktoria,
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Oles Honchar Dnipro National University
Kilchevska Valeriia,
Student,
Oles Honchar Dnipro National University

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Ізюмська В.А., Кільчевська В.В. Удосконалення формування дохідної частини зведеного бюджету України. У статті розглянуто особливості формування дохідної частини зведеного бюджету України. Визначено, що в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку нашої країни зростає як фіскальне значення доходів бюджету, так і їхня регуляторна функція. Проведений аналіз свідчить, що зростання доходів бюджету за останні роки відбувалося переважно за рахунок девальвації гривні та інфляційного складника, а не за рахунок зростання реальних доходів населення і суб'єктів господарської діяльності. Основна група доходів бюджету – це податки, частка яких у валовому внутрішньому продукті постійно зростає. Серед податкових надходжень бюджету переважають непрямі податки, а також податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств. Частка неподаткових надходжень останнім часом знижується, серед них основне значення мають доходи від власності та підприємницької діяльності та власні надходження бюджетних установ. Аналіз основних тенденцій формування дохідної частини бюджету показав, що їхнє зростання не має твердого підґрунтя у зв'язку з тим, що в Україні протягом останніх років відбувається погіршення основних макроекономічних показників та загалом має місце нестабільна економічна ситуація. Таким чином, структура як податкових, так і неподаткових надходжень до бюджету України посилює негативний вплив фіскальних вилучень на економічну активність.

Ключові слова: зведений бюджет, доходи бюджету, структура доходів бюджету, надходження бюджету, податкові надходження, неподаткові надходження.

Изюмская В.А. Кильчевская В.В. Совершенствование формирования доходной части сводного бюджета Украины. В статье рассмотрены особенности формирования доходной части сводного бюджета Украины. Определено, что в условиях нестабильности социально-экономического развития нашей страны возрастает как фискальное значение доходов бюджета, так и их регуляторная функция. Проведенный анализ свидетельствует о том, что рост доходов бюджета за последние годы происходил преимущественно за счет девальвации гривны и инфляционной составляющей, а не за счет роста реальных доходов населения и субъектов хозяйственной деятельности. Основная группа доходов бюджета – это налоги, доля которых в валовом внутреннем продукте постоянно растет. Среди налоговых поступлений бюджета преобладают непрямые налоги, а также налог на доходы физических лиц и налог на прибыль предприятий. Доля неналоговых поступлений в последнее время снижается, среди них основное значение имеют доходы от собственности и предпринимательской деятельности и собственные поступления бюджетных учреждений. Анализ основных тенденций формирования доходной части бюджета показал, что их рост не имеет надежного основания в связи с тем, что в Украине в последние годы происходит ухудшение основных макроэкономических показателей и в целом имеет место нестабильная экономическая ситуация. Таким образом, структура как налоговых, так и неналоговых поступлений в бюджет Украины усиливает негативное влияние фискальных изъятий на экономическую активность.

Ключевые слова: сводный бюджет, доходы бюджета, структура доходов бюджета, поступления бюджета, налоговые поступления, неналоговые поступления.

Izyumska Viktoria, Kilchevska Valeriia. Improving the formation of the revenue part of the consolidated budget of Ukraine. The article deals with the peculiarities of forming the revenue part of the consolidated budget of Ukraine. It is determined that in the conditions of instability of the socio-economic development of our country, both the fiscal importance of budget revenues and their regulatory function increases. The analysis shows that the growth of budget revenues in recent years was mainly due to the devaluation of the hryvnia and the inflation component, rather than due to the growth of real incomes of the population and economic entities. The main group of budget revenues is taxes, whose share in gross domestic product is constantly increasing. The general tendency to reduce the size of the tax burden on the real economy and simplify tax administration procedures is considered by experts as one of the prerequisites for the recovery of economic growth in Ukraine. Therefore, the main subject of study of the impact of the revenue part of the budget on economic activity in the country is primarily tax revenues. Indirect taxes, as well as personal income tax and corporate income tax, are the dominant tax revenues. Tax changes have recently been to reduce taxes and to simplify administration. At the same time, being approved during a period of tight increase in the need to fill the budget, the changes were primarily focused on increasing the fiscal burden: new payments were introduced to finance defense needs (military levy), introducing taxation of individuals' passive income, as well as increased pensions, and increased pensions. excise duties, fees for subsoil use and radio frequency resource. Tax reductions did not significantly affect budget revenue, as they were primarily the result of consolidation rather than cancellation. The abolition affected only low-performing taxes and fees that had no significant impact on either budget or business performance. The share of non-tax revenues has been declining recently, with property and business revenues and own revenues of budgetary institutions being the main ones. Thus, the structure of tax revenues in Ukraine has been shaped by the prioritization of fiscal penalties, which contradicts the goals of structural reforms necessary to strengthen the competitiveness of the national economy. Thus, the structure of both tax and non-tax revenues to the budget of Ukraine increases the negative impact of fiscal exemptions on economic activity.

Key words: consolidated budget, budget revenues, budget revenue structure, budget revenues, tax revenues, non-tax revenues.

Постановка проблеми. Доходи бюджету становлять фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, виступають засобом перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві на користь тих чи інших груп населення, галузей та територій і тому є одним із найважливіших елементів системи фінансового і загалом державного регулювання економіки.

Однак регулятивні можливості доходів бюджету мають певні обмеження. Високий рівень вилучення коштів у підприємств і населення приводить до зменшення підприємницької активності, сукупного попиту на ринку, що відповідно впливає на зменшення обсягів виробленої продукції, реально виробленого валового внутрішнього продукту і, як наслідок, потенційних доходів бюджету. Встановлення низького рівня вилучення скорочує бюджетні доходи, що приводить до обмеження можливостей державного регулювання. Тому перед суспільством постає проблема визначення оптимальних меж бюджетного перерозподілу з огляду на певний економічний стан країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань визначення напрямів удосконалення формування дохідної частини бюджету й реформування податкової системи в контексті збільшення доходів бюджету зробили такі відомі українські вчені, як В.П. Вишневський, Т.І. Єфименко, Ю.Б. Іванов, Т.А. Коляда, А.І. Крисоватий, В.П. Кудряшов, І.О. Луніна, Ц.Г. Огонь, А.М. Соколовська, Л.Л. Тарангул, С.І. Юрій та ін. [2; 4; 6].

Віддаючи належне доробку вчених з окресленої проблематики, слід зауважити, що в сучасній економічній науці додаткової уваги потребує проблема виявлення закономірностей зміни структури доходів бюджету, у т.ч. податкових, для прийняття обгрунтованого управлінського рішення стосовно подолання структурних дисбалансів під час складання бюджетних прогнозів на довгострокову перспективу.

Постановка завдання. Метою дослідження статті є вивчення процесів формування доходної частини всіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу і прогнозування економічного і соціального розвитку держави. Доходи бюджету охоплюють частину фінансових відносин, які проявляються в умовах розширеного відтворення і функціонують у процесі мобілізації бюджетних ресурсів, їх розподілу і спрямування на здійснення відповідних видатків з метою виконання зобов'язань і функцій держави. Згідно з Бюджетним кодексом України доходи бюджету – це всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством (включаючи трансферти, гранти, дарунки) [1].

У системі державного регулювання економіки через зведений бюджет країни здійснюється акумуляція фінансових ресурсів у руках центральних органів влади з метою перерозподілу між галузями, областями та населенням країни [2]. В останні роки зростання доходів пояснювалося виключно макроекономічними чинниками (висока інфляція та девальвація), тоді як реальне виробництво перебуває в кризовому стані. Співвідношення доходів Зведеного бюджету України до середнього курсу долара зображено на рисунку 1.

Дії Уряду були спрямовані на збір податків у будь-який спосіб, що змусило бізнес повернутися в тіньовий сектор, та фінансування видатків, які не забезпечували розвиток. За результатами 2018 року, як і за попередні роки, доходи бюджету були наповненні не за рахунок високих темпів розвитку економіки чи закриття лазівок в оподаткуванні, а виключно в умовах посилення інфляції. Хоча офіційно споживча інфляція становила

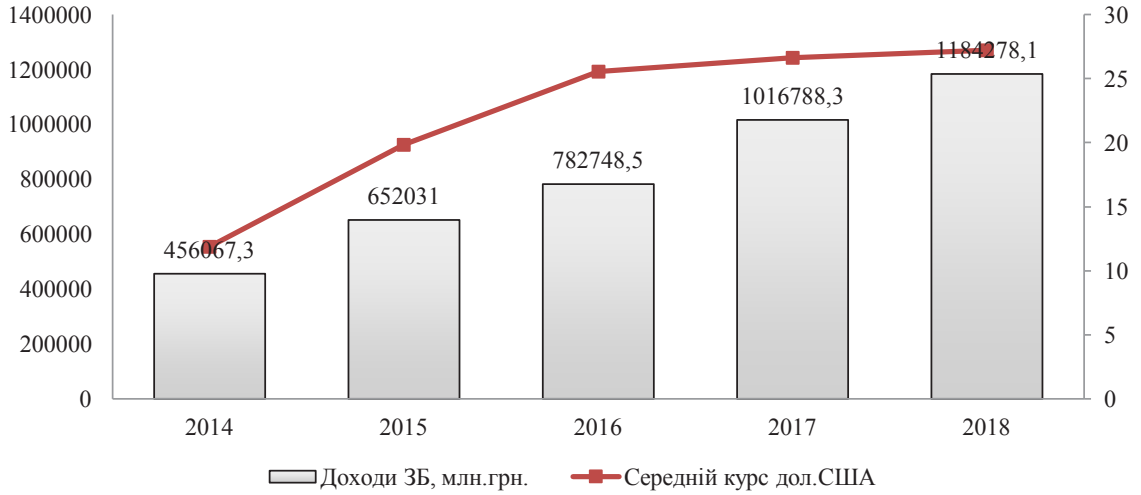

Рис. 1. Відношення доходів Зведеного бюджету України до середнього курсу долара за 2014–2018 рр.

13,7% (прогнозувалося – 8%), дефлятор ВВП – індекс для виміру загального рівня цін на товар та послуги в економіці за підсумками 2017 року становив 22%, що відображає реальні механізми наповнення бюджету. Загалом у 2017 році вітчизняна економіка продовжила процес довготривалої стагнації, а декларативне зростання реального ВВП у 2017 році на 2,5% до переднього року є недостатнім у зв'язку з суттєвим падінням у 2014–2015 рр., внаслідок чого кумулятивне падіння реального ВВП з 2013 року становило 12,7% [3].

Складові частини бюджету тісно взаємопов'язані: чим менше коштів у вигляді податків, обов'язкових платежів вилучаються державою із реального сектору економіки, тим активніше стимулюється у суспільстві підприємницька діяльність, розвиток виробничої сфери. Водночас зменшення перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет не повинно впливати на інші функції бюджету, зокрема таку вагому, як соціальна.

Найважливішим методом акумуляції державою внутрішніх джерел формування доходів бюджету є податковий. Податкові надходження – це доходи, що залучаються до складу бюджету у формі загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів. За допомогою податків держава примусово акумулює частину новоствореної додаткової вартості, яка втілюється у процесі формування доходів різних соціальних груп. Структура доходів Зведеного бюджету зображена на рисунку 2.

Податкові надходження в структурі дохідної частини Зведеного бюджету України у 2001–2010 роках становили 66–76%. Та у період 2011–2018 років їхня частка зросла до 78–83%. Таке зростання пояснюється підвищенням ставок акцизного податку, удосконаленням адміністрування податків, зміною в основах статистичного зарахування, а також за рахунок зменшення неподаткових надходжень, що є другою за вагомістю складовою частиною доходів бюджету. Суттєвими для приросту бюджетних надходжень у 2015 р. стали запровадження імпортного збору, воєнного збору, підвищення рентних та акцизних платежів. У складі податкових надходжень домінуючу роль відіграють внутрішні податки на товари і послуги. Питома вага внутрішніх податків на товари і послуги коливалася в таких межах: найменше значення 42,8% було у 2018 р., найбільше значення 52,58% – у 2017 р. Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у загальній структурі податкових надходжень становили за аналізований період у середньому 29,76%. Значні коливання у податкових надходженнях

Рис. 2. Структура доходів Зведеного бюджету України за 2010–2018 роки, %

спостерігалися щодо податків на міжнародну торгівлю і зовнішні операції. Найбільша їх частка у 2015 р. становила 7,94%. Однак вже у наступних роках вона зменшилася майже у 2 рази.

Така ж тенденція простежувалася і щодо інших податків та зборів, частка яких різко зменшилася з 2% у 2014 до 0,42% у 2018 році. Зміни у 2015 р. відбулися і щодо рентної плати, коли до державного бюджету було заплановано надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів замість зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів і рентної плати, зборів на паливно-енергетичні ресурси. Місцеві податки і збори поступово збільшуються: 2,19% у 2014 р., 5,33% у 2015 р., 6,49% у 2016 р., 6,17% у 2017 р. та зменшилися до 5,15 у 2018 році [3].

Декілька ключових чинників, які негативно вплинули на податкові надходження, включали: аванс за рентними платежами, падіння виробництва тютюнових виробів (більш ніж на 10% за результатами 2018 р.), а також нижчі, ніж прописано в держбюджеті, ціни на нафтопродукти, відсутність девальвації гривні, менші обсяги імпорту природного газу тощо. Водночас сума відшкодування ПДВ становила 131 млрд. грн. Податки на власність зменшились у 2015 році, тому що відбулися зміни у Податковому Кодексі України.

Переважання непрямих податків у податкових надходженнях до бюджету зумовлює домінування ПДВ у загальній структурі податкових витрат у зв'язку з тим, що його обсяг не залежить від результатів діяльності підприємств. Водночас пільги з ПДВ є безпосередніми втратами бюджету недоотриманих «живих» коштів, наявність яких у платника податку не залежить від наявності пільги [4]. Так, упродовж аналізованого періоду відсоткова частина ПДВ у бюджеті становила 35–37%.

Питома вага податку на додану вартість у ВВП за період 2001–2018 років становила 8,51%, у тому числі у 2001–2005 роках – 5,65%, у 2006–2010 роках – 8,89%, у 2011–2015 роках – 9,92%, 2016–2018 роках – 10,3%. Також вагомий вплив має частка акцизного податку в структурі ВВП, зростання якої пов'язане з постійним підвищенням ставок податку: у 2001–2018 роках – 2,42%, у тому числі у 2001–2005 роках – 1,76%, у 2006–2010 роках – 1,88%, у 2011–2015 роках – 2,67%, 2016–2018 роках – 4,02%. Переважно за рахунок цих податків сумарне податкове навантаження на валовий внутрішній продукт збільшилося.

Прямі податки (податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб), зменшуючи реальні доходи платників, безпосередньо впливають на обсяги інвестиційного та споживчого попиту. З фіскального погляду вони поступаються непрямим податкам в частині рівномірності їх надходжень, проте займають відчутну частку в податкових надходженнях до бюджету. Питома вага доходів Зведеного бюджету України у ВВП відображена у таблиці 1.

Важливе значення для виконання дохідної частини бюджету серед прямих податків мають обсяги надходження податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Частка податку на прибуток підприємств у ВВП за 2001–2018 роки становила 4,09%, у тому числі у 2001–2005 роках – 4,63% у 2006 –2010 роках – 4,39%, у 2011–2015 роках – 4,10%, у 2016 –2018 роках – суттєво знизилася до 2,65%. Проте слід зауважити, що у 2018 році наявне зростання до 2,97%. За допомогою податку на прибуток можна регулювати вибір тієї чи іншої правової форми організації бізнесу; напрями розподілу прибутку (нагромадження чи споживання); вибір методів фінансування інвестицій; розподіл трудових і матеріальних ресурсів між окремими сферами господарської діяльності. Особливу увагу серед податків слід приділити податку на доходи фізичних осіб. Цей податок займає чільне місце не лише в податковій системі України, а й у світі, а саме для більшості розвинених країн податок на доходи фізичних осіб є гарантом фінансової стабільності, соціальної справедливості та сталого економічного розвитку. Питома вага податку на доходи фізичних осіб у ВВП за період 2001–2018 років становила 4,86%, у тому числі протягом 2001–2005 років – 4,38%, у 2006–2010 роках – 4,69%, у 2011–2015 роках – 4,73%, у 2016–2018 роках – 6,16%. Динаміка структури податку на доходи фізичних осіб показує тенденцію до підвищення, на відміну від податку на прибуток підприємств, що безумовно пов'язано з підвищенням мінімальної заробітної плати.

Окрім податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України окрему роль відіграють: неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій і цільові фонди. Склад і структура неподаткових надходжень до Зведеного бюджету наведені у таблиці 2.

Як бачимо, найбільшу частку у неподаткових надходженнях до Зведеного бюджету займають: доходи від власності та підприємницької діяльності у 2014 році – 35,73%, у 2015 році – 51,06%, у 2016 році – 42,52%, у 2017 році – 47,81%, у 2018 році – 46%; власні надходження бюджетних установ у 2014 році – 39,29%, у 2015 році – 29,75%, у 2016 році – 39%, у 2017 році – 34,07%, у 2018 році – 34%. Найменшу частку становлять адміністративні збори та платежі.

Динаміка неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2014–2017 рр. зображена у рисунку 3.

У 2016 році сума доходів від власності та підприємницької діяльності зменшилася порівняно з 2015 роком на 25,4%. Це пояснюється політикою уряду, яка спрямована

Таблиця 1

Питома вага доходів Зведеного бюджету України у ВВП, %

	2001–2018	2001 -2005	2006-2010	2011–2015	2016–2018
Податкові надходження	23,54	19,78	22,78	25,65	27,57
Податок на прибуток підприємств	4,09	4,63	4,39	4,1	2,65
Податок на доходи фізичних осіб	4,86	4,38	4,69	4,73	6,16
Податок на додану вартість	8,51	5,65	8,89	9,92	10,3
Акцизний податок	2,42	1,76	1,88	2,67	4,02
Всього доходів	30,42	27,89	30,49	31,11	33,37

Таблиця 2

Склад і структура неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2014–2018 рр.

Неподаткові надходження	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %
Доходи від власності та підприємницької діяльності	53364	43	73895	48	89031	46
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	11387	9	14418	9	23002	12
Інші неподаткові надходження	11802	9	13580	9	14799	8
Власні надходження бюджетних установ	48950	39	52659	34	65872	34
Всього	125503	100	154552	100	192703,9	100

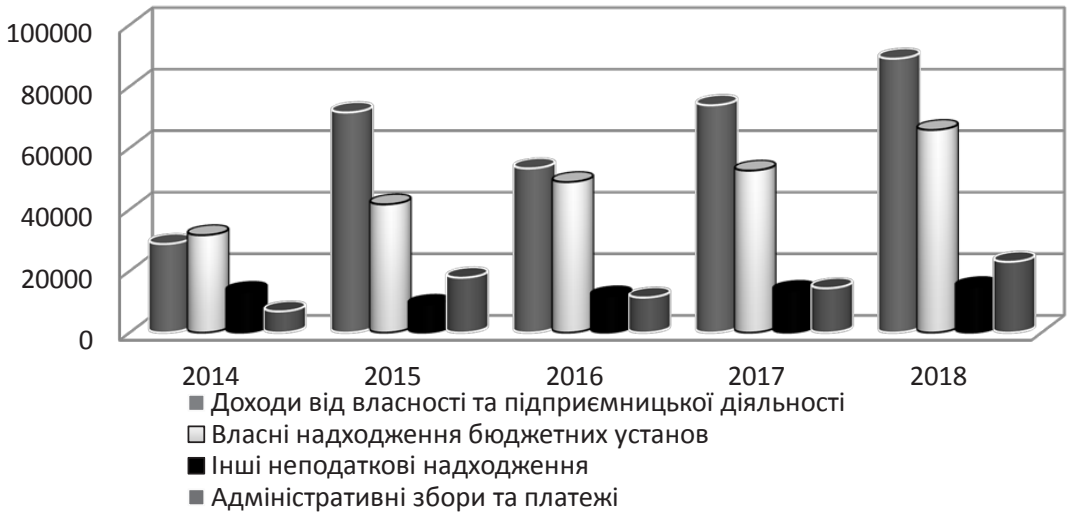

Рис. 3. Динаміка неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2014–2018 рр., млн. грн.

на послаблення регуляторного тиску на бізнес, що відповідно супроводжується зменшенням кількості дозвільних процедур, ліцензованих видів підприємницької діяльності, перевірок, а відповідно і штрафних санкцій та надходжень від них [5]. 2017 рік характеризується збільшенням доходів від таких статей: доходи від власності та підприємницької діяльності збільшилися на 3,26% порівняно з 2016 роком, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності – на 26,62%, інші неподаткові надходження – на 15,07%, власні надходження бюджетних установ – на 7,58%. У 2018 році значно збільшилася сума доходів від власності та підприємницької діяльності на 20,48%, власні надходження бюджетних установ – на 25,09%, адміністративні збори та платежі – на 59,53%.

Таким чином, у структурі доходів зведеного бюджету найбільшу частку займають податкові надходження, серед яких найбільший обсяг становить ПДВ. Аналіз динаміки показав зростання доходів Зведеного бюджету загалом та за їх видами.

Аналіз основних тенденцій формування дохідної частини бюджету показав, що є тенденція приросщення податкових доходів зведеного бюджету. Проте цей приріст не має твердого підґрунтя у зв'язку з тим, що в Україні протягом останніх років нестабільна економічна ситуація, зокрема недосконала податкова політика [5]. Система державного оподаткування повинна не просто залучати частину вартості внутрішнього національного продукту на формування доходів бюджету, але й активно впливати на підвищення ефективності суспільного виробництва, заохочувати окремого виробника, господарюючі суб'єкти до інвестування коштів у різні галузі діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, соціально-економічне значення надходжень бюджету полягає у формуванні централізованих державних фінансових ресурсів, які акумулюються у бюджетах різних рівнів і перерозподіляються по витратних статтях відповідно з бюджетним розписом. Тому є необхідність принципової зміни орієнтирів фінансової політики в Україні, і насамперед – податкової політики як однієї з її найголовніших складових частин. Це стосується недопущення зростання податкового навантаження на економіку; створення сприятливих умов для розвитку виробництва, приватного підприємництва, скорочення рівня тінізації капіталу; створення стабільної податкової системи, яка б забезпечувала ефективне функціонування економіки та державних фінансів країни.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 19.11.2019).

2. Коляда Т.А. Бюджетна стратегія як інструмент подолання структурних дисбалансів дохідної частини бюджету України. *Фінанси України.* 2014. № 5. С. 61–73.

3. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2018 рік. Рахункова палата України. Офіційний вебсайт. URL: http://www.ac-rada.gov.ua (дата звернення 28.11.2019).
4. Луніна І.О. Прості процедурні зміни для ефективних бюджетних рішень. *Дзеркало тижня.* 25.09.2015. URL: http://gazeta. dt. ua/finances/prostiprocedurni-zmini-dlya-efektivnih-byudzhetnih-rishen-. Html (дата звернення 28.11.2019).
5. Бюджетна політика: прагматичні підходи до стратегічних рішень. / К.В. Аврамченко та ін. Київ: СТ-ДРУК, 2016. 112 с.
6. Т.І. Єфименко, С.Л. Конопльов. Інституціональні аспекти реформування державних фінансів. *Фінанси України.* 2016. № 6. С. 7–30.

References:

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 08.07.2010 № 2456-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Budget Code of Ukraine : Law of 24.07.2010 № 2456-VI with amendments and additions]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 19 November 2019).
2. Koljada T.A. (2014) Bjudzhetna strateghija jak instrument podolannja strukturnykh dysbalansiv dokhidnoji chastyny bjudzhetu Ukrajiny. *Finansy Ukrajiny.* no. 5, pp. 61–73. (in Ukrainian)
3. Vysnovky shhodo vykonannja Derzhavnogho bjudzhetu Ukrajiny za 2018 rik. Rakhunkova palata Ukrajiny. Oficijnyj vebsajt. [Accounting Chamber of Ukraine. The official website]. Available at: http://www.ac-rada.gov.ua (accessed 28 November 2019).
4. Lunina I.O. (2015) Prosti procedurni zminy dlja efektyvnykh bjudzhetnykh rishenj. *Dzerkalo tyzhnja.* Available at: http://gazeta. dt. ua/finances/prostiprocedurni-zmini-dlya-efektivnih-byudzhetnih-rishen-. Html (accessed 28 November 2019).
5. K.V. Avramchenko ta in. (2016) *Bjudzhetna polityka: praghmatychni pidkhody do strateghichnykh rishenj.* Kyjiv: ST-DRUK. (in Ukrainian)
6. T.I. Jefymenko, S.L. Konopljov. (2016) Instytucionaljni aspekty reformuvannja derzhavnykh finansiv. *Finansy Ukrajiny.* no. 6. pp. 7–30. (in Ukrainian)

УДК 336.71

Ситник І.П.,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій,
докторант,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»
https://orcid.org/0000-0002-3906-770X

Sytnyk Inna,
Ph.D in Technical sciences, Docent, department of Finance
National University of Food Technologies,
Doctoral student, National Scientific Center
«Institute of Agrarian Economics»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗА НОВИХ УМОВ

Ситник І.П. Трансформація платіжної системи України та методологічні аспекти її функціонування за нових умов. Сьогодні для України актуальним є переформатування платіжної системи з метою відповідності найкращим європейським і міжнародним стандартам. Україні потрібно рухатися вперед і для цього підготувати свій платіжний ринок до невідворотних змін, які відбудуться через глобальну цифровізацію і всього суспільства, і платіжної сфери зокрема. Ураховуючи сучасні глобалізаційні процеси, а також всеохоплюючу діджиталізацію суспільства, розвиток фінтеху, який максимально налаштований саме на пропозицію і надання платіжних послуг, необхідним є відкриття доступу до таких послуг через спрощення регуляторних процедур і правил, а також їх законодавчого закріплення. Ці питання, а також наслідки такої можливої трансформації на даний момент не досліджувалися, а також не було відповідних пропозицій щодо можливих змін у сфері платіжних систем країни.

Ключові слова: платіжні системи, платіжна система України, методологія, НБУ, фінтех, реформування, стратегія розвитку.

Сытник И.П. Трансформация платежной системы Украины и методологические аспекты ее функционирования в новых условиях. Сегодня для Украины актуальным является переформатирование платежной системы с целью соответствия лучшим европейским и международным стандартам. Украине нужно двигаться вперед и для этого подготовить свой платежный рынок к необратимым изменениям, которые состоятся благодаря глобальной цифровизации и всего общества, и платежной сферы в частности. Учитывая современные глобализационные процессы, а также комплексную диджитализацию общества, развитие финтеха, который максимально настроен именно на предложение и предоставление платежных услуг, необходимо открытие доступа к таким услугам через упрощение регуляторных процедур и правил, а также их законодательного закрепления. Эти вопросы, а также последствия такой возможной трансформации на данный момент не исследовались, а также не было соответствующих предложений по возможным изменениям в сфере платежных систем страны.

Ключевые слова: платежные системы, платежная система Украины, методология, НБУ, финтех, реформирование, стратегия развития.

Sytnyk Inna. Transformation payment system of ukraine and methodological aspects of its functioning for the new conditions. Ukraine's payment systems should try to adapt as much as possible to the new rules and requirements the modern technological world, which is developing at a very fast pace to be competitive in the payment services market. The field of payments is very relevant for new types of payment systems and services, which in turn offer fintech startups. Only in the case of rethinking, changing the role of payment systems, as well as reformatting them in accordance with the new requirements of today, is it possible to further develop the payment system of Ukraine as a whole. Today there are a number of problems in Ukraine's payment system that need to be addressed as soon as possible. First of all, it is the access of companies to the provision of payment services, and it is very limited and regulated. Given the current globalization processes, as well as the inclusive digitalization of society, the development of a fintech that is maximally tuned to the supply and provision of payment services, it is necessary to open access to such services through the simplification of regulatory procedures and rules, as well as their legislative consolidation. Together with the regulator, banks, non-banking institutions, as well as due to the planned changes in the legislation, mechanisms for such cooperation with companies that want to provide payment services should be provided and considered, as well as to offer methodological bases for the functioning of new subject in the context of the country's payment system transformation. In presented the research analyzed, provided recommendations, and presented the author's model of vision of the country's payment system, provided a description of its new entities and proposed criteria for their activity. Given global digitalization and our country, in particular, for Ukraine it is relevant today to reformat the payment system in order to comply with the best European and international standards. These issues, as well as the consequences of such a possible transformation have not been investigated at this time, and there were no relevant proposals for possible changes to the country's payment system.

Key words: payment systems, payment system of Ukraine, methodology, NBU, fintech, reform, development strategy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобальна світова цифровізація призвела до того, що сьогодні для України актуальним є переформатування платіжної системи з метою відповідності найкращим європейським і міжнародним стандартам. Ці питання, а також наслідки такої можливої трансформації на даний момент не досліджувалися, а також не було відповідних пропозицій щодо можливих змін у платіжній сфері, методологічних аспектів оновленої платіжної системи, що є сьогодні надзвичайно актуальним і дасть їй змогу досягти значних успіхів у своєму розвитку.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сьогодні для України актуальними є трансформація платіжної системи з метою відповідності найкращим європейським і міжнародним стандартам, а також зміна ролі платіжних систем. Проблемні питання щодо платіжних систем, а також їх функціонування розглядалися у працях Т. Кокколи [10], Т. Ковальчука [1], І. Ситник [7; 8], В. Лук'янова, С. Криворучко [2], Т. Савелко, Ю. Валінурової, О. Вовчак, О. Махаєвої [3], Ю. Балакіної, Т. Адабашева та багатьох інших українських і зарубіжних науковців. Актуальні дослідження діяльності і розвитку платіжних систем також проводяться Банком міжнародних розрахунків, зокрема Комітетом із платежів та ринкових інфраструктур [9], та Європейським центральним банком [4].

Формулювання завдання дослідження. Платіжна сфера є дуже актуальною для нових різновидів платіжних систем і сервісів, які пропонують фінтех-стартапи й інші компанії. Тому платіжні системи України повинні намагатися максимально перебудуватися під нові правила і вимоги сучасного технологічного світу, який розвивається надшвидкими темпами, щоб бути конкурентоспроможними на ринку платіжних послуг. Разом із регулятором, банками, небанківськими установами, а також завдяки запланованим змінам в законодавстві треба передбачити і продумати механізми такої співпраці з компаніями, які хочуть надавати платіжні послуги, а також запропонувати методологічні основи функціонування нових суб'єктів за умови трансформації платіжної системи країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів. У наших попередніх дослідженнях ми описували бачення оновленої платіжної системи країни, що буде функціонувати за принципами «відкритого банкінгу» і з новими суб'єктами платіжної системи, якими стануть провайдери платіжних послуг [11; 12]. Останні матимуть кілька різновидів, які будуть відрізнятися між собою за своїм функціональним призначенням, а отже, матимуть різні критерії діяльності, це: надавач платіжної послуги з агрегації інформації, надавач платіжної

послуги з ініціації платежу, надавач платіжної послуги з обслуговування рахунку, надавач платіжної послуги.

Варто зазначити, що як у випадках із банками, так і з платіжними системами найактуальнішим питанням залишається питання надання інформації, її захисту та безпеки, а також пов'язані з ними ризики, за які повинні нести відповідальність усі суб'єкти платіжної інфраструктури, а регулятор, своєю чергою, повинен бути відповідальним за розроблення всіх технічних стандартів і нормативне врегулювання таких питань. Зрозуміло також, що під час здійснення транзакції необхідним є надання платіжної інформації з боку згадуваних суб'єктів.

Під час проведення платіжної операції повинна надаватися така інформація: платнику після ініціації платежу; платнику та одержувачу після отримання платежу; загальна та інша необхідна інформація щодо умов платіжної послуги; інформація про разові та окремі платіжні операції; щодо попереднього надання загальної інформації про оплату за надання інформації за рамковим договором; інформація про конвертацію валют; надавачу платіжних послуг з обслуговування рахунку від надавача послуг з ініціації платежу.

Під час надання платіжних послуг важливою є інформаційна прозорість щодо разових, окремих платіжних операцій, рамкових угод та операцій, що здійснюються відповідно до них. Таку інформаційну відкритість необхідно, на нашу думку, прописати в законодавчому полі, оскільки багато питань під час здійснення платіжної послуги і платіжної операції повинні бути максимально інформаційно розкритими для клієнта платіжної послуги, щоб і на момент здійснення операції, і в подальшій співпраці між суб'єктами все було прозоро, зрозуміло, відкрито і безпечно. Своєю чергою, доступність клієнта до платіжної інформації буде позитивно впливати не лише на подальшу співпрацю між ним і провайдером платіжних послуг, а й розвивати довіру до всієї платіжної системи країни, що буде сприяти подальшому її розвитку

Тому потрібно передбачити надання необхідної інформації клієнту провайдером платіжних послуг під час надання платіжної послуги на різних її етапах, на основних з яких ми зупинимося нижче.

Отже, почнемо з оплати за надання інформації за платіжну послугу клієнту, якої, на нашу думку, не повинно бути, а тягар доведення, своєю чергою, за дотримання вимог до надання інформації покладався б на провайдера платіжних послуг.

Якщо це платежі на невеликі суми або перекази електронних грошей, то у такому разі можна передбачити необов'язковість щодо надання інформації для платіжних операцій фізичних осіб на встановлені попередньо невеликі суми коштів, сукупний ліміт операцій чи максимальний баланс.

Під час використання разових платіжних операцій необхідно передбачити, щоб платіжне доручення передавалося б із використанням платіжного інструменту відповідно до рамкового договору, а провайдер платіжних послуг надавав би або забезпечував доступ до інформації клієнту і його іншому провайдеру.

Необхідно передбачити також попереднє надання загальної інформації користувачу, щоб до моменту оформлення договору на вчинення разової операції провайдер платіжних послуг надав потрібну інформацію й умови такої угоди.

Роль регулятора також є надзвичайно важливою у питаннях моніторингу вчасного і доступного надання необхідної інформації користувачу платіжної послуги провайдером [5]. Він повинен впливати на провайдерів платіжних послуг так, щоб останні надавали користувачам таку інформацію, яка б відображала унікальний ідентифікатор для складання і виконання платіжного доручення, максимальний термін виконання платіжної операції, розмір комісії на користь провайдера платіжних послуг, а також, за необхідності, фактичний курс обміну валюти, який буде використаний під час здійснення платіжної операції (рис. 1).

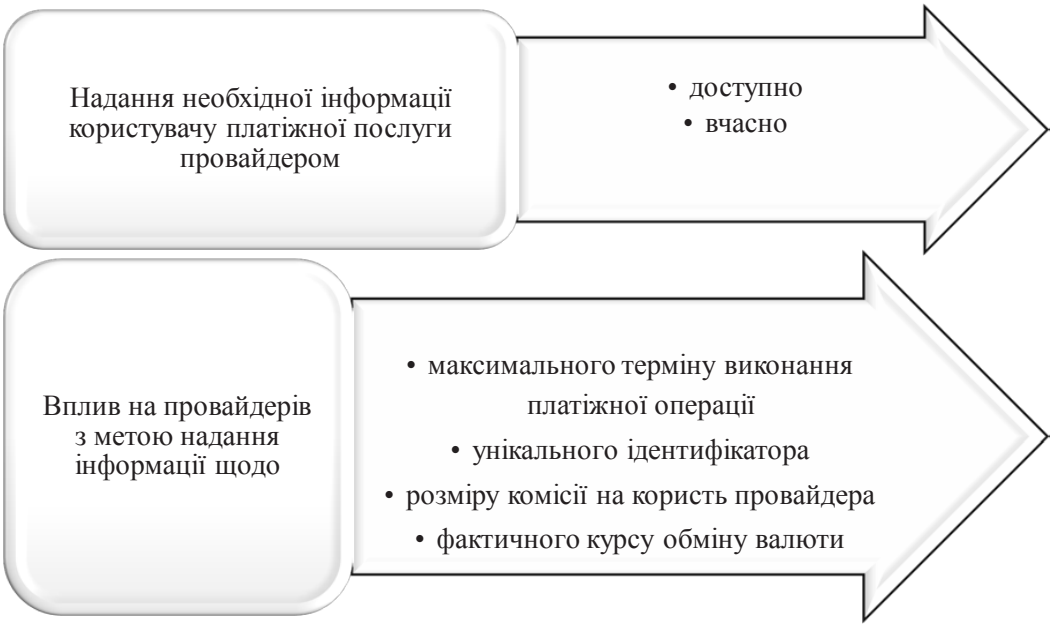

Рис. 1. Роль регулятора у питаннях моніторингу надання необхідної інформації користувачу платіжної послуги провайдером

Джерело: розроблено автором

Щодо надавачів послуг з ініціації платежів, то у своїй діяльності вони повинні передбачити надання платнику необхідної інформації та умов договору до виконання платіжного доручення. А вже після ініціації самої транзакції надавач послуг з ініціації платежів необхідно платнику й одержувачу надати необхідну інформацію щодо підтвердження прийому платіжного доручення до виконання, яке він отримав від надавача послуг з обслуговування рахунку платника. Також доцільно згадати про те, що надавач послуг з ініціації платежів повинен забезпечити доступ до довідкової інформації про платіжну операцію надавачу платіжних послуг з обслуговування рахунку у разі передачі платіжного доручення через нього (рис. 2).

Важливим також є надання відомостей, що дадуть змогу платнику й одержувачу ідентифікувати платіжну операцію та один одного, а також іншу необхідну інформацію, яка може передаватися з платіжною операцією, наприклад зазначати суму платіжної операції та розмір комісії, що стягується зі споживача на користь провайдера платіжних послуг. Отже, після отримання платіжного доручення від платника надавачу платіжних послуг необхідно надати йому інформацію про платіжну операцію, її суму, розмір комісії, дату отримання платіжного доручення, курс обміну валюти за потреби, а також суму платіжної операції після конвертації валюти. Така ж інформація повинна надаватися й одержувачу платежу після виконання платіжної операції (рис. 3).

Під час оформлення рамкового договору, який повинен передбачати прописані умови надання платіжних послуг, які б регламентували виконання платіжних

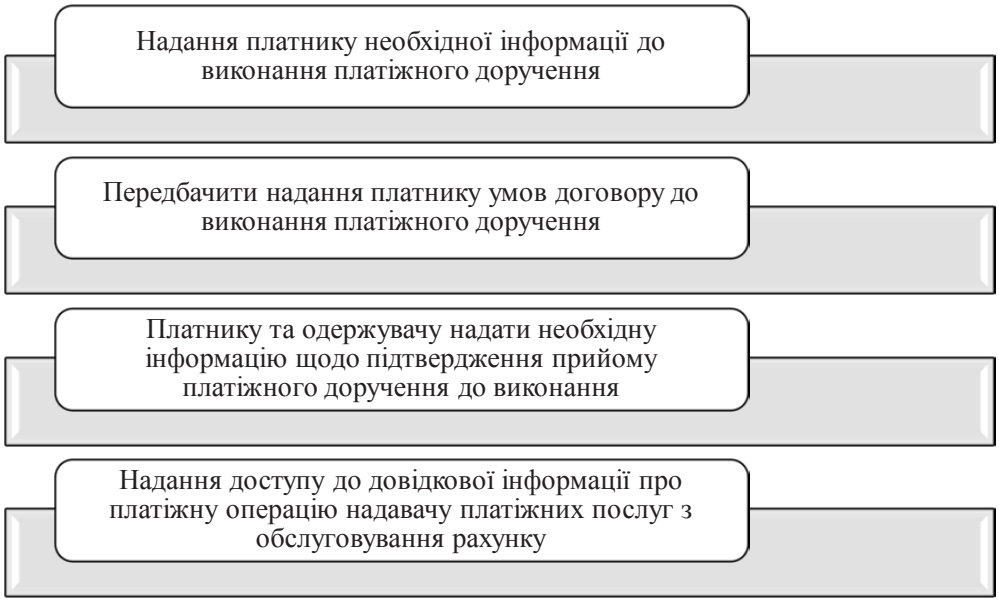

Рис. 2. Надання необхідної інформація від надавачів платіжних послуг з ініціації платежів

Джерело: розроблено автором

Рис. 3. Надання необхідної інформація від надавачів платіжних послуг у платіжній системі

операцій у майбутньому, а також можливі зобов'язання й умови відкриття платіжного рахунку, необхідне попереднє надання загальної інформації про платіжну послугу від провайдера, де повинні бути висвітлені інформація та умови надання користувачеві платіжних послуг. Доступність інформації та умов рамкового договору передбачає можливість користувача контролювати можливі зміни у ньому і, своєю чергою, погоджуватися чи не погоджуватися з ними, а також розірвання. Інформація про додаткові комісії або знижки також повинна бути обов'язковою. Так, наприклад, якщо одержувач платежу вимагає додаткової плати, а також пропонує знижку під час використання конкретного платіжного інструменту, він повинен повідомити про це платника до ініціації платіжної операції. Або ж, якщо провайдер платіжних послуг або третя сторона вимагають додаткової плати за використання конкретного платіжного інструменту, вони також повинні проінформувати про це користувача платіжних послуг до ініціації платіжної операції.

На нашу думку, необхідно розробити механізм урегулювання прав та обов'язків суб'єктів платіжної екосистеми під час надання платіжних послуг, який би передбачав можливість урегулювання важливих питань, коли мова заходить про права та обов'язки провайдера платіжних послуг і клієнта під час надання та отримання платіжних послуг відповідно.

Таким чином, під час визначення прав та обов'язків суб'єктів платіжної системи запропонований нами механізм урегулювання прав та обов'язків суб'єктів платіжної екосистеми у процесі надання платіжних послуг передбачатиме такі важливі кроки: визначити умови доступу й обмеження до платіжного рахунку; зазначити умови підтвердження або скасування платіжної операції, а також наявності коштів; визначити порядок та умови авторизації, ідентифікації та автентифікації під час здійснення платіжних операцій; визначити та надати необхідну інформацію про розмір комісії під час здійснення платежу; зазначити випадки звільнення від загальних вимог; охарактеризувати обов'язки користувача і провайдера платіжних послуг; забезпечити відповідальність за неавторизовані платіжні операції; зазначити необхідні умови виконання та відшкодування платіжних операцій; під час виконання платіжної операції зазначати час виконання, дату валютування транзакції та доступність коштів; окреслити і чітко розподілити відповідальність провайдера платіжних послуг та користувача; запропонувати та впровадити заходи щодо захисту інформації; виокремити можливі ризики під час здійснення платіжної операції, а також запропонувати механізми їх усунення або мінімізації; запропонувати механізми врегулювання спорів; налагодити взаємодію з регулятивними органами з боку суб'єктів платіжної системи країни; розробити та впровадити необхідні нормативно-правові документи щодо захисту прав споживачів у сфері платежів оновленої платіжної системи країни; розробити та впровадити нормативні технічні стандарти щодо передачі платіжної інформації.

Варто зазначити, що питання комісій є надзвичайно важливим під час здійснення платіжної операції. У регулятивних положеннях нового законодавства необхідно передбачити, щоб провайдер платіжних послуг не зміг вимагати від користувача винагороди за виконання своїх зобов'язань щодо надання інформації або інших запобіжних заходів. Попередньо всі комісії повинні бути узгоджені між користувачем і провайдером платіжних послуг та базуватися на фактичних витратах останнього.

Отже, потрібно переглянути, врегулювати та змінити правила функціонування платіжних систем в Україні, а також відповідне застаріле законодавство і нормативно-правові акти, щоб відповідати сучасному рівню розвитку європейських і світових платіжних систем та сервісів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Застосування концепції «відкритого банкінгу» у платіжній системі України матиме позитивний ефект для платіжних систем України, що сьогодні є надзвичайно важливим питанням, ураховуючи економічну кризу в країні. Для ефективного запровадження даної концепції у платіжній системі України необхідним є вихід на платіжний ринок нових його суб'єктів – провайдерів платіжних послуг, які будуть допомагати забезпечувати безперебійну і надійну діяльність усієї платіжної системи.

Надання необхідної інформації від провайдерів платіжних послуг, а також механізми урегулювання прав і обов'язків суб'єктів платіжної системи та роль регулятора у питаннях моніторингу надання необхідної інформації користувачу платіжної послуги провайдером повинні передбачати низку вимог та умов із боку останнього за запропонованої функціональної моделі, а також контроль із боку регулятора над їх відповідністю і дотриманням.

У дослідженні проаналізовано та надано рекомендації, а також представлено авторську модель бачення платіжної системи країни, надано характеристику її нових суб'єктів та запропоновано критерії і механізми щодо їхньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук Т.Т., Лук'янов В.С. Сучасні платіжні системи. Київ : Знання, 2010. 20 с.
2. Криворучко С.В. Модернизация национальной платежной системы на основе институционального и инфраструктурного взаимодействия : автореф. дис. … докт. ек. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит». Москва, 2009.
3. Махаєва О.О. Основні інфраструктури сучасного фінансового ринку та міжнародні стандарти їх оверсайта. *Вісник НБУ*. 2013. № 7(209). С. 18–24.
4. Офіційний вебсайт ЄЦБ. *European Central Bank*. URL : https://www.ecb.europa.eu/ (дата звернення: 05.05.2019).
5. Офіційний сайт Національного банку України : Платіжні системи і розрахунки. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042 (дата звернення: 16.05.2019).
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2346-III зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14 (дата звернення: 10.05.2019).
7. Ситник І.П., Коротка А.П. Перспективи використання європейського досвіду функціонування платіжних систем в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(2). С. 80–85.

8. Ситник І.П., Фоміна В.С. Вплив фінтеху на розвиток сучасних платіжних систем України. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 2. С. 139–143.
9. CPSS and IOSCO Principles for financial market infrastructures. April 2012. URL : http://www.bis.org/publ/cpss101a.pdf (дата звернення: 02.05.2019).
10. Kokkola T. The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem. Frankfurt am Main, ECB, 2010. 369 p.
11. Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union.* L 319. 05.12.2007. P. 1–36.
12. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. *Official Journal of the European Union.* L 337. 23.12.2015. P. 35–127.

References:

1. Koval'chuk, T. and Luk'yanov, V. (2010), Suchasni platizhni systemy [Modern payment systems], Znannya, Kyiv, Ukraine.
2. Kryvoruchko, S.V (2009), Modernyzatsyya natsyonal′noy platezhnoy systemy na osnove ynstytutsyonal′noho ynfrastrukturnoho vzaymodeystvyya [Modernization of the National Payment System on the Basis of Institutional and Infrastructure Interaction]: Abstract. diss. for the sciences", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.
3. Makhayeva, O.O. (2013), Osnovni infrastruktury suchasnoho finansovoho rynku ta mizhnarodni standarty yikh oversayta [Basic Infrastructures of the Modern Financial Market and International Standards of Their Overseas], Visnyk NBU, vol. 7(209), pp.18–24.
4. European Central Bank (2019), available at: https: www.ecb.europa.eu (accessed 5 May 2019).
5. NBU (2018), Platizhni systemy i rozrakhunky [Payment systems and calculations], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042 (accessed 16 May 2019).
6. Verkhovna Rada Ukrayiny (2001), Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 05 kvitnya 2001 roku № 2346-III zi zminamy ta dopovnennyamy [Law "On Payment Systems and Funds Transfer in Ukraine"], available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14 (accessed 10 May 2019)
7. Sytnyk, I.P. and Korotka, A.P. (2019), [Prospects of using the European experience of functioning of payment systems in Ukraine], Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 2(2), pp. 80–85.
8. Sytnyk, I.P. and Fomina, V.S. (2019), Perspektyvy vykorystannya yevropeys′koho dosvidu funktsionuvannya platizhnykh system v Ukrayini [Influence of fintech on the development of modern payment systems of Ukraine], Biznes-navihator, vol. 2, pp. 139–143.
9. Bank for International Settlements and International Organization of Securities Commissions (2012), "CPSS and IOSCO Principles for financial market infrastructures", Available at: http://www.bis.org/publ/cpss101a.pdf (accessed 2 May 2019)
10. Kokkola, T. (2010), The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem, ECB, Frankfurt am Main, FRG.
11. European Union (2007), "Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC (Text with EEA relevance)", Official Journal of the European Union, vol. L 319, pp. 1–36.
12. European Union (2015), "Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC", Official Journal of the European Union, vol. 337, pp. 35–127.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657

Височан О.О.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аналізу,
Національний університет «Львівська політехніка»
Оліховський В.Я.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку та аналізу
Національний університет «Львівська політехніка»

Vysochan Olha,
PhD in Economics,
Associate Professor at Accounting and Analysis Department,
Lviv Polytechnic National University
Olikhovskiy Volodymyr,
PhD in Economics,
Assistant of Accounting and Analysis Department,
Lviv Polytechnic National University

ОБЛІК АДМІНІСТРАТИВНИХ ВИТРАТ У РАКУРСІ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

Височан О.О., Оліховський В.Я. Облік адміністративних витрат у ракурсі вітчизняної науки. У статті узагальнено результати досліджень вітчизняних науковців у сфері обліку адміністративних витрат. Здійснено тематичне узагальнення наукових інтересів вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат. Проведено аналіз рекомендацій вітчизняних науковців щодо вдосконалення організації та методики обліку адміністративних витрат в розрізі низки запитань щодо отриманих ними результатів. Проведено сегментацію інтересів вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат упродовж останнього десятиріччя. Виконано структуризацію проблем, що виникають у сфері обліку адміністративних витрат, та методів їх вирішення у роботах науковців. Встановлено основні сфери прикладного застосування, які диктують необхідність здійснення розподілу адміністративних витрат.

Ключові слова: адміністративні витрати, бухгалтерський облік, управлінський облік, структуризація, бібліографія.

Височан О.О., Олиховский В.Я. Учет административных расходов в ракурсе отечественной науки. В статье обобщены результаты исследований отечественных ученых в сфере учета административных расходов. Осуществлено тематическое обобщение научных интересов отечественных исследователей проблематики учета административных расходов. Проведен анализ рекомендаций отечественных ученых по совершенствованию организации и методики учета административных расходов в разрезе ряда вопросов относительно полученных ими результатов. Проведена сегментация интересов отечественных исследователей проблематики учета административных расходов в течение последнего десятилетия. Выполнена структуризация проблем, возникающих в сфере учета административных расходов, и методов их решения в работах ученых. Установлены основные сферы прикладного применения, которые диктуют необходимость осуществления распределения административных расходов.

Ключевые слова: административные расходы, бухгалтерский учет, управленческий учет, структурирование, библиография.

Vysochan Olha, Olikhovskiy Volodymyr. Accounting of administrative expenses in the perspective of national science. The article summarizes the results of researches of domestic scientists in the field of accounting of administrative expenses. A thematic generalization of the scientific interests of domestic researchers of accounting of administrative expenses is made. The recommendations of the national scientists on the improvement of the organization and methods of accounting of administrative expenses are analyzed in the context of a number of questions regarding the results obtained by them. Their compliance with the modern demands is established. Segmentation of interests of domestic researchers of the problem of accounting of administrative expenses during the last decade is conducted

with the separation of five segments: theoretical problems of accounting of administrative expenses; improvement of analytical accounting of administrative expenses; documentary accounting of administrative expenses; allocation of administrative expenses to include them in the full cost of the final product; budgeting and rationing of administrative costs. The problems of accounting of administrative expenses and methods of their solution in the work of scientists are structured: the expediency of allocating certain levels of analytics to the account 92 "Administrative expenses", as well as their binding to the industry specific activity of the enterprise; the rationality of increasing the volume of workflow at the enterprise, which invariably accompanies the process of introduction of new forms of documents for accounting of administrative expenses; validity of the choice of the distribution base of administrative expenses according to the establishment of close connection between them and the other indicators of financial and economic activity of the enterprise; the appropriateness of the practice of rationing administrative costs for budgeting purposes. The main areas of application that dictate the need for administrative cost sharing have been identified: the most accurate calculation of the full cost of the manufactured products (works performed, services rendered), the efficiency of the pricing process; meeting the needs of the analysis, especially regarding the study of the profitability of the enterprise.

Key words: administrative expenses, accounting, management accounting, structuring, bibliography.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Новаторські розробки щодо вдосконалення організації та методики обліку адміністративних витрат багато в чому визначаються сучасними тенденціями наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку, оскільки проблематика вивчення цієї ділянки не може розглядатись уособлено від сучасного стану облікової науки загалом.

У главі 4 «Завдання у сфері інформації» книги «Менеджмент. Виклики XXI століття» Пітер Ф. Друкер зазначає: «Традиційний бухгалтерський облік не дає інформації, яка допомогла би топ-менеджменту в реалізації його завдань. Це й зрозуміло – жодне із сучасних завдань менеджменту не збігається із загальними положеннями традиційної моделі ведення обліку» [1, с. 79]. В. Семанюк зауважує: «Наявна теорія обліку як основа розвитку облікової системи, консервативна і недосконала, не враховує сучасних умов функціонування економічних суб'єктів, не використовує останніх досягнень науки, мало чим відрізняється від теорії обліку дев'ятнадцятого століття» [2, с. 16–17]. Рівень інформаційного забезпечення є критично важливим показником, який характеризує ефективність діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Більшу частину інформації, яка має офіційний та емпіричний характер, надає система бухгалтерського обліку [3, с. 6]. Інформаційний потенціал підсистеми обліку адміністративних витрат створює передумови для підвищення ефективності управління витратами підприємства. Знання, накопичені в процесі розвитку облікової науки, повинні дозволити максимально повно реалізовувати цей принцип на практиці.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання, пов'язані з обліком адміністративних витрат, висвітлювались у роботах таких вітчизняних науковців, як: Н.С. Андрющенко, К.А. Артюшок, Т.М. Бойчук, Н.І. Гордієнко, І.Ю. Дишко, М.В. Дубініна, В.М. Кміть, О.С. Корнієнко, А.А. Костякова, Н.Г. Краснікова, Т.Є. Кучеренко, О.М. Матрос, Г.Ю. Осетрова, О.Д. Підлубна, Ю.В. Подмешальська, Л.Б. Прокопович, С.Й. Сажинець, А.В. Скорозінська, В.Я. Фаріон, Л.К. Феофанов, Ю.Ю. Чебан, О.Г. Чепець, Б.А. Чепіль, Н.О. Шевчук, М.Т. Шендригоренко, А.В. Шинкаренко, Ю.Ю. Штулер та інші. Така значна кількість досліджень вимагає їх належної структуризації та критичної оцінки.

Формулювання завдань дослідження. Метою роботи є узагальнення результатів досліджень вітчизняних науковців у сфері обліку адміністративних витрат.

Завдання роботи:

– тематичне узагальнення наукових інтересів вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат;

– сегментація інтересів вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат упродовж останнього десятиріччя;

– структуризація проблем, що виникають у сфері обліку адміністративних витрат, та методів їх вирішення у роботах науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Бібліографічний аналіз публікацій вітчизняних учених, що присвячені розв'язанню теоретичних та організаційно-методичних проблем обліку адміністративних витрат, дав змогу систематизувати їх із розподілом на п'ять проблемних областей (табл. 1).

Аналіз продемонстрував, що сфера інтересів вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат розділена на п'ять сегментів:

1) теоретичні проблеми обліку адміністративних витрат: визначення терміна, виокремлення класифікаційних ознак, історичний розвиток поняття;

2) удосконалення аналітичного обліку адміністративних витрат: виокремлення номенклатури аналітичних елементів до рахунку 92 для забезпечення обліково-управлінських потреб;

3) документальне забезпечення обліку адміністративних витрат: упровадження в практику бухгалтерського обліку узагальнюючих відомостей та облікових регістрів різного ступеню деталізації адміністративних витрат;

4) розподіл адміністративних витрат з метою включення їх до повної собівартості кінцевого продукту: методика розподілу та обґрунтування вибору бази розподілу, в основному через визначення тісноти взаємозв'язку суми адміністративних витрат з іншими показниками діяльності підприємства – обсягами виготовленої продукції, загальновиробничими витратами, заробітною платою тощо;

5) бюджетування та нормування адміністративних витрат: тема, дотична проблематиці бухгалтерського обліку, оскільки планова інформація повинна узгоджуватися з обліковими даними.

Таблиця 1

Наукові інтереси вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат

Дослідники	Напрями вдосконалення
Теоретичні аспекти обліку адміністративних витрат	
Бойчук Т.М. [4]	Дослідження особливостей використання поняття "адміністративні витрати" у різних часових відтинках XX–XXI ст.
Дишко І.Ю., Штулер Ю.Ю. [5]	Узагальнення класифікаційних ознак адміністративних витрат
Чепіль Б.А. [6]	Запропоновано відокремлювати адміністративні та управлінські витрати для отримання можливості аналізу ефективності і доцільності управлінських витрат підприємства
Удосконалення аналітичного обліку адміністративних витрат	
Дубініна М.В., Чебан Ю.Ю., Скорозінська А.В. [7]	Запропоновані напрями відкриття аналітичних рахунків з обліку управлінських витрат для крупних аграрних підприємств: за видами витрат; за місцями їх виникнення (адміністрація, бухгалтерія, юридичний відділ тощо); залежно від виду діяльності (обов'язкові, пов'язані з основною діяльністю, її обслуговуванням тощо)
Чебан Ю.Ю. [8]	Удосконалена класифікація адміністративних витрат для потреб їх обліку, контролю та прийняття управлінських рішень: обов'язкові адміністративні витрати; адміністративні витрати, які пов'язані з основною діяльністю; адміністративні витрати, які пов'язані з обслуговуванням основної діяльності; додаткові адміністративні витрати
Артюшок К.А. [9]	Розроблені та запропоновані до впровадження субрахунки до синтетичного рахунку 92 "Адміністративні витрати" для лісогосподарських підприємств: 921 "Адміністративні витрати, пов'язані з веденням лісового господарства і мисливства"; 922 "Адміністративні витрати, пов'язані із збереженням природно-заповідного фонду"; 923 "Адміністративні витрати, пов'язані з головним користуванням та іншими заходами"; 924 "Адміністративні витрати, пов'язані з управлінням лісогосподарським підприємством".
Документальне оформлення господарських операцій, пов'язаних із визнанням, розподілом та списанням адміністративних витрат	
Прокопович Л.Б., Шинкаренко А.В., Шевчук Н.О. [10]	1) запропонована блок-схема формування відомості адміністративних витрат за центром відповідальності; 2) розроблені форми двох облікових регістрів для обліку витрат: картки делегування адміністративних витрат, відомості витрат за центром відповідальності.
Кучеренко Т.Є., Матрос О.М., Підлубна О.Д. [11]	1) розроблена матриця загальногосподарських витрат по їх статтях та центрах відповідальності (місцях виникнення); 2) запропонована форма Накопичувальної відомості для аналітичного обліку адміністративних витрат
Подмешальська Ю.В., Феофанов Л.К., Осетрова Г.Ю. [12]	Запропонована відомість узагальнення інформації про адміністративні витрати в обліку для оперативного контролю за їх фактичним рівнем, аналізу структури та рівня, а також прийняття оперативних управлінських рішень
Встановлення бази для розподілу адміністративних витрат	
Фаріон В.Я. [13]	Розподіл адміністративних витрат для підрахунку повної собівартості продукції здійснювати пропорційно обсягу виготовленої продукції
Андрющенко Н.С. [14]	Розподіл адміністративних витрат на окремі види виробленої продукції здійснювати пропорційно загальновиробничим витратам
Корнієнко О.С. [15]	Розподіл адміністративних витрат у практиці господарювання автотранспортних підприємств здійснювати пропорційно вартості палива та запчастин
Костякова А.А. [16]	Розподіл адміністративних витрат для підрахунку повної собівартості продукції здійснювати пропорційно маржинальному прибутку
Артюшок К.А. [17]	Розподіл адміністративних витрат лісогосподарських підприємств доцільно проводити з використанням в якості бази розподілу основної заробітної плати виробничих робітників
Практичні аспекти бюджетування та нормування адміністративних витрат	
Гордієнко Н.І., Краснікова Н.Г. [18]	Розмежування видатків комунальних некомерційних підприємств з метою виділення в окрему статтю адміністративних витрат при складанні плану використання бюджетних коштів та фінансового плану
Шендригоренко М.Т. [19]	Встановлення нормативів адміністративних накладних витрат на плановий рік з врахуванням: фактичного рівня обсягу виробництва по підприємству у базовому році; запланованого прогнозного рівня зростання обсягу виробництва товарної продукції у плановому році; фактичного рівня адміністративних накладних витрат базового року; частки змінних адміністративних витрат у їх загальній сумі у базовому році; прогнозованого темпу інфляції
Чепець О.Г. [20]	Встановлення нормативів накладних витрат за різними методами: статистичним, розрахунковим

Джерело: авторська систематизація

Така диспозиція інтересів обґрунтовується науковцями необхідністю задоволення запитів управлінців щодо повноти та релевантності облікової інформації для вирішення поточних та уникнення майбутніх проблем. Водночас виникає запитання, наскільки наявна система бухгалтерського обліку в аспекті адміністративних витрат відповідає сучасним потребам управління.

Проведений аналіз рекомендацій вітчизняних науковців щодо вдосконалення організації та методики

обліку адміністративних витрат викликає низку запитань щодо отриманих ними результатів:

1) Наскільки обґрунтованим є виділення тих чи інших рівнів аналітики до рахунку 92 «Адміністративні витрати» а також прив'язка їх до галузевої специфіки діяльності підприємства?

2) Наскільки раціональним є збільшення обсягів документообігу на підприємстві, що незмінно супроводжує процес впровадження нових форм документів з обліку адміністративних витрат?

3) Чи обґрунтованим є вибір бази розподілу адміністративних витрат на основі встановлення тісноти зв'язку між ними та іншими показниками фінансово-господарської діяльності підприємства?

4) Чи доречною є практика нормування адміністративних витрат для потреб бюджетування?

Спробуємо розвинути проблематику обліку адміністративних витрат у ракурсі наведених вище запитань.

1) Розвиток аналітичного обліку підприємств на практиці часто не відповідає запитам управління. Як наслідок, спостерігається низький ступінь використання можливостей облікової системи як потужного джерела аналітичної інформації. Для визначення конкретного переліку адміністративних витрат, який варто виокремлювати в аналітичному обліку, слід здійснити їх ранжування за параметром значущості для підприємства. Найбільш доцільним для цього, на наш погляд, є використання інструментарію АВС-аналізу, що стане предметом окремого дослідження.

М.О. Козлова називає галузь і вид діяльності підприємства, а також особливості діяльності серед основних факторів, які зумовлюють унікальність системи бухгалтерського обліку окремого суб'єкта господарювання [21, с. 120]. Водночас на побудову аналітичного обліку адміністративних витрат значно більший вплив мають такі фактори, як: розміри підприємства, обсяги його діяльності, а також організаційна структура підприємства. Водночас, на наш погляд, найвагомішим чинником, який слід враховувати під час розроблення номенклатури субрахунків та аналітичних рахунків до рахунку 92 «Адміністративні витрати», є інтереси користувачів облікової інформації. Зрозуміло, що здебільшого останні зацікавлені у використанні таких методів і засобів структуризації інформаційних масивів, які дозволяють укрупнення дрібних, несуттєвих сегментів інформаційного забезпечення системи управління та подрібнення, деталізацію значних їх обсягів.

Таким чином, подальший розвиток досліджень у сфері аналітичного обліку адміністративних витрат повинен бути спрямованим на їх переорієнтацію від вирішення внутрішньосистемних локальних облікових завдань до створення ефективного джерела, згенерована яким облікова інформація забезпечила б якнайповніше врахування інтересів кінцевого споживача, втілених у його інформаційних запитах. Такий підхід дозволить врешті-решт перетворити бухгалтерський облік в основний елемент інформаційного забезпечення системи управління підприємством.

2) Висока ефективність комплексу робіт зі створення, накопичення й обміну обліковою інформацією за сучасних умов неможлива без застосування засобів комп'ютерної техніки та зберігання інформації на електронних носіях. Як наслідок, система електронного документообігу поступово витісняє паперові носії з середовища управління підприємством. Основними аргументами на користь переходу на електронний документообіг є економія робочого часу та коштів. Його переваги детально описані у роботі Т. Кручініної [22, с. 28–29].

За таких умов довести раціональність пропозицій щодо впровадження в документообіг нових форм відомостей з обліку адміністративних витрат досить важко. Сучасні, навіть найпростіші автоматизовані системи бухгалтерського обліку дають змогу отримати сотні проміжних та звітних форм, в яких облікові дані представлені в різних розрізах та за будь-який вибраний користувачем проміжок часу. Кожен додатковий, запропонований для внутрішнього використання обліковий документ вимагає зайвих коштів на придбання витратних матеріалів та його передачу й зберігання, а також збільшує час на обробку даних і виконання обслуговуючих функцій. Як наслідок, практична користь від таких пропозицій зводиться до мінімуму.

3) Беручи за основу кількість досліджень, можемо стверджувати, що однією з найбільш актуальних проблем обліку адміністративних витрат, вітчизняними вченими вбачається їх розподіл відповідно до вибраної бази між номенклатурними одиницями й видами виготовленої продукції, а також структурними підрозділами, і розроблення механізму такого розподілу.

В.Я. Фаріон [13, с. 339] та О.С. Корнієнко [15, с. 75] вбачають необхідність розподілу адміністративних витрат у встановленні нижньої межі ціни продукції, а також для аналізу рентабельності. Н.С. Андрющенко [14] та М.Т. Шендригоренко [19, с. 451] акцентують увагу на можливості отримання інформації про повну собівартість виробленої продукції для прийняття рішень про доцільність подальшого виробництва того чи іншого виду продукції та потребах ціноутворення. А.А. Костякова [16, с. 143] зазначає, що розподіл накладних невиробничих витрат необхідний не тільки для розрахунку повної собівартості виробів, але й для реального використання в плануванні й аналізі показників «беззбиткового обороту» (точок беззбитковості, порогу рентабельності), «сили дії операційного важеля» тощо.

Таким чином, основні сфери прикладного застосування, які диктують необхідність здійснення розподілу адміністративних витрат, такі:

– максимально точне обчислення повної собівартості виготовленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг) і, як наслідок, ефективізація процесу ціноутворення;

– задоволення потреб аналізу, особливо стосовно дослідження рентабельності та прибутковості підприємства.

Для розроблення економічно обґрунтованої методики розподілу адміністративних витрат між видами продукції низка дослідників (О.С. Корнієнко, К.А. Артюшок та інші) рекомендують використання механізму кореляційного аналізу, пояснюючи це тим, що зв'язок величини, що розподіляється, і бази розподілу повинен бути максимально тісним. Вважаємо такий підхід не надто вдалим, насамперед через видове розмаїття адміністративних витрат, яке дає змогу вважати досить тісний зв'язок між ними та будь-якими іншими показниками фінансово-господарської діяльності підприємства радше випадковим збігом, аніж закономірністю. Справді, важко припустити, що є яке-небудь логічне пояснення можливого щільного

взаємозв'язку між розміром плати за розрахунково-касове обслуговування та обсягами виготовленої продукції або амортизацією автотранспортних засобів адміністративного призначення та основною заробітною платою виробничих робітників тощо.

Змушені констатувати, що єдино правильної, позбавленої недоліків методики розподілу адміністративних витрат досі не розроблено (постає питання, чи це взагалі можливо?). Отже, присутні суттєві ризики використання механізму розподілу виключно з маніпулятивною метою – для штучного заниження/завищення собівартості продукції, рентабельності підприємства, точки беззбитковості тощо. Це призводить до спотворення результатів аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, а, відповідно, до зниження практичної цінності такого аналізу.

4) У статті С.Й. Сажинця та В.М. Кміть [23] обґрунтовується необхідність нормування та планування накладних витрат з використанням статистичних та розрахункових методів. Стверджується, що запропоновані заходи дозволять попередити непотрібні втрати, підвищити ефективність виробництва та оперативність прийняття управлінських рішень в ході виробничого процесу.

Очевидно, що для ефективного нормування адміністративних витрат (на етапі встановлення нормативних величин) слід врахувати значну кількість факторів організаційно-технологічного та зовнішнього характеру, більшість із яких є слабоструктурованими. Наприклад, М.Т. Шендригоренко при розрахунку нормативів враховує: прогнозований темп інфляції; прогнозований рівень зростання обсягів виробництва товарної продукції [19, с. 451]. Вочевидь, таких факторів є значно більше: зміни у податковій політиці держави та/або підприємства; корпоративна стратегія; необхідність технічного переозброєння підприємства; зміни у ціновій політиці зовнішніх юридичних, консалтингових та фінансових організацій; встановлена програма преміювання тощо. Багато з можливих чинників не піддаються кількісному вимірюванню і складно прогнозовані. За таких умов вести мову про точність розрахунку планових показників адміністративних витрат важко. Крім того, враховуючи, що таке планування зазвичай здійснюється з використанням квартальних чи річних показників, про оперативність прийняття управлінських рішень за його результатами говорити важко.

За наявності критичних проблем, які знаходяться в полі зору вітчизняних науковців, у сфері облікової науки сьогодення необхідна поступова переорієнтація від вирішення локальних, вузькоспеціалізованих завдань до зміни засадничих принципів розвитку бухгалтерського обліку для перетворення його у ефективний інструмент управління.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Встановлення наукових інтересів вітчизняних дослідників проблематики обліку адміністративних витрат продемонструвало їх чітку сегментацію за такими напрямами, як: теоретичні аспекти обліку адміністративних витрат, зокрема і в історичному ракурсі; удосконалення аналітичного обліку адміністративних витрат; документальне оформлення господарських операцій, пов'язаних із визнанням, розподілом та списанням адміністративних витрат; встановлення бази для розподілу адміністративних витрат; практичні аспекти бюджетування та нормування адміністративних витрат. Не всі перелічені проблемні сегменти відповідають запитам сьогодення. Як наслідок, перспективою подальших досліджень повинна стати переорієнтація інтересів науковців на вирішення актуальних, суспільно значущих проблем, зокрема: посилення інформаційної функції обліку; усунення дефектів облікової системи; подальша автоматизація вирішення облікових завдань загалом та на ділянці обліку адміністративних витрат тощо.

Список використаних джерел:

1. Друкер П.Ф. Менеджмент. Вызовы XXI века. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 256 с.
2. Семанюк В. Осучаснення теоретичного базису науки про облік. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2015. Вип. 4. С. 15–23.
3. Височан О.С. Концептуалізація розвитку бухгалтерського обліку у суб'єктів, що здійснюють туристичну діяльність : монографія. Львів : Видавництво Тараса Сороки, 2015. 312 с.
4. Бойчук Т.М. Еволюція формування в бухгалтерському обліку поняття "адміністративні витрати". *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 721. С. 53–58.
5. Чепіль Б.А. Розмежування адміністративних та управлінських витрат підприємства. *Проблеми економіки та управління*. 2012. № 725. С. 390–397.
6. Дишко І.Ю., Штулер Ю.Ю. Теоретичні аспекти сутності і класифікації адміністративних витрат. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 5. С. 222–227.
7. Дубініна М.В., Чебан Ю.Ю., Скорозінська А.В. Особливості відображення в обліку аграрних підприємств комерційних та управлінських витрат. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 2. Т. 2. С. 29–32.
8. Чебан Ю. Особливості обліку і контролю адміністративних витрат: теоретичні аспекти і напрями удосконалення. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 36. Ч. ІІ. Т. 2. С. 71–76.
9. Артюшок К.А Оцінка зв'язку рівня адміністративних витрат з обсягами виробництва лісогосподарських підприємств. *Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2004. Вип. 3(27). С. 3–8.
10. Прокопович Л.Б., Шинкаренко А.В., Шевчук Н.О. Облік адміністративних витрат в умовах децентралізованої системи управління підприємством. *Наукові праці. Економіка*. 2017. № 290. Т. 302. С. 80–86.
11. Кучеренко Т.Є., Матрос О.М., Підлубна О.Д. Накладні і непрямі витрати підприємства як інструмент управлінського обліку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 949–954.
12. Подмешальська Ю.В., Феофанов Л.К., Осетрова Г.Ю. Облік та аудит адміністративних витрат. *Агросвіт*. 2018. № 23. С. 38–44.
13. Фаріон В.Я. Формування та облік адміністративних витрат підприємств. *Економічні науки. Серія "Облік і фінанси"*. 2011. Вип. 8(29). Ч. 4. С. 336–342.

14. Андрющенко Н.С. Формування інформації про адміністративні витрати в управлінському обліку. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 1. URL: http://magazine.faaf.org.ua/formuvannya–informacii-pro-administrativni-vitrati-v-upravlinskomu-obliku.html (дата звернення: 20.12.2019).

15. Корнієнко О.С. Облік адміністративних витрат та їх списання в автотранспортних підприємствах. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2008. Вип. 3. С. 72–77.

16. Костякова А.А. Облік і контроль адміністративних витрат. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2010. № 8. С. 140–147.

17. Артюшок К.А. Облік та аудит адміністративних витрат господарюючого суб'єкта (на прикладі лісогосподарських підприємств Рівненської області) : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.06.04. Київ, 2005. 20 с.

18. Гордієнко Н.І., Краснікова Н.Г. Вдосконалення обліку адміністративних витрат на комунальних некомерційних підприємствах охорони здоров'я. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2018. Вип. 31. С. 69–72.

19. Шендригоренко М.Т. Адміністративні витрати в системі ефективного управління фінансовою діяльністю підприємства. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2011. Вип. 18. С. 447–452.

20. Чепець О.Г. Управління адміністративними витратами підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=5411(дата звернення: 20.12.2019).

21. Козлова М.О. Фактори впливу на побудову національних систем бухгалтерського обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2010. Вип. 1(16). С. 107–123.

22. Кручініна Т. Переваги й недоліки електронного документообігу. Секретарь-референт. 2014. № 10(141). С. 26–31.

23. Сажинець С.Й., Кміть В.М. Методика нормування і планування накладних витрат підприємства за базовими показниками. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2001. № 436. С. 275–280.

References:

1. Druker P.F. (2012). Menedzhment. Vyzovy XXI veka [Management. Challenges of the 21st Century]. Moskva : Mann, Ivanov i Ferber. (in Russian).

2. Semanjuk V. (2015). Osuchasnennja teoretychnogho bazysu nauky pro oblik [Upgrading the theoretical basis of the science of accounting]. *Instytut bukhghaltersjkogho obliku, kontrolj ta analiz v umovakh ghlobalizaciji*, vyp. 4, pp. 15–23.

3. Vysochan O.S. (2015) Konceptualizacija rozvytku bukhghaltersjkogho obliku u sub'jektiv, shho zdijsnjujutj turystychnu dijaljnistj [Conceptualization of accounting development in entities engaged in tourism] : monoghrafija. Ljviv : Vydavnyctvo Tarasa Soroky. (in Ukrainian)

4. Bojchuk T.M. (2012). Evoljucija formuvannja v bukhghaltersjkomu obliku ponjattja "administratyvni vytraty" [The evolution of accounting in the concept of "administrative costs"]. *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrajini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku,* № 721, pp. 53–58.

5. Chepilj B.A. (2012). Rozmezhuvannja administratyvnykh ta upravlinsjkykh vytrat pidpryjemstva [Separation of administrative and management expenses of the enterprise]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnja,* № 725, pp. 390–397.

6. Dyshko I.Ju., Shtuler Ju.Ju. (2010). Teoretychni aspekty sutnosti i klasyfikaciji administratyvnykh vytrat [Theoretical aspects of the nature and classification of administrative costs]. *Aktualjni problemy ekonomiky*, № 5, pp. 222-227.

7. Dubinina M.V., Cheban Ju.Ju., Skorozinsjka A.V. (2014). Osoblyvosti vidobrazhennja v obliku aghrarnykh pidpryjemstv komercijnykh ta upravlinsjkykh vytrat [Features of display in the accounting of agricultural enterprises of commercial and administrative expenses]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu. Ekonomichni nauky*, № 2, t. 2, pp. 29–32.

8. Cheban Ju. (2014). Osoblyvosti obliku i kontrolju administratyvnykh vytrat: teoretychni aspekty i naprjamy udoskonalennja [Features of accounting and control administrative costs: theoretical aspects and areas of improvement]. *Zbirnyk naukovykh pracj ChDTU. Serija: Ekonomichni nauky*, vyp. 36, ch. II, t. 2, pp. 71–76.

9. Artjushok K.A. (2004). Ocinka zv'jazku rivnja administratyvnykh vytrat z obsjaghamy vyrobnyctva lisoghospodarsjkykh pidpryjemstv [Assessment of the relation between the level of administrative costs and the volume of production of forestry enterprises]. *Visnyk Ukrajinsjkogho derzhavnogho universytetu vodnogho ghospodarstva ta pryrodokorystuvannja. Ekonomichni nauky*, vyp. 3(27), pp. 3-8.

10. Prokopovych L.B., Shynkarenko A.V., Shevchuk N.O. (2017). Oblik administratyvnykh vytrat v umovakh decentralizovanoji systemy upravlinnja pidpryjemstvom [Accounting for administrative costs in a decentralized enterprise management system]. *Naukovi praci. Ekonomika*, № 290, t. 302, pp. 80–86.

11. Kucherenko T.Je., Matros O.M., Pidlubna O.D. (2018). Nakladni i neprjami vytraty pidpryjemstva jak instrument upravlinsjkogho obliku [Enterprise overhead and indirect costs as a management accounting tool]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky*, vyp. 22, pp. 949–954.

12. Podmeshaljsjka Ju.V., Feofanov L.K., Osetrova Gh.Ju. (2018). Oblik ta audyt administratyvnykh vytrat [Accounting and audit of administrative expenses]. *Aghrosvit*, № 23, pp. 38–44.

13. Farion V.Ja. (2011). Formuvannja ta oblik administratyvnykh vytrat pidpryjemstv [Formation and accounting of administrative expenses of enterprises]. *Ekonomichni nauky. Serija "Oblik i finansy"*, vyp. 8(29), ch. 4, pp. 336–342.

14. Andrjushhenko N.S. (2010). Formuvannja informaciji pro administratyvni vytraty v upravlinsjkomu obliku [Formation of information on administrative expenses in management accounting]. *Oblik i finansy APK*, № 1. Available at: http://magazine.faaf.org.ua/formuvannya-informacii-pro-administrativni-vitrati-v-upravlinskomu-obliku.html (accessed: 20 December 2019).

15. Kornijenko O.S. (2008). Oblik administratyvnykh vytrat ta jikh spysannja v avtotransportnykh pidpryjemstvakh [Accounting for administrative expenses and their write-offs in motor transport enterprises]. *Visnyk aghrarnoji nauky Prychornomor'ja*, vyp. 3, pp. 72–77.

16. Kostjakova A.A. (2010). Oblik i kontrolj administratyvnykh vytrat [Accounting and control of administrative expenses]. *Zbirnyk naukovykh pracj Tavrijsjkogho derzhavnogho aghrotekhnologhichnogho universytetu*, № 8, pp. 140–147.

17. Artjushok K.A. (2005). Oblik ta audyt administratyvnykh vytrat ghospodarjujuchogho sub'jekta (na prykladi lisoghospodarsjkykh pidpryjemstv Rivnensjkoji oblasti) [Accounting and audit of administrative expenses of the economic entity (on the example of forestry enterprises of Rivne region)] : avtoref. dys. … kand. ekon. nauk : 08.06.04. Kyjiv. 20 s.

18. Ghordijenko N.I., Krasnikova N.Gh. (2018). Vdoskonalennja obliku administratyvnykh vytrat na komunaljnykh nekomercijnykh pidpryjemstvakh okhorony zdorov'ja [Improving administrative cost accounting for community-based nonprofit healthcare businesses]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija Ekonomichni nauky*, vyp. 31, pp. 69–72.
19. Shendryghorenko M.T. (2011). Administratyvni vytraty v systemi efektyvnogho upravlinnja finansovoju dijaljnistju pidpryjemstva [Administrative expenses in the system of effective management of financial activity of the enterprise]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu "Ostrozjka akademija". Serija "Ekonomika"*, vyp. 18, p. 447–452.
20. Chepecj O.Gh. (2016). Upravlinnja administratyvnymy vytratamy pidpryjemstva [Management of administrative expenses of the enterprise]. *Efektyvna ekonomika*, № 12. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5411 (accessed: 20 December 2019).
21. Kozlova M.O. (2010). Faktory vplyvu na pobudovu nacionaljnykh system bukhghaltersjkogho obliku [Factors influencing the construction of national accounting systems]. *Problemy teoriji ta metodologhiji bukhghaltersjkogho obliku, kontrolju i analizu*, vyp. 1(16), pp. 107–123.
22. Kruchinina T. (2014). Perevaghy j nedoliky elektronnogho dokumentoobighu [Advantages and disadvantages of electronic document management]. *Sekretarj-referent*, № 10(141), pp. 26–31.
23. Sazhynecj S.J., Kmitj V.M. (2001). Metodyka normuvannja i planuvannja nakladnykh vytrat pidpryjemstva za bazovymy pokaznykamy [Methods of normalization and planning of overhead costs of the enterprise by baseline indicators]. *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrajini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku*, № 436, pp. 275–280.

УДК 657.6-051-057.3:336.13

Пушкарьова О.Ю.,
аспірант,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Pushkarova Olena,
Postgraduate,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ОРГАНІЗАЦІЙНО-НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Пушкарьова О.Ю. Організаційно-нормативні аспекти запровадження внутрішнього аудиту в державному секторі економіки. У статті розкриваються особливості організації служби внутрішнього аудиту в органах виконавчої влади. Розглянуто основні відмінності між функцією внутрішнього аудиту і контрольно-ревізійною роботою та внутрішнім контролем. Запропоновано розширення законодавчих меж запровадження служб внутрішнього аудиту для суб'єктів господарювання державного сектору економіки та органів місцевого самоврядування. Сформульовані переваги та недоліки різних форм організації внутрішнього аудиту в установі. Досліджені основні проблеми забезпечення організаційної та функціональної незалежності підрозділів внутрішнього аудиту та визначені шляхи для їх вирішення з метою утворення такої служби внутрішнього аудиту в установі, яка буде сприяти результативності, ефективності управління та додавати користі та цінності організації загалом.

Ключові слова: внутрішній аудит, внутрішній контроль, фінансове управління, організаційна незалежність, функціональна незалежність, аутсорсинг, декларація внутрішнього аудиту.

Пушкарёва Е.Ю. Организационно-нормативные аспекты внедрения внутреннего аудита в государственном секторе экономики. В статье раскрываются особенности организации службы внутреннего аудита в органах исполнительной власти. Рассмотрены основные отличия между функцией внутреннего аудита, контрольно-ревизионной работой и внутренним контролем. Предложено расширение законодательных границ учреждения служб внутреннего аудита для субъектов хозяйствования государственного сектора экономики и органов местного самоуправления. Сформулированы преимущества и недостатки разных форм организации внутреннего аудита в организации. Исследованы основные проблемы обеспечения организационной и функциональной независимости подразделений внутреннего аудита и определены пути их решения с целью создания такой службы внутреннего аудита в организации, которая будет способствовать результативности, эффективности управления и добавлять пользы и ценности организации в целом.

Ключевые слова: внутренний аудит, внутренний контроль, финансовое управление, организационная независимость, функциональная независимость, аутсорсинг, декларация внутреннего аудита.

Pushkarova Olena. Organizational and regulatory aspects of the implementation of internal audit in the public sector of economy. The features of the organization of internal audit departments in executive agencies at the central and regional levels are disclosed in the article. The concept of internal audit has sufficient legal basis for implementation in the activity. But it is still difficult for the internal audit to position correctly itself and play an assigned role. The main differences between the internal audit, financial management and internal control are considered in the article. The internal audit is often perceived by management as control and revision's department aimed at detecting irregularities in financial processes. However the advantage of internal audit is to identify not only irregularities and deficiencies in activities, but also to develop measures to prevent them and, in general, to improve internal control. The advantages and disadvantages of different forms of internal audit organization in the institution are formulated in the article. The need for the establishment and organization of internal audit activities in the public sector in Ukraine is legally narrowed beyond the budgetary process, which is only part of the public administration process. The analysis of major violations in the public and communal sectors identified by the State Audit Service over the last 3 years, demonstrated the need to widen the legislative limits for the introduction of internal audit services for public sector entities and local governments. Article provides examples of the legislative limits of internal audit implementation in different countries. Also the article discusses the problems in ensuring the organizational and functional independence of the internal audit. It is unacceptable to impose on internal auditors the responsibilities for performing other functions (especially participation in the establishment of internal control in the institution). The ways of solution these problems are determined with the purpose of creating such an internal audit service in the organization that will contribute to the efficiency, effectiveness of management and add value for the organization as a whole.

Key words: internal audit, internal control, financial management, organizational independence, functional independence, outsourcing, internal audit declaration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні процеси євроінтеграції України спричинили докорінну зміну організації державного фінансового контролю. Головну роль починають відігравати такі стратегічні задачі контролю, як визначення економічності, ефективності, результативності використання ресурсів країни та якості державного управління.

Необхідною умовою забезпечення ефективності управління державними фінансами є запровадження внутрішнього аудиту в державному секторі. У зв'язку з цим першочерговими постають питання побудови системи внутрішнього аудиту, що охоплює усі сфери та напрями діяльності органів виконавчої влади, розроблення та вдосконалення нормативно-правового та методологічного його забезпечення з урахуванням міжнародних стандартів та передового світового досвіду.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питанням запровадження внутрішнього аудиту приділяли увагу такі науковці та дослідники, як Ю.В. Слободяник, Т.О. Каменська, П.П. Андрєєв, О.О. Чечуліна, І.Ю. Чумакова, О.В. Філозоп, О.А. Петрик та ін. Високо оцінюючи цінність напрацювань цих науковців, потребують подальших досліджень питання організації внутрішнього аудиту, забезпечення його незалежності, ефективності та цінності для установи.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у дослідженні проблем організації внутрішнього аудиту в державному секторі та визначенні шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Просування України по шляху європейської інтеграції після ратифікації Угоди про асоціацію з Європейським союзом передбачає одним із заходів запровадження найкращих практик ЄС щодо внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту (ВА) в державному секторі. Нині внутрішній аудит в органах виконавчої влади забезпечений достатніми правовими засадами для реалізації своєї діяльності, основні з яких закріплені в ст. 26 Бюджетного кодексу [1], Постанові КМУ № 1001 [2], Стандартах № 1247 [3].

На виконання цих нормативів в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, обласних державних адміністраціях, в інших головних розпорядниках коштів державного бюджету, повинен бути утворений самостійний структурний підрозділ внутрішнього аудиту або покладені повноваження щодо його здійснення на посадову особу органу.

Запроваджена у серпні 2019 року нова редакція Стандартів [3] покликана удосконалити теоретичні та організаційно-методологічні положення здійснення ВА, зокрема термінологію, планування діяльності з ВА та проведення внутрішніх аудитів, встановлення критеріїв ефективного управління діяльністю ВА та якість аудиторських звітів в процесі адаптації до європейських норм.

Водночас внесені зміни визначають необхідність розроблення керівником служби ВА та відображення у внутрішніх документах деяких організаційних аспектів, а саме: визначення повноважень керівника аудиторської групи, порядку формування та оформлення робочих документів, порядку складання аудиторського звіту, обговорення його проекту, порядку і строків надання та розгляду коментарів до аудиторських звітів.

Тим самим в Україні відбувається зміна підходів до розроблення регламентуючих документів з питань ВА (рис. 1).

З моменту запровадження діяльності з внутрішнього аудиту спостерігається певний прогрес у розумінні вищим та операційним керівництвом установ призначення та функцій підрозділів ВА. Проте проведена оцінка загального стану розвитку та функціональної спроможності внутрішнього аудиту засвідчила, що майже чверть керівників підрозділів ВА зазначили про нерозуміння вищим керівництвом ролі внутрішнього аудиту та відсутність чіткої позиції та ролі цього підрозділу в органі [4].

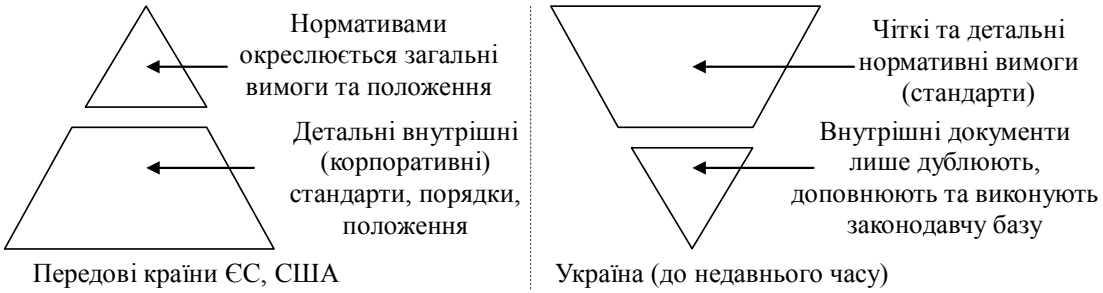

Рис. 1 Підходи до розроблення нормативно-правової бази та внутрішніх регламентів з питань ВА в Україні та світі

Джерело: складено автором

Незважаючи на наявність достатніх правових засад щодо реалізації своєї діяльності, внутрішньому аудиту досі складно правильно позиціонувати себе і відігравати призначену роль. І сьогодні ці підрозділи зосереджуються здебільшого на перевірці відповідності та фінансових процесах, а не на системному підході, спрямованому на оцінку та удосконалення системи внутрішнього контролю та часто сприймаються керівництвом як контрольно-ревізійні, спрямовані на виявлення порушень у фінансових процесах. При цьому згідно з Бюджетним кодексом функція ВА зосереджується на вдосконаленні системи управління, запобіганні фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів.

Перевагою ВА є встановлення не тільки порушень і недоліків в діяльності (як і в процесі контрольно-ревізійної роботи), а й розроблення заходів щодо їх запобігання та взагалі поліпшення внутрішнього контролю. Служба ВА має можливість виявляти упущення й недоліки організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру, які негативно впливають на досягнення цілей та виконання завдань установи; сприяє удосконаленню системи управління, внутрішнього контролю та управління ризиками шляхом надання незалежних й об'єктивних висновків та рекомендацій. Отже, ефект та наслідки цієї діяльності є значно більшими та функціональними для установи, ніж від перевірок та ревізій.

Незважаючи на те, що внутрішні аудитори можуть виконувати роль консультантів з питань внутрішнього контролю, підрозділ ВА не повинен підміняти собою надійність побудованої в установі системи внутрішнього контролю. Саме система внутрішнього контролю повинна першою реагувати на ризики, а безпосередня участь внутрішніх аудиторів у прийнятті управлінських рішень створює загрози об'єктивності та виникнення конфлікту інтересів.

Основним постулатом державного фінансового контролю є чітке розмежування внутрішнього контролю, який за європейськими стандартами трактується як фінансове управління та контроль (ФУК) та внутрішнього аудиту.

У пррцесі дослідження сформульовані основні відмінності ФУК та ВА:

1) ФУК є безпосередньою управлінською діяльністю і здійснюється через прийняття управлінських рішень, тоді як ВА лише допомагає керівництву шляхом здійснення оцінки та надання відповідних рекомендацій щодо системи управління та внутрішнього контролю та не бере участі у прийнятті управлінських рішень;

2) основою ФУК є відповідальність керівника за управління та розвиток установи загалом, ВА не несе відповідальності за управління та контроль;

3) на відміну від ФУК, завданням якого є запровадження системи внутрішнього контролю, функцією ВА є оцінка ефективності запровадженої системи внутрішнього контролю та надання об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного) щодо досягнення установою мети та функціонуванні системи управління у найефективніший спосіб;

4) під час побудови системи внутрішнього контролю ФУК здійснює ідентифікацію та оцінку ризиків, а також визначає реакцію на ризик, а ВА вже оцінює побудовану систему управління ризиками;

5) ФУК реалізується шляхом здійснення заходів попереднього, поточного та подальшого контролю; в свою чергу, ВА проводить аудити та надає рекомендації щодо удосконалення внутрішнього контролю, управління ризиками та системи управління;

6) якщо ВА – це окрема функція, підпорядкована безпосередньо керівнику установи, то ФУК – постійний безперебійний процес, що здійснюється «зверху донизу» всіма відповідальними за діяльність.

Відповідно до Стандарту 2100 «Сутність роботи внутрішнього аудиту» Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту функція внутрішнього аудиту повинна оцінювати та сприяти вдосконаленню процесів корпоративного управління, управління ризиками та контролю в організації [5].

В Україні необхідність утворення та організація діяльності ВА в державному секторі законодавчо звужена межами бюджетного процесу, який є лише частиною процесу державного управління.

Проект Закону «Про внутрішній аудит» [6] мав спробу законодавчо закріпити визначення суб'єктів утворення служб ВА та розширити їх коло, включивши державні і комунальні підприємства, акціонерні і холдингові компанії, суб'єкти господарювання, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв), проте, не був прийнятий.

Про необхідність приведення функції ВА до міжнародних норм, не обмежуючи її лише бюджетним процесом, свідчить аналіз основних порушень в державному та комунальному секторах, виявлених Держаудитслужбою протягом останніх 3 років (табл. 1).

У загальній сумі встановлених Держаудитслужбою порушень частка виявлених в бюджетних установах та організаціях в середньому становить 33,5% (в 2016 р.– 27,67%, в 2017 р.– 39,54%, в 2018 р.– 33,51%).

Таблиця 1

Інформація щодо основних порушень, виявлених органами Держаудитслужби впродовж 2016–2018 років (тис. грн.)

	Недоотримано фінансових ресурсів	Незаконні витрати ресурсів	Нецільові витрати ресурсів	Недостачі ресурсів	Всього
2016					
Державні ресурси	1 093 231,68	731 131,24	116 987,40	70 062,67	2 011 412,98
Комунальні ресурси	204 736,80	319 409,01	46 417,21	9 778,52	580 341,54
Всього	**1 297 968,48**	**1 050 540,25**	**163 404,61**	**79 841,19**	**2 591 754,52**
в тому числі					
бюджетні установи та організації	46 355,70	586 670,97	75 560,20	8 629,33	717 216,20
%	**3,57**	**55,84**	**46,24**	**10,81**	**27,67**
2017					
Державні ресурси	422 273,90	700 798,14	42 065,48	19 082,90	1 184 220,42
Комунальні ресурси	219 900,34	363 749,15	39 063,79	4 702,39	627 415,67
Всього	**642 174,24**	**1 064 547,29**	**81 129,27**	**23 785,29**	**1 811 636,09**
в тому числі					
бюджетні установи та організації	67 759,93	589 049,24	51 510,69	7 938,31	716 258,17
%	**10,55**	**55,33**	**63,49**	**33,37**	**39,54**
2018					
Державні ресурси	758 884,31	858 380,80	42 604,44	21 508,01	1 681 377,56
Комунальні ресурси	195 140,49	320 713,68	22 885,95	3 384,09	542 124,21
Всього	**954 024,80**	**1 179 094,48**	**65 490,39**	**24 892,10**	**2 223 501,77**
в тому числі					
бюджетні установи та організації	54 777,95	621 695,08	59 397,13	9 160,29	745 030,45
%	**5,74**	**52,73**	**90,70**	**36,80**	**33,51**

Джерело: складено автором за даними [7]

Левова частка встановлених Держаудитслужбою порушень виявляється саме під час використання державних та комунальних ресурсів поза бюджетним процесом – у процесі фінансово-господарської діяльності державних та комунальних підприємств, акціонерних та інші компаній, в яких держава (органи місцевого самоврядування) мають вирішальне право управління.

Значна кількість порушень, виявлених у процесі інспектувань суб'єктів господарювання, пояснюється низькою якістю внутрішнього контролю та безвідповідальністю (безгосподарністю) багатьох керівників підприємств при прийнятті ними управлінських рішень [7].

Підвищити рівень внутрішнього контролю на підприємстві можливо завдяки запровадженню служби ВА, яка надасть керівництву відповідні гарантії та консультації щодо найефективнішого функціонування системи внутрішнього контролю для досягнення цілей та мети. На відміну від контрольних заходів Держаудитслужби, внутрішній аудит швидко реагує на відхилення та недоліки системи управління ризиками задля запобігання незаконному, ефективному та нерезультативному використанню ресурсів.

Проте проблема відсутності достатньої кількості внутрішніх аудиторів є чи не найголовнішою, що заважає повноцінній реалізації функції ВА. Скорочення посад, їх неукомплектованість та плинність кадрів (особливо керівного складу підрозділів ВА) як на центральному, так і на регіональному рівнях не сприяють стабільному та узгодженому розвитку внутрішнього аудиту. Приблизно 40% підрозділів ВА є малочисельними (1–2 штатні одиниці). Тим самим неможливо досягти системності охоплення ризикових сфер діяльності органу, а сам внутрішній аудит не має суттєвого впливу на роботу установи загалом [4].

Врахувавши факт щодо прийнятої оптимізації чисельності Держаудитслужби шляхом її скорочення на 30% та перетворення в Офіс фінансового контролю [8], утворені служби ВА у складі міністерств, відомств та облдержадміністрацій через неукомплектованість та чисельність підрозділів не в змозі охопити усіх суб'єктів господарювання, що є у їх віданні. Як наслідок, значна частка публічних коштів опиниться без нагляду щодо законності, ефективності та економічності їх використання.

У цьому разі створення нормативно-правових підстав з організації служб ВА у суб'єктів господарювання державного сектору (особливо тих, що мають стратегічне, вирішальне значення для економіки країни) підвищить якість системи управління та їх внутрішнього контролю та сприятиме запобіганню незаконного, неефективного та нерезультативного використання державних ресурсів.

Рекомендаційний характер регламентації функціонування внутрішнього аудиту на місцевому рівні не передбачає обов'язковості створення підрозділів внутрішнього аудиту органами місцевого самоврядування [2].

Розпочаті у 2014 році заходи з реформи децентралізації привели до отримання місцевим самоврядуванням більше можливостей, повноважень та відповідних фінансових ресурсів для підвищення економічної спроможності територій на місцях. Аналіз виконання доходів місцевих бюджетів (табл. 2) засвідчив, що майже половину доходів зведеного бюджету становить фінансовий ресурс місцевих бюджетів, який має тенденцію до зростання.

Таблиця 2

Дані щодо надходжень державного та місцевих бюджетів за 2013–2018 роки та І півріччя 2019 року (млрд грн)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	І півр. 2019
Доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	105,17	101,10	120,48	170,75	229,50	263,48	140,5
Офіційні трансферти місцевим бюджетам	115,85	130,60	173,98	195,40	272,60	298,94	143,1
Всього місцевих бюджетів	221,02	231,70	294,46	366,15	502,10	562,42	283,6
Доходи державного бюджету	339,23	357,08	534,69	616,28	793,44	928,11	506,85
Доходи зведеного бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів)	442,79	456,07	652,03	782,86	1 016,97	1 184,29	642,69
Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, %	49,92	50,80	45,16	46,77	49,37	47,49	44,12

Джерело: складено за даними Держказначейства України (https://www.treasury.gov.ua)

Через значні обсяги місцевих фінансових ресурсів та встановлені систематичні порушення під час їх витрачання з метою ефективного, економного та результативного використання місцевих коштів та майна виникає потреба у вдосконаленні нормативної бази щодо контролю муніципальних публічних фінансів, у тому числі вимоги запровадження внутрішнього аудиту в органах місцевого самоврядування та комунальних суб'єктах господарювання.

Аргументом на користь необхідності залучення внутрішнього аудиту до всіх складників державного сектору є і Модельний закон «Про внутрішній аудит в організаціях державного сектору», прийнятий Постановою Міжпарламентською асамблеєю держав-учасників СНД. Цей документ до суб'єктів державного сектору, в яких організовується ВА, відносить підприємства та організації, що фінансуються з державного бюджету (головні розпорядники та отримувачі бюджетних коштів) та знаходяться у державній власності [9].

Підтвердженням необхідності розширення меж ВА є приклади інших країн колишнього СРСР, в яких вже давно запроваджена та реалізується функція внутрішнього аудиту.

Закон Азербайджанської Республіки «Про внутрішній аудит» від 22.05.2007 № 332-IIIQ [10] стосується всіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, що здійснюють свою діяльність на території Азербайджанської Республіки і є об'єктом обов'язкового аудиту. Киргизький закон «Про внутрішній аудит» від 26.01.2009 № 25 поширюється на міністерства, державні комітети, відомства, інші органи виконавчої влади, системи державного соціального страхування та пенсійного забезпечення, органи місцевого самоврядування, їх підвідомчі організації та державні підприємств [11].

Ключовим та першочерговим моментом організації служби внутрішнього аудиту в установі згідно з міжнародними та вітчизняними нормами є забезпечення її незалежності та об'єктивності. Функція внутрішнього аудиту повинна бути незалежною, а внутрішні аудитори повинні бути об'єктивними при виконанні своїх обов'язків [3; 5].

Організаційна незалежність реалізується через звітування очільника внутрішнього аудиту такому рівню керівництва в організації, який дає можливість функції внутрішнього аудиту виконувати в повному обсязі свої обов'язки. Саме тому служба ВА не може входити до складу якогось структурного підрозділу установи.

Шляхами забезпечення організаційної незалежності є затвердження керівником установи установлюючих документів (положення про підрозділ, порядку планування та проведення ВА), стратегічних та операційних планів діяльності з ВА. Керівник підрозділу ВА інформує безпосередньо керівника установи про стан виконання планів та завдань, результати проведених аудитів, наявність обмежень при здійсненні ВА.

Функція ВА повинна бути незалежною від втручання інших осіб у процес визначення обсягу діяльності внутрішнього аудиту, виконання роботи та звітування результатів.

Прикладом вирішення питання забезпечення організаційної незалежності служби ВА є норми закону Азербайджанської Республіки «Про внутрішній аудит» [10]. Підрозділ внутрішнього аудиту підпорядковується відповідному органу управління суб'єкта господарювання, який являє собою вищий орган управління організації – раду директорів чи наглядову раду. Як результат, структурний підрозділ, який здійснює діяльність в сфері ВА, підпорядковується не виконавчому керівництву, а засновникам організації (її органу управління).

Світовий досвід вирішує проблему організаційної незалежності ВА, в тому числі шляхом проведення внутрішнього аудиту за допомогою зовнішніх ресурсів (аутсорсингу) – фірм професійних бухгалтерів та аудиторів, які мають значний досвід роботи в системах управління та процедурах.

Можливість залучення зовнішніх постачальників послуг для виконання функції внутрішнього аудиту розглядають і міжнародні стандарти з ВА – 2050 «Координація діяльності та покладання на роботу» та 2070 «Зовнішній постачальник послуг та відповідальність організації за внутрішній аудит» [5].

Звісно, це є додатковою перевагою для замовника, проте здійснення ВА таким способом має як позитивні, так і негативні сторони (табл. 3).

Проаналізувавши сильні та слабкі сторони проведення ВА із зовні, можна зробити висновок, що в Україні сьогодні застосування державним сектором внутрішнього аудиту за допомогою аутсорсингу є неприйнятним.

Не менш важливою за організаційну незалежність є забезпечення функціональної незалежності служби внутрішнього аудиту.

Внутрішні аудитори не можуть входити до складу інших структурних підрозділів (зокрема, підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, з управління персоналом чи фінансових служб). Неприпустимим є покладання обов'язків зі здійснення внутрішнього аудиту на посадових осіб, що виконують інші функції (тим паче контролюючі).

Таблиця 3

Порівняльний аналіз переваг та недоліків залучення до внутрішнього аудиту сторонніх організацій

Переваги	Недоліки
Використання послуг персоналом, який має значний досвід роботи	Відсутність на ринку послуг достатніх кваліфікованих кадрів за напрямом ВА
Можливість залучення коштовної кваліфікованої робочої сили	Неможливість грунтовно пізнати цілі, прагнення, культуру та діяльність установи
Застосування кваліфікованої праці на короткий проміжок часу, що може дати ефект економії	Час, який відводиться на ВА, незрівнянно менший за безперервну роботу служби ВА
Забезпечення організаційної та функціональної незалежності ВА	Можлива наявність конфлікту інтересів
Достатня гарантія об'єктивності ВА	Відсутність швидкого та гнучкого реагування на виникнення проблеми в організації
Можливість використання технологічних інновацій та передових практик в галузі ВА без залучення додаткових ресурсів	Суміщення характеру внутрішнього та зовнішнього аудиту
Вирішення проблеми заповнення вакансій підрозділу ВА	Зовнішнє (поверхове) вивчення об'єкту ВА спричиняє можливе його фокусування не на фактичних ризиках та проблемах установи
Скорочення часу та витрат на навчання, управління, оцінку та розвиток власною служби ВА	Моніторинг впровадження заходів за результатами ВА потребуватиме додаткових витрат

Джерело: складено автором

Поєднання таких функцій є не тільки недотриманням вимог Постанови КМУ № 1001 [2], а й створює конфлікт інтересів, оскільки діяльність таких служб є об'єктом дослідження підрозділу внутрішнього аудиту під час проведення внутрішніх аудитів. Суміщення діяльності з ВА з функцією запобігання та виявлення корупції порушує також п. 6 Типового положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції, затвердженого Постановою Уряду від 04.09.2013 № 706.

З прийняттям Постанови № 1062 [12] найбільш розповсюдженим порушенням функціональної незалежності стало залучення служби ВА до організації системи внутрішнього контролю в державному органі, участь в управлінні ризиками, прийнятті управлінських рішень з питань операційної діяльності установи. Вищевикладене вважається неприйнятним через недотримання принципу розмежування внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, визначеного п. 3 даної Постанови.

Актуальність забезпечення незалежності підтверджує і Міністерство фінансів України, як орган, що дає оцінку функціонуванню систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту, та постійно наводить факти недотримання організаційної та функціональної незалежності, а саме: покладання на підрозділи ВА непритаманних їм функцій (зокрема, контрольно-наглядових функцій, кадрової роботи, ведення бухгалтерського обліку, здійснення заходів з питань запобігання корупції, виконання інших функцій), незабезпечення підпорядкування внутрішнього аудиту безпосередньо керівнику державного органу (міністру, голові місцевої державної адміністрації тощо) [4].

Для документального забезпечення незалежності підрозділу ВА керівник державного органу підписує з керівником підрозділу внутрішнього аудиту декларацію ВА, передбачену п. 5–1 Постанови Уряду № 1001 [2]

Керівник внутрішнього аудиту повинен ефективно управляти функцією внутрішнього аудиту для того, щоб вона додавала вартості організації, а саме: забезпечувати відповідність діяльності підрозділу ВА стандартам, Кодексу етики внутрішніх аудиторів, іншим нормативним вимогам та досягати за результатами роботи функції внутрішнього аудиту визначених цілей та завдань.

Функція внутрішнього аудиту додає вартості організації (та її зацікавленим особам), коли вона надає об'єктивні та релевантні аудиторські послуги, сприяє результативності та ефективності управління, надає достатні гарантії щодо системи управління ризиками та контролю. Цінність та довіра до ВА збільшуються, коли внутрішні аудитори є проактивними, а їхні оцінки містять нові погляди та враховують майбутній вплив на діяльність установи загалом.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запровадження внутрішнього аудиту в державних органах є шляхом до удосконалення системи управління фінансами та державного фінансового контролю в цілому. Незважаючи на достатні набутки в частині створення нормативно-правової бази щодо організації внутрішнього аудиту, практика свідчить про низку існуючих проблем функціонування підрозділів ВА. Головним фактором для успішної діяльності з ВА є розуміння керівником державного органу призначення та цінності цієї функції та створення необхідних умов для успішної та ефективної її реалізації. Подальшого вдосконалення потребує методологічне забезпечення внутрішніх аудитів для підвищення якості проведення заходів з метою надання користі організації.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 10.11.2019 р.).

2. Порядок здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-п (дата звернення: 10.12.2019 р.).

3. Стандарти внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 №1247. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11 (дата звернення: 10.12.2019 р.).
4. Інформації про стан функціонування державного внутрішнього фінансового контролю у 2017 році, у 2018 році. URL: https://mof.gov.ua/uk/ (дата звернення: 25.06.2019 р.).
5. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (стандарти) (редакція 2017року). URL: https://www.iia.org.ua (дата звернення: 25.11.2019 р.).
6. Про внутрішній аудит: проект закону від 07.07.2015 № 2308а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55935 (дата звернення: 04.12.2019 р.).
7. Статистичні та аналітичні звіти про результати роботи Державної аудиторської служби. URL: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/139479 (дата звернення: 25.11.2019 р.).
8. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 №837/2019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389 (дата звернення 05.12.2019 р.).
9. О внутреннем аудите в организациях государственного сектора: Модельный Закон, постановление МПА СНГ от 16.04.2015 № 42-13. URL: https://www.iia-ru.ru/inner_auditor/legislation/ (дата звернення 02.12.2019 р.).
10. О внутреннем аудите: Закон Азербайджанской Республики от 22.05.2007 № 332-IIIQ. URL: http://audit.gov.az/uploads/Daxili_audit_haqqinda_qanun_rus.pdf (дата звернення: 08.12.2019 р.).
11. О внутреннем аудите: Закон Кыргызской республіки от 26.01.2009 № 25. URL: http://minjust.gov.kg (дата звернення: 08.12.2019 р.).
12. Основні засади здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів: постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 № 1062. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-п/ed20190427 (дата звернення: 30.11.2019 р.).

References:

1. Biutzhetnyi Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 10 November 2019).
2. Poriadok zdiisnennia vnutrishnogo audytu ta utvorennia pidrozdiliv vnutrishnogo audytu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.09.2011 № 1001. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-п (accessed 10 December 2019).
3. Standarty vnutrishnogo audytu: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 04.10.2011 №1247. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11 (accessed 10 December 2019).
4. Informatsii pro stan fuktsionuvannia derzhavnogo vnutrishnogo konroliu [Information about of functioning of the state internal financial control]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/ (accessed 25 June 2019).
5. Mizhnarodni standarty profesiinoi praktyky vnutrishnogo audytu (standarty) (2017) [The IIA's International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing]. Available at: https://www.iia.org.ua (accessed 25 November 2019).
6. Pro vnutrishnii audit: proekt zakonu vid 07.07.2015 № 2308a. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55935 (accessed 04 December 2019).
7. Derzhavna audytorska sluzhba: Statystychni ta analitychni zvity pro rezultaty roboty [Statistical and analytical reports on the results of work]. Available at: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/139479 (accessed 25 October 2019).
8. Pro nevidkladni zahody z provedennia reform ta zmitsnennia derzhavy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.11.2019 №837/2019. Available at: https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389 (accessed 05 December 2019).
9. O vnutrennem audite v organizatsiyakh gosudarstvennogo sektora: Model'nyy Zakon, postanovlenie MPA SNG ot 16.04.2015 № 42–13. Available at: https://www.iia-ru.ru/inner_auditor/legislation/ (accessed 02 December 2019).
10. O vnutrennem audite: Zakon Azerbaydzhanskoy Respubliki ot 22.05.2007 № 332-IIIQ. Available at: http://audit.gov.az/uploads/Daxili_audit_haqqinda_qanun_rus.pdf (accessed 08 December 2019).
11. O vnutrennem audite: Zakon Kyrgyzskoy respubliki ot 26.01.2009 № 25. Available at: http://minjust.gov.kg (accessed 08 December 2019).
12. Osnovni zasady zdiisnennia vnutrishnogo kontroliu rozporiadnykamy biudzhetnyh koshtiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.12.2018 № 1062. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-п/ed20190427 (accessed 30 November 2019).

УДК 657.1

Свічкар Н.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
Атаманюк В.В.,
магістр з обліку і оподаткування,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Svichkar Nataliia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Pridniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture
Atamaniuk Viktoriia,
Master in Accounting and Taxation,
Pridniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ

Свічкар Н.М., Атаманюк В.В. Особливості контролю розрахунків із постачальниками. Статтю присвячено теоретичним, методичним та практичним питанням особливостей внутрішньогосподарського контролю розрахунків підприємства з постачальниками. Розглянуто питання актуальності застосування контролю підприємства з постачальниками. Встановлено основні етапи контролю над обліком розрахунків із постачальниками: формування методики облікових процедур контролю зобов'язань; виділення основних елементів контролю; забезпечення формування інформаційної бази; перевірка правильності та повноти документального забезпечення; встановлення правильності відображення в обліку фактів зміни зобов'язань; перевірка своєчасності списання та припинення зобов'язань; проведення інвентаризації операцій щодо виконання поточних зобов'язань підприємством. Систематизовано джерела інформаційного забезпечення контролю розрахунків із постачальниками.

Ключові слова: заборгованість, зобов'язання, контроль, облік, постачальники, розрахунки.

Свичкарь Н.М., Атаманюк В.В. Особенности контроля расчетов с поставщиками. Статья посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам особенностей бухгалтерского учета расчетов предприятия с поставщиками. Рассмотрены вопросы актуальности применения расчетов предприятия с поставщиками. Установлены основные этапы контроля над учетом расчетов с поставщиками и подрядчиками: формирование методики учетных процедур контроля обязательств; выделение основных элементов контроля; обеспечение формирования информационной базы; проверка правильности и полноты документального обеспечения; установление правильности отражения в учете фактов изменения обязательств; проверка своевременности списания и прекращения обязательств; проведение инвентаризации операций по выполнению текущих обязательств предприятием. Систематизированы источники информационного обеспечения контроля расчетов с поставщиками и подрядчиками.

Ключевые слова: задолженность, обязательства, контроль, учет, поставщики, расчеты.

Svichkar Nataliia, Atamaniuk Viktoriia. Features of payment control with suppliers. Supply is the basic process of ensuring the activity of an enterprise. In the course of business activities, it is necessary to purchase tangible assets for normal functioning. After all, it is the account payables that will in the future affect the financial condition, stability of the enterprise and will affect its further work. Because it is the payables that significantly affect the solvency. As a result, payment discipline may be violated. Payments with suppliers are the basis of the control process. Control of payments with suppliers is the key to the solvency of the enterprise and its development. Effective control contributes to improved payments to suppliers and in turn prevents arrears. Despite the validity of the available research, there are some conflicting points about some of the features of in-house controls on current commitments regarding payments to suppliers. The control methodology needs to be improved to better understand how to control payments with suppliers, as there are many questions about how to form an information base for the needs of the enterprise. The article is devoted to theoretical, methodical and practical issues of accounting of the internal control of the settlements of enterprises with suppliers. The question of the relevance of the company calculations with suppliers is considered. The basic stages of control over accounting of payments with suppliers are established: formation of methodology of accounting procedures of control of obligations, allocation of the basic elements of control, ensuring formation of information base, verification of correctness and completeness of documentary support, establishment of correctness of accounting of fact of change of obligations, checking of timeliness of writing off and termination of obligations, inventory of operations to meet current obligations of the enterprise. The sources of information support for the control of payments with suppliers have been systematized. In order to make payments with suppliers effectively and correctly, you need to accurately display accounting and analytical information.

Key words: bargaining, obligations, control, accounting, suppliers, calculations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Незважаючи на те що існує багато сучасних досліджень, які визначають методологію контролю, все одно виникає багато питань щодо основних етапів та пропозицій, які матимуть змогу вдосконалити контроль на підприємстві. Для своєчасного контролю необхідно чітко розробити і дотримуватися завдань та етапів контролю. Завдяки чітким інструкціям та розробленим методикам підприємство буде здатне уникнути простроченої заборгованості.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням теоретико-методологічних і практичних аспектів щодо контролю розрахунків із постачальниками приділяли увагу такі вітчизняні вчені: Ф. Бутинець, Л. Братчук, Ю. Верига, Г. Власюк, С. Голов, О. Гудзь, О. Петрук, П. Хомин, Е. Югас та ін.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення процедури проведення внутрішньогосподарського контролю розрахунків із постачальниками; розгляд методичних і теоретичних особливостей контролю; виявлення недоліків та надання рекомендацій щодо поліпшення контролю розрахунків із постачальниками та дотримання данних методик у майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для нормального функціонування всіх ланок суб'єкта господарювання необхідно мати достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства, зокрема про кредиторську заборгованість. Особливе місце в кредиторській заборгованості займають численні розрахунки з постачальниками. Процес постачання як об'єкт обліку включає у себе закупівлю й організацію зовнішнього надходження матеріалів, компонентів чи готових продуктів від постачальника на виробничі чи інші підприємства, склади або роздрібні магазини. Іншими словами, процес постачання полягає у тому, що підприємство укладає договори з постачальниками на необхідні йому фактори виробництва, організовує доставку та складування виробничих запасів, проводить розрахунки з постачальникам за отримані товарно-матеріальні цінності. Під час цього процесу відбувається зміна активу з форми грошей на форму майна, призначеного для виробництва продукції або торговельної діяльності.

Система внутрішньогосподарського контролю визначається внутрішніми правилами та процедурами контролю, які запроваджуються власником підприємства для досягнення поставленої мети. На ефективність контролю господарської діяльності, зокрема операцій щодо розрахунків із постачальниками підприємства, впливають його організація та чіткість сформованої методики, яка повинна складатися з послідовного переліку етапів, методів та прийомів контролю та відповідного пакету розроблених робочих документів контролера для проведення внутрішньогосподарського контролю вибраного об'єкта і базується на визначеному переліку систематизованих джерел інформації [1, с. 263].

Отже, можна виокремити декілька етапів обліку контролю заборгованості перед постачальниками:

− формування методики облікових процедур контролю заборгованості;

− визначення основних елементів контролю операцій із забезпечення здійснення розрахунків із постачальниками підприємства та фактів їх зміни;

− забезпечення формування інформаційної бази для здійснення контролю розрахунків із постачальниками;

− перевірка правильності та повноти документального забезпечення оприбуткування товарно-матеріальних цінностей;

− встановлення обґрунтування та правильності відображення в обліку фактів зміни зобов'язань та їх причини;

− перевірка своєчасності та обґрунтованості списання та припинення заборгованості;

− проведення інвентаризації операцій щодо виконання зобов'язань підприємством перед постачальниками.

На початковому етапі обліку контролю заборгованості перед постачальниками важливим є правильний підбір методичних прийомів та облікових процедур, що будуть якнайкраще відповідати організації бухгалтерського обліку на підприємстві та встановленій обліковій політиці.

На наступному етапі необхідно визначити основні елементи контролю операцій із забезпечення здійснення розрахунків із постачальниками підприємства.

Після підписання договорів контролер повинен перевірити факт виконання договірних відносин та розрахункової дисципліни. Це вимагає регламентування відповідного порядку виконання контролю у відповідних наказах або положеннях та формування системи внутрішніх розпорядчих документів: положення про облікову політику, положення про договірну роботу, графіку документообігу, положення про службу внутрішнього контролю, посадових інструкцій працівників [1, с. 265].

Поточний контроль виконання договірних умов здійснює відділ постачання або фінансовий відділ, куди в першу чергу надходять документи, отримані від постачальника. У ціх підрозділах їх реєструють у Книзі обліку виконання договорів, проводять акцептний надпис і передають до бухгалтерії.

У функції бухгалтерської служби під час поточного контролю входить відстеження виконання кожною зі сторін договірних зобов'язань, зокрема дані про надходження матеріальних цінностей на склад отримують зі звіту матеріально відповідальної особи, а про оплату платіжних документів постачальника – із виписки банку [2, с. 240].

Наступний етап особливий тим, що існує необхідність перевірки правильності документального оформлення процесу оприбуткування та поставки товарно-матеріальних цінностей, надання послуг, виконання робіт щодо відповідності нормам чинного законодавства та положенням внутрішніх документів підприємства. Контролер насамперед повинен перевірити наявність усіх реквізитів у таких первинних документах, як товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, розрахунково-платіжні документи.

У процесі господарської діяльності бувають випадки, коли під час оприбуткування товарно-матеріальних цінностей у комплекті вхідних документів немає рахунку-фактури. При цьому матеріальні цінності оприбутковуються за обліковими цінами на підставі акта прийому, а оплата здійснюється лише після отримання розрахункових документів.

Далі здійснюється перевірка правильності та своєчасності припинення і списання зобов'язань. Виходячи з існування різних форм розрахунків, припинення зобов'язань теж здійснюється як грошовими, так і негрошовими формами розрахунків. Якщо припинення зобов'язань

відбувається шляхом зарахування взаємних вимог, то спочатку необхідно встановити, чи зобов'язання припинено в односторонньому або двосторонньому порядку. Далі особа, що здійснює обліковий контроль, повинна перевірити наявність акту звірки розрахунків, правильність оформлення документа про проведення взаємозаліку, своєчасності відображення заборгованості в обліку [3, с. 202].

Завершальним етапом облікових процедур контролю заборгованості перед постачальниками є проведення інвентаризації операцій щодо виконання зобов'язань підприємства. Потреба у проведенні інвентаризації пов'язана з необхідністю виявлення за відповідними обліковими документами залишків заборгованості, а також здійснення перевірки обґрунтованості сум, що обліковуються на рахунках цього виду зобов'язань. Не варто залишати поза увагою встановлені терміни погашення зобов'язань на рахунках кредиторів та осіб, винних у пропущенні строків їх погашення. На цьому етапі також потрібно перевірити відсутність випадків переплат та недоплат [4].

Кожному суб'єкту господарювання важливо визначити реальну суму кредиторської заборгованості за певний період. У зв'язку із цим, слід ураховувати можливий факт наявності простроченої, штучної, сумнівної заборгованості або такої, у якої минув строк позовної давності, несвоєчасно здійснених розрахунків, повторного оприбуткування матеріалів та послуг.

Контроль достовірності аналітичного обліку розрахунків із постачальниками, що ведеться окремо за кожним постачальником у розрізі кожного документу (рахунку) на сплату, здійснюють на основі відомості аналітичного обліку розрахунків із постачальниками та реєстру операцій за розрахунками з постачальниками.

Під час перевірки ведення синтетичного обліку розрахунків за отриману продукцію, товари, роботи, послуги перевіряючі шляхом зіставлення даних Головної книги, розділу І Журналу 3 (в агровиробничих підприємствах – журналу-ордера № 6), відомості аналітичного обліку 3.3 (відповідно відомості (ф. № 6)), а також рядку 1615 розділу ІІІ Пасиву балансу (звіту про фінансовий стан) (ф. № 1) з'ясовують відповідність відображення залишку заборгованості за розрахунками з постачальниками на облікових рахунках і за статтями звітності.

Взаємні претензії за розрахунками з постачальниками повинні розглядатися сторонами в претензійно-позовному порядку [2, с. 240].

Облік розрахунків із постачальниками бухгалтерія підприємства веде на пасивному синтетичному рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками». Однак, як свідчить практика, рахунок 63 не дає змоги отримувати оперативну інформацію для управління фінансово-розрахунковими операціями, оскільки не показує заборгованості за кожним договором, не характеризує поточну заборгованість, термін сплати якої ще не настав, а яка вже прострочена.

На рис. 1 запропоновано групування субрахунків рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками» за виконанням умов погашення заборгованості перед постачальниками.

Зазначене групування рахунків сприятиме поглибленню внутрішньогосподарського контролю над кредиторською заборгованістю за суб'єктами постачання та термінами оплати, а також спростить звірку відомостей за об'єктами постачання (видами товарно-матеріальних цінностей, одержаними роботами та послугами).

Організація аналітичного обліку розрахунків із постачальниками має забезпечити можливість отримання необхідних даних по розрахункових документах, які повністю сплачені або ж частково згідно зі специфікою постачання, або ж рахункові документи, які були прострочені [5, с. 102].

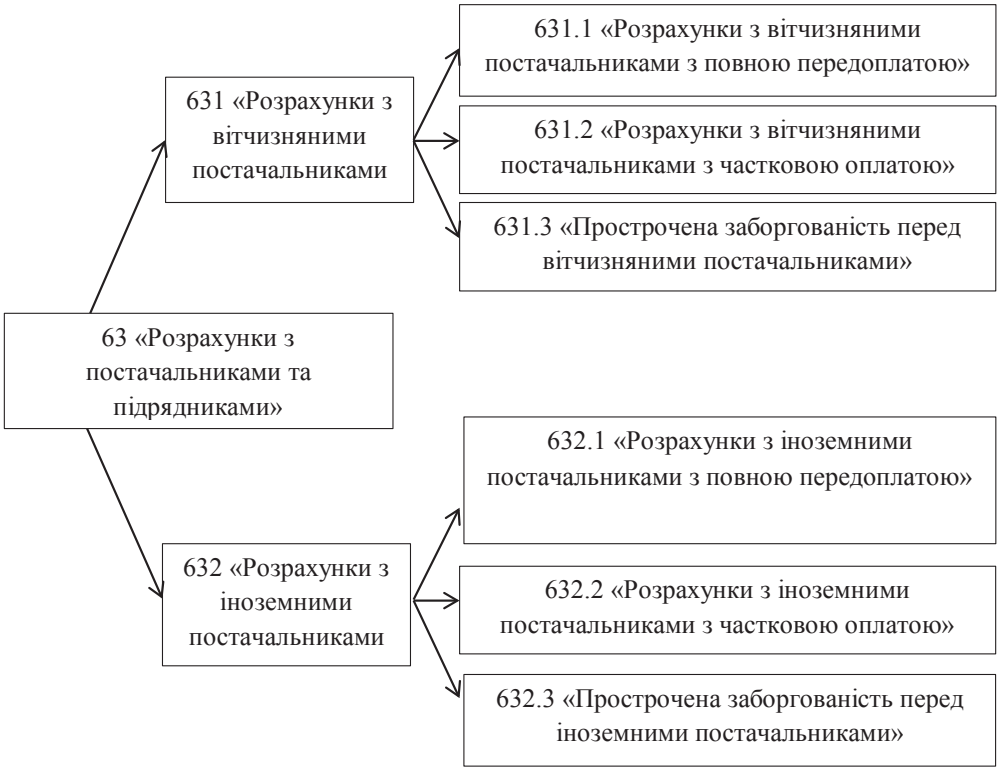

Рис. 1. Класифікація рахунків обліку розрахунків із постачальниками

Таблиця 1

Аналітична таблиця розрахунків із постачальниками

ПрАТ «Сантехкомплект»								
Дата надходження рахунку	**Номенклатура**	**№ рахунку постачальника**	**Дата рахунку**	**Сума оплати**	**Оплачено/не оплачено**			**Термін сплати**
					Повністю сплачені рахунки	**Частково сплачені рахунки**	**Прострочена заборгованість**	
05.11.19	Шланг	173	04.11.19	1 830,00	05.11.19			06.11.19
06.11.19	Кран	175	04.11.19	36 258,16	07.11.19			06.11.19
07.11.19	Труби поліпропіленові	176	05.11.19	2 338,20	07.11.19			08.11.19
11.11.19	Труби сталеві	182	08.11.19	4 500,10		08.11.19		13.11.19
11.11.19	Фланець	190	08.11.19	8 200,00		11.11.19		14.11.19
Всього	х	х	х	40 426,36	х	х	х	х

У табл. 1 представлено розроблену форму для проведення контролю «Аналітична таблиця розрахунків із постачальниками» в розрізі кожного постачальника, яка допоможе запобігти фактам виникнення простроченої кредиторської заборгованості, сприятиме ефективному звірянню з постачальниками. У цілому раціональна організація обліку та внутрішньогосподарського контролю потенційних постачальників та стану розрахунків із ними сприяє зміцненню договірної і розрахункової дисципліни, виконанню зобов'язань по поставках товару в заданому асортименті й якості, підвищенню відповідальності за дотримання платіжної дисципліни, скороченню кредиторської заборгованості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основною запорукою платоспроможності та розвитку підприємства у майбутньому є контроль над здійсненням розрахунків із постачальниками. Кожен з етапів контролю потребує постійного вдосконалення та уточнення відповідно до змін нормативно-правового забезпечення та умов зовнішнього середовища. Своєю чергою, організація контролю повинна забезпечити своєчасну перевірку розрахунків із постачальниками, попередження прострочки кредиторської заборгованості.

За результатами дослідження запропоновано в першу чергу ввести додаткові аналітичні номенклатури до рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками» з поділом за видами рахунків, які потрібно сплатити. Це забезпечить усунення фактів виникнення простроченої кредиторської заборгованості та своєчасне погашення заборгованості підприємства перед постачальниками. Уведення документу «Аналітична таблиця розрахунків із постачальниками» значно полегшує контроль у розрізі кожного постачальника та надає оперативну інформацію щодо заборгованості. Завдяки цим заходам підприємство має можливість відстежувати розрахунки з постачальниками, у встановлені строки погашати заборгованість, а також достовірніше відображати інформацію в бухгалтерському обліку.

Список використаних джерел:

1. Мушинський В.В. Внутрішньогосподарський контроль забезпечення виконання зобов'язань підприємства та фактів їх зміни: методичний підхід. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 1(22). С. 263–279.
2. Гуцаленко Л.В., Коцупатрий М.М., Марчук У.О. Внутрішньогосподарський контроль : навчальний посібник. Київ, 2014. 496 с.
3. Шматковська Т.О., Ярош В.В. До проблематики організації системи внутрішнього контролю фінансових результатів діяльності підприємства / за ред. І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. Острог : Острозька академія, 2014. Вип. 25. С. 200–205.
4. Фатенок-Ткачук А.О., Данилко А.Р. Облікові процедури контролю зобов'язань перед постачальниками та підрядниками. *Видавн.-поліграф. центр Тернопільського нац. екон. ун-ту «Економічна думка»*. 2016. Т. 26. № 1. С. 179–187.
5. Демченко Я.М., Прохорова В.М. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків із постачальниками. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2014. Вип. 1. С. 96–108.

References:

1. Mushinsky V.V. (2012) Vnutrishnjoghospodarsjkyj kontrolj zabezpechennja vykonannja zobov'jazanj pidpryjemstva ta faktiv jikh zminy: metodychnyj pidkhid [Internal control of the fulfillment of the obligations of the enterprise and the facts of their change: a methodological approach]. *Problemy teoriji ta metodologhiji bukhghaltersjkogho obliku, kontrolju i analizu,* vol. 1, pp. 263–279.
2. Ghucalenko L.V., Kocupatryj M.M., Marchuk U.O. (2014) Vnutrishnjoghospodarsjkyj kontrolj [Internal control]. Kyiv: CUL.
3. Shmatkovska T.O, Yarosh V.V. (2014) Do problematyky orghanizaciji systemy vnutrishnjogho kontrolju finansovykh rezuljtativ dijaljnosti pidpryjemstva [To the problems of organization of the system of internal control of the financial results of the enterprise]. Ostrog: Publishing House of the National University "Ostroh Academy", vol. 25, pp. 200–205.
4. Fatenko-Tkachuk A.O., Danilko A.R. (2016) Oblikovi procedury kontrolju zobov'jazanj pered postachaljnykamy ta pidrjadnykamy [Accounts Payable Control Procedures for Suppliers and Contractors]. Economic Thought, vol. 26, no. 1., pp. 179–187.
5. Demchenko Y.M. Prokhorov V.M. (2014) Shljakhy vdoskonalennja obliku rozrakhunkiv z postachaljnykamy [Ways to improve the accounting of payments with suppliers]. *Problemy teoriji ta metodologhiji bukhghaltersjkogho obliku, kontrolju i analizu,* vol. 1, pp. 96–108.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.86:336.76

Шевчук І.Б.,
доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної кібернетики,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Депутат Б.Я.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Шашкевич В.П.,
магістр,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Shevchuk Iryna,
Doctor of Economics Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Economic Cybernetics,
Ivan Franko National University of Lviv
Deputat Bohdan,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics,
Ivan Franko National University of Lviv
Shashkevych Volodymyr,
Magister,
Ivan Franko National University of Lviv

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗМІН У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Шевчук І.Б., Депутат Б.Я., Шашкевич В.П. Кластерний підхід до дослідження динаміки змін у банківській системі України. У статті проаналізовано сучасний стан банківського сектору України та порівняно його з результатами за останні три роки. Висвітлено основні проблеми та чинники, що найбільше впливають на діяльність у банківській сфері. Визначено домінуючу роль Національного банку України у впливі на функціонування банківського сектору. Узагальнено практичний досвід стосовно можливості використання сучасного інструментарію кластерного аналізу для проведення оцінки змін стану банківської системи України. Представлено результати кластерного аналізу діяльності двадцяти найбільших комерційних банків засобами пакету Statistica. Їх узагальнення показало скорочення кількості кластерів із чотирьох до трьох, що дає змогу зробити припущення про певні прояви процесів вирівнювання конкурентних умов на ринку банківських товарів і послуг.

Ключові слова: банківська система, кластерний аналіз, комерційний банк, групування, кластер, дендрограма.

Шевчук И.Б., Депутат Б.Я., Шашкевич В.П. Кластерный подход к исследованию динамики изменений в банковской системе Украины. В статье проанализировано современное состояние банковского сектора Украины и сравнено его с результатам за последние три года. Освещены основные проблемы и факторы, наиболее влияющие на деятельность в банковской сфере. Определена доминирующая роль Национального банка Украины в воздействии на функционирование банковского сектора. Обобщен практический опыт относительно возможности использования современного инструментария кластерного анализа для проведения оценки изменений состояния банковской системы Украины. Представлены результаты кластерного анализа деятельности двадцати крупнейших коммерческих банков средствами пакета Statistica. Их обобщение показало сокращение количества кластеров с четырех до трех, что позволяет сделать предположение об определенных проявлениях процессов выравнивания конкурентных условий на рынке банковских продуктов и услуг.

Ключевые слова: банковская система, кластерный анализ, коммерческий банк, группировка, кластер, дендрограмма.

Shevchuk Iryna, Deputat Bohdan, Shashkevych Volodymyr. Cluster approach to the study of dynamics of changes in the banking system of Ukraine. The article analyzes the current state of the Ukrainian banking sector and compares it with the results of the last three years. The main problems and factors that most influence banking activity are highlighted. This is the implementation of the National Bank of Ukraine's reform program on improving the banking system, political and military instability in the country, significant inflation and overall economic destabilization. The dominant role of the National Bank of Ukraine in influencing the functioning of the banking sector has been determined. The essence of cluster analysis is defined as the procedure for grouping multiple objects and the specificity of political analysis. Practical experience with the ability to use modern cluster analysis tools to assess changes in the banking system of Ukraine is generalized. In studying the dynamics of changes in the banking system of Ukraine, the use of cluster analysis is possible at the macroeconomic level (indicators of the development of the banking system of Ukraine) and at the microeconomic level (indicators of the activity of banks). Analytical and graphical possibilities of application of Statistica software package for conducting multidimensional grouping in analyzing the activity of commercial banks by indicators are shown: cash and cash equivalents; loans and debts of clients; Clients money; share capital; profit / (loss) after tax; total assets, all national currency; the amount of liabilities in national currency. The results of the cluster analysis of the activities of the twenty largest commercial banks by means of Statistica package are presented. The commercial banks' dendrogram for activity indicators in 2018–2019 has been constructed. Generalization of the obtained results showed the reduction of the number of clusters from four to three, which suggests that certain processes of equalization of competitive conditions in the market of banking goods and services can be assumed. The leading banks in the market are the state-owned banks of Oschadbank and Privatbank, which act as separate clusters in the grouping. It is proposed to use a cluster approach for grouping commercial banks by indicators of granting loans to different classes of debtors.

Key words: banking system, cluster analysis, commercial bank, grouping, cluster, dendrogram.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Банківська система України є складною багатовимірною системою, процес оцінювання рівня розвитку та ефективності функціонування якої ускладнюється значною кількістю чинників, що мають на неї суттєвий вплив. Чи не найголовніше місце у сукупності таких чинників відведено програмі Національного банку України щодо реалізації заходів із проведення реформ оздоровлення банківської системи, виконання яких призвело до суттєвого зменшення кількості банків та до радикальних змін у функціонуванні найбільш важливих системних банків. Окрім того, негативного впливу завдають політична та військова нестабільність у державі, значна інфляція та загальна економічна дестабілізація. У зв'язку із цим інтерпретація складних залежностей між параметрами, що описують досліджуване явище, є доволі трудомістким процесом та зумовлює застосування різноманітного економіко-математичного інструментарію, зокрема кластерного аналізу.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням регулювання банківської діяльності, функціонування та розвитку банківської системи країни присвячено праці низки зарубіжних та вітчизняних дослідників, серед яких: І. Боднарюк, К. Івченко, Р. Гриценко, В. Коваленко, О. Барановський, С. Кропельницька, О. Дзюблюк, Р. Вовченко, С. Кузнецова, С. Ніценко, Н. Різник та ін. Моделюванню розвитку банківської сфери багато уваги приділено у наукових працях Н. Виговської, Г. Бєленької, Д. Альвеса, А. Деміргук, Е. Детрагіаше, Х. Елсінгера, А. Лехара, Д. Песарана, М. Саммера, М. Сорге, М. Чіхак, В. Крилова, І. Лютого, С. Міщенко, В. Кравчука, Н. Виговоської, А. Полчанова та ін. Аналіз банківської діяльності проводили О. Орлова, А. Герасимович, М. Алексеєнко, І. Парасій-Вергуненко, Л. Сус, М. Онищук, А. Вовканич та ін.

Проте, незважаючи на вагомі напрацювання, залишаються проблеми, що потребують ґрунтовного дослідження. Зокрема, сфера банківської діяльності характеризується високою динамічністю процесів, підвищеною чутливістю до змін соціально-економічної ситуації в Україні та за її межами, а тому її постійний моніторинг та аналіз є вкрай необхідними.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження тенденцій і динаміки сучасного стану банківської системи України засобами кластерного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні банки здійснюють свою діяльність у складних умовах економічної та суспільно-політичної кризи в Україні. Незважаючи на те що кількість банківських установ із 2017 р. скоротилася на 21 одиницю (або щороку на 8%), рентабельність активів та банківського капіталу суттєво підвищилася, що засвідчує про перманентність процесу оздоровлення банківського сектору України (табл. 1).

Як бачимо, сучасний стан банківської системи України зазнає постійних змін, для дослідження яких можливим є застосування інструментарію кластерного аналізу.

Кластерний аналіз – це метод багатомірного статистичного дослідження, до якого належить збір даних, що містять інформацію про вибіркові об'єкти, та упорядкування їх у відносно однорідні, подібні між собою групи [1, с. 463]. У результаті його застосування формуються «кластери», або групи, подібних об'єктів. Даний методичний інструментарій дає змогу класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за декількома одночасно, чим суттєво відрізняє його від інших методів економічного аналізу.

Мета кластерного аналізу полягає у пошуку наявних структур, що виражається в утворенні груп подібних між собою об'єктів – кластерів.

Під час дослідження динаміки змін у банківській системі України застосування кластерного аналізу можливе на макроекономічному рівні (показники розвитку банківської системи України) та на мікроекономічному рівні (показники діяльності банків).

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України, млн грн

Назва показника	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.11. 2019	Приріст	Середньорічний темп приросту, %
Кількість діючих банків	96	82	77	75	-21	-7,9
з них: з іноз.капіталом	38	38	37	36	-2	-1,8
у т.ч. з 100% іноз. капіталом	17	18	23	24	7	12,2
Активи	1 256 299	1 333 831	1 359 703	1 397 380	141081	3,6
Активи в іноз. валюті	519 058	506 883	494 623	484 934	-34124	-2,2
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1 737 272	1 839 958	1 910 614	1 907 962	170690	3,2
з них: нерезиденти	190 664	172 675	175 197	227 540	36876	6,1
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями) в іноземній валюті	788 253	755 191	778 773	730 263	-57990	-2,5
Готівкові кошти	36 201	44 099	46 941	48 995	12794	10,6
Банківські метали	312	344	344	364	52	5,3
Кошти в НБУ	40 824	37 357	35 549	51 704	10880	8,2
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	121 813	96 280	86 748	110 113	-11700	-3,3
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	23 127	28 350	33 699	42 129	19002	22,1
Кредити, надані клієнтам	1 005 923	1 036 745	1 118 860	1 075 614	69691	2,3
кредити, що надані органам державної влади	1 427	1 517	2 865	3 739	2312	37,9
кредити надані суб`єктам господарювання	847 092	864 412	919 071	860 141	13049	0,5
кредити надані фіз.особам	157 385	170 774	196 859	211 707	54322	10,4
кредити, надані небанківським фін. установам	20	42	66	27	7	10,5
Вкладення у цінні папери та довгострокові інвестиції	332 273	425 803	480 615	469 807	137534	12,2
Резерви за активними операціями банків (з урахуванням резервів за операціями, які обліковуються на позабалансових рахунках)	484 383	511 062	556 445	515 335	30952	2,1
Пасиви	1 256 299	1 333 831	1 359 703	1 397 380	141081	3,6
Капітал	123 784	161 108	154 960	188 764	64980	15,1
з нього: статутний капітал	414 668	495 377	465 532	470 387	55719	4,3
Зобов'язання банків	1 132 515	1 172 723	1 204 743	1 208 616	76101	2,2
Зобов'язання банків в іноземній валюті	644 223	613 681	587 940	560 815	-83408	-4,5
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, що отримані від інших банків	73 938	50 240	42 178	24 574	-49364	-30,7
Кошти суб'єктів господарювання	369 913	403 955	406 367	438 667	68754	5,8
Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами)	437 152	478 100	508 457	536 083	98931	7,0
Кошти небанківських фінансових установ	42 813	22 907	23 794	25 384	-17429	-16,0
Рентабельність активів, %	-12,60	-1,93	1,69	4,59	17,19	99,7
Рентабельність капіталу, %	-116,74	-15,84	14,67	36,66	153,4	90,3

Джерело: складено авторами на основі [2]

Застосуємо математичний інструментарій кластерного аналізу для групування двадцяти найнадійніших банків України відповідно до основних результатів їхньої діяльності станом на 01.10.2018 та 01.10.2019 за такими показниками, як: x1 – грошові кошти та їхні еквіваленти, тис грн; x2 – кредити та заборгованість клієнтів, тис грн; x3 – кошти клієнтів, тис грн; x4 – статутний капітал, тис грн; x5 – прибуток (збиток) після оподаткування, тис грн; x6 – загальні активи, усього національної валюти, тис грн; x8 – обсяг зобов'язань у національній валюті, тис грн.

Кластерний аналіз здійснено з використанням засобів пакету Statistica 8.0, зокрема функціональних можливостей модуля Cluster Analysis. При цьому формування кластерів здійснюватиметься із застосуванням методу одиничного зв'язку. А як відстань між об'єктами вибрано евклідову відстань.

Результати ієрархічної класифікації спостережень представлено на рис. 1-2 у вигляді дендрограми, із яких видно, що найбільш оптимальним є об'єднання комерційних банків у чотири кластери в 2018 р. та у три кластери в 2019 р.

Загальну характеристику кожного кластера здійснено на основі середніх значень показників у кластерах (рис. 3-4).

Так, за показниками 2018 р. у перший кластер увійшло сімнадцять банків. Його особливість полягає у тому, що діяльність усіх цих банків характеризується низькими значеннями показників порівняно з іншими банками. У 2019 р. у перший кластер уже увійшло дев'ятнадцять банків.

До другого кластера в 2018 р. включено лише один банк – АТ «Райффайзен Банк Аваль», який характеризується високими показниками прибутку, але низькими

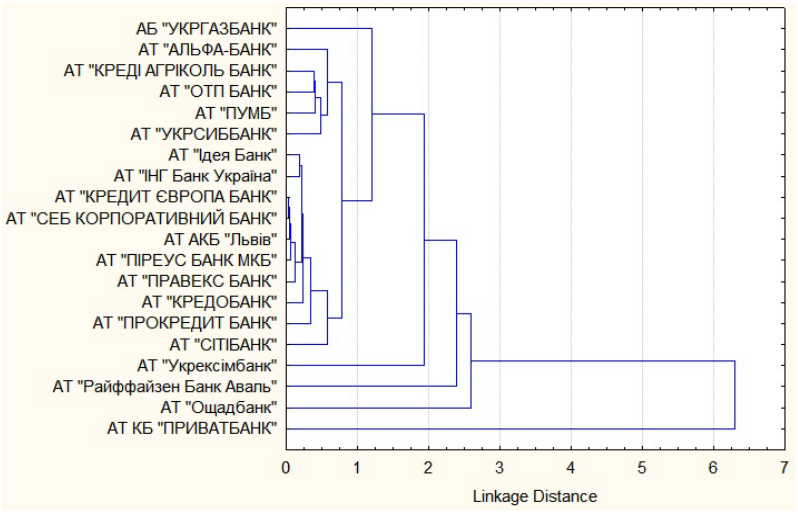

Рис. 1. Вертикальна деревовидна дендрограма банків станом на 01.10.2018

Джерело: побудовано за даними [2]

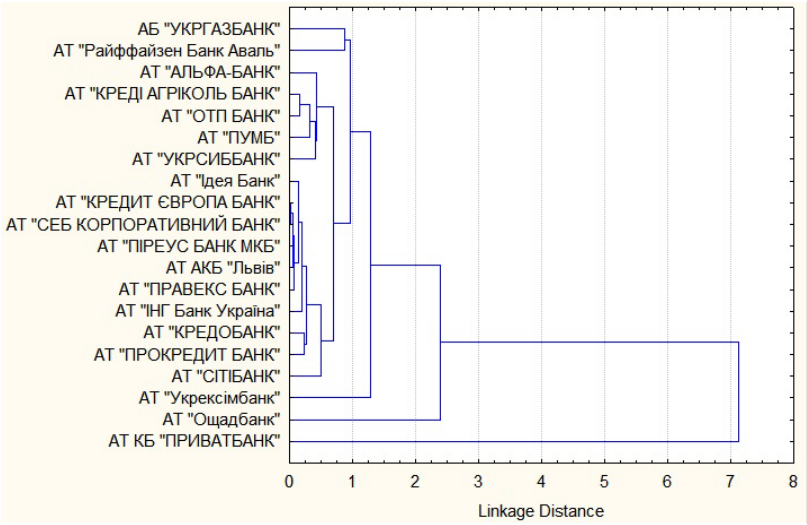

Рис. 2. Вертикальна деревовидна дендрограма банків станом на 01.10.2019

Джерело: побудовано за даними [2]

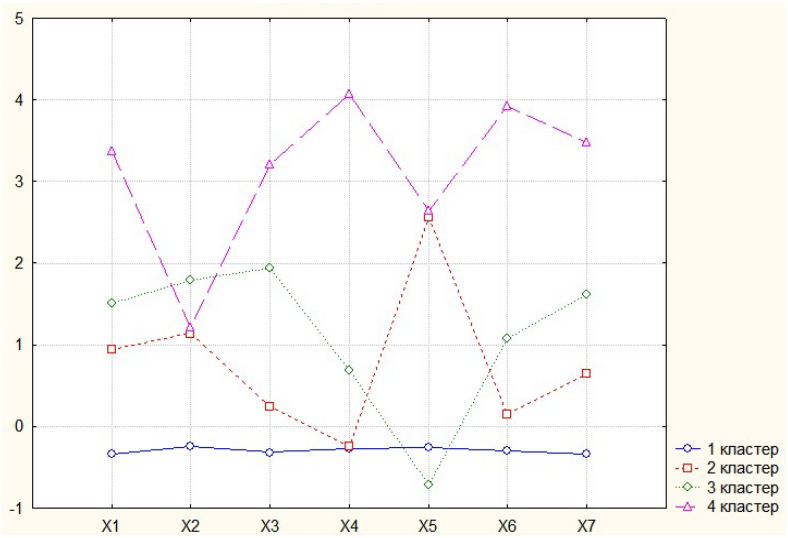

Рис. 3. Середні значення показників діяльності банків станом на 01.10.2018

Джерело: побудовано за даними [2]

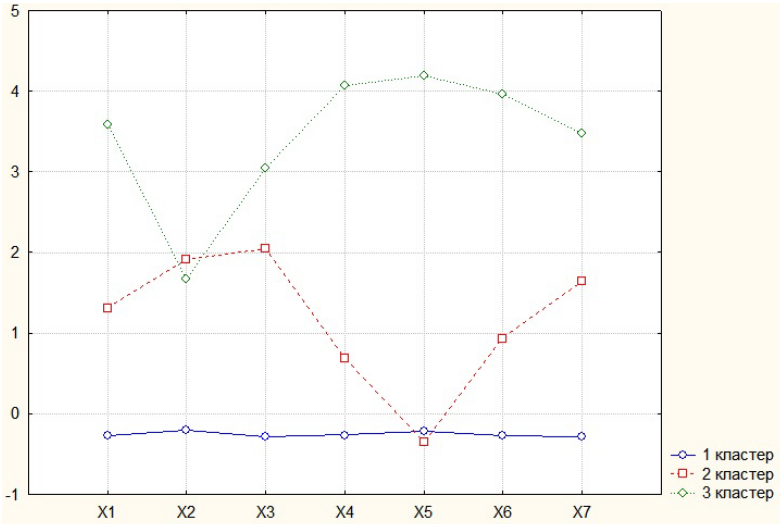

Рис. 4. Середні значення показників діяльності банків станом на 01.10.2019

Джерело: побудовано за даними [2]

показниками статутного капіталу. У 2019 р. такий кластер вже сформовано на основі АТ «Ощадбанк». Його діяльність характеризується високими показниками стосовно обсягів наданих кредитів, рівня заборгованості клієнтів та коштів клієнтів, а також дуже низькими показниками прибутку після оподаткування.

У 2018 р. третій кластер сформовано на основі АТ «Ощадбанк», який мав у цей період низькі показники статутного капіталу та високі прибутки. А в 2019 р. – на основі АТ «КБ «ПриватБанк», у якого найвищі показники по підібраних у рамках даного дослідження критеріях.

Четвертий кластер було сформовано лише за показниками 2018 р., у який увійшов АТ «КБ «ПриватБанк». При цьому він характеризувався найвищими значеннями показників, що відображали результати його діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами проведеної кластеризації встановлено, що банківська система України зазнала несуттєвих змін за динамікою показників, що відображають діяльність двадцяти найнадійніших банків. У 2019 р. порівняно з 2018 р. змінилася на одиницю кількість кластерів, на основі чого можна зробити припущення про певні прояви процесів вирівнювання конкурентних умов на ринку банківських товарів і послуг. Беззаперечними лідерами на ринку залишаються державні банки АТ «Ощадбанк» і АТ «КБ «ПриватБанк», що виступають окремими кластерами. Іншим банкам потрібно ще багато працювати, впроваджувати інновації для залучення клієнтів тощо, щоб у перспективі мати достатній рівень ресурсів для зближення з основними гравцями на ринку.

Пропонований напрям застосування кластерного аналізу для дослідження динаміки змін у банківській системі України не вичерпується виявленням саме такої структури кластерів, що, відповідно, становить перспективу подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення теоретико-методологічних засад вищезгаданого аналізу, зокрема групування банків за показниками видачі кредитів різним класам боржників.

Список використаних джерел:

1. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 639 с.
2. Показники банківської системи. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/ publish/article?art_id=34661442 (дата звернення: 08.09.2019).
3. Шевчук І.Б., Орлова О.М. Банківське кредитування в Україні: ретроспективний аналіз і перспективні зміни. *Сталий розвиток економіки*. 2012. Вип. 4’2012(14). С. 324–328.

References:

1. Kupalova, G.I. (2008) *Teoriia ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis]. Kyiv: Znannya. 639 p. (in Ukrainian)
2. Natsional'nyj Bank Ukrainy (2019) “Banking system indicators“, available at: https://bank.gov.ua/control/uk/ publish/article?art_id=34661442 (accessed: 08 September 2019).
3. Shevchuk, I.B., Orlova, O.M. (2012) Bankivs'ke kredytuvannia v Ukraini: retrospektyvnyj analiz i perspektyvni zminy [Bank lending in Ukraine: a retrospective analysis and prospective changes]. *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 4(14), pp. 324–328. (in Ukrainian)

НОТАТКИ

Науково-виробничий журнал

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Випуск 6 (55) 2019

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Ігор Стратій*

Засновник і видавець:
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права».
Адреса редакції: 73039, Україна місто Херсон, вулиця 49 Гвардійської Дивізії 37-А
E-mail редакції: editor@business-navigator.ks.ua; Web site: www.business-navigator.ks.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 27,20
Підписано до друку: 27.12.2019 р. Замов. № 0120/28. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.